

DISSERTATIONES PANNONICAE
EX INSTITUTO NUMISMATICO ET ARCHAEOLOGICO UNIVERSITATIS
DE PETRO PÁZMÁNY NOMINATAE BUDAPESTINENSIS PROVENIENTES

SER. II. No. 19.

PATEK ERZSÉBET

A PANNONIAI FIBULATIPUSOK
ELTERJEDÉSE ÉS EREDETE

E. v. PATEK

VERBREITUNG UND HERKUNFT
DER RÖMISCHEN FIBELTYPEN
VON PANNONIEN

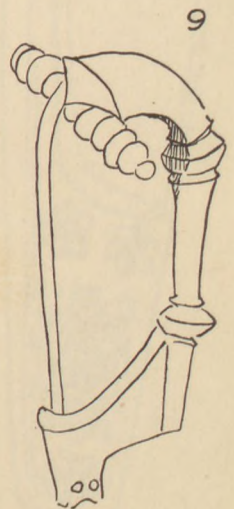
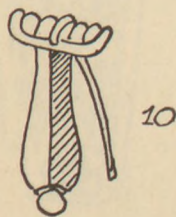
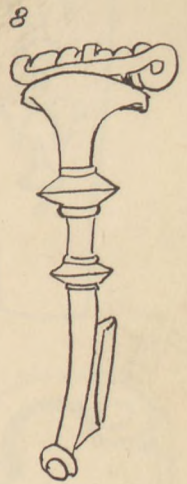
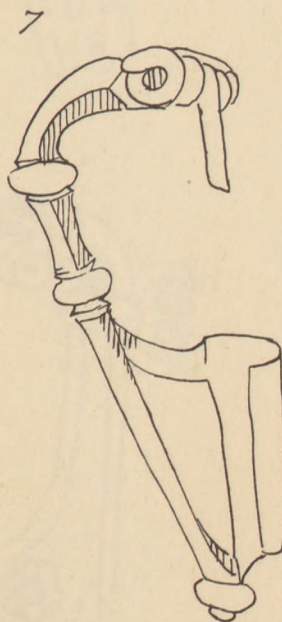
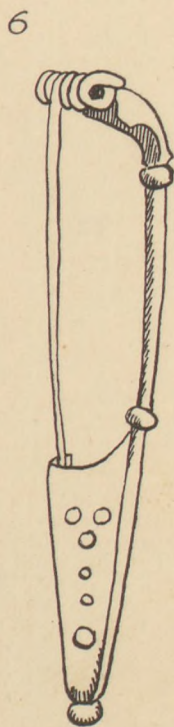
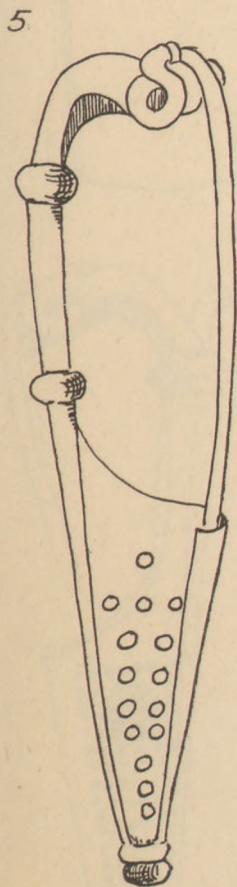
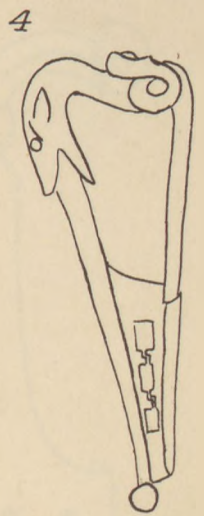
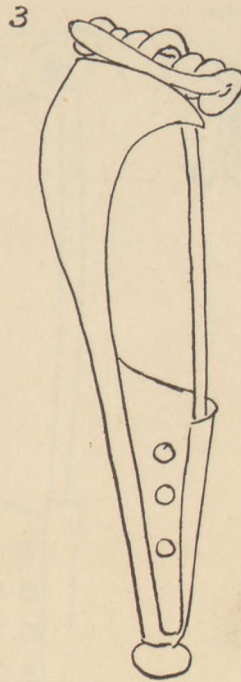
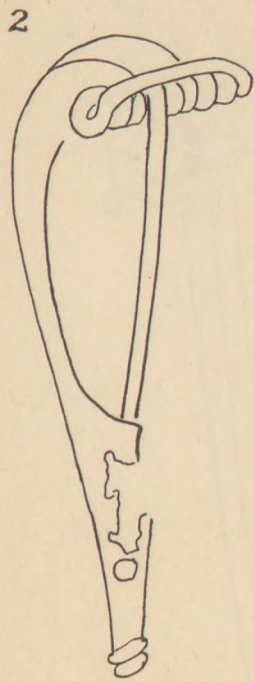
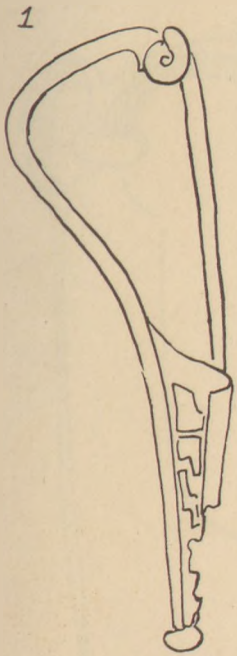
1942

A KIRÁLYI MAGYAR PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEM ÉREM-
ÉS RÉGISÉGTANI INTÉZETE.

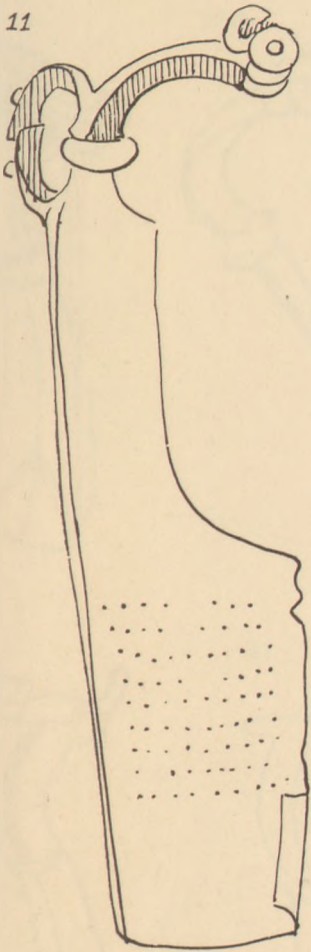
INSTITUT FÜR MÜNZKUNDE UND ARCHÄOLOGIE DER PÉTER
PÁZMÁNY-UNIVERSITÄT

BUDAPEST VIII, MŰZEUM-KÖRÜT 6-8.

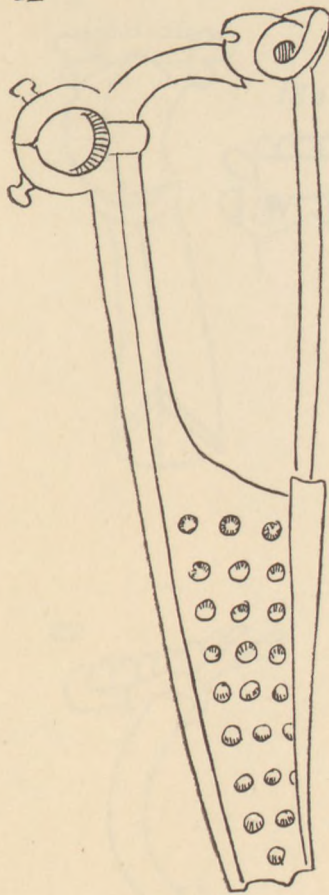
Vertrieb für das Ausland durch O. Harrassowitz, Leipzig

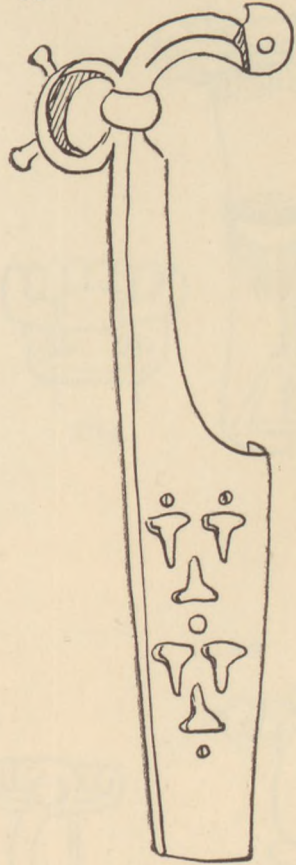
11

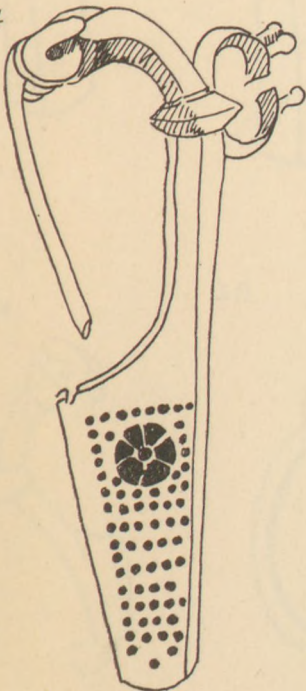
12

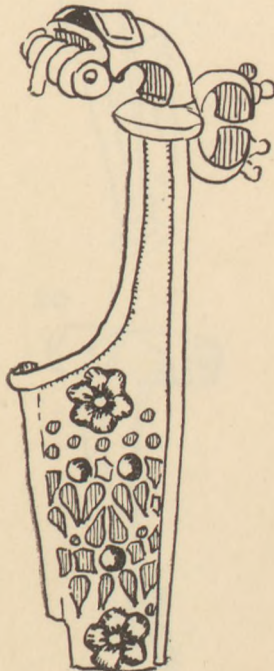
13

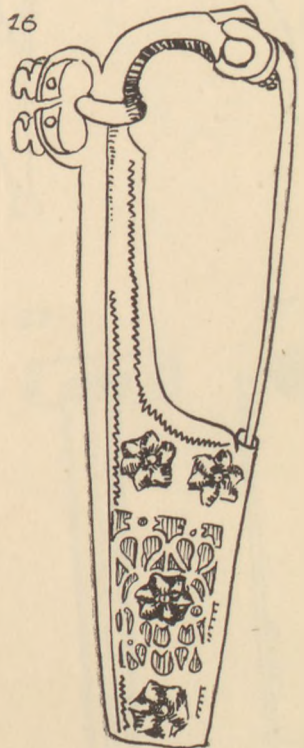
14

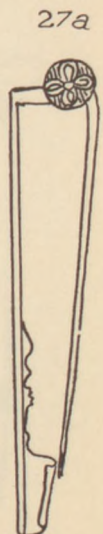
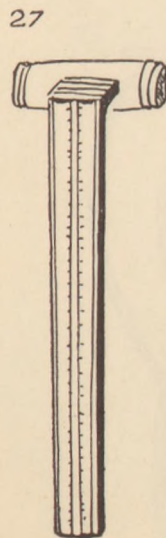
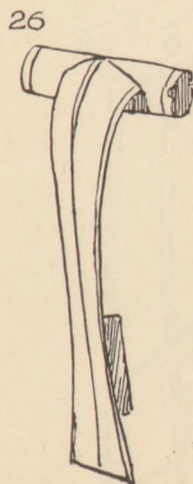
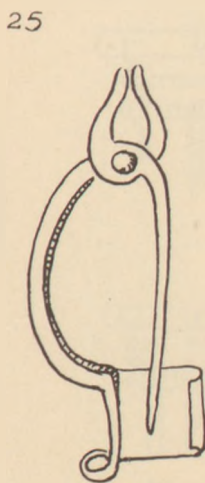
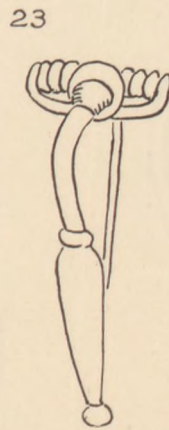
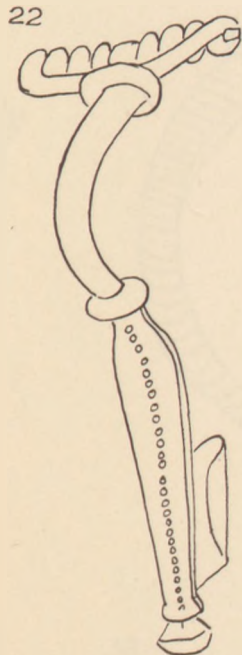
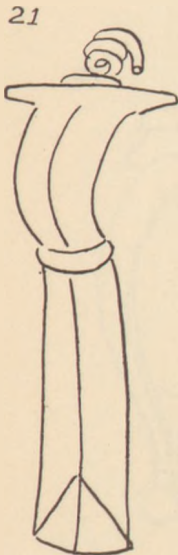
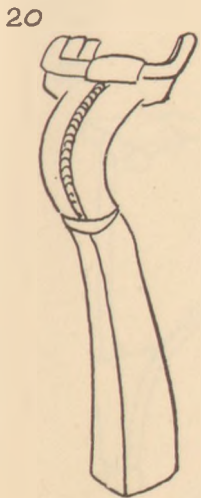
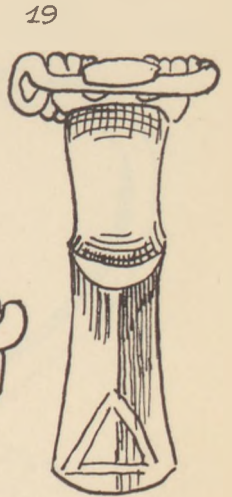
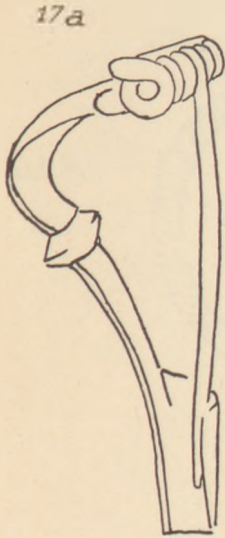
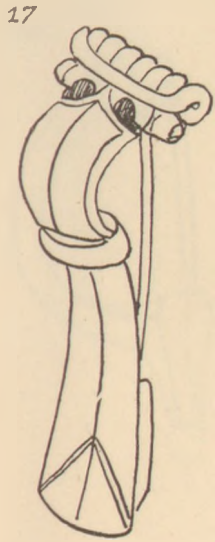

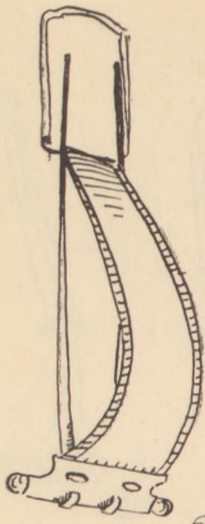
15

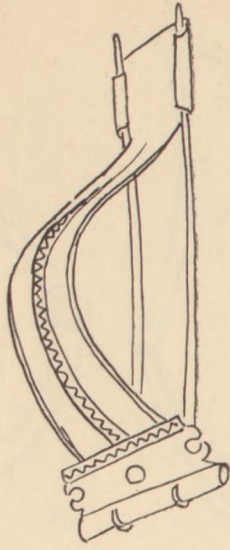
16

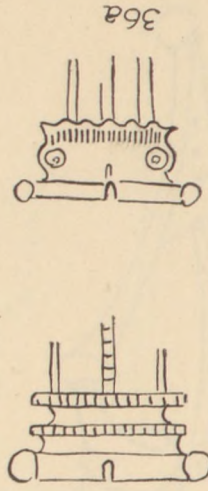

39

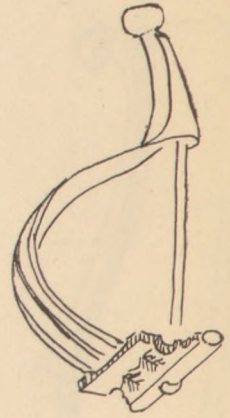

38

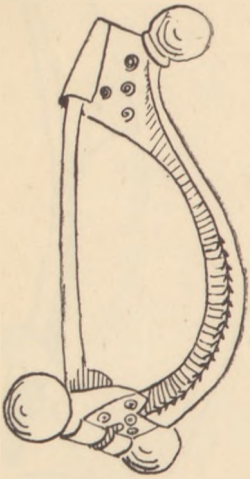

37

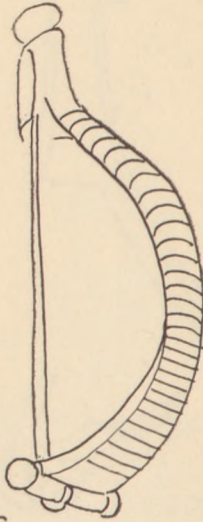
36a

36

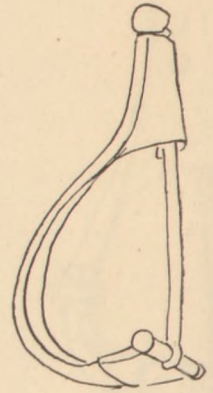
35

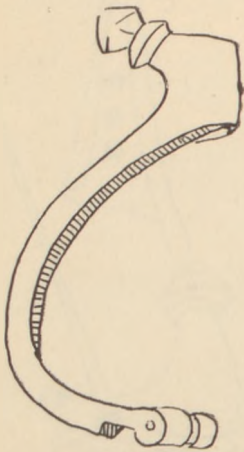
34

33

32

31

MÄRVILVS

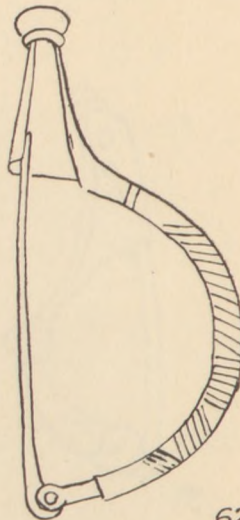

30

C. CARINVS

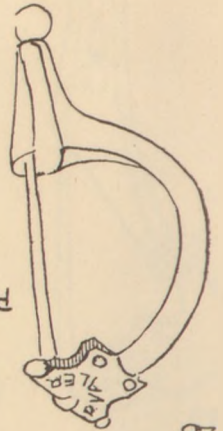

29a

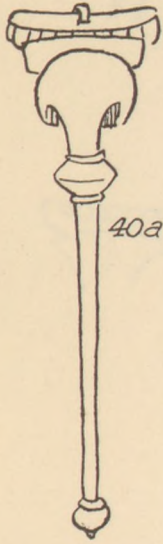
29

PVALER

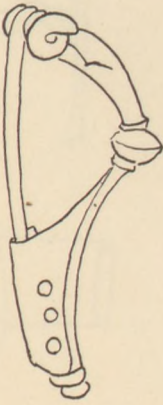
28

40

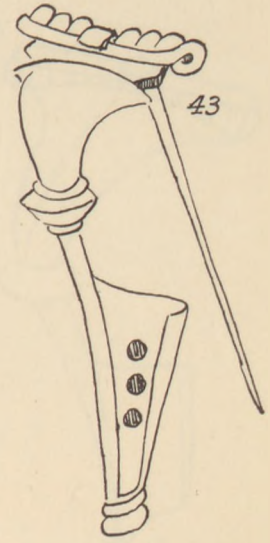
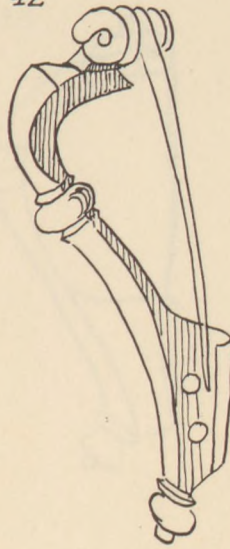

40a

41

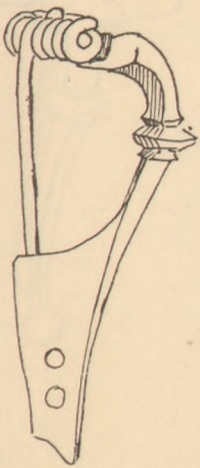

42

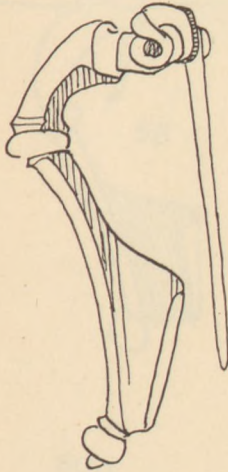

43

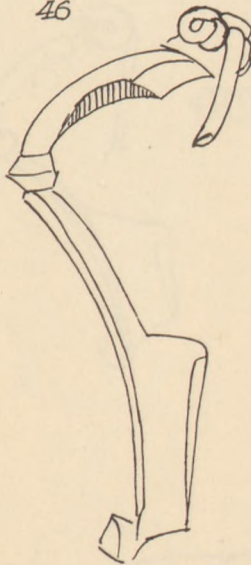
44

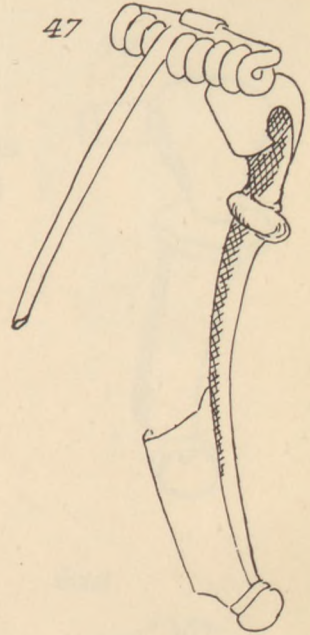
45

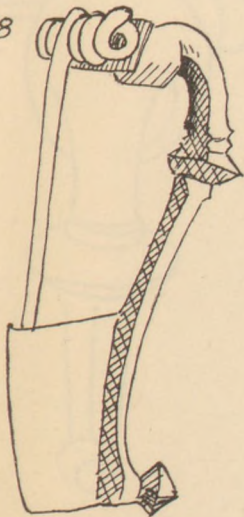
46

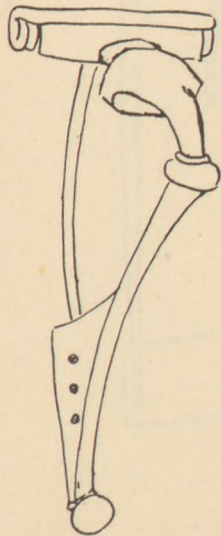
47

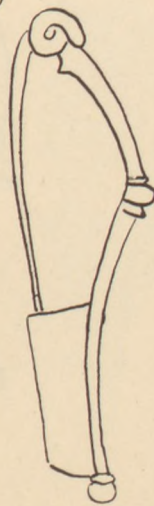
48

49

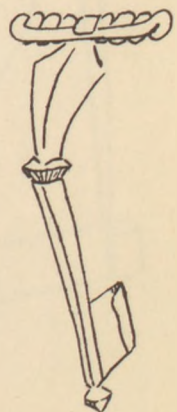
50

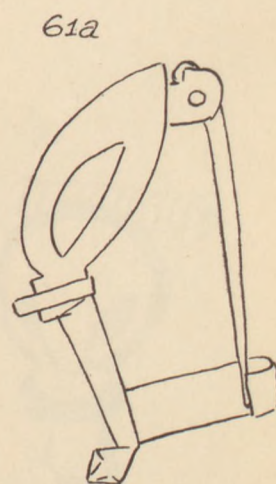
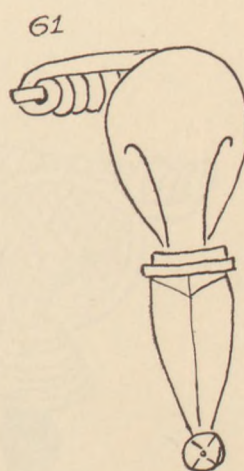
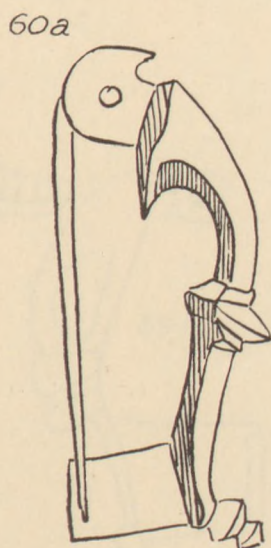
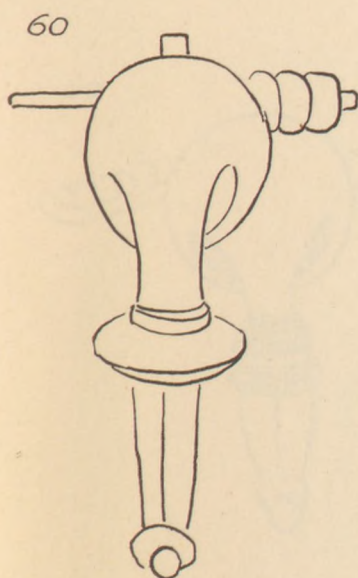
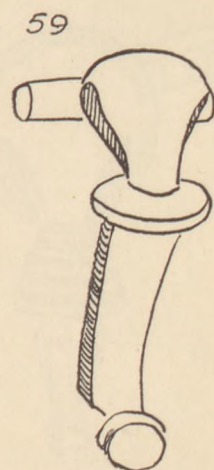
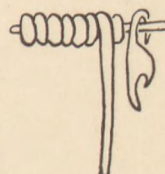
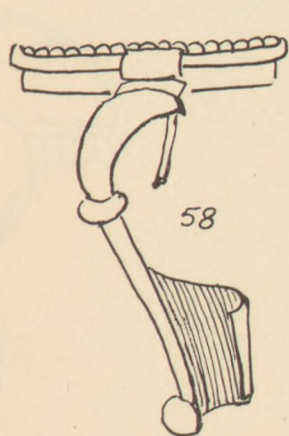
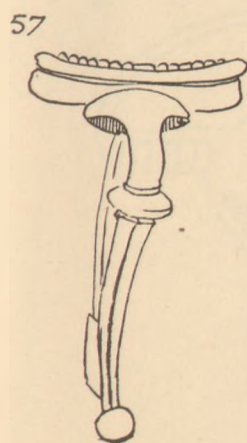
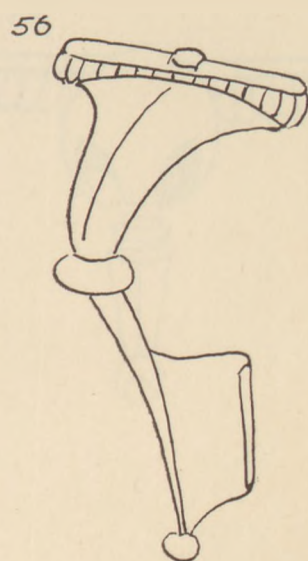
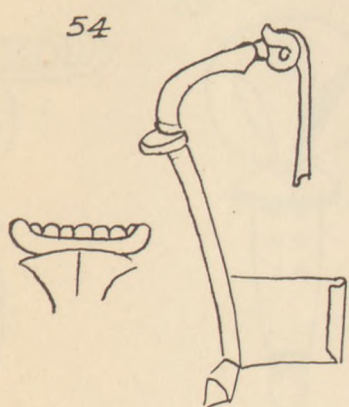
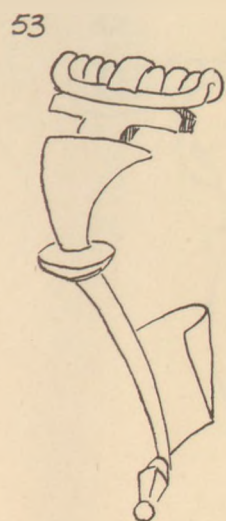

51

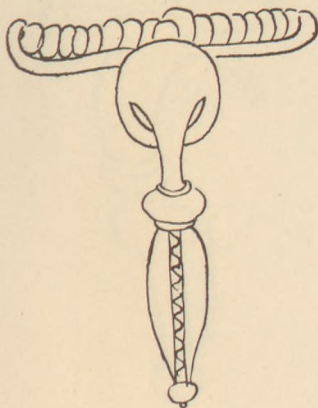

52

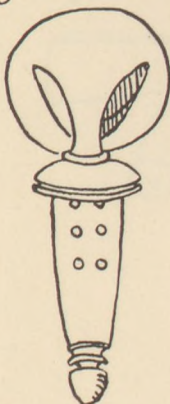

62

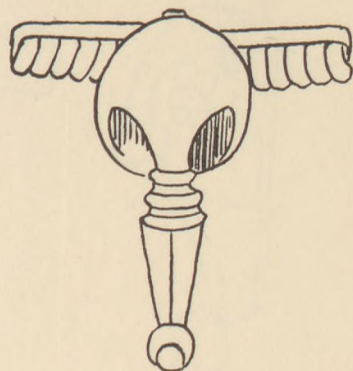
63

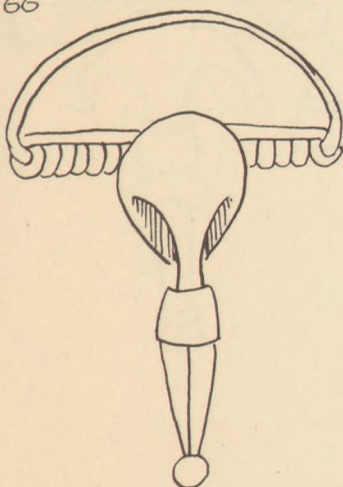
64

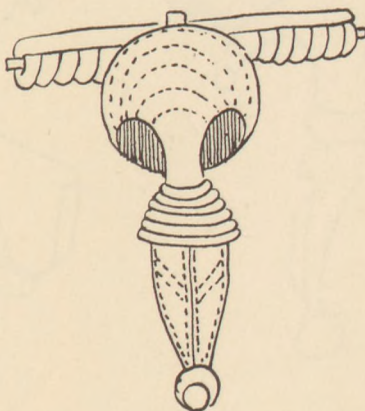
65

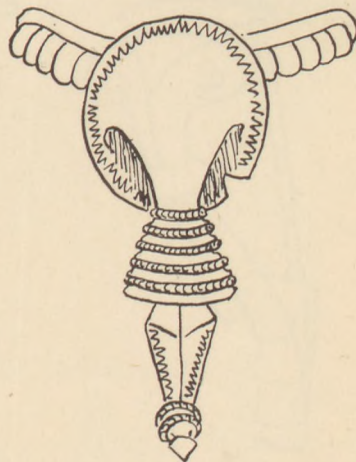
66

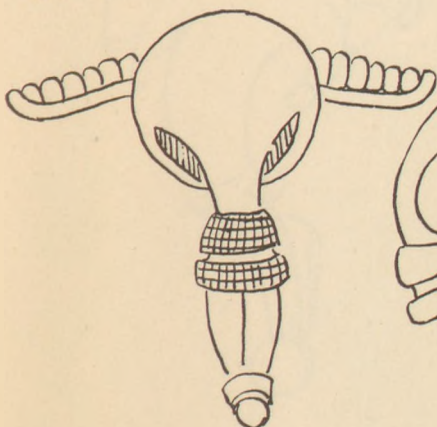
67

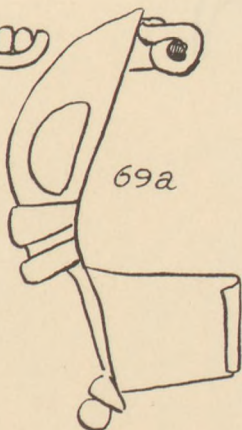
68

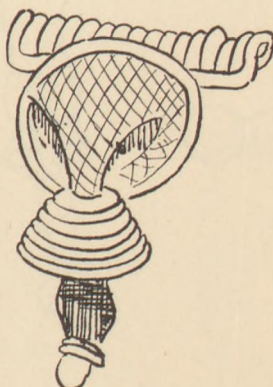
69

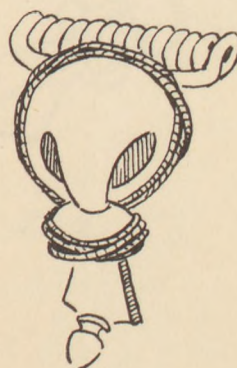
69a

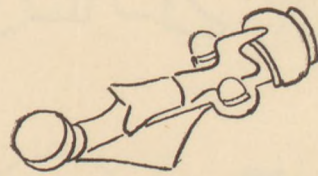
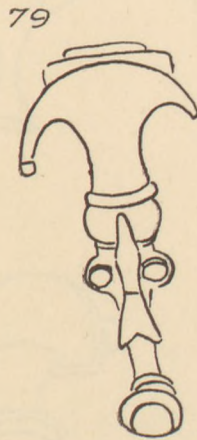
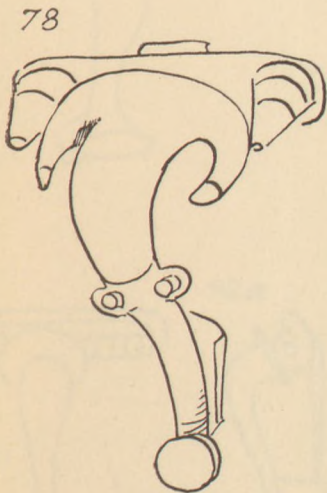
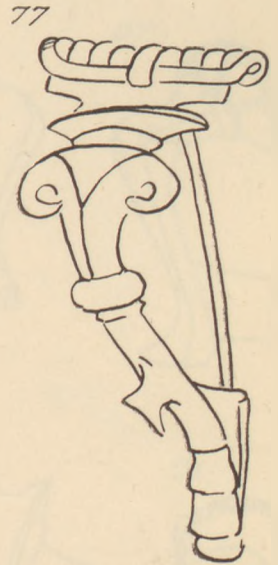
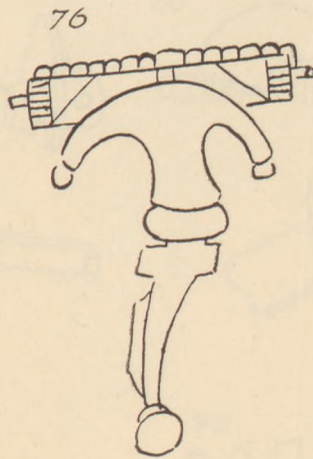
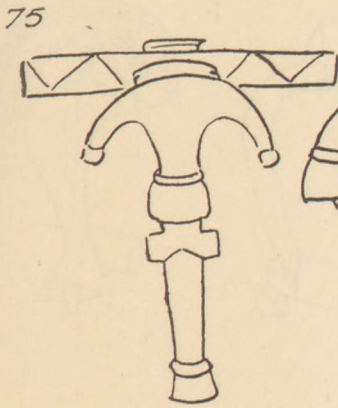
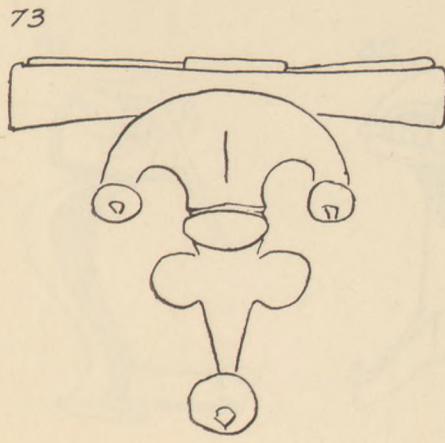
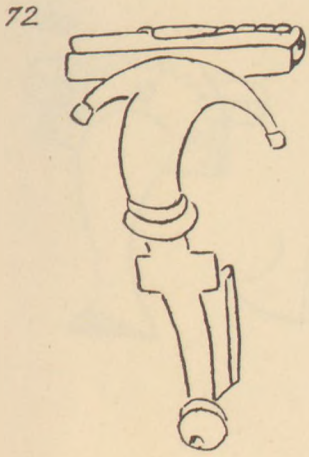

70

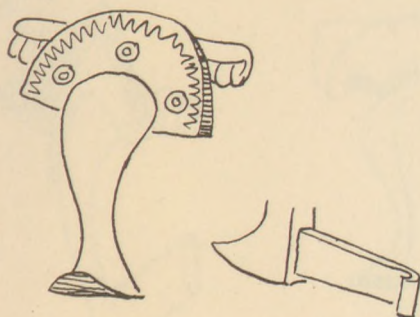
71

79 a

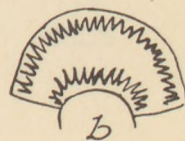
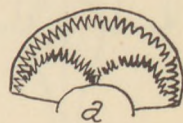
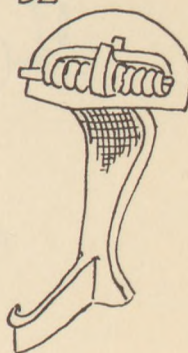
80

81

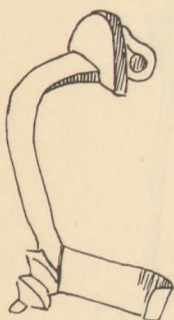
82

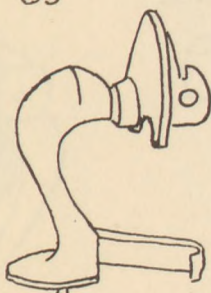
83

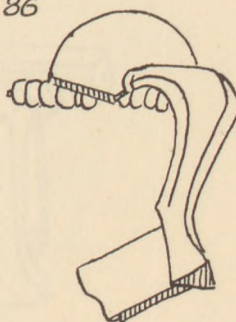
84

85

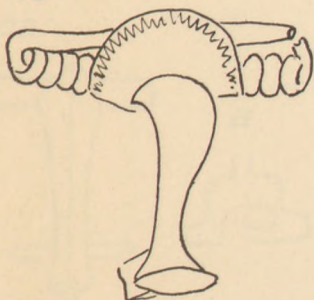
86

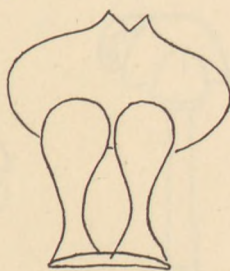
87

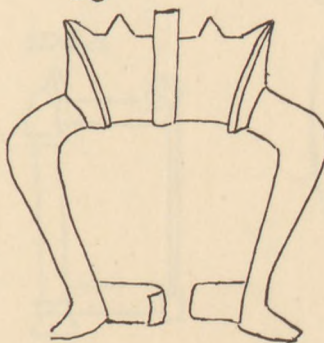
88

89

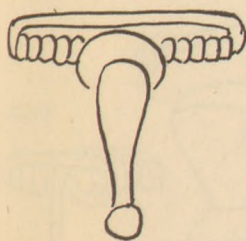
90

91

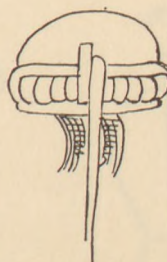
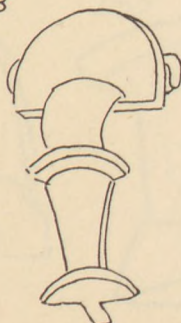
92

92a

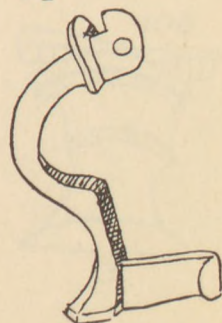

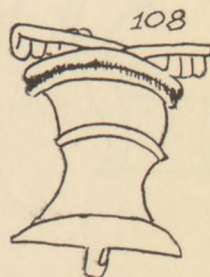
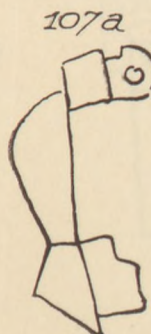
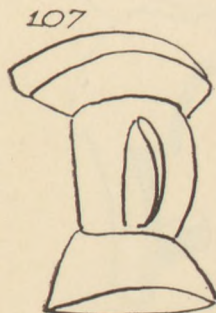
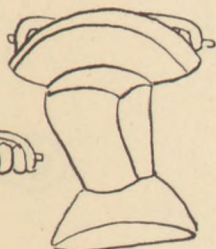
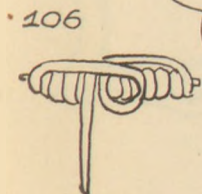
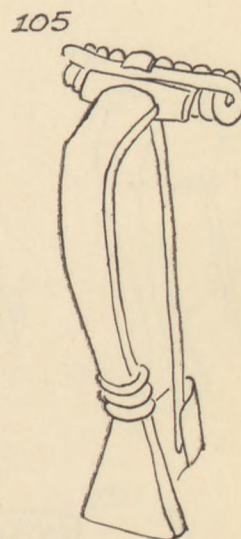
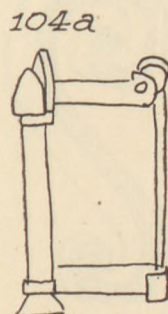
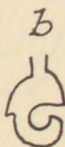
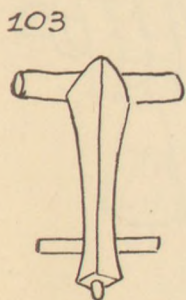
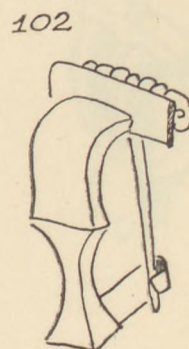
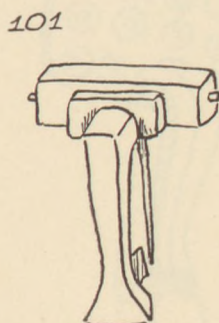
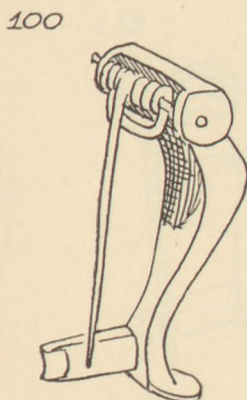
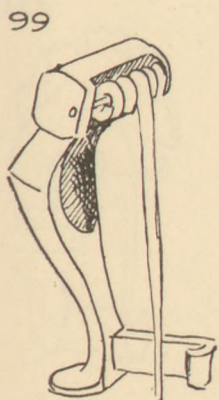
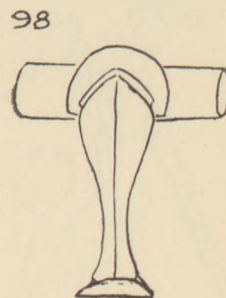
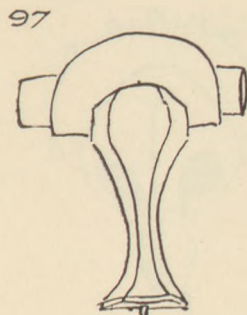
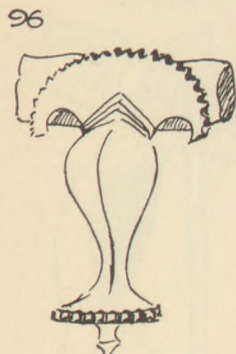
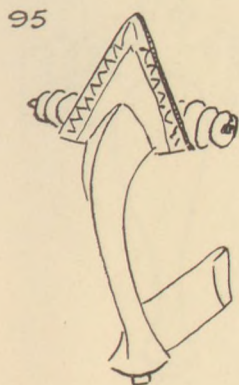
93

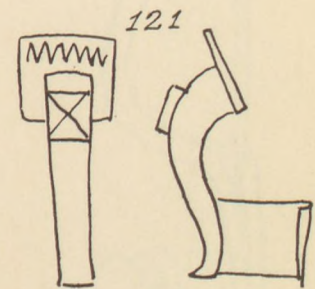
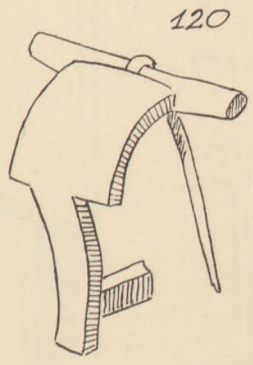
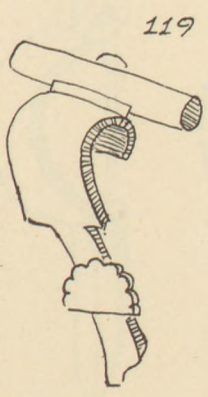
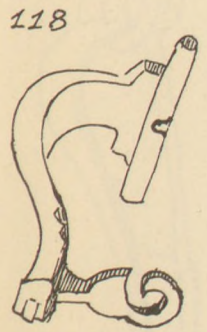
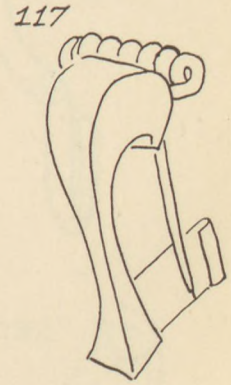
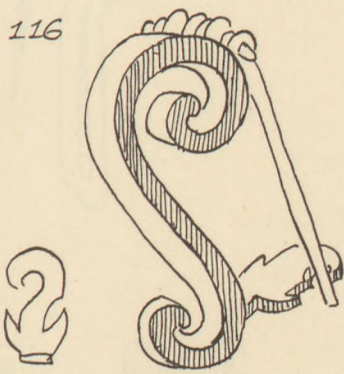
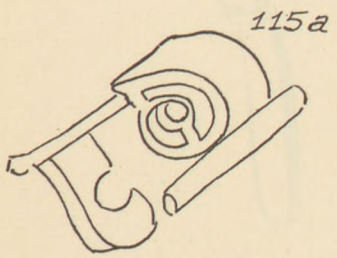
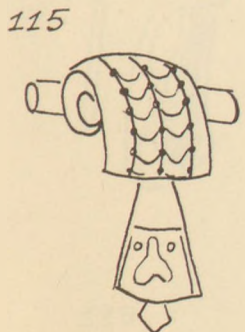
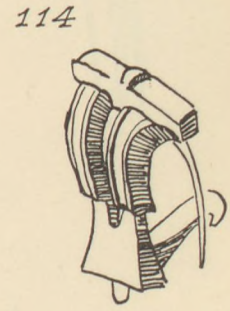
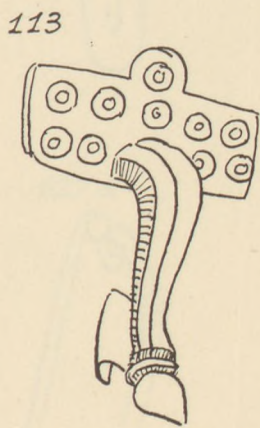
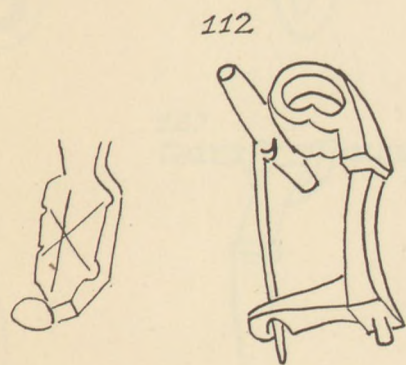
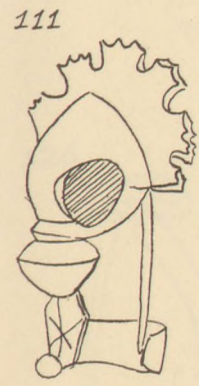
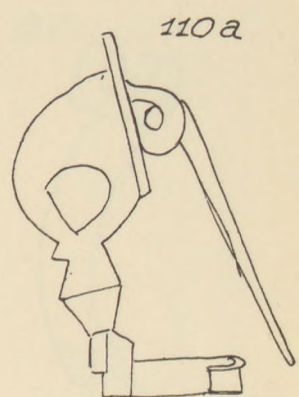
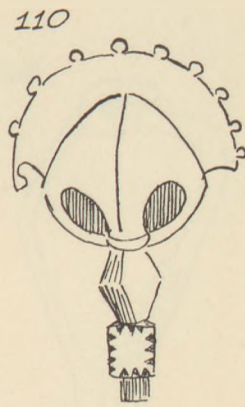
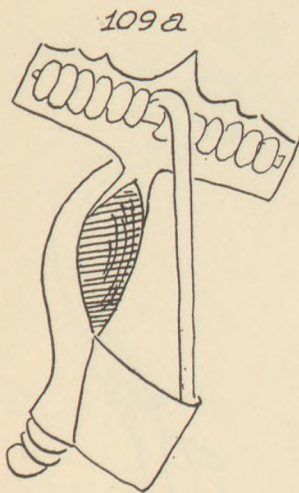
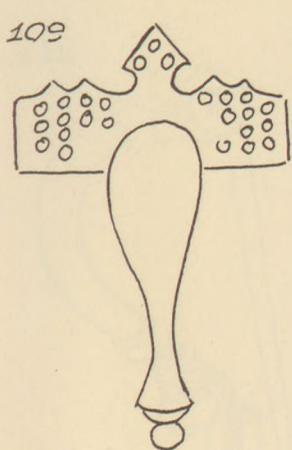

93a

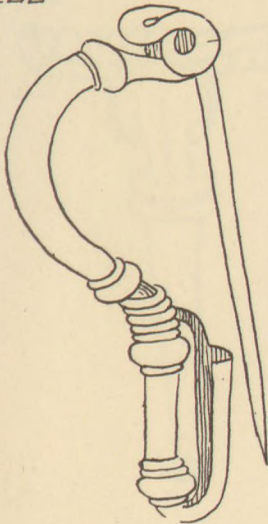
94

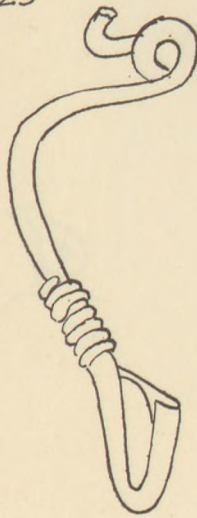

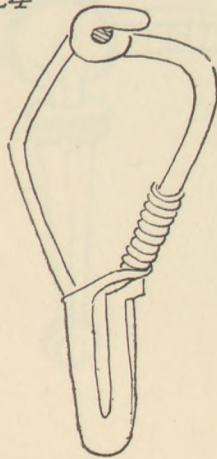
122

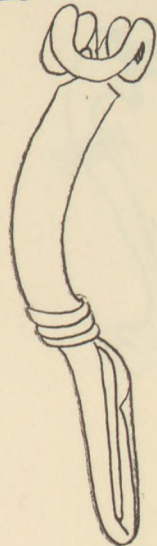
123

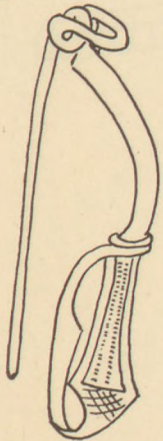
124

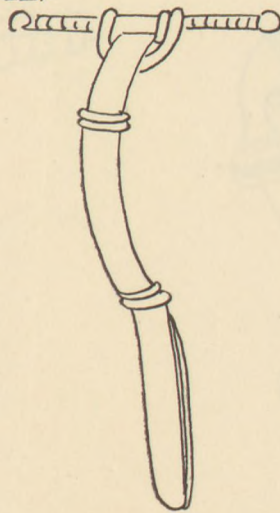
125

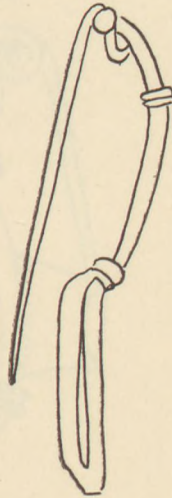
126

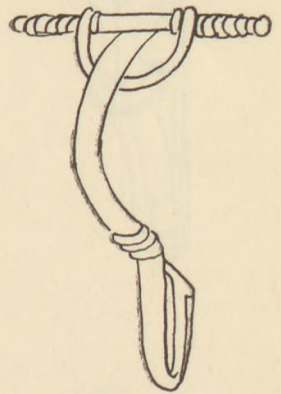
127

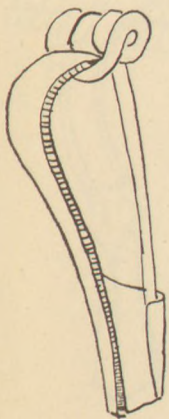
127 a

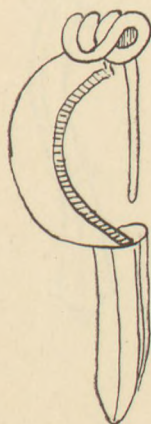
128

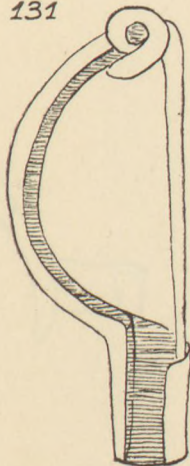
129

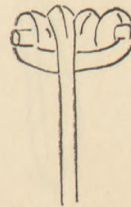
130

131

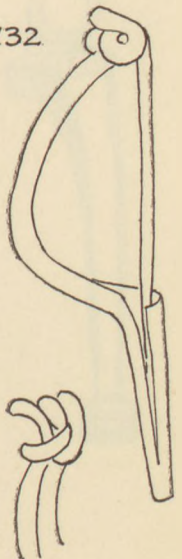

131 a

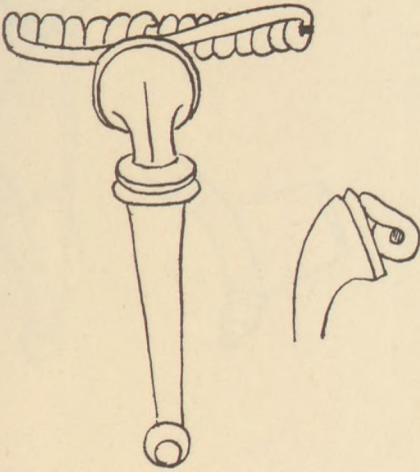

131 b

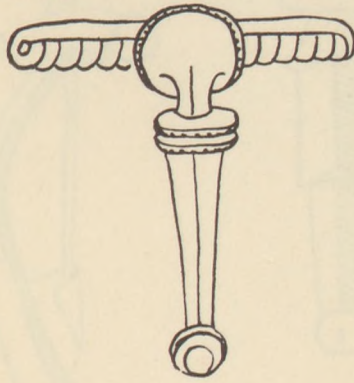
132

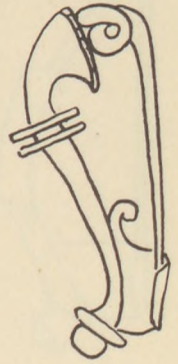
133

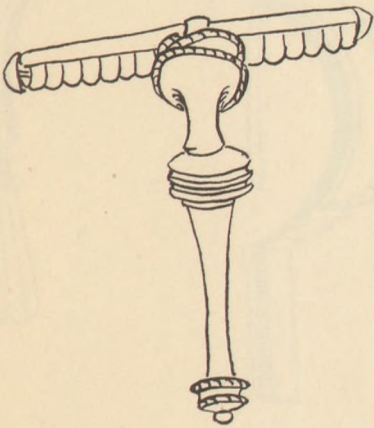
134

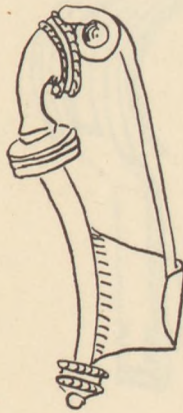
134a

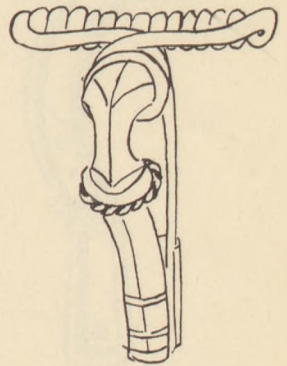
135

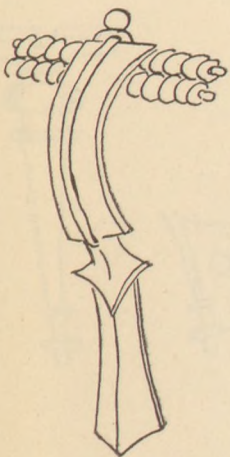
135a

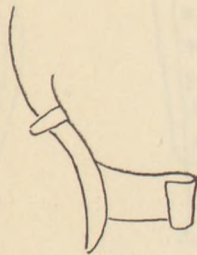
136

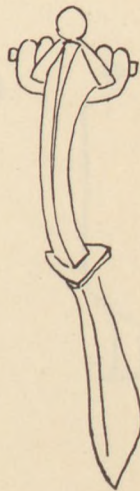
137

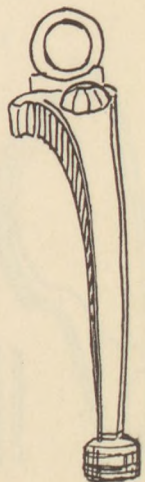
138

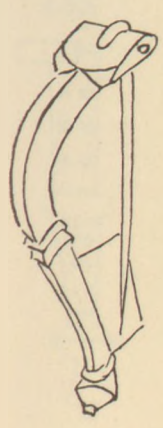

139

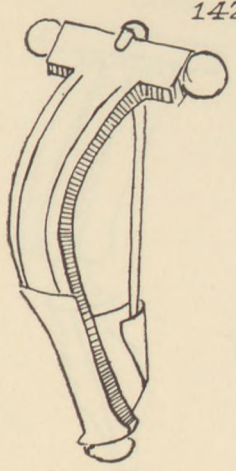
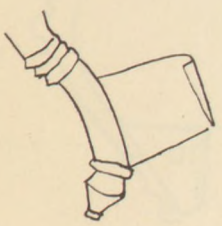

140

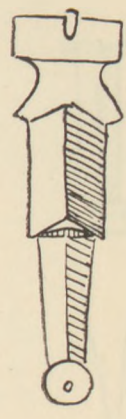

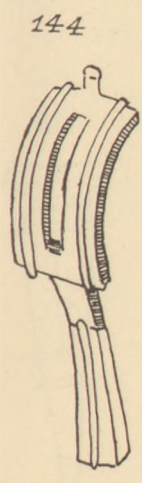
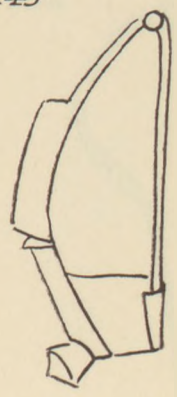
141

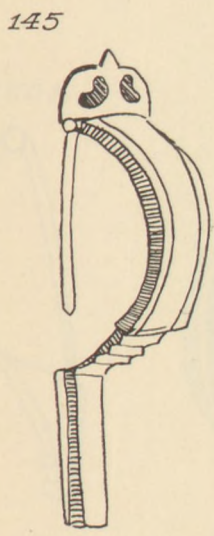
142

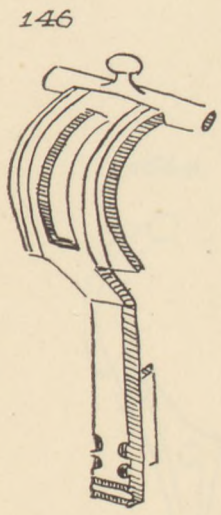
143

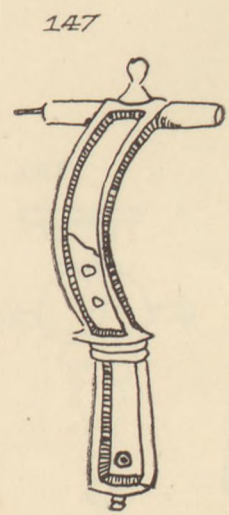
144

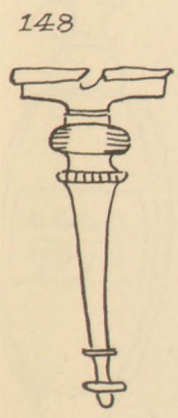
145

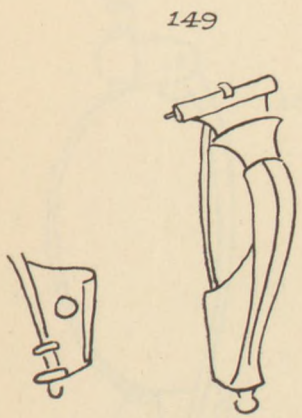
146

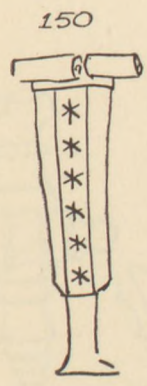
147

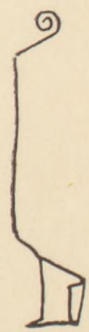
148

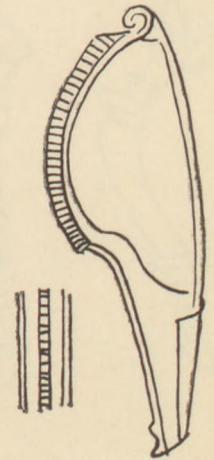
149

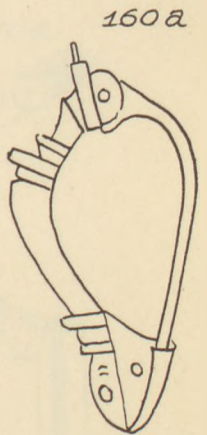
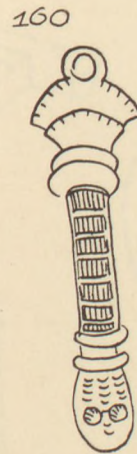
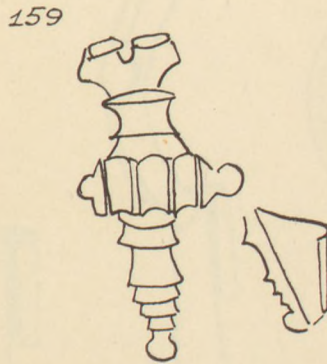
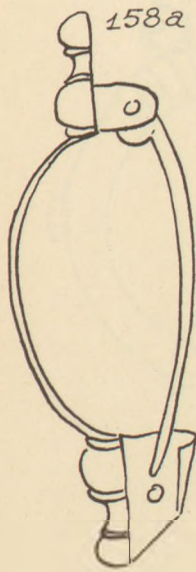
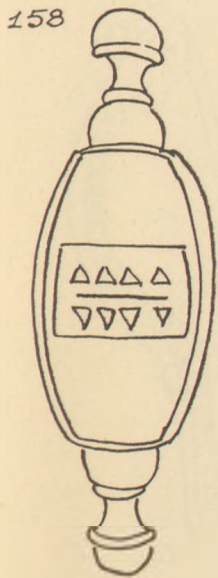
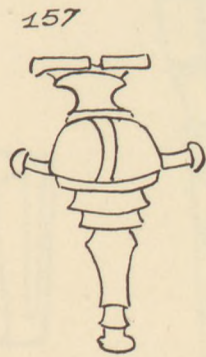
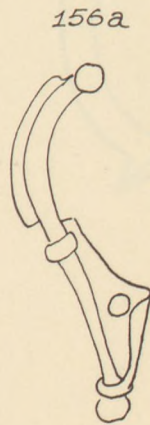
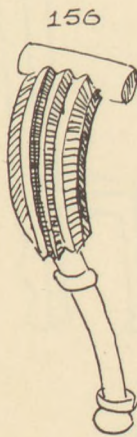
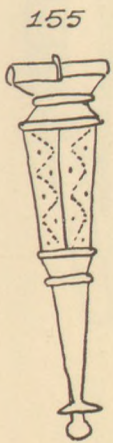
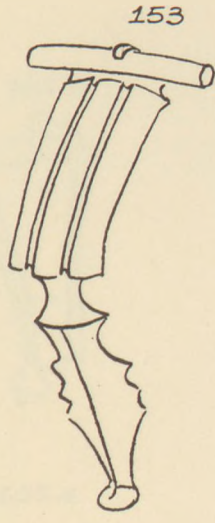
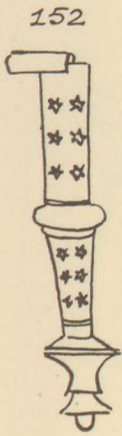

150

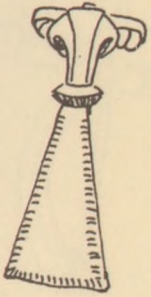

151

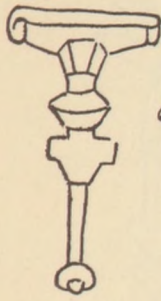

161

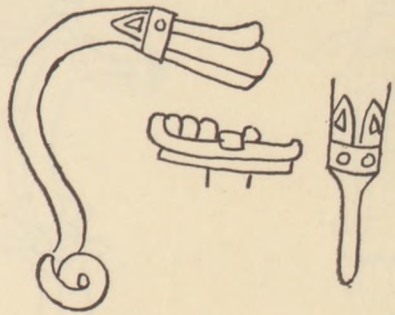
162

162 a

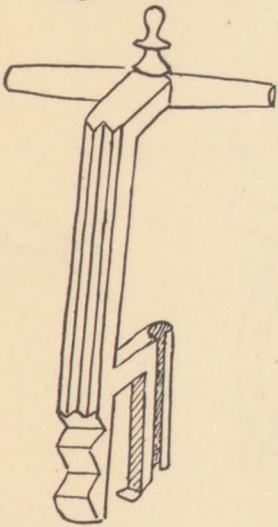
163

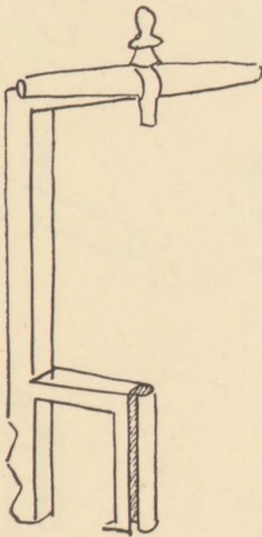
164

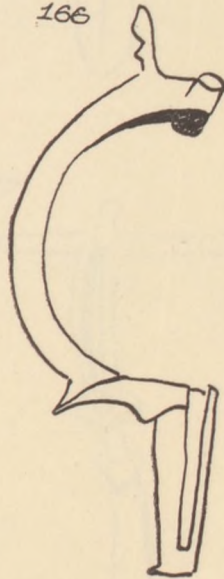
165

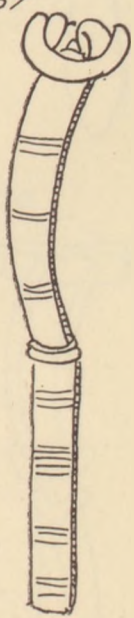
165 a

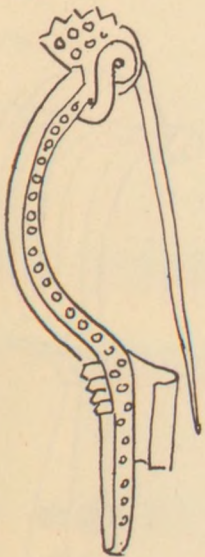
166

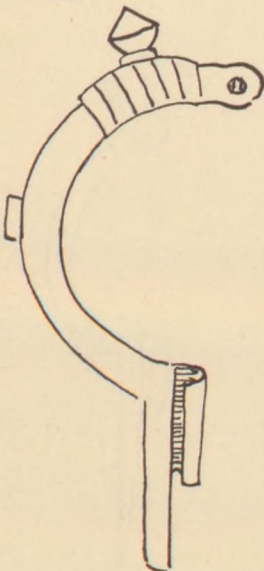
167

168

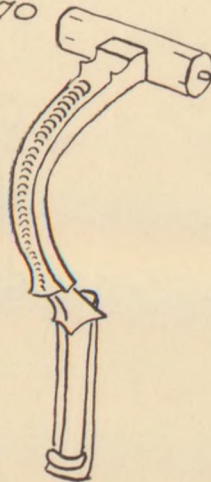
169

169 a

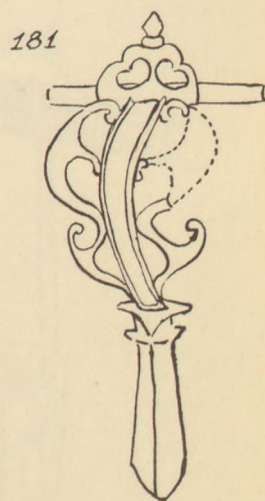
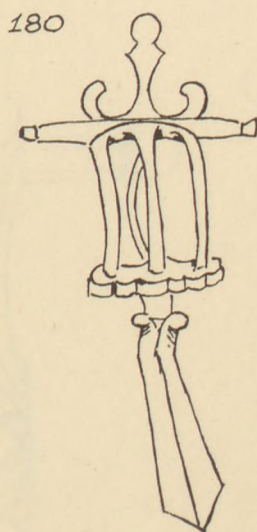
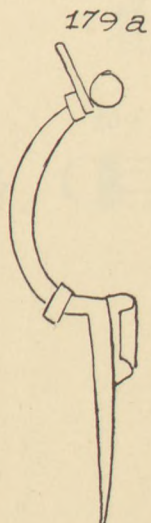
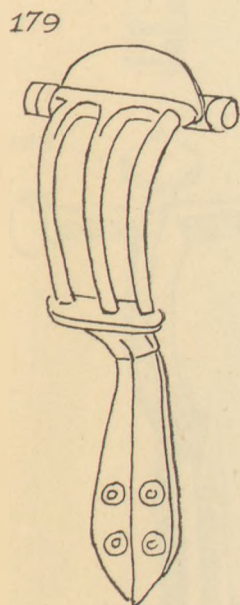
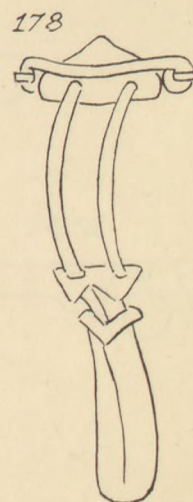
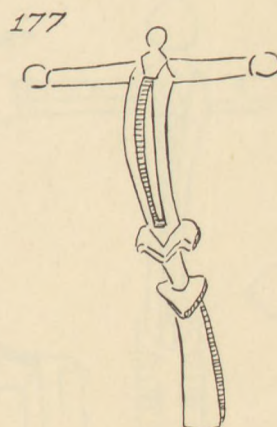
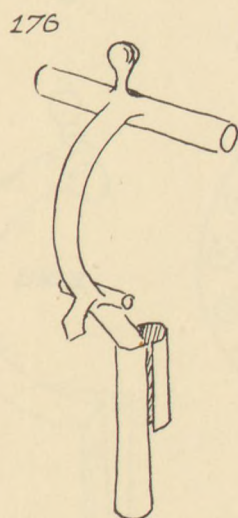
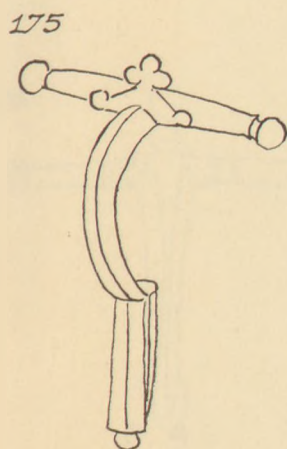
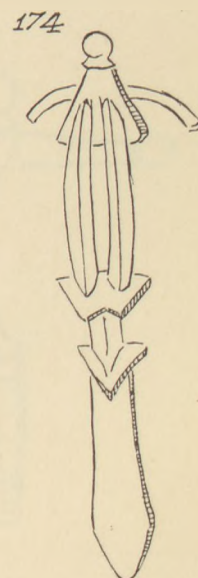
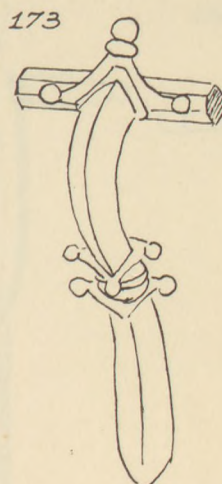
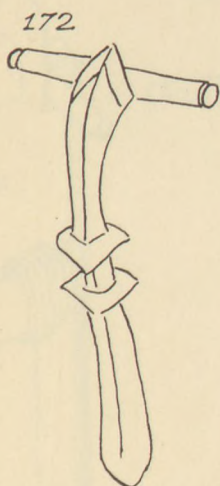
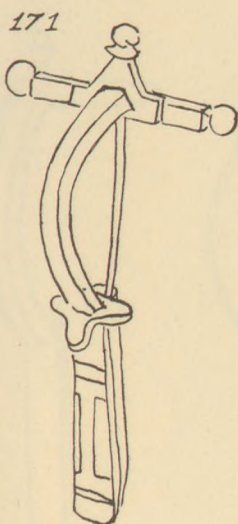

170

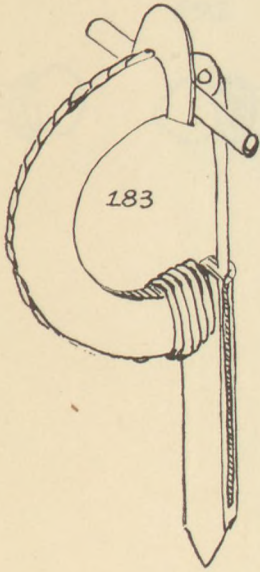
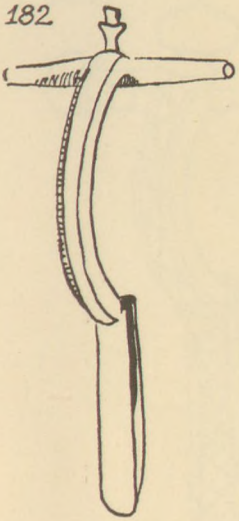

170 a

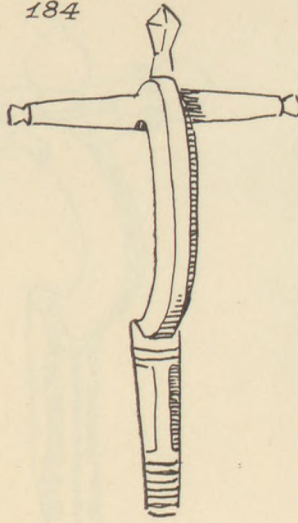

182

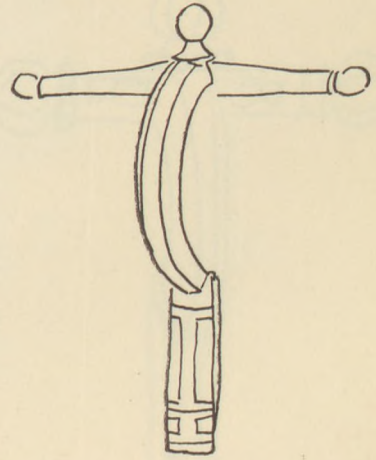

183

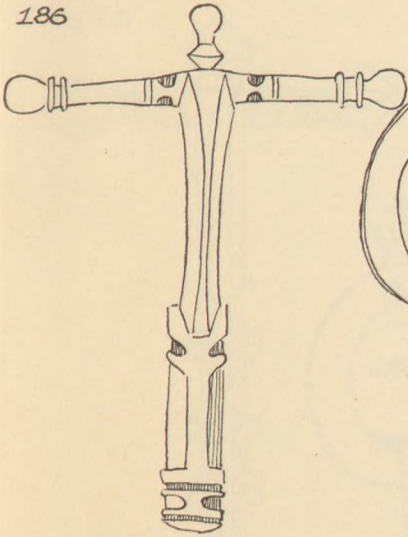
184

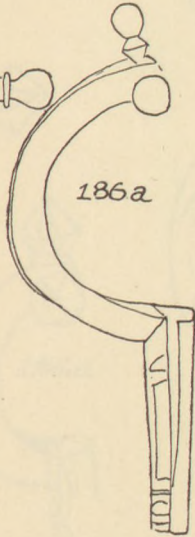
185

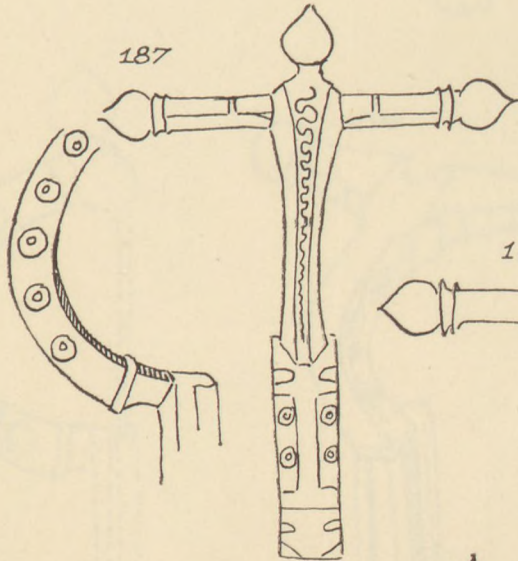
186

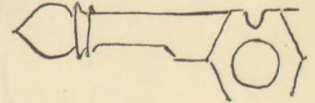
186a

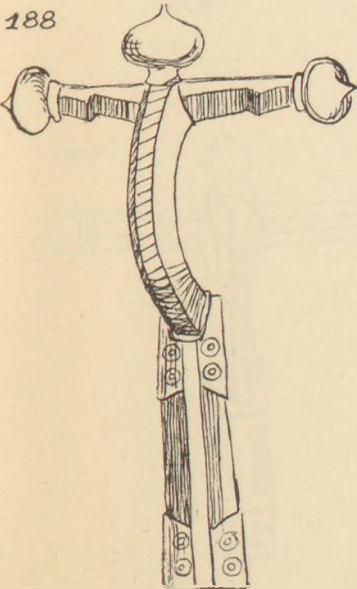
187

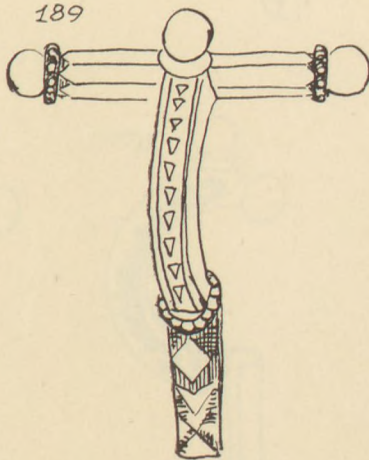
187a

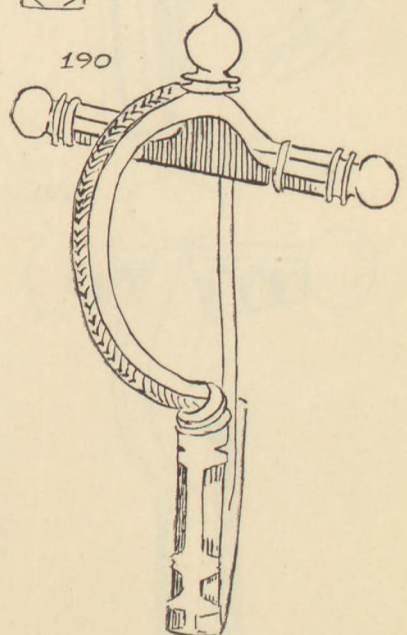
188

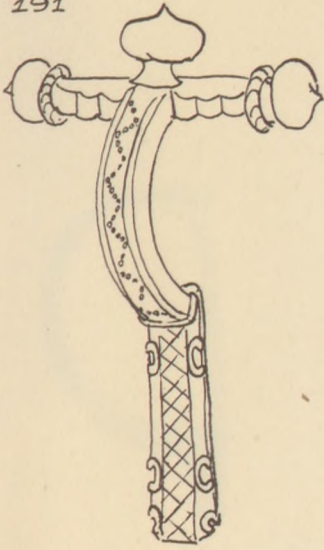
189

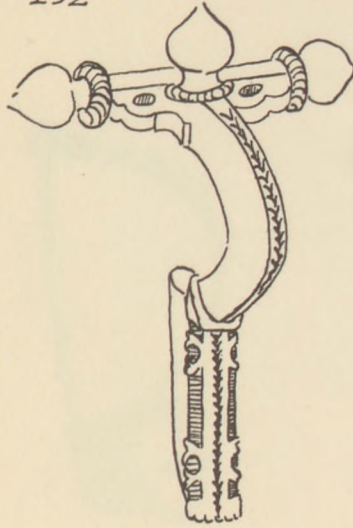
190

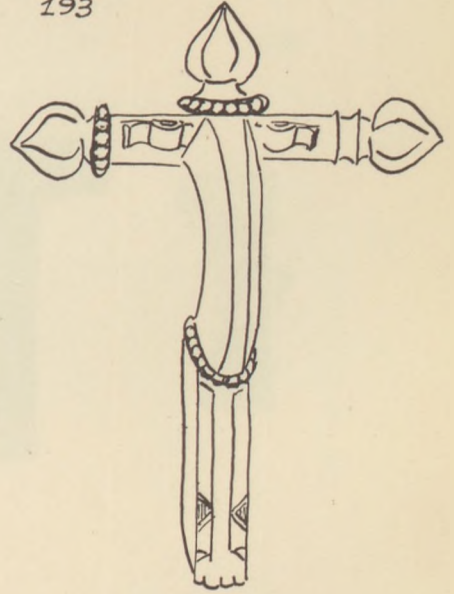
191

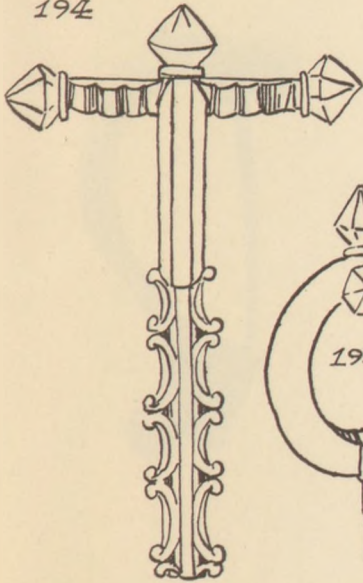
192

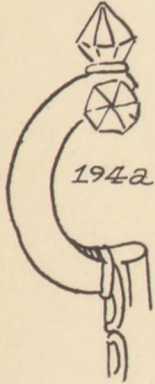
193

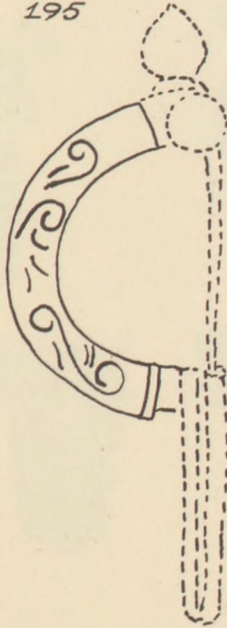
194

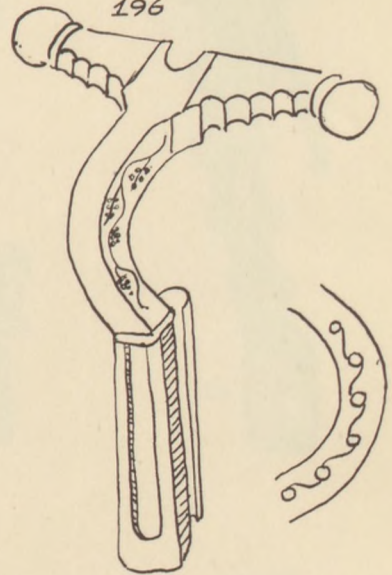
194a

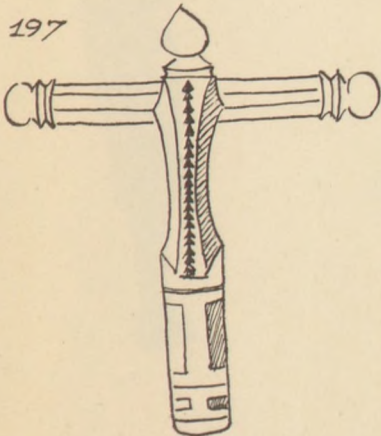
195

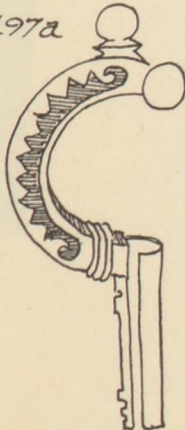
196

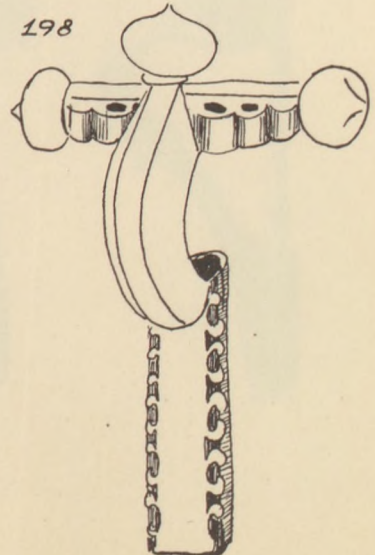
197

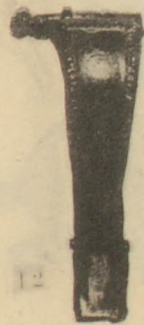
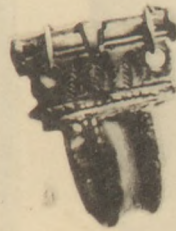
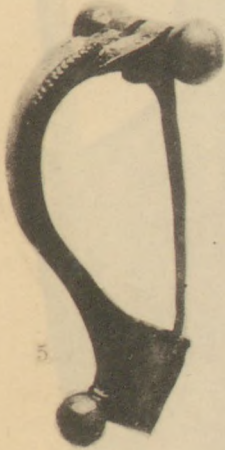

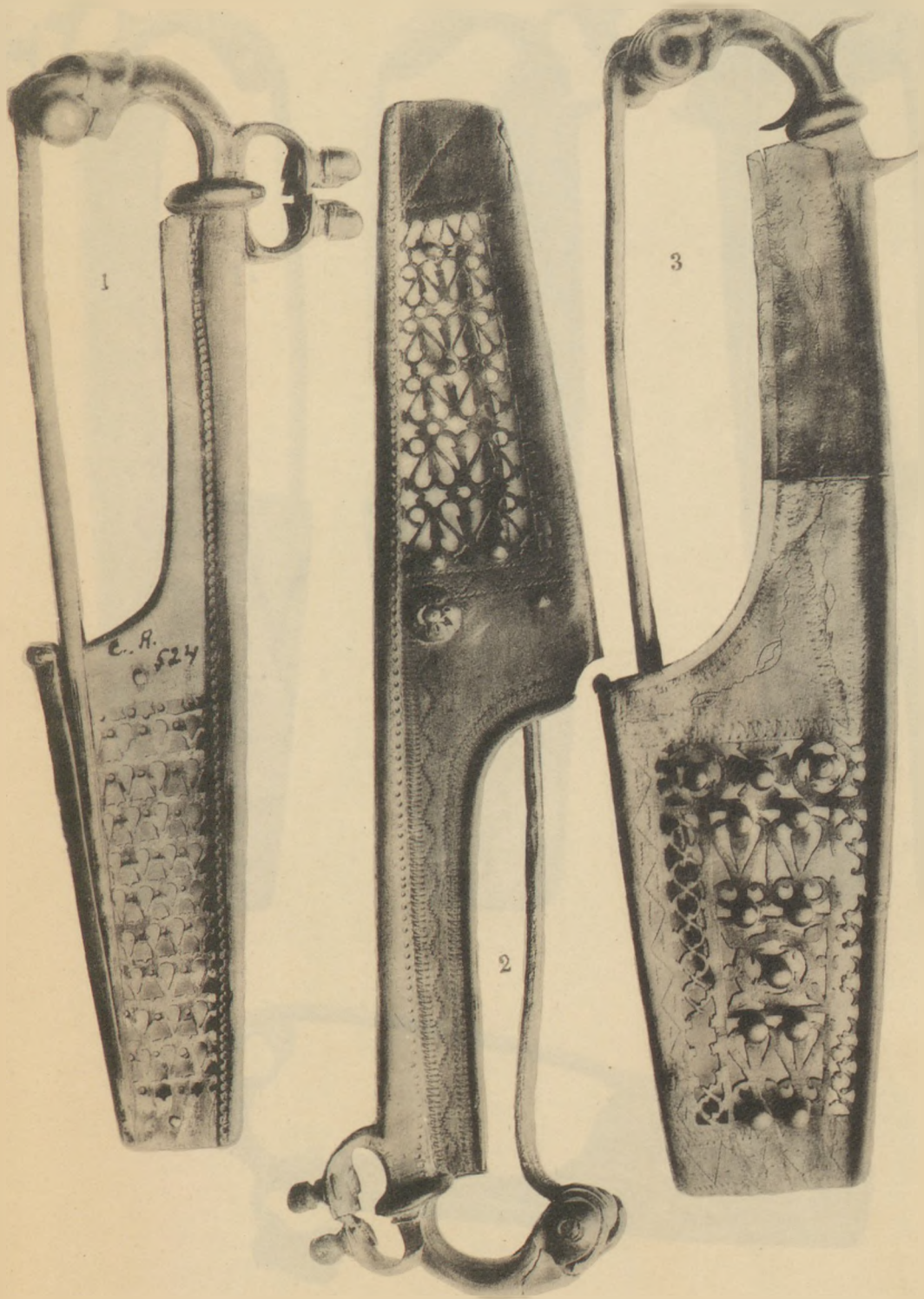
197a

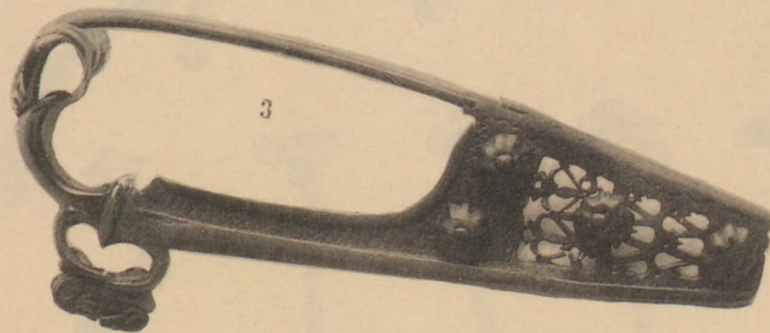
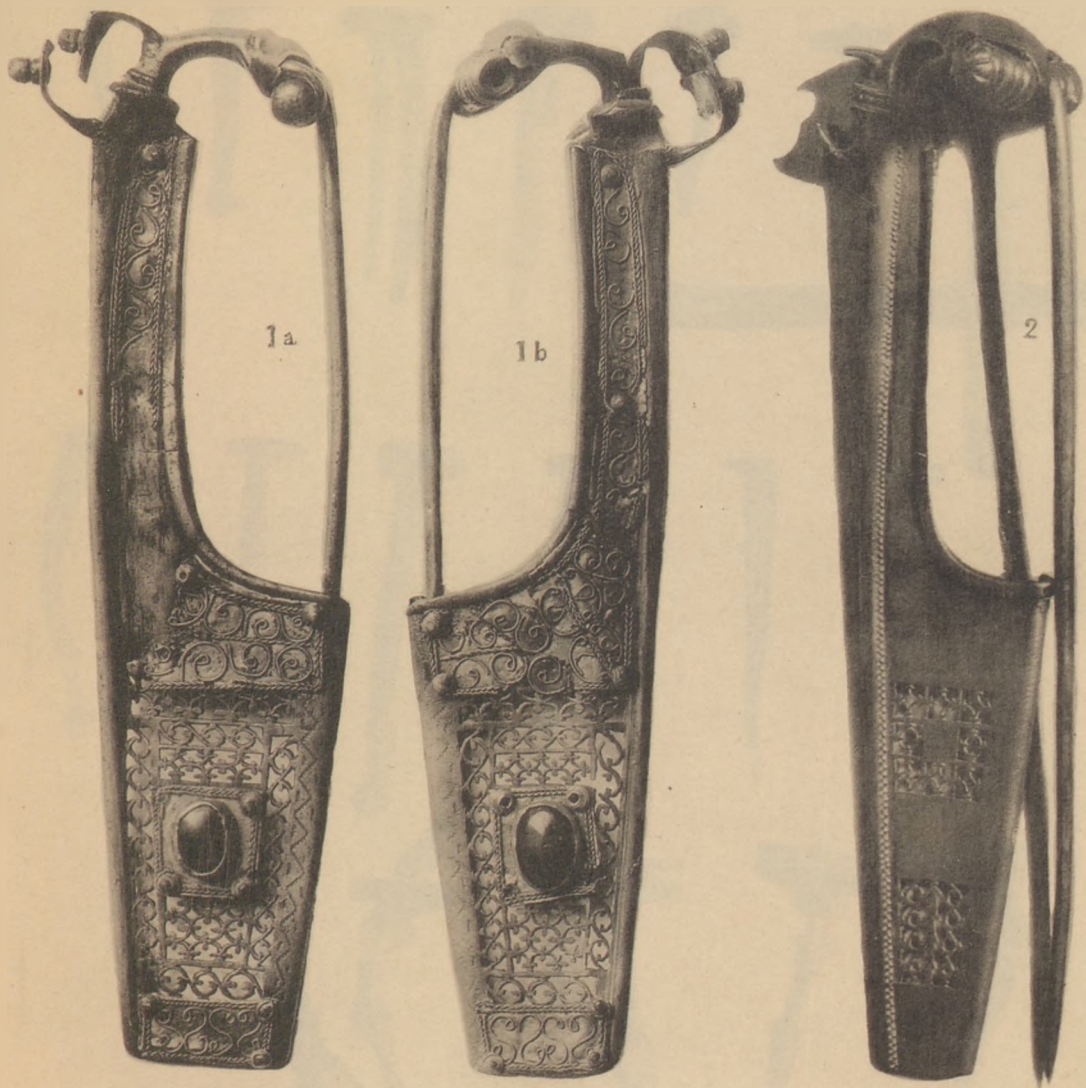

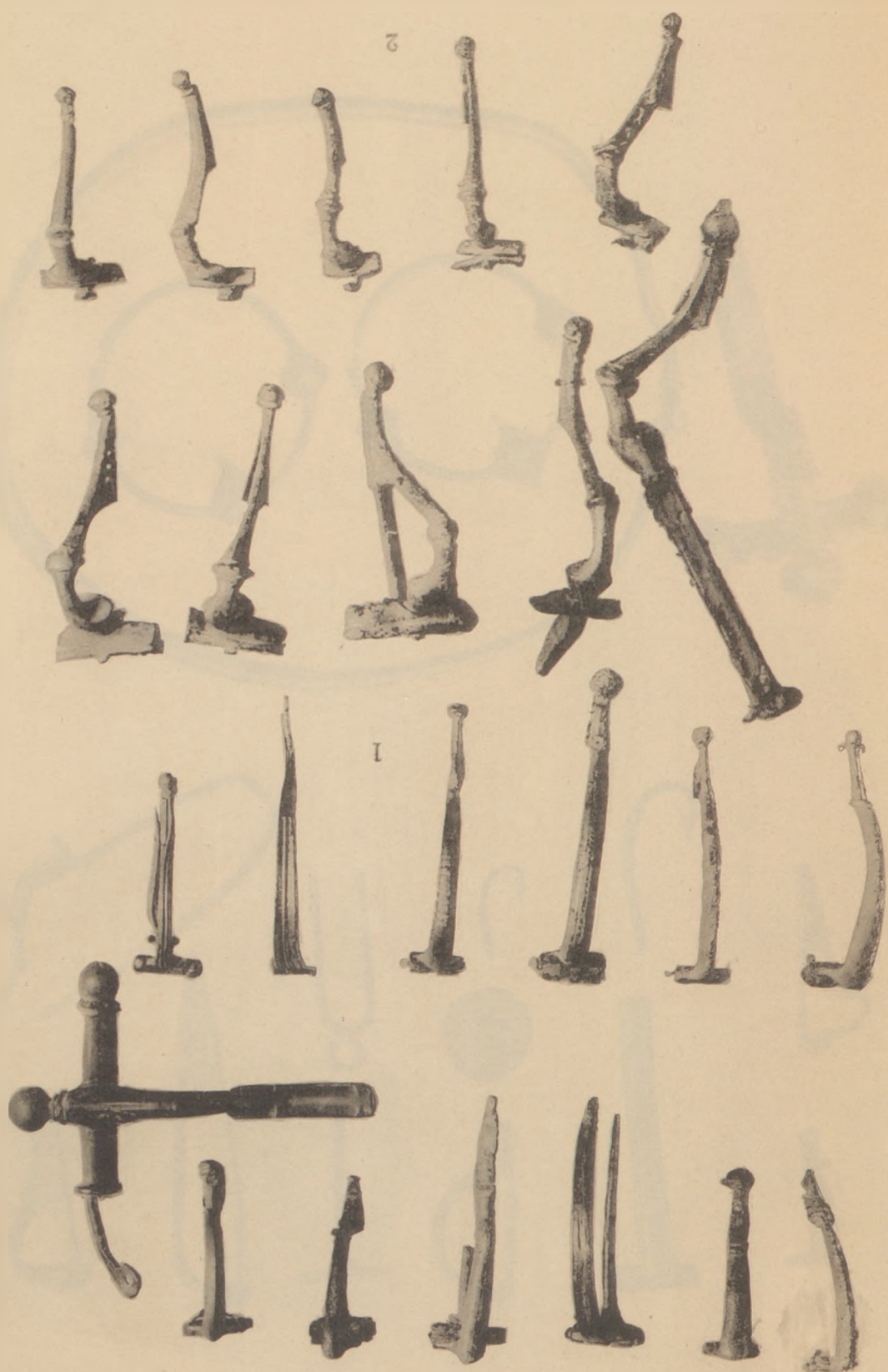
198

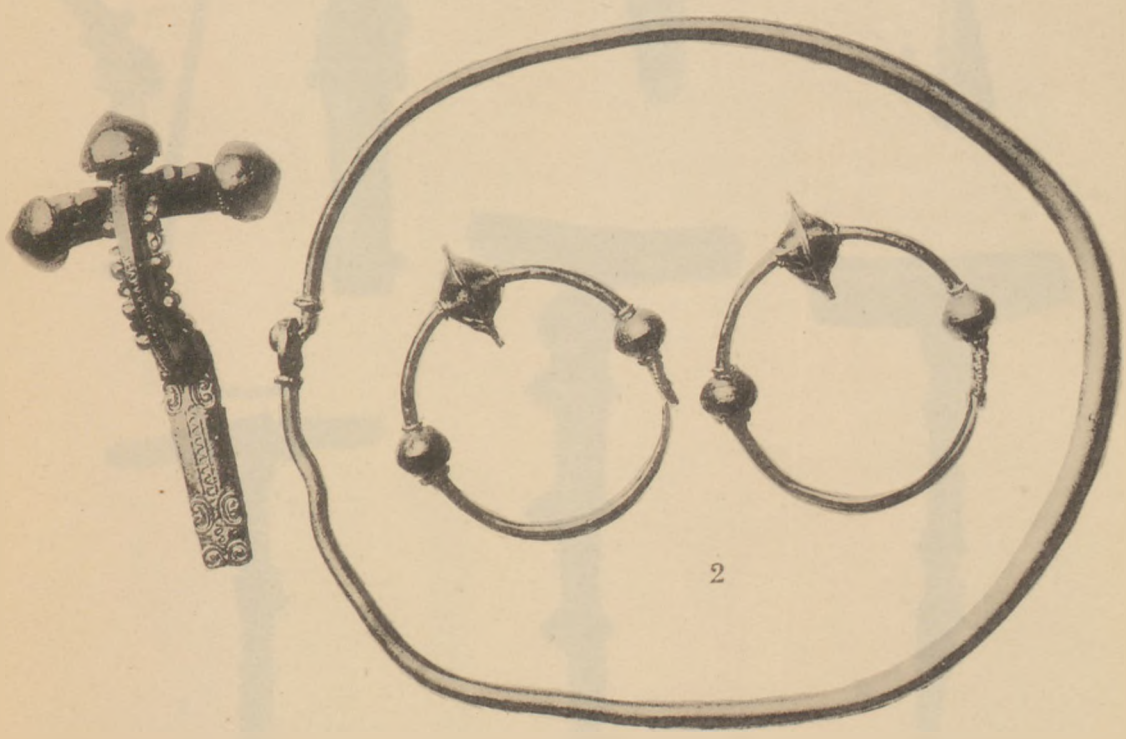
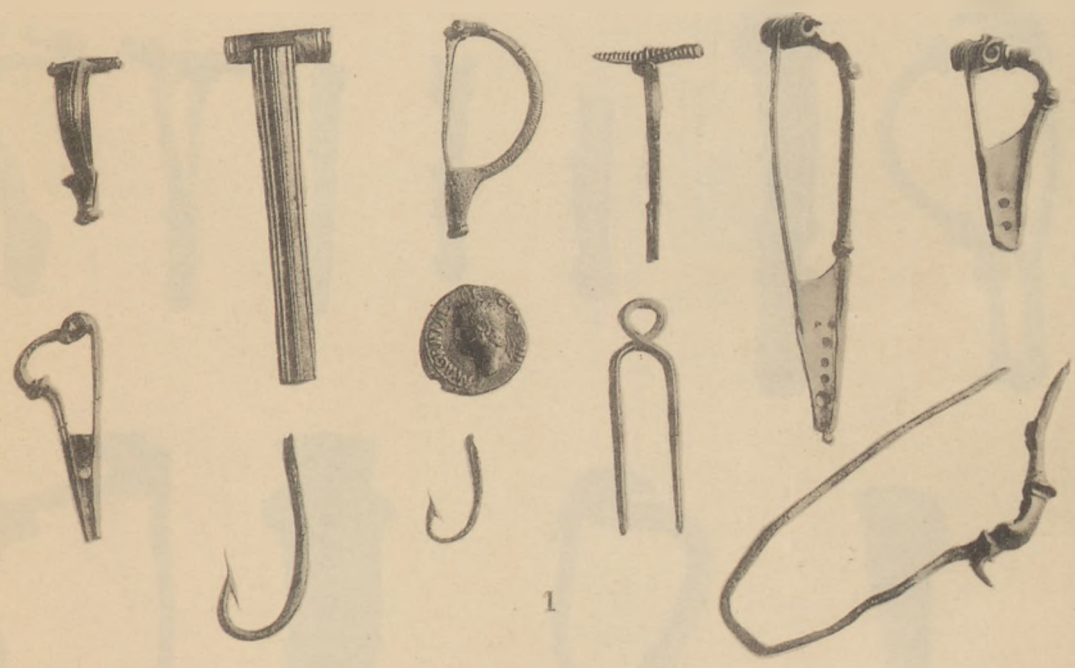

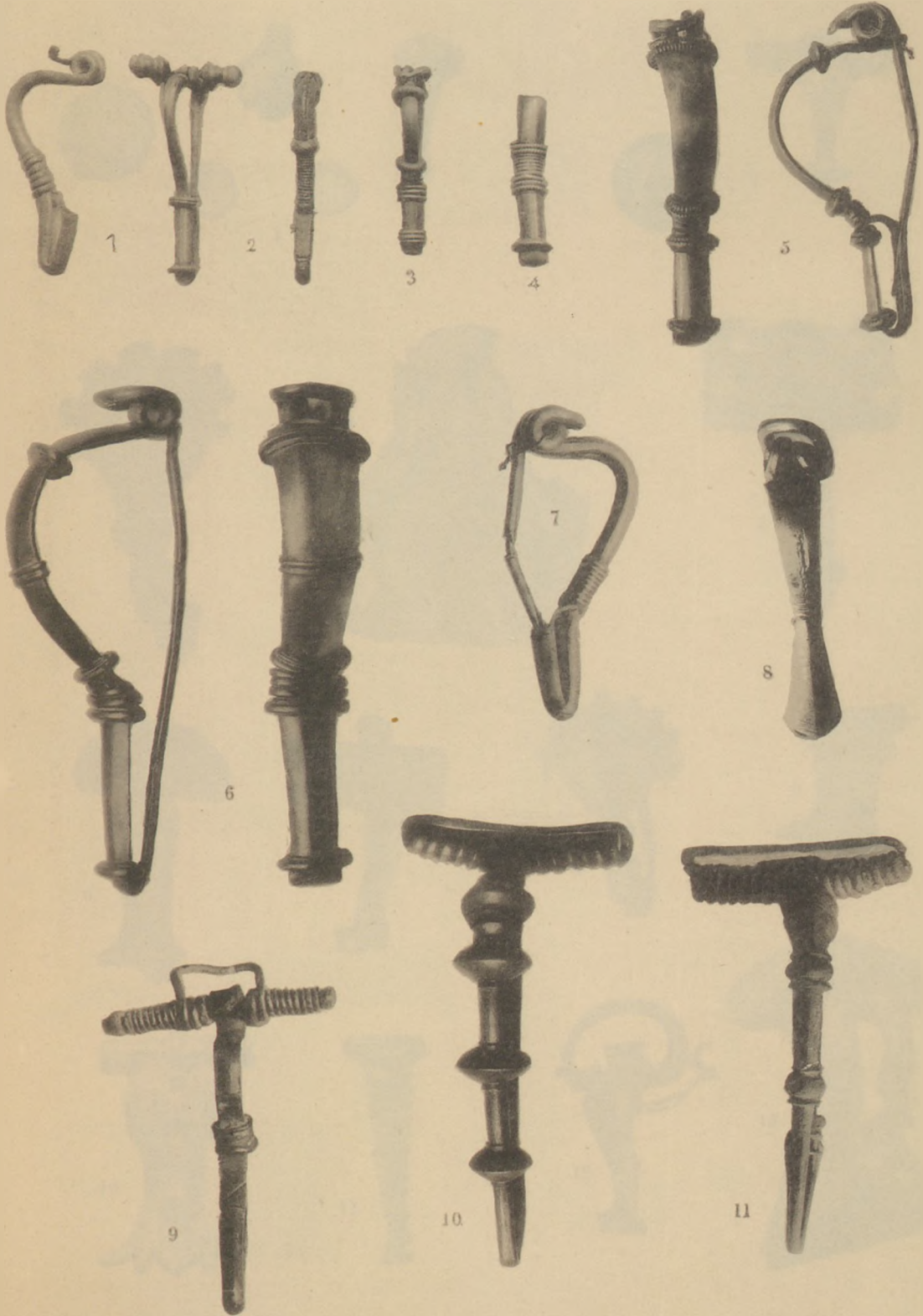

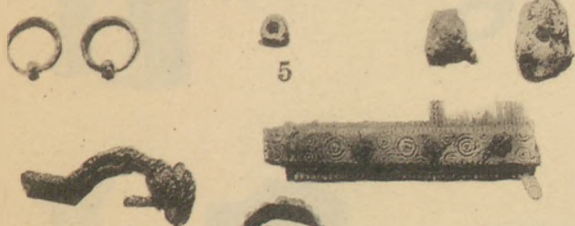
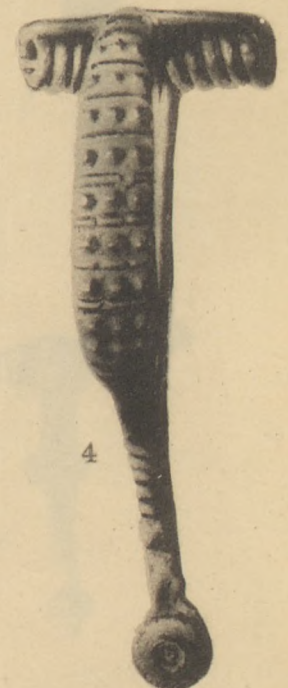
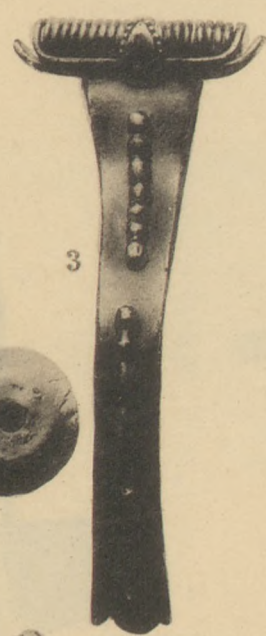
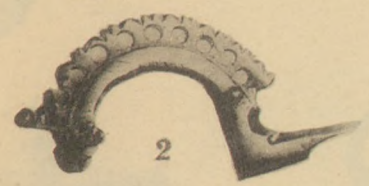

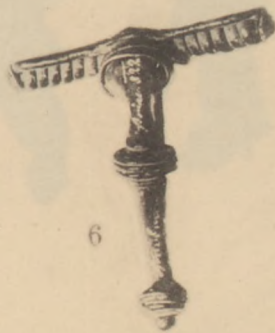
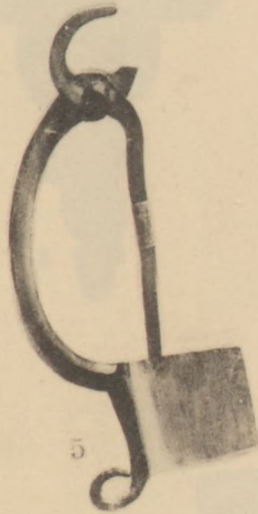
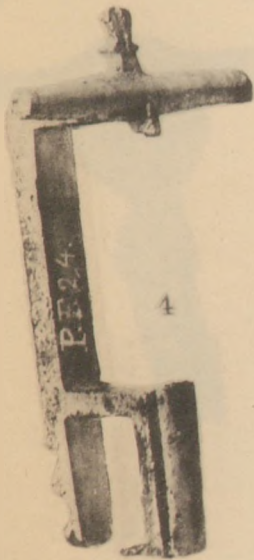
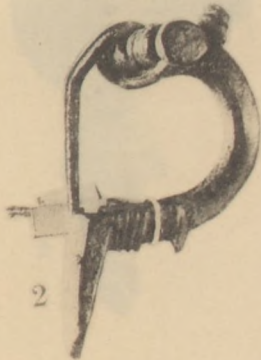
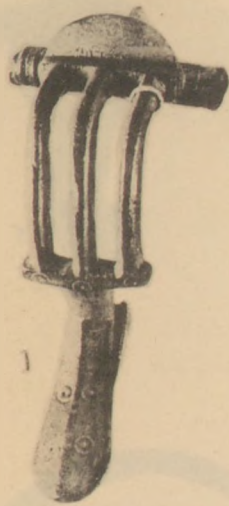

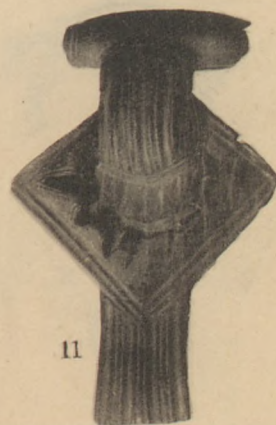
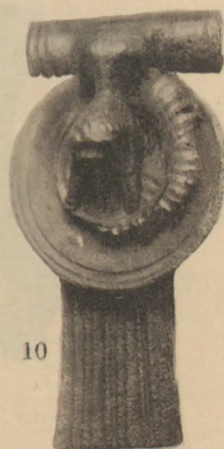
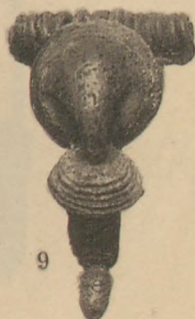
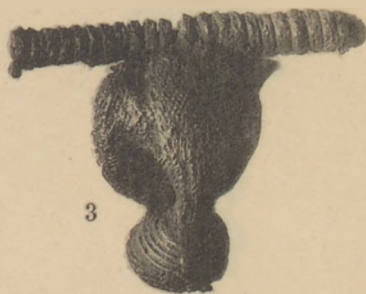
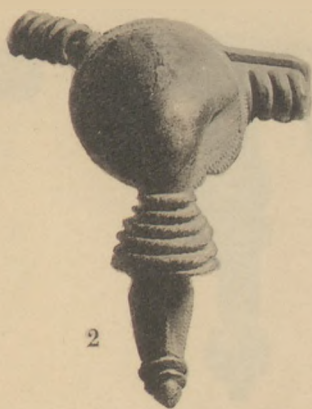

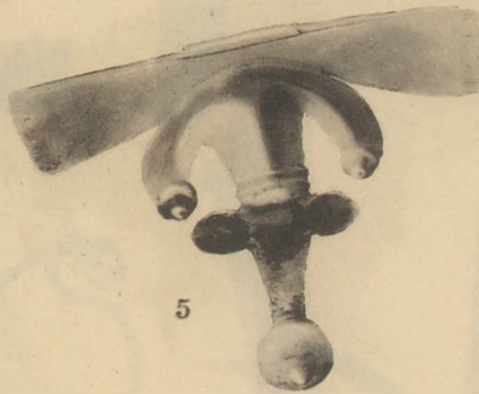
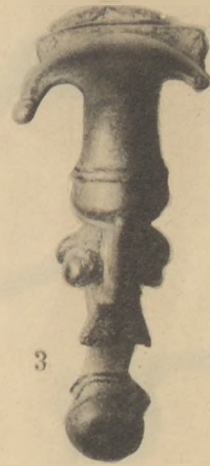
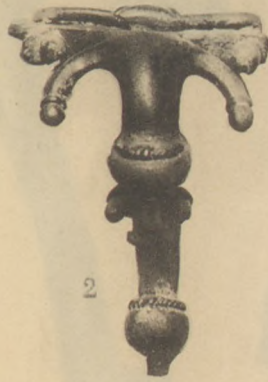
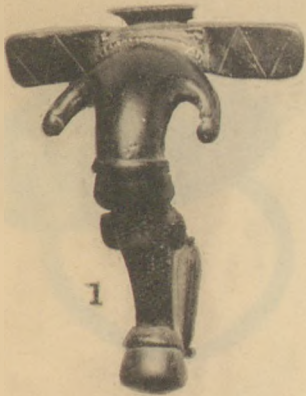

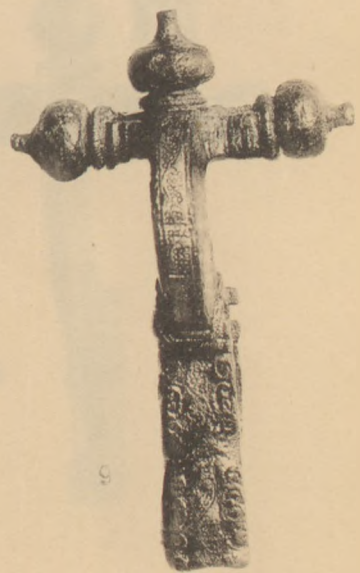
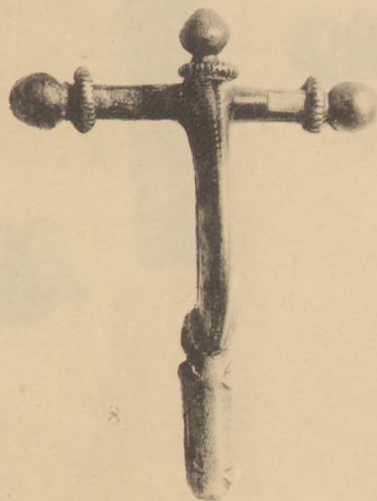
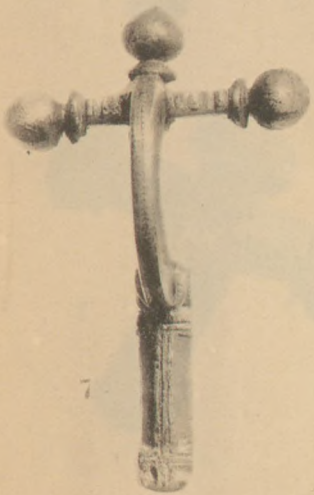
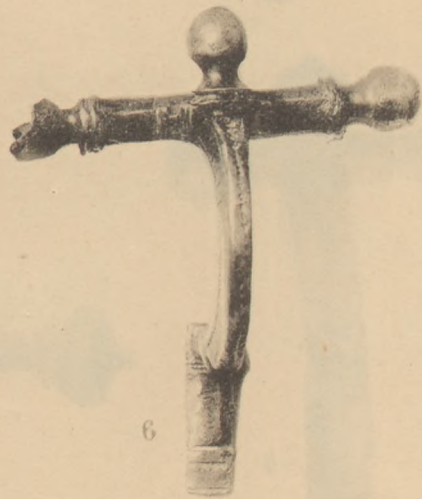
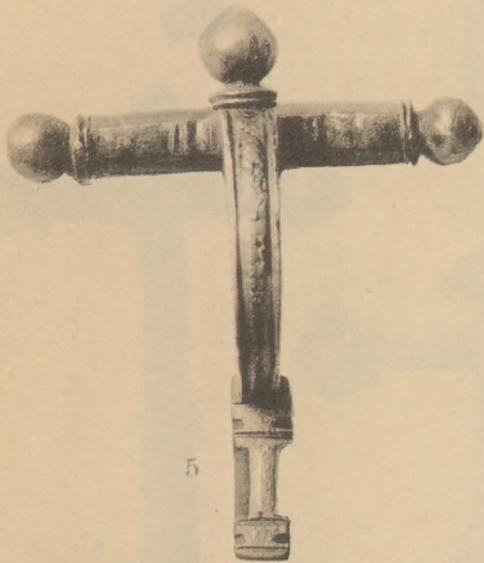
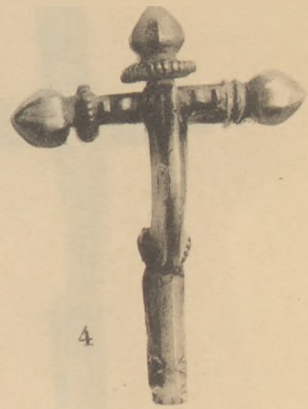
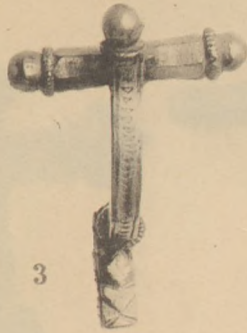
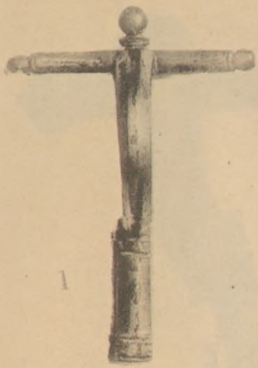
6

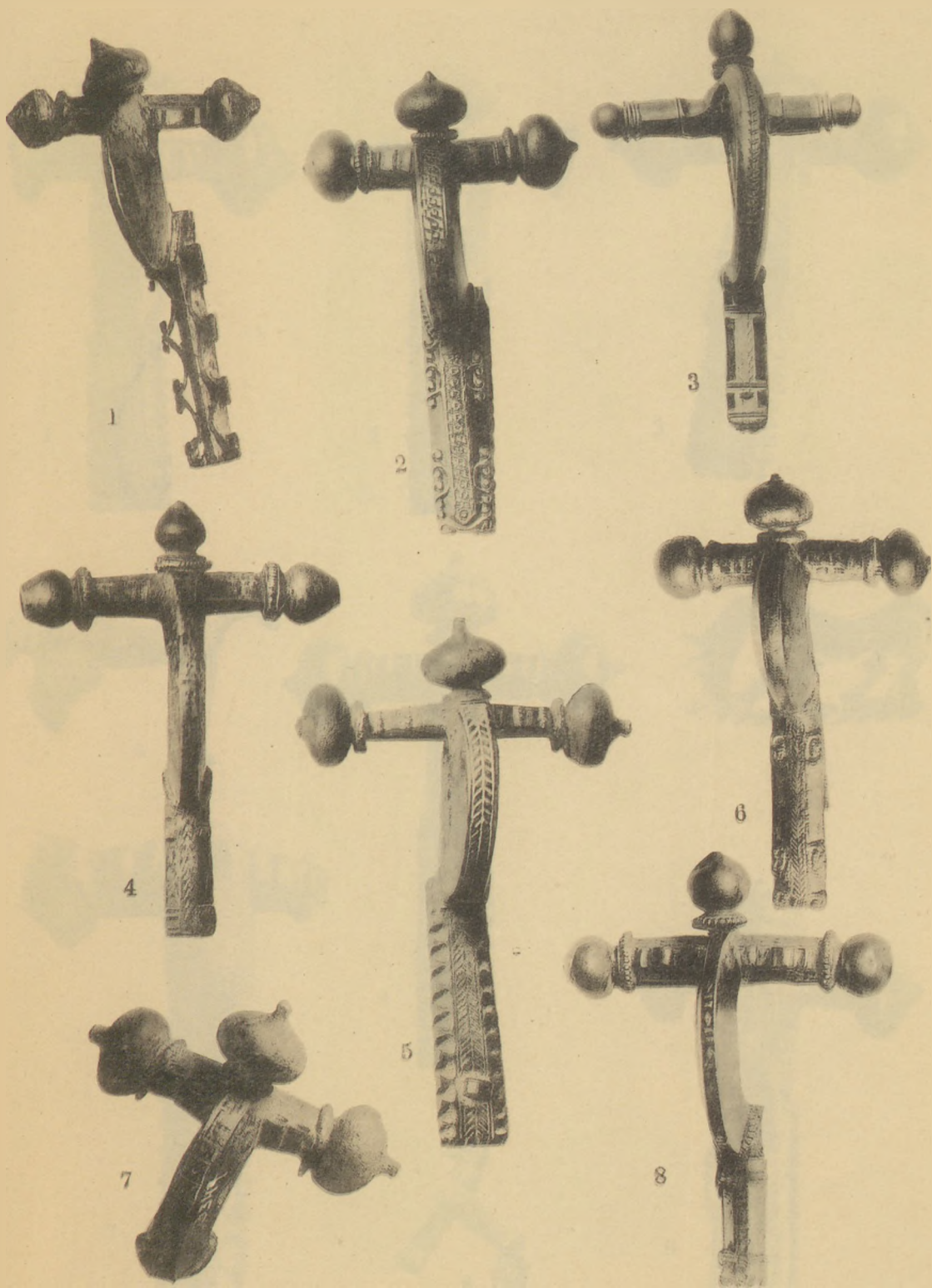
7

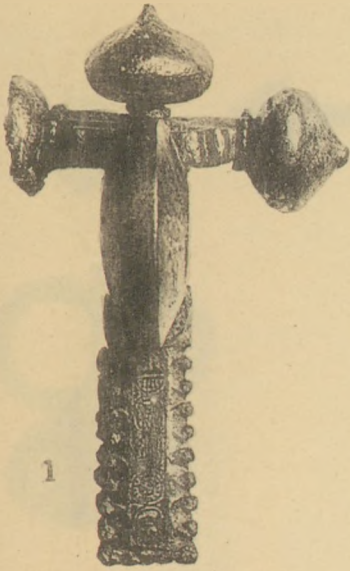

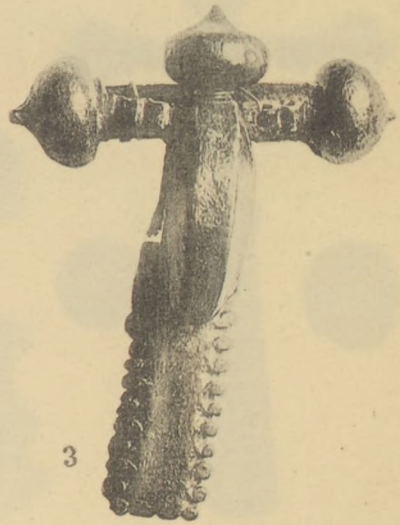

1

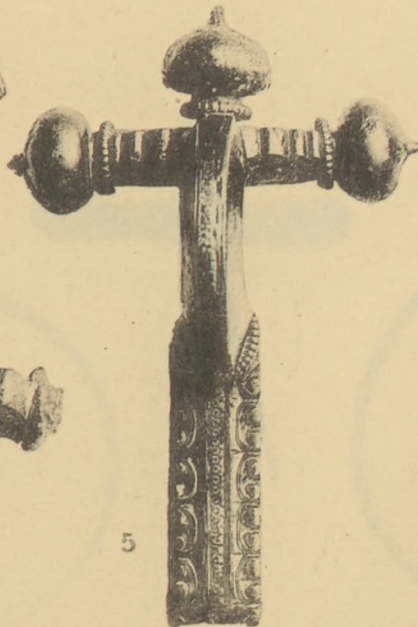
2

3

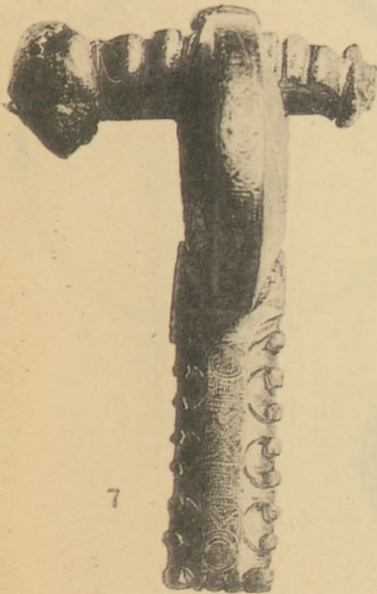
4

5

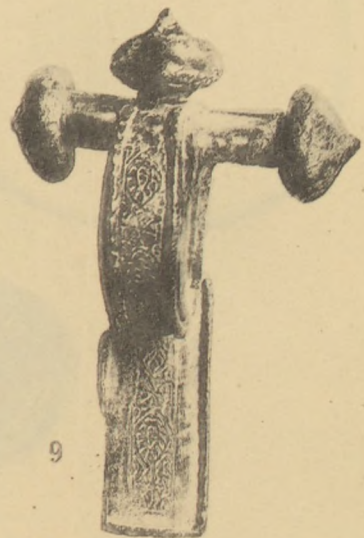
6

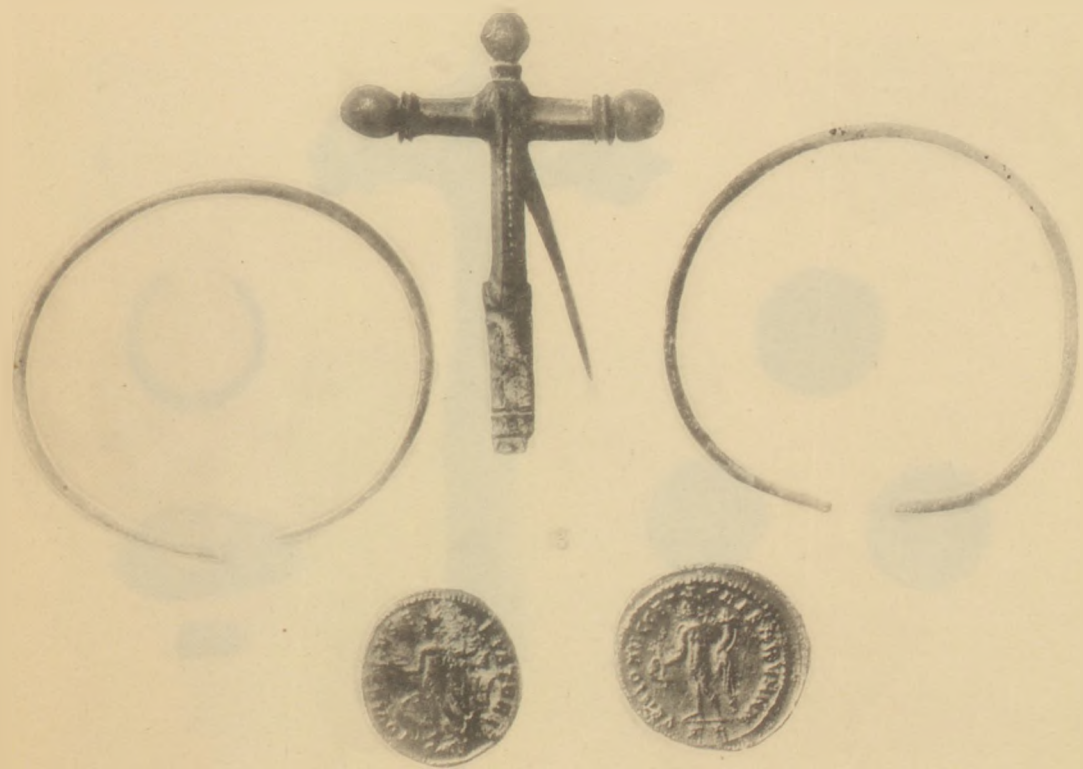
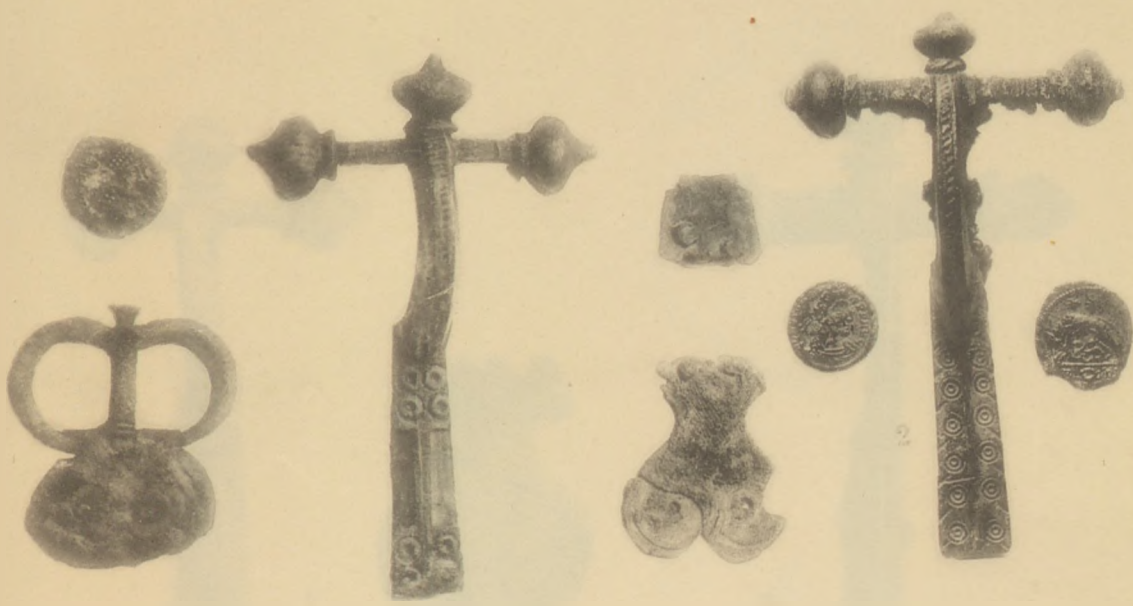
7

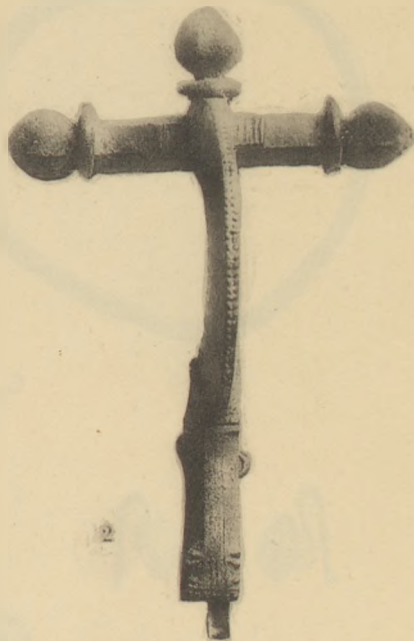
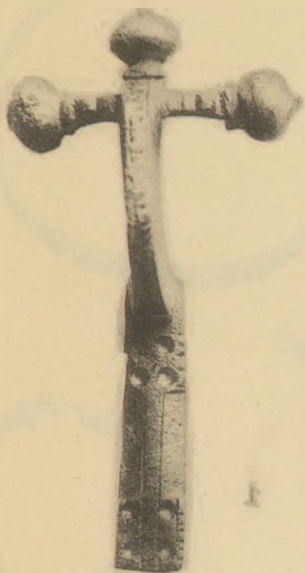

8

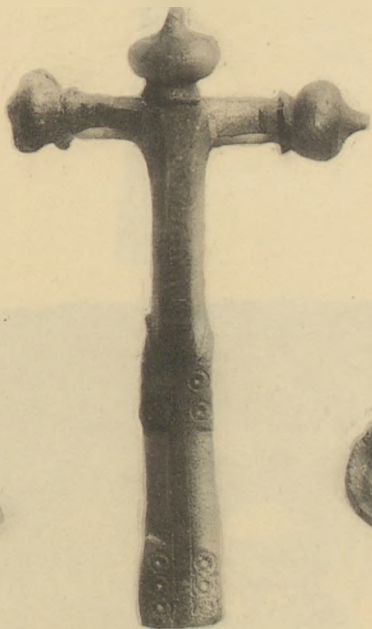

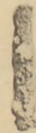
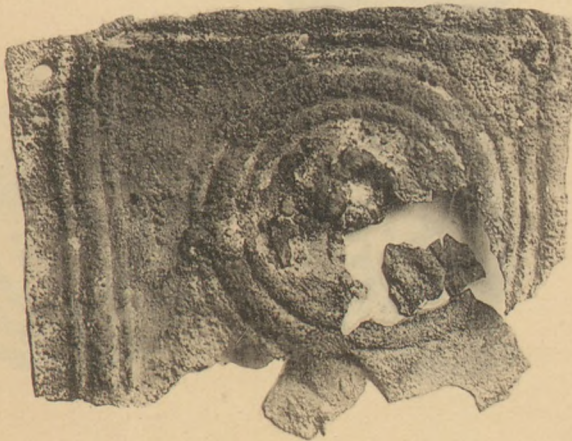
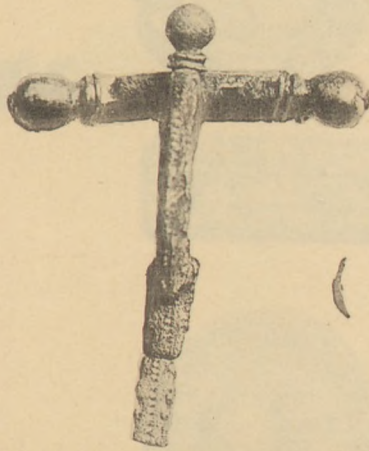
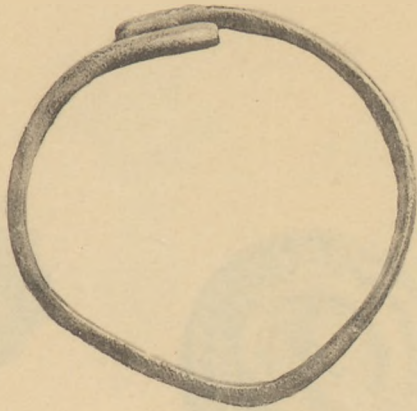
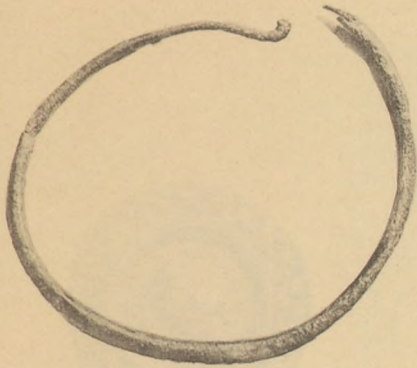
9

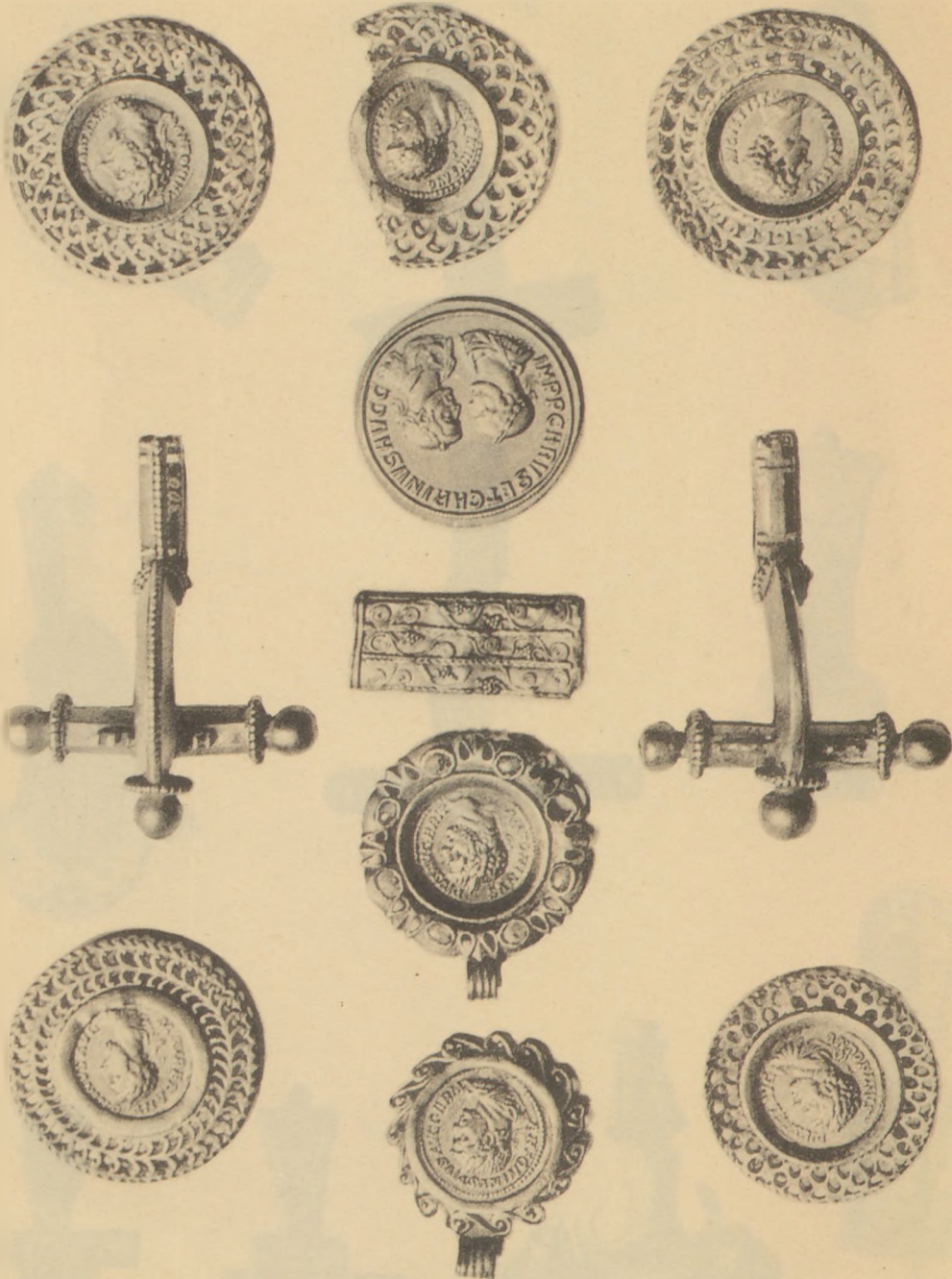

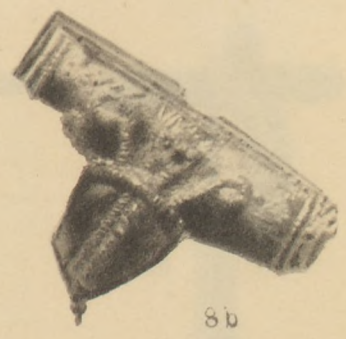
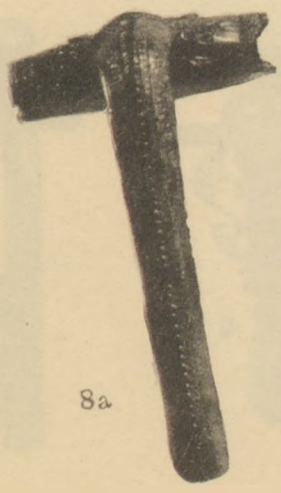
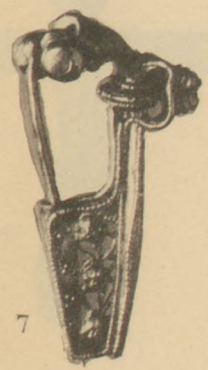
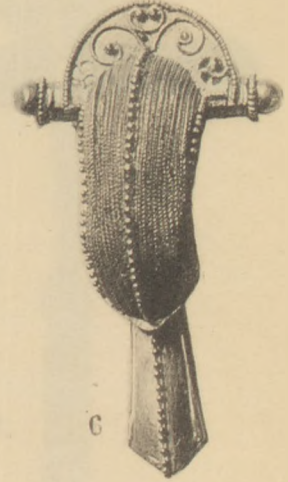
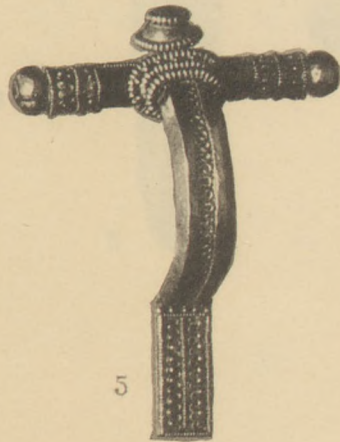
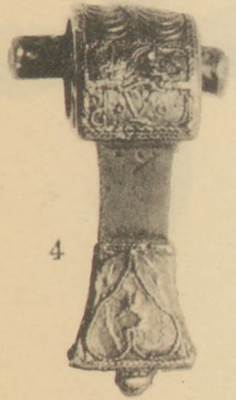
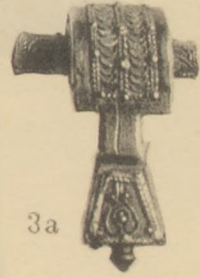
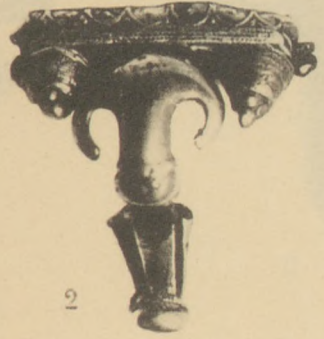
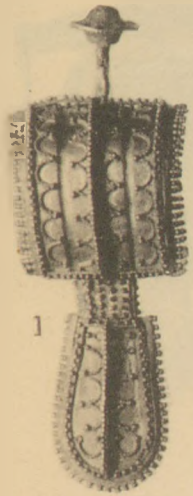

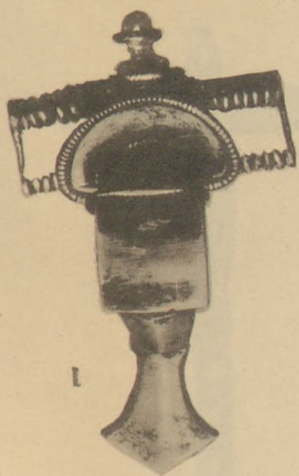
3

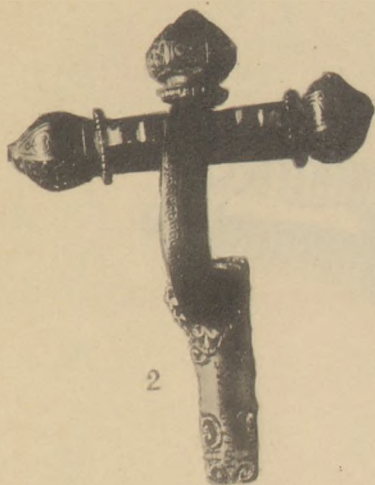

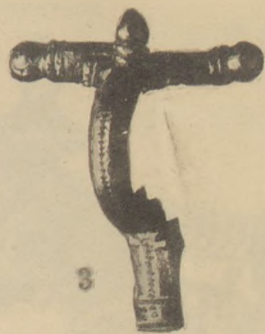

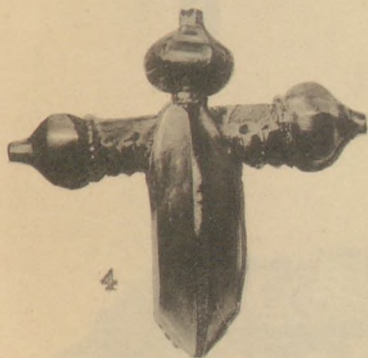
1

2

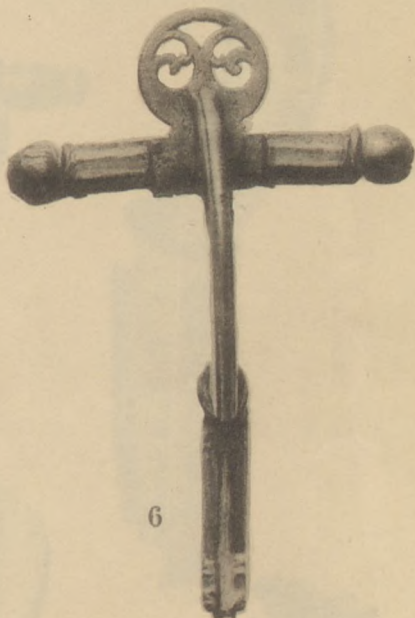
3

4

5

6

7

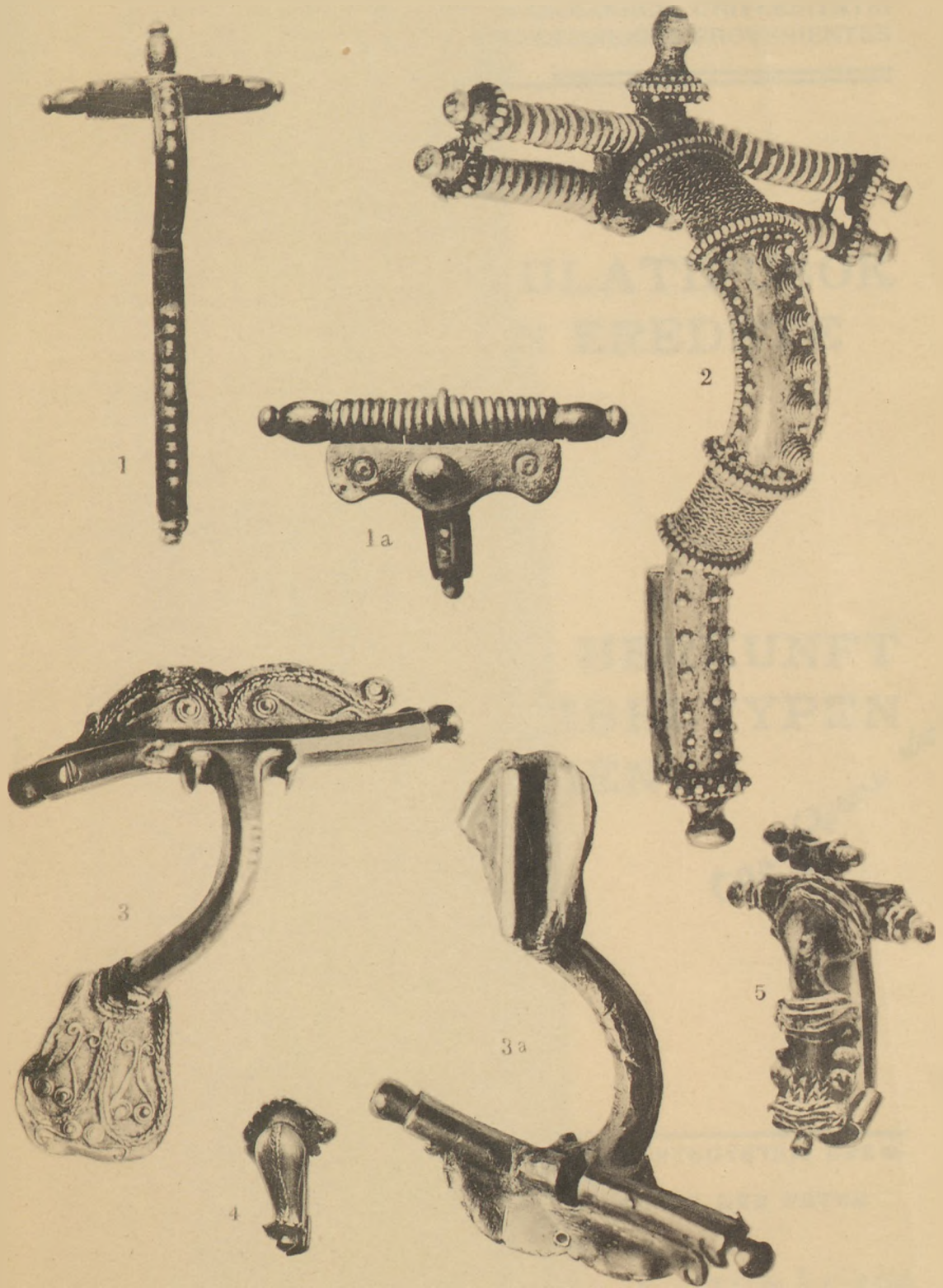
8

9

10

DISSERTATIONES PANNONICAE
EX INSTITUTO NUMISMATICO ET ARCHAEOLOGICO UNIVERSITATIS
DE PETRO PÁZMÁNY NOMINATAE BUDAPESTINENSIS PROVENIENTES
SER. II. No. 19.

PATEK ERZSÉBET

A PANNONIAI FIBULATIPUSOK
ELTERJEDÉSE ÉS EREDETE

E. v. PATEK

VERBREITUNG UND HERKUNFT
DER RÖMISCHEN FIBELTYPEN
IN PANNONIEN

Cassiphanus Komló

1942

A KIRÁLYI MAGYAR PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEM ÉREM-
ÉS RÉGISÉGTANI INTÉZETE.
INSTITUT FÜR MÜNZKUNDE UND ARCHÄOLOGIE DER PÉTER
PÁZMÁNY-UNIVERSITÄT
BUDAPEST VIII, MŰZEUM-KÖRÜT 6-8.

Vertrieb für das Ausland durch O. Harrassowitz, Leipzig

*E kötet megjelenését a M. Kir. Vallás- és Köz-
oktatásügyi Minisztérium, a Gróf. Teleki Pál
Tudományos Intézet és a Magyar Nemzeti Bank
támogatása tette lehetővé.*

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
ELŐSZÓ	8
I. RÉSZ. A PANNONIAI FIBULATÍPUSOK EREDETÉRŐL ÉS ELTERJEDÉSÉRŐL	9
A) Délpannonia és Délnoricum határvidékén helyi kelta gyökérből kialakult típusok	9
1. <i>Szárnyas fibulák</i>	9
a) Prototípusaik	9
b) Kifejlett formáik	14
2. <i>Simakengyelű fibulák</i>	18
3. <i>Állatfejjel díszített kengyelű fibulák</i>	18
4. <i>Kétgombos fibulák</i>	18
5. <i>Egygombos erősprofilú fibulák</i>	21
B) Trák-illyr gyökérből kifejlődött fibulák	27
1. <i>Harapofogó formájú fibulák</i>	27
2. <i>Koracsászárkori írfibulák</i>	28
3. <i>Okorági típusú fibulák</i>	29
4. <i>Horgony fibulák</i>	29
5. <i>A kora-római fibulákon jelentkező illír-trák elemek.</i>	32
C) Itáliából származó fibulaformák	34
1. <i>Aucissa fibulák</i>	34
D) Germán hatást mutató fibulák	37
1. <i>Az ú. n. „bój” fibula</i>	37
2. <i>Szemes fibulák</i>	38
3. <i>Trombitafejű fibulák</i>	40
E) Rajnavidéki hatást mutató fibulák	42
1. <i>Galliai fibulák</i>	42
2. <i>Ives fibulák emaillel és email nélkül</i>	45
F) Szerszámokat és más használati tárgyakat plasztikusan ábrázoló fibulák	50
G) Állatábrázolásos fibulák	51
H) Áttört fibulák	53
1. <i>Horogkeresztes fibulák</i>	53
2. <i>Pelta- és S-alaku áttöréssel díszített kapcsolótűk</i>	54
I) Általános római provinciális formák	55
1. <i>„Legiók” fibulák</i>	55
2. <i>Térd fibulák</i>	56

J) A Dél-Oroszországban átöröklődött kelta fibulákból a germánok által kialakított fibula-típusok	62
1. <i>Aláhajtottlábú fibulák</i>	62
2. <i>Spirális T fibulák</i>	66
3. <i>Széles tűtartójú spirális T fibulák</i>	68
K) Általános késő-római provinciális fibulaformák	69
1. <i>Csuklós T fibulák</i>	69
2. <i>Hagymafejes fibulák</i>	71
II. RÉSZ. KATALÓGUS	153
Térképmellékletek	281
Lelelőhelyek jegyzéke	304
RÖVIDÍTÉSEK ÉS A FELHASZNÁLT MÚZEUMOK ÉS GYŰJTEMÉNYEK JEGYZÉKE	307

ÜBERSICHT DES INHALTES

	Seite
VORWORT	77
I. TEIL. ÜBER HERKUNFT UND VERBREITUNG DER PANNONISCHEN FIBELTYPEN	78
A) Fibeltypen, die sich aus südpannonischen und südnorischen keltischen Wurzeln entwickelt haben	79
1. <i>Flügelfibeln</i>	79
a) Prototypen	79
b) Entwickelte Formen	83
2. <i>Fibeln mit glattem Bügel</i>	87
3. <i>Fibeln mit glattem Bügel und Tierkopfsornament</i>	88
4. <i>Fibeln mit zwei Knöpfen</i>	88
5. <i>Kräftig profilierte Fibeln mit einem Knopf</i>	91
B) Fibeln aus thrakisch-illyrischer Wurzel	97
1. <i>Zangenfibeln</i>	97
2. <i>Bogenfibeln aus der frühen Kaiserzeit</i>	98
3. <i>Fibeln vom Okoráger Typ</i>	99
4. <i>Ankerfibeln</i>	100
5. <i>Illyrisch-thrakische Elemente bei den frühromischen Fibeln</i>	103
C) Fibelformen aus Italien	105
1. <i>Aucissa-Fibeln</i>	105
D) Fibeln, die unter germanischem Einfluss entstanden sind	109
1. <i>Die sog. Bojerspangen</i>	109
2. <i>Augenfibeln</i>	110
3. <i>Fibeln mit Trompetenkopf</i>	112
E) Fibeln, die unter rheinländischem Einfluss entstanden sind	115
1. <i>Gallische Fibeln</i>	115
2. <i>Bogenfibeln mit und ohne Email</i>	118
F) Werkzeuge und andere Gebrauchsgegenstände plastisch darstellende Fibeln	123
G) Fibeln mit Tierdarstellungen	124
H) Durchbrochene Fibeln	127
1. <i>Hakenkreuzfibeln</i>	127
2. <i>In Pelta und S-Form durchbrochene Gewandnadeln</i>	128
I) Allgemeine römische Provinzialformen	129
1. <i>Legionsfibeln</i>	129
2. <i>Kniefibeln</i>	130

	Seite
J) Fibelformen, die sich in Südrussland aus retardierenden keltischen Fibeln unter germanischem Einfluss entwickelt haben	137
1. <i>Fibeln mit umgeschlagenem Fuss</i>	137
2. <i>T. Fibeln mit Spiralkonstruktion</i>	140
3. <i>T. Fibeln mit Spiralkonstruktion und breitem Nadelhalter</i>	143
K) Allgemein spätrömische provinziale Fibelformen	144
1. <i>T. Fibeln mit Scharniereinrichtung</i>	144
2. <i>Zwiebelkopffibeln</i>	146
II. TEIL. KATALOG	153
1. <i>Fundkarten</i>	281
2. <i>Verzeichniss der Fundorte</i>	304
ABKÜRZUNGEN. VERZEICHNISS DER MUSEEN UND SAMMLUNGEN	307

ELŐSZÓ.

A pannóniai római fibulák első rendszeres csoportosítását Kovrig Ilona végezte el „A pannóniai fibulák főformái Pannóniában“ c. munkájában. E kapcsolótűk feldolgozását azonban két munkának szánta intézetünk. A fentemlített értekezés alapvető osztályozásából kiindulva szedtem össze a pannóniai fibulák analógiáit és illesztettem be a környező országok felől jövő kultúráramlatok keretébe. Így képezi a pannóniai kapcsolótűk eredetének és elterjedésének feldolgozása jelen munkám első részét, míg értekezésem második felében az általam összegyűjtött anyag katalógusát adom.

Munkám elején legyen szabad köszönetet mondanom mindenekelőtt tanáromnak, Alföldi Andrásnak, aki munkásságom folyamán hasznos útmutatásaival mindvégig segítségemre volt. Köszönettel tartozom továbbá mindazoknak, akik a különböző gyűjtemények anyagfelvételét számomra lehetővé tették. Balogh Albin (Esztergom), E. Beninger (Wien, Naturhist. Mus.) Vojtech Krička-Budaváry (Turócszentmárton), Fr. Buntak (Eszék), Csalog József (Szekszárd), Dormuth Árpád (Székesfehérvár), Dornyay Béla (Keszthely), Fr. Eichler (Wien, Kunsthist. Mus.), Hillebrand Jenő (M. N. M. régészeti osztályának igazgatója), Hamvas Kornél (Győr), V. Hoffiler (Zágráb), Kállay Ödön (Komárom, Szöny), Nagy Lajos (Budapest), Lauringer Ernő (Sopron), R. Ložar (Lubiana), Nagy László (Veszprém), W. Ondrouch (Pozsony), Pavel Agoston (Szombathely), E. Polaschek (Röm. Mus. d. Stadt Wien), W. Schmid (Graz), Schmidt Gyula (Szombathely, Schmidt gyűjt.), A. Smodić (Pettau), Török Gyula (Pécs), múzeum igazgató urak, továbbá: Erdélyi Gizella, Radnóti Aladár, K. Krehn és Šeper urak segítettek még a M. N. M., a wieni Naturhist. Mus. és a zágrábi múzeum anyagának a felvételénél. Külön kell köszönetemet nyilvánítanom R. Pittioninak, aki nemcsak a körzetébe tartozó múzeumok anyagfelvételét tette számomra lehetővé, hanem ezenfelül is messzemenő segítséggel könnyítette munkám külföldi tanulmányutaim alkalmával. A pannonhalmi főapátság gyűjteményének feldolgozásáért Blazovich Jákó pannonhalmi alperjel, főkönyvtáros úrnak és Lovas Elemér levéltáros úrnak tartozom hálás köszönettel.

I. RÉSZ. A PANNONIAI FIBULATÍPUSOK EREDETÉRŐL ÉS ELTERJEDÉSÉRŐL.

A) A DÉL-PANNÓNIAI ÉS DÉL-NORICUMI KELTA GYÖKEREKBŐL KIALAKULT FIBULATÍPUSOK.

1. SZÁRNYAS FIBULÁK.^{1/a}

1. A SZÁRNYAS FIBULÁK KIALAKULÁSA.

A szárnyas fibulákat Almgren a nála 65. és 66. számú formának megfelelő prototípusokból vezeti le.¹ Stíluskritikai alapon megállapíthatjuk, hogy ezek a fibulák viszont azokból a közép-Latène fibulákból alakultak ki, amelyeket Déchelette ornavassoi típusnak nevez.² Ezeket a közép-Latène fibulákat a láb és a kengyel találkozásánál egy gombalakú ékítmény díszíti. A fejlődés folyamán ezekből a gombocskákból alakulnak ki azok a kis szárnyhoz hasonlítható díszítmények, amelyek annyira jellegzetesek e kapcsolótűkre, hogy róluk nevezik e csoportjukat szárnyas fibuláknak. Szükséges tehát e *szárnyacskák* kialakulását bővebben tárgyalnunk. A kiinduló formának felvett ornavassoi fibulát, amelyiknél csak egy egyszerű gomb díszíti a kengyelt, az 1. ábra mutatja. A fejlődés folyamán ez a kis gombocská előbb több részre tagolódik (2. ábra), majd a két szélső korongtag kissé megnyúlik (3. ábra) és a tipológiai fejlődés következő stádiumában a két szélső korong már szárnyacskákhoz hasonló formát ölt (4. ábra).

A szárnyas fibulák *tűszerkezetére* vonatkozólag meg kell jegyeznünk, hogy az e típushoz kiindulópontul szolgáló közép-Latène fibulák mindig *felső húrozásúak*, minek következtében a belőle kifejlődő szárnyasfibulák is mindig ilyen megoldással készülnek. A közép-Latène forma hosszú, többnyire 30–50 csavarulatot mutató *spirálisa*, egyre jobban *lerövidül*, míg nem a római korban a nyolc csavarulatot mutató tűszerkezet válik gyakorivá.

Változáson esik át a fibula *tűtartólapja* is. A közép-Latène fibulák keretes tűtartóját idővel tömör tűtartólappá töltik ki, amelyet a kora-római időkben áttört mintával díszítenek.

Hogy a szárnyas fibulák kialakulását jobban megérthessük, meg kell vizsgálnunk, hogy: 1. melyek azok a területek, ahol ezek ősfarmái (prototípusai) fellépnek; 2. hogy ezek közül melyik lehetett az a vidék, ahol az előbb vázolt átalakulás megtörténhetett;

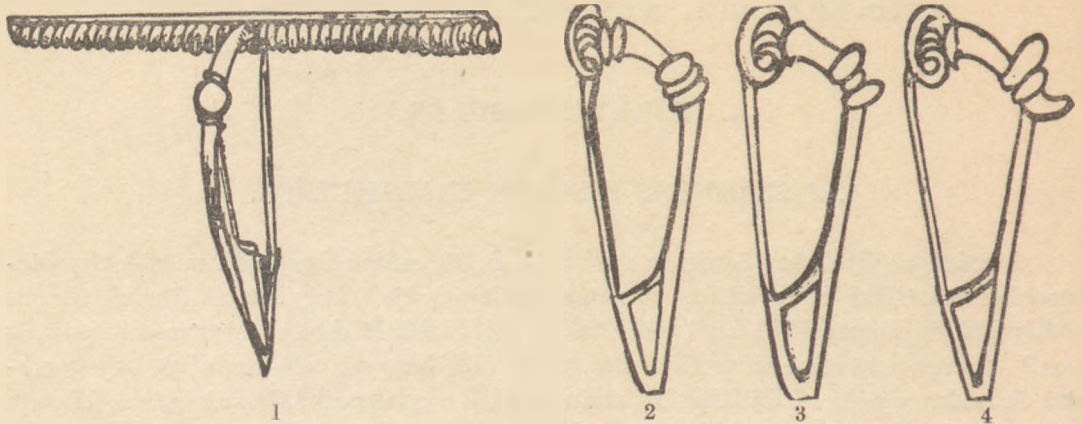
^{1/a} Kovrig II. csoport. Almgren 238. forma.

¹ Almgren. 35. l.

² Déchelette, 1259. l.

azaz hol található meg mindazok a típusok, amelyek az ornavassoi típus és a kifejlett szárnyas fibulák közti fejlődés közbeeső fokait elénk tárják.

1. A szárnyas fibulák prototípusának előfordulási területei: Észak-Itália, Gallia, Svájc, Pannonia, Noricum, Csehország-Boiohaemum és Bosznia. (Ezekre alább még bővebben ki fogunk térni.) A tipológiai alapul felvett kiindulási formák Észak-Itáliában a leggyakoribbak, amint ezt a kapcsolótűk neve is mutatja. Fellépnek ezek a fibulák Ornavasso mind két szakaszában. A korábbiiban (San Bernardo) Kr. sz. előtt 234-től 88-ig terjedő érmekkel datálva, a későbbiben (Persona) Kr. e. 89-től Tiberius idejéig menő veretek társaságában.³

2. A tipológiaiag ezután következő fokozatot mutató kapcsolótűk (2., 3. ábra) is Észak-Itáliában a leggyakoribbak. Ornavassóban tizenöt sírból került elő hasonló formájú fibula Augustus és Agrippa érmeivel datálva.⁴ Kutatásaink azt mutatják, hogy ez az a vidék, ahol az ornavassoi típusban gyökerező szárnyas fibulák további fejlődése a legjobban követhető.⁵

Ornavasson kívül Itália több más lelőhelyéről is nagy számmal kerültek elő hasonló kapcsolótűk, így Giubiasco sírmezéjén a 379., 418., 471. sírokból.⁶ Ezek a fibulák mind a 2. ábrán mutatott formát követik. Itt kell megemlítenünk a mecheli fibulákat.⁷ Ezen kapcsolótűk egyikén még csak kis korongtagok díszítik a kengyelt, míg a másikon már fellép a szárnyalakú képződmény.

Mivel az ornavassoi típusú közép-Latène-fibulák sehol másutt nem jönnek elő oly nagy számban és a szárnyas fibulák további prototípusaival való közös előfordulásuk nem oly gyakori másutt, mint Itáliában, joggal feltételezhetjük, hogy a szárnyas fibulák kifejlődése itt, nevezetesen Ornavasso környékén történt.

Ezek az Észak-Itáliában megszületett formák eljutottak Itáliából: 1. Galliába, 2. Noricum és Pannonia határvidékére, ahonnan behatoltak 3. Csehország területére,

³ Bianchetti, IX, X. tábla.

⁴ Déchelette, 1260. l.

⁵ Bianchetti IX, X. tábla.

⁶ Ulrich, 379, 418, 471 sír.

⁷ Laviosa—Zambotti, 254, 255. ábra.

sőt egyes szórványos darabok még távolabbi országokba is elszivárogtak. Észak-Itáliából jutottak el közvetlenül e szárnyas fibulák 4. Bosznia területére is. A szárnyas fibulák eme kisugárzása világosan érthetővé válhatik számunkra, ha az Itáliából kiinduló kereskedelmi utakat vesszük vizsgálat alá.

Ismert dolog, hogy Észak-Itália és Gallia közt kereskedelmi kapcsolatok állottak fenn, világosan mutatják ezt az archaeologiai leletek. E kapcsolatok legmeggyőzőbb bizonyosságai közül valók azok az Ornavassoban felszínre került veretek, amelyek az Alpokon túli kelta területről valók és amelyeket meg lehet találni Bibracten, Latène-ben és Stradonitzon is. Datálásukra vonatkozólag utalnunk kell arra, hogy az egyik sírban Kr. sz. e. 88-ra datálható LEUCI pénzzel fordulnak elő, más sírban való előfordulásuk is erre az időre vall.⁸ E vereteken kívül Galliának és a Pó-síkságának egymással való kapcsolatát élénken mutatja még a kerámiával való kereskedelem. Nevezetesen meg kell említeni az ACO vázákat, amelyek a Pótól északra, egészen Karinthiáig használatosak voltak.⁹

Ezzel az élénk kereskedelmi kapcsolattal, amely Itália és Gallia közt fennállott, magyarázzuk meg a kialakulásuk kezdeti stádiumában levő szárnyas fibulák Galliában való előfordulását. Attól az időtől kezdve, hogy a római foglalás Galliában bekövetkezett, megjelennek ott ezek a fibulák.¹⁰

Az I. t., 20. sz. típusnak megfelelő kapcsolótűk használatosak voltak Alesiában és Bibracte¹² vármállomásánál. Hasonló fibulák kerültek elő Gergoviából,¹³ Saint Jean Trolimoból¹⁴ és több egyéb kelta oppidumból.

A galliai szárnyas fibulákra vonatkozólag meg kell jegyezni, hogy az itteni kapcsolótűk — amennyire a publikációkból meg lehet állapítani — a fejlődésnek már az előbbieknél fejlettebb fokozatát mutatják. Ezeknél már megtalálható a szárnyképződmény és a rövid spirális szerkezet. A tipológiailag korábbi formák, amelyek Észak-Itáliában oly gyakoriak, innen hiányoznak.

Most térjünk rá a Csehföldről előkerült szárnyas fibulák vizsgálatára. Mindenekelőtt azt kell eldönteni, hogy ezek a kapcsolótűk helyi produktumok e, avagy importált portékák? Boiohaemum területén a levezetésünknel kiinduló formának megjelölt ornavassoi típus (1. ábra) felszínre kerül ugyan,¹⁵ viszont egyáltalán nincs nyoma a 2. ábrának megfelelő átmeneti formának. A Csehországból felszínre került ornavassoi fibulákkal kapcsolatban figyelmünket a cseh föld felől Észak-Itália felé irányuló bój vándorlásra kell irányítanunk. Valószínű, hogy ezen áramlat eredményének kell tekintenünk az említett közép-Latène-formájú kapcsolótűket, és fellépésüket ugyanúgy kell magyarázni, mint a Velem-Szt.-Vidről felszínre került hasonló formájú fibulákét.¹⁶

⁸ Déchelette, Rev. Arch. 32, 33. l.

⁹ Déchelette, L'oppidum de Bibracte. 59. l.

¹⁰ Montelius Festschrift 243. l.

¹¹ Schumacher, P. Z. VI. 254 t. 8. kép.

¹² Pič, 143. l. 132. jegyzet.

¹³ Déchelette, 1259. l.

¹⁴ Déchelette, 1257. l. 7. jegyzet.

¹⁵ Schranil, 240. l.

¹⁶ Hunyady I., A kelták a Kárpát medencében, sajtó alatt.

Az ornavassoi fibulákat Csehországban mindjárt — a 2. ábrának megfelelő átmeneti forma kihagyásával — az Almgren 65. és 66. formának megfelelő fibulaformák,¹⁷ majd a már teljesen kifejlett szárnyas fibulák követik.^{17a} Ezen utóbbi formájú kapcsolótű sem jelentkezik azonban nagyobb mennyiségben.

Mivel tehát Boiohaemum területéről a 2. ábrának megfelelő átmeneti formák teljesen hiányoznak, és a kifejlett szárnyas fibulák is csak szórványosan jelentkeznek, joggal feltételezhetjük, hogy az előbb említett szárnyas fibulák nem helyi készítmények, hanem importárúk. Mármost az a kérdés, hogy honnan irányították őket ide. Fentebbi fejtegetéseink alapján Itália, vagy Gallia jöhetne számításba. Boiohaemum kereskedelmi kapcsolata mind Itáliával, mind Galliával igen élénk volt. — Galliából ismeretes az a fontos kereskedelmi útvonal, amely az Atlanti-óceántól kiindulva Lutetia-n (Párizs) Durocortorum-on (Rheims), Orolaunum-on (Arlon), Divodurum-on (Metz) keresztül továbbította a kereskedelmet kelet felé. Ez az az út, amely a nyugatról jövő kultúrhatásoknak keletre való továbbításában oly nagy szerepet játszott. Így például ezen az úton kapta meg hazánk a késő kelta festett kerámiát is.¹⁸ Igen fontos kereskedelmi útvonal irányult Csehország felé még éppen Észak-Itália felől is. Ez az ú. n. borostyánkő-út, amely Emonán (Laibach) és Carnuntumon keresztül továbbította az árukat az Odera mentén északra, a barbaricumba. Ezen az úton szállították északra az itáliai bronzedényeket^{18a} és a keleti Alpeselek vidékén gyártott övgarnitúrákat¹⁹ is a császárkor legelején.

Boiohaemum kereskedelmi kapcsolata tehát egyformán élénk volt mindkét ország felé. Azt, hogy a Csehföldön felszínre kerülő szárnyas fibulákat mégis inkább itáliai, mint galliai exportnak tulajdonítsuk, két tényező támogatja.

1. Az előzőekben már kifejtettük, hogy mivel az ornavassoi fibulatípus és az ebből közvetlenül kialakult formák Itália leletanyagára a legjellemzőbbek, a szárnyas fibulák kialakulási területe Észak-Itália, a Galliából előkerült kezdeti szárnyas fibulák pedig másodlagos jelenségek; ami viszont valószínűvé teszi, hogy e típus eredeti hazájából, Észak-Itáliából, nem pedig kerülő úton, Gallián keresztül jut el Csehország területére.

2. Abban az esetben, ha Galliát tételezzük fel mint a bój-markomann terület felé áramló fibulakereskedelem centrumát, felvetődik az a kérdés, hogy miért nem jelentkeznek a szárnyas fibulák kezdeti formái a Tabánban is, ahol pedig a Galliából irányított festett kerámia feltűnik.²⁰

Mindezek után, bár a Galliából való importálás lehetőségét szem előtt kell tartanunk, mégis valószínűnek látszik, hogy a kezdeti szárnyas fibulák északra való kisugárzása Észak-Itáliából indult ki.

Észak-Itáliából kiinduló hatásnak kell tulajdonítanunk a Pannonia és Noricum határszélén és Pannonia déli részén megjelenő kezdeti típusú szárnyas fibulákat is. Ezt a lehetőséget támasztja alá a bójok történelmileg ismert szerepe.²² Nálunk Velemszent-

¹⁷ Schranil, 241. l. Pič, Le Hradischt de Stradonitz. 34 l.

^{17a} Beninger, 126, 127. l. XXIII. t. 234. ábra. — Pič, Die Urnengräber Böhmens. 143. l.

¹⁸ L. Hunyady I., id. m.

^{18a} Radnóti, 108. l. Továbbá Almgren, Zur Bedeutung des Markomannenreichs in Böhmen.

¹⁹ Jankuhn, 4. l. I—4. t.

²⁰ L. Nagy Lajos és Alföldi A., Budapest története 1, 1942. Hunyady I. id. m.

²² Alföldi A., Budapest története 1, 1942.

vid,²³ Szalacska,²⁴ Szárazd-Regöly²⁵ azok a lelőhelyek, ahol a szárnyas fibulák prototípusai előfordulnak. Szalacska, Velem, Regöly, a Kr. sz. körüli idők nagy oppidumai, illetőleg telepei.²⁶ Hasonló formájú kezdeti típusú szárnyas fibulákat őriz a laibachi és a zágrábi múzeum ismeretlen lelőhelyről, továbbá a marburgi múzeum Vica-veről (I. t., 18.).

Az Észak-Itáliából északra húzódó szárnyas fibula megjelenik Noricum déli határán is. Így feltűnik Gurinán.^{26a} Ezek közül az egyik Almgren 66. sz. kapcsolótűjének felel meg, míg a másik már egy kifejlett szárnyú, kezdeti típusból való példány.

Az Észak-Itáliából kiinduló és a Pannonia-noricumi határterületet meghódító kultúráramlat egyik igen fontos állomása Idria, Bača mellett. E sírmezőnek retardáló, illir kultúrát mutató anyagába érdekesen vegyülnek bele a kezdeti formájú szárnyas fibulák,²⁷ amelyeknek tökéletesen megfelelő analógiáit Észak-Olasz földről Mechelről ismerjük. (Az I. t., 17. sz. fibulához mutatnak hasonlóságot ezek az idriai kapcsolótűk.)

Az Észak-Itáliából kiinduló szárnyas fibulák jelentkeznek a Balkán-félszigeten is, amint általában a Balkán nyugati területeinek fibulaanyagán erősen érezhető Itália hatása. (Erre alább a következő fejezetek során még ki fogunk térni.) Megjelenik egy kezdeti formát mutató, egytagú szárnyas fibula a boszniai Ribič temetőjében (II. t. 7. formához hasonló).²⁸

Kezdeti fejlődési fokozatot mutató szárnyas fibulák kerültek felszínre a szabad Germánia területéről is.²⁹

Összefoglalva a fentieket, a szárnyas fibulák kialakulására vonatkozólag a következőket állapíthatjuk meg: A szárnyas fibulák prototípusának kialakulási területét Észak-Itáliában találtuk meg. Innen jutottak el e kapcsolótűk Galliába, Pannonia és Noricum határterületeire, a Dél-Pannoniába, Csehországba, Boszniába és szórványosan szabad Germániába. Míg azonban Galliában és Csehországban, továbbá Boszniában és Germániában ezekből a kezdeti formákból kifejlett formák nem keletkeztek, sőt idővel Észak-Itáliában is más formájú fibulákat kedvelnek meg, addig a szárnyas fibulák tipológiai továbbfejlődése elsősorban Pannoniában és Noricumban következett be.

²³ Hunyady, XXI. t. 19. sz. és XXIII. t. 7. sz.

²⁴ Hunyady, XXIII. t. 5, 6. sz. és jelen munka I. t. 19.

²⁵ Hunyady, XXIII. t. 8. sz.

²⁶ Bővebb tárgyalásukat l. Hunyady I., id. m.

^{26a} Meyer, Gurina. 25 és köv. l.

²⁷ Ilyen fibula került elő az 5. idriai sírból jellegzetes retardáló illir anyaggal (bronzüstök, egyfüles bronzcsészék, sisak, lándzsahegyek, állatfejben végződő, borostyánkővel díszített fibula és bronzcsat társaságában). (Szombathy, Idria. 35 és köv. l. 153. ábra.) — Ugyancsak Idriában jött elő egy további hasonló kapcsolótű, mint szórványlelet. (Szombathy, Idria 56. l. 211. ábra.) — Ugyancsak egy az I. t. 17-nek megfelelő fibula került felszínre a 7, 8. kettős sírből egy a II. t. 7 sz.-hoz hasonló kapcsolótű társaságában. E sírban ezeken a fibulákon kívül szintén erősen retardáló illir anyag volt (bronzveder, állatfejben végződő fibula, borostyánkő díszítéssel, csavart torques, koncentrikus körökkel díszített karperec és feliratos bronzlap). Szombathy, Idria, 25 és köv. l. 93, 94. ábra.)

²⁸ D. Sergejevski, PZ. 1936. 223, l. 16. ábra.

²⁹ Pfaffenschwabenheimből való darabról tesz említést Behrens 37. l. — Schönwarlingből felszínre került példányt publikál Kostrzewski 41. l. — Froehden bei Jüterbogk, Ronsden, Eisliethen, Rodmanshöfen, Odachowo lelőhelyekről való, már kifejlett formát mutató szárnyasfibulát említ Almgren, Beilage. I. 37.

A következőkben azt fogjuk tárgyalni, hogy e fibulák Pannonia mely vidékére terjedtek el és hogy e típuson belül a hasonló változatú kapcsolótűknek milyen formáit lehet megkülönböztetni.

2. A PANNÓNIAI KIFEJLETT FORMÁT MUTATÓ SZÁRNYAS FIBULÁK.

(Elterjedési térkép 281 l.)

A későkelta ékszergarnitúrák³⁰ fibuláit a pannonia-noricumi kapcsolótűk alkották. Ha ez ékszergarnitúrák elterjedését nézzük, akkor azt látjuk, hogy ezek elsősorban Pannonia délnyugati és Noricum délkeleti határán, illetőleg Pannónia északnyugati és Noricum északeleti határvidékén voltak elterjedve. Ha mármost egy pillantást vetünk az I. térképre, amely a szárnyas fibulák Pannóniában való elterjedését vázolja, akkor azt látjuk, hogy e kapcsolótűk provinciánkban — éppúgy mint a kelta ékszergarnitúrák — elsősorban a tartomány délnyugati és északnyugati területeiről kerültek felszínre. Mivel magyarázhatjuk meg e vidékek egybevágó archaeologiai leleteket mutató kultúráját e korszakban? Választ kapunk e kérdésre, ha figyelemmel kísérjük az ókori auktorok idevonatkozó feljegyzéseit. Ptolemaios szerint Pettau és Neviodonum környékén a carnusok laktak,³¹ akik a japudok szomszédai voltak. Másfelől viszont ugyancsak carnusok laktak a Fertő-tó vidékén, ahova utalnak többek közt az Au a. Leithaberg-i leletek: *desertis in quibus habitant Boi et Carni*, — írja erre vonatkozólag Plinius. Ezen történelmi adatokat világítják meg ily módon archaeologiailag az említett ékszergarnitúrák, valamint a szárnyas fibulák egyes — erre a vidékre mutató — csoportjai, amelyekre alább még rá fogunk térni. Továbbá a kora császárkori kerámiai anyag egy különálló csoportja, az ú. n. seprős kerámia.³⁵

Mielőtt még rátérnénk a fibulaformák bővebb tárgyalására, azzal a kérdéssel kell foglalkoznunk, hogy a kelta ékszergarnitúrákat időben hogy helyezhetjük el? Erre vonatkozólag a következő adataink vannak: az Au a. L.-i ékszergarnitúrát a vele együtt lelt érem Claudius korára datálja.³⁶ A wiesi — fibulát is tartalmazó — ékszergarnitúrával együtt a fiatalabb Faustina érme került felszínre. A reichenhalli garnitúrát fibulájával 193-ra lehet datálni. Ez a késői időre való datálás azzal a feltevéssel magyarázható, hogy e garnitúrák csak később érték el Raetiát, ahol a korábbi időkben használatuk nem volt meghonosodva. Amennyiben elfogadjuk azt a feltevést, hogy ezen ékszergarnitúrákat a keleti Alpések vidékén kezdték készíteni, és innen kerültek az északabbi területekre, akkor a déli darabokat Claudius uralkodását megelőző időkre kell helyoznunk, tehát a római foglalás legkorábbi évtizedeire, tekintettel arra, hogy a Fertő-tó vidékén Au a.

³⁰ Nagy Lajos, A szécsényi csat c. cikkében, Arch. Ért. új f. 42, 1928, 215 skk. foglalkozik ezekkel az ékszergarnitúrákkal, amelyeknek ugyanitt bővebb irodalmát is adja. Ilyen ékszergarnitúrákat ismerünk a következő lelőhelyekről: Pettau, Flavia Solva, Virunum, Neviodonum, Ivansdorf, Siscia, északabbra pedig Szécsény, Kerschbaum, Au a. Leithaberg, Reintal bei Mannersdorf, Geratsdorf bei Willendorf, továbbá Reichenhall és Puchov.

³¹ Idézve, Graf 45, 79. l.

³⁵ Lásd Bónis Éva, A császárkori edénművesség termékei Pannóniában 1, 1942, I—IV. t.

³⁶ Schober, Österr. Jahresh. XVII. (1914) 211. l.

L.-en már Claudius korában használatosak voltak. Ugyancsak a Kr. sz. utáni első évszázad legelejére helyezi Nagy Lajos a pichorai garnitúrát is.³⁷

Ezek előrebocsátása után rátérünk a szárnyas fibulák különböző formáinak tárgyalására. — Először azokat vesszük vizsgálat alá, amelyek elterjedési területe azonos a carnusok által lakott területekkel. Ilyenek a II. t., 5. sz. fibulának megfelelő kapcsolótűk. Tűszerkezetük, mint a szárnyas fibuláké legnagyobbbrészt, nyole csavarulatú, alsó húros spirálisból áll. A hasonló változatú kapcsolótűk tűtartóját átlukasztott koncentrikus körök és egy áttört rozetta díszíti. Ezen fibulák igen gyakoriak Pettau környékén. Itt annyira kedvelték a tűtartónak illetően díszítését, hogy ezt a tűtartómustrát nemcsak a szárnyas fibulák, hanem a kétgombos fibulák ékítésére is alkalmazták. (II. t. 4.) A hasonló formát és díszítést mutató szárnyas fibulák is, amennyire azt a térkép is mutatja, Pannonia délnyugati szögletéből kiindulva, a provincia nyugati határszélén húzódtak feljebb északra a Fertő-tó vidékére. Tudomásunk van arról, hogy Pettau és Carnuntum közt fontos kereskedelmi útvonal vezetett. Ezen az útvonalon húzódhathott fel ez a fibulaforma, amely Hajdinára és környékére annyira jellemző. Valószínűleg carnusok által jutott a szárnyas fibuláknak e változata észak felé. Meg kell még itt jegyeznünk, hogy az ékszerkészletek tartozékaiként gyakran szerepel a szárnyas fibulák eme változata. Így jelentkezik a pettaui és Au a. L.-i garnitúrákban. Csak három idetartozó lelőhely esik kívül a carnusok által lakott területeken, de ezek is a Duna mellett fekszenek. Így e formák elvándorlása érthetővé válik.

Dél-Pannonia nyugati részére, Pettau, Hajdina és Dernovo környékére jellemzőek a II. t. 6., 7. sz. kapcsolótűk. Igen finom *opus interrasiel* alkalmaztak a tűtartó díszítésére, amelyet áttört koncentrikus körök és négyzetek ékítenek. Gyártási központjuk nyilván Pettau környékén volt. Az, hogy előfordulási területük oly szűk, azt mutatja, hogy e változatok exportálására nem került sor.

Carnuntum környékére lokalizálhatjuk a II. t. 12.-nek megfelelő változatokat. A tűtartókat e formáknál a finom művű áttört díszítésükön kívül domború, felszegelt rozetták díszítik. Hasonló tűtartóval készítették a Kovrignál 15. sz. alatt ábrázolt formákat. Ezekhez mutatnak hasonlóságot a nála 16. számmal jelölt fibulák is. Ez utóbbi hasonló az előző kapcsolótűkhöz, csak itt a szárnyakon a hallstatt-kori madárdíszítés emlékeként egy-egy zoomorf ábrázolást utánzó ékítmény foglal helyet. A hasonló kiképzésű fibulák előfordulása a Fertő-tó vidékére és Carnuntum felé utalnak, csak az aquincumi példány bizonyít távolabbi kisugárzást.

Ezek voltak azok a változatok, amelyek Pannonia nyugati területein voltak kedveltek. A következőkben rá fogunk térni azokra a kapcsolótűkre, amelyek Pannonia belső területein voltak használatosak vagy egész Pannóniában egyformán el voltak terjedve.

A II. t. 3. típusú kapcsolótűk Pannonia északi vonalára jellemzőek. A Duna meatére helyezhetők a lelőhelyei. Anyaguk többnyire bronz, kivéve a M. N. M. két ilyen kapcsolótűjét, amelyeket ezüstből készítettek. Elsősorban eraviszkus területre, Fejér és Tolna megyére jellemző a II. t. 1. sz. forma. Valószínűleg helyi készítmények voltak ezek a durva, nagy, szögletes tűtartóval ellátott fibulák. Tűtartólapjukat beböködött pontsorokkal

³⁷ Pič, Die Urnengräber Böhmens 144. l. Nagy Lajos, id. h.

díszítették. Eraviszkus területen kívül is előfordul ez a forma. Így meg kell említeni lelőhelyei közül Szalacskát, Pápát, Brigetiot, Carnuntumot és végül Vas megyét, ahonnan három példány ismeretes. Az összes, e csoportba tartozó, fibulákat bronzból készítették. Pannónián kívül két hasonló kapcsolótűt ismerünk Szlovákiából.³⁹

Valamennyi szárnyas fibula közt a legelterjedtebbek azok a formák voltak, amelyek a II. t. 2. sz. ábrának felelnek meg. E forma előfordulása is Pannonia nyugati határszélén a legsűrűbb,⁴⁰ de gyakori jelenség Fejér megyében, Keszthelyen, továbbá előfordul Aquincum, Győr és Ódörösztán is.

Azt, hogy a szárnyas fibulák között a legtöbb példány ehhez a változathoz tartozik, nemcsak Pannóniára vonatkozó megállapítás, hanem ugyanez konstatálható Noricum-ban is.⁴¹

Az előbb felsorolt csoportok a szárnyas fibulák ama darabjaiból adódnak, amelyeket nagyobb számmal, egységes elgondolás szerint gyártottak. Ezek tömegáruk voltak; többet mondanak esetleg mind azok a díszes kapcsolótűk amelyekből csak keveset készítettek. Az előbb tárgyalt egyszerű fibuláknál több azonos típusú és egyforma díszítésű kapcsolótű előfordulása ugyanazon területen fényt vethet esetleg az egykori törzsi elhelyezkedésekre (carnusok, eraviszkusok). Lehetséges ez elsősorban azokban a korai időkben, amelyekre a szárnyas fibulák is helyezhetők, amikor az egyes területek formakincsének elkülönülése még jobban megvolt, mint később.

Ezekután nézzük a díszesebb darabokat.

E díszes kidolgozású fibulák keretében külön csoportba oszthatók azok a meglehetősen hosszú, de keskeny formájú ezüst kapcsolótűk, amelyeknél a tűtartólap áttört díszítését két négyzetes mezőnybe komponálták. Ilyen⁴² az aszári kincs fibulája, az esztergomi múzeum egy ismeretlen lelhelyű példánya, a szekszárdi múzeum egy faddi és a bécsi Kunsthist. Mus. egy ismeretlen lelhelyű kapcsolótűje.

A laibachi múzeumban őrzött Krainer-Rakról való fibula áttört tűtartóját maszkokkal és filigrándróttal díszítették (II. t. 9.). Tekintsünk először e fibula tűtartójának áttört díszítésére. Hasonló módon áttört tűtartók meglehetősen gyakoriak ezen a környéken. Ezek a II. t. 11-nek megfelelő kapcsolótűk. Két hasonló fibula került felszínre Pettauból, további darabokat láthatunk Scheiben bei Judenburgból és Laselsdorfból a gráci múzeumban.⁴³ Ezek mind feltűnően kis méretűek és többnyire ezüsből készültek. Ezen utóbb felsorolt fibulák tűtartójához mutat hasonlóságot a krainer-raki kapcsolótű. E fibulánál a tűtartót díszítő maszkok párhuzamba állíthatók a hasonló módon sapkákkal ellátott görög maszkábrázolásokkal. A görög kultúrából az etruszk iparművészetten át jutottak be ezek a maszkos ábrázolások, amelyekhez hasonlóak lépnek fel szárazdi és regölyi ékszereken, az illir-kelta leletanyagba. Így található meg ez az elem ezen a kora-

³⁹ Ludanice-ről való hasonló változatú szárnyasfibulát publikál Beninger 126 l. XXIII. t. 234.

⁴⁰ Ezt megállapította már Kovrig is. 10. l. Hasonló fibulát publikál Kubitschek. 10. t.

⁴¹ Schmid, Ö. Jh. 1929. 68. ábra.

⁴² Kovrig, XXII. t. 2. — Hampel, Arch. Ért. 1885. 24. l. — Radnóti, 54, 77. l. — Chlingensperg, Reichenhall, 51. l. — Wosinszky, Tolna m. II. 550. l.

⁴³ Jahrb. f. Altertumskunde 1910, 89. l.

római fibulán is. Hasonlókép magyarázhatjuk meg⁴⁴ e fibulákon a granulációs technika jelentkezését.

A fentebb említett fibuláknak áttört díszítése ismétlődik meg a berlini múzeumban őrzött, Székesfehérvárról való ezüst fibulán. Csak ezen utóbbi fibula formája sokkal nagyobb és így tűtartóján az áttört motívumok több sorban ismétlődnek. Ugyancsak analógiát mutatnak az előbb felsorolt példányok tűtartódíszítéséhez a következő fibulák: a Kunsthist. Mus., Stollhof bei Maiersdorfról való⁴⁶ fibulája, két, Győrnél felszínre került kapcsolótű, és egy Wien, Kleistgasse-i darab.⁴⁷

A különböző fibulákon látott, de azonos mustrájú áttörést mutató díszítésekkel kapcsolatban meg kell még említeni a MNM. híres pátkai fibuláját.⁴⁸ E példánynál a tűtartó külső keretének díszítése párhuzamba állítható a MNM. egy ismeretlen lelhelyről előkerült fibulájának mustrájával,⁴⁹ míg a tűtartó közepén lévő áttörés mintája az aszári fibula tűtartójának felső négyzetében alkalmazott díszítéséhez hasonló.

A szárnyas fibulák közül több példányon feltűnik a Hallstattban kedvelt és az illir kultúrából fennmaradt díszítőmotívumnak, a madár ábrázolásnak az alkalmazása a szárnyakon, ott, ahol a kifejlődött példányokon egyébként egy-egy gomb szokott helyet foglalni. (Ezekre az illir kultúrából továbbélő relictumokra alább még vissza fogunk térni.)

A szárnyas fibulák Pannónián kívül rendkívül jellemzőek Noricum Kr. u. I., II. századi leletanyagára. Itt elsősorban Karintiából és általában a provincia keleti határszéléről kerültek felszínre nagyobb mennyiségben, amint ezt a gráci múzeum anyagából is látjuk. Salzburg mellett római épületmaradványok közeléből ismerünk hasonló típusú fibulát.⁵⁰ Számos példányt említhetünk a nagy birgelsteini sírmezőről, Klagenfurttól, Mauternről és a Duna vidékéről.⁵¹ Elkerültek ezek a fibulák Raetiába is, amint ezt a reichenhalli, II. századra datált, égetett sirokból előkerült 98 pannónia-noricumi szárnyas fibula mutatja.⁵²

A Claudius alatt Britanniába helyezett IX. Hispana legióval kapcsolatban Britanniából is kerülnek felszínre hasonló típusú fibulák.⁵³

A szárnyas fibulákat a sírkőábrázolások és az érmekkel datált leletek alapján már Kovrig is a II. sz.-ra helyezi.⁵⁴ A kezdeti formájú szárnyas fibulák fellépése a Kr. sz. előtti időkben azonban azt mutatja, hogy e fibuláknak már a római hódítás előtti időktől kezdve való használata feltételezhető. Főleg az első két Kr. sz. utáni században voltak divatosak, de valószínű, hogy élnek ezek a formák még a III. sz.-ban is.

⁴⁴ Alföldi A., Num. Közl. 1929—30., 20, 1.

⁴⁶ Kovrig, 10. l.

⁴⁷ Kenner, Jahrb. f. Altertumskunde III. 39/b ábra. — Kovrig, XXII. t. 3.

⁴⁸ Kovrig, XXII. t. 1, 2. — Pulszky F., AÉ. 1880. 62. l. — Fettich N., Arch. Hung. VIII. 1932. 63. l. — Alföldi A., Num. Közl. 1929—30. 23. l. — Chlingensperg, Reichenhall. 51. l.

⁴⁹ Kovrig, 11. l.

⁵⁰ Jahrb. f. Altertumskunde. IV, 1910, 89., 122. l. 3. ábra.

⁵¹ Chlingensperg, Reichenhall 51. l.

⁵² Chlingensperg, Reichenhall.

⁵³ Kovrig, 9. l. irodalmát ld. u. ott.

⁵⁴ Kovrig, 11.

2. SÍMAKENGyelŰ FIBULÁK.^{1/a}

(Elterjedési térkép 282. l.)

III. t. 12. A fibula kengyelének vonalvezetése és a tűtartólap formája megfelel a kora-római kapcsolótűk egy- és kétgombos formájának, továbbá a szárnyas fibulák konstrukciójának. E példányoknál az elterjedési területek térképrevetítése Dél-Pannonia nyugati részét jelöli meg, mint e típus fő lelőhelyét. Hasonló formájú fibulát mutat Kovrig 1. sz. ábrája. Ehhez Noricumból ismerünk analog darabokat.¹ Sajnos, leletegyüttesből nem ismerünk hasonló fibulákat, de az egész konstrukció, a fibula egytagúsága, a tűtartónak formája és lépcsőzetes áttörése a Kr. születése körüli időkre utal. Hasonló formájú fibulát, de háromszög alakban áttört tűtartóval ismerünk Gorodok Nikolajewkáról,² továbbá Idriából.³ A barbaricumba való kisugárzását mutatja a sulai példány, vandál területről.⁴

3. ÁLLATFEJJEL DÍSZÍTETT, SÍMAKENGyelŰ KORA-RÓMAI FIBULÁK.^{1/a}

III. t. 13. A símakengyelű, kelta ízlésű kapcsolótűkhöz hasonló forma. Az előző csoporttól csak a kengyelét díszítő állatfej különbözteti meg, amely a fibula lába felé néz. A tűtartólap e csoportnál is egészen korai formát mutat és lépcsőformájú rácsdíszítés ékíti. Pannóniában Carnuntumból, Gusztávműve-pusztáról és Dunapenteléről¹ kerültek felszínre hasonló kapcsolótűk.

A római provinciák közül Raetiából² és Noricumból³ ismeretesek ilyenfajta példányok. Felszínre került hasonló forma Idriában.⁴ Előfordulnak ezek a fibulák a barbaricumban is, amint azt a Pozsonyból⁵ és Szászországból⁶ előkerült példányok igazolják.⁷

4. KÉTGOMBOS FIBULÁK.^{1/a}

Az ornavassói fibulákból lehet levezetni a III. t. 1.-nek megfelelő formákat. Ezen típusból alakultak ki a III. t. 2. sz. kapcsolótűk, amelyet a kétgombos római fibulák prototípusának nevezhetünk.

^{1/a} Kovrig 1—3. forma.¹ Tischler, Meyer, Gurina VI. t. 3. 24. l.² PZ. V. 1919. 98. l. 109. ábra.³ Szombathy, Idria bei Bača 51. l., 195. ábra.⁴ Peschek, 31. l., 23. ábra.^{1/a} Kovrig, 4. forma.¹ Hampel, Fejérmegyei régiségek, AÉ. új f. XV., 1895. 288. l., 8. ábra.² Ur- und Vorzeit Bayerns. XVII. Spätlatènezeitliche Wohnstättenfunde aus Karlstein bei Bad Reichenhall. E fibula tűtartóját 5 drb. négyszögletes átyukasztás díszíti.³ Mitt. d. Präh. Kommiss. d. Akad. Wien, I. 1887—1903. 346. l.⁴ Szombathy, Idria bei Bača 56. l., 212. ábra.⁵ J. Eisner, 218. l., 20. kép, 2. ábra.⁶ Jahresschr. f. die Vorg. d. Sächs. Thüring. Länder, XVI., XXI. t. 6., 7. sz. képen Dollnitzrői (Saalkr.) való fibulát publikál.⁷ További analógiáit lásd Reinecke, 364. l., A. u. h. V., V. t. 63, Nr. 1138.^{1/a} Kovrig, 5—9. forma. — Almgren, 236., 237. forma.

Ezen kétgombos fibulák legszembeütőbb jellemzője a kengyelt díszítő két gomb. A szárnyas fibulákhoz hasonlóan meglehetősen nagy, de nem oly gazdagon díszített tűtartókkal rendelkeznek. Tűszerkezetük többnyire 8 csavarulatot mutat, kezdetben egy-, később kétagúak.

Miután fentebb kifejtettük, hogy e fibulacsoportot is az ornavassói fibulák egy későbbi válfajából a III. t. 2-nek megfelelő formából vezethetjük le, térjünk rá arra, hogy a fentvázolt fejlődés hol, melyik területen következett be? A római provinciák közül a kétgombos fibulák típusa Noricumra és Pannóniára jellemző, itt is elsősorban a provincia déli részein fordulnak elő nagyobb mennyiségben. E csoport keletkezési helyét is Pannonia és Noricum déli vidékeire kell tennünk, amely feltevést alátámasztja prototípusának Észak-Itáliából való származása is. Kialakulásának ideje a Kr. születése körüli idők.

E csoport korai datálását támasztja alá a wieni Kunsthistorisches Museumban őrzött zárt lelet.¹ E lelet 8 fibulából, 1 csüngőből és 1 Agrippa-éremből áll. Fibulaanyaga különböző irányból jövő kultúrhatásokat mutat. T. i. megtalálható benne az a derékszögű kengyellel megkonstruált fibula, amely a galliai kelták produktuma és kereskedelmi úton jutott el Sisciába, de képviselve van a leletben az irodalomban „Bojerspange“ névvel illetett fibulaforma,² amely Germániából származik és a barbaricumból jövő kereskedelem által került Pannóniába. Az Itáliából északra áramló fibulákat 2 drb. Aucissa-típusú kapcsolótű mutatja. Így találjuk itt meg egy leletben a Rajna vidékéről, Itáliából és Germániából jövő fibulákat, a helyi formát mutató kétgombos és erősprofilú fibulákkal együtt. Valamennyi fibulaforma és az Agrippa-érem közvetlenül a Kr. születése utáni időkre datálja e leletet. E típus korai datálását erősítik meg a Stradonitzról és Pichoraról előkerült hasonló kétgombos fibulák.³

III. t. 3. A fejlődésnek kezdetén lévő fibulaformát mutat. Hosszú, keskeny kengyelét két aránylag kicsi gomb díszíti, tűtartóját lapos lemezzé kalapálták és köralakú áttörésekkel díszítették. E típus Pannóniában a két szenttamási és békásmegyeri példányt kivéve, kizárólag a provincia délnyugati szögletében volt használatos. Hasonló tűtartó-lappal készített fibulát közöl Tischler Haidhausenből, Raetia tartományból.⁴ Azonos típusú fibulák, de tűtartójukon lépcsős mustrával áttörve Pannóniában egyedül Sisciából kerültek elő, ahonnan öt példány ismeretes. Hasonló lépcsős áttörésű tűtartók általában a korai kelta fibulákra jellemzőek. Ugyanilyen tűtartóval bíró kétgombos fibulák kerültek felszínre a barbaricumból is Ludaniceről⁵ és Devinről⁶ (Dévény). Megjelenik ez a változat Ribičen is.⁷ Hasonló lépcsődíszítéses tűtartójú példányok találhatók a szárnyas fibulák csoportjában is. Ezenkívül előfordul a tűtartónak illetően díszítése a símakengyelű korai császárkori kelta fibulákon, továbbá az erősprofilú fibulákon. Ezek a helyi gyárt-

¹ V. ö. Kovrig, XXIV. t. 1.

² E. Frischbier, 18—25. l.

³ Pič, 191. l. — Pič, Starožitnosti II. LVII. t. 6., LIX. t. 9., LXVIII. t. 15., LXXIV. t. 3, 14, LXXVII. t. 8, LXXXII. t. 19.

⁴ Tischler, Gurina 35. ábra.

⁵ E. Beninger, 231. ábra.

⁶ Eisner, 70. t. 6. ábra.

⁷ Sergejevski, PZ. 1936. 223. l.

mányú kapcsolótűkön kívül megtalálható a lépcsős mustra a galliai kelták galléros és szögben-törő kengyelű fibuláin is. Fellép a lépcsős rácsminta, mint díszítő motívum a kora-kelta övgarnitúrákon is. Ilyenfajta díszítés ékíti a kanalasfejű fibulák tűtartóját. Ezt a kelta produktumokon oly gyakori díszítőmotívumot meg lehet találni a germán kapcsolótűkön is, így lép fel az „Augenfibel“-eken és „Bojerspange“-kon.

A III. t. 7. ábra sémája szerint előállított kapcsolótűknél a tűtartót átlukasztott körök és áttört rozetta díszíti. Áttört tűtartója teljesen megegyezik a szárnyas fibulák Pettau vidékén otthonos változatán jelentkező tűtartóformával. Ez a tény is azt mutatja, hogy egyazon időben és ugyanazon vidéken gyártották és használták e két fibulatípust. De míg az áttört rozettával díszített tűtartójú szárnyas fibulák Pettau környékéről a Fertővidékére is eljutnak, addig a hasonló díszítésű kétgombos fibulák csak Vinivrh-ról és Drnovoból kerülnek felszínre.

A kétgombos fibulák leggyakrabban előforduló változatánál a tűtartólapot egy egyszerű háromszögletű keret alkotja. Ez a forma megfelel Kovrig 7. ábrának, amely nagyjából a III. t. 4. képünkön ábrázolt variánshoz hasonlít, azzal a különbséggel, hogy a tűtartó széle egészen síma, nem díszítik kis áttört lyukacsok. Pannóniában e változatnak 97%-a a nyugati határszélről való, túlnyomórészt a délnyugati szögletből, Pettau-Laibach vidékéről. Provinciánkban csak Fenékpusztá, Koroncópusztá, Kisbér, Duna-szekeső és Brigetio lelőhelyekről ismerünk még hasonló fibulákat. Ezek szintén nem helyi produktumok, hanem Pannonia nyugati vidékéről való kisugárzások, illetőleg kereskedelmi kapcsolatok emlékei. Tudjuk, hogy Pettauból kiindulva, Fenékpusztán keresztül húzódtott az egyik legfontosabb útvonal Pannonia belsejébe.⁸

Ehhez a formához számtalan analógiát sorolhatunk fel, elsősorban a szomszédos Noricumból,⁹ amint ezt a gráci múzeum példányai szemléltetik és Raetiából.¹⁰

Távolabbra elhatoló kereskedelem tárgyát is képezték ezek a kapcsolótűk. Így jelennek meg Pichorán¹¹ és Puchovon.¹²

III. t. 4, 5. Az előbb leírt formákhoz hasonlít, azzal a különbséggel, hogy a tűtartónak széle itt díszítve van köralakú átlukasztással, vagy a tűtartó belső oldalán cakkozott vonallal. Nálunk eddigi előfordulási területe kizárólag Pannonia délnyugati szöglete és Regöly. Ugyanebbe a csoportba sorolhatjuk azokat a kétgombos fibulákat, amelyeknél a tűtartó háromszögalakú és külső oldalának belső keretét végig hullámvonal képezi, amely mellett bemélyített pontsordísz fut végig. Hasonló díszítésű kapcsolótűket ismerünk Noricumból. Ezek többnyire igen gazdagon vannak díszítve és gyakran készítették őket ezüstműből. Többször előfordul, hogy a tűtartólapon a háromszögalakú kimetszés keskenyebb, viszont a keret ez esetben szélesebb és gyakran bekarcolt díszítések futnak végig rajta. Ilyen szépen kidolgozott ezüstpéldány p. o. a gráci múzeum Scheiben bei Judenburg lelőhelyű darabja. Ezt egy két spirálissal ellátott ezüsthuzalból készült karperechez csatolva találták. Pannóniában csak a provincia délnyugati szögletéből ismerünk hasonló példá-

⁸ Radnóti A., Kül. ny. a Folia Archaeologiae III—IV. kötetből. 2. 1.

⁹ Gurina, 4. t. 8.

¹⁰ Chlingensperg, Reichenhall, a 9. és 279. sírból publikál hasonló darabokat.

¹¹ Pic Die Urnengräber Böhmens. Idézett hely.

¹² Beninger, 87. l. 16. t. 148. ábra.

nyokat. Előfordulnak azonban Raetiában (Reichenhall 111. és 241. sír).¹³ Megjelennek ezek a fibulák a barbaricumban is. Tipikus, kora-római időre datálható, meander-díszítésű kerámiával együtt¹⁴ került felszínre egy hasonló példány Lochenitzről, amelyet a königgrätzi múzeum őriz.

III. t. 6. Formában az előző csoporthoz hasonlít, de míg az előbbiek szépen kidolgozott példányok, többnyire díszített tűtartóval, addig e változatot vaskosabb, díszítetlen darabok képviselik. A tűtartólap háromszög alakú kivágása ezeknél a példányoknál mindig egészen keskeny. Előfordulási területe Pannóniában Csabrendek és Brigetio kivételével a nyugati részek. A szomszédos nyugati provinciák bőven szolgáltatnak párhuzamokat e változathoz. Meg kell említeni elsősorban a noricum példányok közül egyet Gurináról,¹⁵ azután a wieni Naturhistorisches és a gráci múzeumokban őrzöttet, Raetiából, a reichenhalli urnatemetőből előkerült darabot.¹⁶ Pannóniától délre Dalmáciából ismerünk hasonló fibulákat a Kunsthistorisches Museum anyagából. További dalmáciai példányokról tudunk Starigradról.¹⁷

Későbbi fejlettebb formát tárnak eléink azok a kétgombos fibulák, amelyeknek a tűtartója a fentebb tárgyalt formákkal szemben tömör tűtartólapból áll és azt semmiféle áttörés sem díszíti. Ez a forma Pannóniában aránylag ritka, Brigetio, Carnuntum, Der-novo lelőhelyekről ismeretesek ilyenek.

5. EGYGOMBOS, ERŐSPROFILÚ FIBULÁK.¹

(Elte jedési térkép 283. l.)

Miként az eddig tárgyalt, helyi kelta-alapból kialakult kora-római fibulák, úgy az erősprofilú kapcsolótűk is az északitáliai ornavassói típusú fibulákból fejlődtek ki. Almgren a 66. sz. kapcsolótűjében látja az erősprofilú fibulák legkorábbi formáját.² Kialakulási területük Itália északi vidéke és a Keleti Alpok.

A megállapítást támasztja alá egyfelől a giubiascói sírmező leletanyaga.³ Itt a 93, 106, 107, 362, 415. sz. sírokból késő-Latène fibulákkal együtt kerültek felszínre a hasonló kapcsolótűk. A 328, 406, 527. sz. sírokban szintén volt ilyen, a Kr. születése utáni I. sz. első felére datálható kerámiával. Ezzel szemben azt a tényt, hogy az erősprofilú fibulák legfőbb gyártási területe a Keleti Alpok vidéke, az a körülmény bizonyítja, hogy a legnagyobb számmal Pannóniából és Noricumból kerültek felszínre.

IV. t. 8. Az erősprofilú egygombos fibulák legkorábbi változatai azok a kapcsolótűk, amelyeknél a tűtartó lépcsős áttöréssel van díszítve. Pannóniából a nyugati területről kerülnek felszínre nagyobb számmal ilyenek, ezenkívül Szenttamás, Vál, Báránd, Török-bálint, Batta lelőhelyeket nevezhetjük még meg. Külföldi analógiát találunk provinciánktól

¹³ Chlingensperg, IV. t. 3, 4.

¹⁴ Zeitschr. f. Ethnologie, XXX. 1899. 212. l., 12. ábra.

¹⁵ Gurina, VI. t. 10.

¹⁶ Chlingensperg, IV. t. 5.

¹⁷ Jahreshfte d. Österr. Arch. Inst. XII, 1909, 91. l., 54. ábra.

¹ Kovrig VIII. csoport, Almgren IV. csoport.

² Almgren, 35. l.

³ Ulrich, Gräberfeld von Bellinzona. 93, 106, 107, 362, 415 sírok anyaga.

délre, a jezerinei sírmezőn az 1. sírból.⁴ A nyugati provinciákban szintén előfordul e változat.⁵ Megtalálható ez a forma Dáciában is, amint ezt a nagyenyedi múzeum anyaga mutatja.⁶ Az előző csoporttal kapcsolatban már kitértünk a birodalomból észak felé irányuló kereskedelmi útvonalra. A kora-római idők élénk kereskedelmével kerülnek el ezek a kapcsolótűk barbárföldre is.⁷

A kora-római fibulák közül azok mutatnak a legnagyobb hasonlóságot a kelta kapcsolótűkhöz, amelyeknél a tűtartót csak egy keret képezi. Ezt az üres keretet a fejlődés folyamán különbözőképpen igyekeznek kitölteni.⁸ Tipológiailag a keretes tűtartók után a lépcsőzetes áttöréssel díszített tűtartók a legkorábbiak. Ezt követik a köralakú átllyukasztással díszített tűtartók. Mégpedig előbb több, később kevesebb átllyukasztást alkalmaznak, míg végül a teljesen tömör tűtartó lép fel.

IV. t. 10. Három lyukkal díszített tűtartójú fibula. Pannóniában és Noricumban meglehetősen kedvelt forma.⁹ Raetiában ilyen fibulák kerültek felszínre a reichenhalli urnatemető 74, 140, 159, 265. sírjaiból,¹⁰ továbbá Fridolfingból.¹¹ Elkerülnek ezek a fibulák a barbaricumba is.¹² Ezeknél a barbaricumi példányoknál néhányszor nem körök, hanem kis négyzet alakjában törik át a tűtartót.

Tipológiailag későbbi fejlődési stádiumot jelez a **IV. t. 9.** sz. alatt ábrázolt fibula és a hozzá hasonló kapcsolótűk, amelyeknek formája megfelel a Kovrig 42, 44. és Almgren 68. változatoknak. Pannóniában rendkívül kedvelt volt ez. Mintegy 150 drb. került eddig

⁴ WMBH. III. 1895. 42. ábra.

⁵ Karinthiában Gurináról, Aschheimből, továbbá Osterburkenből és Mainz-Kastel-ből ismeretesek ezek a változatok, ezenkívül felszínre kerülnek Wormsból. (Almgren I. 10.)

⁶ Almgren, Beilage I. 10.

⁷ A turócszentmártoni múzeum (Inv. Nr. 5928—5929.) két hasonló példányt őriz Ábrahámról. Hasonló fibula került felszínre az Eger mellett Radovesice bei Libochowitz-ról (Almgren, Beilage I. 10.), Zliv bei Jitschin-ről (Památky XIII. IV. t. 15.) és Schelenicéről (Almgren, Beilage I. 10.). Németországból a következő lelhelyeket említhetjük meg: Alt-Wansen, Czacz bei Schmiegel, Stanomin, Kulm, Ronsden, Warmhof bei Mewe, Königsberg, Lunow, Fichtenberg, Persanzig bei Neustettin, Galow bei Neustettin (Almgren, Beilage I. 10.). Markomaun területéről Modránról került felszínre hasonló fibula (Reinerth, II. 260. t. 15. kép). Vandál területen Breslau Gräbschen, Gr. Raudchen (publikálva még Almgren, Beilage I. 10.), Wansenről ismerünk hasonló kapcsolótűket (Peschek 267 l. 157. ábra, 285 l. 177. ábra, 29 l. 20. ábra).

⁸ Almgren, 4. l., 34. ábra.

⁹ Az erősprofilú fibulák ezen változatából őriz egy hasonló példányt a kolozsvári múzeum is, sajnos, lelhelye ismeretlen. (Inv. I. 896.)

¹⁰ Chlingensperg, IV. t. 7., 8., 9.

¹¹ Almgren, Beilage I. 10.

¹² Említést kell tennünk a pozsonyi Slovenské Vlastivedné múzeumban őrzött, Lábról való fibulákról (Inv. Nr. 7739. 7740. Irodalmát l. Eisner 70 t. 4.) és a rimaszombati múzeumban levő gömörszékárosi példányokról. Ugyancsak hármás átllyukasztás díszíti a Puchovról való hasonló típusú kapcsolótűket (Beninger, 88 l. XVI. t., 149.). További germániai lelhelyei: Ronsden, Jaikow, Warmhof bei Mewe, Maciejewo bei Pelplin, Kl. Kleschkau, Ladekopp, Laase, Neustädter Feld bei Elbing, Alt-Rüdnitz a. d. O. (Almgren, Beilage I. 10.). Vandál területen való fellépését mutatják a Schmarseről és Breslau-Tosel-ről való hasonló darabok (Peschek, 30. l., 21. ábra). Csontvázsírból került elő hasonló fibulaforma Zirzlaff-ról, római mellékletekkel, trombitafejű fibulával, a déli provinciákban és Boszniában előforduló csüngővel és Radnóti III. t. 14, 16-nak megfelelő bronzedénnyel (Zeitschr. f. Ethn. XXIV, 1892, 497 l.).

felszínre ebből a típusból, egész Pannonia területéről. Egy ezüstpéldánnyal van képviselve e fibulaforma Dalmáciából (Wien, Kunsthist. Mus.), hasonló darabot ismerünk Turnu Severin-ről is.¹³ Megtalálható Pannóniától délre e variáns Jezerinén.¹⁴

Noricumban is igen kedvelt volt az erősprofilú fibuláknak ez a változata,¹⁵ de előkerült távolabbi területekről is.¹⁶ Provinciális területeken kívül nagy számban fordul elő ez a forma a barbaricumban.¹⁷

IV. t. 2, 5. Kovrig 46, 47, 48 formának felel meg. Tűtokja előtt téglalapalakú védőlap foglal helyet. A tűtartó ennél a változatnál mindig tömör és különös ismertetőjele, hogy formája mindig hosszúkás, téglalapalakú, ellentétben az általában használt háromszög alakú tűtartóformákkal. Alakja az Almgren 70. ábrának felel meg.

IV. t. 1, 6. Ez a Kovrig 45 és Almgren 69, 73. sz. formákkal állítható párhuzamba. A római dunai provinciákban a Kr. születése utáni első két században e forma egyike a leggyakrabbiaknak. Feltűnik viszont, hogy Galliában meglehetősen ritkán fordul elő ez a változat.¹⁸ A római birodalom keretein belül legkorábbi előfordulási területe: Észak-Itália¹⁹ és a boszniai sírmezők.²⁰ Rendkívül gyakori az erősprofilú fibulák eme válfaja Noricumban.²¹ Raetia császárkori leletanyagából valószínűleg mint későbbi exportcikk, vagy mint későbbi, keletről jövő hatás mutatkozik.²²

A Pannóniából Dácia felé irányuló kultúrhatás eredményének tekinthető ezeknek a formáknak Dáciában való fellépése. Elsősorban **IV. t. 1, 6**-nak megfelelő változatok gyakoriak itt.²³ E fibulák szarmata-területen való előfordulását igazolja a Röszkéről elő-

¹³ Bucureștii 1935. 203. l., 46. ábra.

¹⁴ A jezerinei 5. sírban egy egyszerű spirális-tekerccsel díszített karperec társaságában jelentkezik (WMBH. III. 1895. 44. ábra). Előkerült a 7. és 45. sírokból is, egy további példányt pedig egy urnában ta'á tak. (WMBH. III. 1895. 47. és 100. ábra).

¹⁵ Számos példányt ismerünk Gurináról (Ö. h. Wien, Naturhist. Mus. publikálva Almgrennél, Beilage I. 10.).

¹⁶ Mainz-Kastel szolgáltat analógiákat a hasonló formákhoz. További darabokat ismerünk p. o. Wormsból, Weinheimből és Heidesheimből (Almgren, Beilage I. 10.).

¹⁷ Kövctkező lelhelyeket kell felsorolnunk: Hansfeld (Peschek, 307. l., 171. ábra); a rimaszombati múzeum őriz egy gömörszkárosi példányt. További előfordulásai: Uhrec, Schelenice és Kelet-Galfeiában Lipica, továbbá Karzau, Ronsden, Macieje bei Pelplin, Dirschau, Braunsvalde-Willenberg bei Marienburg, Galgenberg bei Lötzen, Waaren, Itzehoe, Kannikegaard, Ksp. Wohlstrup, Sojwide, Ksp. Sjonhem. (Almgren, Beilage I. 10.)

¹⁸ Gurina, 28. l. 20.

¹⁹ Giubiascon a 92, 93, 106, 107, 328, 362, 406, 415, 527. sz. sírokból kerül felszínre. Mint kísérőleletek előfordulnak vele a Hunyady, id. m. LVIII t., 18, 19. formájú tálak, egyfüles római korsók és kora-római Aucissa fibulák (Ulrich, Gräberfeld von Bellinzona).

²⁰ Elsősorban a jezerinei sírmező anyaga említendő meg (WMBH. III, 1895. 46. és 324. csontvázsírokból). További előfordulása: Ilizde (WMBH. V, 1897. 148. l., 47. ábra).

²¹ A **IV. t. 1, 6**-hoz hasonló formát ismerünk Unter-Gurináról (Gurina, VI. t. 11. és 28. l.). Számos noricumai példányt őriz a gráci múzeum, főleg a nagyobb lelőhelyekről, mint Scheiben bei Judenburg, Lasenberg, stb.

²² Ezt mutatják a vele előforduló, a II. század végére, illetve a III. század elejére datálható érmek, amelyeknek társaságában a hasonló fibulák a regensburgi sírmezőből került elő (Gurina, 28. l.). További előfordulásai (Alkofen és Reichenhall) Chlingensperg, IV. t. 10, 13.

²³ Ismerünk Komollóról, Szászkeresztúrról, Zsákfalváról és Etselről (Ö. h. Kolozsvár, múz. Inv. I. 1904., I. 1901, I. 6716, I. 8209.) ilyeneket.

került kapcsolótű.²⁴ Eljut ez a fibulaforma még keletebbre is a Duna mentén, amint ezt a kasanliki és bukaresti múzeumok anyaga illusztrálja.

Az erősprofilú fibuláknak ez a dunai provinciákban annyira kedvelt formája élénk kereskedelem tárgya volt. Meglehetősen gyakoriak a IV. t. 1, 6-nak megfelelő formák Germániában. A Duna balpartján valószínűleg a provincia határán történő árucicserélés eredményeképp kerülnek felszínre.²⁵ Ugyancsak a pannóniai kereskedelem áruival jelenik meg a tárgyalt forma az északi Kárpátok vidékén.²⁶ Nem ritka jelenség az ilyen fibulák előfordulása Csehországból, Kelet-Galiciából, Poroszországból és Pomerániából sem.²⁷

IV. t. 12. Kovrig 50, 51, 52, 54. sz. formáit sorolhatjuk e típus keretébe. Az erősprofilú fibulák egy későbbi változata ez, amelynek jellemző sajátossága, hogy a kengyel profilálása nem annyira erős, mint az előző példányoknál. E típus keretén belül Kovrig az 50. sz. ábrán a magasabb tűtartójú változatokat mutatja be. Az ugyancsak nála ábrázolt 51. sz. fibula kengyele félkörívben hajlik és háromszögalakú tűtartólap csatlakozik hozzá. E két utóbbi változatot elsősorban Pannonia délnyugati szögletében kedvelték. Hasonló fibulák távolabbi vidékekre való eljutásáról nem sokat tudunk. Csak Dalmácia²⁸ felé való kisugárzását kell megemlítenünk. Ezenkívül Dáciában is felbukkan.²⁹

Tipológiaiilag fejlettebb formájú fibulák azok, amelyek alakját a IV. t. 12. sz. mutatja be. Ez alacsony, széles tűtartóval ellátott változatok. Kovrig 52, 54. sz. darabok állíthatók vele párhuzamba. Elterjedése Pannóniában általánosabb, mint az előző változatoké és inkább a provincia északi területeiről kerül felszínre. Pannónián kívül való elterjedését illetőleg elsősorban Dáciát kell megemlítenünk.³⁰ További egy-két példány került felszínre szarmata és markomann területekről.³¹

IV. t. 11. megfelel Kovrig 53, 55-nek. Jellemző sajátossága, hogy a fibulafej és tűszerkezet között egy kis összekötő tag foglal helyet. A bemutatott változat szerint egyes daraboknál a láb közepén hosszanti gerinc húzódik végig. Az erősprofilú fibuláknak ez a változata igen ritka Pannóniában és távolabbi vidékekre nem exportálták őket.

IV. t. 13. sz. forma a fejlap közepén gerincvonalat mutat, kanálszerűen kiöblösödő fejlapja és alacsony tűtartója van. Igen ritka változat. Pannóniában Sisciáról és Duna-

²⁴ Ö. h. Szeged, múzeum.

²⁵ A pozsonyi múzeumból Láb és Gajár lelőhelyekről ismerünk hasonló formákat.

²⁶ Puhó (Puchow) és Nyitraludány- (Ludanice)ről való leleteket publikál Beninger, 149, 130, 132. ábra és 87., 126. l. Ezek közül az utóbbi példány kéttagú. A puhói fibulával kapcsolatban a szerző e formákat az I. század elejétől az Antoninusi időkig terjedő korra datálja.

²⁷ Almgren, 108. l.

²⁸ Kovrig, 16. l.

²⁹ Van ilyen Veczelről (Kolozsvár Múz. Inv. 5686, 1832 és 5684.), továbbá Szilágysomlyóról. Ezekkel együtt kell megemlíteni egy Maroskeresztúrról való fibulát a marosvásárhelyi múzeumban.

³⁰ Három példányt őriz Alsó-Ilosváról a kolozsvári múzeum (Inv. I. 8157, I. 8158, I. 8159.). Ugyancsak itt találunk két porolissumi (mojgrádi) példányt (IN. 258. és IN. 2655.) és két lelhelytelen darabot (Inv. 3331. és I. 1387.).

³¹ Kecskemét környékéről származó példányt őriz a kecskeméti múzeum. A barbaricumban való további előfordulását mutatják a balassagyarmati (Inv. 4428.) és kassai (Inv. 2113.), továbbá az egri múzeumok darabjai.

penteléről³² említhetjük meg előfordulását. Ez a változat Almgren 83. sz. formájával állítható párhuzamba. Több példányt ismerünk Dáciából³³ és egy-egy darabot Raetiából.³⁴ Hasonló kapcsolótűkről tudunk Theilenhofen castrumból és bizonytalan helyről Germániából.³⁵

IV. t. 18. E kapcsolótű formája általában ugyanolyan, mint a többi erősprofilú fibuláé, de jellemző sajátossága, hogy a gomb alatt a lábon szárnyszerű kiugrás van, olyan fajta, mint amely a horgonyfibulák egy csoportjánál, a láb felső részén. Pannóniában aránylag ritkán előforduló változat. Pannóniától keletre a Bánátban³⁶ és Dáciában³⁷ gyakoribb.

IV. t. 14. szintén csekély számban előforduló változat. Karakterisztikus vonása, hogy a lába a gombtól lefelé háromszög alakban kiszélesedik. Kovrig 161. sz. ábrájának felel meg. Nem állíthatjuk azonban Kovrig nyomán az Almgren 14. sz. fibulaformával párhuzamba. Az Almgrennél ábrázolt kapcsolótű egyszerű egytagú fibula fejlap nélkül, a kengyelen keresztülcsavart húrral, amely forma az erősprofilú fibulákkal nem áll kapcsolatban. Pannónián kívül Raetiában lép fel **IV. t. 14**-nek megfelelő változat.³⁸

IV. t. 16. Egygombos erősprofilú fibula. Lábát gombalakú díszítmény profilálja, amelyet a hallstattkori madáralakú díszítmények elcsökevényesedett formájának lehet tekinteni.

IV. t. 17. Egygombos fibula. A láb végén a befejező gomb előtt maszkot utánzó díszítményt láthatunk, amely maszk-ornamens alkalmazása szintén hallstattkori remiszcencia (l. lejjebb 33. l.). Tűtartóját két köralakú átljukasztás díszíti.

Az egygombos erősprofilú fibulák korábbi formái (**IV. t. 1–10**). Itáliában és a dunai provinciákban elterjedtek, továbbá meglehetősen szép számmal exportálták őket a barbaricum felé is (l. fentebb). A **IV. t. 1, 2, 5, 6.** formák Giubiascon való fellépését a kísérőleletek — késő-kelta fibulák és Kr. utáni I. sz. első felére datálható edények — a Kr. születése utáni első évtizedekre helyezik. Ugyancsak erre az időre mutat a **IV. t. 1–6, 8, 9.** formák Jezerinén való megjelenése is.³⁹

Mivel a Giubiascon és Jezerinén előfordult változatok az erősprofilú fibuláknak tipológiailag későbbi formáihoz tartoznak, valószínűvé válik a feltevés, hogy az egygombos erősprofilú fibulák legkorábbi darabjai már a Kr. születése körüli időkben fellépnek. A **IV. t. 1–10.** sz. formák igen sokáig élnek. A **IV. t. 8.** formaváltozat kivételével

³² Ö. h. Berlin, Mus. (Publikálja Almgren, Beilage I. 13.)

³³ Almgren, 43. l.

³⁴ Almgren, Beilage I. 13. említ Regensburgból való darabokat.

³⁵ Egy-egy példányt publikál Almgren Zweifaltenből és a Rajna vidékéről.

³⁶ Kovrig a 18. lapon említi a temesvári múzeum több hasonló darabját.

³⁷ A kolozsvári múzeum őriz egy porolissumi (Inv. IN. 2654.) és egy ismeretlen lelhelyű példányt.

³⁸ Chlingensperg, IV. t. 18., a reichenhalli 208. sír hasonló formájú fibuláját mutatja.

³⁹ WMBH. I. 1893., 1895., hasonló fibulákat közöl a jezerinei 1, 4, 5, 7, 8, 45. és 46. sírokból. Továbbá hasonló fibulákat említenek innen, mint szórványos leletet. Jezerinén az erősprofilú fibulák gyakran kerülnek elő bronzhuzalból készült karperecekkel, amelyek két vége spirális rúgóval tekeredik egymásra. Ábrázolta az egyik ilyen együttest, Déchelette, Manuel IV, 1228 l., 520. ábra. E karperecek irodalmát lásd Déchelette Manuel IV, 1227 és köv. l., továbbá Radnóti A., A zalahosszúfalusi ezüstlelet. Kny. Folia arch. 1941. III—IV. kötetéből. III. tábla.

— amely csak az I. sz. első felére jellemző — a többi formákat az egész I. és II. sz. folyamán használják. Az egytagú fibulák általában korábbiak, míg a kéttagúak később lépnek fel és tovább maradnak használatban. Hogy élnek ezek a darabok még a II. században is, azt mutatja az a tény, miszerint **IV. t. 10**, de főleg **IV. t. 1—6**. formák előkerülnek a római Dáciából is. A **IV. t. 8, 10**. sz. darabok sűrűn kerülnek felszínre a szabad Germániában, amit a római birodalomnak erre felé irányuló élénk kereskedelmi kapcsolata magyaráz, amely főleg a kora-császárkori időkben virágzik. Hogy e fibulaformák megjelenése a barbaricumban az I. századra helyezhető, azt a kísérőleletek árulják el. A **IV. t. 8—10**. sz. formák késő-Latène fibulákkal, továbbá Almgren II. és III. csoportjába tartozó kapcsolótűkkel kerülnek elő, amely fibulaformák ugyancsak a fentemlített időre utalnak. Pannóniából a **IV. t. 9**. számhoz hasonló fibula, tűtartóján két átylukasztott kördíszítéssel a pettaui 20. sírból Domitianus bronzérmével együtt került felszínre.⁴⁰ Vinivrh lelőhelyen a **IV. t. 3, 4**. formának megfelelő kapcsolótű Marcus Aurelius középbronza társaságában fordult elő.⁴¹ E leletbe tartozik még két ezüst karperec és két ezüst fibula. A fibulák tűtartóját három köralakú átylukasztás díszíti és feltűnően hosszú, spirális szerkezetük van. Három koncentrikus kör van karcolva egy pettaui hasonló fibula tűtartójára, amely megoldás már egy tipológiailag fejlettebb formát árul el. E kapcsolótűket Vespasianus-érem datálja.

A **IV. t. 6**. formájú I. Claudius középbronzával együtt került felszínre Pettauból a 3. és 6. sírokból.⁴² U. i. a 12. sírból Nerva bronzával datált hasonló fibulákról tudunk.⁴³ Amint látjuk tehát, **IV. t. 6**. formájú kapcsolótűket főleg az I. sz. második felétől kedvelték. De hogy még a II. században is használatban voltak, azt bizonyítják a hasonló dáciai kapcsolótűk, amelyek Pannóniának Dáciára gyakorolt kultúrhatását mutatják a foglalást követő időkben. A **IV. t. 2, 5, 6**. formák már aránylag ritkák Germániában és ugyanilyen szórványosan lépnek fel a Rajna vidékén is. Hogy Germániában elsősorban e típus legkorábbi változatai fordulnak elő, míg a későbbi formák sokkal kisebb számmal vannak képviselve, azt azon általános tény magyarázza, hogy a birodalomnak Germánia felé irányuló kereskedelme közvetlenül a Kr. születése utáni időkben sokkal élénkebb volt, míg később ez a kapcsolat ellanyhult.⁴⁴

Germániával szemben Dáciában éppen ellenkezőleg az állapítható meg, hogy ott az I. században nem érezhető oly erősen a római kultúra kisugárzásának hatása. A legkorábbi császárkori fibulaformák ott nem jelentkeznek.⁴⁵ Ugyancsak hiányzanak az erősprofilú fibulák legkorábbi változatai, a **IV. t. 8**. forma is. Megjelennek azonban azok a darabok, ahol a tűtartót köralakú átylukasztások díszítik, valamint a **IV. t. 1, 2, 5, 6**. variánsok.

A **IV. t. 1, 2, 5, 6**. formák a regensburgi sírokban Marcus Aurelius érmével feküdtek együtt, sőt egy másik hasonló példány 240—260. körüli időkből származtatható.⁴⁶

A **IV. t. 12**. sz. változat az erősprofilú fibuláknak későbbi alakja, amelyet nem exportáltak már a barbaricum felé; ezzel szemben fellép Dáciában.

⁴⁰ Graz, Mus. Inv. Nr. 7609.

⁴¹ Wien, Naturhist. Mus. Inv. Nr. 36490—36492.

⁴² Graz, Mus. Inv. Nr. 7426, 7427.

⁴³ Graz, Mus. Inv. Nr. 7604.

⁴⁴ Almgren, 36. l.

⁴⁵ Szárnyas, kétgombos fibulák teljesen hiányoznak Dácia leletanyagából.

⁴⁶ Tischler, Meyer, Gurina. 28. l.

B) TRÁK—ILLIR GYÖKÉRBŐL KIALAKÍTOTT FIBULÁK.

1. HARAPÓFOGÓ FORMÁJÚ FIBULÁK.¹

(Elterjedési térkép 284. l.)

A VII. t. 1., VIII. t. 1. sz. ezüstitfibulának egyoldali rugózása van, kengyelét kis korongok és a kengyelre csavart huzalok díszítik. Ez a Carnuntumból előkerült ezüstpéldány, amely a császárkorból való, a hasonló hallstattkori kapcsolótűket utánozza. Ugyanez állapítható meg a VII. t. 2., VIII. t. 2. sz. fibulákról is. A tipológiailag hasonló darabokról vezethetjük le az ú. n. harapófogó formájú fibulákat. Kialakulási helyük valószínűleg a Balkán félszigeten volt. E feltevést támasztja alá egyfelől az a tény, hogy a prototípusnak megjelölt forma igen gyakori jelenség azokon a nagy boszniai telepeken, amelyekben az illir formaadás oly sokáig megőrződik, hogy hallstatti reliktumok találhatóak még kora-császárkori anyaggal együtt.² Itt az egyoldalú rugóval felszerelt 1. ábra 1. fibulaforma együtt fordul elő az 1. ábra 2. sz. fibulaformával,³ amely utóbbinak már csuklós szerkezete van és úgy foghatjuk fel, mint a harapófogó fibulák egyik legkorábbi változatát.

E típusnak a tőlünk délre fekvő területeken való kialakulását mutatja a Balkánon való sűrű előfordulása.⁴

Sűrűn fellép e forma Itáliában is, elsősorban annak északi vidékein,⁵ ezzel szemben csak egész szórványosan jelentkezik Germánia területein,⁶ amely tény azt támasztja alá, hogy a harapófogó formájú fibulák elsősorban a Balkánnak és innen nyugatabbra hatolva Itáliának a formakincséhez tartoztak.

Ami ezeknek időben való elhelyezését illeti, idáig a Kr. utáni II. és III. századra helyezték őket.⁷ Miután azonban ilyen fibulákat már a boszniai Gosinja Planináról, hasonló formájú, de egyoldalú rugós szerkezettel készített darabokat pedig többet is ismerünk a boszniai leletanyagból, okszerűnek látszik azon feltevés, hogy már az I. században meg-

¹ Kovrig 25. forma. Almgren 244. forma.

² Megtalálható több példányban Donja Dolinán (W. M. B. H. IX. 1904.). Ugyancsak több példánnyal van képviselve Goricán (W. M. B. H. VIII. 1902.). Gosinja Planináról szintén ismerünk hasonló formákat (W. M. B. H. V. 1897.). További darabot pedig Karlobagoról) (Vjesnik N. S. III. 1898.).

³ Együtt fordul elő ez a két forma, pl. Gosinja Planinán (W. M. B. H. V. 1897.).

⁴ Bulgáriában Assarlikből. Szófia közeléből ismerünk hasonló példányt (Ö. h. Sofia Mus. Inv. Nr. 4443.). Ismeretlen lelőhelyről őrizt ilyen a belgrádi múzeum (Inv. Nr. 630 f.). Közepén koncentrikus körökkel díszített szalagszerű testéhez a tű egy csavarszeg segítségével úgy csatlakozik, mint az olló két szára. Az egész darabnak némileg zoomorf-formája van. Gosinja Planináról is került elő hasonló forma (W. M. B. H. V. 1897.). Dalmáciában a knini és spalatói múzeumokból említ hasonló példányokat Kovrig 29. l.

⁵ Itáliából való harapófogó-formájú fibulát említ Montelius (La civilisation primitive en Italie, I, XIII. t. 184.). Ugyanennek a fibulának ábráját hozza le Almgren, XI. t. 244. Hasonló példányokat említ Észak-Itáliából Kovrig 29. l., ahol a milánói, ravennai, pármái, lateráni, aquileilai és a triesti múzeum példányairól emlékezik meg.

⁶ Keletoroszországi Neu-Bodschwinken, Kr. Goldapból való fibulát említ meg Tischler, Gräberfelder III. 16. 209. l.

⁷ Almgren, 110. l. — Kovrig, 29. l.

született e típus. Hogy Germániából ismeretes darabját Tischler a III. századba helyezi, ezt azon tény magyarázhatná meg, hogy ezen példány nem helyi készítmény, hanem délről felkerült szórványdarab. A VII. t. 3–6. sz., továbbá VIII. t. 8–10., 13. sz. formák tartoznak ezen csoport keretébe. Valamennyinek a félköríves kengyele és rövid, hurokszerűen visszahajlított lába van, kivéve a VIII. t. 9. sz. példányt, amelynek lábvégét lapos gomb díszíti és a 10., 13. sz. töredékeket, ahol nem lehet megállapítani a lábvégződést. Négyszögletes tűtartójuk alacsony és széles. E tűtartót a VII. t. 4–6. sz. példányoknál egymásba karcolt koncentrikus körök díszítik, amely díszítés a 4. sz. kapcsolótűnél a lapos kengyelen is fellép. A tű és kengyelfej találkozása harapófogó formát képez. Ez a harapófogószerű nyúlvány a VII. t. 5. sz. kapcsolótűnél a szokottnál hosszabbra van nyújtva, a VIII. t. 13-nál pedig kissé jobban megduzzad, ami által némileg zoomorf formát nyer az egész konstrukció. Sajnos, a legtöbb idetartozó fibula ismeretlen lelhelyű, egyébként Carnuntum, Sisak, Dunapentele és Kiskőszegről ismerünk pannóniai példákat.

2. KORA-CSÁSZÁRKORI ÍVFIKULÁK.

(Elterjedési térkép 285. l.)

A VII. t. 7, 8. és VIII. t. 11, 12. formájú fibulákat soroljuk ebbe a csoportba. Ezek egytagúak, négycsavarulatú, alsóhúros spirális-szerkezettel. Szalagszerű kengyelük laposra kalapált, keskeny lábban folytatódik. A kengyel és a láb találkozásánál huzal tekeredik a fibulára. A tűtartólapot majdnem mindig egy köralakú átlukasztás, a lábvéget pedig lapos korong díszíti. Legkarakterisztikusabb jelenség a hasonló típusú fibulákon a vékony láb, amely a spirális tekeredésen felül hirtelen bővül ki széles, szalagszerű kengyellé. Hasonló kiképzést figyelhetünk meg Stradonitzon egyes, a második Latène-korszakba tartozó fibulákon.¹

Pannóniában — egy brigetiói példány kivételével — az összes darabok a provincia déli részéből származnak. Provinciánkon kívül elsősorban tőle délre találunk analógiákat hozzájuk. A publikációk azt mutatják, hogy Boszniában meglehetősen kedvelt forma volt.²

A mi brigetiói darabunk e típus észak felé való kisugárzását mutatja. Tudomásunk van e fibulaváltozatnak tartományunktól északra a Felvidéken való fellépéséről is.³

Sajnos, egyetlen példány sem került elő datálól lelet-együttesben. Maga a forma arra enged következtetni, hogy kora-császárkori csoporttal van dolgunk. Ezt a feltevést erősíti e fibuláknak a boszniai leletanyagban való gyakori megjelenése is.

¹ Pič, Le Hradicht de Stradonitz en Bohème, III. t. 23, 24, 27, 28. sz. fibulák. Ez az egyetlen olyan császárkor előtti fibulatípus, ahol a kengyel és láb között jelentkezik már ez az éles törésvonal.

² A jezerinei 50. sírból került felszínre ily típusú fibula (W. M. B. H. III. 1895. 110. ábra), amelyent ismerünk Ribičről (W. M. B. H. VII. 1900. 25. l.), Zagradina-ról (W. M. B. H. I, 1893, 177 l. 18. ábra) és Goricáról is. A goriciai példány annyiban különbözik az előzőktől, hogy tűtartóját nem díszíti köralakú átlukasztás (W. M. B. H. VIII. 1902. 22. l.). Három hasonló darabot ismerünk Prozor-ról (zágrábi múzeum).

³ A pozsonyi városi múzeum ismeretlen lelőhelyről négy hasonló példányt őriz (Inv. Nr. 4501, 4504, 4505, 4506.). További két ismeretlen lelhelyű darabot jegyezhettem fel a rimaszombai múzeumban is.

3. AZ OKORÁGI TÍPUSÚ FIBULÁK.

X. t. 1—9. és XI. t. 1—10., 12.

(Elterjedési térkép 286. l.)

Jellegzetes, igen szűk területre korlátozódó fibulacsoport. Mivel a legszebben kidolgozott példányok Okorágról kerültek felszínre és máshonnan e jellegzetes formájú fibulákat nem is ismerjük, e lelőhelyről nevezzük el e csoportot. Jellegzetessége a kengyel erős ívelése, amely a kengyelt díszítő gombnál kulminál. A kengyelfej egészen laposra van kalapálva. Belőle fejlődik ki a keskeny és az egész hosszú tűszerkezetet fedő védőlap. Hosszú, több csavarulatú spirális szerkezetéhez néha kis karika csatlakozik, amelyhez valószínűleg fonatos láncot csatoltak. Nagy háromszögalakú tűtartója van.

X. t. 1—9. Azonos formájú és nagyságú ezüstpéldányok. Az egyiknél a lábvégét nem gömbölyű gomb, hanem lapos korong díszíti. Mind a három példány tűtartója díszített. Finom beponcolással különböző motívumokat mintáztak a tűtartó lapjára. Ezek a minták írásjegyekhez hasonlíthatnak. E fibulákkal együtt került elő ugyanazon leletből az erdélyi dák ezüst karperecek típusát mutató karkötő. Általában az okorági csoportot úgy foghatjuk fel, mint az illir kultúra termékét, amelyen a dák civilizáció hatása is jelentkezik.

XI. t. 1, 2, 4, 5, 7. Az előzőhöz hasonló fibulaforma, törött tűtartóval.¹

XI. t. 3, 6, 8. Megfelel az előző darabok formájának azzal a különbséggel, hogy itt a tűtartót átlukasztások díszítik. Tűje törött.

Az okorági típusok formájához közel állnak a XI. t. 9, 10, 12, 13. sz. fibulák. De ezen darabok már nincsenek olyan szépen kidolgozva, mint az Okorágról származó példányok. Kiseb méretűek és díszítetlenek. De határozottan egy típusba kell sorolni ezeket is az előzőekkel.

XI. t. 11. Siscia környékére jellemző változat. Az egygombos erősprofilú fibulák és az okorági típusú kapcsolótűk közti átmeneti alakot mutat. Főleg délen, Siscia környékén otthonos. Pannónián kívül Jezerinén találtak hasonló fibulákat.² A Kovrig V. t. 49. formának felelnek meg ezek a változatok. Már ő is megjegyzi, hogy ezek a hosszú spirális szerkezettel és támasztólapal ellátott egygombos fibulák különálló csoportot mutatnak, amelyek Pannonia déli részére jellemzőek.³

4. HORGONYFIBULÁK (ANKERFIBEL).¹

(Elterjedési térkép 287. l.)

Az ú. n. horgonyfibulák jellemző sajátossága a kengyelfejnek szarvszerű visszahajlása, miáltal a fibula horgonyformához hasonlít. Stilizált delfinre is emlékeztet a kialakítása. Petrikovits a peltaformából való levezetés gondolatát veti fel.²

¹ A pécsi múzeumban őrzött példányokat publikálja Török Gyula: Pécs Szab. kir. Város „Majorossy Imre Múzeumának“ 1941. évi Értesítőjében. 2. l. Szerinte e két fibula a Krisztus után I. században került a földre a két ezüst karpereccel együtt.

² W. M. B. H. I. 1893. 192. l. és III. 1855. 61. l. (4. és 17. sírok), azonkívül két ízben ugyaninnen, mint szórványleletről tesznek róluk említést.

³ Kovrig, 16. l.

¹ Kovrig, 9. csoport.

² Bonner Jahrb. 143—144, 1938 321. l.

Pannóniában, a Nagy-Alföldön, Dáciában és a Balkán-félszigeten is megtaláljuk, viszont egyetlen példányt sem ismerünk sem a nyugati provinciákból, sem a szabad Germániából. Joggal tételezhetjük fel ezért, hogy a horgonyfibulák típusa a trák kultúrkörben alakult ki. E tényt alátámasztja az, hogy előfordulásuk a Balkán keleti részén sokkal gyakoribb, mint az illirlakta területeken. Egyes változatoknál világosan követhetjük, mint húzódik fel e forma a Duna mentén.

VIII. t. 15. A fibulát díszítő korong alatt a láb félkör alakban szárnyszerűen kiugrik. Pannóniában a Száva és Duna mentén, továbbá a Dunántúl délnyugati részén volt használatos ez a forma.

VIII. t. 16. Hozzá hasonló, de díszesebb fibula. A fejlapot két filigrándróttal körütekercselt kúpalakú díszítmény ékesíti. A **VIII. t. 15**-höz hasonló fibulákat ismerünk a Balkán-félsziget illir területeiről.³ Innen kerültek hozzánk ezek a kapcsolótűk. Másrészt eljutottak Dáciába is.⁴

E fibuláknak ismeretes egy másik változata is, lábán a korong alatt szárnyszerűen kiugró díszítménnyel. Ezeknél a túszerkezet előtti támasztólap sokkal nagyobbra van kidolgozva és a szélei felé kiszélesedik. Ily fibulát ábrázol Kovrig **VIII. t. 73.** sz. ábrája. Ez a változat inkább a Havas-Alföldön volt elterjedve,⁵ nálunk Pannóniában a hasonló, túlméretezett védőlappal bíró fibulák nem voltak használatosak, ellenben megjelennek Dácia leletanyagában.⁶

Amint látjuk tehát, a **VIII. t. 15.** formájú fibulák két csoportra oszthatók. Van egy nyugati csoport, amelyeknél a túszerkezet előtt helyet foglaló fejlap kisebb és téglalapalakú; ez a változat lép fel Pannóniában, de megvan Dáciában is. Ez az illir leletek körére

³ W. M. B. H. XII. 1912. 152. l. Bare-Tribovo ról publikál egy összefüggő ezüst ékszerleletet. Ebben két ilyen ezüstfibula van, amelyek fejlapjához ezüstfonatos láncok csatlakoznak. Ugyanebben a kötetben írnak le egy másik ékszerleletet is, amelybe két hasonló fibula is tartozott. Potoci-Hun-ról való darabot őriz a wieni Naturhist. Mus. Inv. Nr. 38970.

⁴ A kolozsvári múzeum őriz dáciai példányokat Siménfalváról, Hódosfalváról és két ismeretlen dáciai lelőhelyről (Inv. 1831, 5565, 5670, I. N. 2601.). Hasonló ismeretlen lelőhelyű példányt őriz a belgrádi múzeum is (Inv. Nr. 540.).

⁵ Bucureștii 1935. 206. l. (Severeanu-gyűjtemény), 55. ábra; lelhelye Olténia, Craiovától délre. Több hasonló fibuláról emlékezik meg Berciu, (Archeologia Preistorica a Olteniei 225. l., 281. ábra) a vartopi leletből, amelyet Gordianusig (+ 244) menő érmek datálnak. Még a következő lelőhelyekről ismerünk ily fibulákat: Tg. Jiu (2 példány), Drubeta, Salcia és Racari-Dolj (Berciu, id. m. 225. l.). Doljról való darabot publikál Kovrig, id. m. 55. l. **VIII. t. 73.** és **XXX. t. 5.** Irodalmát lásd még Nicolaescu—Plopsor, Muzeul Regional Olteniei, Călăuza 23. l. Hasonló ezüstpéldányokat mutat a **IX. t. 7, 8, 9, 10.** sz. ábra. A **9.** sz. fibulapár Bulgáriából való. A két példányt fonatos ezüstitű köti össze, amelyet gyakran alkalmaznak a trák-illir területeken. A másik három példányt (**IX. t. 7, 8, 9, 10.**) a bukaresti Severeanu-gyűjtemény őrizi, lelőhelyük Craiova, illetőleg Gorj. Publikálva vannak Bucureștii 1935. 208 l., 57—61. ábra, de itt lelőhelyül a múzeumi feljegyzéssel szemben Tg.-Jiu szerepel. Hasonló fibula van publikálva ugyanitt a Tobsdorf melletti Hetzendorf-i leletből, amelyet Antoninus Pius érme (138—161.) kísér (Bucureștii 1935. 209. l.). Hasonló példányokat őriz a belgrádi múzeum ismeretlen lelőhelyről (Inv. Nr. 535.). Publikálja M. Grbič: Römische Fibeln aus dem Nationalmuseum in Beograd, Starinar, 1930. 185. Taf. XXXIV. Fig. 4, 5.

⁶ Dáciai példányokat őriz a kolozsvári múzeum Szolnok-Doboka vármegyéből, Melegföldvarról (Inv. Nr. I. 6419.), Portusról egy két részre törtt ezüstfibulát (Inv. 5111.), továbbá egy tordai példányt (Inv. Nr. 5949.). Hasonló példányt mutat be Párvan, Getica XXXVII. t. 2.

jellemző. A másik csoportot azok a fibulák alkotják, amelyeknél a fejlap nagyobb, alakja nem téglalap, hanem a szélei felé kiszélesedik háromszög alakban. Ez a változat Pannóniában nincs meg, viszont Dáciában és főleg a Havas-Alföldön gyakori.

VIII. t. 14. A horgonyfibulák legegyszerűbb változata. Pannóniában kizárólag a déli területekre jellemző, de megjelenik Boszniában,⁷ azonkívül Dáciában is.⁸

VIII. t. 17. E fibula fejlapja nem oly széles, mint a többieké. Lábán a korong alatt egy, a hajdani (koravaskori) madáréktítményből leegyszerűsödött díszítés foglal helyet. Két példányt ismerünk belőle, Vukovárról és Dunaadonyról.

VIII. t. 18. Horgonyfibula-töredék. A fibula fejlapját egy-egy ülő állatot utánzó díszítmény ékíti. Eszékről és Mitrovicáról kerültek felszínre hasonló darabok.

IX. t. 3. A mainzi múzeum tulajdonában lévő Dunaadonyról származó horgonyfibula lábujját egy maszkformára kidolgozott gomb díszíti, amely a fibula feje felé tekint. A láb közepén viszont egy, a kapcsolótű lába felé néző állatábrázolást mutató díszítést látunk. Ezt a díszítést is úgy kell felfognunk, mint az illir kultúrában kedvelt és a kelta művészetben is használatos madárformájú ékítmény továbbélését. Hasonló madárábrázolás foglal helyet egy Szentés környékéről való horgonyfibula lábán is (IX. t. 12. a–b.).

IX. t. 6. E kapcsolótű lábvégén lapos korong foglal helyet, amelyet maszkformára képeztek ki, a IX. t. 4, 5 sz. kétgombos fibulák lábujjához hasonlóan. Tipikusan a trák kultúrkörből származónak látszik lenni IX. t. 11. formájú fibula, amely lelhelytelen darab. Fejét domború koncentrikus körök díszítik. Érdekesen képezték ki a húrhortot. Elliptikus mezőnyben házformájú díszítés, alatta levélmintázat foglal helyet.

IX. t. 13. Horgonyfibula, amelynek fején jellegzetes koncentrikus kör-díszítést alkalmaztak. A lábon a korong alatt szegletes szárnyaszerű kiugrást észlelhetünk.

Ezen trák gyökérből kialakult kapcsolótűk a Duna vonalán húzódtak fel hozzánk és Dáciába és amint a IX. t. 6, 12. formájú fibulák mutatják, eljutottak a Duna–Tisza-közébe is. Ezenkívül azonban távolabbi kereskedelem tárgyát nem képezték, mert a többi római provinciák leletanyagából hiányzanak. A pannóniai és dáciai horgonyfibulák közt figyelemreméltó stíluseltérés állapítható meg. A dáciai darabok egyrésze t. i. a havasalföldi csoporthoz csatlakozik, amely viszont Pannóniában nem található meg. Ezzel szemben megállapítható egy másik csoportja is a dáciai fibuláknak, mely a Pannóniában is használatos kapcsolótűkkel azonos.

A horgonyfibulák térképrevetítése azt mutatja, hogy ezt a típust nálunk elsősorban a provincia keleti részében, az eraviszkusoktól lakott Fejér és Tolna megyékben⁹ kedvelték, amely tény szintén azt mutatja, hogy e formákat elsősorban az illir lakosság használta.

Fentebb már láttuk, hogy a horgonyfibulák Pannónián kívül csakis a Balkán-félszigeten voltak használatosak, sőt Pannóniában is elsősorban a provincia déli

⁷ Fellép Debelo-brdo-nál, Sarajevo mellett (W. M. B. H. VI. 1899. 133. l.). Ugyanez van publikálva Glasnik Zemaljskog Muzeja u Bosni Hercegovini. VI. 1894. 307. l. I. t.

⁸ V. ö. a kolozsvári múzeum hasonló típusú fibuláit.

⁹ Dr. Alföldi András szíves szóbeli közlése, aki az eraviszkusok tolnamegyei települését az A. É. 1943. évfolyamában fogja tárgyalni. Lásd még ugyancsak az ő tollából az eraviszkusok betelepüléséről szóló fejezetet a Bp. tört. I. kötetében.

területein jelentkeznek. Mivel az egész típus különböző formáival együtt, nem Pannóniában, hanem a Balkánon a leggyakoribb és ott a Pannóniára jelentkező formák is felszínre kerülnek, a pannóniai darabokat is egy, a Balkánról felénk irányuló áramlat tanúbizonyságának kell tekintenünk. A típusnak a Balkán-félszigeten való keletkezésére utalnak azok a fonatos, csüngős ezüstláncok is, amelyeket e fibulák tűtartóján jelentkező kerek karikák segítségével rögzítették a kapcsolótűkhöz. Pannónián kívül ez a típus a többi római provinciában nem lép fel. E körülmény és az a tény, hogy ezek a pannóniai leletanyagban egy déli, trák-illir ízlésű hatást jelentenek, arra mutat, hogy e típus a római császárkor ama korábbi szakaszából való, amikor még nem tűntek el az egyes vidékek helyi ízlésének foglalás előtti sajátosságai. Mint alább még látni fogjuk, nem lenne ez már lehetséges a Kr. utáni III—IV. században, amikor tartományunk fibulátípusai kizárólag a dunai provinciákban s egyebütt fellépő általános birodalmi formákat mutatják, amelyekben belül legfeljebb csak árnyalati eltérések konstatálhatók. Semmikép sem jelentkezik már egy olyan különálló típus, amely csak egy kis egység keretén belül használható. E kapcsolótűk használatát ezért a II., legfeljebb a III. század legelejére kell helyezni. Tesszük ezt a Hetzdendorffban Antoninus Pius érmével datált és Vartop-ban¹⁰ Gordianusig menő veretekkel¹¹ felszínre került zárt leletekre való utalással.

5. A KORA-RÓMAI FIBULÁKON JELENTKEZŐ ILLIR-TRÁK ELEMÉK.

Feltűnnek Pannonia kora-császárkori fibula-anyagában olyan sajátos elemek, amelyek az általános provinciális formáktól eltérnek, sőt tartományunkban is csak a déli vidékeken mutatkoznak.

1. Egyes fibulatípusoknál megállapíthatjuk, hogy a déli vidékeken erősebben kedvelik az ezüstnek az alkalmazását. Elsősorban Noricum délkeleti szögletében, Pannónia déli határán, a Bánátban, Boszniában és Dáciában tűnik fel az ezüst használata. Figyeljük meg azt is, hogy mely fibulaformákra jellemző ez a jelenség. Arra az eredményre jutunk, hogy elsősorban azok a típusok jönnek itt számításba, amelyek kialakulását a venét etnikummal is keveredett kelta talajon — a délkeleti Alpok délkeleti tájain — követhetjük. A szárnyas, egy- és kétgombos fibulákra, de elsősorban a dák-illir kultúrát tükröző okorági és a trák-illir gyökerre visszavezethető horgonyfibulákra jellemző az ezüst alkalmazása. Nincs ez meg viszont azoknál a fibulatípusoknál, amelyek távolabbi, idegen talajról kerültek el Pannóniába. Ugyanezen jelenséget ismerjük fel akkor is, ha hazánk kelta anyagát tanulmányozzuk. Ahol a tiszta Latène ízlés uralkodik, ott az ezüstnek az alkalmazása majdnem teljesen hiányzik. Megvan azonban azokon a vidékeken, ahol az illir kultúra hatása állapítható meg. Az illir területeken az ezüst használata már a legkorábbi időktől állapítható meg.¹ Látjuk tehát, hogy az ezüst alkalmazása Pannónia déli területein azokra a vidékekre jellemző, amelyeket átszínezett az illirség kultúrája.²

¹⁰ Bucureşti, 1935. 209. l.

¹¹ *Archeologia Preistorica a Olteniei*, 225. l.

¹ Hunyady I., id. m. II. rész, 1. fejezet: Illir-kelta érintkezések.

² Pannónia déli vidékének illir alapú etnikumára vonatkozólag 1. Graf, *Übersicht der antiken Geographie von Pannonien*, 24 sk. lap.

2. Ugyancsak a helyi kelták által gyártott egy- és kétgombos fibulákon, továbbá az illir kultúrájú lakosság által kedvelt horgonyfibulákon figyelhető meg egy olyan díszítőelemnek a fellépése, amely tartományunk fibulaanyagában sehol másutt nem konstatálható: a maszk-ábrázolás használata. A kutatások megállapították, hogy a maszknak mint díszítőelemnek a felhasználását a görög-etruszk kultúrából vette át az illir iparművészet³ és hogy a maszkos ábrázolások feltűnnek még a Kr. születése körüli időkben is azokon a területeken, ahol az illirség kultúrája érvényesül. (A maszknak hazánk kelta-kori leletanyagában való jelentkezésére vonatkozólag lásd Hunyadi, id. h.) Ezen maszkos ábrázolások továbbélése a római kori kapcsolótűknek egy, meglehetősen szűk csoportján észlelhető. A maszkkal díszített fibulákat a IX. t. 1–6. képeken mutatjuk be. A IX. t. 4–6. sz. kapcsolótűkön a fibula láb-gombja mintáz emberi archoz hasonló formát. A 3. sz. horgonyfibulán szintén a befejezőgombon mutatkozik a maszk alkalmazása de itt plasztikusabb kidolgozásban jelentkezik. A 3., 5 sz. fibula a horgonyfibulák csoportjába tartozik, a 6. sz. kapcsolótű annál érdekesebb, mert az Alföld leletanyagából került felszínre. A IX. t. 2. sz. kapcsolótűt az egygombos, a 4., 5. számúakat pedig inkább a kétgombos fibulák körébe sorolhatjuk. IX. t. 1. síma kengyeles korai kapcsolótű.

A maszkkal díszített kapcsolótűk közt kell megemlíteni a Krainer Rak-ról származó arany szárnyas fibulát is (II. t. 9.). Az egyébként is gazdag díszítésű fibula tütartó-lapjára három emberi maszk van felerősítve. Ezen maszkok, amelyek sokkal finomabb kidolgozásúak, mint a fentebb említett példányokon jelentkezők, nem az illir-kelta stílust tükrözik, hanem újra klasszikusabb formaadásúak.

3. Itt kell megemlékeznünk az illir-kultúrában annyira kedvelt madár-ábrázolásnak a feltűnéséről a kora-császárkori fibulaanyag keretében. Hogy a madár-ábrázolás az illir-kultúra körében közkedvelt díszítési mód volt, azt a leletek világosan mutatják. Számptalan esetben díszítik vele a Hallstatt-kor fibuláit, de fellép egyéb emlékeken is. Továbbélését a kelta-kultúra körében mutatja az epfachi tipikusan Latène III. periódusba sorolható karperec⁴, amelyet három madárformájú ékítmény díszít. Ugyanilyen madár-alakok díszítik a hallstattkori balfi csattot⁵. Hasonló madaras fibulák a római korban fellépnek nemcsak Pannónia, de a Nagy Magyar Alföld, elsősorban pedig a római Dácia korai fibulaanyagában. Pannóniában ily díszítés tűnik fel egyes szárnyas fibulákon, ahol a fibula szárnyait a szokásos gombalakú díszítésektől eltérően kis madáralakú képződmények ékítik és a horgonyfibulák egyik csoportjánál, ahol a fibula kengyelén helyezkedik el a madár. Ugyancsak madár ékíti a Szentes környékéről való horgony-fibulát is (IX. t. 12.). Érdekes jelenség a dáciai anyagban, hogy a madárábrázolás nem a horgonyfibulák körébe tartozó fibulákon bukkan fel, hanem azokon a formákon, amelyek inkább az erősprofilú fibulák körébe sorolhatók, tehát olyan fibulatípuson, amelyen Pannóniában eddig még nem találtuk meg.⁶

4. Itt kell még említést tennünk a tipikusan trák ízlést mutató IX. t. 11. sz. fibuláról, amelynek húrhorogát a trák-kultúrára annyira jellemző házalakú díszítés ékíti.

³ Hadacsek, Adalék az etruszk iparművészet hatásáról Közép-Európára. AE. 1907. 166—171. l. — Alföldi A., Numizmatikai Közöny XXVIII—XXIX. 1929/30. 22 l. — Hunyadi I., id. m.

⁴ Lindenschmit, A. u. h. V. IV. 12.

⁵ Márton, A korai Latène kultúra Magyarországon, III. t. 5.

⁶ Hasonló fibulákat őriz Mezőbándról a kolozsvári múzeum.

5. Ezen illir, illetőleg trák ízlést mutató fibulák tárgyalásánál kell még röviden szólanunk azokról a fonatos láncokról, amely gyakran voltak tartozékai ezeknek a fibuláknak. Leggyakrabban a horgonyfibulákon láthatjuk annak nyomát, hogy viselőjük hajdan a fibulához egy ezüstláncot kapcsolt, amely lánc másik végéhez vagy a fibula párját (IX. t. 9.), vagy egyes esetekben valamely csüngődíszet erősítettek. Hasonló négyesfonatú lánc alkalmazását figyelhetjük meg a Havas-Alföldön és Boszniában a horgonyfibuláknál, de meg voltak ezek a fonatos láncok a pannóniai fibulák körében is. Mégpedig nemcsak a horgonyfibuláknál, hanem elsősorban az űkorági típus kapcsolótűjénél találjuk meg a fibula túszerkezete végén lévő, lánc megerősítésére szolgáló kis karikát (X., XI. t.). Kivételes esetekben feltűnik az említett láncok alkalmazása a helyi kelták által gyártott római kori kapcsolótűknél is. E négyesfonatú ezüstláncokat a római korban szintén mint az illir-kultúrára jellemző sajátosságot kell felfogni, de a dákoknál is megvolt.

C) ITÁLIÁBOL SZÁRMAZÓ FIBULAFORMÁK.

1. AUCISSA-FIBULÁK.¹

(Elterjedési térkép 288. l.)

V. t. 1—13. Az Aucissa-fibulák karakterisztikus tulajdonsága az, hogy majdnem mindig csuklós szerkezetűek. Kengyelük félkörívelésű, kivéve azokat a lapos, szalagszerű kengyellel készített formákat, amelyek laposabbak. A lábvégét legtöbbször gombbal díszítik, kivéve a kettős tűtartójú példányokat, amelyek símán levágott, széles, lapos lábbal végződnek.

Az Aucissa-fibulákat, amelyek az Atlanti-óceántól egészen a Kaukázusig használatosak voltak, Tischler itáliai eredetűeknek mondja. E hasonló fibulák igen kedveltek voltak Itáliában,² Bulgáriában,³ Görögországban,⁴ eljutottak Oroszország⁵ területére — sőt felszínre kerültek a Kaukázusból⁷ is —, továbbá megjelennek Bosznia⁷ korai leletanyagában, valamint Noricumban⁸ és Hispániában⁹ is.

A limes erődök korai anyagában is jelentkezik ez a fibulatípus, így előfordul Mainzban a légiótáborban.¹⁰

¹ Kovrig, 7. csoport. — Almgren, 242. forma. — Collingwood C. csoport.

² A Tessin-völgyében fekvő Giubiasco sírmezőből a 86, 92, 93, 106, 151, 362. sírokból tártak fel ily példányokat, késő kelta- és erősprofilú fibulák, továbbá Kr. születése körüli időkre datálható kerámiai formákkal együtt (Ulrich, Gräberfeld von Bellinzona 86, 93, 106, 151, 362 sírok anyaga.). Hasonló Aucissa-fibulát ismerünk még az észak-itáliai Marzabottoról AUCISSA pecséttel (Gurina, 30. l.). Augusztus érmekkel együtt került felszínre Brescelloból hasonló kapcsolótű (Gurina 30. l.).

³ Bulgáriából a szófiai múzeum őriz hasonló példányt (Inv. Nr. 4682.), további darabot a Stara—Zagora-i múzeumból ismerünk.

⁴ Görögországban Dodonából publikáltak Aucissa-fibulát (Gurina, 30. l.). További görögországi, vagy itáliai lelhelyről származó Aucissa-fibulákat őriz a kismartoni (Eisenstadt) múzeum, Inv. Nr. 54796.

⁵ Koin-sk-ból (Tomsk kerületből) való Aucissa-fibulát említ Almgren, 109. l. Ugyanitt hivatkozik több déloroszországi hasonló kapcsolótűre.

⁶ Ily Aucissa-fibulát a Kaukázusból Tschny lelhelyről ismerünk. (Gurina, 30. l.)

⁷ Boszniában ily fibula került elő Ribičről a 4. sírból (WMBH VII. 1900. 5. l.).

⁸ Noricumból hasonló fibulát ismerünk Gurináról (Gurina, 30. l. VI. t. 12.).

⁹ Numantiából ismerünk hasonló fibulát (Behn, Numantia u. seine Funde. 45. l. 32. ábra.)

¹⁰ Mainzer Zeitschr. VI, 1911, 105. l., két darab, amelyeket Claudius korára datálnak (Ugyanílyen fibulákat l. ORL. Nr. 30. castellum II. t. 45.).

A Gallia és Itália közti élénk kereskedelmi és kulturális kapcsolat eredményeként megjelennek ezek a fibulák Personában,¹¹ Bibracteban¹² és Berthouvilleben,¹³ ezenkívül több rajnamenti római telep¹⁴ leletanyagában, sőt a barbaricumba is kiáramlottak az Aucissa-fibulák.

V. t. 3. Sisak (Sziszek) környékére jellemző változat. A fibulatest vékony bronzlemezből készül, amelynek gerincevonalán gyöngysort utánzó, finoman kidolgozott díszítés fut végig. A fibula fejlapja közvetítés nélkül csatlakozik a csuklós túszerkezet hosszú, hengeralakú tokjához.¹⁶ Siscián kívül Carnuntumban lép fel e forma és egy példány felszínre kerül Daljról is. E fibulák gyártási központja valószínűleg Siscia lehetett.

V. t. 5. Hasonló formák Pannóniában Carnuntumból, Brigetioból és Eszékről ismeretesek. Négyszögletes keresztmetszetű kengyelhez négyszögletes alakú fejlap csatlakozik. A csuklós túszerkezet tengelyének végeit egy-egy gomb zárja le. Ugyanilyen gomb díszíti a lábvéget is.¹⁷

Kis számban előforduló változatot mutatnak be az **V. t. 4., 6.** képek. Jellemző sajátosságuk, hogy kettős tüvel és kettős tűtartóval vannak ellátva. A 4. sz. fibulát lapos bronzlemezből készítették, a 6. számúnak áttört és haránttagokkal díszített kengyele van. Ily áttört kengyelű, de spirális túszerkezetű fibulák Itáliára és a Balkán-félszigetre jellemzőek.¹⁸

V. t. 7. A kengyelt négy párhuzamosan futó hosszanti bronzszalag alkotja, amelyeket merőleges bronzpálcácskák kereszteznek. Lába gombban végződik. Hasonló fibulák Pannóniában Carnuntumból és Brigetioból kerültek felszínre. További analógiáját e formának Itáliából¹⁹ és Dalmáciából²⁰ sorolhatjuk fel.

¹¹ Nyolc darab hasonló Aucissa-fibulát publikál Déchelette, Rev. Arch. 1902. XL. köt. 25. l.

¹² V. ö. 11. jegyzet, továbbá három ilyen fibula említve Gurina, 30. l.

¹³ A St. Germain de Laye-i múzeumban őrzött hasonló fibulák említve E. Babelon, 150. l.

¹⁴ Bonn, Xanten, Andernach és Kölnből való Aucissa-fibulák említve Gurina, 29. l.

¹⁵ Markomann-területen való használatára lehet következtetni a pozsonyi Stadtmuseum négy Aucissa-fibulájáról (Inv. Nr. 4516, 4521, 4522, 4523.), Bosácról (Bosaca) való Aucissa típusú kapcsolótűt őriz még a trencsényi múzeum is. A trencsénymegyei Puhórol (Puchow) őriz hasonló fibulát a turócszentmártoni múzeum (Beninger, id. m. 89. l.). Ilyfajta fibulákat publikál Eisner 70. t., 11. sz. ábráján, amelyet tévesen Almgren VII. csoportjába sorol. Hasonló fibulákról tudunk Brandenburgból (Mannus, VII, 342. skk. 6/g ábra). Gerincevonalai gyöngysort utánzó díszítéssel vannak ékítve, Westfáliában Reckelsumból publikál hasonló fibulát Uslar (53. t. 15.). Ugyanitt további példányt említ Troisdorfról a Rajna vidékéről. További lelőhelyeit l. Almgren, Beilage I. 37.

¹⁶ Analóg példányt ismerünk Gurináról (Gurina, VI. t. 12., 29. l.).

¹⁷ Hasonló formát ismerünk az eisenstadti (Kismarton) múzeumból. Lelhelye Görögország, vagy Itália. E példány fejlapját, kengyelét és tűtartóját bekarcolt körök díszítik. További analógiáját Gurináról említhetjük meg. (Gurina, VI. t. 13.).

¹⁸ V. ö. V. t. 7—11.

¹⁹ Giubiascoból a 100, 423, 432. sz. sírokból ismerünk hasonló változatú Aucissa-fibulákat, a Kr. születése körüli időkre datáló kerámiai és késő kelta fibula-anyaggal (Ulrichnál a 100, 423. és 432. sz. sírok anyaga).

²⁰ Dalmáciából Naronából ismerünk hasonló áttört kengyelű Aucissa-fibulát. Párhuzamosan futó bronzlécecskék alkotják a kengyelt, a közöket pedig szorosan egymás mellé sorakozó bronzgöböcsők töltik ki (Ö. h. Kunsthist. Mus. Inv. Nr. 2549.). Hasonló fibulát ismerünk még Karlobagról (Ö. h. Zágrábi múz.).

V. t. 8. Egyedülálló forma, amelynek jellegzetessége a kengyel közepéből kiugró, párkányalakú ékítmény. A kengyel keresztmetszete téglalap. Csak ezt az egyetlen lub anai példányt ismerjük.

V. t. 9., 11., 12., 13. Csuklós szerkezetű, kora-császárkori fibulák. A többi Aucissa-fibuláktól eltérően, lábukat csak igen ritkán díszíti gomb. (Pl. az V. t. 12-nél.) A fibula lába és kengyele egybeolvad az egész kapcsolótűnek testével. Ez gyengén ívelt profilt mutat és a lapos láb felé fokozatosan keskenyedő pléhlemezből áll. Alacsony tütartóját néha egy koncentrikus köralakú átlukasztás díszíti.

V. t. 11. Egészen díszítetlen kengyelű forma, amelynek analógiáját a jezerinei²¹ sírmezőből és Dáciából²² ismerjük.

V. t. 9. Előzőhöz hasonló forma, kengyelét háromszögalakú mezőnyök díszítik, amelyeken poncolásokat figyelhetünk meg. Pontos analógiáját Gurináról²³ ismerjük, quád²⁴ területen pedig Puhórol ismeretes hasonló.

V. t. 12. Előzőhöz hasonló forma; tütartóját kerek átlukasztás díszíti. Bekarcolt vonalak és pontdíszítések dekorálják. Ugyanilyen díszítő motívumok variálódnak a wieni Kunsthist. Mus. ismeretlen lelhelyű példányán.²⁵

V. t. 13. E változatnál a kengyel két ágra oszlik. Hasonló — de három ágra osztott kengyelű — fibulát ismerünk Dalmáciából²⁶ és Kölnből.²⁷ Ez utóbbi helyre valószínűleg mint import került.

Az V. t. 10. sz. formájú fibulák az Aucissa-típusú kapcsolótűknek Sisciára és Carnuntumra jellemző változatai, amelyeknél a kengyelt a lábtól félkorongalakú díszítmény választja el.

Az Aucissa-típusú kapcsolótűket készítőjük gyakran ellátta nevének bélyegzőjével. Számos példányon olvasható az AVCISSA²⁸ felírás. Innen nyerte nevét az egész csoport. Pannóniában Sisciából ismerünk Aucissa-bélyeges darabot.²⁹ Előkerült hasonló példány Dáciából is.³⁰ Ezenkívül P VALER felírású fibulánk is van Sisciából és Carnuntumból. VOLECI felíratos példányt Brigetioból, C CARINVS pecsétlős fibulát Sisciából és St. Barthelma-ról ismerünk (Kovrig, XXIV. t. 1.). MARVLLVS felíratú fibula van Sisciából (Kovrig, IV. t. 30. és XX. t. 7.) Zágrábban.

A szomszédos provinciákból is ismerünk felíratos példányokat.³¹

²¹ A jezerinei 279. sz. urnasírból került elő ilyen késő-kelta és galliai-kelta eredetű galléros fibulával együtt (W. M. B. H. III, 1895. 131. l.).

²² Ö. h. Kolozsvár, Múz. Inv. Nr. 5140, lelhelye Portuga.

²³ Gurina, 31. l.

²⁴ A puhói fibulát publikálja Eisner (70. t. 11., 219. l.), aki tévesen Almgren VII. csoportjába sorolja ezt (lásd u. o. 192. jegyzet).

²⁵ Wien, Kunsthist. Mus. Inv. Nr. 3429.

²⁶ Wien, Kunsthist. Mus. Inv. Nr. 2597., lelhelye Narona. E forma lába az V. t. 1. sz. formához hasonlóan visszahajlik és tányérszerű koronggal van díszítve. Tütartója is V. t. 1-nek felel meg.

²⁷ Sammlung Niessen, Köln, II, 3328. sz. forma. -

²⁸ CIL XII. 2699, l. V. ö. Kovrig, 14. l.

²⁹ Wien, Kunsthist. Mus. Lelhelye Sisak.

³⁰ Kovrig, 15. l.

³¹ Besanconból VALE, Mainzából VRSINV és VAS DAVIII (Gurina, 30. l.), Dalmáciából VRNACVS felíratú fibulákat ismerünk (Kovrig, 15. l.).

Az itáliai eredetű Aucissa-fibulák, amelyeket általában igen kedveltek, meghonosodtak nálunk is, annyira, hogy mint fentebb láttuk, Sisciában gyártották is ezeket. E fibulaformát valószínűleg már azóta kezdték használni, hogy a rómaiak provinciánkat meghódították. Valószínűvé teszik e feltevést azok a külföldi leletek, amelyekben Kr. születése körüli időkre datálhatók e fibulák. Így a Tessin völgyében fekvő Giubiasco sírjaiban a Kr. sz. körüli időkre datálható kerámiai anyaggal együtt feküdtek (l. fentebb 19. jegyzet.) Augustus-érmék társaságában fordulak elő Brescelloban (l. fentebb 2. jegyzet.) és képviselve vannak a Kr. születése körüli idők egy nagy oppidumában és temetőjében, Bibracten és Personában. Pannóniában is használatosak voltak már a Kr. születése utáni időkben, amint ezt a sisciai Agrippa-éremmel datált, zárt lelet mutatja.³² Visszamaradt, régies típusú illir fibulákkal együtt fordult elő az idriai sírleletekben.³³ Használatban kellett lenni azonban e fibuláknak még a II. század folyamán is, mert megjelennek a germániai limescastellumok leletanyagában is.

D) GERMÁN HATÁST MUTATÓ FIBULÁK.

1. AZ Ű. N. BÓJ KAPCSOLÓTŰK.¹

Pannónia kora-császárkori fibulaanyagában a legkorábbi germán fibulaforma a Frischbier által bój kapcsolótűnek nevezett és az irodalomban ilyen név alatt szereplő típus.² E fibulák kialakítását Frischbier a bójoknak tulajdonítja. Ők voltak az alsóhúros késő-kelta kapcsolótűknek a készítői, amikor Kr. sz. e. 80 előtt valamivel, a Moldva és Felső-Elba folyásának vidékéről a keleti Alpések vidékére nyomultak.³

Ezek az I. t. 5., 6. sz. alatt bemutatott alsóhúros egytagú fibulák egész Germánia területén rendkívül sűrűn jelentkeznek és felszínre kerülnek nemcsak a bójok által lakott vidékeken, hanem szép számmal vannak képviselve a szabad Germánia területén.^{3a}

Pannónia területén való megjelenése mindenképen a germánoktól dél felé irányuló kereskedelem tükröződésének tekinthető. Erre vall az is, hogy Pannóniában az egy aquincumi példány kivételével az összes többi darab Sisciából került felszínre, amely városnak fontos kereskedelmörtörténeti jelentősége ismeretes. Tartományunkon kívül

³² Sisciánál emelték ki a Kulpából az AGRIPPA L. F. COS III. éremmel datált leletet, amelyről már szólottunk és amelyben Aucissa-fibula is szerepel. (14. l.) Ezt az érmet I. Claudius alatt verték.

³³ Szombathy, Idria, 46. l., 176. ábra és 153. l., 203. ábra.

¹ Almgren 2. ábra.

² Frischbier, 18—25. l.

³ Beköltözésükről l. Alföldi A., id. h.

^{3a} Germániában igen sűrű megjelenéséről tesz említést Almgren, 89. l. Feltűnik a fuhsbütteli sírmezőn nagy mennyiségben, Kl. Platen-en és megjelenik északon egészen Bornholmig és Ölandig (Almgren 9. l.). Több példánnyal van képviselve a pyrmonti kútleletben (Frischbier 18—25. l.). Vandál területen Grodtken-en (Reinerth, III. 399. t.) és Zottwitz-en került felszínre (Peschek, 23. l. 13. ábrs.). Több példányt ismerünk burgund területről, Rodsenről, azonkívül Neuguthról is. (Reinerth, III. 434. t. 6—11).

képvisele van Boszniában,⁴ egy darabot pedig, amelynek kengyelét korong nem díszíti, Gurináról⁵ ismerünk. További példányról tudunk Belgiumból.⁶

2. SZEMES FIBULÁK.¹

(Elterjedési térkép 289. l.)

A kora-germán leletanyagra jellemző ú. n. szemes fibulák (Augenfibel) keletkezését, leírását, elterjedését lásd Almgrennél (III. csoport). Ezeket ő a nála 18. sz. alatt ábrázolt késő-kelta fibulaformából vezeti le. Kialakulási területük Közép-Németország.² Itt található meg legnagyobb számmal az Almgren 44. sz. fibulaforma, amely átmenetet alkot a szemes fibulák prototípusául felvett Almgren 18. forma és a már teljesen kifejlett szemes fibula között.³ Ebből a változatból alakult ki az Almgren 45. sz. fibulatípus. Jellemző sajátossága a fejrésznél a két szem alakú bevágás, amelyeknek a külső oldalak felé kivezető csatornája van. Ezzel a változattal állítható párhuzamba a VI. t. 6., 7., illetőleg a Kovrig III. t. 17. sz. forma. Az ilyen darabokat Schwantes a „Fibel mit äusseren Augen“ meghatározással jelöli és a markomanokkal hozza kapcsolatba.⁴ Elterjedésükkel bővebben kell foglalkoznunk, tekintettel arra, hogy a pannóniai példányok egy része e típus keretébe sorolhatók. Elterjedésüket szemlélve, azt látjuk, hogy elsősorban az Elba völgyében kerülnek sűrűn felszínre, de gyakoriak egész szabad Germániában.⁵

Szórványosan fellép a római provinciákban is.⁶ Pannóniában öt példányt jegyezhettem fel ebből a változatból: Loretto, Brigetio, Siscia, Pettau, Cepni lelhelyekről. Az a tény, hogy a provinciákban elsősorban a Germánia felé eső határterületeken fordulnak elő a tárgyalt fibulák és ott is csak gyéren, arra enged következtetni, hogy e kevés provinciális példány a barbaricummal való árucserre emléke, vagy betelepített germánok ékszere volt.

VI. t. 1., 2., 4., 8., 9. sz. fibulák az Almgren 52-es formának felelnek meg. Ez már egy tipológiailag későbbi változat, amelynél a kengyelfejét díszítő szemalakú kivágásnak

⁴ Boszniában Debelo brdo és Gorica (WMBH. 1902), említhetők meg, mint ezen típus lelőhelyei.

⁵ Gurina, VI. t. 2., 22. l.

⁶ Tongres-ből (Almgren, 9. l., 2. jegyzet).

¹ Kovrig III. csoport. Almgren, III. csoport. Collingwood 69. ábra.

² Almgren 22. l.

³ E forma elterjedését l. Almgren 22. l.

⁴ Schwantes PZ. XV. 1924, 138 l.

⁵ Pymont (E. Frischbier 13. tábla, 16, 17.); Sottorf bei Amelinghausen, Rebenstorf, Fuhlsbüttel bei Hamburg, Pommerbye, Jamel, Röbel, Ilse, Fichtenberg, Oldisleben, Stüdenitz, Lietzen, Dob, Göritz, Sinzlow, Dirschau, Warmhof bei Mewe, Ronsden, Kulm, Laun, Knjeschewes, Holubice, Vrutice, Krapatschova, Nymburk, Árva vármegye, Skrillinge, Kjeldbylille, Kanegaard, Sandbakken, Sojvide lelhelyeket ismeri Almgren (Beilage 1—7.) Továbbá előfordulások: Hamburg-Fuhlsbüttel (Rheinert, I. 123. t. 2.). Tangermünde (Zeitschr. f. Ethnol. 1915. 123 l. 15. ábra). Ronsden bei Grudenz (Zeitschr. f. Ethn. 1885. 1—7 l. II. t. 55. ábra), Prossnitz (Sudeta) VI, 1930, 54 l., Branpenburg (Mannus VII, 342 skk. 8/b., 8/d ábra). Ábrahám (Turócszentmárton múz. Inv. Nr. 5929.), Turóc megye (Turócszentmárton múz. Inv. Nr. 5930.). Trebuschitz (Reinerth, II. 260. t. 6.), Gross-Gerau (Bohn, Mainzer Zeitschr. XXVII, 1930, 37 l., 1. t. 40.) stb.

⁶ Provinciális területen a következő lelőhelyekről ismer Almgren hasonló fibulákat: Kölnből több példányt, továbbá Trier-, Mainz-, Schwalbach-, Lodenburg-, Edingenből. (Almgren, Beilage 1—7.)

nincs kivezető csatornája, hanem körben zárul. Ezen formaváltozat készítőinek Schwantes a hermundurokat tartja.⁷ Ily darabok nálunk Pannóniában Szárazvámról kerültek felszínre. További példányokat ismerünk ismeretlen lelőhelyről is. Ezen típus elsősorban az északi barbár területekről ismeretes⁸, bár eljutott provinciális területekre is.⁹

VI. t. 2., 4., 8., 9. formáknál is azt állapíthatjuk meg elsősorban, hogy a Rajna mentén és a dunai provinciák azon területein jelentkeznek, ahol a germán besugárzás feltehető. Így áll a helyzet Pannóniában is, ahol e fibulák csak egészen gyér számmal és — Siscia és Cepni kivételével — csak az északi határvidéken jelentkeznek. E germán fibulák Sisciában való előfordulása e város élénk kereskedelmi kapcsolatait bizonyíthatják. Az itteni kereskedők nemcsak a birodalom keretein belül bonyolítottak le árucserét, hanem a Germániából kiinduló portékáknak egyik legfőbb továbbítói voltak, amint ezt még az ú. n. Bojerspange és trombitafejű fibulák Sisciában való sűrű előfordulása is bizonyítja. De nem hagyhatjuk figyelmen kívül ezt a lehetőséget sem, hogy e fibulák betelepített germánok hagyatékai.

Egy másik változata a szemes fibuláknak, amelyek nálunk előfordulnak; az Almgren 53. variáns (VI. t. 3., 5., amely Kovrig 20, 21-nek felel meg). A fejlődés legvégén e csoport legjellemzőbb vonása, a szemalakú díszítés, egészen eltűnik és csak a többi jellemző sajátosságok élnek tovább: a laposan levágott lábforma, amelyet sokszor háromszög-ornamentika díszít, a kengyelt díszítő korong, a fejlap párkányának kiugrása a túszerkezet előtt és a húrorgos spirális szerkezet. Hasonló fibulák is elsősorban barbárterületen¹⁰ jelentkeznek, de előfordulnak kisebb számmal a Rajna vidékén és más provinciális területeken is.¹¹ Nálunk Pannóniában csak gyér számmal jelentkeznek; lelőhelyeik: Sopron, Veiden am See,¹² Lovasberény, Sisak.

⁷ Schwantes PZ. XV, 1924, 139. és köv. l.

⁸ Példák: Trobnitz (vandál terület) Peschek, 31. ábra, III. t. (Oberklees; Sudeta X, 1934, 43. l.) Reckelsum (Uslar, 100. l. 53. t. 18). Bebra bei Sondershausen (Jahresschrift f. die Vorgeschichte der Sächsisch-Thüringische Länder, XVI, 1928, 63, 64 l., XXI. t. 1—5.) Ugyanezen példány tárgyalva W. Schultz, (Germania, X, 1926, 110. és köv. l.). Gross-Romstadt (Jahresschr. für die Vorgeschichte d. sächsisch-thüringischen Länder VI, 1, 907, Techobusitz (Sudeta VI, 1930, 53. l. 4. ábra). Fuhlshüttel, Palczin, Bromberg, Rügen, Ladokopp, Braun schwalde, Laase, Warmhof bei Mewe, Ronsden, Dollkeim, Pajus, Kanegaard, Kannikegaard, Rösslösa, Vretakloster, Backhagen, (Almgren, Beilage 1—7), Pichora, (Pič, 141. l. 70. t. 4.).

⁹ Nimwegen, Hartwerd, Juslenville, Dalheim, Köln, Trier, Mainz, Wiesbaden, Hanau, Rhein-zabern, Kelheim, Brigantium, Zugmantel (Saalburg, Jahrb. VII, 50. l. 12. tábla, 6.).

¹⁰ Almgren hozza a köv. helyeket: Ober-Jerdsaal (Plettke Gruppe 3.), Anhalt-Bernburg, Bromberg, Voddow, Dirschau, Ronsden, Dollkeim, Nyböllegaard, Kullerup, Kanegaard, Kannikegaard, Bostorp, Bäggeby (Almgren, Beilage I. 7.). Említhetjük még ezeken kívül Tangermünde (Zeitschr. f. Ethn. 1915, 423 l.), Untamala (PZ. VI, 1914, 150. l. 48. ábra), Grunēiken (Tischler, Gräberfelder III, IX. t. 24.), Plostin (Mus. Turócszentmárton, Inv. Nr. 3017.) lelőhelyeket.

¹¹ P. o.: Nymwegen, Dalheim, Kleve, Wanten, Neuss, Köln, Trier, Mainz (Mainzer Zeitschr. VI, 1911, 106, 107, 1, 31—35. ábra), Wiesbaden (ORL. 31., 91, 5. ábra 5.), Rheinhessen, Gross-Gerau-Heddernheim, Brigantium, (Mitt. d. Centr. Comm. VI, 76. l. 6. ábra), Olympia és Kazanlik környéke. Ily fibula van a bucaresti Severeanu gyűjteményben a szerbiai Cladovo-ról, továbbá Debelo-brdo-ról Sarajevo mellett (WMBH. VI. 1899, 133 l.).

¹² A. Barb, Frühromische Gräber von Burgenland 177. skk. (A. Radnóti).

VI. t. 10. Díszített kengyelű szemes fibula-változat. Csak ezt az egy krainburgi példányt ismerjük. Analóg darabokat nem tudunk hozzá felsorolni.

A késő-Latène prototípusokra visszavezethető szemes fibulákat a római kor legelejére, a Kr. utáni első évszázadra kell helyoznunk. Andernachból került elő egy Almgren 50. formának megfelelő variáns, amelyet Augustus érme datál.¹³ Az I. század vége után alapított germániai limes-erődőlől teljesen hiányzanak is a szemes fibulák, noha ugyan-ezen a vidéken az I. század elején még gyakran megtalálhatók.¹⁴

Almgren levezetése szerint germán területen az egész vázolt fejlődés egy évszázadon belül történt meg. Csak a **VI. t. 3.** és **5.**-nek megfelelő Almgren 53. formát használták még a II. században is, amint ezt az Elbing melletti Neustädter Feldről való Faustina-éremmel előkerült példány mutatja.¹⁵

3. TROMBITAFEJŰ FIBULÁK.¹

(Elterjedési térkép 290. l.)

Fentebb (egygompos erősprofilú fibulák) kifejtettük, hogy az erősprofilú fibulák közül néhány változat elkerült az északi országokba is, elsősorban a szabad Germániának a mai Nyugat-Poroszország területén elterülő részeire, továbbá Pomerániába, Mecklenburgba, Bornholmra és Galíciába. Észak-Germániában alakították ki az erősprofilú fibulák mondott változataiból az ú. n. trombitafejű fibulákat. Az átalakulás folyamán az erősprofilú fibulák zsakformájú fejlapját a hátsó oldalán egyenesen levágták, ami által ez trombitaalakot öltött.

XXII. t. 1. Nem tartozik szorosan a trombitafejű fibulák csoportjába, de a fejlapnak a trombitafejű fibulákkal való hasonlatossága miatt e típus keretében tárgyaljuk. Pannóniában és általában a római provinciákban meglehetősen ritkán jelentkező forma. Nem találunk analógpéldányt Germániában sem, viszont Oroszországban² több hasonló darab került felszínre. Valószínű, hogy itt kell e forma keletkezését is keresni, amennyiben hasonló változatokat csak az oroszországi és pannóniai lelhelyekről ismerünk.

XXII. t. 2., 3. A trombitafejű fibulák e csoportjában a fejlap aránylag kicsi. A fibula kengyelét két korong díszíti, amely dróttal van körülcavarva. Hasonló formák nagy számmal kerültek felszínre a barbarikumból,³ de előfordulnak szórványosan a provinciákban is.⁴

¹³ Almgren, 26. l.

¹⁴ Almgren, 261. l.

¹⁵ Almgren, 271. l.

¹ V. ö. Kovrig VIII. csoport, Almgren IV. csoport. Collinwood S (i) csoport.

² Almgren, 44. l.

³ **XXII. t. 2.**-nek megfelelő változatokat (Almgren 77. forma) l. Almgren, Beilage I. 13. — Továbbiakat a következő lelhelyről ismerünk: Rheindorf (Uslar, XXII. t. 16, 17.). — Ilyeneket közöl még Plettke a következő lelhelyekről: Fuhsbüttel, Pinneberg, Echede, Pottersberg, Guttau, Marxdorf, Schiersberg, Ober-Jersdel, Djernis („Angeln u. Sachsen”). — Lübsowról szintén kerültek elő hasonló fibulák (PZ. IV, 148. l.); további lelhelyeik: Atrante (Berlin Verhandl. für Anthropol. Gesellschaft 875), Reichersdorf (Zeitschr. f. Ethnologie. 1890, 356 l.), Pichora (Piš 145. l. LXXXIII. t. 13, 58. ábra). — Lovelből kősréből került felszínre II., III. századra datált hasonló fibula (Acta Archeologica V, 174 l. 36. ábra). Azután Kl. Denkt (Günther, Thauringen, 118. t. 4, 5.) Az innen előkerült példányokat a Krisztus utáni II—III. századra datálja a szerző. — A Krisztus után 100 körüli

XXII. t. 4. E forma hasonlít az előzőkhöz, azzal a különbséggel, hogy ennél a változatnál a lábvéget nem díszíti gomb, hanem egyenesen van levágva. Meglehetősen ritka változat. Germániából előkerült analógiáit Almgren nem is sorolja a trombitafejű fibulák közé, hanem V. csoportjába osztja be, megjegyezve, hogy rokon a trombitafejű fibulákkal. Speciális elterjedési területük a Rajna és Elba vidéke. Ez annál érdekesebb jelenség, mivel a közönséges trombitafejű fibulák ezen a vidéken — főleg a Rajna mentén — nem otthonosak. Pannónián kívüli analógiái⁴ úgy a római provinciális területeken,⁵ mind Észak-Európában⁶ megtalálhatók, valamint a Duna-Tisza-közén is.⁷

A **XXII. t. 2—3**-tól eltérően a **XXII. t. 5—10.** számú fibulák fejlappja sokkal nagyobb, lába szélesebb és az egész fibulatest zömökebb. Ezek azok a változatai a trombitafejű fibuláknak, amelyek jellemzőek Pannónia leletanyagára. Kialakulásuk valószínűleg a germániai hasonló típusú, de kisebb fejlappal megkonstruált fibulákra vezethető vissza. A trombitafejű fibulákat Pannóniában is annyira kedvelték, hogy még a germániai ízlésnek megfelelő, gyöngysort utánzó díszítésű kapcsolótűk is nagy számmal voltak forgalomban nálunk. Míg a nyugati provinciákból való kapcsolótűknek, amelyek nem mutatnak speciális formát, hanem csak a germániai fibulák kisugárzásának látszanak, provinciánkban valószínűleg nem voltak gyárai, addig sajátos Pannóniában a meglehetősen nagy számban lelt, rendszeren nagy fejlappú trombitafejű fibula. Különösen szépen kidolgozottak a sisciai példányok (**XXII. t. 8.**). Ezeknél a fejlapp szélét és a kengyel közepén helyet foglaló korongnak lépcsőzetes gyűrűk közt levő közeit gyöngysort utánzó díszítés veszi körül. Ez a díszítésmód idegen a provinciális ízléstől, viszont Északnyugat-Európa kultúrterületein kedvelt és az ottani germánság ipari termékein gyakran észlelhetjük. Az Almgren 75, 77—80. sz. fibulákon jelentkezik ennek az alkalmazása⁸ Ezekre a germán mintákra vezethető vissza a **XXII. t. 8.** fibulaformán jelentkező díszítési mód. A legtöbb hasonló módon dekorált fibula Sisciából került elő. Ezekben a példányokban valószínűleg a provincia távolabbi területeire irányuló kereskedelem számára készített ipari termékeket kell látnunk.⁹

időre helyezik az Odera-Passarge vidékéről előkerült darabokat (E Blume, Die germanischen Stämme und Kulturen II. t. 4.). Ilyen, Hannoverből való ezüst fibulákat publikált Kossina, id. m. 169. l. 324. ábra). — Hermundur sírból a II. századból való egy Zahna-ról (Reinerth, I. 140. t. 2.) ismertetett példány. — Markoman területen jelentkezik Dobrichow-ról és Lutzkawetz-ről (Reinerth, II. 593. l.).

⁴ Hasonló fibulák kerültek elő a mai Bulgária területéről is: ilyeneket őriz a várnai múzeum (Inv. Nr. VI. 744., lelhelye Varna, Piac-tér). Továbbá a russei múzeum (Inv. Nr. lelhelye Russe környéke) és szófiai nemz. múzeum is.

⁵ Württembergben Attilau, Worms vidéke. Heddernheim, Frankfurt mellett, Saalburg, Römerbrück Hanaunál, Rückingen. Berzé, Vechten, (Almgren, Beilage. I. 17.).

⁶ Darzau, Rebenstorf, Kannikegaard (Almgren, I. 17.).

⁷ Félegyháza — Pest megye — (Almgren Beilage I. 17.).

⁸ Almgren, 42. l. és Beilage I. 13.

⁹ A **XII. t. 5, 7**-hez hasonlatos trombitafejű fibulákat ismerünk dáciai területekről. Ezek a fibulák a Pannóniában is használatos kapcsolótűkhöz hasonlítanak, mutatva azt, hogy valószínűleg a mi provinciánkból kerültek a mai Erdély területeire, amint Dácia ipari termékein másutt is érződik Pannónia hatása.

Megjelenik az ezüstniello-díszítés is ezeken a fibulákon, amint azt a XXII. t. 9—10. sz. példányok mutatják. Itt a fejet szitaszerű hálózat borítja ily nielloberakással. Ugyan-ezen a fibulán megvan a gyöngysort utánczó ezüstdrótnak az alkalmazása is.

XXII. t. 6. Ennek a kapcsolótűnek jellemző sajátossága, hogy a fejlap hátsó oldala összefüggésben áll a fibula kengyelén levő koronggal. Az ilyen szerkezetű fibulák nagyjából Almgren 86. sz. kapcsolótűjével rokonok. Tudjuk, hogy az erősprofilú fibulák voltak a trombitafejű kapcsolótűk mintaképei, mégpedig azok, amelyeket a Felvidéken találunk meg és amelyeknek jellemző sajátossága, hogy a fejlap hátsó oldala egészen mélyen lehajlik és majdnem érinti a fibulakengyel közepén helyet foglaló korongot. E típus elterjedése igen kis területre szorítkozik. Észak-Pannónia dunamenti vidékein letek ilyeneket. Egyet őriz a kolozsvári múzeum is ismeretlen lelőhelyről.¹⁰

Összefoglalva az előzőeket, a trombitafejű fibulákat 5 csoportra kell osztanunk. 1. A XXII. t. 1. és VI. t. 11. fibulaformák Pannóniában való fellépése a provinciánkra a Pontus vidékéről jövő hatást mutatják, melyet tartományunban itt állapíthatunk meg elsősorban a fibulákon. 2. A XXII. t. 2., 3. sz. fibulaformák a szabad Germániában általánosan használt kapcsolótűkhöz csatlakoznak és úgylátszik, hogy ezek a példányok is a barbarikumból kerültek Pannóniába. Ezeket nálunk valószínűleg nem gyártották, tekintettel arra, hogy csekély számmal vannak itt képviselve. 3. A XXII. t. 4. a Rajna és Elba vidéke mellől való formák Pannóniában való jelentkezését tükrözi. 4. A XXII. t. 5., 7—10. sz. formák már pannóniai produktumoknak látszanak lenni, valószínűleg gyáraik is voltak provinciánkban ezeknek, amelyekhez megfelelő analógiákat (hasonló nagy fejlappal) a külföldi leletanyagból nem ismerünk. Pannóniában e fibulák kereskedelmi centrumát, Sisciában tételezzük fel. 5. A XXII. t. 6. változat szintén speciálisan pannóniai forma, amely Felvidéken felszínre került erősprofilú fibulákból alakultak ki.

E) RAJNAVIDÉKI HATÁST MUTATÓ FIBULÁK.

1. GALLIAI FIBULÁK.¹

(Elterjedési térkép 291. l.)

XII. t. 1—9. Közös ismertető sajátosságuk, hogy a spirális szerkezetük hengeralakú tokban van elhelyezve, széles lábuk pedig a Pannóniában használatos kelta fibulaformáktól eltérően nem végződik gombban.

Ezeket a nálunk előkerült, rajnavidéki ízlést mutató fibulákat három csoportra oszthatjuk: 1. A XII. t. 1—6. példányoknál a hengeralakú tokhoz enyhén ívelő vonalban csatlakozik a fibula kengyele, amely minden átmenet nélkül megy át a lábba. A fibulaláb egyes példányoknál lefelé háromszög alakban kiszélesedik, másoknál viszont végig egyenes vonalban halad. 2. Előzőhöz hasonló fibulák; a kengyel egy korong-, vagy rombuszalakú lapon van átvezetve. Nálunk eddig még csak az előbbi változat fordult elő (XII. t. 7—8). 3. Az első csoporthoz hasonló fibulák, amelyek attól csak annyiban különböznek, hogy kengyelük derékszögben hajlik (XII. t. 9.).

¹⁰ Inv. 1388. sz.

¹ Kovrig, III. t. 26, 27. forma, Collingwood F—K. csoport.

Tartományunkban ezek meglehetősen gyéren kerülnek felszínre és formájuk teljesen idegen a Pannóniában kedvelt kapcsolótűktől. Így fel kell tételeznünk, hogy idegenből kerülnek hozzánk. Mivel e típus a leggyakoribb a Rajna vidékén, itt kell keresnünk e forma-változatok eredetét. Déchelette² is közöl a XII. t. 8-nak megfelelő kapcsolótűket, de a galliai példányoknál a fibula spirális szerkezetére nem borul henger alakú tok, hanem azon egyszerű felsőhúros, 8 csavarodást mutató spirális szerkezetet látunk. Feltétlenül ezek a Galliában lelt fibulák a korábbiak és az egész csoport eredetét is itt kell keresnünk. Erre az eredményre jutunk akkor is, ha e fibulák elterjedését vesszük vizsgálat alá. Az irodalmi közlések alapján megállapíthatjuk, hogy elsősorban a Rajna vidékéről kerültek elő hasonló kapcsolótűk. Nagy számmal jelentkeznek ezek a formák Galliából⁴ és a Rajna jobbpartjáról⁵ feltűnik e fibula szórványosan a limes castellumokból,⁶ Csehország területéről,⁷ Itáliából,⁸ Pannonia és Bosznia⁹ leletanyagából.

² Déchelette, Manuel, IV. 927. l., 403. ábra és XII. t.

⁴ XII. t. 3—4 típusú kapcsolótűk feltűnően nagy számban fordultak elő Berthouvilleben — ö. h. Saint Germain-en-Laye (E. Babelon, 150 l. 25, 26, 28. ábra). A XII. t. 1-hez hasonlóak, díszített spirálist védő koronggal szintén jelentkeznek, 1. 27. kép. A XII. t. 9-hez hasonló, szögben törő kengyelű fibulát ismerünk ugyancsak Berthouvilleből (i. m. 150 l.). Ugyaninnen került a XII. t. 5 formájú kapcsolótű és a XII. t. 8-hoz hasonló (E. Babelon, 150 l. 20, 22, 23. sz. ábrák). Előzőhöz hasonló kapcsolótű, de fejét nem korong, hanem rombuszalakú gallér díszíti, szintén előfordult Berthouvilleben (E. Babelon, 150 l., 1, 2, 3. és 19, 21. ábra). Kezdeti típusú galléros fibulát ismerünk Aisne-ből (Déchelette, Manuel IV, 927 l. 403. ábra és XII. t.)

⁵ A XII. t. 8-nak megfelelő kapcsolótűket ástak ki a Rajna vidékén a mayeni 4. sírból (Mannus, XVII, 198 l.). Ugyaninnen a 9. sírből (Mannus, XVII, 199 l. V. t.) és a 6. sírből (Mannus, XVII, V. t. 1.), továbbá az 5. sírből (Mannus, XVII, 198 l.). Hasonlót ismerünk Delbrückből, Köln közelében (Uslar, 100 l.). Galléros fibulát őriz a Niessen-gyűjtemény Kölnből (Sammlung Niessen II, 3550. sz.). Hasonló formájú, de rombuszalakú galléros kapcsolótű került felszínre Weisenauból az 1. égetett sírből; olyan fésűs kerámiával, amely a későkelta formákból Dél-Németországban a Kr. utáni I. században alakult ki. (V. ö. Die Nauheimi Funde in den Museen zu Frankfurt a. M. und Darmstadt, 401. 36. ábra). A XII. t. 4. és 5-nek megfelelő formáját találtak Bosenheimben, amely lelet szemes fibulát is tartalmazott (Bericht der RGK. 1912, 159 l., 82. ábra). A XII. t. 5 fibulaformára is ráakadtak Bosenheimben (Hessen) a 3. sírban, szintén a Kr. utáni I. századra datáló kerámiai anyaggal (Behrens, 110 l., 11. ábra). A XII. t. 3, 4. fibulaformák képviselőire bukkantak Wörmstadtban (Mainzer Zeitschr. XXIV, 1939, 100 l., 10. ábra). A XII. t. 1. formájú kapcsolótűk kerültek elő Guisingerből (Trierer Zeitschr. IX, 1934, 163 l., 33. ábra). E fibulának ATEXTOS⁹ (sic!) névbélyege van, amely szintén a kora-római időkre utal. Igen elterjedt volt ez a forma Trier környékén, amint ezt egy nagy trieri lelet is bizonyítja. (Schuhmacher, WdZ. 14, Korr. Blatt 25.). Ezek a fibulák legtöbbször NERTIMARVS bélyegűek. A XII. t. 3, 4. típusú darabok nagy számmal kerültek elő Kölnből (Sammlung Niessen, 2, 3360—3362. sz.). Hasonlókat találtak Grossromstedtben (Eichorn, Der Urnenfriedhof auf der Schanze der Grossromstedt, 1927 203.), azután Mainzban, Bechteimben, Darmstadtban és Kleinwinterheimben (Lindenschmit, AuhV. V., II. XII. füzet, III. t. 1—9), továbbá Stahl-ból; utóbbiak kengyelén feliratok foglalnak helyet. Az egyik IVDICIO TE AMO, a másikon VENI DADO VITA (Marx, Zwei Fibeln mit Inschrift, Korr. Bl. IV, 1911, 22 l.). E fibulák feliratait bővebben tárgyalja még Hettner, Drei Tempelbezirke, 50 l., Nr. 49. V. t. és R. Noll, Bonner Jahrb. 142, 1937. 353. l.

⁶ A zugmanteli castellumból került felszínre egy a XII. t. 9-hez hasonló, de felirattal ellátott példány. Felirata: SPES MEORVM. CIL. XIII. 10027. (ORL. Nr. 8., Kastell Zugmantel IX. t. 5. és XXI. t. 12.). Barthel itt említ egy IVDICIO TE AMO felirással ellátott hasonló fibulát Droneckenből. A XII. t. 3, 4 formájú kapcsolótűket ismerünk Hüfingen castellumból (Germania XI—XIII, 1927/28, 115 l., 3. ábra). Hasonló fibula került felszínre Wiesbadennél a castellumból (ORL. Nr. 31, 5. ábra, 7.). A XII. t. 4. típusú kapcsolótűt ismerünk Auerbergből (Beiträge zur Anthropologie und

Ha a germániai elterjedést vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy itt elsősorban a Rajnavidéken jelentkeznek e fibulák, amiért véljük, hogy itt alakulhattak ki.

A csehországi darabok feltűnése azzal az Atlanti-óceántól kiinduló és a Duna mentén felénk haladó kereskedelmi útvonallal magyarázható meg, amelyről a szárnyas fibulákkal kapcsolatban fentebb már szövegeztünk.¹⁰

Az Itáliából ismert galléros fibulák szintén kereskedelmi úton kerülhettek oda. A szárnyas fibulákkal kapcsolatban említettük már azt a szoros kereskedelmi kapcsolatot a Kr. születése körüli időkben, amely Itália és Gallia között fennállott. Ugyanez hat itt is. De míg fentebb ez a kereskedelem az Itáliából Galliába áramló kapcsolótűket szállította, addig most a Galliából kiáramló fibulatípusokat továbbítja Itália felé.

Kommerciális úton jutottak Pannóniába is ezek a fibulák. Hogy tartományunkba a kora-császárkorba e típuson kívül is nagy számmal jutottak el a galliai áruk, azt az emailos fibulák nagy tömege is mutatja. Arra a messzi irányuló kereskedelemre, amely Pannóniát is elárasztotta galliai ipari termékekkel, még alább az emailos fibulák tárgyalásánál rá fogunk térni. Az a központ, ahonnan a provincia távolabbi részébe is tovább szállították ezeket az árukat, valószínűleg Siscia volt, ahol ilyen fibulák nagyobb számban kerültek elő.

Kérdés, hogy Boszniába honnan jöttek e kapcsolótűk. Tekintettel arra, hogy itt csak szórványosan lépnek fel, importárúnak látszanak. Vajon mely úton jöhetett ide ez a Gallia felől terjedő típus? 1. Jöhetett Itália felől, 2. Pannónián át. Itáliából valóban ismerünk hasonló típusú fibulákat és ha tekintetbe vesszük azt a tényt, hogy Pannóniában elsősorban a provincia déli részéből kerültek felszínre e kapcsolótűk, akkor valószínűvé válik az a feltevés, hogy ide is Itálián keresztül jutottak el ezek a galliai áruk. Ugyancsak Itáliából kiinduló, Dél-Pannónián is átvonuló kereskedelem termékének kell tekintenünk a boszniai példányokat is. Ezt talán az északitáliai leletanyag bővebb áttanulmányozása fogja részletesen is megmutatni.

A XII. t. 1—9. formájú fibulák nem igen kerültek elő nálunk datált együttesekből; hogy azonban a Kr. utáni I. századra tehető, azt egyrészt a forma és áttört tütartója, másrészt viszont a külföldi előfordulások bizonyítják. Déchelette úgy tárgyalja a formákat,

Urgeschichte Bayerns. XVI, 1907, XX t., 9). Korongalakú galléros végű fibulát találtak Hüfingen castellumban (ORL. Nr. 62.) a. IX. ábra. A XII. t. 5. sz. fibulához hasonló, oroszlánformával díszített darabot említ a darmstadti múzeumból Kovrig (14. l.).

⁷ Előfordul ilyen galléros fibula a csehországi urnatemetőkben is (Pič., 65 t. 2 és 75 t. 6). E fibuláknak a markomann-területre való kisugárzásáról ír Almgren (Zur Bedeutung der Markomannreichs. Mannus V, 1913, 267 l. 1. ábra).

⁸ Itáliából való hasonló fibulát közöl Déchelette (Montefortino et Ornavasso. Rev. Arch. XL. 1902, 25 l., 15 ábra). Valószínűnek látszik azonban, hogy Itália területéről még több ilyennek kell felszínre kerülnie, tekintettel az élénk kereskedelmi kapcsolatra, amely Itália és Gallia közt fennállott.

⁹ Boszniában elsősorban a nagyobb centrumok: Jezerine és Ribič azok, amelyekről ezek a galliai hatást mutató fibulák előkerültek. (WMBH. III. 1895, 77 l. skk.). A XII. t. 3, 4. formájú fibulákat találtak a jezerinei 4. sírban.

¹⁰ Galliából származtatja a galléros fibulák XII. t. 3, 4. változatainak markomann-területen való jelentkezését Almgren (Zur Bedeutung der Markomannreichs, Mannus V, 1913, 1 és 2 ábra).

mint a Latène 3. periódusba tartozó kapcsolótűket.¹¹ A Kr. születése utáni I. századra datálják e fibulákat azok a kerámiai és fibulaformák, amelyek társaságában előkerültek.¹² Ugyancsak a kora-császárkorra utalnak azok a bélyeges darabok, amelyeket Guisingerből és Trierből ismerünk. Némileg későbbi időre, a II. századra datálhatók a stahli fibulák, amelyek II. századi kerámiával kerültek felszínre (v. ö. 5. jegyzet). Ugyancsak a korai időkre jellemző az az élénk kereskedelmi kapcsolat is, amely egyrészt Boiohaemum és Gallia, másrészt Itália és Gallia közt fennállott és amely kereskedelmi útvonalon jutottak el ezek a fibulák a fentemlített területekre és közvetve hazánkba is.

2. IVES FIBULÁK EMAILLAL ÉS EMAIL NÉLKÜL^{1/a}

(Elterjedési térkép 292. és 293. l.)

E fibuláknak hosszú, téglalap-alakú teste van, amelyet négyszögletes mezőnyben igen gyakran emailbetétek díszítenek. A fibula kengyelével derékszöveget alkotva, ahhoz egy négyszögletes fejlap csatlakozik.

A XIII. t. 1. sz. fibulánál a kapcsolótűt nem látták el semmiféle befejező lábrésszel. E forma megfelel Exner első csoport 15. sz. formájának.¹

XIII. t. 2. Az előzőhöz hasonló forma, de ennek a példánynak elkeskenyedő, gombban végződő lábrésze van. Megfelel Exner első csoport, 16—18-nak.²

XIII. t. 3. Előzőkhöz hasonló, azzal a különbséggel, hogy e változat lábvégét állatfej díszíti. Exner I. csoport, 18/b-nek felelnek meg ezek a kapcsolótűk.³

A XIII. t. 5—16. sz. fibulák szintén csuklós túszerkezetűek. Kengyelük a) árkolásokkal hosszanti irányban és b) korongos tagokkal keresztirányban tagolt. Az a) csoportba tartoznak a XII. t. 10, 11, 13. és XIII. t. 7, 10. sz. kapcsolótűk.⁴ A b) csoportba tartoznak a XIII. t. 8, 9, 11—14. sz. kapcsolótűk.⁵ Különálló formát képeznek a XII. t. 14., XIII. t. 5. sz. kapcsolótűk, amelyeknél a lapos kengyel két oldalát félköralakú kiugrások díszítik

¹¹ Déchelette, Manuel IV, 967 l.

¹² Hivatkoznunk kell itt a fentebb 5. sz. jegyzet alatt hozott weisenaui fibulára és a bosenheimi 3. sír anyagára, amelyekből a Kr. születése utáni I. sz.-ra datálható kerámiával együtt kerültek elő ily fibulák. Szemes-fibulákkal együtt volt a földben a tárgyalt változat Bosenheimben. (L. fentebb 5. jegyzet.)

^{1/a} Kovrig 148—160. Collingwood, L—Q csoport.

¹ Analógiáit Exner hozza Kölnből és Trierből, id. m. I. 15.

² Analógiáit a Rajna mentéről említi Exner (I. csoport, 16—18.), a következő lelhelyekről: Kölnből 3 drb, Fliessen-Odrangról 1, Trierből 3, Siefersheimből 3, Bertrichből 1, Frankfurt-Praunheimből 1, Mainzából 2, Mainz-Weisenauból 1, Saalburgból 1, Frankfurt-Heddernheimből 1, (Traianus-éremmel), Miltenbergből 1 drb-ot sorolva fel.

³ Ily fibulákat nevez meg Exner a következő lelhelyekről: Frankfurt-Heddernheim (2 drb), Frankfurt-Praunheim 1, Kölnből 4, Rheinzabernből 1, Trierből 3 példány. (Exner, I. 19/b.)

⁴ Ilyféle kapcsolótűket ismerünk Weisenauból a 28. sírből, Traianus-éremmel datálva (Mainzer Zeitschr. VIII IX, 1913/14, 42 l.). Ugyancsak Weisenauból a 6. sírből (Mainzer Zeitschr. 1913/14, 40 l. Caligula és Germanicus középbronzával datálva Mainzából Mainzer Zeitschr. XII/XIII, 1917/18, 27 l. 7 ábra, 9 kép; Weisenauból a 37/a sírből.

⁵ Hasonló kapcsolótűket ismerünk Mainzából (Mainzer Zeitschr. 12, 13. 1917/18. 27. l. 7. ábra). Brigantiumból 534. égetett sírből (Jahrb. f. Altertumskunde. IV. 1910. 40. l.) További példányokról tudunk a mainzi légiós castellumból (Mainzer Zeitschr. VI. 1911. 105. l.).

és **XIII. t. 6. sz. töredék**, amelynek kengyele, amennyire a töredékes formából meg lehet állapítani, a láb felé háromszög alakban kiszélesedő vonalvezetésű. Ezeket a kapcsolótűket emailal nem díszítették, csak bekarcolt ékítések figyelhetők meg rajtuk.

Külön csoportot képeznek a **XII. t. 12, 15, 16. sz. fibulák**. Ezeknél a kengyel felső részén keresztirányú kiszélesedés van, a végein egy-egy gombalakú díszítéssel.⁶

XIV. t. 1, 2. sz. kapcsolótűk kengyelét korongalakú lap képezi. Alatta keskeny, keresztbeállított téglalakú összekötőtag után következik a gombban végződő láb.

XIV. t. 4. A fentebb jelzett formához hasonló, csak azt a különbséget mutatja, hogy a lábat állatfej díszíti.⁷

XIV. t. 5–10. E fibulák testét emailbetéttel díszített háromszög alkotja. Ezeket a kapcsolótűket három csoportra oszthatjuk, ú. m. 1. gombban végződő, lábbal, 2. állatfej végződésű lábbal, 3. kiszélesedő háromszögalakú lábbal. Pannónián kívül számtalan hasonló példányt ismerünk, elsősorban a Rajna vidékéről,⁸ a nagy légiós táborokból, de kiáramlottak ezek a fibulák a szabad Germánia területére is.⁹

A **XIV. t. 11. sz. fibula** profilált domború kengyelén egy rá merőlegesen helyezett, téglalakú, emailal díszített lap van.¹⁰

XIV. t. 12–15. E példányoknál a fibulakengyelre egy enyhén ívelő, hosszanti téglalap van feltéve, amelyet emailbetétek díszítenek. Ezek a fibulák többnyire szimmetrikus formát mutatnak, amennyiben a fibulatest lefelé a láb felé és felfelé a fibulafej felé ugyanolyan befejezőtaggal záródik, azaz a fibula lábát a fibula fejtől csak akkor tudjuk megkülönböztetni, ha látjuk a túszerkezet elhelyezkedését is. E fibulák vagy egy-egy gombtagban, vagy állatfejben végződnek;¹¹ a **XIV. t. 15. sz. fibulának** megfelelő változatokat a Rajna vidékéről¹² ismerünk.

A **XIV. t. 11. forma** gyakori a Rajna vidékén.¹³

XIV. t. 16. sz. kapcsolótűnél két egymásba kapcsolódó pápaszemforma körszalag van a fibula testére illesztve. Ezek a körök emailbetéttel vannak kitöltve. A fibula mindkét végén egy-egy állatfej helyezkedik el.¹⁴

⁶ A Mainzi légiós táborból ismerünk analóg példányt. (Mainzer Zeitschr. 1911, 105 l.)

⁷ E formát ismerjük Saalburgból (Saalburg Jahrbuch VI, 1914/24, 53 l., IV. t. 6.) Ulyféle fibulákat tárgyalt még Exner I. csoport 36, 37 alatt a következő lelhelyekről említve meg analógiákat: Biewer, Stkr. Trier (1 drb.), Frankfurt-Heddernheim (2), Köln (1), Pelm-Gerolstein (1), Saalburgból (1), Bonnól (1 drb.).

⁸ Példák a lelhelyekre Berthouville (E. Babelon id. m. 150 l., 8. ábra), a mainzi légiós tábor (Mainzer Zeitschr. VI, 1911, 106 l., 14 ábra), Saalburg (Saalburg Jahrb. II, 1911, 18 l., 3. t. 6.). — A **XIV. t. 6. sz. fibula** pontos mását ismerjük Saalburgból (Exner, id. m. I. 32.). Hasonló háromszögletű kengyeles kapcsolótűket ismerünk: Saalburgból (1 drb.), Frankfurt-Heddernheimből (1 drb.), Kölnből (3 drb.), Mainzól (1 drb.), (Exner, I. 30, 31, 34.).

⁹ Hasonló háromszögletű kengyeles fibulát állatfejben végződő lábbal ismerünk Rheindorf-ból (Uslar, id. m. XXII t., 41).

¹⁰ L. Sellye, id. m. X. t. 17—19. Az irodalmat l. ugyanott.

¹¹ L. még Sellye, X. t. 15, 16, 20—24., 72, 73. l. irodalommal.

¹² Frankfurtból egy, Kölnből kettő, Oppenheimből egy, Trierből egy ily példányt ismerünk.

¹³ Frankfurt-Heddernheimből négy darabot. Saalburgból egyet, Trierből egyet idéz Exner,

II. 11.

¹⁴ L. még Sellye, id. m. VIII. t. 7., 58. l. Irodalmát l. ugyanott.

A XIV. t. 17—19. sz. fibuláknál a fibulatestet egy rombus, vagy romboidalakú lap díszíti. E fibulák lába mindig állatfejben végződik. Egyes példányoknál a kapcsolótű mindkét oldalát egy-egy állatfej díszíti szimmetrikusan. A XIV. t. 17. forma oldalt egy-egy korongalakú kiugrást mutat.¹⁵ Analógiái nagy számmal kerültek elő a Rajna vidékéről.¹⁶

A XIV. t. 20. sz. fibula kengyelét egy hatszögű lap fedi, melyet minden szögletnél egy-egy korongalakú kiugrás díszít; lába állatfejben végződik. Fejrésze törött.¹⁷

XIV. t. 22. A fibula testét csúcaiban egy-egy lapos korongtaggal díszített négyszögletes ablak alkotja, négy sarkán 1—1 körös kiugrással; fent s lent egy-egy háromszög-alakú lap csatlakozik hozzá, végeiken kiugró körrel.¹⁸

A XIV. t. 23. sz. fibula közepén két hosszúkás, zezugos díszű szalag között helyet foglaló négyzet látható, amelynek belsejét email töltötte ki. A szalagos pálcátágokhoz két-két peltaalakú képződmény illeszkedik.¹⁹ E fibula pontos analógiáját Wiesbadenből ismerjük.²⁰

A XIV. t. 24. sz. fibulánál három emailal kitöltött korongtag helyezkedik el háromszög alakban; lent szintén állatfejben végződik.²¹ Analógiáját a rajnamenti Hessenből ismerjük.²²

XIV. t. 25. Közepén csúcsosodó négyszögletes mezőnyben emaildíszítés van. Ennek négy oldalához háromszög alakú lapok csatlakoznak, amelyeknek csúcsain kis korongok vannak.²³

XIV. t. 26, 27. Az előbbinél kerek korongokból négy hosszú oldalnyúlvány nyúlik ki keresztalakban. A 27. sz.-nál, melyben szintén 4 nyúlvány volt, két szemben lévő ezek közül állatfejformára van kiképezve. E darabot köralakú gödröcskében elhelyezett email díszíti, míg a másik példány közepén egy köralakú gyűrűben foglal helyet az email.²⁴

XV. t. 1. Az előző formákhoz hasonló, azzal a különbséggel, hogy itt a fibula két oldalán csak kis korongalakú kiugrás foglal helyet.²⁵ Ezen formák analógiái a Rajna vidékéről kerültek elő nagyobb mennyiségben.²⁶

¹⁵ L. Sellye XI. t. 13—18. és XII. t. 1, 2., irodalommal.

¹⁶ Exner (I, 39—42) Alzeyből egy, Bingerbrückből egy, Frankfurt-Heddernheimből három, Mainz-Kastelből egy, Saalburgból három, Stockstadtól kettő, Neuss légiótáborából egy, Kölnből kettő, Wieslochból egy, Trierből kettő, Pelm-Gerolsteinből kettő, Speyerből egy, Bingenből egy, Kobernből egy, Xantenből egy darabot sorol fel. A hasonló formájú, de mindkét oldalról állatfejjel díszített fibulákat Exner a II. csoportjában sorolja fel az 5, 7. sz. alatt. Az ő anyaggyűjtése alapján ehhez a következő rajnamenti lelhelyeket említhetjük meg: Köln 2, Mainz 1, Oppauból 1, Saalburgból 1, Trierből 1 példány.

¹⁷ V. ö. Sellye 8 t., 24. 60 l. Bővebb irodalmat l. ugyanott.

¹⁸ Sellye, X t. 25 és 72 l. Irodalmát l. ugyanott.

¹⁹ Sellye, X t. 26; 27 és 72 l.

²⁰ Exner, II. 19.

²¹ V. ö. Sellye XI. t. 12.

²² Lindenschmit AuhV. II. köt. X. füzet, I. t. 4.

²³ Sellye, X t. 28. Irodalmát l. ugyanott.

²⁴ Sellye, VIII t. 8, 9. 58 l.; orszországi analógiáját l. ugyanott.

²⁵ L. Sellye VIII. t. 10—12, 58, 59. l. Irodalmát l. ugyanott.

²⁶ Ilyeneket publikál Exner, (II. 13, 14.) Frankfurt-Heddernheimből egyet, Saalburgból négyet, Trierből egyet említve.

XV. t. 2. Kerek korong köré négy négyszögletes tag csatlakozik. Ez utóbbi tagok és a középső korong is emaildíszítésű.²⁷ Ezt a nem Pannóniából, hanem a szarmáta területéről származó példányt, amelynek testvérei szintén a Rajna mellékéről kerültek elő,²⁸ a Pannonia közvetítésével a barbaricum felé irányuló galliai kereskedelem megvilágítására említjük meg itt.

XV. t. 3. Enyhén befelé ívelő körvonalú rombus, amelynek négy csúcsa stilizált madárfejet mutat.²⁹ Hasonló darabokat szintén a Rajna vidékéről ismerünk.³⁰

A **XV. t. 4—7, 9, 10.** kapcsolótűk rombuszformát mutatnak, csúcsaikon, vagy közben is korongalakú kiugrásokkal. E darabok szintén emailal díszítettek.³¹ E forma elsősorban a Rajna vidékén volt kedvelt,³² de előkerültek Tirolból,³³ a barbaricumból,³⁴ a Duna déli folyásának vidékéről,³⁵ Dalmáciából,³⁶ sőt Dél-Oroszországból is.³⁷

A **XVII. t. 1.** sz. fibula közepét szintén négyzet alkotja, amelyiknek négy oldalán egy-egy kiugró, lapos csatgyűrű forma mezőnyben emaildíszítés látható. Ily példányokat szintén a Rajna mentéről ismerünk még.³⁸

XVII. t. 19. Négyszögletes fibulatesthez két oldalról hármassziromalakú, emailal díszített tagok csatlakoznak.

XV. t. 11. A fibula közepén csúcsain álló négyszög; 2—2 csúcsán háromszögalakú tag csatlakozik hozzá; a kiugró szögleteknél 8 kis korong van alkalmazva. **XV. t. 12.** és **XVII. t. 2.** Az előzőkhöz hasonló, csak azt a különbséget kell megemlíteni, hogy itt nem négyzet alkotja a fibula közepét, hanem egy ovális idom. **XV. t. 13.** Egy lándzsaalakú és köralakú idom egymáshoz csatlakozásából áll, kiszögelő részein hat koronggal díszítve.³⁹

XVII. t. 2. Egy ovális középtaghoz két gombocskákkal díszített, ívelt háromszögalakú lap csatlakozik. Ugyancsak oválisalakú fibulatestet mutat a Sellye VIII. t. 24.,

²⁷ V. ö. Sellye IX t. 4. Bővebb irodalmát l. u. o.

²⁸ Hasonló példányokat tárgyal Exner, III. 39, aki Frankfurt-Heddernheimből, Trierből és Wiesbadenből említ meg hasonló darabokat.

²⁹ Sellye, XII. t. 7—9.

³⁰ Trierből, Mainzából és Hofheimből való analógiái említve Sellye, 75. l.; irodalmát l. u. o.

³¹ V. ö. Sellye, XII t. 3—6, 10—18, 20, 75, 77 l. Irodalmát l. u. o.

³² A Rajna vidékén a következő lelhelyekről kerültek felszínre p. o. hasonló fibulák: Bonn, Frankfurt-Heddernheim, Zugmantel, Köln, Mainz, Oppau, Saalburg, Pelm, Gerolstein, Trier, Wincherungen, Neckarburken, Rheinabern, Wiesloch, Alzey-Koblenz, Andernach, Mayen, Neuss, Speyer, Thiergarten-Hermeskeil (Exner, III. 4, 5, 9—16; irodalmukat l. u. o.).

³³ Sellye, 77. l.

³⁴ Szarmáta területről a következő lelhelyekről kerültek elő ilyenféle példányok: Szentek-Kaján, Szentek-Kistőke, Kiskunfélegyháza, Sövényháza, Hortobágyhíd, Kecskemét-Bugac (Dolgozatok 1931.). A szabad Germániából a rheindorfi 134. sír tartalmazott hasonló darabot (Uslar XXII. t. 42.). A Felvidékre való kisugárzást mutatja a Zemplén megyében Szentmárián lelt fibula (Dolgozatok 1931., XV, t. 5.). A Duna északi partján is megjelenik ez a típus, így a leányvári és nemesváraaljai (Zemianske Podhradie) leletek közt (Eisner, 71 t. 1, 3.).

³⁵ Ilyen fibula került felszínre Belgrádból (Sellye 222. jegyzet).

³⁶ Észak-Dalmáciából Starigradról ismerünk ily kapcsolótűt (Jahreshefte d. österr. Archeolog. Inst. XII, 1909, 94 l., 59 ábra).

³⁷ Sellye, 222. jegyzet.

³⁸ Lelelyek: Köln, Saalburg, Trier (Exner, III. 7.).

³⁹ V. ö. Sellye XII. t. 21—23, 77. l.

25. sz. kapcsolótű. A 24. sz. fibula állatfejben végződik, míg a 25. sz. teljesen síma, csak a széleit díszítette négy kis gomb.⁴⁰

XV. t. 14–31. és XVI. t. 1–21., továbbá XVII. t. 13. Korongfibulák, amelyeket különböző minta szerint alkalmazott emailbetéttel díszítettek.

A XV. t. 14–19., 21. és a XVI. t. 3–5, 7, 8, 10. sz. fibuláknál a fibula korongjának külső oldalát kis kiálló korongtagok csipkézik. A XV. t. 20. sz. kapcsolótű emaildíszítése saktáblamintás, a XV. t. 25. sz. korongján felirat van.⁴¹ A XV. t. 29. sz. fibulán horogkereszt észlelhető; a XVII. t. 13., sz. példányt pedig pelta-motívum díszíti. A XVI. t. 6, 9. sz. kerek díszűk pereme virágszirom-alakban van kiképezve. E korongfibulák legtöbbjén középen az alaplívából előre ugró magasabb kúp, vagy kerek kinövés foglal helyet. Emaildíszítésüket bővebben nem tárgyaljuk, mert azzal már L. Sellye Ibolya foglalkozott.

A római emailos fibulák zömét korongalakú kapcsolótűk alkotják. Elterjedésük igen széles területet ölel fel: a Rajna mentén nagy tömegekben kerülnek elő,⁴² megjelennek a római limesen kívül a szabad Germániában⁴³ s a Kárpátmedencében, különösen a Nagy Magyar Alföld szarmata területein,⁴⁴ továbbá a Balkánon is.⁴⁵ Figyelemreméltó megjelenésük Giubiasco sírmezéjén.⁴⁶

A Sellye VIII. t. 26. típusához tartozó fibulák egymás mellé helyezett korongocskákból állanak. Analógiáik a germániai limes-castellumokból,⁴⁷ a szarmata-jazig területéről⁴⁸ stb. ismertek.

Már a lelőhelyek gondos áttekintése és ezen ékszerek mindenütt azonos kivitele is arra mutat, hogy az emailos fibulák galliai vagy római germániai produktumok.

Pannonia kereskedelem-közvetítő szerepe itt világosan kitűnik e portékák keletre való továbbítását illetően, amit az újabb kutatások tisztáztak.

⁴⁰ Sellye, 60, 61. l. Kölnből való analógiáját és bővebb irodalmát l. u. o.

⁴¹ V. ö. Oxé, Germania, 1932, 120 és köv. l.

⁴² Rajna mentéről Exner a következő lelőhelyeket közli: Köln, Zugmantel, Saalburg, Bonn, Rittersdorf, Kobern, Frankfurt-Heddernheim, Heidelberg-Neuenheim, Neuss, Okarben, Oppenheim, Rheinabern, Trier, Neidenbach, Rückingen, Speyer, Tholey, Bingen, Hofheim, Mainz, Bingerbrück, Gellepp, Neckarburken, Neidenbach, Andernach, Derzem, Kreuznach, Neureut, Biewer, Koblenz, Stockstadt, Villipp, Schönwaldhaus, Butzbach, Tiefenthal, Niederbieber (Exner, III. 21.). További példák: Altstadt bei Miltenberg (ORL. Nr. 38, 43.), Butzbach ORL. Nr. 2.), Gnotzheim (ORL. Nr. 70.), Faimingen (ORL. Nr. 66/c.), Jagsthausen (ORL. Nr. 41.), Köngen (ORL. Nr. 60.), Pfünz (ORL. Nr. 73.), Theilenhofen (ORL. Nr. 71/a.).

⁴³ A szabad Germániából a következő példákat említi Uslar: Wehlheiden, Rheindorf, Gies-sen, Troisdorf, Körner, Niedereichstädt (Uslar, XXIII. t. 45–55. XXIV. t. 15–27., XXX. t. 4., XXXIII. t. 23., XXXIV. t. 31.).

⁴⁴ A Nagy Magyar Alföldön a következő lelőhelyeket állította össze Párducz M. és Sellye I.: Bábocka-puszta, Szentes-Tövishalom, Szentes-kurcapart, Kiszombor, Pádé, Kócsipuszta, Kiskun-félegyháza, Tiszaújfalú, Kishomok, Lovrin, Orczyfalva (Dolgozatok, 1931.), Sövényháza, Csongrád, Sárospart, Szentes-Nagyhegy, Zalota (Dolgozatok 1936.), Gyula, (AÉ. XIV, 1894. 95 l.)

⁴⁵ Bulgáriában a szófiai múzeum őriz egy római korongfibulát Novaeról, Inv. Nr. 2884.

⁴⁶ A 70. sír, I. Claudius érmével datálva (Ulrich, 70. sír).

⁴⁷ Pfünz (ORL. Nr. 73. castellum). Ugyanitt van említve hasonló forma Badenből.

⁴⁸ A következő lelőhelyekről: Kurcapart, Vadas, (Dolgozatok 1936, 9. ábra), Kiskörös, Csukástó, (Sellye, 61. l.), Szarvas környéke (Sellye 61. l.).

Ezen emailos fibulák datálására vonatkozólag annyit állapított meg Sellye és Exner, hogy elsősorban a II. sz. második felében voltak használatosak. Erre az időpontra esik e fibulák exportálása is a távolabbi vidékek felé. Ez volt az az idő, amikor a birodalom keretein belül fennálló nyugalom is a leginkább lehetővé tette a különböző vidékek közti békés kereskedelmet. A III. sz. elején bekövetkezett politikai bizonytalansággal kapcsolatban megszűnik az emailos tárgyak exportálása is.

F) SZERSZÁMOKAT ÉS MÁS HASZNÁLATI TÁRGYAKAT PLASZTIKUSAN ÁBRÁZOLÓ FIBULÁK.

A XVIII. t. 17–27. sz. képeken mutatjuk be a Pannóniában felszínre került szerszámábrázolásos kapcsolótűk főbb típusait.

XVIII. t. 17, 18. Egyenes nyélen egyik esetben áttört pelta, a másokban ugyanolyan áttörésű, de elgörbített lándzsahegyhez hasonló fej foglal helyet. Pannónián kívüli analógiákat elsősorban a limes-kasztellumokban találjuk meg.¹ Utóbbi formához G. Behrens érdekes összeállítására utalhatunk (Mainzer Zeitschr. 36, 1941, 20). Igen gyakori jelenség a pannóniai táborokból felszínre került spirális T fibula alapra helyezett trombitaforma is. (XVIII. t. 19.)

Egyike a legsűrűbben előforduló szerszámábrázolású fibuláknak a szimpla és dupla bárdforma. Számos analóg példány került felszínre a limeskastellumokból, a Rajna vidékéről és a délibb római provinciákból.²

Ritkábban fordul elő a XVIII. t. 22. sz. kúrtformájú fibula és XVIII. t. 23. sz. sisakot ábrázoló kapcsolótű, amelyek a carnuntumi táborból származnak.

XVIII. t. 24. Ezüstitű megkoszorúzott komikus maszkkal.

XVIII. t. 25. (Két) kehelyből ivó madarat ábrázoló fibula, alul keltás áttört dísszel.

XVIII. t. 26, 27. sz. Boeskortalp formájú fibulák. Meglehetősen gyakoriak a germániai limeskastellumokban és a Rajna vidékén.³

A szerszámábrázolásos fibulák a korai leletekben nincsenek képviselve, viszont feltűnő sokat ástak ki a limesmenti kastellumokban, úgyhogy ez által a Kr. u. II–III. századra datálhatjuk őket. Zugmantelben Commodus-éremmel van egy datálva.

¹ ORL. Nr. 8. Zugmantel Commodus érme datál; ORL. Nr. 33/c. Stockstadt; Saalburgból előkerült további példányok (Saalburg Jahrb. VII, 1930, 30 l. és V. t. 11.).

² Egyes és kettős bárdalakú fibula egyaránt gyakori p. o. Saalburgban (Saalburg Jahrb. IV, 1913, IV, t. 5 és VII, 1930, V t. 7, 8), és Zugmantelben (ORL. Nr. 8. és Saalburg Jahrb. VIII, 1930, 50 l.), továbbá Stockstadtban (ORL. Nr. 33/c., VII t. 18). A Rajna vidékéről való példányokat közül még Lindenschmit, AuhV. IV köt. IX t. 1, 2. Novaesiumból szintén ismerünk ilyeneket (Bonner Jahrbücher 111/112 XXIV, 57 ábra.). Bulgária területén is megvan e forma, p. o. Ratiariából. 6. h. Sofia Mus., Inv. Nr. 4293 és Várna környékén (vármai múz. Inv. Nr. VI. 964).

³ Sellye, id. m. VII t. 29, 30, 70 l.

G) ÁLLATÁBRÁZOLÁSOS FIBULÁK.

(Elterjedési térkép 294., és 295. l.)

Ezek szoros összefüggést mutatnak a geometrikus formájú ú. n. lapfibulákkal. Használatuk is ugyanarra az időre tehető,¹ díszítésmódjukban pedig szintén nagy szerepet játszik az emailbetét, úgy mint amazoknál.

Az állatábrázolások részben genre-szerűek lehetnek, kedvenc állatok képmásai, melyek csak díszítő céllal keletkeztek; mások amulettyszerű jelentőségűek voltak. De sokszor nehéz a szétválasztásuk. A vallásos-babonás csoportba tartozhatnak többnyire az oroszlán, kutya, amelyek a Mithras-kultusszal is összefüggettek, azután a *hippocampus*, *capricornus* és a tengeri kígyó, melyek szerencsehozó csillagképeket jelölnek.

A XIX. t. 1. sz. fibula feltűnő rokon kinézésű a Hallstatt-korban kedvelt lóábrázolásokkal. Vajjon a hajdani venét-illir kultúrkör területén való előfordulásuk enged-e ily továbbélésre következtetni? Lehet, hogy csak egymástól teljesen független primitív formaadás e hasonlóság szülője.²

Egy régi görög művészeti motívum, a legelésző szkíta steppe-ló képe él tovább egy másik típuson, melyet a XIX. t. 11—13. példák illusztrálnak.³ A provinciák mellett megtalálhatók az Alföld leletanyagában,⁴ sőt hazánkból keletre is, p. o. az oláh síkságon⁵ és lent Bulgáriában.⁶

A legtöbb Pannóniában lelt lófibula a XIX. t. 2—7., ill. 8, 9. sz. ábrázolásmódot mutatja. Az előbbi (XIX. t. 2—7) primitíven leegyszerűsített ló-figura, melynek sörényét és farkát bereszeléssel jelzik.⁸ A XIX. t. 8, 9. típus futó nyerges lovat ábrázol. Szintén gyakran jön elő.⁹

A XIX. t. 10. sz. fibula analógiái germániai erődítményeikből ismeretesek.¹⁰

A XIX. t. 15. sz. teljesen primitív ló-ábrázolás, kora bizonytalan.

A XIX. t. 16—18. lovast ábrázoló fibulák analógiái a germániai limeskasztellumokban¹¹ és a Rajna vidékén kerültek elő.¹²

¹ Rheinzaberni, heddernheimi állatfibulát tartalmazó leletek a Kr. utáni II. századra datál-
nak és ugyanerre az időre teszi Exner a hipokampusz fibulát tartalmazó mayeni sírt is. Ugyanerre az
időre helyezhető a XXI. t. 5. sz. fibula. Ez a keszthelyi urnatemetőből került felszínre, amely temetőt
Tiberiustól a II. sz. második feléig terjedő időbe lehet helyezni.

² Észak-Dalmáciából származó lófibulát ismerünk Starigradról (Jahreshefte des österr.
Arch. Inst. XII, 1909, 96 l., 62. ábra.

³ Alföldi A., Skythisierende Darstellungen in der römischen Kunstindustrie. Altschlesien
V, 1934, 267 skk. ll.

⁴ V. ö. id. m., továbbá Párduc M., Dolgozatok 1931, 168 l.

⁵ Pârven, Getica 728 l., VI. t. 5.

⁶ Sofia, Mus. Inv. Nr. 5669; lelhelye Stara-Zagora.

⁷ Ilyen a kolozsvári múzeumban (Inv. 1825) ismeretlen lelőhelyről.

⁸ Ismeretlen lelőhelyről való van a pozsonyi városi múzeumban, Inv. Nr. 304. — Bulgáriából
való analógiáját I. Iustinus érmével lelték együtt (Sofia, Mus. Inv. Nr. 4762.), lelhelye Sismanovata
Dupka.

⁹ P. o. Zugmantelből (ORL. Nr. 8.) és Rückingenből. (ORL. Nr. 22/C.)

¹⁰ ORL. Nr. 40. Osterburken és Nr. 31 Wiesbadenből.

¹¹ Kl. Winterheimből valót publikált Lindenschmit, AuhV. II köt. 7 füzet, IV t. 1. Egy másik
Hessenből; AuhV. II., VII. füzet, IV t. 8. A pyrmoniti kútleletből; Lindenschmit Auhv. II. 7 füzet,
IV t. 8.

A XIX. t. 14, 19. sz. darabok¹³ abban is eltérnek az előbbiektől, hogy email-dísz van rajtuk.

Elég jól vannak kidolgozva a XIX. t. 20, 21. sz. fibulák. Ezeknél a túszerkezet nem az ábrázolás hátsó oldalán foglal helyet, hanem a lovak talpa alatt. A XIX. t. 20. Emonából való, a 21. ábra pedig Reichenburgból származó analógiája.

XX. t. 1—4, 10. Különféle szárnyas madarat ábrázoló fibulák,¹⁴ amelyeknek valószínűleg babonás jelentőségük volt. Az emailal díszített állatfibulák szintén galliai vagy rajnai importárúk voltak, amelyek a kontinensen fekvő provinciákon kívül elkerültek Britanniába is.¹⁵

XX. t. 5, 6. E béka-ábrázolást is valószínűleg amuletnek hordták. Ilyenek Illyricumban máshol is feltűnnek, p. o. Bulgáriában is.¹⁶

Igen kedvelték a sasmadár-formájú fibulákat is Pannóniában, mint a XX. t. 7, 8. példányok. Valószínűleg helyi készítmények voltak. Lehetséges, hogy a 7. sz. népvándorlásokkor már, beponcolt koncentrikus kördíszsel.

XX. t. 9. Félholdalakú fibulatesten 1—1 madárfej ül. V. ö. a Sellye, XIII. t. 30. példányt, mely ilyen ívelt testű hajót ábrázol, rövid lábakkal és két végén állatfejekkel. Analóg példányt ismerünk Trierből,¹⁷ egyazon gyárból.

XX. t. 11. Párduchoz vagy leopárdhoz hasonló fibula, amelyet Antoninus Pius-érme datál.¹⁸

XX. t. 12. Koncentrikus körökkel díszített testű kecskebakot (?) ábrázoló fibula.

Igen gyakori tartományunkban a kutya-fibula. XXI. t. 1—4. Díszítetlen bronzpéldányok és emailos darabok egyaránt előfordulnak. Mint a többi állatfibulánál, úgy itt is a szépen kidolgozott, galliai emailos portékákhoz találunk analógiákat és nem a primitív helyi darabokhoz; ami természetes is. Köralakú email-foltokkal díszített fibula a XXI. t. 3.¹⁹ Ennek pontos analógiáit több limeskasztellumban is megtaláljuk.²⁰ Email díszítés nélküli kutyaábrázolású fibulák szintén kerülnek felszínre a limes²¹ mentén és Bulgáriában is.²²

XXI. t. 5—7. Oroszlánformájú fibulák.²³ Ezek az emailos fibulák szintén a galliai-germániai kereskedelem útján jutottak el hozzánk. A limeskasztellumból ismerünk analógpéldányt.²⁴

¹³ V. ö. Sellye, XIII. t. 18, 19. Irodalmát l. u. o.

¹⁴ V. ö. Sellye id. m. XIII. t. 13, 14, 17.

¹⁵ Collingwood, 258 l., 109 ábra.

¹⁶ Ratiariáról őriz hasonló darabot a szófiai múzeum. (Inv. Nr. 3728.) Sellye id. m. 80 l. XIII t. 27.

¹⁷ Trierer Zeitschr. 1927, 111 l., 16 áb.a.

¹⁸ Ilyen kapcsolótűt őriz Veczelről a kolozsvári múzeum.

¹⁹ V. ö. Sellye, XIII. t. 11. 78. l. Irodalma u. o.

²⁰ Niederbergből ORL. Nr. 2/a VII t. 4; Faimingentől ORL. Nr. 66/c, VIII t. 15, és Pfünz ORL. Nr. 73.

²¹ ORL. Nr. 73, Pfünz.

²² Nikopolis ad Istrum lehelről őriz egy ily kapcsolótűt a szófiai múzeum (Inv. Nr. 2153).

²³ Sellye, XIII. t. 22—24.

²⁴ ORL. Nr. 40. Osterburken castellum.

XXI. t. 8. Delfint (?) ábrázoló kapcsolótű.²⁵

XXI. t. 9, 10. Emailal díszített halformájú fibulák,²⁶ amelyeknek testvéreit a germániai limesen és a Rajna vidékén találjuk meg.²⁷ **XXI. t. 11, 12.** Szarvast ábrázoló fibulák emaildíszítéssel, amelyek analógiáit a Rajna vidékéről²⁸ ismerjük, továbbá Dáciából.²⁹

XXI. t. 13–18. Az állatfibulák nagy része nyulat mintáz különféle formában,³⁰ emailal és email nélkül. Ilyen nyúl-fibulák igen sűrűn jelentkeznek a nyugati tartományokban és a barbár területeken is; nálunk a jazig-szarmata földön az állatfibuláknak csak ez a formája került napvilágra. A nyulak mellett feltűnik a nyulat űző kutya is a kapcsolótűkön (**XXI. t. 15.**), esetleg kétszer is ábrázolva ellentétes irányban (**XXI. t. 16.**). Ez a forma a germániai limeskasztellumokból, a Rajna vidékéről és a Nagy Magyar Alföld területeiről is ismeretes.³¹ Ugyancsak gyakori a galambformájú fibula³² (**XXI. t. 20–23.**). Ezek gyakran készültek emaildíszítés nélkül. A galamb testét többnyire koncentrikus körök és vonalkázások díszítik. Pannónián kívül is számtalan ily formájú kapcsolótűt ismerünk.³³

H) ÁTTÖRT FIBULÁK.

1. HOROGKERESZTES FIBULÁK.

(Elterjedési térkép 296. l.)

A pannóniai horogkeresztet ábrázoló kapcsolótűket tárgyaljuk először, idevéve gyakorlati okokból a nem áttörteket is. Ezeket ugyanis három csoportra oszthatjuk. 1. Kerek korong vagy négyszög alakú, áttört mintájúak. 2. Keret nélküli alakban és 3. állat-fejben végződő keresztszárakkal megszerkesztett fibulák.

Az első csoportba tartozó, kerek keretes szvasztika-fibulát mutat a **XVIII. t. 14;** négyszögű keretbe foglaltat egy szarmata leletből ismerünk.¹

²⁵ Sellye, XIII t. 28, 80 l. Irodalmát és Rajna vidékéről származó analógiáit l. u. o.

²⁶ V. ö. Sellye id. m. XIII t. 25, 26, 90 l.

²⁷ Zugmantel, ORL. Nr. 8.; Pfünz ORL. Nr. 73, Urspring, ORL. No. 66/a; Saalburg (Saalburg Jahrb. VI, 1914–24, VIII t. 27); Bretzenheim bei Mainz (Lindenschmit, AuhV. II köt. 8 füzet, IV t. 14).

²⁸ Sellye id. m. XIII t. 20, 79 l. Analógiáit és irodalmát l. u. o.

²⁹ Veczelről a kolozsvári múzeumban.

³⁰ Sellye id. m. XIII t. 1–7, 77, 78 l. irodalommal.

³¹ ORL. Nr. 71/a. IV. t. 32., Theilenhofen, Mainz (Mainzer Zeitschr. VIII/IX, 1917/18, 7 ábra, 2, és XII/XIII, 1917/18, 7 ábra 17.; Kl. Winterheim (Lindenschmit AuhV. II köt. 7 füzet, IV, t. 19).

³² V. ö. Sellye, XIII t. 15, 16, 78 l.

³³ Például a következő lelőhelyekről: Nassenfels, Bericht d. RGK. 1912, 42 l. 6 ábra), Köln (Sammlung Niessen 3483.), Mainz (Lindenschmit AuhV. II köt. 7 füzet, 4 t. 17), Heddernheim), Lindenschmit, II köt. 7 füzet IV t. 21.), Marberg (Bonner Jahrb. 101, 1897, 109 l. IV t. 22) Ily fibulát őriz ismeretlen lelőhelyről a belgrádi múzeum.

¹ Lelh. Lapistó (Dolgozatok 1936, 7 kép).

A második csoport leggyakrabbi változatát a XVIII. t. 15. mutatja. Ez a forma igen gyakori a germániai limes erődjeiben,² de felszínre kerülnek germán területeken is.³

A harmadik csoportba tartozó, állatfejes végű szvasztikák — eltekintve a teljesen más gyökerű népvándorláskori példányoktól — gyakoriak a szabad Germániában,⁴ de a nyugati provinciális területeken⁵ és Dáciában is.⁶ Hogy a horogkereszt formájú fibulákat, úgy mint a lap-fibulákat, a császárkor későbbi szakaszába kell helyeznünk, azt bizonyítja az említett formának a limes-erődökben való sűrű előfordulása is, továbbá az a tény, hogy a szabad Germániában aláhajtottlábú fibulák társaságában került k felszínre.⁷ A szvasztikának, mint díszítőmotivumnak a felhasználása feltűnik már a kelta művészet keretén belül is, ahol e motivum-alkalmazásának kultikus jelentősége volt.

2. PELTA- ÉS S-ALAKÚ ÁTTÖRÉST MUTATÓ KAPCSOLÓTŰK.

Ezek is a kelták által kedvelt díszítőmotivumok. Az emailos fibuláknál, amelyek gyakran mutatnak áttört díszítéseket, azt állapítottuk meg, hogy ezek mind galliai portékák, tehát joggal gondolhatunk arra, hogy az áttört művű kapcsolótűk is nyugati importként jelentkeznek nálunk. Sellye I. megállapítása szerint azok az áttört bronzok, amelyeket kocsidíszeknek alkalmaztak, helyben is készültek; joggal feltehető, hogy az áttört kocsiveretek motívumait követő áttört fibulákat is utánózták helyben; egyes darabok annyira primitív és ügyetlen megmintázást mutatnak, hogy azokat semmiképp sem lehet importárúnak gondolni.

Az áttört fibulák első csoportjába sorolhatók azok a darabok, melyeknek áttört díszítésében a pelta-motívum jelentkezik. XVIII. t. 9, 11, 12, 35—39. Hasonló pelta mintájú áttört bronz p. o. a pannóniai kocsiveretekben igen sokszor előfordul.¹⁰ Nézzük most röviden az S-motívummal, ill. a trombitamustrával díszített fibulákat (XVIII. t. 4—5., 8, 34). A pelta és S-motívum különben a legtöbb esetben együtt szokott alkalmazva lenni, v. ö. a XVIII. t. 1—3, 6, 7. példákat.¹¹ Gyakran szereplő motívum a küllős kerék, az ú. n. napkorong, amelynek kultikus jelentősége volt; emailal díszítve is megjelenik.

² Néhány példa e lelhelyre: Mainz (Mainzer Zeitschrift XII/XIII, 1917/18, 27 l. 7 ábra. 16), Zugmantel (Saalburg Jahrbuch VII. 50 l. és XII t. 2), Saalburg (Saalburg Jahrbuch VII, 1930, IV t. 14, V t. 9, VII t. 2, XI t. 24), Buch (ORL. Nr. 67), Weissenburg (ORL. Nr. 72, Pfünz (ORL. Nr. 73.), Feldberg (ORL. Nr. 10), Stockstadt (ORL. Nr. 39/c) Miltenberg (ORL. Nr. 38.) Zugmantel (ORL. Nr. 8).

³ Mint longobard területről származó fibula van említve Reinertnél II. 350. t. A fibula testet koncentrikus körök díszítik.

⁴ A szabad Germaniából a köv. lelőhelyeket említi meg Almgren: Blekinge, Dél-Svédországban, Kannekegaard és Bornholm (Beilage II.); Dániából való további példányról tudunk a Saalburg Jahrbuch VI, 1914—24. 10. nyomán.

⁵ A pannóniai példányokon kívül p. o. Saalburgból (Saalburg Jahrbuch VI, 1914—24. 10) és a Zugmantelről (ORL. Nr. 8).

⁶ Dáciából származó hasonló formát őriz a kolozsvári múzeum (Almgren, 232. forma).

⁷ Almgren, Beilage II.

¹⁰ Sellye I. AÉ, 1940, 1941. Ugyancsak Pannóniából származó pelta motívummal díszített kocsivereteket közöl Alföldi A.—Radnóti A., Serta Hoffileriana, XXVII—XXIX. t.

¹¹ Déchelette, Manuel IV, 1513—1227.

A XVIII. t. 18. gyakori kelta mustra is fellép a pannóniai kocsivereteken.¹² — A XVII. t. 20—24. áttört minták durva kivitelűek, talán helyi gyártmányok. Az áttört ornamentális elemek részletesebb tárgyalását Lakosné Sellye Ibolya fogja adni a pannóniai áttört bronzok publikálásával kapcsolatban, tehát mi nem foglalkozunk itt evvel.

I) ÁLTALÁNOS RÓMAI PROVINCIALIS FORMÁK.

1. LEGIÓSFIBULÁK.¹

(Elterjedési térkép 297. l.)

A XXV. t. 1—6. fibulák nem pannóniai formákból alakultak ki. Hasonló négy-csavarulatú, alsóhúros, kalapált tűtartójú, keskeny kengyelű kapcsolótűk elsősorban a Rajna vidékén voltak elterjedve. Almgren e fibulákat azokból a Latène-fibulákból származtatja,² amelyeket az I. tábláján az 1. és 2. szám alatt hoz; vele szemben E. Frischbier az alsó Elba vidékén használatos számszerűs fibulákból vezeti le őket.³

A legiósfibulákat a leletek tanúsága szerint az I. század közepétől kezdték használni⁴ és mivel a legtöbb raetia-germániai kasztellumból előkerültek ily kapcsolótűk,⁵ megállapíthatjuk, hogy a II. század legvégéig, vagy a III. század elejéig éltek ezek.

A legiósfibulák igazi hazája a Rajna vidéke.⁶ Innen terjedtek el és eljutottak nemcsak a provinciákba, hanem a barbarikumba is.⁷

¹² Sellye, i. m. számtalan példányán.

¹ Kovrig XII t. 129, 131. Almgren 15. forma. Collingwood B. csoport.

² Almgren 106 l.

³ E. Frischbier 47 l.

⁴ Alsó-Ausztriában Kilb és Mank mellett Claudius éremmel került felszínre egy ö. h. Wien, Naturhist. Mus. (29. str): Almgren, 106 l. — Maga a fibulaforma is a mellett tanuskodik, hogy használati idejét sokkal korábbra nem tehetjük.

⁵ Példák e lehelyekre Hüfingen (ORL. Nr. 62/a és Germania XIII/XIV, 1929/1930, 43 l., V ábra 2 kép). — Wiesbaden (ORL. Nr. 31, 92.), Stockstadt (ORL. Nr. 33/c.), Weissenburg (ORL. Nr. 72.), Osterburken (ORL. Nr. 40.), Zugmantel (25 példány) (ORL. Nr. 8.) Saalburg Jahrb. II, 1911, XI t. 6.), Saalburg (Saalburg Jahrb. VI, 1914—1924, 53 l. 4 t. 1.), Lauriacum (RLiÖ. VII, 36 l. 3—5. sz.). Mainz (Mainzer Zeitschrift VI, 1911/1912, 106 l. számos pld.), Köln (Sammlung Niessen, Köln, II számos pld.), Trier és Andernach (Gurina 27 l.).

⁶ A provinciákban való elterjedésére vonatkozólag vesd össze az 5. jegyzetet. További provinciális példányokat ismerünk Gurináról (Gurina 27 l., VI t. 7). Ugyancsak Tischler tesz említést a salzburgi múzeumban őrzött legiósfibulákról és a sigmaringeni múzeumban lévő, Laitz-ról való példányokról. A Wiener Waldban is éltek ilyeneket (Caspert, Römerzeitliche Grabhügel in nördlichem Wienerwald, IV t. 14, 15.). Britanniában való megjelenésükre vonatkozólag v. ö. Collingwood, B. 3 csoport.

⁷ Igen sok legiósfibula volt a pyrmonci kútleletekben (E. Frischbier, 42—53. l., XII t.). Van ilyen még p. o. Rheindorfból a II. század elejére datálható kerámiával a 132, 193, 206. sz. sírokból (Uslar, 101 l., 31 t. 11. — 32. t. 25. — 53. t. 31.), Aislingenből (Bericht d. RGK. 1909, 50 l. 10 ábra); szalagformájú kengyellel Westwregelnből (Zeitschr. f. Ethnologie 1886, 561 l. 2 ábra); a Felvidékről Imelyről (Érsckújvár múzeum Inv. A. 237/1933); a mai Oroszország területén Gorodok Nikolajewka-ról (PZ. V, 1913, 93 l., 106. ábra). — A bonni múzeumban is vannak ilyenek (Bonner Jahrb. XLVI, t. 48, l.); Sziléziából való példányt publikál Almgren, Beilage I. 37. Ehrenberg, Langenau lelhelyről stb. stb.

A Pannóniában előkerült darabok eredetére vonatkozólag két alternatívát kell felállítanunk. 1. Ha figyelemmel kísérjük a legiósfibulák Pannóniában való előfordulását (v. ö. a térképvezetést), feltűnik, hogy ez kevésszámú lelőhelyre van korlátozva: ezek Siscia, Carnuntum, Vindobona, Poetovio, Brigetio; egy példány van Szalacskáról. Ha már most felidézzük azt a tényt, hogy az I. század végén, illetőleg a II. század elején mind Brigetióban, mint Pettauban, mind Carnuntumban a Rajna vidékéről áthelyezett légiók állomásoztak, akkor felmerül annak a valószínűsége, hogy ezeket a rajnavidéki fibulaformákat ezek a legiók hozták magukkal.⁸ Négy legió jöhet számításba a fentemlített szempontból. A *legio XI. Claudia*, amelyet vindonissai tartózkodása után (70—101. Kr. u.) rendeltek Pannóniába. Pannóniában való tartózkodását az általuk használt téglabélyegek segítségével^{9a} Brigetióban, Aquincumban és Scarabantiában követhetjük.⁹ S tényleg Brigetióból, de Aquincumból is számos ú. n. legiósfibulát ismerünk. Az a tény, hogy e legió pannóniai tartózkodása éppen a II. század legelejére esik,¹⁰ feltevésünket még jobban megerősíti. 2. A *legio I. adiutrix* a Kr. születése utáni 70-es évek elején a Rajna mentén, 70-től 86-ig Mainzban táborozott, majd Nerva alatt Pannóniában harcolt. 117/118-tól pedig végleges állomáshelye Brigetio.¹¹ 3. A *legio XIV. gemina*. Miután 70-től 92-ig Mainzban táborozik, Pannóniába helyezik, ahol néhány évig Mursellában (Petrijevci, Eszéktől nyugatra, a Dráva mellett) és Vindobonában tartózkodik, majd Carnuntum lesz állandó táborhelye.¹² 4. A *legio XXI. rapax* a szarmaták elleni hadjáratban morzsolódott fel Domitianus alatt.¹³

Valószínűvé válik tehát az a feltevés, hogy a legiósfibulákat nálunk a Rajna mentéről ide helyezett legiókkal hozzuk összefüggésbe. De hogy azokon a példányokon kívül, amelyeket a katonák hoztak magukkal, még kereskedelmi úton is jutottak provinciánkba ilyenek, azt több Sisciából előkerült példány igazolja. Az a tény, hogy az egész típus csak aránylag kis számmal van nálunk képviselve, arra enged következtetni, hogy a polgári lakosság körében nem honosodott meg.

2. TÉRDFIBULÁK.¹

(Elterjedési térkép 298. l.)

Az összes dunai provinciákban, Pannóniában, Noricumban, Raetiában, majd elsősorban a felsőgermániai limes-erődökben, Dáciában és Britanniában rendkívül nagy számmal — a barbaricumban pedig szórványosan mindenütt — jelentkeznek az ú. n. térdfibulák. E forma kialakulását illetőleg két feltevést ismerünk. Almgren szerint a nála 246—248 számmal jelölt provinciális térdfibulák az ő 109—111, 120—124 formáiból alakultak ki.² Ennek megfelelően a korai változatok spirális szerkezettel voltak ellátva,

¹ E gondolatot felvetette már E. Frischbier, id. m. 52. l.

^{2a} Szilágyi J. A pannóniai bélyeges téglák. Diss. Pann. Ser. II. No. 1.

⁹ E. Frischbier i. h.

¹⁰ PWRE. Neue Bearb. I. Reihe, 12. Bd. S. 1690.

¹¹ PWRE. 1380. s. köv. l., Szilágyi 5. s. köv. l.

¹² PWRE. 1727. s. köv. l., Szilágyi 69. s. köv. l.

¹³ PWRE. 1781. l.

¹ Kovrig, X. csoport. Almgren V. csoport. Collingwood W. (82—88) csoport.

² Almgren 111. j.

amelyet később csuklós megoldással helyettesítettek. Ezen északeurópai típusokból alakították ki szerinte a dunai tartományokban a provinciális térdfibulákat. Ezzel szemben áll Barthel felfogása. Őszerinte a térdfibulák az erősprofilú fibulák csoportjából keletkeztek a kengyel profiljának legyengítésével.³ Mivel Almgrennél a 109—111 és 120—124. számú formák az erősprofilú fibulákból kialakult Almgren-féle V. csoportba tartoznak, az ő és a Barthel felfogása közt csak az a lényeges eltérés, hogy Almgren szerint az első térdfibulák Germániában, Barthel szerint viszont a provinciális gyárakban születtek meg.

A provinciális térdfibulák jó részénél félkör alakú fejlap csatlakozik a kengyelhez. A kengyel gyengén ívelt, a láb kissé elkeskenyedik, majd a lapos talp ismét kiszélesedik és legtöbbször gombban végződik. Ezeken a félköríves fejlappal ellátott fibulákon belül különböző változatokat soroltam fel az indexben. Amint látjuk, rendkívül nagy mennyiségben el voltak terjedve a provinciában. Természetesen főleg a nagyobb központokból kerültek elő tömegesen (Carnuntum, Aquincum, Brigetio, Intercisa, Siscia, Savaria, Mursa), ahol nagy ásatások is voltak. Ily fibulák kerültek napvilágra igen nagy számmal a raetiai limeskasztellumokból,⁴ és más provinciákból,⁵ a Kárpát-medencének a római határon kívül eső részéből és a szabad Germániából,⁶ továbbá délen Moesia és Thraciából.⁷

³ Barthel ORL. Nr. 8. Zugmantel.

⁴ Példák az itteni lelőhelyekre: ORL. Nr. 40, Osterburken (cikk-cakkvonallal díszített félköríves fejlapú példányok, az egyiket Commodus érem datálta); ORL. Nr. 59. (szintén cikk-cakkvonallal díszítette fejlapú kapcsolótű); ORL. Nr. 66/c, Faimingen (Marcus Aurelius idejére datálva, cikk-cakkdíszű, félköríves fejlappal); ORL. Nr. 66/a, Urspring castellumból (félköríves fejlapú cikk-cakkvonalas díszszel); ORL. Nr. 8, Zugmantel erődjéből több ilyen, melyek közül csak egy példánynál állapíthatunk meg felső húrozást, a többi mind alsó húrozású. Barthel szerint az alsóhúrozású spiráliskonstrukciót a Rajna mentén annyira gyakori drótfibulákból vették át. A zugmanteli darabok legnagyobb része fehérfémbevonással készült, egyes daraboknál nielloberakást figyelhetünk meg, míg másokat fazettált vonalkázás díszít. — ORL. Nr. 22/c, Rückingen (félköríves fejlapját szintén cikk-cakkvonal díszíti), felső részét fehérfémmel vonták be). — ORL. Nr. 12/c, Kapersburg (2 térdfibula félkör alakú síma fejlappal). Ugyanilyen fibula került felszínre Zugmantelből is; a lábát díszítő gomb halfarkalakúra van kidolgozva (Saalburg Jahrb. VII, 50 l., XII t. 4, 5 kép). Ugyancsak Zugmantelből került elő a fibuláknak egy félköríves alakú síma fejlapú másik formája (Saalburg Jahrb. II, 1911, XI t. 9 ábra, 38 l.). Hasonló térdfibulát ismerünk Mainzból (Mainzer Zeitschr. XII, 13, 1917/18, 26. o. 6. ábra, 6 kép és 7 ábra 6 kép).

⁵ Domaria in Gradina (WMBH. I. 1893.240 l.).

⁶ A Pannónián kívüli babárföldön való fellépése aránylag ritka. A helyi formákat nem tudták a térdfibulák kiszorítani. — Trencsén megyében a Puhó melletti Skalkáról ismerünk egy térdfibulát, amelynek felsőhúros spirális szerkezetű henger alakú tokban foglal helyet. Előtte kicsi félkör alakú fejlap helyezkedik el (Ö. h. Trencsén, múzeum.). Ugyancsak Puhóról jegyezhettem fel egy másik félkörös fejlapú, cikk-cakkvonalas, díszített kapcsolótűt (Ö. h. Trencsén, múzeum.). Az egi múzeum őriz ismeretlen lelőhelyről származó példányokat. Ugyancsak ismeretlen lelőhelyű, de Felső-Magyarországon lelt darabokat láthattunk a kassai múzeumban (Inv. 2108, 2109, 2111, 2114, 2115.) További darabok ismeretesek a Nagy Magyar Alföld területéről, melyek közül Párducz M. a következőket állította össze: Máriaváros, téglagyár, Pest m. (Dolgozatok 1931.) — Kiskunfélegyháza-Borsihalom (Dolgozatok 1931). — Kiskunfélegyháza-Pusztapáka (Dolgozatok 1931). — Nagyhalász (Dolgozatok 1931). — Törökszentmiklós-Bartapuszta (Dolgozatok 1931). — Kunszentmárton (Dolgozatok 1931). — Pusztakerekudvár, Szolnok m. (Dolgozatok 1931). — Kunszentmárton-Péterszög (Dolgozatok

Kovrig 95. sz. ábrája a térdfibuláknak olyan változatát mutatja, amelynél a spirális szerkezet előtt nem félkör alakú, hanem háromszögletű fejlap foglal helyet, s amelynek szélét legtöbbször zeg-zug vonal díszíti.⁸

XXIII. t. 5. Fejlap nélküli térdfibula, henger alakú tokkal, a spirális szerkezet védésére. A túszerkezetet vagy alsó, vagy felső húrozással készítik. Mind a két változatot egyformán kedvelték egész Pannóniában. Gyakran alkalmazták azt a megoldást is, hogy a henger alakú tok elé félkörös, vagy háromszögű fejlapot helyeznek. Az első megoldást mutatja **XXIII. t. 1.**, az utóbbit pedig **XXIII. t. 6.** Amint a térkép vázlaton látjuk, sokkal kedveltebbek voltak azok a formák, ahol félkör alakú fejlap van a henger alakú tok előtt. E forma kedvelt volt Dáciában is, de limesen kívüli területén is. Előfordul az is, hogy a félkörös fejlap alsó oldalát két gyengén befelé hajló ív vonallal határolták.

A **XXIII. t. 7.** formán a túszerkezet fölött szintén tok van; a kengyel szögletes és a túszerkezet felé négyszögletű fejlappá alakul át. Faimingenből előkerült analógiáját Marcus Aurelius uralkodásának elejére, vagy Commodus idejére datálják.⁹

A térdfibulák azon csoportja, ahol a túszerkezetet henger alakú tok fedi, igen gyakori a felsőgermániai-raetiai limes erődjeiben is,¹⁰ továbbá a Kárpátmedence nem

1931). — Röske, Szeged (AÉ. 1892). — A szarmata területen rendkívül gyakori volt a térdfibula; a provinciális formák közül e típus kerül leggyakrabban felszínre az Alföld területén. Félkörív alakú fejlappal ellátott térdfibulákat ismerünk a következő lelőhelyekről: Péterszög (Dolgozatok 1936, 21. l.) — Gyula (Dolgozatok 1931.). — Szentés-Nagyhegy a 3. Jazig sírből (Dolgozatok 1931, 106 l.). — Szeged-Bogárzó 20. sír (Dolgozatok 1931, 98 l.). — Kúnszentmárton-Jaksor (Dolgozatok 1931, 113. l.). — Koshomok (Dolgozatok 1931, 94 l.). — Jászdózsa-Tátárhányás (Dolgozatok 1931.). — Kúnszentmárton-Péterszög (Dolgozatok 1931.). — Felsőpusztaszer (Dolgozatok 1931.). Leányvárott találtak egy **XXII. 12.** formájú kapcsolótűt díszítetlen félkörív alakú fejlappal (Pozsony, Városi múz. Inv. Nr. 7760.). — Pozsonyban, a Slovenské Vlastivedné múzeumban szintén őriznek egy hasonló példányt Leányvárról (Inv. Nr. 7757.). — Díszítetlen fejlapú fibulákat publikál Nagy-Harcásról Eisner, 221 l. LXXI t. 7—9 ábra). — Szászországból, Schaftsdöbblől ismerünk egy felsőhúros térd-fibulát. Dániából pedig Vimoseről tudunk egy további példányról (Almgren, Beilage I, 37). — Cikk-cakk-vonallal díszített, félköríves fejlapú példányt publikál Schafstädtről Uslar (XCII. t.).

⁷ Északnyugati Bulgáriából ismerünk ilyen, amely a kengyel hajlásánál magasan boltozódik, túszerkezetét henger alakú tok fedi (Sofia, nemz. múz., Inv. Nr. 6235). — Több példányt őriz a bukaresti múzeum is. V. ö. „Bucarestii“ 1935, 205 l. 50 kép. Dísztelen félköríves fejlapú, felsőhúros spirális szerkezetű térdfibula került elő T. Severin-ről (bukaresti nemz. múzeum). Ugyanitt van egy tipológiai-lag fejlettebb, csuklós szerkezetű térdfibula félköríves fejlappal, kengyelének keresztmetszete megközelítőleg háromszög. Lelhelye Romanati-Colei („Bucurestii“ 1935. 210 l.).

⁸ Saalburgból ismeretes analóg példány (Saalburg Jahrb. VII, 47 l., XI t. 32 ábra).

⁹ ORL. Nr. 66/c, Faimingen VI t., 5.

¹⁰ ORL. Nr. 66/c, Faimingen a **XXIII. t. 7.**-hez hasonló forma. Felületén fehérfehér-bevonat nyoma, kengyele emailal volt befuttatva; Marcus Aurelius uralkodásának elejére, vagy Commodus idejére lehet datálni. — ORL. Nr. 8, Zugmantel IX t. 18. Továbbá ugyanitt IX t. 32—34, 39. t. 7. formához hasonló. — Ugyanitt találunk analógiát a **XXII t. 13** formához is (IX. t. 19. és 42. forma), díszített talprésszel. — V. ö. még ehhez ORL. Nr. 73 Pfünz, 13 t. 75, 76, 81. ORL. Nr. 40, Osterburken a **XXIII t. 7** analógiája. E változatot Regensburgban 180—210-ig terjedő időre datálják a vele előkerült érmek. — ORL. Nr. 72, Weissenburg leletanyagában szintén megvan e forma, amelyet a III. századra datálnak, továbbá Saalburgban is Saalburg Jahrb. IV, 1913. 5 t. 3; u. o. VII, 5 t. 10., 11 t. 34; u. o. VIII, 2 t. 10.). — A **XXII. t. 7** formát megtaláljuk Novaesiumban (Bonner Jahrb. 111—112, 1904. 396. l.).

római vidékein és a szabad Germániában,¹¹ továbbá fellép Moesiában és Thraciában is. Az ilyen típusú fibulák fellépése Dáciában¹² a Pannóniából kiinduló kultúrhatás eredményének tekinthető.

XXII. t. 18. sz. fibulának félköralakú fejlappja és felsőhúros húrhoroggal ellátott spirális szerkezete van. Sajátossága a szalagszerű kengyel; lapos talpban végződik. Pannóniában meglehetősen gyéren fordul elő. Ily fibulát ismerünk a II. századból való quád égetett sírokból.¹³

XXIII. t. 4. A térdfibulának olyan változata, amelynél a spirális túszerkezet előtt hosszú téglalapalakú védőlap foglal helyet. Ilyeneket ismerünk a németországi limes-kasztellumokból is.¹⁴

XXIII. t. 8. Térdfibulatöredék félköralakú fejlapal. A fibula kengyelének és lábának vastagsága egyforma, ellentétben a többi változatokkal, amelyeken a fibulatest lefelé el szokott keskenyedni és csak a talpnál szélesedik ismét ki.

XXII. t. 16. A fibula feje, kengyele és lába derékszöget alkot egymással. A fejrész profilálva van. Az ábrázolt példány túszerkezete hiányzik, tűtartója nagy és széles. Az Almgren 136, 137. sz. formák mutatnak vele hasonlóságot, melyeket Almgren az Észak-Európában otthonos 138. sz. formából származtat le. A mi pannóniai példányunknak megfelelő Almgren 137. sz. forma elsősorban Poroszországra jellemző.¹⁵

Ugyancsak derékszöget alkot a fibulatest a Kovrig 103, 104. sz. formákon, melyeken már csuklós szerkezetet alkalmaztak a spirális helyett. A Kovrig 103. sz. fibula derékszöget alkotó testéhez hosszúkás hengeralakú kereszttag csatlakozik és ennek a közepéből alakul ki a csuklós túszerkezet. Tűtartója a szokásos formáktól eltérően nem tűtartólap, hanem kampós tűtartó. A Kovrig 104. sz. fibula az előbb leírt formától annyiban tér el, hogy ott, ahol a fibulatest szögben megtörik, egy félköralakú fejlapp helyezkedik el. Tűtartója alacsony, széles lap.

XXIII. t. 9. E formában szintén az északi germánság hatását kell látnunk. Az ábrázolt példány a müllendorfi VI. csontvázsírból került elő, egy szárnyas fibula társaságában. A darab az Almgren V. csoportjába tartozó 139. sz. fibulának felel meg. Mivel Pannóniában csak ezt az egyetlen példányt ismerjük, viszont a sza-

¹¹ Szarmata területről a következő lelhelyeket említjük: Kunszentmárton-Jaksorpart (Párducz M., Dolgozatok 1931.). — Ismeretlen lelhelyről őriz hasonló kapcsolótűt a miskolci múzeum. — Kr. u. II. sz. quád anyagból került elő a **XXIII. t. 5** és **XXII. t. 13.** forma Gau Niderdonauból (Reinerth, II, 282, t. 4.); Giessen (Uslar **XXII t. 39**).

¹² Hasonló térdfibulákat Dáciában a következő lelhelyekről jegyezhettem fel: Veczel (Ö. h. Kolozsvár, Nemz. Múz. Inv. 5862. és Inv. 5861., továbbá Inv. 5649. és I. 8210.), — Szászkeresztúr (Kolozsvár, Nemz. Múz. Inv. I. 1900.). — Maros-Portus (Kolozsvár, Nemz. Múz. Inv. 5116., 5121.). — Csáklya (Kolozsvár, Nemz. Múz. Inv. 1333.). Porolissum (Kolozsvár, Nemz. Múz. Inv. I. 7167. és I. N. 2589., 2652.). Ismeretlen lelhelyről (Kolozsvár, Nemz. Múz.). — Sóvárád (Kolozsvár, Nemz. Múz. Inv. I. 8216. és Inv. I. 8218.). — Kosztesd (Kolozsvár, Nemz. Múz. Inv. I. N. 1316. és Inv. I. N. 2656.).

¹³ Gross-Hostehradek-ről való példány Reinerth, II. 285 t. 3.

¹⁴ ORL. Nr. 60, Köngen, V t. 3. Az éremleletek szerint e kasztellum a III. század közepéig állott fenn. Hasonló kapcsolótűt ismerünk Weissenburgból is, ORL. Nr. 72, VI t. 4.

¹⁵ Braunsvalde, Willenberg bei Marienburg, Kirpehnen, Dollkeim, Wackern, Rosenau bei Königsberg, Grebieten, Legitten, Fridrichstal lelhelyeket említi (Almgren, Beilage 1.).

bad Germániában számtalan ilyen fordul elő, feltételezhető, hogy a mi darabunk is innen származott. Ami datálását illeti, Germániában is több ízben találták a Kr. sz. u. első két évszázadra datálható kapcsolótűkkel.¹⁶ Ezzel szemben ismeretes e típusnak kéttagú spirális szerkezetű változata is, amely technikai sajátság csak a későbbi időkben (Kr. u. III. sz.) honosodik meg.¹⁷ Említettük, hogy e kapcsolótűk elsősorban a szabad Germániában voltak kedveltek.¹⁸

XXII. t. 19. Hengeres testből álló fibula, fejlapját és talpát kettős osztatú korong alkotja, amelyhez a talp alatt még egy gomb is csatlakozik. Tűszerkezete 7 + 8 spirális csavarulatból áll, húrját a fejlap mögött egyszer megcsavarták. Tűtartója töredékes. Ez is tipikusan germán formájú és Almgren V. csoportjába sorolható. Pontos analógiáját nem ismerjük, leginkább még az Almgren 120. sz. formához lehet hasonlítani, mely Nyugat-Poroszországban, továbbá Dániában, Svédországban és Norvégiában szokott előfordulni¹⁹ és amelyet a Kr. u. II–III. századba lehet helyezni. Egyik legkorábbi előfordulása Ronsden,²⁰ ahol egész korai, erősprofilú fibulával együtt került felszínre.

XXIII. t. 11, 12. és XXII. t. 17., továbbá a hasonló formájú Kovrig 108. sz. fibulák összefüggő csoportot alkotnak. Almgren ezeket Vedel után „gewölbte Fibeln“-nek nevezi.²¹ Mi üreges kengyelű fibulák név alatt tárgyaljuk őket, e kifejezéssel azon karakterisztikus sajátosságukat igyekezve hangsúlyozni, hogy a kengyelük üreges lemezből van.

E forma előfordulását Pannóniában germán hatásnak kell tulajdonítanunk. Carnuntumból, Brigetióból, Aquincumból, a Duna mellett fekvő nagy városokból, továbbá Sisciából — amely város mint nagy kereskedelmi központ egyéb germán ízlésű változatokat is gyakrabban mutat fel — kerültek felszínre ily darabok. Ezen fibulákkal kapcsolatban Almgren felveti a gondolatot, hogy talán ezen típus utánzásával alakította ki a romanizált lakosság a térdfibuláknak a provinciákban használatos változatát.²² Germániában ezek a kapcsolótűk meglehetősen gyakoriak;²³ továbbá a kolozsvári nemz. múzeum is őriz dáciai példányokat.²⁴

Amint Beninger publikációja mutatja,²⁵ beáramlottak a hasonló fibulák a jazigszarmata területre is az Alföldön.

¹⁶ Almgren, 64. l.

¹⁷ Ilyen kéttagú spirálisszerkezetű forma jelentkezik a Vimose-i leletben (Almgren, Beilage II.).

¹⁸ Almgren a 139. sz. alatt sorolta fel a lelőhelyeket. (Beilage I. 22.). — V. ö. még Frischbier XIV t. 32. és Reinerth, II. 593 l. 10 ábra.

¹⁹ Almgren, Beilage I. 21.

²⁰ Almgren, Beilage II. 83.

²¹ Almgren 60. l.

²² Almgren, 61. l.

²³ A **XXIII. t. 11.** formájú példányok lelőhelyeit Germániában felsorolja Almgren. Az osnabrückeri muzeum hasonló példányát publikálja a Seger Festschrift 223. l. További kapcsolótűket a köv. lelőhelyekről ismerünk: Kalinowitz (PZ. 10, 1918, V t. 4. 5.). — Reichersdorf (Zeitschr. f. Ethnologie 1890, 354 l.); Kl. Ladebow bei Greifswald (Berlin, Verhandl. Antrop. Gesellsch 1883.). — Torontál vármegyéből, Kiszomborból való leletet publikál Párducz M., Dolgozatok VII. 1931, 82. l.

²⁴ Kisméretű (2-8 cm hosszú) hasonló fibulát őriz Erdélyből a kolozsvári múzeum.

²⁵ E. Beninger, Die Südausbreitung der Einsprossenfibel, Sudeta X, 1934, 92 l.

Ugyancsak germán hatásnak kell tulajdonítanunk a **XXIII. t. 13. sz. fibulák** jelentkezését. E forma a kengyelét díszítő korong miatt az erősprofilú fibulák körébe tartozna, de a kengyel erősebb hajlása és a térdfibulákra jellemző félköralakú fejlapja arra jogosít, hogy inkább utóbbiak közt tárgyaljuk. Hasonlókat a szabad Germániában találunk, itt számos Almgren 80. sz. formájú kapcsolótű került elő.²⁶

A szabad Germania hatása mutatkozik a **XXIII. t. 14. sz. fibulán** is. Sajnos, mindkét Pannóniában lelt darab túszerkezete hiányos. Testét gyenge ívben hajlított bronzlemez képezi, amelyet nagy félköralakú korong díszít.

A térdfibulák egy más csoportjában a fejlap aránylag nagy, téglalapalakú, gyakran különböző díszítések foglalnak helyet rajta (koncentrikus kör, cikk-cakkvonal). A **XXIII. t. 15., 16. sz. fibulák** tartoznak ebbe a csoportba. A fejlapnak többnyire egy kis nyúlványa van középtűt fent. Néha áttört mintával díszítve (Kovrig **XXVI. t. 5.**). Ezen fibulák főleg a Balkán félszigeten²⁷ voltak elterjedve, de kerültek ilyenek felszínre Germániában is.²⁸

A térdfibulák csoportján belül az ú. n. ikerfibulákról is szólnunk kell (**XXII. t. 20—21., XXIII. t. 20.**). Ezeknél két egymással összefüggő, közös túszerkezettel ellátott fibulatest alkotja a fibulát. Hasonló példányokat elsősorban a provinciákban használtak.

Előfordul, hogy a térdfibulákat állatalakra mintázzák meg. Maga a fibulatest olyan, mint a többi térdfibuláé. **XXIII. t. 17.** E példánynak félkörívalakú fejlapja és hiányos túszerkezete van. A lába ott, ahol egyébként a befejező gomb szokott helyet foglalni, lófej alakra van formálva.

XXIII. t. 18. E forma halformát öltött. Fent a fibula fejénél a két oldaluszony és egy hátuszony tisztán kivehető, a hal farka pedig a fibula lábészét alkotja. Túszerkezete hiányzik. Hasonlóan kidolgozott térdfibulák elsősorban a Balkán félszigeten fordulnak elő.²⁹

XXIII. t. 19. Kengyelének formája a **XXII. t. 16.** típusú, de lábvége erősen felhajlik és visszafordult lófejet ábrázol.

XXIII. t. 20. Csuklós szerkezetű ikerfibula. A fibula testét két hal alkotja.

A Kovrig **IX. t. 86. sz. formánál** a fibula kengyele és a lába olyan, mint a többi térdfibuláé. A fejlapja a spirálisra ráboruló dob formájú. Itt említhetjük meg Kovrig **XI. t., 110, 111. sz. fibulákat**, melyek kengyelét korong díszíti, fejrésze a trombitafejű fibulák fejlapjához hasonlítható, mögötte az egyik példánynál csipkézett szélű, a másikonál kis kerek gyöngyökkel körített félköralakú fejlap. E fibulákkal kapcsolatban emlíjtük meg a Kovrig **XVI. t. 163. sz. kapcsolótűt**, amely egészen különálló formájú. Felsőhúros húrhora és eredetileg 8 spirális csavarulatból álló túszerkezete van. Kengyele enyhe ívben hajlik és a végén állatfej-formát ölt.

A pannóniai térdfibulákat két csoportra oszthatjuk. Az elsőbe tartozik a zömük, amelyek a többi provinciákban is általánosan használatosak voltak. Ezzel szemben a szabad

²⁶ A szabad Germániában számos előfordulásról tud Almgren, Beilage I. 13. — Burgund területről való példányt publikálnak Reinerthnél, II, 455 l.

²⁷ Kovrig, 21. l.

²⁸ Reinerth, id. m. II. 261. t. 3.

²⁹ Goricáról ismerünk hasonló példányt (WMBH. VIII. 1902.). E változatnál a túszerkezet hengeralakú tokban foglal helyet, ugyaninnen való hasonló darabot látunk a Glasnik XII, 1900, 7. ábráján.

Germániában csak szórványosan jelentkezik ez a típus és nem tartozik a barbaricum formakincséhez. A velük kb. ugyanarra az időre tehető, szintén provinciális legiós fibulákkal szemben azt a különbséget látjuk mutatkozni, hogy míg a legiósfibulák Pannóniában való gyér használatát a Rajna vidékéről idehelyezett csapatok honosították meg, és azok itt nagy számmal nem jelentkeznek, addig a térdfibulák provinciánkban igen elterjedtek voltak. Gyáruk is volt Pannóniában, amint azt a térdfibulák gyártásához használt öntőminta mutatja,³⁰ Brigetióból.

A pannóniai térdfibulák második csoportjába, amint láttuk, azok a gyérszámú kapcsolótűk tartoznak, amelyek Germániából idevetődött szórványleletek. (XXII. t. 16, 17, 19., továbbá a XXIII. t. 11–14. sz.) Ezek mind spirális megoldással készültek; a fibulák csuklós túszerkezete a szabad germániai ízléstől idegen, speciálisan provinciális jelenség.³¹

A térdfibulákat igen sokáig használták. Már szárnyas fibulákkal együtt ábrázolják őket pannóniai sírdomborművek, másrészt azonban még a hagymafejes fibulákkal együtt is jelentkeznek, amint azt a pécsi Vörösmarty-utca 6. sír anyaga mutatja.³²

J) A DÉLOROSZORSZÁGBAN RETARDÁLO KELTA FIBULÁKBÓL GERMÁN HATÁSRA KIALAKÍTOTT FIBULAFORMÁK.

I.

1. ALÁHAJTOTTLÁBÚ FIBULÁK.¹

(Elterjedési térkép 300. l.)

XXVI. t. 1–16. Egy- és kéttagú változatok egyaránt használatosak voltak e típus keretében. Kerek bronzhuzalból, vagy laposra kalapált szalagból áll a kengyel és enyhe ívben megy át a lábészbe. Ha összehasonlítjuk a hasonló kelta fibulákkal, feltűnik, hogy a különbség közöttük csak annyi, hogy a kelta fibulánál a lábész a kengyel *főle* hajlították, míg a római császárkori kapcsolótűk lába a kengyel *alá* hajlítva alkotja a fibula tőtartóját. Az aláhajtottlábú fibulákat nálunk a II. század végén, illetőleg a III. században használták és egyes változatok még a IV. században is éltek. Mivel azonban a kelta formák ekkor már kivesztek, világos, hogy az átöröklődés olyan területen történt, amelyen a hasonló kelta fibulaformák tovább éltek és aláhajtottlábú fibulákká alakulhattak.

A déloroszországi kelta anyag mutat olyan késői másodvirágzást, mint sehol másutt. A Dnjeper torkolatától nem messze, p. o. Olbia közelében Maritzyn területén a Hunyady

³⁰ V. ö. Kovrig, XXIV t. 4.

³¹ V. ö. Barthel ORL. Nr. 8, Zugmantel.

³² Pécs, múzeum Inv. 802/3.

¹ V. ö. Kovrig, 11. csoport, Almgren, 6. csoport.

id. m. XXII. t. 6. sz. fibulához hasonló kapcsolótűt találtak, míg a mellette lévő kamra-sírban egy kezdeti formájú aláhajtottlábú fibula került elő.²

A leletek tényleg igazolják, hogy az aláhajtottlábú fibulák Dél-Oroszországban alakultak ki. A legkorábbi formák t. i. csak itt fordulnak elő: azok, amelyeknél a fibula aláhajtott lábrésze és a fibulakengyel egymással háromszöget alkot és a kengyelre csavart drót ezt egészen a fejrészig beborítja (Almgren 156. és 167.).³

Későbbi fejlődési fokot jelent már a XXVI. t. 1, 2. és 16. forma, melynél a láb aláhajtott része párhuzamos a másik felével és az 1, 16 formáknál csak két-háromszor, a 2. sz. fibulánál pedig többszörösen van a kengyelre csavarva. Ezen kapcsolótűk Pannóniában való elterjedésére vonatkozólag feltűnik, hogy elsősorban Brigetióban és Carnuntumban kedvelték őket. Azt is megállapíthatjuk, hogy Magyarország területén nemcsak Pannóniában gyakori eme változat, hanem meglehetősen sűrűn kerül elő a Duna—Tisza közéről, a Tiszántúlról és a Magyar Medence északi vidékeiről is.⁴

Megjegyzésre méltó jelenség, hogy Erdély területén, ahol az aláhajtottlábú fibulák szintén igen kedveltek voltak, ez az egyszerű egytagú változat nem jelentkezik. Ezzel szemben feltűnik tőlünk északra Galiciában, Csehországban, Lengyelországban, Kelet-Németországban, valamivel ritkábban Nyugat-Németországban és felszínre kerül a Keleti-tenger partvidékén is⁵. Ezt a fibulaformát úgy kell tekintenünk, mint az aláhajtottlábú fibulák egyetlen Sziléziában keletkezett változatát.⁶

² Az aláhajtottlábú fibulák keletkezésével foglalkozó főbb munkák a következők: Almgren, i. m. 6. csoport. VII., VIII. t., továbbá u. i. 250 l. — Kossina, Deutsche Vorgeschichte, 170. l. — B. Salin, Die Altgermanische Tierornamentik 7 l. — G. Müller, Die Fibeln mit umgeschlagenem Fuss in Ungarn u. Siebenbürgen, 1931. (Kny. az Ung. Jahrbücher-ből).

³ Több hasonló példányt hoz Kercsből Almgren (Beilage I. 28.). — További darabokat ismerünk Olbiából, Cherson kormányzóság, Rostowról, a Don mellékéről, Tschegemről az északi Kaukázusból, Maritzynről, Olbia mellől, Gorodok Nikolajewkaról (PZ. V, 1913, 84 l. 94 ábra). Ezt a temetőt Ebert (Südrussland im Altertum) a Kr. utáni III. századra datálja.

⁴ A XXVI, t. 2. változat ismeretes: Ságról (Temes megye). (G. Müller, id. m. 5. l. I. t. 4.) — Alattánról (Szolnok vármegye) a 13. sírból (őrzési hely MNM. Népvándorlaskori raktár, Inv. 12/1934, 47. 5.), egy további példány ugyaninnen a 81. sírból (u. o. Inv. 12/1934, 47. 8.). Versec környékéről (Versec, múzeum). A XXVI. t. 1. változat a következő lelhelyekről ismeretes: Miskolc, Sajó melletti homokbánya (Miskolc, múzeum). Egy másik példány, ahol a láb bekarcolt vonalakkal van ékesítve, szintén innen való (Miskolc, múzeum, lásd G. Müller, 5 l. I t. 5). Zalota (G. Müller 5 l. I t. 5). Valószínűleg hasonló fibulatöredék a MNM. népvándorlaskori raktárában az Inv. 14/1934, 46, 8. sz. fibula is. Lehelye Tiszaladány és Tokaj közt elterülő vidék. Szarvasról (Békés megye), Almgren, Beilage I, 28; Szeged-Óthalomról Almgren, Beilage I. 28, Kúnszentmiklósról (Pest megye), Almgren, Beilage I. 28. ismerünk hasonló példányokat.

⁵ Almgren, 158, 159. sz. formának megfelelő germániai változatokat pontosan felsorolja Almgren (Beilage I. 28.). — További példák: Wetzlar (Uslar, id. m. XII. t. 23). — Prag-Bubentsch, csontvázsr (Reinerth II, 594 l. 153 ábra). Ugyanitt van publikálva Stankowitz-ról egy hasonló, de alsóhúros fibula, lelhelye Brünn-Czernowitz (Reinerth II. 294 t.). Hasonló fibulát ismerünk quád leletekből, Heidenstadt bei Limberg-ről (Reinerth II, 297 t.) és Schwechát-ról (ugyanitt); mindkét példány kengyele rovátkolással díszített.

⁶ Almgren, 85. l.

E formához hasonló a Kovrig XII. t. 126 fibulaforma. A szerkezete teljesen megfelel az előzőeknek, azzal a különbséggel, hogy itt a fibula lábvége háromszög alakúan kiszélesedik és az egész láb rész szalagformára van kalapálva. A fibula lába és a tűtartócsatorna közt meglehetősen széles közt hagytak, a láb homlok részét pedig bekarcolt motívummal díszítették. Ilyenféle fibulákat elsősorban Görögországból, Dalmáciából és Itáliából ismerünk.⁷ Almgren szerint az aláhajtott lábú fibulák e változatát nem a bennszülött germán lakosságnak, hanem a délről jövő gótoknak kell tulajdonítanunk. Pannónián kívül ismeretes egy ily kapcsolótű a Bánátról is,⁸ és Törökszentmiklósról.⁹

A XXVI. t. 5, 6, 9, 10, 11. sz. fibulák még a fent tárgyalt csoporthoz tartoznak (a XXVI. t. 1, 2. sz. változatokhoz). Ezen variánsoknál a szalagszerű, lapos fibulatestet koncentrikus körök, vagy vonalas motívumok díszítik.

A XXVI. t. 3. forma a Nagy Magyar Alföld szarmata népességére jellemző,¹⁰ annyira, hogy onnan csak Pannóniába jut el. E formára jellemzők a fibulatestet díszítő kis gyűrűskék, amelyek külön vannak ráerősítve a fibula kengyelére és lábára. Egytagú tűszerkezete van, négy spirális csavarulattal és felső húrozással. E fibulaforma tehát a barbaricum területéről szívárog be a provincia leletanyagába.

Míg a most tárgyalt változatok részben a tőlünk északra élő germánoktól, részben a magyarországi barbaricumból erednek, addig a XXVI. t. 8. számú kapcsolótű kimondottan a déloroszországi ízlést tükrözi azzal, hogy a háromszög alakban kiszélesedő lábat rekeszbe foglalt gránát díszíti.¹¹

Tulajdonképpen még az aláhajtott lábú fibulák e csoportjába tartoznak a már komplikáltabb tűszerkezetet mutató XXVI. t. 4, illetve 12 és 15. sz. fibulák is. Ezek provinciánkban csak egészen szórványosan jelentkeznek.

XXVI. t. 12. Almgren 162. formájának felel meg. Hasonló kéttagú fibulákat ismerünk Dél-Oroszországból is.¹² Feltűnően jellemző az előbb említett forma Erdély lelet-

⁷ Almgren, 77. l. Ugyancsak önála van publikálva egy Westfáliából, frank sírmezőről való ily típusú kapcsolótű.

⁸ G. Müller, III t. 7, 7 l.

⁹ Kovrig, XXII. 1.

¹⁰ Az Alföldről a következő lehelhelyekről ismerünk e típusú fibulákat: Zalota (G. Müller, 5 l., I t. 3). Zalota, gyöngyözött dróttal díszített csavarásokkal (G. Müller, 5 l., I t. 1). Pusztaszentmiklós (Párducz M., Dolgozatok VII, 1931, 13. t. 13). Kiszombor 104. sír (u. a., Dolgozatok VII, 1931, XIII t. 3). Ókócske (u. a., Dolgozatok VII, 1931, XIII t. 3). Kiskunfélegyháza (u. a., Dolgozatok VII, 1931, XIII t. 3). Balsa (u. a., Dolgozatok VII, 1931, XIII t. 13). Kecskemét (Dolgozatok VII, 1931, XIII t. 3). Kecskemét, Máriavárosi téglagyár (u. a., Dolgozatok VII, 1931, XIII t. 3). Ugyaninnen még egy hasonló példány. — Orosháza (u. a., Dolgozatok VII, 1931, XIII t. 3). Kiszombor 385. sír (u. a., Dolgozatok VII, 1931, 84 l.). Jászberény-Csegelapos (u. a., Dolgozatok VII, 1931, XIII t. 3). Szentcs-Kistóke, 1. sír (u. a., Dolgozatok VII, 1931, 105 l., XIII t. 3). Vele egy sírban térdfibulák. — Gyopáros (u. a., Dolgozatok VII, 1931, 109 l.). Újfehértó (u. a., Dolgozatok VII, 1931, XIII t. 13). Bánát (G. Müller, id. m. 6 l., I t. 1). Hortobágy (G. Müller, id. m. I t. 1), Tura (G. Müller, id. m. 5 l., I t., b2), Gombos (AÉ. 1908, 422 l.). Mezőtúr, Harcsászug (G. Müller, id. m. 5 l., I t., 1).

¹¹ P. Z. I. 1909. 74. l. 6, 7. ábra.

¹² Gorodok Nikolajewkáról. (Pz. V, 1913, 90 l., 105 ábra.)

anyagára,¹³ amelyet ebben az időben már nem tulajdoníthatunk a romanizált lakosságnak. Megjelenik a Magyar Alföldön¹⁴ és Germániában is.¹⁵

A Pannóniában jelentkező példányok tehát e pontusi formák közvetítésével az Alföldünkön élő lakosság hatását mutatják. Sajnos, nem tudjuk ma még azt a fontos kérdést eldönteni, hogy betelepült germánok vagy szarmaták hagyatékáról van-e szó, vagy kultúrhatásról; az előbbi eset mindig valószínűbb.

XXVI. t. 13. A fentebb tárgyalt formához hasonló, spirális tengellyel készített tűszerkezetének alsó húrozása van. A húr nem a spirális csavarulatok két szélső tagját köti össze egymással, mint máskor, hanem a két belső csavarulatot. Almgren 168. sz. típusának van ilyen tűszerkezete, de itt még egy gomb díszíti a kengyel fejrészét. E fibulaváltozatok Pannóniában való megjelenését ugyanazon az útvonalon követhetjük, mint az előző formákét: Pontus-vidék,¹⁶ Havas-Alföld,¹⁷ Erdély,¹⁸ Nagy Magyar Alföld,¹⁹ egyes szórványos darabok felszínre kerülnek a szabad Germániából is.²⁰

XXVI. t. 14. Erős rokonságot mutat az előző formával. A tűszerkezet húrja a spirális csavarodás felett fut. A **XXVI. t. 4** a legfejlettebb formát mutatja.

Ezen típus datálására vonatkozólag a következőket jegyezzük meg:

A **XXVI. t. 1–2.** fibulatípus, amelyet Sziléziából származtattunk, Germániában a II. század végétől a III. sz. végéig volt használatban.²¹

¹³ Az Erdélyből előkerült ily típusú fibulák legnagyobb része Kovács István ásátásából a maroszentannai temetőből került felszínre (Ö. h. Kolozsvár, Nemz. Múz.), mégpedig a 20, 27, 29, 48. sírokból, amelyek mindegyike — a 48. sírt kivéve — két hasonló darabot tartalmazott. V. ö. a kolozsvári Dolgozatok III, 1912. évfolyamában Kovács publikációját. Továbbá G. Müller 6 l. 2 t. 106. Bővebben foglalkozik a maroszentannai temető anyagával E. Brenner, 7. Ber. d. RGK. 1915, 264. Az idevonatkozó irodalmat ld. u. o. Ugyancsak a kolozsvári múzeumból jegyeztem fel még a Maroszentannáról származó példányokon kívül egy Apahida környékéről (Inv. II. 1347) és egy ismeretlen lelhelyről (Inv. Nr. 3268) való kapcsolótűt.

¹⁴ A Nagy Magyar Alföldről a következő lelhelyeket ismerjük eddig: Öcsöd (G. Müller, 7 l. 3 t. 2). Kúszentmárton (Párducz, Dolgozatok VII, 1931, XIII t. 16). Szeged-Alsóközpont 6. sír (u. o., Dolgozatok VII, 1931, 97 l. XIII t. 7), Hadrianus érmével. — Pusztamérges, 10. sír (u. a., Dolgozatok VII, 1931, XIII t. 16), Jászberény, Csegelapos (u. a., Dolgozatok VII, 1931, XIII t. 16). Szentes-Bereghát, 6. sír (u. a., Dolgozatok VII, 1931, 104 l. XIII t. 5). Szentes-Kistőke, 5. sír (u. a., Dolgozatok VII, 1931, 105 l.), Szentes-Nagyhegy, 5. sír (u. a., Dolgozatok VII, 1931, 106 l., XIII t. 16).

¹⁵ Germániában a következő lelhelyekről ismeretesek: Wilhelmsau, 22. égetett sír (Zeitschr. für Ethnologie, 1905) Brostorp, Öland (Almgren, VII t. 162). Grubno (Zeitschr. f. Ethnologie, XXX, 1898. 35 l.), Gruneiken, 6. sír) Tischler, III. t. 5.).

¹⁶ Gorodok Nikolajewka (PZ. V, 1913, 88 l., 98 ábra). Tscherniachow—Romaschki, Guv. Kiev (Reinerth id. m. III, 1168 l., 246 ábra).

¹⁷ Tei-Bukarest (Bucarestii 1935, 200 l., 39—40 ábra).

¹⁸ Erdélyben ugyancsak a maroszentannai temető szolgált ilyeneket, a 23. és 62. sírből (Kolozsvár, Nemz. Múz.).

¹⁹ Füzesabony (MNM., népvándorlaskori raktár, 15/1934. 46. 8.).

²⁰ Moythienen (Blume, id. m. 30 l., 29 ábra).

²¹ E megállapításunkat először is azzal támasztjuk alá, hogy a tárgyalt formák az aláhajtott-lábú fibulák egyik legrégebb csoportjához tartoznak, amelyek fellépését pedig Almgren a II. század végére teszi. Hogy viszont a III. század végén még mindig használatban voltak, azt p. o. a sacraui lelet bizonyítja, amelyben hasonló fibula Claudius Gothicus érmével együtt feküdt. — A 400 körüli murgai leletben is volt ily fibula (Alföldi A., Leletek a húnkorszakból, 1932, 26 t.); még későbbi példányok p. o. a bulgáriai Sadowetz keleti germán megszállóitól valók.

Nálunk e fibulák sajnos eddig még nem kerültek elő datált leletből, de mivel a pannóniai példányukat úgy fogjuk fel, mint a germániai, közelebből a sziléziai gyártmányok beszivárgását, ezek időmeghatározását vihetjük át a mieinkre.

Ugyancsak a III. sz.-ra kell datálnunk azt a hazánk leletanyagára annyira jellemző változatot, amelyet XXVI. t. 3. sz. képen mutattunk be.²²

2. SPIRÁLIS SZERKEZETŰ „T” FIBULÁK.¹

(Elterjedési térkép 301, l.)

E fibulákat Almgren az aláhajtottlábú fibulákból keletkezett fibulaformákat magábafoglaló 6. csoportjában tárgyalja. Szükséges azonban, hogy külön nevet adjunk ezen kapcsolótűknek, mert a láb aláhajtásából keletkezett jellemző tűtartóforma ezen típusú fibuláknál már nem található meg. Kivétel nélkül mindig spirális szerkezettel vannak konstruálva; alakjuk nagyjából T formájú.

A legtöbb példánynál felfedezhető a kengyel és láb találkozásánál vagy csavart drót, vagy pedig más díszítés (XXV. t. 18.), ami arra utal, hogy e jelen csoport az aláhajtottlábú fibulákból alakult ki. A fentebb jelzett díszítési módozatot pedig úgy kell tekintenünk, mint a visszahajlított lábvég kengyel aljára való rácsavarodásának az emlékét.

Így vezethető le tipológiailag a spirális szerkezetű T fibuláknak az aláhajtottlábú fibulákból való kialakulása. De ez a fejlődési menet akkor nyer döntő bizonyítékot, ha megvizsgáljuk jelen formák elterjedési területeit és használatának idejét.

E fibulák ugyanis sokkal nagyobb számmal lépnek fel germán területen,² mint provinciális földön, úgyhogy a romanizált lakosság körében való használatát is a germán ízlés kisugárzásának kell tulajdonítanunk.³ A XXV. táblán bemutatott példák közt a 10. sz. fibula látszik a legkorábbinak lenni. Ez nagyjából Almgren 69, 70 sz. ábrájának felel meg. Ő e formák pontos elterjedési területét nem sorolja fel, de annyit említ, hogy e típus Dél-Oroszországban, majd szórványosan Magyarországon és a nyugati provinciákban jelentkezik, de legjellemzőbb Észak-Németország és Dánia leleteire.

XXV. t. 7, 8, 16–19. sz. alatt ábrázolt fibulák igen gyakoriak, elsősorban tőlünk északra a germánok földjén,⁴ de megtalálhatók a Nagy Magyar Alföldön és a Duna alsó folyásánál is, úgyszintén szórványosan a provinciákban.

²² E megállapítást a gyurói majorban Philippus bronzával előkerült hasonló fibulával támasztjuk alá (Marosi A., Múzeumi és könyvtári Értesítő VII, 1913, 194 ábra). — Kovrig, 22. l.

¹ Kovrig, 137–139 és 164, 168–170, 174, 178 forma. Almgren, 6. csoport.

² Hasonló fibulát említ az Odera-Passarge vidékéről E. Blume, 28. l. V. t. — Ugyancsak hasonló fibulának látszik lenni a Dolgozatok 1933/34. IX–X. évfolyamában a 183. lapon közölt I. mártélyi női sírból előkerült kapcsolótű is. Itt említjük meg a XXV. t. 10. ábrán közölt fibulát is. (Ö. h. Miskolc, Múz., Szirmay-gyűjtemény, lelhelye bizonytalan.) — Hasonló fibulákat ismerünk Marosszentannáról (Reinerth, III. 479. t.).

³ Almgren, 86. l.

⁴ A következő példákat adjuk a lelőhelyekre az irodalomból: Gruneiken (Tischler, III t. 6; ugyaninnen az 50. sírból egy másik III t. 11. l.) Kossew (Zeitschrift f. Ethnologie XXIII. 1891), Borkenhagen (Zeitschr. f. Ethnologie XXV. 1893, 575. l.). Leihgestern (Korrespondenzblatt IV, 1911, 56 l.). Díszítetlen kengyelfejjel ellátott germániai fibulákról tudunk a következő lelőhelyekről:

Olymódon oszlanak meg a különböző formák, hogy a szabad Germániában elsősorban a hosszú spirálisos, alsóhúrozású darabok fordulnak elő, amelyek tehát inkább **XXV. t. 16—19.** sz. formáinkhoz hasonlítanak, azzal a különbséggel, hogy a germaniai példányok csak ritka esetben készülnek úgy, hogy a fibulafejet gombbal, vagy valamely más formájú fejlappal látnák el.

Míg a germániai anyagban inkább az alsóhúrozású fibulák a jellegzetesek, addig a Pontus vidékén és a Duna alsó folyása mentén felsőhúrozású darabok kerültek elő nagyobb mennyiségben a fibula fejénél egy díszítógombbal⁵ (hasonlóan a **XXV. t. 7, 8-hoz**). Ezekkel a darabokkal mutatnak rokonságot a Nagy Magyar Alföld barbárok által lakott területeiről előkerült fibulák is.⁶

A raetia-felsőgermániai limeskasztellumokban is felszínre kerültek spirális szerkezetű T fibulák, mégpedig elsősorban az a szabad Germániában is használatos változat tűnik fel gyakran, amelynek alsóhúrozása van, meglehetősen hosszú spirálissal.⁷ Ezen példányok kengyelfejét a legtöbb esetben nem díszíti gomb. A germániai darabok, amint azt Almgren kimutatásából látjuk, az aláhajtottlábú fibulák és az ő 7. csoportjába tartozó magas tűtartójú, kéttagú számszeriás fibulák társaságában jelentkeznek, amely tény a III. sz.-ra utal. A legkésőbbi példányokat Constantinus éremmel találták.⁸ E kapcsolótűknek a germániai-raetiai limes-erődökben való előfordulása azt mutatja, hogy használati idejük mindenesetre még a III. sz. első felére esik, tekintettel ezen erőd táboroknak a III. sz. második felében történt feladására.

A Nagy Magyar Alföldön felszínre került fibulák datálásához a kiszombori temetőből előkerült darabok nyújtanak támpontot, ahol a 112. sírból⁹ kikerült fibulát vagy Antoninus Piusnak (138—161), vagy Marcus Aureliusnak (161—180) tulajdonított érem-

Neuhof (Reinerth, III, 455 l.); Helmstedt (Günther Thaeringen, 64 l.); Watenstedt-ről kettő (u. o.); Prag-Bubentseh (Reinerth, I, 594 l.). Redelről hasonló példány került felszínre csontfésűvel együtt. Számos lelőhelyet említ még Plettke Angeln und Sachsen c. munkájában, kiemelve, hogy e forma elsősorban az Elba vidékére jellemző. — Gruneiken (Tischler, III. t. 9.). Szászországból még Schernen (Zeitschr. f. Ethnologie, 1891.). Ugyancsak a Zeitschr. für Ethnologie említ még hasonló fibulákat Kossew-ről, az 5, 11, 18, 29. sírokból. Kämmerleihölzchen bei Weissenfels több pld. (M. Wilcke—H. Mötefindt, Mannus VI, 1914.)

⁵ Több hasonló példány ismeretes Tomiból. Ö. h. Bucarest, Muz. Severeanu-gyűjtemény. Hasonló példányokat említ a Bucureștii 1935. 202. l., Ö. h. Bucarest, Severeanu-gyűjtemény.

⁶ Kiszombor 112. sír (Párducz M., Dolgozatok VII, 1931, 83 l.); Ugyaninnen a 119. sírből (u. a., Dolgozatok VII, 1931, 84 l.). Kiskunfélegyháza (u. a., Dolgozatok VII, 1931). Kishomok, 7. sír (u. a., Dolgozatok VII, 1931, 94 l.). Szentcs-Nagyhegy (u. a., Dolgozatok VII, 1931, 106 l.), Szentcs-Nagyhegy, 1. sír (u. o., Dolgozatok VII, 1931.) Lovrin (u. a., Dolgozatok VII, 1931, XIII. t. 8) Hódmezővásárhely (u. a., Dolgozatok VII, 1931, 92 l.). Szeged-Makkoserdő (u. a., Dolgozatok VII, 1931, 99 l.). Kiszombor, 209. sír (u. a., Dolgozatok VII, 1931, 84 l.).

⁷ Példák: Saalburg (Saalburg Jahrb. VI, 1914—24, 55 l. 7, 8. t.), Osterburken (ORL. Nr. 40.), Böhming (ORL. Nr. 73/a.), Kapersburg (ORL. Nr. 12/c.). Több példány Zugmantelből (ORL. Nr. 8.). Barthel azon véleményét fejté ki, hogy ezen fibulák nem a germán aláhajtottlábú fibulákból keletkeztek, hanem egyrészt a drótfibulák, másrészt — a kengyelformát illetőleg — a térdfibulák hatása érvényesül a spirális szerkezetű T fibulák kialakulásánál (v. ö. ORL. Nr. 8., Zugmantel 78 l.). Weissenburg ORL. Nr. 72. Schuhmacher megállapítása szerint e fibulát a III. század első felére lehet datálni.

⁸ Almgren, 86. l.

⁹ Dolgozatok 1931.

mel lelték. A 209. sírból kiásott kapcsolótűt Marcus Aurelius érme kísérette, a 119. sírban lévő pedig Caracalla verete (198—217). Már több esetben láttuk, hogy a barbaricumban a császári veretek használata mindig bizonyos késést mutat, annyit azonban bátran mondhatunk, hogy a spirális szerkezetű T fibulák használata itt is főleg a III. sz.-ra, annak is az első felére tehető.

A Pannóniában használatos spirális szerkezetű T fibulákat az előzőek alapján két csoportra oszthatjuk. Az első csoport a XXV. t. 7—8. felsőhúros szerkezetű típus, nyilván a Fekete-tenger mellékéről jutottak el hozzánk. A második csoportba a XXV. t. 16—21. sz. fibulák sorolhatók, amelyek szabad germaniai formát mutatnak és nálunk Pannóniában csak egészen szórványosan jelentkeznek.

3. SZÉLES TŰTARTÓJŰ SPIRÁLIS T FIBULÁK.

E fibula-típus kialakulására egyrészt az aláhajtottlábú fibulák, másrészt viszont a régibb germán kapcsolótűk voltak hatással.¹ A típus keretén belül elkülönülnek azok a változatok, amelyeknél a fibulalábat befejező gomb díszíti. E változatokhoz tartoznak a mi Pannóniából előkerült példányaink is.

XXV. t. 9. sz. formáról Almgren azt állapítja meg, hogy igen jellemző Nyugat-Poroszsország leletanyagára, de gyakoriak Galiciában, megjelennek Gotlandban, továbbá Nyugat-Németországban is, de a leletek tanúsága szerint igazi hazája Germania keleti része. Innen terjedtek el az egész barbaricumban.

Ilyen fibulákat ismerünk a Nagy Magyar Alföld területéről³ is, Pannóniában viszont annyira gyéren kerültek elő, miszerint feltételezhető, hogy teljesen idegenek voltak a pannóniai ízlés számára és csak Germániából szivárogtak ide.

Ugyanezen csoportba sorolható a XXV. t. 22., 23. sz. forma. A talpat képező gomb felett gyöngydíszítésű drótgűrű foglal helyet. Hasonló fibulák meglehetősen sűrűn fordulnak elő Germániában.⁴

¹ Almgren, 90. l.

² A lelőhelyeket megnevezni Almgren, Beilage I. 32. További példányokról tudunk: Dobrichowról (Reinerth, id. m. II. 153. ábra). Ismerünk burgund területéről is ilyeneket Wilhelmsauról. Pannónia határán a Dunától északra hasonló fibulák kerültek felszínre Komárom (Ő. h. Baden, Muz.) és Leányvár környékéről (Pozsony, Slovenské Muz. Inv. Nr. 7759.), valamint Nagyharcsásról (Eisner, 71 t. 8.).

³ A következő lelőhelyeket állította innen össze Párducz M.: Bábocskapuszta (Dolgozatok VII, 1931, XIV. t. 6.), Kiskunfélegyháza-Borsihalom (u. o.), Kiskunfélegyháza-Pusztapáka (u. o.), Kecskemét-Ladány (u. o., XIV. t. 6.) Kiskunfélegyháza (u. o.), Jászberény-Csegelapos (u. o.), Jászdózsa-Tatárhányás (u. o.).

⁴ Néhány példa: Schleswig-Holstein (Plettke, Angeln u. Sachsen, 7. csoport, XI t. 1, 2), Wilhelmsau, 64. sír (Mannus V, 1913, 29. l. VI t.), Reichersdorf (Zeitschr. f. Ethnologie, 1899, 349 l. 21 kép), Oberhausenből két hasonló példányt ismerünk (Uslar, id. m. 33. t. 46, 47), Cölleda (u. o., 43. t. 8.), Westfalia (Uslar, id. m. 53. t. 19.), Hannover (u. o., XXII. t. 29.), Nordheim (u. o., XXII. t. 31.), Mainz (Mainzer Zeitschr. VII, 1912, 86 l. 1 ábra 14), Rheindorf, 49. sír (Uslar, XXII t. 34 és XXX t. 11), Rheindorf, 54. sír (Uslar, XXII t. 33 és XXX t. 10), Rheindorf 95. sír (Uslar, XXXV t. 3), Rheindorf szórványlelet (Uslar, XXII t. 28), Giessen (Uslar, XXII t. 32), Baldersheim (Uslar, XXII t. 24), Unterweissenborn (Uslar, XL t. 27).

Almgren ezen fibulák datálására vonatkozólag arra az eredményre jutott, hogy használati idejük a III.—IV. sz.-ra tehető. Ezen meghatározást a pannóniai példányokra vonatkozólag is helytállónak mondhatjuk, mivel a mi provinciális példányaink is a szabad Germaniából kerültek ezekre a területekre, viszont még római leletanyagban foglalnak helyet. Ebben a korszakban nagy germán betelepítések történtek tartományunkba: egész törzseket is befogadtak. Így a germán elem itt nagyon elszaporodott s viseletének emlékei így várhatók is voltak.

K) ÁLTALÁNOS KÉSŐRÓMAI PROVINCIALIS FIBULAFORMÁK.

I.

1. CSUKLÓS SZERKEZETŰ T FIBULÁK.¹

(Elterjedési térkép 299, 302, 303. l.)

XXIV. t. 1—14. Ebben a csoportban közös ismertető sajátosság a csuklós túszerkezet. A fibulafejnél mindig valamilyen díszítőelem foglal helyet, amely vagy egy gombból (**XXIV. t. 1—4., 6—7.**) vagy egy félkör alakú lapból (**XXIV. t. 5., 8.**), vagy peltát utánzó motivumból (**XXIV. t. 9—10.**) áll. Ott, ahol a félkörívben hajlított kengyel található a fibula lábbrészével, a legtöbb esetben kis párkány alakú képződmény tagolja a fibula testét. Lába vagy laposan van levágva, vagy pedig csúcsban végződik, amely esetben gerincvonala van a lábbrésznek. A tütartó mindig cső alakú. — Ezek a dunamenti római provinciák jellemző kapcsolótípi,² itt kell tehát keresni kialakulásuk helyét is. A spirális szerkezetű T fibulák feltétlenül nagy hatással voltak kifejlődésükre; erre mutat 1. külső formájuk és azon tény, hogy 2. e két fibulaforma egyazon időben lép fel (l. még alább).

A **XXIV. t. 1—4.** képek mutatják e típusnak azon változatait, amelyek a legnagyobb kedveltségnek örvendtek. E formák igen gyakoriak a nagy limes-erődökben Raetia- és Felső-Germaniában,³ sőt oly nagy számmal fordulnak elő ezekben a táborokban, hogy a III. sz. elején a legkedveltebb fibulaformának ez látszik lenni. Megjelennek a mai Bulgária területén is és szórványosan felszínre kerülnek a mai Németország⁵ leletanyagából is.

¹ Kovrig, 12. csoport. — Collingwood, U. csoport,

² Almgren, 88. l.

³ Néhány példát sorolunk fel a lelőhelyekre: Saalburg (Saalburg Jahrb. VI, 1914, 24. IV t. 3), Feldberg (Saalburg Jahrb. VII, XXIV t. 23), Faimingen (ORL. 66/c. VI t. 1 és 3), Weissenburg (ORL. Nr. 72. VI t. 7—9), Pfünz (ORL. Nr. 73 és XII t. 82—84), Zugmantel (ORL. Nr. 8, IX t. 60), 67, XXI t. 30, IX t. 64, XXI t. 31 és 6 ábra 3, XI t. 13, IX t. 61. IX t. 62 XXI t. 32, IX t. 66, IX t. 65, IX t. 63, XXI t. 41), Stockstadt (ORL. 33/c 49, VII t. 17), Cannstatt (ORL. Nr. 59, VIII t. 7), Köln (Sammlung Niessen, 3468, 3467), Osterburken (ORL. Nr. 40, 22. ábra), Mainz (Mainzer Zeitschrift VI, 1911, 106 l. 20 ábra).

⁴ Néhány példa a lelőhelyekre: Cansewo, Bela Kr. (Sofia Mus. Inv. Nr. 6561.), Pastrovo (sírlelet Plovdiv, Mus. Inv. Nr. 1827.).

⁵ Néhány példa: Homburg (IV. Bericht d. Röm. Germ. Kommission, 1908, 40 l. 6 ábra, 25 kép).

XXIV. t. 6. E válfajt jellemzi, hogy a fibulatest kétszer törik meg derékszögben. E változathoz is a raet-germániai limeskasztellumokból⁶ szedhetjük össze a legtöbb analógiát.

A csuklós T fibulák egy különálló csoportját képezik azok a kapcsolótűk, amelyeknek a kengyele több ágra van tagolva, ú. n. villázott kengyelük van. A **XXIV. t. 7—9., 11.** számú kapcsolótűk tartoznak e változathoz. Ezek közül **XXIV. t. 8., 9.** finoman kidolgozott példányok, háromágra tagolt kengyellel, fejlappal és gerincvonalas, lent csúcsban végződő lábbal. Hasonló módon kidolgozott darabok nagy számmal kerültek elő a germániai limeskasztellumokból.⁷

A **XXIV. t. 10**-nek a kengyele finom mintában van áttörve. Ugyanilyen kapcsolótűt ismerünk Pfünz erődjéből.⁸ E példány gombos fejlappja is áttört pelta-alakú. Ilyen máskor is előfordul (l. Kovrig 145 sz.): hozzájuk szintén a raetia-germániai határerődökből tudunk analógiákat.⁹

A Duna vonalán lefelé haladva Pannoniától délre is feltűnnek ezen kapcsolótűk, amint azt bulgáriai és erdélyi leletek mutatják. Almgren szerint megjelennek Itáliában is.¹⁰ Aquileiából pedig a **XXIV. t. 6.** formájú kapcsolótűről tudunk.¹¹

Ha e csoport Pannóniából előkerült példányait áttekintjük, feltűnik, hogy ezeket a dunamenti táborok leletei közt találjuk meg. Miután pedig a szomszédos provinciákban szintén főleg az erődökből kerültek felszínre, mégpedig ugyanezen formákban, kérdezhetjük, hogy nem a katonaság ruházatához tartoztak-e? További alátámasztást nyer feltevésünk akkor, ha az ezen típusból kialakult ú. n. hagymafejes fibulákat vesszük vizsgálat alá. Ezeken feltűnik az óriási egyöntetűség az egész birodalom területén. Feltétlenül egységes központi irányításra — tehát állami centralizációra — kell gondolnunk ezeknek a gyártásánál, amelyet megállapíthatunk a későrómai kör egyéb ipari termékein is.

E típus datálásához a következőket jegyezzük meg: Amennyiben feltételezzük e kapcsolótűknek a spirális T fibulákból való kialakulását, evvel azt is elfogadjuk, hogy a III. sz. előtt e típus használatban nem lehetett. Láttuk már viszont, hogy a III. sz.-ban tényleg fellépnek már, mégpedig már ennek az elején, mert feltűnő nagy számmal kerülnek felszínre a germaniai limes erődítményeiben. Az aquincumi példányok leletkörülményei szintén a III. sz.-ra utalnak. Így ezen fibulák típus tekintetében és időrendben is

⁶ Néhány tipikus lelőhely: Osterburken (ORL. Nr. 40, 19 ábra), Kapersburg (ORL. Nr. 12/c 27. VII t. 3), Zugmantel (ORL. Nr. 8, IX t. 59), Holzhausen (ORL. Nr. 6, VIII t. 4), Feldberg (ORL. Nr. 10, 6 t. 19), Mainz (Lindenschmit, A. u. h. V. 4, 45 t. 3).

⁷ A **XXIV. t. 8, 9.** formára példák: Zugmantel (ORL. Nr. 8, IX t. 48—55 és XXI t. 26, 28), Pfünz (ORL. Nr. 73/c XII t. 72—78), Feldberg (ORL. Nr. 10, VI t. 33), Stockstadt (ORL. Nr. 33/c, VII t. 8, 9), Saalburg (Saalburg Jahrb. VII, 1930, 29 l. 5 t. 5, 6), Zugmantel (Saalburg Jahrb. II, 19, 11 t. 14). A **XXIV. t. 11.** formát ismerjük Niederbergből (ORL. Nr. 2/a, VII t. 5) és Zugmantelből (ORL. Nr. 8, IX t. 47).

⁸ ORL. Nr. 73, XII t. 70.

⁹ Zugmantel (ORL. Nr. 8, IX t. 35—46; XXI t. 29), Pfünz (ORL. Nr. 73, XII t. 71), Kapersburg (ORL. 12/c, VII t. 10), Cannstatt (ORL. Nr. 59, VIII t. 6), Saalburg (Saalburg Jahrb. VI. 1911, 18 l.).

¹⁰ Almgren, 89. l.

¹¹ Kovrig, 23. l.

átmenetet jelentenek az aláhajtottlábú fibulák és a hagymafejes fibulák között. A hagymafejes fibulák, bár előzményeik az aláhajtottlábú fibulákra mennek vissza, kimondottan római provinciális formának tekinthetők, tekintettel arra, hogy közvetlen elődjük e tisztán provinciális, csuklós szerkezetű T fibulák voltak; használatuk is csak provinciális területre szorítkozik (csekély kivételt ismerünk csak a barbaricumból).

2. HAGYMAFEJES FIBULÁK.¹

A hagymafejes fibulák tehát a csuklós szerkezetű T fibulákból alakultak ki. Már a csuklós T fibuláknál is megjelenhet a kapcsolótű karján és a kengyelfej felső végén egy-egy díszítő gombocska, amely ennél a csoportnál, még nem mindig van meg. A fejlődés további folyamán azonban ezek a gombok állandósulnak és jellegzetességei lesznek az új fibulacsoportnak. A hajdani gombocskák alakja is megváltozik, olyanfajta formát ölt, amelyet leginkább hagymafejhez hasonlíthatunk. Egyes példányoknál ezek a hagymafejek módosulnak és felületük sokszögű profilt nyer.

A Pannoniából előkerült rengeteg hagymafejes fibulát nem lehet csoportokra osztani, amint ezt a többi fibulaformáknál eddig tettük, oly egyöntetűek. Nagy általánosságban csak annyit mondhatunk, hogy kezdetben még jobban látszik a csuklós T fibulák hatása e csoportra, mint később. Ez abban nyilvánul, hogy a korai formáknál a fibulatest nyúlánkabb, a karok símák, úgy mint annál a csoportnál, melyből kialakultak. Később azonban már elveszti a reminiscenciákat és a hagymafejek egyre jobban megnövekednek, a fibula karja diszesebbé és zömökebbé válik, a lábán pedig különböző díszítések jelennek meg (XXVII., XXVIII. t.).

A teljesen kialakult formáknál tehát legfeljebb csak olyan apró különbségeket figyelhetünk meg, hogy például a fibulakar felületét hány sor bereszeléssel élnéktik. Jellemző eltérések csak a kengyel és láb díszítési módjában mutatkoznak. A különböző kengyelmustrákat mutatják a XXIX. tábla a—y képei. A láb díszítési motívumait a XXX. táblán látjuk. Általában a kengyel díszítése az egyszerűbb. Ez, amint láthatjuk, különböző vonalas és körös díszítések összetevéséből áll. A láb díszítési módja már komplikáltabb. Az egyszerű mértani mintákon kívül itt a komplikáltabb peltamotívumot is alkalmazzák különböző variációkban és feltűnik egy szívalakú mustra is (XXX. t. 28.). A bevésott díszek mellett a niello-berakás is gyakori rajtuk. (XXX.) A niellodíszítés megjelenhet a kengyel élén, illetőleg a láb közepén, de előfordul az is, hogy a kengyel oldalait díszíti. A kengyel oldalán persze egyszerűbb bekarcolt mustrák is feltűnnek (l. Kovrig, XVIII. t. 187, XIX. t. 195, 196). Egyes darabokon megjelenik a Krisztus-monogramm is; díszes, többnyire aranyozás nyomait viselő példányok ezek. Ezek a művészettörténeti szempontból is érdekes kapcsolótűk a IV. század jellemző tárgyai;² máshol, ahol a római civilizációt nem rombolta le a népvándorlás, mint nálunk, ott még tovább élnek. Ezeken

¹ Kovrig 13. csoport, Collingwood T csoport.

² Ezt mutatják a triccianai sírmező anyagából előkerült díszes niello-betétes és Krisztus-monogrammos példányok, amelyek a IV. század közepére tehetők (Radnóti A., AÉ. 1939, 148 sk. 1.).

a díszes darabokon a fibula lábán a niello-berakásos részt áttört munkájú pelta motívumok keretezik. E díszítésmód a fibuláknak tipologialilag fejlett formájával jár. Fellép ugyan a pelta-motívum korábbi darabokon is, de bemélyített alakban.

Ugyancsak áttört díszítést alkalmaztak a Julianus Apostata nevét viselő pompás aranyfibulán.³ Ezen a kengyel és a láb aránylag síma; előbbit egyszerű tova futó kutya-motívum, a lábat pedig niello-betétben IVLIANE VIVAS felirat ékíti. De gazdag díszítés jelentkezik a prizmatikus hagymafejekken; a kengyel és láb találkozásánál peltadísz van. Ez az áttört díszítés a hagymafejes fibulákon él még az V. században is. Csak az alak szenved annyiban változást, hogy a láb aránytalanul hosszúra megnyújtódik. Ilyen típusú áttört díszítéses késői hagymafejes díszű az irodalomban oly sokat emlegetett Childerich-fibula,⁴ az apahidai fibula,⁵ melyet délről exportáltak Erdély germán urainak, a hasonló típusú innsbrucki⁶ és egyéb⁷ aranyfibulák.

Van egész sor olyan hagymafejes fibula Pannóniából, amelyek feliratok olvashatók. Ezek egyrésze VTERE FELIX feliratú⁸, másokon pedig egy név után a VIVAS felírás ékeskedik.⁹

A pannóniai hagymafejes fibulák főbb formái részletesebben fel vannak sorolva a katalógusban.

Pannónián kívül az összes római provinciákban nagy számmal lépnek fel ezek, elsősorban a dunamenti tartományokban.¹⁰ Tekintettel arra, hogy a csuklós T fibulák

³ A. Riegl, Spätromische Kunstindustrie, 285 l. 71, 72 ábra. G. Behrens, Mainzer Zeitschr. XIV, 1912, 12 és köv. l.), Kovrig, 26 l., XL t. 2., M. Belaev, Seminarium Kondakovianum III, 1929, XV t. 10, Almgren, 191 ábra.

⁴ A. Riegl, 277 l.

⁵ A. Riegl, 275 l. XVI t. 2.

⁶ A. Riegl, 69 ábra.

⁷ A. Riegl, 68 ábra.

⁸ Ilyen kapcsolótűk Pannóniából a következők: a M. N. M.-ban őrzött Dunapenteléről való példány (Inv. 19/1906, irodalma Kovrig 97 l. és 26 l., XXXIV t. 7). N. Belaev, Seminarium Kondakovianum, III, 1929, XVI t. 9. — Ennél a példánynál a kengyel másik oldalán viszont a VIVAS SER felírás is olvasható. Ugyancsak VTERE felirat díszíti a MNM. egy Bátaszékről való darabját (Inv. 128/1907, Kovrig, 26 és 97 l., XXXI t. 6). A felirat itt szintén a kengyel egyik oldalán áll, a másik oldalt S alakú szalagdísz ékíti.

⁹ VIVAS feliratot volt a szombathelyi Schmidt-gyűjtemény egyik ismeretlen lehelyű példánya. CONSTANTI VIVAS olvasható a bécsi Kunsthistorisches Museum egyik aranyfibuláján, amely tehát császári ajándék volt. V. ö. Kovrig, 26 és 100 l., 40 t. 3, továbbá W. Kubitschek, Jahrb. für Altertumskunde V, 1911, 67 l., VI t. 4, G. Behrens, Mainzer Zeitschr. XIV, 1919, 12 l., N. Belaev, Seminarium Kondakovianum III, 1929, XV t. 4. A feliratot l.: CIL. III 6016. A fentebb már tárgyalt IVLIANE VIVAS feliratú kapcsolótűn a felirat a lábon foglal helyet. Ez is császári ajándéka.

¹⁰ Csak kiragadott példákat adunk a lehelyekről. — Biztosítószerkezettel ellátott fibula került felszínre Gurináról (Gurina, 33 l., klagensfurti múzeum). Raetiából példa Regensburg (Gurina, 33 l., továbbá Almgren, 89 l.). Germániából: Cannstattból (Bericht d. RGK. 1912, 113 l., 40 ábra), továbbá Feldbergből. Nyugatiabbak: Lotharingiából és Poituból (H. Mötelfindt, Bonner Jahrbücher 123, 1916, 155 l.), Staresováról, Moesia határán (N. Belaev, Seminarium Kondakovianum III, 1929, XV t. 12). Hogy a germániai limes erődjeiben általában nem lép fel e típus, azt annak kell tulajdonítanunk, hogy ezek a táborok a Kr. utáni III. század folyamán elpusztultak, tehát korábban, mint amikor e fibulacsoport keletkezett. Egész Dél-Németország, Franciaország és a Rajna vidéke mentén igen nagy számban fordul elő e típus (L. p. o.: Gurina, 33 l.) Elárasztják a hasonló fibulák Britanniát

elsősorban dunai provinciákban voltak kedveltek és így a hagymafejesek kialakulása is erre a területre vezethető vissza¹¹; azt hihetjük, hogy az illyricumi nagy állami fegyvergyáraknak van kiformalásukban lényeges szerepe.¹² Erdélyben viszont, amely terület ekkor már megszűnt római lenni és Pannonia közelségének hatása már nem érződik rajta, majdnem teljesen hiányzik ez a fibulatípus. Csak egy-egy elszórt darab került felszínre itt, amint hogy más római export is eléri már ezt az országot.¹³ Ugyanígy hiányzik e típus a szabad Germania leletanyagából. Csak egyes szórványos darabbal van képviselve a hagymafejes fibulák típusa a kárpátmedencei barbaricumban.¹⁴ Ez a tény egymagában is világossá teszi, hogy provinciális fibulacsoporttal van dolgunk.

Ahol rendszeresen folytak a kutatások, ott mindig az konstatálható, hogy a hagymafejes fibulák elsősorban a férfiak öltözékéhez tartoztak. Ez is alátámasztja fenti feltevésünket, hogy a katonai gyárakból kerültek ki e kapcsolótűk, amelyeknek egységes színezete párhuzamos a későrómai korban más területen is észlelhető jelenséggel, a különféle ipari termékek nivellálódásával. — Külön említést kell tennünk a hagymafejes

is (Colling wood; T. csoport, 255 l., 74—76 ábra és Br. M., Catalogue of Jewellery). Fellépnek itt az egyszerű tömegáru mellett a díszesen kidolgozott aranyozott, niellodíszítéssel, Krisztus monogrammos példányok is. (A guide to the Early Christian and Byzantine antiquities in the Br. M. 1921.)

¹¹ Megjelennek továbbá a hagymafejes fibulák Itáliában is, amint azt a bolognai múzeumban őrzött, Itáliából előkerült hasonló példányok mutatják (Gurina, 34. l., továbbá Almgren, 88, 89 l., idevonatkozó irodalmat l. ugyanitt). Itáliai hagymafejes fibulákat publikál B. Salin, Die altgermanische Tierornamentik, 67 ábra, 31 l.

¹² Nagy számmal vannak képviselve ezek a kapcsolótűk természetesen Bulgáriában, ahol a következő múzeumokban jegyeztem fel ilyeneket: Szófia (Inv. Nr. 321, 6208, 3635, lelhelyük; Pernik. Inv. Nr. 1760 lelhely Sofia. Oroszlánhíd Inv. Nr. 1823, 4644, 439, lelhelyük Vetren. Inv. Nr. 2234, lelhely ismeretlen és egy további ismeretlen lelhelyű példány), Varna (Inv. Nr. VI, 829, lelhely Varna, Piac-tér), Tirnovo, Russe, Kazanlik, Plovdiv (az utolsó 4 múzeumból közelebbi lelhelymegjelölés nélküli darabokat ismerünk). Ugyancsak Bulgáriából való kapcsolótűt őriz a bukaresti Severeanugyűjtemény (Bucarestii 1935, 211 l.). Hasonló fibulák kerültek felszínre a Balkán-félszigeten más-honnan is, amint p. o. a belgrádi múzeum ismeretlen lelhelyű darabjai (Inv. Nr. 527, 526) és a nisi múzeum példányai mutatják. Van ilyen a Kladovo és Turn-Severin közt elterülő vidékről (AÉ. új f. XXVIII, 1908, 164 l.). A Pontus vidékéről is kerültek felszínre ily kapcsolótűk. Tomiból ismerünk nagy számmal hagymafejes fibulákat (Bucarestii 1935, 214 sk. l. 78—82 ábrák). Dalmáciába is elkerültek ezek a kapcsolótűk (B. Salin i. m. 70 ábrán közli a híres EMMANVEL felírásu fibulát. Ugyanezt a darabot tárgyalja M. Rosenberg, 286 l. 73 ábrán).

¹³ Egész Erdély leletanyagából összesen két hasonló darabot ismerek, bár az általam nem ismert délerdélyi múzeumokban is lehet néhány példány.

¹⁴ A szabad germán népek területéről a következő lelhelyeket említjük példa gyanánt: Stupava (Stupava), Pozsony, Múz. (Eisner, 71 t. 4). Markomann területről Podzeditz-ről (Reinerth, id. m. II, 261 tábla 1, 4 ábra). Quád területről: Nyitraludány (Ludanice-)ről két példány közölve (Reinerth u. o., II, 303 t.). Hasonló Komárom (Turócszentmárton, múz.). További hagymafejes fibulákat őriznek a balassagyarmati, miskolci, munkácsi, egri múzeumok. Ezeknek lelhelye ismeretlen, többnyire azonban feltehetőleg környékbeli. Két töredékes hagymafejes fibulát ismerünk Reichelsdorfból (Ulrich, id. m. 109 l.). Amint e lelhelyek csoportosulása mutatja, a hagymafejes fibulák elsősorban azon germán területeken jelentkeznek, amelyek közelebb fekszenek a római provinciákhoz. — Néhány további példa Germániából: Grebs (W. Heym, Mannus 1930, 5 l.). Más példányokat l. Tischler—Kemke, V. t.). Egy darab Buckendorfból (Germania, III/IV, 1919—1920, 26 l.). — Aranyozott példányt őrzött a kölni Niessen-gyűjtemény (Sammlung Niessen, Cöln, Nr. 3473). Längerichből kincsleletből ismerünk hasonló fibulát (Hahn, Der Fund von Längerich).

fibulák biztosítózárjairól. Vannak példányok, amelyeknél különféle biztosítószerkezetet használnak, hogy a tű ki ne ugorhasson a csőalakú tűtartóból s a fibula így el ne vesshessen. Az egyszerűbb kiállítású daraboknál az a fajta biztosítószerkezet a legdivatosabb, amelyet a XXVII. t. 3. ábrán lehet látni. Itt a fibula lábán és tűtartóján átütött szeg körül forog a biztosítószerkezet, amelyet, miután a tűt behelyezték, a tűtartóba kellett betolni. Egyes példányoknál nem oldalról, hanem a fibula talpán át történt a tű biztosítószerkezettel való ellátása — A későbbi időkben vált szokássá az a módja a kapcsolótűk biztosításának, amelyet Kovrig Ilona is ismertet. Ezeknél a tű nem csuklós szerkezetben mozog, hanem egy lecsavarható fibulagombhoz tartozó csapszegbe illeszthető be. Így a fibula oldalgombjának becsavarásával záródik és biztosítódik a kapcsolótű.¹⁵

Datálásukra visszatérve számos adat bizonyítja, hogy a hagymafejes fibulák a Kr. születése utáni IV. sz.-ban örvendtek a legáltalánosabb használatnak. Ezt mutatják a külföldi leletek mind a provinciákban,¹⁶ mind pedig a szabad Germaniában.¹⁷ Ezt látjuk igazolva akkor is, ha e fibulacsoport elterjedési területét vizsgáljuk: a III. sz. második felében már feladott ractie-germániai limes-erődökben, valamint a kiürített és a nyugati gótoknak átadott Dáciában e típus már nincs meg, Erdélybe csak a germánokhoz kiáramló exporttal jut el kevésszámú darab.

Megerősítik végül is ezt az eredményt a Pannóniában lelt datálható hagymafejes fibulák. Carnuntum táborából II. Constantius kisbronzával együtt került elő egy ilyen. Az eisenstadti múzeum mattersburgi férfisírból való hagymafejes fibuláját ugyancsak II. Constantius verete datálja. Az aquincumi múzeum Bécsi-út 102. sz. házánál előkerült fibulája IV. századi formájú csattal került felszínre; a leletben volt még egy érem a III. sz. 2. feléből.¹⁸ Ugyane múzeumban őrznek egy ily fibulát, amely Philippus-éremmel került elő. Budakeszin Valens és Valentinianus pénzeivel találtak ilyet kő sírban (Arch. Ért. új f. XXV, 1905, 191. l.) A pécsi leletek közül a 6. sírből előkerült hagymafejes fibulát Iovianus, I. Valentinianus, Valens és Gratianus-érmeivel és késői formájú csattal lelték együtt.²⁰ Ugyancsak Pécsről a 11. sírből került elő egy másik hagymafejes fibula koncentrikus körökkel díszítve. Ugyanebbe a sírba a fibulán kívül még IV. századi formájú csattot,

¹⁵ A fibulák biztosító szerkezetével foglalkoznak: H. Mötefindt, Zur Geschichte der Löte-technik in vor- und frühgeschichtlicher Zeit (Bonner Jahrbücher 123, 1916, 154. 4 l., 16 ábra). Kovrig, 25 lap. B. Saria, Vjesnik hov. arh. dr., sz. 5. 15, 1928, 73.

¹⁶ A regensburgi sírmező érmei, ahol ily fibulák előkerültek, a III. sz. legvégétől az V. sz.-ig tartanak (Gurina 34 l.). Moesia határán a Duna balparti megerősítéseknél, Starcováról került felszínre egy II. Constantius-éremmel datált lelet, amely egy hagymafejes fibulát is foglalt magában. (M. Belaew, Seminarium Kondakovianum, III, 1929, XV t. 12, Kovrig 27 és 89 l.). Vösendorfól említ hagymafejes fibulát Valens-éremmel datálva O. Menghin (Jahrbuch f. Altertumskunde VII, 1913, 246 l., Kovrig 27 l.). A Dumfriesshire-ből való IOVI AVG VOT XX feliratos fibulát 303-ra lehet datálni (Kovrig 26 l.). A berlini múzeumban őrzött, Albániából való SEPTIMI feliratú fibulát Diocletianus-éremmel találtak együtt (Verhandlungen der Berl. Gesellsch. f. Anthrop. Ethnol. u. Urgeschichte 1901, 35 ábra), stb., stb.

¹⁷ Ugyancsak a IV. sz.-ra datálható a következő germán területről előkerült leletek: Constantinus-éremmel Lengerich-ből (Hannover) (Hahn, der Fund von Lengerich in Hannover), (Meyer Gurina 34. l.). A Reichelsdorfól előkerült hasonló fibulákat is a IV. sz.-ra datálja Ulrich, id. m. 109 l.

¹⁸ Aquincumi múzeum, lelhelye Aquincum, 19. sír. L. még Nagy I., Aquincumi múmia-temetkezések, Diss. Pann. Ser I. 4. 1935, 4 l., 1 kép.

²⁰ Török Gyula, Pécsi római leletek, IV t. 20, 24.

I. Constantinus, II. Constantinus és Constans-érmeit temették el a halottal.²¹ — Ugyaninnen a 13. sírból került felszínre egy hagymafejes fibula, koncentrikus körökkel a lábán, vele volt többek közt Constantinus kisbronz.²² Ez a datálás azért fontos, mert ilyen formájú és díszű fibula Pécsről nagyobb számmal került felszínre, tehát esetleg Sopianae-ban gyárthatták ezeket. Egy férfi téglasírában is került itt elő hagymafejes fibula Probus-érem²³ társaságában. A térdfibulák retardálását mutatja a Pécsen a Vörösmarty-utcai 6. sírból való leletegyüttes, ahol hagymafejes fibula társaságában találtak egy térdfibulát.²⁴

Győrótt az államvasutak mellett előkerült római temetőből téglasírból került felszínre egy hagymafejes fibula, amellyel II. Constantius érmét ásták ki.²⁵

Ugyancsak a IV. sz.-ra utalnak azok a fibulák is, amelyekkel érmek ugyan nem kerültek elő, de oly egyéb régészeti leletek, amelyeknek a kora szintén a IV. sz. Így került felszínre Csákvárról a Templom-utca 598. sz. ház udvaráról egy hagymafejes fibula, IV. századi csattal.²⁶

Továbbá ugyancsak Csákvárról származik a Cigány-utca 334. sz. házánál lelt kapcsolótű, a IV. századra datálható csattal és karpereccel. — Constantinus-éremmel együtt találtak Vinkovcin is ilyet.²⁷

Datálható egypár Intercisából való kapcsolótű is. Így a 12. földsírból való fibulát Constantius Chlorus, Licinius és II. Constantius érmeivel lelték.²⁸ A 39. téglasírban levő fibulát Iovianus, I Valentinianus, Valens, Gratianus és egy GLORIA ROMANUM hátlapú érem kísérté.²⁹ A 26. téglasír fibuláját II. Constantius mint Augustus kis bronz, a 22. földsír kapcsolótűjét Constantius Chlorus, mint Caesar bronzpénze és L. Licinius középbronz datálja.³⁰

Hogy a római korban a hagymafejes fibulák a császárkor legkésőbbi szakaszában voltak használatosak, azt mutatják a fentebb tárgyalt leletek. De az irodalmi közlések és a művészi ábrázolások (pl. mozaikok és diptychonok) azt mutatják, hogy a hagymafes fibulák jóval túléltek a császárkor bukását. Ezek a már népvándorlaskorba tartozó leletek nem tartoznak anyagunk keretébe, így bőven kitérni rája nem fogunk. Csak azt állapíthatjuk meg, hogy a hagymafejes fibulák — a római izlés eme tanujelei — még a korai népvándorlás korában is élnek.

²¹ Török Gyula. Id. m. V t. 2. Ugyanő említi meg itt, hogy a ságvári sírmezőn egy ugyanilyen leletegyüttest tartalmazó sírra bukkantak.

²² Török Gyula, id. m. 3 t., 4.

²³ Pécs, múzeum, Inv. 797/3.

²⁴ Pécs, múzeum, Inv. 802/3.

²⁵ Győr, múzeum, Inv. 252.

²⁶ Székesfehérvár, múz., Inv. 80, 87.

²⁷ Zágráb, Nemz. Múz.

²⁸ Paulovics I. A dunapentelei római telep. Arch. Hung. II., 1926. 51. l., 229 kép és 51, 54, 60, 61. l. — Kovrig, 27. l. — A. É. új f. XXVII, 1907, 143. l.

²⁹ Kovrig, 27. l.

³⁰ Paulovics I., A dunapentelei római telep. Arch. Hung. II. 1926. 51., 54., 60., 61. l. — Kovrig, 27. l.

VORWORT.

Die erste systematische Gruppierung der römischen Fibeln aus Pannonien ist in dem Werk von Ilona Kovrig: „Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien“ zu finden. Mit der Weiterführung ihrer Untersuchungen wurde Schreiber dieser Zeilen betraut. Aus der Klassifizierung von Kovrig ausgehend suchte ich Analogien zu den pannonischen Fibeln und stellte sie in den Rahmen der aus den Nachbarländern kommenden Kulturströmungen hinein. So bildet die Behandlung des Ursprungs und der Verbreitung der Fibeln den ersten Teil dieser Arbeit, im zweiten Teil dagegen ist der Katalog des von mir gesammelten Materials zu finden.

Zu Beginn meiner Arbeit sei mir erlaubt, meinem Professor Andreas Alföldi, der mich stets mit Rat und Tat unterstützt hat, meinen innigsten Dank zu sagen. Ich bin weiters allen denen zu Dank verpflichtet, die mir das Sammeln meines Materials ermöglichten. Es halfen mir bei meiner Arbeit: die Herrn Museumsvorstände: Albin Balogh (Esztergom), E. Beninger (Wien, Naturhist. Mus.), Vojtech Krička-Budaváry (Turócszentmárton), Fr. Buntak (Eszék), József Csalog (Szekszárd), Árpád Dormuth (Székesfehérvár), Béla Dornyay (Keszthely), R. Eichler (Wien, Kunsthist. Mus.), Jenő Hillebrand (Direktor der Arch. Abt. des Ung. Nat. Mus.), Kornél Hamvas (Győr), V. Hoffiller (Zagreb), Ödön Kállay (Komárom, Szőny), Lajos Nagy (Budapest), Ernő Lauringer (Sopron), R. Ložar (Lubiana), László Nagy (Veszprém), W. Ondrouch (Pozsony), Ágoston Pável (Szombathely), E. Polaschek (Röm. Mus. d. Stadt, Wien), W. Schmid (Graz), Lajos Schmidt (Szombathely, Sammlung Schmidt), A. Smodič (Pettau), Gyula Török (Pécs). Bei meiner Arbeit im Ung. Nationalmuseum, Wiener Naturhist. Mus. und Zagreber Museum waren mir noch Frl. Gizella Erdélyi und die Herren A. Radnóti, K. Krehn und Šeper behilflich. Besonderen Dank schulde ich R. Pittioni, der mir nicht nur das Sammeln des Materials in den zu seinem Bezirk gehörenden Museen ermöglichte, sondern mir bei meinen ausländischen Studien auch sonst weitgehende Hilfe bot. Für die Bearbeitung der Sammlung der Erzabtei von Pannonhalma bin ich Herrn Hauptbibliothekar Jákó Blazovich, Subprior von Pannonhalma und Herrn Archivar Elemér Lovas zu Dank verpflichtet.

I. TEIL. ÜBER HERKUNFT UND VERBREITUNG DER PANNONISCHEN FIBELTYPEN

A) FIBELTYPEN, DIE SICH AUS SÜDPANNONISCHEN UND SÜDNORISCHEN KELTSCHEN WURZELN ENTWICKELT HABEN.

I. FLÜGELFIBELN.^{1a}

1. DIE ENTSTEHUNG DER FLÜGELFIBELN.

Almgren leitet die Flügel fibeln aus den, bei ihm den Formen 65 und 66 entsprechen den Prototypen ab.¹ Mit der Hilfe der Stilkritik können wir feststellen, dass sich diese Fibeln wieder aus Mittel-Latène Fibeln entwickelt haben, die Déchelette Typ von Ornavasso nennt.² Diese Mittel-Latène Fibeln sind an der Stelle, wo Fuss und Bügel zusammentreffen, mit einer knopfförmigen Verzierung geschmückt. Aus diesen Knöpfchen haben sich dann später die, kleinen flügelähnlichen Verzierungen ausgebildet, die so charakteristisch sind, dass die Gruppe nach ihnen benannt wurde. Wir müssen also die Entstehung dieser kleinen Flügel eingehender behandeln. Bei den Ornavassoer Fibeln (Abb. 1) von denen wir ausgehen, schmückt nur ein einfacher Knopf den Bügel. Bei der weiteren Ausbildung wird dieses Knöpfchen erst in mehrere Teile gegliedert (Abb. 2), dann verlängern sich die zwei äusseren Scheibenglieder (Abb. 3) und im nächsten Stadium der typologischen Entwicklung erhalten die zwei äusseren Scheiben schon flügelähnliche Form (Abb. 4); s. S. 10.

Was die *Federeinrichtung* der Flügel fibeln betrifft, müssen wir bemerken, dass die Mittel-Latène Fibeln, die den Ausgangspunkt dieses Typs bilden, immer mit *oberer Sehne* versehen sind, infolgedessen auch die Flügel fibeln so gefertigt wurden. Die lange, aus meistens 30—35 Windungen bestehende *Spirale* der Mittel-Latène Form verkürzt sich immer mehr und in der Römerzeit wird die Federkonstruktion mit 8 Windungen allgemein.

Auch der *Nadelhalter* der Fibel verändert sich. Der rahmenartige Nadelhalter der Mittel-Latène Fibeln wird zu einem massiven Nadelhalter ausgefüllt, der in den frührömischen Zeiten mit durchbrochenem Muster verziert wurde.

^{1a} Kovrig II. Gruppe, Almgren Form 238.

¹ Almgren, S. 35.

² Déchelette, S. 1259.

Um die Entwicklung der Flügelfibeln besser verstehen zu können, müssen wir untersuchen 1. in welchen Gebieten die Prototypen auftreten, 2. wo die vorher erwähnte Veränderung vorstatten ging, d. h. wir suchen das Gebiet, wo alle Typen zu finden sind, die die Übergangsstufen zwischen dem Ornavassoer Typ und den ganz entwickelten Flügelfibeln zeigen.

1. Der Prototyp der Flügelfibeln ist in den folgenden Gebieten zu finden: Norditalien, Gallien, Schweiz, Pannonien, Noricum, Böhmen-Boiohämum und Bosnien. (Diese Frage wird noch später erörtert.) Wie es die Fibelbenennungen zeigen, kommen die Ausgangsformen der Fibeln am häufigsten in Norditalien vor und zwar in beiden Perioden von Ornavasso. In der früheren (San Bernardo) durch Münzen zwischen 234—88 v. Chr., in der späteren (Persona) durch Münzen von 89 v. Chr. bis zur Zeit des Tiberius datiert.³

2. Die typologisch zur folgenden Stufe gehörenden Fibeln sind auch in Norditalien am häufigsten zu finden. (Abb. 2, 3). In Ornavasso wurden in 15 Gräbern ähnliche Fibeln durch Augustus- und Agrippa-Münzen datiert vorgefunden.⁴ So zeigt unsere Untersuchung, dass die weitere Entwicklung der, im Ornavassoer Typ verwurzelten Flügelfibeln hier am greifbarsten ist.⁵

Auch an anderen Fundorten von Italien sind ähnliche Gewandnadeln zum Vorschein gekommen, so im Gräberfeld von Giubiasco aus den Gräbern 379, 418, 471.⁶ In der Form sind sie alle Abb. 2. ähnlich. Hier sind die Fibeln von Mechel zu erwähnen.⁷ An einer Gewandnadel verzieren nur noch kleine Scheibenglieder den Bügel, an der anderen jedoch erscheint schon die flügelartige Ausbildung.

Da die Mittel-Latène Fibeln vom Ornavassoer Typ an keinem anderen Ort in so grosser Zahl vorkommen, und nur in Italien so oft zusammen mit den weiteren Prototypen der Flügelfibeln erscheinen, können wir mit Recht behaupten, dass sich *die Flügelfibeln in der Umgebung von Ornavasso entwickelt haben.*

Diese in Norditalien entstandenen Formen gelangten aus Italien nach 1. Gallien, 2. nach dem Grenzgebiet von Noricum und Pannonien und von da aus 3. nach Böhmen, und einige vereinzelte Stücke drangen sogar in noch weitere Länder. Unmittelbar aus Italien kamen sie 4. nach Bosnien. Wenn wir die, aus Italien ausstrahlenden Handelswege betrachten, wird uns diese Verbreitung der Flügelfibeln sofort verständlich.

Es ist bekannt, dass zwischen Norditalien und Gallien Handelsverbindungen bestanden, was auch die archäologischen Funde verdcutlichen. Am überzeugendsten beweisen diese Verbindungen die in Ornavasso zum Vorschein gekommenen Prägungen, die aus den transalpinen Gebieten stammen und die man auch in Bibracte, Latène und Stradonitz finden kann. In einem Grab erscheinen sie zusammen mit einer LEVCI-Münze, die man auf 88 v. Chr. datieren kann; auch die in anderen Gräbern gefundenen Stücke scheinen dieser Zeit anzugehören.⁸ Auch der Gefässhandel zeigt die rege Ver-

³ Bianchetti, Taf. IX, X.

⁴ Déchelette, S. 1260.

⁵ Bianchetti, Taf. IX, X.

⁶ Ulrich, Grab 379, 418, 471.

⁷ Laviosa—Zambotti, Abb. 254, 255.

⁸ Déchelette, Rev. Arch. S. 32—33.

bindung von Gallien mit der Poebene. Besonders sind die ACO-Vasen zu erwähnen, die nördlich vom Po, bis Kärnten in Gebrauch waren.⁹

Durch diese rege Handelsverbindung zwischen Italien und Gallien ist es erklärlich, dass die Flügelfibeln bereits im Anfangsstadium ihrer Entwicklung in Gallien erscheinen. Von der Zeit an, da die römische Okkupation in Gallien vor sich ging, erscheinen dort diese Fibeln.¹⁰

Die Fibeln, die dem Typ Taf. I, 20 entsprechen, waren in Alesia¹¹ und bei der Zollstation Bibracte¹² in Gebrauch. Ähnliche Fibeln kamen aus Gregovia,¹³ Saint Jean Trolimo¹⁴ und anderen keltischen Oppida zum Vorschein.

Die Flügelfibeln aus Gallien — insofern das aus den Publikationen feststellbar ist — weisen schon eine mehr entwickelte Stufe auf, als die vorher erwähnten. Die Flügelartigen Zierglieder und die kurze Spiralkonstruktion ist bei diesen schon auffindbar. Die typologisch früheren Formen, die in Norditalien so verbreitet sind, fehlen da ganz.

Bei den, in Böhmen vorgefundenen Flügelfibeln müssen wir zuerst untersuchen, ob sie lokale Produkte, oder Importwaren sind. Im Gebiet von Boiohaemum wurde zwar der als Ausgangsform bezeichnete Ornavassoer Typ (Abb. 1) vorgefunden¹⁵ aber die Übergangsform (Abb. 2) fehlt. In Zusammenhang mit den, in Böhmen zum Vorschein gekommenen Ornavassoer Fibeln müssen wir unsere Aufmerksamkeit auf die, von Böhmen aus nach Norditalien gerichtete Wanderung der Boier richten. Die erwähnten Gewandnadeln von Mittel-Latène Form müssen wir wahrscheinlich als Ergebnis dieser Strömung betrachten und ihr Auftreten muss auf ähnliche Weise erklärt werden, wie das der in Velem-Szent-Vid gefundenen Fibeln ähnlicher Form.¹⁶

In Böhmen folgen den Ornavassoer Fibeln — die Übergangsform Abb. 2 überspringend — die Fibelformen, die bei Almgren den Formen 65 und 66 entsprechen,¹⁷ und dann folgen schon die völlig entwickelten Flügelfibeln.^{17a} Aber auch die kommen nicht sehr häufig vor.

Da also in Böhmen die, der Abb. 2 entsprechenden Übergangsformen fehlen und die völlig entwickelten Flügelfibeln nur sporadisch vorkommen, können wir mit Recht behaupten, dass sie nicht lokale Erzeugnisse, sondern Importwaren sind. Die Frage ist, woher sie nach Böhmen geschickt worden sind. Unseren obigen Erörterungen entsprechend können nur Italien oder Gallien in Frage kommen. Boiohaemum stand mit Italien sowohl als auch mit Gallien in reger Handelsverbindung — wir kennen den wichtigen Handelsweg, der vom Atlantischen Ozean ausgehend, durch Lutetia (Paris), Durocortorum (Rheims), Orolaunum (Arlon) und Divodurum (Metz) den Handel nach Osten

⁹ Déchelette, L' oppidum de Bibracte, S. 59.

¹⁰ Montelius Festschrift S. 243.

¹¹ Schumacher, P. Z. VI. Taf. 254. Abb. 8.

¹² Pič, S. 143, Anm. 132.

¹³ Déchelette, S. 1259.

¹⁴ Déchelette, S. 1257, Anm. 7.

¹⁵ Schranil, S. 240.

¹⁶ I. Hunyady, Die Kelten im Karpatenbecken.

¹⁷ Schranil, S. 241, Pič, Le Hradischt de Stradonitz, S. 34.

^{17a} Beninger, S. 126, 127, Taf. XXIII, Abb. 234. — Pič, Die Urnengräber Böhmens, S. 143.

beförderte. Dieser Weg spielte bei der Förderung der westlichen Kultureinflüsse nach dem Osten eine wichtige Rolle. Auf diesem Wege erhielt auch unser Land die spätkeltische, bemalte Keramik.¹⁸ Aber auch aus Norditalien führte ein wichtiger Handelsweg nach Böhmen. Dieser Weg wird „Bernsteinweg“ genannt, hier wurden die Waren durch Emona (Laibach) und Carnuntum der Oder entlang nach Norden, in das Barbaricum befördert. Hier wurden zu Beginn der Kaiserzeit die italischen Bronzegefäße^{18a} und die im Ostalpengebiet hergestellten Gürtelgarnituren gegen Norden transportiert.¹⁹

Die Handelsverbindungen von Boiohaemum waren also mit beiden Ländern gleichsam rege. Doch müssen wir die in Böhmen vorgefundenen Flügelfibeln eher für italische als für gallische Exportwaren halten. Diese Ansicht wird durch zwei Faktoren unterstützt.

1. Wie schon erörtert, sind der Ornavassoer Fibeltyp und die daraus unmittelbar entstandenen Typen für das italische Fundmaterial charakteristisch, die Flügelfibeln haben sich in Norditalien entwickelt, die in Gallien vorgefundenen Flügelfibeln sind nur sekundäre Erscheinungen, so dass es wahrscheinlich ist, dass der Typ aus der ursprünglichen Heimat, aus Norditalien und nicht auf einem Umweg durch Gallien nach Böhmen geraten ist.

2. Wenn wir Gallien für den Mittelpunkt des, nach dem Gebiet der Bojer und der Markomannen gerichteten Fibelhandels halten, so müssen wir die Frage aufwerfen, warum die ganz frühen Formen der Flügelfibeln im Tabán, wo die aus Gallien kommende bemalte Keramik erscheint, nicht zu finden sind.²⁰

Nach alledem ist es wahrscheinlich, dass die Ausgangsformen der Flügelfibeln aus Norditalien gegen Norden gingen, obwohl wir auch die Möglichkeit eines Imports aus Gallien vor Augen halten müssen.

Auch das Erscheinen der Flügelfibeln von frühem Typ an der Grenze von Pannonien und Noricum und in Südpannonien kann wohl dem, aus Norditalien ausgehenden Einfluss zugeschrieben werden. Die von der Geschichte her bekannte Rolle der Bojer unterstützt diese Möglichkeit.²¹ Bei uns kommen die Prototypen der Flügelfibeln in Velemszentvid,²² Szalacska²³ und Szárazd-Regöly²⁴ vor. Szalacska, Velem, Regöly sind die grossen Oppida, der Zeit um Christi Geburt.²⁵ Ähnliche frühe, von unbekanntem Fundort stammende Flügelfibeln werden im Laibacher und im Zagreber Museum aufbewahrt, weiters im Marburger Museum aus Vicave (Taf. I, 18).

Die aus Norditalien gegen Norden sich verbreitenden Flügelfibeln erscheinen an der südlichen Grenze von Noricum, so in Gurina²⁶. Eine entspricht der Gewandnadel No. 66 bei Almgren, die andere ist ein Beispiel des frühen Typs mit schon entwickeltem Flügel.

¹⁸ Vgl. I. Hunyady, op. cit.

^{18a} Radnóti, S. 108, weiters Almgren, zur Bedeutung des Markomannenreichs in Böhmen.

¹⁹ Jankuhn, S. 4, Taf. 1—4.

²⁰ L. Nagy—A. Alföldi, Budapest története I, 1942. — I. Hunyady, op. cit.

²¹ A. Alföldi, Budapest története I, 1942.

²² Hunyady, Taf. XXI, No. 19 und Taf. XXIII, No. 7.

²³ Hunyady, Taf. XXIII, No. 5, 6 und Taf. I, 19.

²⁴ I. Hunyady, Taf. XXIII, No. 8.

²⁵ Ausführlicher behandelt durch I. Hunyady, op. cit.

²⁶ Meyer, Gurina S. 25 ff.

Eine wichtige Station der, aus Norditalien ausgehenden und das Grenzgebiet von Pannonien-Noricum erobernden Kulturströmung ist Idria neben Bača. Die, die Ausgangsform aufweisende Flügelfibeln, deren vollkommen entsprechende Analogien aus Norditalien, Mechel bekannt sind, vermischen sich in eigentümlicher Weise mit dem retardierenden, illyrische Kulturelemente aufweisenden Material dieses Gräberfeldes.²⁷ (Die Gewandnadeln aus Idria sind Fibel **Taf. I, 17** ähnlich).

Die aus Norditalien ausgehenden Flügelfibeln erscheinen auch auf der Balkanhalbinsel; an den Fibeln der westlichen Balkangebiete ist auch sonst ein starker italienischer Einfluss bemerkbar. (Diese Frage wird später noch eingehender erörtert.) In dem Gräberfeld von Ribič in Bosnien erscheint eine eingliedrige Flügelfibel von der Ausgangsform (ähnlich **Taf. II, 7**).²⁸

Auch im freien Germanien kamen solche, die frühe Stufe der Entwicklung zeigende Fibeln zum Vorschein.²⁹

Zusammenfassend kann man von der Entwicklung der Flügelfibeln folgendes feststellen: Der Prototyp der Flügelfibeln hat sich in Norditalien entwickelt. Von hier aus kamen sie nach Gallien, nach dem Grenzgebiet von Pannonien und Noricum, nach Südpannonien, Böhmen, Bosnien und vereinzelt nach dem freien Germanien. In Gallien und Böhmen, weiters in Bosnien und Germanien sind aus den Ausgangsformen keine entwickeltere Formen entstanden, ja sogar in Norditalien werden später andere Formen beliebt. Die typologische Entwicklung der Flügelfibeln ging also in erster Linie in Pannonien und Noricum vonstatten.

Im folgenden werden wir untersuchen, in welchen Gebieten von Pannonien sich die Flügelfibeln verbreitet haben und welche Varianten dieses Typs zu unterscheiden sind.

2. PANNONISCHE FLÜGELFIBELN VON ENTWICKELTER FORM.

(Verbreitungskarte S. 281.)

Die Fibeln der spätkeltischen Schmuckgarnituren³⁰ gehören zu den pannonisch-norischen Gewandnadeln. Solche Schmuckgarnituren waren besonders an der südwestlichen Grenze von Pannonien und an der südöstlichen Grenze von Noricum, bezw. im

²⁷ Eine solche Fibel wurde in Idria, in Grab 5 mit charakteristischem retardierendem illyrischem Material (Bronzekessel, einhenkelige Bronzeschalen, Helm, Lanzen spitzen, Bronzeschnalle, Fibeln mit Bernsteinverzierung, die in Tierköpfe enden) gefunden. (Szombathy, Idria, 35 f. Abb. 153.). In Idria ist auch eine andere ähnliche Fibel als Einzelfund zum Vorschein gekommen (Szombathy, Idria S. 56 Abb. 211.). Aus dem Doppelgrabe 7—8 kam eine, **Taf. I, 17** entsprechende Fibel mit einer **Taf. II, 7** ähnlichen Gewandnadel hervor. In diesem Grabe war ausser der Fibeln stark retardierendes illyrisches Material (Bronzeimer, tierköpfige Fibel mit Bernsteinschmuck, gedrehter Torques ein mit konzentrischen Kreisen verziertes Armband und eine Bronzeplatte mit Inschrift (Szombathy, Idria 25 ff, Abb. 93, 94) gefunden.

²⁸ D. Sergejevski, PZ, 1936, S. 223, Abb. 16.

²⁹ Behrens, S. 37 erwähnt ein Exemplar aus Pfaffenschwabenheim, — Kostrzewski publiziert ein, in Schönwarling zum Vorschein gekommenes Exemplar (S. 41). — Almgren erwähnt Flügelfibeln von entwickelter Form aus Froehden bei Jüterbogk, Ronsden, Eisliethen, Rodmanshöfen, Odachowo (Beilage. I, 37).

³⁰ L. Nagy behandelt in seinem Artikel: A szécsényi csat (Arch. Ért. 1928, 218 ff) diese Schmuckgarnituren, ebendort finden wir eine ausführliche Literatur. Solche Schmuckgarnituren

nordwestlichem Grenzgebiet von Pannonien und im nordöstlichen Grenzgebiet von Noricum verbreitet. Wenn wir nur die Karte S. 281, wo die Verbreitung der Flügelfibeln in Pannonien dargestellt ist, betrachten, sehen wir, dass sie — ebenso wie die keltischen Schmuckgarnituren — vor allem aus den südwestlichen und nordwestlichen Gebieten dieser Provinz zu Vorschein kamen. Wie können wir erklären, dass die Gebiete in dieser Periode übereinstimmende archäologische Funde aufweisen? Die diesbezüglichen Aufzeichnungen der antiken Auktoren beantworten unsere Frage. Nach Ptolemaios wohnten in der Umgebung von Pettau und Nevidonum die Karner,³¹ die die Nachbarn der Japuden waren. Aber auch am Neusiedlersee wohnten Karner, worauf unter anderem die Funde von Szécsény und Au a. Leithaberg weisen: *desertis in quibus habitant Boi et Carni* — schreibt Plinius in diesem Zusammenhang. Die erwähnten Schmuckgarnituren beleuchten archäologisch die historischen Daten, ebenso wie einige Gruppen der Flügelfibeln, die wir später behandeln werden. Weiters eine selbständige Gruppe der frühkaiserzeitlichen Keramik, die sog. Keramik mit Kammstrichen.³²

Bevor wir die Fibelformen ausführlicher behandeln, müssen wir uns mit der Frage beschäftigen, wie wir die keltischen Schmuckgarnituren datieren können? Die Schmuckgarnitur von Au a. L. wird durch die mit ihr gefundenen Münze auf die Zeit des Claudius datiert.³³ Mit der Schmuckgarnitur von Wies, die auch eine Fibel enthält, wurde eine Münze der jüngeren Faustina gefunden. Die Reichenhaller Garnitur und ihre Fibel kann auf 193 datiert werden. Diese späte Datierung kann mit der Annahme erklärt werden, dass die Garnitur Rätien nur später erreichte und ihr Gebrauch in früheren Zeiten sich noch nicht eingebürgert hat. Wenn wir die Hypothese, dass man diese Schmuckgarnituren anfangs im Ostalpengebiet verfertigte und dass sie nur später die nördlicheren Gebiete erreichten, annehmen, dann müssen wir die Exemplare aus dem Süden in die Zeit vor der Regierung des Claudius setzen, also in die frühesten Jahrzehnte der römischen Okkupation, in Anbetracht dessen, dass sie in Au. a. L. in der Umgebung vom Neusiedlersee, schon in der Zeit des Claudius in Gebrauch waren. L. Nagy setzt die Garnitur aus Pichora auch an den Anfang des I. Jh. n. Chr.³⁴

Bei der Behandlung der verschiedenen Flügelfibelformen betrachten wir zuerst jene, deren Verbreitungsgebiet mit den, durch die Karner bewohnten Gegenden zusammenfällt. Als solche sind die der Fibel **Taf. II, 5** entsprechenden Fibeln zu betrachten. Ihre Federkonstruktion besteht aus einer Spirale mit acht Windungen und unterer Sehne. Bei den ähnlichen Varianten ist der Nadelhalter mit durchlochten konzentrischen Kreisen und einer durchbrochenen Rosette verziert. Solche Fibeln kommen in der Umgebung von Pettau sehr häufig vor. Diese Verzierung des Nadelhalters war hier so beliebt, dass man nicht nur die Flügelfibeln, sondern auch die Fibeln mit zwei Knöpfen damit geschmückt hat (**Taf. II, 4**). Wie die Karte zeigt, zogen auch die Flügelfibeln von ähnlicher

kennen wir aus den folgenden Fundorten: Pettau, Flavia Solva, Virunum, Nevidonum, Ivansdorf, Siscia, nördlicher aus Szécsény, Kerschbaum, Au a. Leithaberg, Reintal bei Mannersdorf, Geratsdorf bei Willendorf, weiters Reichenhall und Puchov.

³¹ Zitiert bei Graf S. 45, 79.

³² Vgl. É. Bónis, Kaiserzeitliche Keramik von Pannonien. I. Taf. I—IV.

³³ Schober, Österr. Jahreshfte XVII, (1914) S. 211.

³⁴ Pič, Die Urnengräber Böhmens. S. 144. — L. Nagy, zitierte Stelle.

Form und Verzierung aus der südöstlichen Ecke Pannoniens ausgehend der westlichen Grenze der Provinz entlang gegen Norden, zum Neusiedlersee. Wir wissen, dass von Pettau nach Carnuntum ein wichtiger Handelsweg führte. Auf diesem Wege konnte diese Fibelform, die für Haidin und Umgebung so bezeichnend ist, hinaufgeraten. Wahrscheinlich kam diese Variante der Flügelfibeln mit den Karnern nach Norden. Wir müssen noch bemerken, dass sie oft als Zugehör der Schmuckgarnituren erscheint, so z. B. in den Garnituren von Pettau und Au a. L. Nur drei hierher gehörende Fundorte liegen ausserhalb des, durch die Karner bewohnten Gebietes, aber auch die liegen an der Donau. So wird das Wandern der Formen verständlich.

Für den westlichen Teil Südpannoniens, für die Umgebung von Pettau, Haidin und Dernovo sind die Fibeln **Taf. II, 6, 7** bezeichnend. Bei der Verzierung des Nadelhalters hat man *opus interrasile* verwendet, mit durchbrochenen konzentrischen Kreisen und Vierecken geschmückt. Der Mittelpunkt der Herstellung lag offenbar in der Umgebung von Pettau. Die Tatsache, dass sie nur in einem begrenzten Gebiet erscheinen, zeigt, dass die Varianten nicht exportiert wurden.

Die Varianten, die **Taf. II, 12** entsprechen, können auf die Gegend von Carnuntum lokalisiert werden. Der Nadelhalter wird bei dieser Form mit feinen durchbrochenen Verzierungen und hervortretenden, aufgenagelten Rosetten geschmückt. Die Form 15 bei Kovrig wurde mit ähnlichem Nadelhalter versehen, ähnlich sind auch die Fibeln No. 16 bei Kovrig. Bei den letzteren finden wir an den Flügeln Verzierungen in Form von zoomorphen Darstellungen, die die Relikte der hallstädtischen Vogelornamente sind. Die ähnlich ausgebildeten Fibeln weisen auf die Gegend des Neusiedlersees und nach Carnuntum, nur das Aquincumer Exemplar zeugt von weiterer Verbreitung.

Die erwähnten Varianten waren in Westpannonien beliebt. Nun werden wir die Fibeln untersuchen, die in den Innengebieten von Pannonien, oder in ganz Pannonien verbreitet waren.

Die Fibeln Typ **Taf. II, 3** sind für die nördliche Linie Pannoniens bezeichnend. Die Fundorte finden wir der Donau entlang. Sie sind meistens aus Bronze, ausser zwei Gewandnadeln des Ung. Nat. Mus., die aus Silber gefertigt sind. Form **Taf. II, 1** ist besonders für eraviskisches Gebiet, die Komitate Fejér und Tolna, bezeichnend. Diese groben, grossen, mit eckigem Nadelhalter versehenen Fibeln waren wahrscheinlich lokale Erzeugnisse. Die Nadelhalter wurden mit eingestochenen Punktreihen verziert. Auch ausser eraviskischen Gebiet kommt diese Form vor, so sind als Fundorte Szalacska, Pápa, Brigetio, Carnuntum und endlich Kom. Vas zu erwähnen, von wo wir 3 Exemplare kennen. Alle zu dieser Gruppe gehörende Fibeln wurden aus Bronze gefertigt. Ausser Pannonien kennen wir zwei Exemplare aus der Slowakei.³⁵

Am meisten verbreitet waren die Formen, die **Taf. II, 2** entsprechen. Auch die kommen am häufigsten am westlichen Grenzgebiet Pannoniens vor³⁶ aber wir finden sie oft auch in Kom. Fejér, in Keszthely und sie kommen auch in Aquincum, Győr (Raab) und Ódörögpuszta vor.

³⁵ Beninger publiziert zwei ähnliche Flügelfibeln aus Ludanice (S. 126 Taf. XXIII, 234)

³⁶ Schon Kovrig hat diese Tatsache festgestellt, S. 10. — Kubitschek Taf. 10 publiziert eine ähnliche Fibel.

Die meisten Flügelfibeln gehören zu dieser Variante nicht nur in Pannonien, sondern auch in Noricum.³⁷

Die bisher erwähnten Flügelfibeln wurden in grossen Massen, nach einheitlichem Plan verfertigt. Sie waren Massenartikel; die prächtiger geschmückten Fibeln, von welchen nur wenige Stücke verfertigt wurden, geben uns vielleicht eingehendere Aufschlüsse. Bei den bisher behandelten einfachen Fibeln kann das Vorkommen mehrerer Fibeln von identischem Typ und ähnlicher Verzierung im gleichen Gebiet eventuell auf die ehemalige Siedlungsgebiet der Stämme (Kärner, Eravisker) Licht werfen, besonders in den früheren Zeiten, als die Formen der einzelnen Gebiete noch mehr abge sondert waren als später.

Unter den reicher geschmückten Fibeln, kann man eine besondere Gruppe unterscheiden; zu dieser gehören die ziemlich lange, aber schmale silberne Gewandnadeln, bei denen die durchbrochene Verzierung des Nadelhalters in zwei viereckige Zonen komponiert ist; z. B. die Fibel aus dem Ászárer Schatz,³⁸ ein Exemplar aus dem Museum zu Esztergom (Gran) ohne Fundort, eine Fibel des Museums von Szekszárd aus Fadd und eine in dem Wiener Kunsthist. Mus. ohne Fundort.

Der Nadelhalter einer im Laibacher Museum aufbewahrten Fibel aus Krainer-Rak ist mit Masken und Filigrandraht verziert (Taf. II, 9). Ähnliche durchbrochene Nadelhalter kommen häufig in dieser Gegend vor (Typ Taf. II, 11). Zwei ähnliche Fibeln kamen in Pettau zum Vorschein, weitere, aus Scheiben bei Judenburg und Laselsdorf stammende Exemplare sind im Grazer Museum zu sehen.³⁹ Alle sind auffallend klein und sie sind meistens aus Silber. Die Gewandnadel aus Krainer-Rak zeigt eine auffallende Ähnlichkeit mit dem Nadelhalter der letzterwähnten Fibeln. Die Masken, die den Nadelhalter schmücken, können mit den, in ähnlicher Weise mit Mütze versehenen, griechischen Maskendarstellungen verglichen werden. Diese Maskendarstellungen gerieten aus der griechischen Kultur durch das etruskische Kunstgewerbe in das illyrisch-keltische Fundmaterial; ähnliche Darstellungen finden wir an dem Schmuck von Szárazd und Regöly. Dasselbe Element tritt bei dieser frühromischen Fibel auf. Ähnlich kann das Auftreten der Granulationstechnik an den Fibeln erklärt werden.⁴⁰

Die durchbrochene Verzierung wiederholt sich an einer, im Berliner Museum aufbewahrten Fibel aus Székesfehérvár (Stuhlweissenburg). Nur ist diese Fibel grösser und so wiederholen sich am Nadelhalter die durchbrochenen Motive in mehreren Reihen. Eine Fibel des Kunsthist. Mus. aus Stollhof bei Maiersdorf,⁴² zwei bei Győr (Raab) zum Vorschein gekommene Fibeln und eine aus Wien, Kleistgasse,⁴³ zeigen ähnliche Verzierung am Nadelhalter.

³⁷ Schmid, Ö. Jh. 1929, Abb. 68.

³⁸ Kovrig, Taf. XXII, 2. — Hampel, Arch. Ért. 1885, S. 24. — Radnóti, S. 54, 77. — Chlingensperg, Reichenhall, S. 51. — Wosinszky, Tolna m. II, S. 550.

³⁹ Jahrb. f. Altertumskunde 1910. S. 89.

⁴⁰ A. Alföldi, Num. Közl. 1929—30. S. 20.

⁴² Kovrig, S. 10.

⁴³ Kenner, Jahrb. f. Altertumskunde III, Abb. 39/b. — Kovrig, Taf. XXII, 3.

In Zusammenhang mit den Verzierungen, die an den verschiedenen Fibeln auftreten und identisches, durchbrochenes Muster haben, müssen wir noch die berühmte Fibel des Ung. Nat. Mus. aus Pátka erwähnen.⁴⁴ Bei dieser zeigt die Verzierung an dem äusseren Rahmen des Nadelhalters eine Ähnlichkeit mit dem Muster einer Fibel des Ung. Nat. Mus. ohne Fundort,⁴⁵ das Muster in der Mitte des Nadelhalters dagegen, ist der Verzierung im oberen Viereck des Nadelhalters der Ászärer Fibel ähnlich.

An mehreren Exemplaren erscheint ein, in der Hallstattzeit beliebtes, aus der illyrischen Kultur stammendes, Zierelement, die Vogeldarstellung, u. zw. an den Flügeln, wo an die völlig entwickelten Exemplaren gewöhnlich ein Knopf angebracht ist. Auf diese, aus der illyrischen Kultur stammenden Relikte kommen wir noch zurück.

Ausser für Pannonien sind die Flügelfibeln für das, aus den I—II. Jahrhunderten stammendes Fundmaterial von Noricum bezeichnend. Sie kamen in grösserer Anzahl in Kärnten und an der östlichen Grenze der Provinz zum Vorschein, wie es aus dem Material des Grazer Museums zu sehen ist. Eine Fibel von ähnlichem Typ kam bei Salzburg, neben römischen Bauresten zum Vorschein.⁴⁶ Wir kennen mehrere Exemplare aus dem grossen Gräberfeld von Birgelstein, aus Klagenfurt, Mautern und aus der Donaugegend.⁴⁷ Auch nach Rätien gelangten diese Fibeln, wie es die 96 pannonisch-norischen Flügelfibeln, die aus Brandgräbern zum Vorschein kamen und auf das II. Jahrhundert datiert sind, zeigen.⁴⁸

Auch in Britannien kamen Fibeln von ähnlichem Typ zum Vorschein; sie stehen in Zusammenhänge mit der, unter Claudius nach Britannien versetzten Legio IX, Hispana.⁴⁹

Schon Kovrig setzt die Flügelfibeln auf Grund der Grabsteindarstellungen und der mit Münzen datierten Funde in das II. Jahrhundert.⁵⁰ Da aber die Flügelfibeln von früher Form schon in der Zeit vor Christi Geburt auftreten, waren sie wahrscheinlich schon vor der römischen Okkupation in Gebrauch. Sie waren hauptsächlich in den ersten zwei Jahrhunderten n. Ch. in Gebrauch, aber wahrscheinlich lebten diese Formen auch im III. Jh. weiter.

2. FIBELN MIT GLATTEM BÜGEL.^{1a}

(Verbreitungskarte S. 282.)

Taf. III, 12. Die Linienführung des Bügels und die Form des Nadelhalters entspricht der frühromischen Form mit ein- und zwei Knöpfen und der Konstruktion der Flügelfibeln. Als Hauptfundort des Typs wird der westliche Teil Südpannoniens bezeichnet. Abb. 1. bei Kovrig zeigt eine Fibel von ähnlicher Form. Analoge Stücke kennen wir aus

⁴⁴ Kovrig, Taf. XXII, 1, 2. — F. Pulszky, AÉ. 1880, S. 62. — N. Fettich, Arch. Hung. VIII. 1932, S. 63. — A. Alföldi, Num. Közl. 1929—30, S. 23. — Chlingensperg, Reichenhall, S. 51.

⁴⁵ Kovrig, S. 11.

⁴⁶ Jahrb. f. Altertumskunde IV. 1910 S. 89, 122, Abb. 3.

⁴⁷ Chlingensperg, Reichenhall S. 51.

⁴⁸ Chlingensperg, Reichenhall.

⁴⁹ Kovrig, S. 9, weitere Literatur ebenda.

⁵⁰ Kovrig, S. 11.

^{1a} Kovrig Form 1—3.

Noricum.¹ Die eingliederige Konstruktion der Fibeln, die Form und das stufenhafte Durchbruchmuster des Nadelhalters weisen auf die Zeit um Chr. Geb. hin. Eine Fibel von ähnlicher Form, aber mit einem, in dreieckiger Form durchbrochenen Nadelhalter kennen wir aus Gorodok Nikolajewka,² weiters aus Idria.³ Ihre Ausstrahlung ins Barbaricum zeigt das Exemplar aus Sula, aus vandalischem Gebiet.⁴

3. FRÜHRÖMISCHE FIBELN MIT GLATTEM BÜGEL UND TIERKOPFORNAMENT.^{1a}

Taf. III, 13. Sind den glattbügelligen nach keltischem Geschmack verfertigten Gewandnadeln ähnlich, nur ist der Bügel mit einem Tierkopf geschmückt, der dem Fibelfuss zugewandt ist. Der Nadelhalter ist von ganz früher Form und zeigt eine stufenförmige Gitterverzierung. In Pannonien wurden ähnliche Fibeln in Carnuntum, Gusztávnyépuszta und in Dunapentele¹ gefunden.

Ähnliche Stücke wurden in den römischen Provinzen Rätien² und Noricum³ gefunden. Auch in Idria fand man eine ähnliche Form.⁴ Wie die, in Pressburg⁵ und in Sachsen⁶ gefundenen Exemplare zeigen, kamen solche Fibeln auch im Barbaricum zum Vorschein.⁷

4. FIBELN MIT ZWEI KNÖPFEN.^{1a}

Die **Taf. III, 1** entsprechenden Formen kann man aus den Ornavassoer Fibeln ableiten. Aus diesem Typ hat sich **Taf. III, 2** ausgebildet, der als Prototyp der römischen Fibeln mit zwei Knöpfen betrachtet werden kann.

Das Merkmal dieser Fibeln ist die aus zwei Knöpfen bestehende Verzierung am Bügel. Der Nadelhalter ist, ähnlich wie bei den Flügelfibeln, ziemlich gross, aber nicht so reich geschmückt. Die Federeinrichtung zeigt meistens acht Windungen; anfangs sind sie eingliedrig, später zweigliedrig.

Wie wir sahen, kann man diese Fibeln von einer späteren Gruppe der Ornavassoer Fibeln (**Taf. III, 2**) ableiten; nun müssen wir untersuchen, wo und wann diese

¹ Tischler bei Meyer, Gurina Taf. VI, 3. S. 24.

² PZ, V. 1919, S. 98, Abb. 109.

³ Szombathy, Idria bei Bača, S. 51, Abb. 195.

⁴ Peschek, Taf. 31, Abb. 23.

^{1a} Kovrig Form 4.

¹ Hampel, Fejérmegyei régiségek, AÉ. 1895, S. 288, Abb. 8.

² Ur- und Vorzeit Bayerns. XVII. Spätlatènezeitliche Wohnstättenfunde aus Karlstein bei Bad Reichenhall. Der Nadelhalter ist mit 5 viereckigen Durchlochungen verziert.

³ Mitt. d. Präh. Kommiss. d. Akad. Wien I, 1887—1903, S. 346.

⁴ Szombathy, Idria bei Bača, S. 56, Abb. 212.

⁵ J. Eisner, S. 218, Bild 20, Abb. 2.

⁶ Jahresschr. f. die Vorg. d. Sächs. Thüring. Länder, Taf. XVI, Taf. XXI, Abb. 6, 7, publiziert eine Fibel aus Dollnitz (Saalkr.).

⁷ Weitere Analogien siehe bei Reinecke, S. 364, A. u. h. V. V. Taf. 63, Nr. 1138.

^{1a} Kovrig Form 5—9. — Almgren, Form 236, 237.

Entwicklung vor sich ging? Der Typ der Fibeln mit zwei Knöpfen ist für die römischen Provinzen Noricum und Pannonien bezeichnend, und sie erscheinen besonders in südlichem Teil dieser Provinzen. Auch diese Gruppe hat sich wahrscheinlich in den südlichen Gebieten von Pannonien und Noricum entwickelt, der Prototyp stammt ja aus Norditalien. Ihre Entstehung fällt in die Zeit um Chr. Geb.

Die frühe Datierung wird durch einen, im Wiener Kunsthist. Museum aufbewahrten Fund unterstützt,¹ der aus 8 Fibeln, einem Gehänge und einer Agrippa-Münze besteht. Sein Fibelmateriale zeigt aus verschiedenen Richtungen kommende Kulturströmungen. Wir finden hier die mit rechtwinkligem Bügel konstruierte Fibel, die ein Produkt der Kelten aus Gallien ist und auf Handelswegen nach Siscia geriet, aber, auch die in der Literatur als „Bojerspange“ bekannte Form kommt vor,² die aus Germanien stammt und durch Vermittlung des, vom Barbaricum kommenden Handels nach Pannonien kam. Die aus Italien nach Norden strömende Formen sind durch zwei Aucissa-Fibeln vertreten. So sehen wir in einem Funde Fibeln aus der Rheingegend, aus Italien und Germanien zusammen mit den Fibeln mit zwei Knöpfen und mit stark profilierten Fibeln, die von lokaler Form sind. Alle Fibelformen und die Agrippa-Münze datieren den Fund auf die, unmittelbar auf Christi Geburt folgende Zeit. Die in Stradonitz und Pichora zum Vorschein gekommene ähnliche Fibeln mit zwei Knöpfen unterstützen die frühe Datierung des Typs.³

Taf. III, 3. zeigt eine frühe Fibelform. Der lange, schmale Bügel ist mit zwei verhältnismässig kleinen Knöpfen verziert, den Nadelhalter hat man zu einer flachen Platte gehämmert und mit kreisförmigen Durchbrechungen geschmückt. Von den zwei Exemplaren aus Szenttamás und von dem Stück aus Békásmegeyer abgesehen, war dieser Typ nur in der südwestlichen Ecke der Provinz im Gebrauch. Tischler publiziert eine Fibel mit ähnlichem Nadelhalter aus Haidhausen, Provinz Rätien.⁴ Fibeln von ähnlichem Typ, aber mit stufenförmiger, durchbrochener Verzierung am Nadelhalter sind in Pannonien nur in Siscia gefunden worden, u. z. w. 5 Exemplare. Die Nadelhalter mit stufenförmiger Durchbrechung sind im allgemeinen für die frühkeltischen Fibeln charakteristisch. Fibeln mit zwei Knöpfen und ähnlichem Nadelhalter sind auch im Barbaricum, in Ludanice⁵ und Devin⁶ zum Vorschein gekommen, auch in Ribió fand man diese Variante⁷. Auch unter den Flügelfibeln finden wir einige Exemplare, an deren Nadelhalter in ähnlicher Art eine stufenförmige Verzierung angebracht ist. Dieselbe Verzierung finden wir an den frühkaiserzeitlichen, keltischen Fibeln mit glattem Bügel, weiters an den stark profilierten Fibeln; auch an den Distelfibeln und an den Fibeln der Kelten aus Gallien, deren Bügel in Winkel gebrochen ist, tritt sie auf. Das stufenförmige Gittermuster ist auch an den frühkeltischen Gürtelgarnituren zu finden. Eine ähnliche

¹ Vgl. Kovrig, Taf. XXIV, 1.

² E. Frischbier, S. 18—25.

³ Pič, S. 191. — Pič, Starožitnosti II, Taf. LVII, 6, Taf. LIX, 9, Taf. LXVIII, 15, Taf. LXXIV, 3. 14, Taf. LXXVII, 8, Taf. LXXXII, 19.

⁴ Tischler, Gewandnadeln, Abb. 35.

⁵ E. Beninger, Abb. 231.

⁶ Eisner, Taf. 70, Abb. 6.

⁷ Sergejevski, PZ, 1936, S. 223.

Verzierung schmückt den Nadelhalter der Fibeln mit löffelartigem Kopf. Auch an den germanischen Gewandnadeln, an den Augenfibeln und Bojerspangen ist dieses, an den keltischen Produkten so häufiges Zierelement auffindbar.

Bei den Gewandnadeln nach dem Schema **Taf. III, 7** ist der Nadelhalter mit durchlochten Kreisen und durchbrochener Rosette verziert. Der durchbrochene Nadelhalter ist ähnlich wie bei den Flügelfibeln, die in der Gegend von Pettau heimisch sind; diese Tatsache beweist, dass die zwei Fibeltypen in derselben Zeit und in derselben Gegend gefertigt wurden und in Gebrauch waren. Doch gelangten die Flügelfibeln, deren Nadelhalter mit durchbrochener Rosette geschmückt ist, aus der Gegend von Pettau zum Neusiedlersee hin, während die Fibeln mit zwei Knöpfen und ähnlicher Verzierung nur in Vinivrh und in Dernovo zum Vorschein kamen.

Bei der häufigsten Variante der Fibeln mit zwei Knöpfen bildet ein einfacher dreieckiger Rahmen den Nadelhalter. Diese Form entspricht dem Abb. 3 bei Kovrig, die in grossen Zügen der Variante **Taf. III, 4** ähnlich ist, nur ist der Saum des Nadelhalters ganz glatt, nicht mit kleinen durchbrochenen Löchern verziert. In Pannonien stammt 97% der Varianten aus dem westlichen Grenzgebiet, zum überwiegenden Teile aus dem südwestlichen Winkel, aus der Gegend von Pettau—Laibach. Ähnliche Fibeln kennen wir in unserer Provinz aus Fenékpuzta, Koroncópuzta, Kisbér, Dunaszekcső und Brigetio. Diese sind keine lokalen Produkte, sondern Ausstrahlungen aus dem südlichen Gebiet Pannoniens, bzw. Denkmäler der Handelsverbindungen. Wir wissen dass einer der wichtigsten Handelswege, der in das Innere Pannoniens führte, von Pettau ausging und Fenékpuzta berührte.⁸

Wir kennen zahlreiche Analogien zu dieser Form, in erster Reihe aus dem benachbarten Noricum,⁹ wie es die Exemplare des Grazer Museums zeigen, und aus Rätien.¹⁰

Auch weiter gelangten diese Gewandnadeln auf Handelswegen, so erscheinen sie in Pichora¹¹ und Puchov.¹²

Taf. III, 4,5. Ähnlich den früher beschriebenen Formen, nur ist der Saum des Nadelhalters mit runden Löchern verziert, oder an der Innenseite des Nadelhalters mit einer Zickzacklinie geschmückt. Bei uns kam die Form bisher nur im südwestlichen Winkel Pannoniens und in Regöly zum Vorschein. Zu derselben Gruppe gehören die Fibeln mit zwei Knöpfen, bei denen der Nadelhalter von dreieckiger Form ist und den inneren Rahmen der Aussenseite eine Wellenlinie bildet, neben welcher sich eine eingetiefte Punktreihe hinzieht. Gewandnadeln mit ähnlicher Verzierung kennen wir aus Noricum. Diese sind meistens reich verziert und oft aus Silber gefertigt. Die dreieckige Ausschnidung am Nadelhalter ist oft schmaler, in diesem Falle aber ist der Rahmen breiter und eingeritzte Verzierungen durchlaufen ihn. Ein solches schön bearbeitetes Exemplar aus Silber finden wir z. B. im Grazer Museum; es wurde in Scheiben bei Judenburg gefunden. Diese Fibel war an einem Armband aus Silberdraht geknüpft, das mit zwei Spiralen versehen ist. In Pannonien kennen wir nur aus dem südwestlichen Winkel

⁸ A. Radnóti, *Folia Archaeologica*, Bd. III—IV, Sonderdruck, S. 2.

⁹ Gurina, *Taf. 4, 8.*

¹⁰ Chlingensperg, Reichenhall, publiziert ähnliche Stücke aus Gräbern 9 und 279.

¹¹ Piš, *Die Urnengräber Böhmens*. Citierte Stelle.

¹² Beninger, S. 87, *Taf. 16, Abb. 148.*

der Provinz ähnliche Exemplare, aber auch in Rätien (Reichenhall, Grab 111 und 241)¹³ und im Barbaricum kommen diese Fibeln vor. Ein ähnliches Exemplar aus Lochenitz, das im Königgrätzer Museum aufbewahrt wird, kam mit typisch frühromischer Keramik mit Mäanderverzierung zum Vorschein.¹⁴

Taf. III, 6. Von ähnlicher Form, wie die vorerwähnte Gruppe, doch gehören zu der ersteren schön bearbeitete Exemplare meistens mit verziertem Nadelhalter, während diese Variante durch dickere, unverzierte Stücke vertreten ist. Die dreieckige Ausschnidung am Nadelhalter ist immer ganz schmal. Sie erscheinen ausser Csabrendek und Brigetio, in Westpannonien. In den westlichen Nachbarprovinzen finden wir zahlreiche Parallelen zu dieser Variante. So ist aus Noricum ein Exemplar aus Gurina zu erwähnen;¹⁵ auch im Wiener Naturhist. Mus. und im Grazer Museum finden wir solche Stücke, während in Rätien im Reichenhaller Urnengräberfeld eine ähnliche Fibel zum Vorschein kam.¹⁶ Südlich von Pannonien kennen wir solche Fibeln aus Dalmatien, aus dem Material des Kunsthist. Mus. Weitere dalmatische Exemplare sind aus Starigrad bekannt.¹⁷

Die Fibeln mit zwei Knöpfen, bei denen der Nadelhalter gefüllt und unverziert ist, bedeuten eine spätere, entwickeltere Form. Sie kommen in Pannonien verhältnismässig selten vor, wir finden sie in Brigetio, Carnuntum und Dernovo.

5. KRÄFTIG PROFILIERTE FIBELN MIT EINEM KNOPF.¹

(Verbreitungskarte S. 283.)

Ebenso, wie die bisher behandelten frühromischen Fibeln, die sich aus lokalen keltischen Grundlagen entwickelten, gehen auch die kräftig profilierten Fibeln auf die norditalischen Ornavassoer Fibeln zurück. Almgren sieht die früheste Form der kräftig profilierten Fibeln in Gewandnadel No. 66.² Ihre Entwicklungsgebiete sind Norditalien und die Ostalpen.

Diese Vermutung wird durch das Fundmaterial des Gräberfeldes von Giubiasco unterstützt.³ Hier kamen aus Gräbern No. 93, 106, 107, 362, 415 ähnliche Gewandnadeln zusammen mit Spät-Latène Fibeln zum Vorschein. Auch in den Gräbern No. 328, 406, 527 fand man solche zusammen mit Keramik, die man auf die erste Hälfte des I. Jh. n. Chr. datieren kann. Die Tatsache jedoch, dass sie in grösster Anzahl aus Pannonien und Noricum zum Vorschein kamen, beweist, dass sie hauptsächlich im Ostalpengebiet erzeugt wurden.

Taf. IV, 8. Die frühesten Varianten der kräftig profilierten Fibeln mit einem Knopf sind diejenige, bei welchen der Nadelhalter mit stufenartigem Durchbruchmuster verziert ist. In den westlichen Gebieten Pannoniens wurden solche Fibeln in grossen

¹³ Chlingensperg, Taf. IV, 3, 4.

¹⁴ Zeitschr. f. Ethnologie, XXX, 1899, S. 212, Abb. 12.

¹⁵ Gurina, Taf. VI, 10.

¹⁶ Chlingensperg, Taf. IV, 5.

¹⁷ Jahreshfte d. Österr. Arch. Inst. XII, 1909, S. 91, Abb. 54.

¹ Kovrig, Gruppe VIII, Almgren, Gruppe IV.

² Almgren, S. 35.

³ Ulrich, Gräberfeld von Bellinzona, Material der Gräber 93, 106, 107, 362, 415.

Mengen gefunden, ausserdem können wir Szenttamás, Vál, Báránd, Törökbálint und Batta als Fundorte erwähnen. Eine ausländische Analogie bietet sich südlich von Pannonien im Grab 1. des Gräberfeldes von Jezerine.⁴ Auch in den Westprovinzen ist die Variante zu finden.⁵ Wie das Material des Museums von Nagyenyed zeigt, kam diese Form auch in Dazien vor.⁶ Bei der früheren Gruppe erwähnten wir schon den, aus dem Reich nach dem Norden führenden Handelsweg. Mit dem regen frühromischen Handel kamen auch diese Fibeln in das Barbaricum.⁷

Unter den frühromischen Gewandnadeln zeigen diese die grösste Ähnlichkeit zu den keltischen Fibeln, bei denen nur ein Rahmen den Nadelhalter bildet. Im Laufe der Entwicklung versuchte man verschiedenartig diesen leeren Rahmen auszufüllen.⁸ Typologisch folgen den rahmenartigen Nadelhaltern die Nadelhalter mit stufenförmigem Durchbruchmuster. Dann folgen die Nadelhalter mit kreisförmiger Durchlöcherung, u. zw. zeigen sie anfangs mehrere, später weniger Löcher, bis endlich der vollkommen gefüllte Nadelhalter auftritt.

Fibel **Taf. IV, 10.** Der Nadelhalter ist mit drei Löchern verziert. Diese Form war in Pannonien und Noricum sehr beliebt.⁹ In Rätien fand man solche Fibeln in Gräbern 74, 140, 159, 265 des Reichenhaller Gräberfeldes,¹⁰ weiters in Fridolfing.¹¹ Auch ins Barbaricum gerieten diese Fibeln,¹² doch ist der Nadelhalter bei diesen Exemplaren manchmal nicht in der Form von Kreisen, sondern eines kleinen Vierecks durchbrochen.

⁴ WMBH. III. 1895, Abb. 42.

⁵ In Kärnten fand man diese Variante in Gurina, Aschheim, weiters kamen sie in Osterburken, Mainz-Kastel und auch in Worms zum Vorschein (Almgren, I, 10).

⁶ Almgren, Beilage I, 10.

⁷ Das Museum von Turócszentmárton (Inv. Nr. 5928—5929) besitzt zwei ähnliche Exemplare aus Ábrahám. Ähnliche Fibeln kamen zum Vorschein in Radovesice bei Libochowitz neben Eger (Almgren, Beilage I, 10), Zliv bei Jitschin (Památky XIII, Taf. IV, 15) und Schelonice (Almgren, Beilage I, 10). In Deutschland können die folgenden Fundorte erwähnt werden: Alt-Wansen, Czacz bei Schniegel, Stanomin, Kulm, Ronsen, Warmhof bei Mewe, Königsberg, Lunow, Fichtenberg, Persanzig bei Neustettin, Galow bei Neustettin (Almgren Beilage I, 10). Auf markomannischem Gebiet kam eine ähnliche Fibel in Modrán zum Vorschein (Reinerth, II, Taf. 260, Abb. 15). Auf vandalischem Gebiet kennen wir ähnliche Fibeln aus Breslau Gräbschen, Gr. Raudchen (mitgeteilt bei Almgren, Beilage I, 10), Wansen (Peschek S. 267, Abb. 157, S. 285, Abb. 177, S. 29, Abb. 20.).

⁸ Almgren, S. 4, Abb. 34.

⁹ Auch im Kolozsvärer (Klausenburger) Museum wird eine ähnliche, kräftig profilierte Fibel aufbewahrt, leider ist ihr Fundort unbekannt (Inv. I, 896.).

¹⁰ Chlingensperg, Taf. IV, 7, 8, 9.

¹¹ Almgren Beilage I, 10.

¹² Wir müssen die Fibeln des Pressburger Slovenské Vlastivedné Museums aus Láb (Inv. Nr. 7739, 7740, Literatur bei Eisner, Taf. 70, 4) erwähnen, weiters die Exemplare aus Gömörszkáros im Museum v. Rimaszombat. Die ähnlichen Gewandnadeln aus Puchov sind ebenfalls mit drei Löchern verziert. (Beninger, S. 88, Taf. XVI, 149.) Die weiteren germanischen Fundorte sind: Ronsen, Jaikow, Warmhof bei Mewe, Maciejewo bei Pelplin, Kl. Kleschkau, Ladekopp, Laase, Neustädter Feld bei Elbing, Alt-Rüdnitz a. d. O. (Almgren, Beilage I, 10). Ähnliche Stücke aus Schmarse und Breslau-Tosel beweisen, dass der Typ auch auf vandalischem Gebiet auftritt (Peschek, S. 30, Abb. 21). Eine ähnliche Form wurde in Zirzlaff in einem Skelettgrabe gefunden mit römischen Beigaben, mit einer Fibel mit trompetenförmigem Kopf, mit einem in den Südprovinzen und Bosnien vorkommenden Gehänge und mit einem Radnóti Taf. III, 14, 16 entsprechenden Bronzegefäss (Zeitschrift f. Ethn. XXIV, 1892, S. 497.).

Taf. IV, 9 und die ähnlichen Fibeln bedeuten typologisch ein späteres Stadium der Entwicklung; ihre Form entspricht den Varianten 42, 44 bei Kovrig und der Variante 68 bei Almgren. Sie waren in ganz Pannonien ausserordentlich beliebt, man fand bisher ungefähr 150 Exemplare. In Dalmatien ist die Form durch ein Exemplar aus Silber vertreten (Wien, Kunsthist. Mus.) eine ähnliche Fibel kennen wir aus Turnu Severin.¹³ Südlich von Pannonien finden wir die Variante in Jezerine.¹⁴

Auch in Noricum war diese Variante der kräftig profilierten Fibeln sehr beliebt,¹⁵ doch finden wir sie auch in entfernteren Gebieten¹⁶ und im benachbarten Barbaricum.¹⁷

Taf. IV, 2, 5. Entspricht den Formen 46, 47, 48 bei Kovrig. Vor dem Nadelhalter befindet sich eine rechteckige Stützplatte. Der Nadelhalter ist bei dieser Variante immer gefüllt und länglich, rechteckig, im Gegensatz zu den allgemein gebräuchlichen dreieckigen Formen. Ihre Form entspricht der Abb. 70 bei Almgren.

Taf. IV, 1, 6. kann mit den Formen 69, 73 bei Almgren und mit Form 45 bei Kovrig parallel gestellt werden. In den römischen Donauprovinzen gehört sie in den ersten zwei Jahrhunderten n. Chr. zu den häufigsten Formen. In Gallien dagegen kommt die Variante auffallend selten vor.¹⁸ Innerhalb des Römerreiches kommt sie am frühesten in Norditalien¹⁹ und in den Gräberfeldern von Bosnien vor.²⁰ Diese Variante der kräftig profilierten Fibeln ist sehr allgemein in Noricum.²¹ Im kaiserzeitlichen Material von Rätien erscheint als spätere Exportware oder als späterer, von Osten kommender Einfluss.²²

Das Auftreten dieser Formen in Dazien kann als Ergebnis der, aus Pannonien nach Dazien gerichteten Kultureinflüsse betrachtet werden. Vor allem kommen die

¹³ București 1935, S. 203, Abb. 46.

¹⁴ Im 5. Jezeriner Grab erscheint sie mit einem einfachen, mit Spirale verzierten Armband (WMBH. III, 1895, Abb. 44.). Auch in Gräbern 7 und 45 und in einer Urne wurden weitere Exemplare gefunden. (WMBH. III, 1895, Abb. 47 und 100.)

¹⁵ Wir kennen zahlreiche Exemplare aus Gurina (Wien, Naturhist. Mus. publete rizibi Almgren, Beilage I, 10.).

¹⁶ Wir finden analoge Formen in Mainz-Kastel, weiters z. B. in Worms, Weinheim und Heidesheim (Almgren, Beilage I, 10.).

¹⁷ Die folgenden Fundorte sind zu erwähnen: Hansfeld (Peschek, S. 307, Abb. 171) ein Exemplar aus Gömörzskáros im Mus. v. Rimaszombat. Ferner: Uhrec, Schelenico und Lipica in Ost-Galizien, dann Karzau, Rondsén, Macieje bei Polplin, Dirschau, Braunsvalde—Willenberg bei Marienburg, Galgenberg bei Lötzen, Waaren, Itzehoe, Kannikegaard, Ksp. Wohlstrup, Sojwide Ksp. Sjonhem (Almgren, Beilage I, 10.).

¹⁸ Gurina, S. 28, 20.

¹⁹ In Giubiasco fand man sie in den Gräbern No. 92, 93, 106, 107, 328, 362, 406, 415, 527. Begleitfunde sind Schüsseln (Form Taf. LVIII, 18, 19 bei Hunyady, op. cit.), einhenkelige römische Krüge und frühromische Aucissa-Fibeln (Ulrich, Gräberfeld von Bellinzona).

²⁰ Vor allem ist das Material des Jezeriner Gräberfeldes zu erwähnen (WMBH, III, 1895, aus den Skelettgräbern 46 und 324), weiters Ilizde (WMBH, V. 1897, S. 148, Abb. 47).

²¹ Eine ähnliche Form finden wir in Unter-Gurina (Gurina, Taf. VI, 11 und S. 28.). Im Grazer Museum werden zahlreiche norische Exemplare aufbewahrt, besonders von den grösseren Fundorten, wie Scheiben bei Judenburg, Lasenberg, usw.

²² Im Regensburger Gräberfeld wurden ähnliche Fibeln zusammen mit Münzen gefunden, die man auf das Ende des II. Jahrhunderts, bzw. Anfang des III. Jahrhunderts datieren kann. (Gurina, S. 28.) Weitere Fundorte (Alkofen und Reichenhall) Chlingensperg, Taf. IV, 10, 13.

Taf. IV, 1, 6 entsprechenden Varianten häufig vor.²³ Dass sie auch auf sarmatischem Gebiet vorkommen, wird durch eine, in Röszke vorgefundene Fibel bewiesen.²⁴ Wie das Material der Museen von Bukarest und Kazanlik zeigt, geriet die Fibelform der Donau entlang auch weiter nach Osten.

Diese, in den Donauprovinzen so beliebte Form der kräftig profilierten Fibel war auch als Handelsartikel wichtig. Sie kommt Häufig in Germanien vor. An das linke Ufer der Donau gerieten sie wahrscheinlich durch den Warenaustausch, der sich an der Grenze der Provinz vollzog.²⁵ Auch im nördlichen Karpathengebiet erscheint sie zusammen mit den pannonischen Handelsartikeln.²⁶ Auch in Böhmen, Ostgalizien, Preussen und Pommern sind sie keine seltene Erscheinung.²⁷

Taf. IV, 12. Die Formen 50, 51, 52, 54 von Kovrig gehören zu diesem Typ, der eine spätere Variante ist. Der Bügel ist hier nicht so kräftig profiliert, wie bei den früheren Exemplaren. Abb. 50 bei Kovrig stellt die Varianten mit höherem Nadelhalter vor. Der Bügel der Fibel No. 51 v. Kovrig ist halbkreisförmig gebogen, diesem schliesst sich ein dreieckiger Nadelhalter an. Die zwei letzteren Varianten waren besonders in der südwestlichen Ecke Pannoniens beliebt. Von ihrer Verbreitung in entfernteren Gebieten wissen wir nicht viel. Wir müssen nur die Ausstrahlung nach Dalmatien erwähnen.²⁸ Ausserdem taucht sie auch in Dazien auf.²⁹

Taf. IV, 12 zeigt eine typologisch mehr entwickelte Form. Diese Varianten sind mit einem niederen, breiten Nadelhalter versehen. Die Stücke No. 52 und 54 bei Kovrig bilden eine Parallele zu dieser Form. Sie ist in Pannonien mehr verbreitet, als die vorhergehenden Varianten und kam besonders in den nördlichen Gebieten der Provinz zum Vorschein. Ausser Pannonien war sie in Dazien verbreitet,³⁰ ausserdem fand man ein-zwei Exemplare in sarmatischen und markomannischen Gebieten.³¹

Taf. IV, 11 entspricht No. 53, und 55 bei Kovrig. Zwischen dem Fibelkopf und der Federeinrichtung befindet sich ein kleines Bindeglied. Wie die dargestellte Variante zeigt, zieht sich bei einigen Stücken längs, in der Mitte des Fusses ein Grat hin. Diese

²³ Wir kennen solche aus Komolló, Szászkeresztúr, Zsékfalva und Etzel (Im Klausenburger Mus. Inv. I, 1904, I, 1901, I, 6716, I, 8209.).

²⁴ Im Mus. von Szeged.

²⁵ Im Pressburger Museum befinden sich ähnliche Formen aus Láb und Gajár.

²⁶ Beninger publiziert Funde aus Puchow und Ludanice (Abb. 149, 130, 132 und S. 87, 126.). Das letztere Exemplar ist zweigliedrig. In Zusammenhange mit der Fibel aus Puchow datiert der Verfasser diese Formen auf die Zeit vom Anfang des I. Jahrhunderts bis auf die Antoninenzeit.

²⁷ Almgren, S. 108.

²⁸ Kovrig, S. 16.

²⁹ Es gibt eine solche aus Veczel (Klausenburg, Mus. Inv. 5686, 1832 und 5684) ausserdem aus Szilágyosomlyó. Wir müssen ausserdem eine Fibel aus Maroskeresztúr im Mus. von Marosvásárhely erwähnen.

³⁰ Das Klausenburger Museum besitzt drei Exemplare aus Alsó-Ilosva (Inv. I. 8157, I. 8158 I. 8159.). Ebenda finden wir zwei Exemplare aus Porolissum (Mojgrád) (IN. 258 und IN. 2655) und zwei Stücke ohne Fundort (Inv. 3331 und I. 1387.).

³¹ Das Mus. von Kecskemét besitzt ein Exemplar aus der Umgebung von Kecskemét. Weitere Stücke aus dem Barbaricum finden wir in den Mus. von Balassagyarmat (Inv. 4428), Kassa (Inv. 2113) und Eger (Erlau).

Variante der kräftig profilierten Fibeln kommt in Pannonien selten vor und sie wurde nach entfernteren Gebieten nicht exportiert.

Die Form **Taf. IV, 13** zeigt in der Mitte der Kopfplatte eine Gratlinie, sie hat eine löffelartig hohl werdende Kopfplatte und einen niederen Nadelhalter. Diese Variante ist sehr selten, in Pannonien kommt sie in Siscia und Dunapentele³² vor. Sie kann mit Form 83 von Almgren verglichen werden. Wir kennen mehrer Exemplare aus Dazien³³ und auch aus Rätien.³⁴ Ähnliche Gewandradeln gibt es aus Castrum Theilenhofen und aus Germanien³⁵ (Fundort unbekannt.).

Taf. IV, 18. Die Form dieser Gewandnadel ist im allgemeinen dieselbe, wie die der anderen kräftig profilierten Fibeln, doch ist ihre bezeichnende Eigentümlichkeit, dass unter dem Knopf, am Fuss ein flügelartiger Vorsprung ist, ähnlich wie bei einer Gruppe der Ankerfibeln am oberen Teil des Fusses. Die Variante kommt in Pannonien verhältnismässig selten vor, östlich von Pannonien im Bánát³⁶ und in Dazien³⁷ häufiger.

Taf. IV, 14. Auch diese Variante kommt nur selten vor. Ihr charakteristischer Zug ist, dass sich der Fuss vom Knopfe abwärts in der Form eines Dreiecks ausbreitet. Sie entspricht der Abb. 161 bei Kovrig, wir können sie aber nicht — wie Kovrig es tut — mit der Fibelform 14 v. Almgren in Zusammenhang bringen. Die bei Almgren dargestellte Form ist eine einfache, eingliedrige Fibel ohne Kopfplatte mit durch den Bügel gedrehter Sehne, die mit den kräftig profilierten Fibeln in keinem Zusammenhange steht. Ausserhalb Pannoniens tritt die Variante in Rätien auf.³⁸

Taf. IV, 16. Kräftig profilierte Fibel mit einem Knopf. Eine pilzförmige Verzierung profiliert den Fuss; diese Verzierung kann als die rudimentäre Form der vogelförmigen Ornamente aus der Hallstattzeit betrachtet werden.

Taf. IV, 17. Fibel mit einem Knopf. Am Fussende, vor dem abschliessendem Knopf finden wir eine Verzierung, die eine Marke nachahmt und auch eine Reminiscenz aus der Hallstattzeit ist (Siehe unten.). Der Nadelhalter ist mit zwei kreisförmigen Löchern verziert.

Taf. IV, 1—10 zeigen die früheren Formen der kräftig profilierten Fibeln mit einem Knopf. Sie waren in Italien und in den Donauprovinzen verbreitet, und wurden auch nach dem Barbaricum exportiert (Siehe oben.). Das Auftreten der Formen **Taf. IV, 1, 2, 5, 6** in Giubiasco wird durch die Begleitfunde — spätkeltische Fibeln und Gefässe aus dem I. Jh. n. Chr. — in die ersten Jahrzehnte n. Chr. gesetzt. Auch das Erscheinen der Formen **Taf. IV, 1—6, 8, 9** in Jezerine deutet auf diese Zeit.³⁹

³² Im Mus. Berlin aufbewahrt (Publ. bei Almgren, Beilage I, 13).

³³ Almgren, S. 43.

³⁴ Almgren, Beilage I, 13 erwähnt Stücke aus Regensburg.

³⁵ Almgren publiziert je ein Exemplar aus Zweifalten und aus der Rheingegend.

³⁶ Kovrig (S. 18) erwähnt mehrer ähnliche Stücke aus dem Mus. v. Temesvár.

³⁷ Im Mus. von Klausenburg wird ein Exemplar aus Porolissum (Inv. IN. 2654) und eins ohne Fundort aufbewahrt.

³⁸ Chlingensperg, Taf. IV, 18 zeigt eine Fibel von ähnlicher Form aus dem Grab No. 208 v. Reichenhall.

³⁹ WMBH, I. 1893—1895 teilt ähnliche Fibeln aus Gräbern 1, 4, 5, 7, 8, 45 und 46 aus Jezerine mit. Ähnliche Fibeln werden hier auch als Streufunde erwähnt. Die kräftig profilierten Fibeln erscheinen hier oft zusammen mit Armbändern aus Bronzedraht, deren Enden mit Spiralfedern

Da die in Giubiasco und Jezerine vorkommenden Varianten der kräftig profilierten Fibeln zu den typologisch späteren Formen gehören, ist es wahrscheinlich, dass die frühesten Stücke der kräftig profilierten Fibeln mit einem Knopf schon in der Zeit um Christi Geburt auftraten. Die Formen **Taf. IV, 4. 1—10** leben lange fort. Ausser der Form **Taf. IV, 8**, — die nur für die erste Hälfte des I. Jh. bezeichnend ist — sind diese Formen im Laufe des I. und II. Jahrhunderts im Gebrauch. Die eingliedrigen Fibeln sind im allgemeinen die früheren, die zweigliedrigeren treten später auf und werden auch länger verwendet. Dass sie auch noch im II. Jahrhundert fortleben, wird dadurch bewiesen, dass **Taf. IV, 10**, besonders aber die Formen **Taf. IV, 1—6** auch im römischen Dazien zum Vorschein kommen. Die Stücke **Taf. IV, 8, 10** werden im freien Germanien häufig vorgefunden, was durch die lebhafteste Handelsverbindung mit dem Römerreich — besonders in der frühen Kaiserzeit — erklärt werden kann. Wie die Begleitfunde zeigen, erscheint die Fibelform im Barbaricum im I. Jahrhundert. Die Formen **Taf. IV, 8—10** kommen mit Spät-Latène Fibeln und mit Gewandnadeln zum Vorschein, die zur Gruppe II—III. von Almgren gehören und auch auf die erwähnte Zeit hinweisen. In *Pannonien* wurde eine, **Taf. IV, 9** ähnliche Fibel mit zwei durchlocherten Kreisverzierungen am Nadelhalter im Grabe No. 20 in Pettau zusammen mit einer Bronzemünze von Domitian gefunden.⁴⁰ In *Vinivrh* wurde eine, **Taf. IV, 3, 4** entsprechende Fibel zusammen mit einer Mittelbronze des Marc Aurel vorgefunden.⁴¹ Zu diesem Funde gehören noch zwei silberne Armbänder und zwei silberne Fibeln. Der Nadelhalter der Fibeln ist mit drei kreisförmigen Löchern verziert und sie haben eine auffallend lange Spiralkonstruktion. In den Nadelhalter einer ähnlichen Fibel aus Pettau sind drei konzentrische Kreise geritzt, diese Lösung zeigt eine typologisch entwickeltere Form. Diese Gewandnadeln sind durch eine Vespasianus-Münze datiert.

Form **Taf. IV, 6** wurde in den Gräbern 3 und 6 von Pettau mit Mittelbronzen von Claudius I vorgefunden.⁴² Ebenda kennen wir ähnliche Fibeln aus Grab 12, die mit einer Nerva—Bronze datiert sind.⁴³ Wie wir also sehen, waren die Gewandnadeln von der Form **Taf. IV, 6** besonders von der zweiten Hälfte des I. Jahrhunderts an beliebt. Dass sie aber auch im II. Jahrhundert im Gebrauch waren, beweisen ähnliche Fibeln aus Dazien, welche den auf Dazien ausgeübten Kultureinfluss Pannoniens in der, auf die Okkupation folgenden Zeit zeigen. Die Formen **Taf. IV, 2, 5, 6** sind in Germanien schon verhältnismässig seltener und auch im Rheingebiet kommen sie nur sporadisch vor. Dass in Germanien besonders die frühesten Varianten des Typs auftreten und die späteren nur seltener vertreten sind, ist dadurch erklärlich, dass das Reich in der Zeit unmittelbar nach Christi Geburt in reger Handelsverbindung mit Germanien stand, diese Verbindung aber später nachliess.⁴⁴

übereinander gewickelt sind. Ein solcher Fund wird bei Déchelette, Manuel IV, S. 1228, Abb. 520 dargestellt. Die Literatur der Armbänder s. bei Déchelette, Manuel IV. S. 1227 ff und A. Radnóti, Der Silberfund von Zalahosszufalu, Sonderdruck aus Folia arch. 1941, Bd. III—IV, Taf. III.

⁴⁰ Graz. Mus. Inv. Nr. 7609.

⁴¹ Wien Naturhist. Mus. Inv. Nr. 36490—36492.

⁴² Graz. Mus. Inv. Nr. 7426, 7427.

⁴³ Graz. Mus. Inv. Nr. 7604.

⁴⁴ Almgren, S. 36.

Im Gegensatz zu Germanien ist in Dazien im ersten Jahrhundert der Einfluss der römischen Kultur nicht so stark bemerkbar. Die frühesten kaiserzeitlichen Fibelformen treten dort nicht auf.⁴⁵ Auch die frühesten Varianten der kräftig profilierten Fibeln, Form **Taf. IV, 8**, fehlen. Doch erscheinen die Stücke, bei welchen der Nadelhalter mit kreisförmigen Löchern verziert ist und die Varianten **Taf. IV. 1, 2, 5, 6**.

Die Formen **Taf. IV. 1, 2, 5, 6** wurden in den Regensburger Gräbern mit Münzen des Marc Aurel gefunden, und ein anderes, ähnliches Exemplar kann auf die Zeit um 240—260 datiert werden.⁴⁶

Die Variante **Taf. IV, 12**, ist eine spätere Form der kräftig profilierten Fibeln, die nicht mehr nach dem Barbaricum exportiert wurde, dagegen tritt sie in Dazien auf.

B) FIBELFORMEN AUS THRAKISCH-ILLYRISCHEN WURZELN.

1. ZANGENFIBELN.¹

(Verbreitungskarte 281.)

Die Silberfibel **Taf. VII. 1, Taf. VIII. 1**, hat eine einseitige Federung, ihren Bügel verzieren kleine Scheiben und auf den Bügel gewundene Drähte. Dieses aus Carnuntum zum Vorschein gekommenes Silberexemplar, das aus der Kaiserzeit stammt, ahmt ähnliche Gewandnadeln aus der Hallstattzeit nach. Dasselbe kann von den Fibeln **Taf. VII. 2, und VIII. 2** festgestellt werden. Von den typologisch ähnlichen Stücken können wir die sogenannten Zangenfibeln ableiten. Ihr Entwicklungsort war wahrscheinlich die Balkanhalbinsel. Diese Annahme unterstützt einerseits die Tatsache, dass die als Prototyp bezeichnete Form auf jenen bosnischen Siedlungen sehr häufig auftritt, auf denen sich illyrische Formgebung so lange bewahrte, dass noch hallstattische Relikte zusammen mit frühkaiserzeitlichem Material zu finden sind.² Hier kommt die mit einer einseitigen Feder montierte Fibelform **Taf. 7. Abb. 1**, zusammen mit der Fibelform von **Taf. 7. Abb. 1. No. 2** vor,³ welche letztere schon eine Scharniereinrichtung hat und die wir als eine der allerfrühesten Varianten der Zangenfibel ansehen können.

Die Entwicklung dieses Typs in den südlich von uns gelegenen Gebieten zeigt ihr dichtes Vorkommen auf dem Balkan.⁴

⁴⁵ Die Flügelfibeln und die Fibeln mit zwei Knöpfen sind in Fundmaterial von Dazien nicht vertreten.

⁴⁶ Tischler, bei Meyer, Gurina, S. 28.

¹ Kovrig Fig. 25. Almgren Fig. 244.

² In mehreren Exemplaren in Donja Dolina zu finden (W. M. B. H. IX. 1904.). Ebenso in mehreren Exemplaren in Gorica verretten (W. M. B. H. VIII. 1902.). Ferner ein Stück aus Karlobago (Vjesnik N. S. III, 1898) Gosinja Planina (W. M. B. H. V. 1897.).

³ Die zwei Formen kommen z. B. in Gosinja Planina zusammen vor (W. M. B. H. V. 1897.).

⁴ In Bulgarien kennen wir aus Assarlik in der Nähe von Sofia ein ähnliches Exemplar (Sofia, Mus. Inv. Nr. 4443.). Das Belgrader Museum bewahrt ein solches von einem unbekanntem Fundort (Inv. Nr. 630 f.). An den mit konzentrischen Kreisen verzierten bandförmigen Körper schliesst sich die Nadel mit Hilfe eines Schraubennagels an, wie die zwei Griffe einer Schere. Das ganze Stück ist nämlich von zoomorpher Form. Eine ähnliche Form ist auch in Gosinja Planina zum Vorschein gekommen (W. M. B. H. V. 1897.). Kovrig S. 29. erwähnt ähnliche Exemplare in Dalmatien in den Museen von Knin und Spalato.

Diese Form tritt auch in Italien oft auf, vor allem in den nördlichen Gebieten.⁶ Dagegen kommt sie nur vereinzelt in den Gebieten von Germanien⁶ vor, welcher Umstand die Ansicht unterstützt, dass die Zangenfibeln in erster Reihe zum Formenschatz des Balkans und von da nach Süden dringend, zu dem Italiens gehört haben.

Was ihre zeitliche Fixierung betrifft, so hat man sie bis jetzt in das II. und III. Jahrhundert n. Chr. gesetzt.⁷

Da wir jedoch solche Fibeln schon aus dem bosnischen Gosinja Planina und mehrere ähnlich geformte, aber mit einseitiger Federeinrichtung versehene Stücke aus dem bosnischen Fundmaterial kennen, erscheint jene Annahme begründet, dass dieser Typ schon im I. Jahrhundert entstanden ist. Dass Tischler sein aus Germanien bekanntes Stück in das III. Jahrhundert verlegt, könnte die Tatsache erklären, dass dieses Stück kein lokales Erzeugnis, sondern ein aus dem Süden hierher geratenes Einzelstück ist. Die Formen **Tafel VII. No. 3–6**, weiters **Taf. VIII. No. 8–10, 13** gehören in den Rahmen dieser Gruppe. Alle haben halbkreisförmigen Bügel und einen kurzen schlingenartig zurückgebogenen Fuss, ausgenommen das Exemplar **Taf. VIII. No. 9**, dessen Fussende ein flacher Knopf schmückt und die Bruchstücke **No. 10, 13**, wo man das Fussende nicht feststellen kann. Ihr viereckiger Nadelhalter ist niedrig und breit. Dieser Nadelhalter ist bei den Exemplaren auf **Taf. VII. No. 4–6** mit ineinander eingeritzten konzentrischen Kreisen verziert, welche Verzierung bei der Gewandnadel **No. 4** auch auf dem flachen Bügel vorkommt. Nadel und Bügelkopf bilden bei ihrem Zusammentreffen eine Zangenform. Dieser zangenartiger Fortsatz verlängert sich mehr als gewöhnlich bei der Gewandnadel **Taf. VII. No. 5**. Bei der Nadel von **Taf. VIII. No. 13** schwillt er etwas mehr an, wodurch die ganze Konstruktion eine zoomorphe Form gewinnt. Leider stammen die meisten hierher gehörigen Fibeln von unbekanntem Fundorten, sonst kennen wir pannonische Exemplare aus Carnuntum, Sisak, Dunapentele und Kisköszeg.

2. BOGENFIBELN AUS DER FRÜHEN KAISERZEIT.

(Verbreitungskarte 285.)

Wir reihen die Fibeln **Taf. VII. 7, 8** und **Taf. VIII. 11, 12** in diese Gruppe. Diese sind eingliedrig mit vier Windungen und mit Spiraleinrichtung mit unterer Sehne. Ihr bandförmiger Bügel ist flachgehämmert und setzt sich in einem schmalen Fusse fort. Am Schneidepunkt von Bügel und Fuss windet sich ein Draht um die Fibel. Die Platte des Nadelhalters ist fast immer von einer kreisförmigen Durchlochung verziert, das Fussende dagegen von einer flachen Scheibe. Die allercharakteristischeste Erscheinung bei den Fibeln von ähnlichem Typ ist der dicke Fuss, der sich oberhalb der Spiralwindung

⁶ Montelius erwähnt eine Zangenfibel aus Italien (*La civilisation primitive en Italie*. Taf. I, XIII, 184.). Die Abbildung derselben Fibel bringt Almgren Taf. XI. 244. Kovrig S. 29. erwähnt ähnliche Exemplare aus Norditalien, wo woher sie auf die Exemplare aus den Museen von Milano, Ravenna, Parma, aus dem Lateranmuseum, dem Museum von Aquileia und Triest erinnert.

⁶ Tischler, Gräberfelder III. S. 16, 209, erwähnt eine Fibel aus Ostrussland, Neu-Bodschwinken, Kr. Goldap.

⁷ Almgren S. 110. — Kovrig S. 29.

plötzlich zu einem breiten, bandförmigen Bügel verbreitet. Eine ähnliche Ausbildung können wir in Stradonitz bei einzelnen, der Latènezeit angehörigen Fibeln beobachten.¹

In Pannonien stammen — mit Ausnahme eines Exemplars aus Brigetio — sämtliche Stücke aus dem südlichen Teil der Provinz. Ausserhalb unserer Provinz finden wir in erster Reihe südlich von hier Analogien dazu. Die Publikationen zeigen, dass es eine in Bosnien ziemlich beliebte Form war.²

Unser Stück aus Brigetio zeigt die Ausstrahlung dieses Typs nach Norden. Wir wissen auch vom Vorkommen dieser Fibelvariante in Oberungarn, nördlich von unserer Provinz.³

Leider ist nicht ein einziges Stück aus datiertem Fundmaterial zum Vorschein gekommen. Die Form selbst erlaubt die Folgerung, dass wir es mit einer Gruppe aus der frühen Kaiserzeit zu tun haben. Diese Annahme verstärkt auch das häufige Vorkommen dieser Fibeln im bosnischen Fundmaterial.

3. DIE FIBELN VOM OKORÁGER TYP.

Taf. X. 1—9 und Taf. XI. 1—10, 12.

(Verbreitungskarte S. 286.)

Es ist eine charakteristische, auf ein sehr beschränktes Gebiet zu begrenzende Fibelgruppe. Da die am schönsten ausgearbeiteten Exemplare aus Okorág zum Vorschein gekommen sind und wir von anderswo diese charakteristisch geformten Fibeln nicht kennen, benennen wir diese Gruppe nach diesem Fundort. Ihr Charakteristikum ist die starke Biegung des Bügels, die bei dem, den Bügel verzierenden Knopf kulminiert. Der Bügelkopf ist ganz flach gehämmert. Aus ihm entwickelt sich die schmale und die ganze lange Federeinrichtung bedeckende Stützplatte. An ihre lange, mehrfach gewundene Spiraleinrichtung schliesst sich zuweilen ein kleiner Ring an, an den man wahrscheinlich eine geflochtene Kette angeschlossen hat. Sie hat einen grossen, dreieckigen Nadelhalter.

Taf. X. 1—9. Silberexemplare von identischer Form und Grösse. Bei einem wird das Fussende von keinem runden Knopf, sondern von einer flachen Scheibe verziert. Die Nadelhalter aller drei Exemplare sind verziert. Verschiedene Motive wurden mittels feiner Punzierung in die Platte des Nadelhalters gearbeitet. Diese Muster sind Schriftzeichen ähnlich. Zusammen mit diesen Fibeln, in demselben Fund ist das Armband

¹ Piš, Le Hradischt de Stradonitz en Bohême, Taf. III. Fibeln No. 23, 24, 27, 28. Das ist der einzige vorkaiserzeitliche Fibeltyp, wo sich zwischen Bügel und Fuss schon die scharfe Bruchlinie zeigt.

² Aus dem Grab 50. von Jezerine ist eine Fibel dieses Typs zum Vorschein gekommen, (W. M. B. H. III. 1895. Abb. 110.), den wir aus Ribič (W. M. B. H. VII. 1900.), Zagradina (W. M. B. H. I, 1893, S. 177. Abb. 18) und Gorica kennen. Das Exemplar aus Gorica unterscheidet sich insoweit von den übrigen, dass ihr Nadelhalter von keiner kreisförmigen Durchlochung verziert ist (W. M. B. H. VIII. 1902.). Wir kennen drei ähnliche Stücke aus Prozor (Zagreber Museum).

³ Das Pressburger städtische Museum bewahrt vier ähnliche Exemplare von unbekanntem Fundorten auf. (Inv. Nr. 4501, 4504, 4505, 4506.). Zwei weitere Stücke ohne Fundort konnte ich auch im Museum von Rimaszombat aufzeichnen.

im Siebenbürgener dakischen Typ zum Vorschein gekommen. Im Allgemeinen können wir die Okoráger Gruppe als ein Produkt der illyrischen Kultur betrachten, bei der sich auch die Wirkung der dakischen Zivilisation zeigt.

Taf. XI. 1, 2, 4, 5, 7. Eine der vorherigen ähnliche Fibelform mit gebrochenem Nadelhalter.¹

Taf. XI. 3, 6, 8 entspricht der Form der vorhergehenden Stücke mit dem Unterschied, dass hier Durchlochungen den Nadelhalter verzieren. Ihre Nadel ist gebrochen.

Die Fibeln **Taf. XI. No. 9, 10, 12, 13** stehen der Form der Okoráger Typen nah. Aber diese Stücke sind schon nicht so schön ausgearbeitet wie die aus Okorág stammenden Exemplare. Sie sind kleiner und ohne Zierrat. Aber auch diese muss man ganz bestimmt mit den Vorhergehenden zu dem selben Typ reihen.

Taf. XI. 11. Variante, charakteristisch für die Umgebung von Siscia. Zeigt eine Übergangsform zwischen den einknöpfigen, kräftig profilierten Fibeln und den Gewandnadeln des Okoráger Typ. Sie ist im Süden, hauptsächlich in der Umgebung von Siscia zu Hause. Ähnliche Fibeln findet man ausserhalb Pannoniens in Jezerine.² Diese Varianten entsprechen den Formen Kovrig Taf. V. 49. Sie bemerkt auch schon, dass diese, mit langer Spiraleinrichtung und Stützplatte versehene, einknopfige Fibeln eine eigene Gruppe bilden, die für den südlichen Teil Pannoniens charakteristisch ist.³

4. ANKERFIBELN.¹

(Verbreitungskarte S. 287.)

Die charakteristische Eigenheit der sog. Ankerfibeln ist der hornartig zurückgeschlagene Bügelkopf, wodurch die Fibel der Ankerform ähnlich wird. Ihre Ausführung erinnert auch an einen stilisierten Delj hin. Petrikovits bringt auch den Gedanken einer Ableitung aus der Peltaform vor.²

Wir finden sie auch in Pannonien, in der Grossen Ungarischen Ebene, in Dazien und auf der Balkanhalbinsel, dagegen kennen wir kein einziges Exemplar aus den westlichen Provinzen und aus dem freien Germanien. Deshalb können wir mit Recht annehmen, dass sich der Typ der Ankerfibeln im thrakischen Kulturkreis ausgebildet hat. Diese Tatsache wird von dem Umstand unterstützt, dass ihr Vorkommen im westlichen Teil des Balkans viel häufiger ist, als in den von Illyren bewohnten Gebieten. Bei einzelnen Varianten können wir klar verfolgen, wie sich die Form längs der Donau hinaufbewegt.

Taf. VIII. 15. Unter der die Fibel schmückende Scheibe springt der Fuss halbkreisförmig, flügelartig heraus. Diese Form war in Pannonien, längs der Save und Donau, weiters im südwestlichen Teil Pannoniens nördlich der Drau gebräuchlich.

¹ Die im Pécses Museum aufbewahrten Exemplare publiziert Gyula Tórk; in den Mitteilungen Jhg. 1941 des „Majorossy Imre Museum“ von Pécs, S. 2. Seiner Meinung nach sind die zwei Fibeln im 1. Jahrhundert n. Chr. zusammen mit 2 silbernen Armbändern in die Erde gekommen.

² W. M. B. H. I. 1893. S. 192. und III. 1895. S. 61. (4. und 17. Grab), ausserdem erwähnt man sie zweimal von ebenda, als Streufunde.

³ Kovrig S. 16.

¹ Kovrig, Gruppe 9.

² Bonner Jahrb. 143—144, 1938. S. 321.

Taf. VIII. 16. Ähnliche, aber mehr ornamentierte Fibel. Die Kopfplatte verzieren zwei, mit Filigrandrähten umwundene, kegelförmige Ornamente. Wir kennen der Taf. VIII. 15 ähnliche Fibeln von den illyrischen Gebieten der Balkanhalbinsel.³ Von hier sind diese Gewandnadeln zu uns gekommen. Andererseits sind sie auch nach Dazien gekommen.⁴

Es ist auch eine andere Variante dieser Fibeln bekannt, mit einem auf dem Fuss unter der Scheibe flügelartig vorspringenden Ornament. Bei diesem ist die Stützplatte vor der Federeinrichtung viel grösser ausgearbeitet und verbreitet sich gegen den Rand. Eine solche Fibel stellt Kovrig Taf. VIII. No. 73 dar. Diese Variante war eher in der Grossen Walachei verbreitet,⁵ bei uns in Pannonien waren die mit übermässig grosser Schutzplatte versehenen Fibeln nicht in Gebrauch, kommen dagegen im dakischen Fundmaterial vor.⁶

Wie wir daher sehen, können die Fibeln der Form von Taf. VIII. 15 in zwei Gruppen geteilt werden. Es gibt eine westliche Gruppe, bei der die vor der Nadeleinrichtung angebrachte Kopfplatte kleiner und rechteckig ist; diese Variante tritt in Pannonien auf, kommt aber auch in Dazien vor. Sie ist charakteristisch für den illyrischen Fundkreis. Die andere Gruppe wird von jenen Fibeln gebildet, bei denen die Kopfplatte grösser und nicht rechteckig ist, sondern nach den Rändern hin sich in Dreiecksform verbreitert. Diese Variante gibt es in Pannonien nicht, dagegen häufig in Dazien und in der Grossen Walachei.

³ W. M. B. H. XII. 1912, S. 152. publiziert aus Bare-Tribovo einen zusammenhängenden silbernen Schmuckfund. Darin gibt es zwei Silberfibeln, an deren Kopfplatte sich silbergeflechtene Ketten schliessen. In demselben Band wird auch ein anderer Schmuckfund beschrieben, dem zwei ähnliche Fibeln gehört haben. Das Wiener Naturhist. Mus Inv. Nr. 38970, bewahrt ein Stück aus Potoci-Han.

⁴ Das Klausenburger Museum bewahrt dakische Exemplare von Siménfalva, Hódosfalva und von zwei unbekanntem dakischen Fundorten (Inv. 1831, 5565, 5670, I. N. 2601). Ein ähnliches Exemplar ohne Fundort bewahrt auch das Belgrader Museum (Inv. Nr. 540.).

⁵ Bucureşti 1935, S. 206. (Sammlung Severeanu), Abb. 55; Fundort ist Oltenien, südlich von Craiova. Berciu (Archeologia Preistorica a Olteniei S. 225. Abb. 281.) erinnert an mehrere ähnliche Fibeln aus dem Vartoper Fund, die durch bis Gordianus (244) gehende Münzen, datiert sind. Wir kennen noch Fibeln aus den folgenden Fundorten: Tg. Jiu (2 Exemplare), Drubeta, Salcia und Racari-Dolj (Berciu op. cit. S. 225.). Ein Stück aus Dolj publiziert Kovrig, op. cit. S. 55. Taf. VIII. 73. und Taf. XXX. 5. Literatur siehe noch Nicolaescu-Ploşor, Muzeul Regional Olteniei, Călăuză S. 23. Ähnliche Silberexemplare zeigt Taf. IX. Abb. No. 7, 8, 9, 10. Das Fibelpaar No. 9 stammt aus Bulgarien. Eine geflochtene Silberkette verbindet die zwei Exemplare, die häufig in den thrakisch-illyrischen Gebieten gebraucht werden. Die anderen drei Exemplare (Taf. IX. 7, 8, 9, 10.) bewahrt die Bukarester Severeanu-Sammlung, ihr Fundort ist Craiova, bzw. Gorj. Publiziert sind sie Bucureşti 1935, S. 208, Abb. 57—61, aber hier ist, entgegen den Aufzeichnungen des Museums, Tg.-Jiu als Fundort angegeben. Eine ähnliche Fibel ist ebenda aus dem Fund von Hetzendorf neben Tobsdorf publiziert, die von einer Münze des Antoninus Pius (138—161) begleitet wird (Bucureşti 1935. S. 209.). Ähnliche Exemplare bewahrt das Belgrader Museum von einem unbekanntem Fundort. (Inv. Nr. 535.). M. Gr'ić: Römische Fibeln aus dem Nationalmuseum in Beograd. Starinar, 1930., 185. Taf., XXXIV. Fig. 4, 5.

⁶ Dakische Exemplare bewahrt das Klausenburger Museum aus dem Komitat Szolnok-Doboka, aus Melegföldvár (Inv. Nr. 6419.), eine in zwei Stücke gebrochene Silberfibel aus Portus (Inv. 5111.), weiters ein Exemplar aus Torda (Inv. Nr. 5949.). Ein ähnliches Exemplar zeigt Párvan, Getica Taf. XXXVII. 2.

Taf. VIII. 14. Die einfachste Variante der Ankerfibeln. In Pannonien tritt sie nur in den südlichen Teilen auf, ausserdem Bosnien,⁷ und auch in Dazien.⁸

Taf. VIII. 17. Die Kopfplatte dieser Fibel ist nicht so breit, wie die der übrigen. An ihren Fuss unter der Scheibe ist ein, aus dem ehemaligen (früheisenzeitlichen) Vogelornament entstandenes, vereinfachtes Ornament angebracht. Wir kennen zwei solche Exemplare, nämlich aus Vukovár und Dunaadony.

Taf. VIII. 18. Bruchstück einer Ankerfibel. Die Kopfplatte der Fibel schmückt je ein, einem sitzenden Tier ähnliches Ornament. Ähnliche Stücke sind aus Eszék und Mitrovica zum Vorschein gekommen.

Taf. IX. 3. Den Fussknopf der Ankerfibel, die im Besitze des Mainzer Museums ist und aus Dunaadony stammt, schmückt ein in Maskenform ausgearbeiteter Knopf, der dem Fibelkopf zugewandt ist. An die Fussmitte dagegen ist ein dem Nadelfuss zugekehrtes Tierornament angebracht. Dieses Ornament ist auch als das in der illyrischen Kultur beliebte und in der keltischen Kunst fortlebende, Vogelornament aufzufassen. Eine ähnliche Vogeldarstellung ist an den Fuss einer aus der Umgebung von Szentes stammenden Ankerfibel angebracht. (Taf. IX. 12. a-b.)

Taf. IX. 6. An das Fussende dieser Gewandnadel ist eine flache Scheibe angebracht, die man in Maskenform ausgebildet hat, ähnlich dem Fussknopf der zweiknöpfigen Fibeln **Taf. IX. 4, 5.** Die Fibel der **Taf. IX. 11** die ein Stück ohne Fundort ist scheint sicher aus dem thrakischen Kulturkreis zu stammen, Den Kopf verzieren plastische konzentrische Kreise. Der Schnenhaken ist interessant ausgebildet. In elliptischem Feld ist ein hausförmiges Ornament, darunter ein Blattmuster angebracht.

Taf. IX. 13. Ankerfibel, auf deren Kopf ein charakteristisches Ornament, bestehend aus konzentrischen Kreisen angebracht ist. Auf dem Fuss, unter der Scheibe ist ein eckiger, flügelartiger Vorsprung bemerkbar.

Diese aus thrakischer Wurzel stammenden Gewandnadeln sind längs der Donau zu uns und nach Dazien heraufgekommen und wie das auch die Fibeln der **Taf. IX. 6, 12** zeigen, sind sie auch in das Gebiet zwischen Donau und Theiss geraten. Darüber hinaus waren sie indessen kein Gegenstand des entfernteren Handels, weil sie aus dem Fundmaterial der anderen römischen Provinzen fehlen. Zwischen den dazischen und pannonischen Ankerfibeln ist eine bemerkenswerte Abweichung im Stil feststellbar. Ein Teil der dakischen Stücke nämlich gehört der Gruppe der Grossen Walachei an, die in Pannonien nicht zu finden ist. Im Gegensatz dazu ist eine andere Gruppe der dakischen Fibeln festzustellen, die mit den auch in Pannonien gebräuchlichen Gewandnadeln identisch ist.

Wenn man die Ankerfibeln vom geographischen Standpunkt betrachtet, zeigt sich, dass dieser Typ in erster Reihe im östlichen Teil der Provinz, in den von den Eraviskern bewohnten Komitaten Fejér und Tolna⁹ beliebt war, welche Tatsache ebenfalls

⁷ Kommt in Debelo-brdo bei Sarajevo vor (W. M. B. H. VI. 1899. S. 133.). Dieselbe ist im Glasnik Zemaljskog Muzeja u Bosni Hercegovin. VI. 1894. S. 307 Taf. I. publiziert.

⁸ Vergleiche mit den Fibeln ähnlichen Typs aus dem Klausenburger Museum.

⁹ Nach der lebenswürdigen mündlichen Mitteilung von Prof. András Alföldi, der die Niederlassung der Eravisker im Komitat Tolna in A. É., Jahrgang 1943, behandeln will. Siehe noch das auch aus seiner Feder stammende Kapitel im 1. Band der Budapest története.

zeigt, dass diese Formen in erster Reihe von der illyrischen Einwohnerschaft gebraucht wurden.

Weiter oben haben wir schon gesehen, dass die Ankerfibeln ausser Pannonien nur noch auf der Balkanhalbinsel in Gebrauch waren, sogar in Pannonien zeigen sie sich in erster Linie in den südlichen Gebieten der Provinz. Da der ganze Typ samt seinen Varianten nicht in Pannonien, sondern auf dem Balkan am häufigsten ist, müssen wir auch die pannonischen Stücke als Beweis einer vom Balkan zu uns kommenden Strömung betrachten. Auf die Abstammung dieses Typs aus der Balkanhalbinsel weisen auch jene geflochtenen hängenden Silberketten, die mittels Ringen, die sich auf dem Nadelhalter der Fibeln befanden, an die Gewandnadel befestigt wurden. Ausserhalb Pannoniens tritt dieser Typ in den übrigen römischen Provinzen nicht auf. Dieser Umstand und die Tatsache, dass diese im pannonischen Fundmaterial einen südlichen, thrakisch-illyrischen Geschmackeinfluss aufweisen, weist darauf hin, dass dieser Typ aus jenem früheren Abschnitt der römischen Kaiserzeit stammt, als die vor der Okkupation existierenden Eigenheiten des Ortsgeschmacks der einzelnen Provinzen noch nicht verschwunden waren. Wie wir unten noch sehen werden, wäre das im III—IV. Jahrhundert n. Chr. nicht mehr möglich, als die Fibeltypen unseres Gebietes auch in den übrigen Donauprovinzen auftreten und gleichzeitig allgemeine Formen des Reiches aufweisen, innerhalb derer nur ganz geringe Abweichungen zu konstatieren sind. In keiner Weise zeigt sich schon damals ein solcher isolierter Typ, der nur im Rahmen einer kleinen Gemeinschaft benützt werden konnte. Deshalb müssen wir den Gebrauch dieser Gewandnadel auf das II. Jh., höchstens Anfang des III. Jahrhunderts festlegen. Wir tun das unter Hinweis auf die in Hetzendorf mit der Münze des Antoninus Pius datierten und in Vartop¹⁰ zusammen mit bis Gordianus¹¹ gehenden Prägungen zum Vorschein gekommenen geschlossenen Funde.

5. ILLYRISCH-THRAKISCHE ELEMENTE BEI DEN FRÜHRÖMISCHEN FIBELN.

Im pannonischen Fibelmaterial der frühen Kaiserzeit fallen eigentümliche Elemente auf, die von den allgemeinen provinziellen Formen abweichen und sich sogar nur im südlichen Teil unseres Gebietes zeigen.

1. Wir können bei einzelnen Fibeltypen feststellen, dass die Anwendung von Silber in den südlichen Gebieten beliebter war. Die Anwendung von Silber fällt in erster Reihe an der südlichen Grenze Pannoniens, im Banat, in Bosnien und Dazien auf. Beachten wir auch, für welche Fibelformen diese Erscheinung charakteristisch ist. Wir kommen zum Resultat, dass vor allem jene Typen in Betracht kommen, deren Entwicklung wir im Gebiet, wo das keltische mit venetischem Ethnikum gemischt ist — in den südwestlichen Teilen der südwestlichen Alpen — verfolgen können. Die Anwendung von Silber ist charakteristisch für die Flügelfibeln, ein- und zweiknöpfigen Fibeln, aber

¹⁰ Bucureştii, 1935. S. 209.

¹¹ Archeologia Preistorica a Olteniei, S. 225.

in erster Reihe für die, dakisch-illyrische Kultur widerspiegelnde Okoráger und auf die thrakisch-illyrische Wurzel zurückführbare Ankerfibel. Dagegen ist sie bei jenen Fibeltypen nicht zu finden, die aus entfernteren, fremden Gebieten nach Pannonien gekommen sind. Eben diese Erscheinung können wir auch wahrnehmen, wenn wir das keltische Material unserer Heimat studieren. Wo reiner Latènegeschmack vorherrscht, dort fehlt fast ganz der Gebrauch des Silbers. Es existiert indessen in jenen Gebieten, wo die thrakisch-illyrische Kultur Oberhand gewann. In den illyrischen Gebieten ist der Gebrauch von Silber schon von der allerfrühesten Zeit feststellbar.¹ Wir sehen also, dass die Anwendung von Silber in den südlichen Gebieten Pannoniens für jene Gebiete charakteristisch ist, die von illyrischer Kultur gefärbt wurden.²

2. Ebenso kann auf den von den Kelten erzeugten Fibeln mit ein- und zwei Knöpfen, weiters auf den, bei der Einwohnerschaft illyrischer Kultur beliebten Ankerfibeln ein Verzierungselement beobachtet werden, das im Fibelmaterial unseres Gebietes nirgends anderswo konstatiert werden kann: die Benützung der Maskenform. Die Forschungen haben festgestellt, dass das illyrische Kunstgewerbe³ die Anwendung der Maskendarstellung als Verzierungselement aus der griechisch-etruskischen Kultur übernommen hat und, dass die Maskendarstellungen noch in der Zeit nach Chr. Geburt in jenen Gebieten auffallen, wo die illyrische Kultur Geltung hat (Bezüglich Vorkommen der Maske im Fundmaterial der Keltenzeit unserer Heimat siehe Hunyadi, op. cit.). Das Fortleben dieser Maskendarstellungen ist in einer ziemlich engen Gruppe der Gewandnadeln der Römerzeit bemerkbar. Die mit Masken verzierten Fibeln zeigen wir auf den Abbildungen Taf. IX. 1—6. Auf den Gewandnadeln der Taf. IX, 4—6 ist der Fussknopf menschengesichtähnlich. Auf der Ankerfibel No. 3 zeigt sich auf dem Schlussknopf ebenfalls die Anwendung der Maske, doch ist sie hier in plastischerer Ausarbeitung, und gehört wie die Fibeln No. 3, 6 in die Gruppe der Ankerfibeln, die Gewandnadel No. 6 ist umso interessanter, da sie aus dem Fundmaterial der Tiefebene zum Vorschein gekommen ist. Die Gewandnadel Taf. IX. 2 können wir in den Kreis der einknöpfigen, No. 4, 5 dagegen eher in den der zweiknöpfigen Fibeln einreihen. Taf. IX. 1 ist eine frühe Gewandnadel mit glattem Bügel.

Unter den mit Masken verzierten Gewandnadeln muss auch die vom Krainer Rak stammende goldene Flügelfibel erwähnt werden (Taf. II. 9). Auf den Nadelhalter der auch sonst reich verzierten Fibel sind drei Menschenmasken befestigt. Diese Masken, die viel feiner gearbeitet sind als die der obenerwähnten Exemplare, widerspiegeln nicht den illyrisch-keltischen Stil, sondern sind wieder von klassischer Form.

3. Hier müssen wir uns des Vorkommens der in der illyrischen Kultur so beliebten Vogeldarstellung im Fundmaterial der frühen Kaiserzeit erinnern. Die Funde zeigen deutlich, dass die Vogeldarstellung im illyrischen Kulturkreis ein allgemein beliebtes Ornament war. Sie verziert in unzähligen Fällen die Fibeln der Halstattzeit, tritt aber

¹ I. Hunyadi, op. cit. II. Teil. I. Kapitel.

² Bezüglich des auf illyrischer Grundlage beruhenden Ethnikums in den südlichen Teilen Pannoniens siehe Graf, Übersicht der antiken Geographie von Pannonien. S. 24. ff.

³ Hadaczek, Adalék az etruszk iparművészet hatásáról Közép-Európára. A. E. 1907. S. 166—171. — A. Alföldi, Numizmatikai Közlöny XXVIII—XXIX. 1929—30. S. 22. I. Hunyadi, op. cit.

auch auf sonstigen Relikten auf. Ihr Fortleben im keltischen Kulturkreis zeigt das für die III. Latèneperiode typische Epfacher Armband,⁴ das von drei vogelförmigen Ornamenten verziert ist. Eben solche Vogelgestalten verzieren die Balfer Spange⁵ aus der Hallstattzeit. Ähnliche Fibeln mit Vögeln kommen in der Römerzeit nicht nur im frühen Fundmaterial Pannoniens, sondern in dem der Grossen Ungarischen Tiefebene, vor allem aber in dem des römischen Dakien vor. In Pannonien fällt eine solche Verzierung auf einzelnen Flügelfibeln auf, wo die Flügel der Fibeln, abweichend von den gewohnten pilzförmigen Verzierungen, kleine vogelförmige Gebilde aufweisen (siehe oben S. 83 ff. und bei einer Gruppe der Ankerfibeln, wo der Vogel auf dem Bügel der Fibel angebracht ist (siehe oben S. 102.). Ebenso verziert ein Vogel die aus dem Gebiet von Szentes stammende Ankerfibel (Taf. IX. 12). Es ist eine interessante Erscheinung im dakischen Material, dass die Vogeldarstellung nicht auf den zu den Ankerfibeln gehörigen Fibeln vorkommt, sondern auf jenen Formen, die eher zu den kräftig profilierten Fibeln gezählt werden können, also bei einem Fibeltyp, bei dem wir sie in Pannonien bisher noch nicht gefunden haben.⁶

4. Hier müssen wir noch die typisch thrakischen Geschmack aufweisende Fibel erwähnen, deren Sehnenhaken von einem für die thrakische Kultur so charakteristischen hausförmigen Ornament verziert ist (Taf. IX, 11).

5. Bei Besprechung dieser Fibeln, die illyrischen bzw. thrakischen Geschmack aufweisen, müssen wir noch kurz jene geflochtenen Ketten erwähnen, die oft einen Bestandteil dieser Fibeln bildeten. Meist sehen wir es an den Ankerfibeln, dass ihr Träger ehemals eine Silberkette an die Fibel knüpfte, an deren anderes Ende man entweder das Paar der Fibel (Taf. IX. 9) oder in einzelnen Fällen irgend ein Anhängsel befestigte. Ähnliche vierfach geflochtene Ketten können wir in der Grossen Walachei und Bosnien bei den Ankerfibeln beobachten, aber diese geflochtenen Ketten waren auch bei den pannonischen Fibeln vorhanden. U. zw. nicht nur bei den Ankerfibeln, sondern vor allem finden wir bei den Gewandnadeln des Okoräger Typs einen kleinen Ring am Ende der Federeinrichtung, der zur Befestigung der Kette dient (Taf. X, XI.). Ausnahmsweise fällt die Anwendung der erwähnten Ketten auch bei den Gewandnadeln der Römerzeit auf, die die hier ansässigen Kelten herstellten. Diese vierfach geflochtenen Silberketten muss man in der römischen Zeit ebenfalls als charakteristische Eigenheit der illyrischen Kultur auffassen: auch bei den Dakern ist sie kennzeichnend.

C) AUS ITALIEN STAMMENDE FIBELFORMEN.

1. AUCISSA-FIBELN.

(Verbreitungskarte S. 288.)

Taf. V. 1—13. Die charakteristische Eigenschaft der Aucissa-Fibeln ist, dass sie fast immer mit Scharniereinrichtung versehen sind. Ihr Bügel ist halbkreisförmig, ausge-

⁴ Lindenschmit, AuhV. IV. 12.

⁵ Márton, A korai Latène-kultúra Magyarországon Taf. III. 5.

⁶ Solche Fibeln bewahrt das Klausenburger Museum von Mezöbánd.

¹ Kovrig, Gruppe 7. — Almgren Fig. 242. — Collingwood Gruppe C.

nommen jene mit einem flachen, bandartigem Bügel hergestellten Formen, die flacher sind. Das Fussende ist meistens mit einem Knopf verziert, ausser den Exemplaren mit doppeltem Nadelhalter, die mit einem glatt abgeschnittenen, breiten, flachen Fuss enden.

Tischler sagt, dass die Aucissa-Fibeln, die vom Atlantischen Ozean bis zum Kaukasus in Gebrauch waren, aus Italien stammen. Ähnliche Fibeln waren in Italien,² Bulgarien,³ Griechenland,⁴ sehr beliebt, kamen in das russische Gebiet⁵ — sie sind sogar aus dem Kaukasus⁶ zum Vorschein gekommen — weiters erscheinen sie im frühen Fundmaterial Bosniens,⁷ dann in Noricum⁸ und neben Gallien in Hispanien.⁹

Im frühen Fundmaterial der Limesfestungen zeigt sich auch dieser Fibeltyp und kommt so in Mainz, im Legionslager vor.¹⁰

Als Ergebnis des lebhaften Handels- und Kulturverkehrs zwischen Gallien und Italien kommen diese Fibeln in Persona,¹¹ Bibracte,¹² und Berthouville¹³ vor, weiters im Fundmaterial mehrerer rheinischer Römersiedlungen.¹⁴ Die Aucissa-Fibeln sind sogar in das barbarische Vorland Pannoniens und weiter nördlich eingedrungen.¹⁵

² Solche Exemplare hat man aus dem im Tessiner Tal gelegenen Gräberfeld von Giubiasco, aus den Gräbern 86, 92, 93, 106, 151, 362. aufgedeckt, zusammen mit aus der Zeit um Christi Geburt datierbaren keramischen, Formen und späten keltischen und kräftig profilierten Fibeln (Ulrich, Gräberfeld von Bellinzona, Material der Gräber 86, 93, 106, 151, 362.). Eine ähnliche Aucissa-Fibel kennen wir noch aus dem norditalienischen Marzabotto mit AUCISSA-Stempel (Gurina, S. 30.). Eine ähnliche Gewandnadel ist zusammen mit Augustus-Münzen aus Brescello zum Vorschein gekommen (Gurina S. 30.).

³ Das Museum von Sofia bewahrt ein ähnliches Exemplar aus Bulgarien (Inv. Nr. 4682), ein weiteres Stück kennen wir aus dem Museum von Stara-Zagora.

⁴ In Griechenland hat man eine Aucissa-Fibel aus Dodona publiziert (Gurina S. 30.). Weitere Aucissa-Fibeln von griechischen oder italienischen Fundorten bewahrt das Museum von Kismarton (Eisenstadt), Inv. Nr. 54796.

⁵ Almgren, S. 109 erwähnt eine Aucissa-Fibel aus Koinsk (Bezirk Tomsk). Ebenda beruft er sich auf mehrere südrussische, ähnliche Gewandnadeln.

⁶ So eine Aucissa-Fibel kennen wir aus dem Kaukasus von Fundort Tschny (Gurina, S. 30.).

⁷ In Bosnien stammt eine solche Fibel von Ribič, aus dem 4. Grab (W. M. B. H. VII. 1900, S. 5.).

⁸ Aus Noricum kennen wir eine ähnliche Fibel aus Gurina (Gurina S. 30, Taf. VI. 12.).

⁹ Eine ähnliche Fibel kennen wir aus Numantia (Behn, Numantia und seine Funde S. 45. Abb. 32.).

¹⁰ Mainzer Zeitschr. VI, 1911, S. 105, zwei Stücke, die man auf das Zeitalter des Claudius datiert (Genau solche Fibeln siehe ORL. Nr. 30. Taf. II. 45.).

¹¹ Déchelette, Rev. Arch. 1902. Bd. XL., S. 25., publiziert acht ähnliche Aucissa-Fibeln.

¹² Vergl. Anm. 11. weiters sind Gurina S. 30. drei solche Fibeln angeführt.

¹³ E. Babelon, S. 150, erwähnt ähnliche im Museum von Saint Germain de Laye aufbewahrte Fibeln.

¹⁴ Gurina, S. 29, erwähnt Aucissa-Fibeln aus Bonn, Xanten, Andernach und Köln.

¹⁵ Bei den vier Aucissa-Fibeln des Pressburger Stadtmuseums (Inv. Nr. 4516, 4521, 4522, 4523.) kann man auf Gebrauch in dem suebischen Gebiet schliessen, auch bewahrt das Museum von Trencsén eine Gewandnadel vom Aucissa-Typ von Bosaca auf. Das Túróczszentmártoner Museum (Beninger, op. cit. S. 89.) bewahrt ähnliche Fibeln von Puchow. Fibeln dieser Art publiziert Eisner auf Taf. 70. Abb. No. 11, die er irrtümlich in die Gruppe VII. Almgrens reiht. Wir wissen von ähnlichen Fibeln aus Brandenburg (Mannus, VII, 342 ff. Abb. 6/g.). Ihre Gratlinien sind mit einem perlennachahmenden Ornament versehen; Usler (Taf. 53, 15) publiziert eine ähnliche Fibel aus Reckelsum in Westfalen. Ebenda erwähnt er ein weiteres Exemplar aus Troisdorf im Rheinland. Weiteren Fundorte siehe Almgren, Beilage I. 37.

Taf. V. 3. Ein für die Umgebung von Sisak charakteristische Variante. Der Fibelkörper ist aus einer dünnen Bronzeplatte hergestellt, auf deren Gratlinie ein fein ausgearbeitetes, eine Perlenreihe nachahmendes, Ornament läuft. Die Kopfplatte der Fibel schliesst sich unmittelbar an die lange, walzenförmige Hülse¹⁶ der mit einem Scharnier versehenen Nadeleinrichtung. Diese Form tritt, ausser in Siscia, in Carnuntum auf und ein Exemplar ist auch in Dalj zum Vorschein gekommen. Der Mittelpunkt der Fabrikation dieser Fibeln war wahrscheinlich Siscia.

Taf. V. 5. Ähnliche Formen sind in Pannonien aus Carnuntum, vom Brigetio und aus Eszék bekannt. An einen Bügel von viereckigem Querschnitt schliesst sich eine viereckig geformte Kopfplatte. Je ein Knopf schliesst die Enden der Achse der Scharniereinrichtung ab. Ein gleicher Knopf verziert auch das Fussende.¹⁷

Die Abbildungen **Taf. V. 4, 6** zeigen in geringer Anzahl vorkommenden Varianten. Ihre charakteristische Eigenheit ist, dass sie mit doppelter Nadel und doppeltem Nadelhalter versehen sind. Die Fibel **No. 4** wurde aus einer flachen Bronzeplatte hergestellt, der Bügel der von **No. 6** ist durchbrochen und mit querlaufenden Stäbchen verziert. Solche Fibeln mit durchbrochenem Bügel, aber spiralenförmiger Federeinrichtung sind für Italien und die Balkanhalbinsel charakteristisch.¹⁸

Taf. V. 7. Der Bügel besteht aus vier parallelen Bronzebändern, die von querlaufenden Bronzestäbchen durchkreuzt sind. Ihr Fuss endet in einem Knopf. Ähnliche Fibeln sind in Pannonien in Carnuntum und in Brigetio zum Vorschein gekommen. Eine weitere Analogie dieser Form können wir aus Italien¹⁹ und Dalmatien²⁰ aufzählen.

Taf. V. 8. Einzig dastehende Form, deren Charakteristikum das aus der Bügelmitte vorspringende, kantenförmige Ornament ist. Der Querschnitt des Bügels ist rechteckig. Wir kennen nur dieses eine Exemplar aus Ljubljana.

Taf. V. 9, 11, 12, 13. Fibeln aus der frühen Kaiserzeit mit Scharniereinrichtung. Abweichend von den übrigen Aucissafibeln wird der Fuss nur sehr selten von einem Knopf verziert (Z. B. bei **Taf. V. 12.**). Fuss und Bügel geht in den Körper der ganzen Nadel über. Dieser weist ein schwach bogenförmiges Profil auf und besteht aus einer, gegen den flachen Fuss stufenweise sich verengenden Blechplatte. Ihren niedrigen Nadelhalter verziert manchmal eine Durchlochung in konzentrischer Kreisform.

¹⁶ Ein analoges Exemplar kennen wir aus Gurina (Gurina, Taf. VI, S. 12, 29.).

¹⁷ Eine ähnliche Form kennen wir aus dem Museum von Eisenstadt. Ihr Fundort ist Griechenland oder Italien. Kopfplatte, Bügel und Nadelhalter dieses Exemplares verziern eingeritzte Kreise. Ihre weitere Analogie können wir aus Gurina erwähnen. (Gurina, Taf. VI. 13.).

¹⁸ Vergl. Taf. V. 7—11.

¹⁹ Aucissa-Fibeln ähnlicher Abwandlung kennen wir aus Giubiasco aus den Gräbern No. 100, 423 und 432. mit Keramik und spätkeltischem Fibelmaterial aus der Zeit um Christi Geburt (Material der Gräber 100, 423 und 432 bei Ulrich.).

²⁰ Aucissa-Fibeln mit ähnlich durchbrochenem Bügel kennen wir aus Narona in Dalmatien. Den Bügel bilden parallel laufende Bronzeleisten während die Zwischenräume von eng aneinandergereihten Bronzeschrotten ausgefüllt werden. (Kunsthist. Mus. Inv. Nr. 2549.). Eine ähnliche Fibel kennen wir noch aus Karlobag. (Zagreber Museum.).

Taf. V. 11. Form mit ganz ornamentlosem Bügel, deren Analogie wir vom Gräberfeld von Jezerine²¹ und aus Dakien²² kennen.

Taf. V. 9. Eine der ersteren ähnliche Form, ihren Bügel verzieren dreieckige Felder, auf denen Punzierungen bemerkbar sind. Ihre genaue Analogie kennen wir aus Gurina,²³ auf quadischem Gebiet²⁴ ist eine ähnliche aus Puhov bekannt.

Taf. V. 12. Eine der vorhergehenden ähnliche Form; den Nadelhalter verziert eine runde Durchlochung. Sie ist von eingeritzten Linien und Punktornamenten verziert. Die gleichen Ornamentmotive variieren auf dem Exemplar von unbekanntem Fundort des Wiener Kunsthist. Mus.²⁵

Taf. V. 13. Bei dieser Variante ist der Bügel zweigeteilt. Eine ähnliche Fibel, aber mit dreigeteiltem Bügel, kennen wir aus Dalmatien²⁶ und Köln²⁷.

Die Fibeln der Form **Taf. V. 10.** sind Abwandlungen der Nadeln vom Aucissa-Typ, die für Carnuntum und Siscia charakteristisch sind, bei denen ein halbscheibenförmiges Ornament den Bügel vom Fusse trennt.

Die Nadeln des Aucissa-Typs versah ihr Verfertiger oft mit seinem Namensstempel. Auf zahlreichen Exemplaren ist die Aufschrift AVCISSA²⁸ zu lesen. Daher hat die ganze Gruppe diesen Namen erhalten. In Pannonien kennen wir aus Siscia Stücke, die mit dem Aucissa-Stempel²⁹ versehen sind. Ein ähnliches Exemplar kennen wir auch aus Dazien.³⁰ Ausserdem besitzen wir auch eine Fibel mit der Inschrift P VALER aus Siscia und Carnuntum. Ein Exemplar mit der Inschrift VOLECI aus Brigetio, eine mit dem Stempel C CARINVS aus Siscia und St. Barthelma. (Kovrig **Taf. XXIV. 1.**) Eine Fibel mit der Inschrift MARVLLVS gibt es aus Siscia in Zagreb (Kovrig, **Taf. IV. 30** und **Taf. XX. 7.**).

Aus den Nachbarprovinzen kennen wir auch Exemplare mit Inschriften.³¹

Die aus Italien stammenden Aucissa-Fibeln, die allgemein sehr beliebt waren, sind auch bei uns einheimisch geworden, so sehr, dass man sie, wie wir oben gesehen haben, auch in Siscia fabriziert hat. Diese Fibelform kam wahrscheinlich in Gebrauch, als die Römer unsere Provinz eroberten. Jene ausländische Funde machen diese Annahme wahrscheinlich, bei denen die Fibeln auf die Zeit um Christi Geburt datierbar sind. So sind sie im Giubiasco im Tessiner Tal zusammen mit keramischem Material, das auf die Zeit

²¹ Aus dem Urnengrab No. 279 ist sie zusammen mit einer solchen spätkeltischen und gallisch-keltischen Distelfibel zum Vorschein gekommen. (W. M. B. H. III. 1895. S. 131.).

²² In Klausenburg, Mus. Inv. Nr. 5140, Fundort Portus.

²³ Gurina, S. 31.

²⁴ Die Fibel von Puhov publiziert Eisner (**Taf. 70, S. 11, 219.**), der sie irrtümlich in Almgrens Gruppe VII. reiht (siehe ebenda Anmerkung 192.).

²⁵ Wien, Kunsthist. Mus. Inv. Nr. 3429.

²⁶ Wien, Kunsthist. Mus. Inv. Nr. 2597. Fundort Narona. Der Fuss dieser Form ist ähnlich der von **Taf. V. 1** zurückgeschlagen und mit einer tellerförmigen Scheibe geschmückt. Auch ihr Nadelhalter entspricht dem der **Taf. V. 1.**

²⁷ Sammlung Niessen, Köln, II, Fig. No. 3328.

²⁸ CIL XII. 2699, Vergl. Kovrig S. 14.

²⁹ Wien, Kunsthist. Mus. Fundort Sisak.

³⁰ Kovrig S. 15.

³¹ Aus Besançon VALE, aus Mainz VRSINV und VAS DAVIII (Gurina, S. 30.), wir kennen eine Fibel mit der Inschrift VRNACVS aus Dalmatien. (Kovrig, S. 15.).

um Christi Geburt zu setzen ist (siehe oben). Sie kommen zusammen mit Augustus-Münzen in Brescello (siehe oben) vor und sind in einem grossen Oppidum und Friedhof aus der Zeit um Christi Geburt — in Bibracte und Persona — vertreten. Sie waren auch in Pannonien in der Zeit um Christi Geburt in Gebrauch, wie das der mit der Agrippa-Münze datierte, geschlossene Fund von Siscia zeigt.³² Sie sind zusammen mit illyrischen Fibeln vom alten Typ in den Gräberfunden von Idria vorgekommen.³³ Diese Fibeln mussten indessen auch noch im Laufe des II. Jahrhunderts benutzt worden sein, weil sie auch im Fundmaterial der germanischen Limeskastelle vorkommen.

FIBELN, DIE EINEM GERMANISCHEN EINFLUSS BEZEUGEN.

1. DIE SOG. BOJERSPANGEN.

Die älteste germanische Fibelform im Fibelmaterial der älteren Kaiserzeit, ist der von Frischbier Bojerspange genannte und in der Literatur unter diesem Namen bekannte Typus.² Die Entwicklung dieser Form schreibt Frischbier den Bojern zu. Sie waren die Verfertiger der spätkeltischen Gewandnadeln mit unterer Sehne, als sie etwas vor dem Jahre 80 v. Chr. Geb. vom Lauf der Moldau und oberen Elbe in das Gebiet der Westkarpaten vordrangen.³

Diese unter **Taf. I. 5, 6** gezeigten eingliederigen Fibeln mit unterer Sehne zeigen sich ausserordentlich häufig im ganzen Gebiet Germaniens und kommen nicht nur in dem von den Bojern bewohnten Land zum Vorschein, sondern sind auch in stattlicher Anzahl im Gebiet des freien Germanien vertreten.⁴

Ihr Erscheinen auf pannonischem Gebiet kann auf jeden Fall als Ausfluss des sich südlich von den Germanen richtenden Handels angesehen werden. Darauf weist auch der Umstand, dass, mit Ausnahme des einen Exemplars von Aquincum, alle übrigen Stücke aus Pannonien in Siscia zum Vorschein gekommen sind, wobei die grosse handelsgeschichtliche Bedeutung dieser Stadt deutlich wird. Ausserhalb unserer Provinz ist sie in Bosnien⁵ vertreten, während wir ein Stück, dessen Bügel von keiner Scheibe verziert ist, aus Gurina⁶ kennen. Von weiteren Exemplaren haben wir in Belgien⁷ Kenntnis.

³² Bei Siscia wurde aus der Kulpa der mit der AGRIPPA L. F. COS III. Münze datierte Fund ausgehoben, die unter Claudius I. geprägt wurde.

³³ Szombathy, Idria. S. 46, Abb. 176. und S. 153, Abb. 203.

¹ Almgren Abb. 2.

² Frischbier, S. 18—25.

³ Über ihre Einwanderung siehe A. Alföldi, a. a. O.

⁴ Almgren, S. 89 erwähnt ihr sehr häufiges Vorkommen in Germanien. Sie kommt in grossen Mengen auf dem Fuhsbüttler Gräberfeld vor, auf Kl. Platen und erscheint im Norden bis Bornholm und Öland (Almgren S. 9.). Sie ist durch mehrere Exemplare im Pyrmonter Brunnenfund vertreten (Frischbier S. 18—25.). Im vandalischen Gebiet ist sie z. B. in Grodtken (Reinerth, Taf. III, 399.) und Zottwitz zum Vorschein gekommen (Peschek, S. 23, Abb. 13.). Mehrere Exemplare kennen wir von burgundischem Gebiet, aus Ronsen, ausserdem auch aus Neuguth. (Reinerth, Taf. III. 434, 6—11).

⁵ In Bosnien sind Debelo brdo und Gorica (W. M. B. H. 1902) als Fundorte zu erwähnen.

⁶ Gurina, Taf. VI. S. 2, 22.

⁷ Aus Tongres (Almgren S. 9, Anmerkung 2.)

2. AUGENFIBELN.¹

(Verbreitungskarte S. 289.)

Die Entstehung, Beschreibung und Verbreitung der für das ältere germanische Fundmaterial charakteristischen Augenfibeln siehe bei Almgren (Gruppe III.). Er leitet diese aus der bei ihm unter No. 18. abgebildeten spätkeltischen Fibelform ab. Das Gebiet ihrer Entfaltung ist Mitteldeutschland.² Hier ist in grösster Zahl die Fibelform Almgren No. 44. zu finden, die einen Übergang von der als Prototyp der Augenfibel betrachteten Form 18 bei Almgren auf die schon völlig entwickelte Augenfibel bilden.³ Aus dieser Variante hat sich der Fibeltyp Almgren No. 45. gebildet. Ihre charakteristische Eigenheit ist der augenförmige Einschnitt beim Kopfteil, der in Richtung der Aussenseiten eine Schlitze besitzt. Parallel zu dieser Variante lässt sich die Form der Taf. VI, 6, 7 beziehungsweise die von Kovrig Taf. III, No. 17 stellen. Solche Stücke bezeichnet Schwantes als „Fibel mit äusseren Augen“ und bringt sie mit den Markomannen in Zusammenhang.⁴ Mit ihrer Verbreitung müssen wir uns gründlicher beschäftigen, in Anbetracht dessen, dass ein Teil der pannonischen Exemplare diesem zugezählt werden können. Wenn wir ihre Verbreitung betrachten, so sehen wir, dass sie vor allem im Elbetal häufig zum Vorschein kommen; aber sie sind häufig im ganzen freien Germanien.⁵

Verstreut tritt sie auch in den römischen Provinzen auf.⁶ In Pannonien konnte ich fünf Exemplare dieser Variante aufzeichnen: von den Fundorten Loretto, Brigetio, Siscia, Pettau, Cepni. Tatsache ist, dass die behandelten Fibeln in erster Linie in den nach Germanien gerichteten Grenzgebieten vorkommen und auch dort nur spärlich, was darauf schliessen lässt, dass die wenigen Exemplare der Provinz entweder Relikte des Warenaustausches mit der Barbarei oder Schmuckstücke hierher angesiedelter Germanen waren.

Die Fibeln Taf. VI, 1, 2, 4, 8, 9 entsprechen der Form 52 Almgrens. Sie ist schon eine typologisch spätere Variante, bei der der den Bügelkopf verzierende augenförmige Ausschnitt keine Schlitze hat, sondern in einem Kreis schliesst. Schwantes hält die Hermanduren für die Verfertiger dieser Form.⁷ Solche Stücke sind bei uns in Pannonien

¹ Kovrig, Gruppe III. Almgren, Gruppe III. Collingwood Abb. 69.

² Almgren S. 22.

³ Über Verbreitung dieser Form siehe Almgren, S. 22.

⁴ Schwantes PZ. XV. 1924, S. 138.

⁵ Pymont (E. Frischbier Taf. 13, 16, 17.); die Fundorte Sottorf bei Amelinghausen, Rebentorf, Fuhlsbüttel bei Hamburg, Pommerby, Jamel, Röbel, Ilse, Fichtenberg, Oldisleben, Stüdenitz, Lietzen, Dob, Uhlen bei Göriz, Sinzlow, Dirschau, Warmhof bei Mewe, Ronsden, Kulm, Laun, Knjeschewes, Holubice, Vrutice, Krapatschova, Nymburk, Komitat Árva, Skrillinge, Kjødbylille, Kanegaard, Sandbakken, Sojvide kennt Almgren (Beilage 1—7.). Weiteres Vorkommen in: Hamburg—Fuhlsbüttel (Rheinert, Taf. I. 123, 2.), Tangermünde (Zeitschr. f. Ethnol. 1915. S. 123, Abb. 15.), Ronsden bei Grudenz (Zeitschr. f. Ethn. 1885. S. 1—7. Taf. II. Abb. 55.), Prossnitz (Sudeten VI, 1930, S. 54.) Brandenburg (Mannus VII, 342 ff., Abb. 8/b., 8/d), Ábrahám (Túrócszentmárton Mus. Inv. Nr. 5929.), Komitat Turóc (Túrócszentmárton Mus. Inv. Nr. 5930.). Trebuschitz (Reinert, Taf. II. 260, 6.), Gross-Gerau (Behn, Mainzer Zeitschr. XVII, 1930, S. 37, Taf. I., 40.) usw.

⁶ Auf Provinzialboden kennt Almgren ähnliche Fibeln von folgenden Fundorten: mehrere Exemplare aus Köln, weiters aus Trier, Mainz, Schwalbach, Lodenburg, Edingen (Almgren, Beilage 1—7.).

⁷ Schwantes PZ. XV, 1924, S. 139 ff.

aus Szárazvám zum Vorschein gekommen. Weitere Exemplare kennen wir auch ohne Fundort. Dieser Typ ist in erster Reihe von den nördlichen Barbarengeländen bekannt,⁸ obwohl er auch auf Provinzialboden gelangt ist.⁹

Auch bei den Formen **Taf. VI, 2, 4, 8, 9** können wir vor allem feststellen, dass sie sich längs des Rheins und in jenen Donauprovinzen zeigen, wo germanischer Einfluss annehmbar ist. So steht es auch in Pannonien, wo diese Fibeln nur ganz spärlich und — ausgenommen Siscia und Cepni — nur in den nördlichen Grenzgebieten auftreten. Das Vorkommen dieser germanischen Fibeln beweisen die lebhaften Handelsverbindungen dieser Stadt. Die dortigen Kaufleute haben nicht nur innerhalb der Reichsgrenzen den Warenaustausch abgewickelt, sondern waren die wichtigsten Beförderer der aus Germanien ausgehenden Ware, wie das auch das häufige Vorkommen der sog. Bojerspange und der Fibeln mit Trompetenkopf in Siscia beweist. Aber wir können auch die Möglichkeit nicht ausser Acht lassen, dass sie Relikte angesiedelter Germanen sind.

Eine andere Variante der Augenfibel, die bei uns vorkommt, ist die 53. Variante Almgrens (**Taf. VI, 3, 5** die der Kovrig'schen 20, 21 entspricht). Am Ende der Entwicklung verschwindet der charakteristischste Zug dieser Gruppe, das augenförmige Ornament, ganz und nur die übrigen kennzeichnenden Eigenheiten leben fort: die flach abgeschnittene Fussform, die öfters von einem Dreiecksornament verziert ist, die den Bügel schmückende Scheibe, das Vorspringen der Kopfplattenkante vor der Nadeleinrichtung und die Spiraleinrichtung des Sehnenhakens. Ähnliche Fibeln zeigen sich in erster Linie im Barbarengelände,¹⁰ kommen aber auch in kleinerer Anzahl im Rheinland und auch in anderen Provinzgebieten vor.¹¹ Bei uns in Pannonien kommen sie nur in geringer Anzahl vor; ihre Fundorte sind: Sopron, Veiden am See,¹² Lovasberény, Sisak.

Taf. VI, 10. Augenfibel-Variante mit verziertem Bügel. Wir kennen nur dieses eine Krainburger Exemplar. Analoge Stücke dazu können wir nicht aufzählen.

⁸ Beispiele: Trebnitz (vandalisches Gebiet) Peschek, Abb. 31, Taf. III. Oberklee (Sudeta X, 1934, S. 43.). Reckelsum (Uslar, 100. S. 53 Taf. 53, 18.). Bebra bei Sondershausen (Jahresschrift f. die Vorgeschichte der sächsisch-thüringischen Länder, XVI, 1928, S. 63, 64, Taf. XXI 1—5.). Dasselbe Exemplar behandelt W. Schultz, (Germania, X. 1926, S. 110 u. f.). Gross-Romstadt (Jahresschr. für die Vorgeschichte d. sächsisch-thüringischen Länder VI, S. 1, 907, f.) Techobusitz (Sudeten VI, 1930, S. 53, Abb. 4.). Fuhsbüttel, Palczin, Bromberg, Rügen, Ladekopp, Braunschwalde, Laase, Warmhof bei Mewe, Ronsden, Dollkeim, Pajus, Kanegaard, Kannekegaard, Rösslösa, Vretaklöster, Backhagen (Almgren, Beilage 1—7), Pichora, (Piš, S. 141, Taf. 70, 4.).

⁹ Nimwegen, Hartwerd, Juslenville, Dalheim, Köln, Trier, Mainz, Wiesbaden, Hanau, Rheinzabern, Kelheim, Brigantium, Zugmantel (Saalburg, Jahrb. VII. S. 50, Taf. 12, 6.).

¹⁰ Almgren bringt die folgenden: Ober-Jerdsaal (Plettke Gruppe 3.), Anhalt-Bernburg, Bromberg, Voddow, Dirschau, Ronsden, Dollkei, Nyböllegaard, Kullerup, Kanegaard, Kannekegaard, Boitorp, Bäggeby (Almgren, Beilage I. 7.). Ausserdem können wir noch die Fundorte Tangermünde (Zetsch. f. Ethn. 1915. S. 423.). Untamala (PZ. VI, 1914, S. 150, Abb. 48.), Gruneiken (Tischler, Gräberfelder Taf. III, IX. 24.), Plostin (Mus. Turócszentmárton, Inv. Nr. 3017.) erwähnen.

¹¹ Z. B.: Nymwegen, Dalheim, Kleve, Wanten, Neuss, Köln, Trier, Mainz (Mainzer Zeitschr. VI, 1911, S. 106, 107, Abb. 31—35), Wiesbaden (ORL. 31., 91, Abb. 5, 5.), Rheinhessen, Gross-Gerau, Hedderheim, Brigantium (Mitt. d. Centr. Comm. VI, S. 76, Abb. 6.), in der Umgebung von Olympia und Kazanlik. Eine solche Fibel gibt es in der Bukarester Severeanu-Sammlung aus dem serbischen Cladovo, weiter aus Debelobrdo neben Sarajevo (W. M. B. H. VI, 1899, S. 133).

¹² A. Barb, Frühromische Gräber von Burgenland 177 ff. (bei A. Radnóti, a. O.).

Die auf die Prototypen der späten Latènezeit zurückzuführenden Augenfibeln müssen wir auf den frühesten Beginn der Römerzeit, auf das 1. Jahrhundert n. Chr. festsetzen. Aus Andernach ist eine der Fig. 50. Almgrens entsprechende Variante zum Vorschein gekommen, die eine Augustus-Münze datiert.¹³ Die Augenfibeln fehlen gänzlich in den am Ende des 1. Jahrhunderts gegründeten germanischen Limes-Kastellen, obwohl sie in diesem Gebiet am Anfang des 1. Jahrhunderts noch häufig zu finden sind.¹⁴

Nach den Schlüssen Almgrens ist die ganze entworfene Entwicklung innerhalb eines Jahrhunderts auf germanischem Boden vor sich gegangen. Nur die Taf. VI, 3 und 5 entsprechende Fig. 53. Almgrens war auch noch im II. Jahrhundert in Gebrauch, wie das vom Neustädter Feld neben Elbing zusammen mit der Faustina-Münze zum Vorschein gekommene Exemplar zeigt.¹⁵

3. FIBELN MIT TROMPETENKOPF.

(Verbreitungskarte S. 290.)

Oben (kräftig profilierte Fibeln mit einem Knopf) haben wir auseinandergesetzt, dass einige Varianten unter den kräftig profilierten Fibeln auch in die nördlichen Länder kamen, in erster Linie in jene Teile des freien Germanien, die sich auf das heutige Westpreussen erstrecken, weiters nach Pommern, Mecklenburg, Bornholm und Galizien. In Nordgermanien entwickelte man von den erwähnten Varianten der kräftig profilierten Fibeln die sog. Fibeln mit Trompetenkopf. Im Laufe der Umbildung schnitt man die sackförmige Kopfplatte der kräftig profilierten Fibeln am rückwärtigen Teil gerade ab, wodurch sie Trompetenform erhielten.

Taf. XXII, 1. Gehört nicht streng genommen in die Gruppe der Fibeln mit Trompetenkopf, aber wir behandeln sie im Rahmen dieses Typs wegen der Ähnlichkeit der Kopfplatte. In Pannonien und in den römischen Provinzen im allgemeinen ist es eine selten vorkommende Form. Wir finden auch kein analoges Exemplar in Germanien, dagegen sind in Russland² mehrere ähnliche Stücke zum Vorschein gekommen. Wahrscheinlich muss man die Entstehung dieser Form auch hier suchen, insoweit wir ähnliche Varianten nur von den russischen und pannonischen Fundorten kennen.

Taf. XXII, 2, 3. In dieser Gruppe der Fibeln mit Trompetenkopf ist die Kopfplatte verhältnismässig klein. Der Bügel ist von zwei Scheiben verziert, die mit Draht umwunden sind. Ähnliche Formen sind in grosser Anzahl aus den Barbaricum³ zum Vorschein gekommen, kommen aber auch sporadisch in den Provinzen vor.⁴

¹³ — Almgren S. 26.

¹⁴ Almgren, S. 261.

¹⁵ Almgren, S. 271.

¹ Kovrig Gruppe VIII, Almgren Gruppe IV. Collingwood Gruppe S (i).

² Almgren, S. 44.

³ Der Taf. XXII, 2. entsprechende Varianten (Almgren Fig. 77.). Siehe Almgren, Beilage I. 13. — Weitere kennen wir von den folgenden Fundorten: Rheindorf (Uslar, Taf. XXII. 16, 17.). — Solche publiziert Plettke noch von den folgenden Fundorten: Fuhsbüttel, Pinneberg, Eichede, Pottersberg, Guttau, Marxdorf, Schiersberg, Ober-Jersdel, Djernis („Angeln u. Sachsen“). — Aus Lübsow sind ebenfalls ähnliche Fibeln zum Vorschein gekommen (PZ. IV. S. 148.); weitere Fundorte: Atrante (Berlin Verhandl. für Anthrop. Gesellschaft 875). Reichersdorf (Zeitschr. f. Ethnologie.

Taf. XXII, 4. Diese Form ähnelt den vorhergehenden, mit dem Unterschied, dass bei dieser Variante das Fussende von keinem Knopf geschmückt, sondern gerade abgeschnitten ist. Es ist eine ziemlich seltene Variante. Ihre aus Germanien zum Vorschein gekommenen Analogien reiht Almgren nicht einmal unter die Fibeln mit Trompetenkopf, sondern teilt sie in seine Gruppe V. ein, mit der Bemerkung, dass sie den Fibeln mit Trompetenkopf verwandt sind. Die spezielle Gegend ihrer Verbreitung ist das Rhein- und Elbland. Das ist eine umso interessantere Erscheinung, als die gewöhnlichen Fibeln mit Trompetenkopf in dieser Gegend — hauptsächlich längs des Rheins — nicht heimisch sind. Ihre Analogien ausserhalb Pannoniens sind sowohl in den römischen Provinzgebieten,⁶ als auch in Nordeuropa⁶ zu finden, wie auch in der Gegend zwischen Donau und Theiss.⁷

Abweichend von **Taf. XXII, 2—3** ist die Kopfplatte der Fibeln **Taf. XXII, 5—10** viel grösser, ihr Fuss breiter und der ganze Fibelkörper gedrungen. Das sind jene Varianten der Fibeln mit Trompetenkopf, die für das Fundmaterial Pannoniens charakteristisch sind. Ihre Bildung ist wahrscheinlich auf die den germanischen ähnlichen aber mit kleinerer Kopfplatte konstruierten Fibeln zurückzuführen. Die Fibeln mit Trompetenkopf waren auch in Pannonien so beliebt, dass auch noch die, dem germanischen Geschmack entsprechenden, mit Perlenreihen verzierten Gewandnadeln bei uns auch in grosser Menge in Verkehr waren. Während die aus den westlichen Provinzen stammenden Gewandnadeln, die keine spezielle Form aufweisen, sondern nur eine Ausstrahlung der germanischen Fibeln zu sein scheinen, in unserer Provinz wahrscheinlich nicht fabriziert wurden, ist die in grosser Zahl gefundene Fibel mit Trompetenkopf mit grosser Kopfplatte für Pannonien bezeichnend. Besonders schön sind die Exemplare von Siscia ausgearbeitet (**Taf. XXII, 8**). Bei diesen geht um den Rand der Kopfplatte und zwischen den Stufen des konisch ausladenden ornamentalen Gliedes ein Perlendraht herum. Die Verzierung ist dem Provinzialgeschmack fremd, dagegen in den Kulturgebieten Nordwesteuropas beliebt und wir können sie auf den Industrieprodukten der Germanen häufig wahrnehmen. Ihre Anwendung ist auf den Almgren'schen Fibeln No. 75, 77—80 bemerkbar.⁸ Die auf der Fibelform **Taf. XXII, 8** angewandte Ornamentart ist auf

1890, S. 366), Pichora (Pič, S. 146. **Taf. LXXXIII, Fig. 13, 58**). — Aus Love ist aus einem Rundgrab eine in das II, III. Jahrhundert bestimmte ähnliche Fibel zum Vorschein gekommen (*Acta Archeologica* V, S. 174, **Fig. 36**). Dann Kl. Denkt (Günther, Thauringen, **Taf. 118, 4, 5**. Die von hier zum Vorschein gekommenen Exemplare bestimmt der Autor auf das II.—III. Jahrhundert n. Chr.). Auf die Zeit um 100 n. Chr. datiert man die von der Gegend von Odera—Passarge zum Vorschein gekommenen Stücke (E. Blume, *Die germanischen Stämme und Kulturen* **Taf. II, 4**). Solche aus Hannover stammende Silberfibeln hat Kossina, *op. cit.* S. 169. (**Fig. 324**.) publiziert. — Aus dem Hermundurenggrab aus dem II. Jahrhundert stammt ein aus Zahna bekanntgegebenes Exemplar (Reinerth, I. **Taf. 140, 2**). — Auf markomannischem Gebiet gibt es welche aus Dobrichow und Lutzkawetz (Reinerth, II. S. 593.).

⁴ Ähnliche Fibeln sind auch vom Gebiet des heutigen Bulgarien zum Vorschein gekommen: solche bewahrt das Museum von Varna (*Inv. Nr. VI. 744*, Fundort ist Varna, Marktplatz). Weiters das Museum von Russe (Fundort ist die Umgebung von Russe) und auch das Nationalmuseum v. Sofia.

⁵ In Württemberg Attilau, Gegend von Worms. Hedderheim bei Frankfurt, Saalburg, Römerbrücke bei Hanau, Rückingen, Berzé, Vechten (Almgren, *Beilage I. 17*).

⁶ Darzau, Rebenstorf, Kannikegaard (Almgren, I. 17.).

⁷ Félegyháza — Komitat Pest — (Almgren, *Beilage I. 17*).

⁸ Almgren S. 42. und *Beilage I. 13*.

diesen germanischen Muster zurückzuführen. Die meisten auf ähnliche Art verzierten Fibeln sind in Siscia zum Vorschein gekommen. In diesen Exemplaren müssen wir wahrscheinlich die für den Exporthandel bestimmten Industrieprodukte erblicken.⁹

Auf diesen Fibeln erscheint auch die Niello-Verzierung, in Silber, wie dies die Exemplare Taf. XXII, 9–10 zeigen. Hier bedeckt ein siebartiges Netz den Kopf mit einer solchen Nielloeinlage. Auf derselben Fibel finden wir auch den gepelzten Silberdraht.

Taf. XXII, 6. Die charakteristische Eigenheit dieser Gewandnadeln ist, dass der rückwärtige Teil der Kopfplatte mit der auf dem Bügel befindlichen Scheibe zusammenhängt. Fibeln mit solchen Einrichtungen sind im grossen Ganzen mit der Gewandnadel Almgren's No. 86 verwandt. Wir wissen, dass die kräftig profilierten Fibeln die Vorbilder der Fibeln mit Trompetenkopf waren u. zw. diejenigen, die wir im Oberungarn finden und deren charakteristische Eigenheit darin besteht, dass der rückwärtige Teil der Kopfplatte tief abgebogen ist und fast das konische Zierglied am Bügel berührt. Die Verbreitung dieses Typs ist auf ein sehr kleines Gebiet beschränkt. In den Gegenden längs der Donau in Nordpannonien wurden solche gefunden. Das Klausenburger Museum bewahrt eins ohne Fundort.¹⁰

Das Vorhergehende zusammenfassend müssen wir die Fibeln mit Trompetenkopf in fünf Gruppen teilen. 1. Das Auftreten der Fibelformen Taf. XXII, 1 und Taf. VI, 11 in Pannonien zeigt den vom Pontusgebiet kommenden Einfluss, den wir in unserer Provinz hier zum erstenmal an den Fibeln feststellen können. 2. Die Fibelformen Taf. XXII, No. 2, 3 schliessen sich an die im freien Germanien allgemein benützten Gewandnadeln an und es scheint, dass auch diese Exemplare aus dem Barbaricum nach Pannonien gekommen sind. Diese wurden bei uns wahrscheinlich nicht fabriziert, in Anbetracht dessen, dass sie hier in geringer Anzahl vertreten sind. 3. Taf. XXII, 4 widerspiegelt das Auftreten der Formen vom Rhein- und Elbegebiet. 4. Die Formen Taf. XXII, 5, 7–10 scheinen schon pannonische Produkte zu sein; wahrscheinlich gab es für sie schon Fabriken in unserer Provinz, da wir entsprechende Analogien (mit ähnlich grosser Kopfplatte) aus dem ausländischen Fundmaterial nicht kennen. Das Handelszentrum dieser Fibeln ist in Pannonien unserer Annahme nach in Siscia gewesen. 5. Die Varianten Taf. XXII, 6 ist ebenfalls speziell pannonische Forme, die sich aus den, in Oberungarn zum Vorschein gekommenen, kräftig profilierten Fibeln entwickelt hat.

⁹ Fibeln mit Trompetenkopf, die denen der Taf. XXII, 5, 7 ähneln, kennen wir aus dem dakischen Gebiet. Diese Fibeln sind den auch in Pannonien gebräuchlichen Gewandnadeln ähnlich, wodurch sie beweisen, dass sie wahrscheinlich aus unserer Provinz in das heutige Siebenbürgen gekommen sind, wie sich auch anderswo auf dakischen Industrieprodukten pannonischer Einfluss fühlbar macht.

¹⁰ Inv. No. 1388.

E) FIBELN UNTER RHEINLÄNDISCHEM EINFLUSS.

1. GALLISCHE FIBELN.¹

(Verbreitungskarte S. 291.)

Taf. XII, 1—9. Gemeinsames Kennzeichen ist, dass sich ihre Spiraleinrichtung in einer walzenförmigen Hülse befindet, während ihr breiter Fuss, abweichend von den in Pannonien gebräuchlichen keltischen Fibelformen, nicht in einem Knopf endet.

Diese bei uns zum Vorschein gekommenen, rheinländischen Geschmack aufweisenden Fibeln können wir in drei Gruppen teilen: 1. Bei den Exemplaren **Taf. XII, 1—6** schliesst sich an die walzenförmige Hülse im schwachen Bogen der Fibelbügel, der unmittelbar in den Fuss übergeht. Der Fibelfuss verbreitert sich bei einzelnen Exemplaren nach unten in ein Dreieck, bei anderen dagegen ist er durchwegs geradlinig. 2. Den obgenannten Fibeln ähnlich. Der Bügel ist durch eine scheiben- oder rhombusförmige Platte geleitet. Bei uns ist bis jetzt nur die erstere Variante vorgekommen (**Taf. XII, 7—8**). 3. Der ersten Gruppe ähnliche Fibeln, die von ihnen nur darin abweichen, dass ihr Bügel im rechten Winkel abgebogen ist (**Taf. XII, 9**).

In unserer Provinz kommen diese ziemlich spärlich vor und ihre Form ist der in Pannonien beliebten Gewandnadeln vollständig fremd. So müssen wir annehmen, dass sie aus der Fremde zu uns geraten sind. Da diese Fibeln im Rheinland am häufigsten sind, müssen wir den Ursprung dieser Formvariante hier suchen. Déchelette² teilt auch der **Taf. XII, 8** entsprechende Gewandnadeln mit, bei den gallischen Exemplaren ist jedoch die Spiraleinrichtung mit keiner walzenförmigen Hülse bedeckt, sondern wir sehen eine einfache, aus acht Windungen bestehende, Spiraleinrichtung mit oberer Sehne. Zweifellos sind diese, in Gallien entdeckten Fibeln die älteren und wir müssen auch den Ursprung der ganzen Gruppe hier suchen. Zu diesem Ergebnis gelangen wir auch dann, wenn wir die Verbreitung dieser Fibeln untersuchen. Auf Grund der Mitteilungen in der Literatur können wir feststellen, dass ähnliche Gewandnadeln vor allem aus dem Rheinland zum Vorschein gekommen sind. In grosser Menge erscheinen diese Formen in Gallien⁴ und am rechten Rheinufer⁵; verstreut aus den Limeskastellen,⁶ aus Böhmen,⁷ aus Italien,⁸ im Fundmaterial Pannoniens und Bosniens.⁹

¹ Kovrig **Taf. III, Fig. 26, 27**, Collingwood Gruppe—F—K.

² Déchelette, Manuel, IV, S. 927, Fig. 403. und **Taf. XII**.

⁴ Die Gewandnadeln des Typs **Taf. XII, 3—4** sind in auffallender Menge in Berthouville (Saint Germain-en-Laye) vorgekommen. (E. Babelon, S. 150, Fig. 25, 26, 28.). Die der **Taf. XII, 1** ähnlichen treten ebenfalls, mit einer die Spirale schützenden Scheibe auf, siehe Abb. 27. Der **Taf. XII, 9**, ähnliche, mit im Winkel gebrochenen Bügel kennen wir ebenfalls aus Berthouville (op. cit. S. 150.). Ebenda ist eine **Taf. XII, 5** und **Taf. XII, 8**. entsprechende Gewandnadel zum Vorschein gekommen (E. Babelon, S. 150, Abb. No. 20, 22, 23.). Eine der vorigen ähnliche Gewandnadel, deren Kopf nicht mit einer Scheibe, sondern mit einer rhombenförmigen Platte verziert ist, ist in Berthouville vorgekommen (E. Babelon, S. 150, Abb. 1, 2, 3 und 19, 21.). Eine Distelfibel vom anfänglichen Typ kennen wir aus Aisne (Déchelette, Manuel IV, S. 927, Abb. 403 und **Taf. XII**).

⁵ Gewandnadeln, dem Typ **Taf. XII, 8**. entsprechend hat man im Rheinland aus dem 4. Mayener Grab ausgegraben (Mannus XVII, S. 198.). Von ebenda aus dem 9. Grab (Mannus, XVII, S. 199, **Taf. V**.) und aus dem 6. Grab (Mannus, XVII, **Taf. V**. 1.), weiters aus dem 5. Grab. (Mannus, XVII, S. 198.) Eine ähnliche kennen wir aus Delbrück in der Nähe von Köln (Uslar, S. 100). Eine Distelfibel bewahrt die Sammlung Niessen aus Köln (Sammlung Niessen II, No 3550.). Eine Gewandnade.

Wenn wir die germanische Verbreitung untersuchen, sehen wir, dass diese Fibeln vor allem im Rheinland auftreten, weshalb wir annehmen, dass sie sich hier entwickelt haben.

Das Auftreten der Stücke aus Böhmen ist mit jenem, vom Atlantischen Ozean und längs der Donau zu uns führenden Handelswege erklärlich, über den wir oben schon im Zusammenhang mit den Flügelfibeln gesprochen haben.¹⁰

Ähnlicher Form aber mit rhombenförmiger Platte ist in Weisenau aus dem 1. Brandgrab zum Vorschein gekommen; mit Kammkeramik, die sich aus den spätkeltischen Formen in Süddeutschland im 1. nachchristlichen Jahrhundert entwickelt hat. (Vergl. Die Nauheimer Funde in den Museen zu Frankfurt a. M. und Darmstadt, S. 40, Abb. 36.). Eine Fibel von der Form, die der **Taf. XII. 4** und **5.** entspricht, fand man in Bosenheim, in welchem Fund sich auch eine Augenfibel befand (Bericht der RGK. 1912, S. 159, Abb. 82.). Man stiess in Bosenheim (Hessen) im 3. Grab — ebenfalls zusammen mit keramischem Material, das aus dem 1. Jahrhundert n. Chr. stammt — auf die Fibelform **Taf. XII. 5.** (Behrens, S. 110, Abb. 11). Auf die Vertreter der Fibelformen der **Taf. XII. 3, 4,** stiess man in Wörmstadt (Mainzer Zeitschrift. XXIV, 1939, S. 100, Abb. 10). Die Gewandnadeln **Taf. XII. 1** sind in Guisinger zum Vorschein gekommen (Trierer Zeitschr. IX, 1934, S. 163, Abb. 33.). Diese Fibeln haben den Namenstempel ATEXTOS (sic!), was ebenfalls auf frühromische Zeiten hinweist. Diese Form war in der Umgebung von Trier sehr verbreitet, was auch ein grosser Trierer Fund beweist. (Schuhmacher, WdZ. 14, Korr. Blatt 25.). Diese Fibeln haben meistens den Stempel NERTIMARVS. Stücke vom Typ **Taf. XII. 3, 4,** sind in grosser Anzahl aus Köln zum Vorschein gekommen (Sammlung Niessen, 2, No. 3360—3362.). Ähnliche wurden in Grossromstedt gefunden (Eichhorn, Der Urnenfriedhof auf der Schanze Grossromstedt, 1927, S. 203), weiters in Mainz, in Bechteim, Darmstadt und Kleinwinterheim (Lindenschmit, AuhV. Heft V, II, XII, Taf. III. 1—9), dann aus Stahl; auf dem Bügel der Letzteren befinden sich Inschriften. Auf dem einen IVDICIO TE AMO, auf dem anderen VENI DADO VITA (Marx, Zwei Fibeln mit Inschrift, Korr. Bl. IV, 1911, S. 22.). Die Inschriften dieser Fibeln behandeln noch Hettner, Drei Tempelbezirke, S. 50, Nr. 49, Taf. V und R. Noll, Bonner Jahrb. 142. 1937, S. 353. eingehender.

⁶ Aus dem Zugmanteler Kastell ist ein Exemplar mit einer, der **Taf. XII. 9** ähnlichen Inschrift zum Vorschein gekommen. Die Inschrift: SPES MEORVM. CIL. XIII. 10027. (ORL. Nr. 8, Kastell Zugmantel Taf. IX. 5 und Taf. XXI. 12.). Barthel erwähnt hier eine ähnliche Fibel mit der Inschrift IVDICIO TE AMO aus Dronecken. Gewandnadeln von der Form **Taf. XII. 3, 4,** kennen wir aus dem Kastell Hüfingen (Germania XI—XIII, 1927/28, S. 115, Abb. 3.). Eine ähnliche Fibel ist bei Wiesbaden aus dem Kastell zum Vorschein gekommen (ORL. Nr. 31, 5, Abb. 7.). Die Gewandnadel vom Typ **Taf. XII. 4** kennen wir aus Auerberg (Beiträge zur Anthropologie und Urgeschichte Bayerns. XVI, 1907, Taf. XX, 9.). Eine Fibel mit scheibenförmigen Kragen wurde im Kastell Hüfingen gefunden (Orl. Nr. 62. Abb. IX.) Eine **Taf. XII. 5** ähnliche, in Löwengestalt geformte Fibel, erwähnt Kovrig (S. 14.) aus dem Darmstädter Museum.

⁷ Eine solche Distelfibel kommt auch in den Urnengräberfeldern von Böhmen vor (**Pič,** Taf. 65, 2. und Taf. 75, 6.). Über die Ausstrahlung dieser Fibeln auf markomannisches Gebiet schreibt Almgren (Zur Bedeutung des Markomannenreichs. Mannus V, 1913, S. 267, Abb. 1.).

⁸ Eine ähnliche Fibel aus Italien teilt Déchelette (Montefortino et Ornavasso. Rev. Arch. XL. 1902, S. 25, Abb. 15.) mit. Es ist indessen wahrscheinlich, dass noch mehr solche aus dem italienischen Gebiet zum Vorschein kommen müssen, in Anbetracht der lebhaften Handelsbeziehungen zwischen Italien und Gallien.

⁹ In Bosnien in erster Linie die grösseren Zentren: Jezerine und Ribič sind die Orte von wo die, gallischen Einfluss aufweisenden Fibeln zum Vorschein gekommen sind. (WMBH. III. 1895. S. 77 ff.). Die Fibeln der Form **Taf. XII. 3, 4** fand man im 4. Grab von Jezerine.

¹⁰ Almgren (Zur Bedeutung des Markomannenreichs, Mannus V, 1913, Abb. 1 und 2.) lässt das Auftreten der Varianten der Distelfibeln **Taf. XII. 3, 4** auf markomannisches Gebiet aus Gallien stammen.

Die aus Italien bekannten Distelfibeln mussten ebenfalls auf dem Handelswege dorthin gekommen sein. Wir haben schon im Zusammenhang mit den Flügelfibeln jene engen Handelsbeziehungen aus der Zeit um Chr. Geburt erwähnt, die zwischen Italien und Gallien bestanden haben. Dasselbe gilt auch hier. Aber während oben ersichtlich wurde, dass dieser Handel die aus Italien strömenden Gewandnadeln nach Gallien lieferte, sehen wir jetzt, dass er auch umgekehrt die aus Gallien kommenden Fibeltypen nach Italien befördert hat.

Auf dem Handelswege sind also diese Fibeln nach Pannonien gekommen. Dass auch ausser diesem Typ in der frühen Kaiserzeit die gallische Ware in grosser Menge in unsere Provinz gekommen ist, beweist die grosse Masse der Emailfibeln. Wir kommen noch unten, bei deren Erörterung auf jenen weitgerichteten Handel zu sprechen, der auch Pannonien mit gallischen Industrieprodukten überschwemmt hat. Das Zentrum, von dem diese Waren auch nach weiteren Teilen der Provinz befördert wurden, war wahrscheinlich Siscia, wo solche Fibeln in grösserer Anzahl zum Vorschein gekommen sind.

Es ist fraglich, woher die Gewandnadeln nach Bosnien gekommen sind. In Betracht dessen, dass sie hier nur verstreut vorkommen, scheinen sie Importware zu sein. Auf welchem Wege konnte dieser über ganz Gallien verbreitete Typ hergelangen? 1. Er konnte über Italien kommen. 2. Über Pannonien. Aus Italien kennen wir Fibeln ähnlichen Typs und wenn wir die Tatsache in Betracht ziehen, dass diese Gewandnadeln in Pannonien in erster Linie in den südlichen Teilen der Provinz zum Vorschein gekommen sind, wird die Annahme wahrscheinlich, dass diese gallischen Waren auch hierher über Italien gelangt sind. Auch die bosnischen Exemplare müssen wir als Gegenstand des durch Südpannonien ziehenden Handels betrachten. Das wird vielleicht auch das nähere Studium des norditalienischen Fundmaterials zeigen.

Die Fibeln von der Form Taf. XII, 1—9 sind selten in datierten Funden bei uns vorgekommen; dass sie indessen auf das I. Jahrhundert nach Chr. datierbar sind, beweisen einerseits die Form und der durchbrochene Nadelhalter, andererseits wieder ihr Vorkommen im Ausland. Déchelette behandelt diese, als in die 3. Latène-Periode gehörige Gewandnadeln.¹¹ Auf das I. Jahrhundert n. Chr. werden diese Fibeln durch jene keramischen- und Fibelformen datiert, mit denen zusammen sie zum Vorschein gekommen sind.¹²

Ebenso weisen jene Stücke mit Stempeln auf die frühe Kaiserzeit, die wir aus Guisinger und Trier kennen. Die Stahler Fibeln, die zusammen mit Keramik aus dem II. Jahrhundert zum Vorschein gekommen sind, können auf diese, etwas spätere Zeit datiert werden (vergl. Anmerkung No. 5.). Ebenso sind für die frühe Zeit auch jene lebhaften Handelsbeziehungen charakteristisch, die einerseits zwischen Boiohaemum und Gallien, andererseits zwischen Italien und Gallien bestanden und durch welche diese Fibeln auch in unsere Heimat gelangt sind.

¹¹ Déchelette, Manuel IV, S. 967.

¹² Hier müssen wir uns auf die oben unter Anmerkung No 5 erwähnte Weisenauer Fibel und das Material des 3. Bosenheimer Grabes berufen, aus denen solche Fibeln zusammen mit Keramik aus dem I. Jahrhundert n. Chr. Geb. zum Vorschein gekommen sind. In Bosenheim befand sich die besprochene Variante zusammen mit Augenfibeln in der Erde (S. oben Anmerkung No 5.).

2. BOGENFIBELN MIT UND OHNE EMAIL.^{1a}

(Verbreitungskarte S. 292—293.)

Diese Fibeln haben einen langen, rechteckigen Körper, der in viereckigen Feldern mit Emailinlagen verziert ist. An den Bügel der Fibel schliesst sich im rechten Winkel eine viereckige Kopfplatte.

Bei der Fibel **Taf. XIII. 1** wurde die Nadel mit keinerlei abschliessendem Fussteil versehen. Diese Form entspricht der Form No. 15 der I. Gruppe Exners.¹

Taf. XIII. 2. Eine der vorhergehenden ähnliche Form, doch hat dieses Exemplar einen sich verschmälernden, in einem Knopf endenden Fussteil. Es entspricht der Exner'schen ersten Gruppe No. 16—18.²

Taf. XIII, 3. Ähnlich dem vorhergehenden, mit dem Unterschied, dass ein Tierkopf das Fussende dieser Variante schmückt. Diese Gewandnadeln entsprechen der Exner'schen Gruppe I. 18b.³

Die Fibeln **Taf. XIII, 5—16** haben gleichfalls Scharnereinrichtung. Ihr Bügel ist *a*) in Längsrichtung durch Rillen und *b*) in Querrichtung durch Scheibenglieder geteilt. In die Gruppe *a*) gehören die Gewandnadeln **Taf. XII, 10, 11, 13** und **Taf. XIII, 7, 10.**⁴ Zur Gruppe *b*) gehören die Nadeln **Taf. XIII. 8, 9, 11—14.**⁵ Eigene Formen bilden die Gewandnadeln **Taf. XII, 14.**

Taf. XIII, 5, bei der beide Seiten des flachen Bügels halbkreisförmige Vorsprünge verziern und das Bruchstück **Taf. XIII, 6,** deren Bügel, soweit man das aus der fragmentarischen Form feststellen kann, sich in Richtung des Fusses dreieckförmig verbreitert. Diese Gewandnadeln hat man nicht mit Email geschmückt, es sind nur eingeritzte Verzierungen auf sie bemerkbar.

Eine eigene Gruppe bilden die Fibeln **Taf. XII, 12, 15, 16.** Bei diesen befindet sich am oberen Teil des Bügels eine quergehende Verbreiterung, mit je einem knopfartigen Ornament an den beiden Enden.⁶

Den Bügel der Nadeln **Taf. XIV, 1, 2** bildet eine scheibenförmige Platte. Darunter folgt nach einem quergestellten, rechteckigen Bindeglied der in Knopfform endende Fuss.

^{1a} Kovrig 148—160. Collingwood, Gruppe L—Q.

¹ Ihre Analogie bringt Exner aus Köln und Trier, op. cit. I. 15.

² Ihre Analogien erwähnt Exner vom Rheinlauf (Gruppe I, 16—18.), von den folgenden Fundorten: aus Köln werden 3 St., aus Fliessen Odrang 1, aus Trier 3, aus Siefersheim 3, aus Bertrich 1, aus Frankfurt-Praunheim 1, aus Mainz 2, aus Main-Weisenau 1, aus Saalburg 1, aus Frankfurt-Heddernheim 1 (mit Traianusmünze), aus Miltenberg 1 St. aufgezählt.

³ Solche Fibeln nennt Exner von den folgenden Fundorten: Frankfurt-Heddernheim (2 St.), Frankfurt-Praunheim 1, aus Köln 4, aus Rheinzabern 1, aus Trier 3 Exemplare. (Exner, I. 19/b.)

⁴ Nadeln dieser Art kennen wir aus Weisenau aus dem 28. Grab, datiert von einer Traianusmünze (Mainzer Zeitschr. VIII/IX, 1913/14, S. 42.). Ebenso aus Weisenau aus dem 6. Grab (Mainzer Zeitschr. 1913/14, S. 40.) aus Mainz datiert durch eine Mittelbronze des Caligula und Germanicus. Mainzer Zeitschr. XII./XIII 1917/18, S. 27, Fig. 7, Abb. 9; aus Weisenau, aus dem Grab 37/a.

⁵ Ähnliche Nadeln kennen wir aus Mainz (Mainzer Zeitschr. 12, 13. 1917/18. S. 27, Abb. 7). Aus Brigantium aus dem Brandgrab 534 (Jahrb. f. Altertumskunde. IV, 1910. S. 40.). Von weiteren Exemplaren wissen wir aus dem Mainzer Legionskastell (Mainzer Zeitschr. VI, 1911. S. 105.).

⁶ Ein analoges Exemplar kennen wir aus dem Mainzer Legionslager (Mainzer Zeitschr. 1911, S. 105.).

Taf. XIV, 4. Ähnlich der oben bezeichneten Form, mit dem einzigen Unterschied, dass der Fuss von einem Tierkopf verziert ist.⁷

Taf. XIV, 5—10. Der Körper dieser Fibeln wird von einem mit Emaille—Einlagen verzierten Dreieck gebildet. Diese Gewandnadeln können wir in drei Gruppen teilen, u. zw. 1. solche mit in einem Knopf endendem Fuss, 2. mit Fuss mit Tierkopfe, 3. mit dreieckförmig verbreitertem Fuss. Ausserhalb Pannoniens kennen wir unzählige ähnliche Exemplare, in erster Linie aus dem Rheinland,⁸ aus den grossen Legionslagern aber auch in das freie Germanien sind diese Fibeln geströmt.⁹

Auf dem profilierten konvexen Bügel der Fibel **Taf. XIV, No. 11** befindet sich eine mit Email verzierte, rechteckige Platte, die senkrecht dazu steht.¹⁰

Taf. XIV, 12—15. Bei diesen Exemplaren ist dem Fibelbügel eine schwach gewölbte, viereckige Platte aufgesetzt, das von Emailleinlagen verziert ist. Diese Fibeln weisen meistens symmetrische Form auf, insoweit der Körper auf beiden Enden mit gleichem Endglied schliesst, d. h. wir können den Fuss der Fibel von deren Kopf nur unterscheiden, wenn wir auch den Platz der Federeinrichtung sehen. Diese Fibeln enden entweder mit je einem Knopfglied oder mit einem Tierkopf,¹¹ die entsprechenden Varianten **Taf. XIV, 15** kennen wir vom Rheinland.¹²

Die Form **Taf. XIV, 11** ist im Rheingebiet häufig.¹³

Bei der Gewandnadel **Taf. XIV, 16** sind zwei, ineinandergeschlossene brillenförmige Bänder auf den Fibelkörper gesetzt. Diese Kreise sind mit Emailleinlagen ausgefüllt. An beiden Enden der Fibel befinden sich je ein Tierkopf.¹⁴

Bei den Fibeln **Taf. XIV, 17—19** schmückt ein rhomben- oder rhomboidförmiges Blatt den Fibelkörper. Der Fuss dieser Fibeln endet immer mit einem Tierkopf. Bei einzelnen Exemplaren verziert je ein Tierkopf symmetrisch beide Seiten der Fibel. Die Form **Taf. XIV, 17.** weist seitlich je einen scheibenförmigen Vorsprung auf.¹⁵ Ihre

⁷ Diese Form kennen wir aus Saalburg (Saalburg Jahrbuch VI, 1914/24, S. 53, Taf. IV. 6.). Solche Fibeln behandelt noch Exner unter Gruppe I. 36, 37, indem er von den folgenden Fundorten Analogien erwähnt: Biewer, Stkr. Trier (1 St.), Frankfurt-Heddernheim (2), Köln (1), Pelm-Gerolstein (1), aus Bonn (1 St.).

⁸ Beispiele für Fundorte sind Berthouville (E. Babelon op. cit. S. 150, Fig. 8.), das Mainzer Legionslager (Mainzer Zeitschr. VI, 1911, S. 106, Abb. 14), Saalburg (Saalburg Jahrb. II, 1911, S. 18, Taf. 3, 6.). — Das genaue Ebenbild der Fibel **Taf. XIV, 6.** kennen wir aus Saalburg (Exner, op. cit. I. 32.). Ähnliche Nadeln kennen wir aus: Saalburg (1 St.), Frankfurt-Heddernheim (1 St.), Köln (3 St.), Mainz (1 St.), (Exner, I. 30, 31, 34.).

⁹ Eine ähnliche Fibel mit dreieckigem Bügel und in einem Tierkopf endendem Fuss kennen wir aus Rheindorf (Uslar, op. cit. Taf. XXII. 41.).

¹⁰ I. Sellye, op. cit. Taf. X, 17—19. Die Literatur siehe ebenda.

¹¹ Siehe noch Sellye, Taf. X. S. 15, 16, 20—24, 72, 73. mit Literatur.

¹² Aus Frankfurt kennen wir ein, aus Köln zwei, aus Oppenheim ein, aus Trier ein solches Exemplar.

¹³ Exner II, 11 erwähnt aus Frankfurt-Heddernheim vier Stücke aus Saalburg eins, aus Trier eins.

¹⁴ Siehe noch Sellye op. cit. Taf. VIII. S. 7., 58. Literatur siehe ebenda.

¹⁵ I. Sellye, Taf. XI, 13—18, und Taf. XII, 1, 2, mit Literatur.

Analogien sind in grosser Anzahl in der Rheingegend zum Vorschein gekommen.¹⁶

Den Bügel der Fibel **Taf. XIV, 20** bedeckt eine sechseckige Platte, die bei jeder Ecke von je einem scheibenförmigen Vorsprung verziert wird; ihr Fuss endet mit einem Tierkopf. Ihr Kopfteil ist gebrochen.¹⁷

Taf. XIV, 22. Den Körper der Fibel bildet ein an seinen Spitzen mit je einem flachen Scheibenglied verziertes, viereckiges Fenster, mit je einem kreisförmigen Vorsprung; daran schliesst sich oben und unten je eine dreieckige Platte, mit ähnlich vorspringenden Kreisen an den Enden.¹⁸

In der Mitte der Fibel **Taf. XIV, 23** befindet sich ein Quadrat zwischen zwei länglichen zickzackförmig verzierten Bändern, dessen innere Fläche von Email ausgefüllt war. An die horizontalen Glieder passen sich je zwei peltaförmige Gebilde an.¹⁹ Die genaue Analogie dieser Fibel kennen wir aus Wiesbaden.²⁰

Bei der Fibel **Taf. XIV, 24** befinden sich drei mit Email ausgefüllte Scheibenglieder in Dreieckform; unten endet sie ebenfalls mit einem Tierkopf.²¹ Ihre Analogie kennen wir aus Rhein-Hessen.²²

Taf. XIV, 25. In der Mitte befindet sich ein Emailornament in viereckigem Feld. An seine vier Seiten schliessen sich dreieckige Platten, an dessen Spitzen kleine Scheiben sind.²³

Taf. XIV, 26, 27. Beim ersteren reichen aus runden Scheiben vier lange Seitenfortsätze in Kreuzform heraus. Bei **No. 27**, bei der es ebenfalls früher vier Fortsätze gab, sind zwei gegenüberliegende davon zu Tierköpfen ausgebildet. Dieses Stück wird von Email verziert, das in kleinen kreisförmigen Vertiefungen verteilt ist, während sich in der Mitte des anderen Exemplars das Email in einem kreisförmigen Ring befindet.²⁴

Taf. XV, 1. Den vorhergehenden Formen ähnlich, mit dem Unterschied, dass sich hier an beiden Seiten der Fibel nur je ein kleiner, scheibenförmiger Vorsprung befindet.²⁵ Die Analogien dieser Formen sind vom Rheinland in grösseren Mengen ans Tageslicht gekommen.²⁶

¹⁶ Exner (I, 39—42) zählt aus Alzey ein, aus Bingerbrück ein, aus Frankfurt-Heddernheim drei, aus Mainz-Kastel ein, aus Saalburg drei, aus Stockstadt zwei, aus dem Legionslager von Neuss ein, aus Köln zwei, aus Wiesloch ein, aus Trier zwei, aus Pelm Gerolstein zwei, aus Speyer ein, aus Bingen ein, aus Kobern ein, aus Xanten ein Stück auf. Die Fibeln ähnlicher Form, aber an beiden Seiten mit Tierkopf geschmückt, reiht Exner in die Gruppe II. unter No 5, 7. Auf Grund seiner Materialsammlung können wir dazu die folgenden Fundorte vom Rhein erwähnen: aus Köln sind 2, Mainz 1, Oppau 1, Saalburg 1, Trier 1 Exemplar.

¹⁷ Vergl. Sellye Taf. VIII, S. 60. Literatur siehe ebenda.

¹⁸ Sellye, Taf. X, S. 25 und 72. Literatur siehe ebenda.

¹⁹ Sellye, Taf. X, S. 26, 27 und 72.

²⁰ Exner, II, 19.

²¹ Vergl. Sellye Taf. XI. 12.

²² Lindenschmit. AuhV. Bd. II., Heft X, Taf. I. 4.

²³ Sellye, Taf. X, 28. Literatur siehe ebenda.

²⁴ Sellye, Taf. VIII. 8, 9. S. 58; Analogie aus Russland ebenda.

²⁵ Siehe Sellye, Taf. VIII, S. 10—12, 58, 59. Literatur ebenda.

²⁶ Solche publiziert Exner (II. 13, 14.), u. zw. erwähnt er aus Frankfurt-Heddernheim eins, aus Saalburg vier, aus Trier eins.

Taf. XV, 2. Um eine runde Scheibe schliessen sich vier viereckige Zierglieder an. Diese letztgenannten, wie auch die mittlere Scheibe sind von Email verziert.²⁷ Dieses nicht aus Pannonien, sondern vom sarmatischen Gebiet stammende Exemplar, dessen Ebenbilder gleichfalls im Rheinland vorgekommen sind,²⁸ erwähnen wir zwecks Erhellung des durch die Vermittlung Pannoniens sich nach dem Barbaricum richtenden zien²⁹ gallischen Handels.

Taf. XV, 3. Rhombus mit schwach nach innen gewölbtem Umriss, dessen vier Spitzen stilisierte Vogelköpfe aufweisen.²⁹ Ähnliche Stücke kennen wir ebenfalls vom Rheingebiet.³⁰

Die Gewandnadeln **Taf. XV, 4—7, 9, 10** haben Rhombusform, an den Spitzen oder auch dazwischen scheibenförmige Vorsprünge. Diese Stücke sind ebenfalls mit Email verziert.³¹ Diese Form war in erster Reihe im Rheingebiet beliebt,³² ist aber auch aus Tirol,³³ dem Barbaricum³⁴ von der Gegend des südlichen Donaulaufes,³⁵ aus Dalmatien und sogar aus Südrussland³⁷ zum Vorschein gekommen.

Die Mitte der Fibel **Taf. XVII, 1** wird gleichfalls durch ein Quadrat gebildet, an dessen vier Seiten ein Emailornament in je einem vorspringenden Feld sichtbar ist. Solche Exemplare kennen wir ebenfalls noch vom Rheinufer.³⁸

Taf. XVII, 19. An den viereckigen Fibelkörper schliessen sich von zwei Seiten emailverzierte Glieder in dreiteiliger Blattform.

Taf. XV, 11. In der Mitte der Fibel ein auf den Spitzen stehendes Viereck, an je zwei Spitzen schliessen sich dreieckige Glieder an; bei den vorspringenden Winkeln sind auch kleine Scheiben angebracht. **Taf. XV, 12** und **Taf. XVII, 2.** Ähnlich den Vorhergehenden, es ist nur der Unterschied zu erwähnen, dass hier nicht ein Quadrat die Fibelmitte bildet,

²⁷ Vergl. Sellye Taf. IX, 4. Ausführlichere Literatur ebenda.

²⁸ Ähnliche Exemplare behandelt Exner, III, 39 aus Frankfurt-Heddernheim, aus Trier und Wiesbaden.

²⁹ Sellye, Taf. XII, 7—9.

³⁰ Sellye S. 75. erwähnt Analogien aus Trier, Mainz und Hofheim; Literatur ebenda.

³¹ Vergl., Sellye, Taf. XII, S. 3-6, 10-18, 20, 75, 77. Literatur ebenda.

³² Im Rheinland sind z. B. von den folgenden Fundorten ähnliche Fibeln zum Vorschein gekommen: Bonn, Frankfurt-Heddernheim, Zugmantel, Köln, Mainz, Oppau, Saalburg, Pelm, Gerolstein, Trier, Wincheringen, Neckarburken, Rheinzabern, Wiesloch, Alzey-Koblenz, Andernach, Mayen, Neuss, Speyer, Thiergarten-Hermeskeil (Exner, III, 4, 5, 9—16; Literatur ebenda.).

³³ Sellye, S. 77.

³⁴ Exemplare dieser Art sind im sarmatischen Gebiet von den folgenden Fundorten zum Vorschein gekommen: Szentes-Kaján, Szentes-Kistöke, Kiskúfélegyháza, Sövényháza, Hortobágy-híd, Kecskemét-Bugac (Dolgozatok 1931.). Im freien Germanien enthielt das 134. Rheindorfer Grab ein ähnliches Exemplar (Uslar Taf. XXII, 42.). Die Ausstrahlung in die Slowakei zeigt die im Komitat Zemplén, in Szentmária gefundene Fibel (Dolgozatok 1931, Taf. XV, 5.). Dieser Typ kommt auch am Nordufer der Donau vor, so unter den Funden von Leányvár und Nemesváralja (Zemianske Podhradie). (Eisner, Taf. 71; 1, 3.).

³⁵ Eine solche Fibel ist in Belgrad ans Tageslicht gekommen. (Sellye 222.).

³⁶ In Norddalmatien kennen wir aus Starigrad eine solche Gewandnadel (Jahreshefte d. österr. Archäolog. Inst. XII. 1909, S. 94., Abb. 59.).

³⁷ Sellye, Anm. 222.

³⁸ Fundorte: Köln, Saalburg, Trier (Exner, III, 7.).

sondern ein ovaler Körper. **Taf. XV, 13** Besteht aus einem lanzenförmigen und einem anschliessenden kreisförmigen Teile, an den vorspringenden Teilen mit sechs Scheiben verziert.³⁹

Taf. XVII, 2 An ein ovales Mittelglied schliesst sich eine mit zwei kleinen Knöpfen verzierte gewölbte dreieckige Platte. Ebenso hat die Fibel Sellye's **Taf. XVIII, 24, 25** einen ovalen Körper. Die Fibel No. 24 endet mit einem Tierkopf, während No. 25 ganz glatt ist, nur ihre Ränder waren von vier kleinen Knöpfen verziert.⁴⁰

Taf. XV, 14—31 und **Taf. XVI. 1—21**, weiters **Taf. XVII, 13** sind runde Scheibenfibeln, die mit Emailinlagen nach verschiedenen Mustern verziert waren.

Bei den Fibeln **Taf. XV, 14—19, 21** und **Taf. XVI, 3—5, 7, 8, 10** ist die äussere Seite der Fibelscheibe von kleinen vorspringenden Scheibengliedern ornamentiert. Die Emailverzierung der Gewandnadel **Taf. XV, 29** ist schachbrettartig, auf der Scheibe von **Taf. XV, 25** befindet sich eine Inschrift.⁴¹ Auf der Fibel **Taf. XV, 29** ist eine Swastika bemerkbar; die Exemplare **Taf. XVII, 13**, dagegen verziert ein Peltamotiv. Der Rand der runden Stücke **Taf. XVI, 6, 9** ist in Blumenkelchform gebildet. Bei den meisten dieser Scheibenfibeln befindet sich in der Mitte ein von Grundniveau vorspringender höherer Kegel oder runder Auswuchs. Wir befassen uns nicht mit ihrer Emailverzierung, weil sie schon I. Sellye behandelt hat.

Die Masse der römischen Emailfibeln bilden scheibenförmige Gewandnadeln. Ihre Verbreitung erstreckt sich auf ein ziemlich grosses Gebiet: sie kommen längs des Rheins in grossen Massen vor,⁴² treten ausserhalb des römischen Limes im freien Germanien⁴³ und im Karpathenbecken auf, besonders in den sarmatischen Gebieten der Grossen Ungarischen Ebene,⁴⁴ weiters auch auf dem Balkan.⁴⁵ Ihr Auftreten auf dem Gräberfeld von Giubiasco ist bemerkenswert.⁴⁶

³⁹ Vergl. Sellye *Taf. XII. S. 21—23, 77.*

⁴⁰ Sellye, S. 60, 61. Ihre Analogie aus Köln und ausführlichere Literatur ebenda.

⁴¹ Vergl. Oxó, *Germania*, 1932, S. 120 f.

⁴² Vom Rhein teilt Exner die folgenden Fundorte mit: Köln, Zugmantel, Saalburg, Bonn, Rittersdorf, Kobern, Frankfurt-Heddernheim, Heidelberg-Neuenheim, Neuss, Okabern, Oppenheim, Rheinzabern, Trier, Neidenbach, Rückingen, Speyer, Tholey, Bingen, Hofheim, Mainz, Bingerbrück, Gellepp, Neckarburken, Neidenbach, Andernach, Detzem, Kreuznach, Neureut, Biewer, Koblenz, Stockstadt, Villipp, Schönwaldhaus, Butzbach, Tiefenthal, Niederbieber (Exner, III. 21.). Weitere Exemplare: Altstadt bei Miltenberg (ORL. Nr. 38, 43.), Butzbach (ORL, Nr. 2) Gnötzheim (ORL No 70), Faimingen (ORL Nr. 66c), Jagsthausen (ORL Nr. 41), Königen (ORL Nr. 60.), Pfünz (ORL Nr. 73.), Theilenhofen (ORL Nr. 71/a.).

⁴³ Uslar erwähnt die folgenden Exemplare aus dem freien Germanien: Wehlheiden, Rheindorf, Giessen, Troisdorf, Körner, Niedereichstädt (Uslar, *Taf. XXIII, 45—55. Taf. XXIV, 15—27., Taf. XXX, 4., Taf. XXXIII, 23. Taf. XXXIV, 31.*)

⁴⁴ In der Grossen Ungarischen Ebene haben M. Párducz und I. Sellye die folgenden Fundorte zusammengestellt: Bábocka-puszta, Szentes-Tövishalom, Szentes-Kurcapart, Kiszombor, Pádé, Kócsipuszta, Kiskúnfélegyháza, Tiszaújfalú, Kishomok, Lovrin, Orczyfalva (Dolgozatok, 1931.), Sövényháza, Csongrád, Sárgapart, Szentes-Nagyhegy, Zalota (Dolgozatok, 1936.), Gyula (AÉ. XIV, 1894. S. 95.).

⁴⁵ In Bulgarien bewahrt das Museum von Sofia eine römische Scheibenfibel aus Novae, Inv. Nr. 2884.

⁴⁶ Das Grab No 70, datiert mit einer Münze Claudius I. (Ulrich, 70. Grab.)

Die Fibeln, die zum Typ Sellye Taf. VIII, 26 gehören, bestehen aus nebeneinandergesetzten, kleinen Scheiben. Ihre Analogien sind aus den Limeskastellen Germaniens,⁴⁷ von den sarmatisch-jazygischen Gebieten⁴⁸ etc. bekannt.

Schon die sorgfältige Durchsicht der Fundorte und die identische Ausführung dieser Schmuckstücke weist darauf hin, dass die Emailfibeln gallische Produkte oder solche des römischen Germaniens sind.

Die vermittelnde Rolle des pannonischen Handels bei Weiterbeförderung der Ware nach dem Osten ist auch hier ersichtlich, wie die neuere Forschung erwiesen hat.

Betreffend der Datierung dieser Emailfibeln haben Sellye und Exner soviel festgestellt, dass sie vor allem in der zweiten Hälfte des II. Jahrhunderts in Gebrauch standen. Auf diesen Zeitpunkt fällt auch der Export dieser Fibeln nach weiteren Gebieten. Das war die Zeit, als auch die innerhalb des Reiches bestehende Ruhe den friedlichen Handel zwischen den verschiedenen Gebieten am meisten ermöglicht hat. Mit der am Anfang des III. Jahrhunderts einbrechenden schweren Unruhen hört auch der Export der emaillierten Gegenstände auf.

F) WERKZEUGE UND ANDERE GEBRAUCHSGEGENSTÄNDE PLASTISCH DARSTELLENDEN FIBELN.

Auf den Abbildungen Taf. XVIII, 17—27 zeigen wir mehrere Typen der in Pannonien ans Tageslicht gekommenen Fibeln, welche Werkzeuge usw. darstellen.

Taf. XVIII, 17, 18. Auf geradem Stiel ist im ersten Fall eine durchbrochene Pelta, im anderen Fall ein ähnlich durchbrochener aber verbogener lanzenspitzenähnlicher Kopf angebracht. Analogien ausserhalb Pannoniens finden wir vor allem in den Limeskastellen.¹ Zur letzteren Form können wir auf die interessante Zusammenstellung von G. Behrens verweisen (Mainzer Zeitschr. 36, 1941, 20). Eine sehr häufige Erscheinung ist auch die aus pannonischen Lagern zum Vorschein gekommene Trompetenform (Taf. XVIII, 19) die auf eine T-Fibel mit Spiraleinrichtung gesetzt ist.

Eine der am häufigsten vorkommenden Fibeln, die Werkzeuge darstellen, ist die in einfacher und doppelter Beilform. Zahlreiche analoge Exemplare sind aus den Limeskastellen, von Rheinland und den südlicheren römischen Provinzen² zum Vorschein gekommen.

⁴⁷ Pfünz (ORL Nr. 73. castellum). Ebenda ist eine ähnliche Form aus Baden erwähnt.

⁴⁸ Von den folgenden Fundorten: Kurcapart, Vadas (Do'gozatok 1936, Abb. 9.), Kiskörös, Csukástó (Sellye, S. 61.), Umgebung von Szarvas (Sellye S. 61.).

¹ ORL. Nr. 8. Zugmantel datiert mit Commodus-Münze; ORL. Nr. 33/c. Stockstadt; aus Saalburg sind weitere Exemplare zum Vorschein gekommen (Saalburg Jahrb. VII, 1930, S. 30 und Taf. V. 11.).

² Fibeln von einfacher und doppelter Beilform sind z. B. gleicherweise häufig in Saalburg (Saalburg Jahrb. IV, 1913, Taf. IV, 5 und VII, 1930, Taf. V, 7, 8), und in Zugmantel (ORL. Nr. 8. und Saalburg Jahrb. VIII., 1930, S. 50.), weiters in Stockstadt (ORL. Nr. 33/c., Taf. VII, 18). Exemplare vom Rheinland teilt noch Lindenschmit, AuhV. Bd. IV, Taf. IX, 1, 2. mit. Aus Novaesium kennen wir ebenfalls solche (Bonner Jahrbücher 111/112 Taf. XXIV, Abb. 57.). In Bulgarien existiert diese Form auch z. B. aus Ratiaria, im Mus. v. Sofia, Inv. Nr. 4293 und in der Umgebung von Varna (Mus. Varna Inv. Nr. VI, 964.).

Seltener ist die Fibel in Hornform **Taf. XVIII, 22** und die Gewandnadel **Taf. XVIII, 23**, die einen Helm darstellt, welche vom Lager aus Carnuntum stammen.

Taf. XVIII, 24. Silberfibel mit bekränzter, komischer Maske.

Taf. XVIII, 25. Stellt zwei, aus einem Kelch trinkenden Vögel dar, unten mit durchbrochenem Ornament.

Taf. XVIII, 26, 27. Bundschuhsohlenförmige Fibeln. Sie sind ziemlich häufig in den Limeskastellen und in der Rheingegend.³

Die Werkzeuge darstellenden Fibeln sind in den frühen Funden nicht vertreten, dagegen wurden auffallend viele in den Kastellen längs des Limes ausgegraben, so dass wir sie dadurch auf das II—III. Jahrhundert n. Chr. datieren können. Eine ist in Zugmantel mit einer Commodus-Münze datiert.

G) FIBELN MIT TIERDARSTELLUNGEN.

(Verbreitungskarte S. 294—295.)

Diese zeigen einen engen Zusammenhang mit den geometrisch geformten, sog. Plattenfibeln. Ihr Gebrauch kann auch in die gleiche Zeit verlegt werden,¹ in ihrer Ornamentik spielt die Emailleinlage eine ebenso grosse Rolle, wie bei jenen.

Die Tierdarstellungen können teils genreartig sein, Abbildungen von Lieblingstieren, die nur zu Dekorationszwecken entstanden sind; andere hatten Amulettbedeutung. Doch ist ihre Trennung oft schwer. In die religiös-ahergläubische Gruppe gehören meistens der Löwe, der Hund, die vielleicht mit dem Mithraskult zusammenhängen, dann der *hippocampus*, *capricornus* und die Seeschlange, die glückbringende Sternbilder bezeichnen.

Das Aussehen der Fibel **Taf. XIX, 1** ist auffallend verwandt mit dem der in der Halstattzeit beliebten Pferdedarstellungen. Es ist die Frage, ob ihr Vorkommen im Gebiet des ehemaligen venetisch-illyrischen Kulturkreises auf ein solches Weiterleben schliessen lässt. Es ist möglich, dass die Quelle der Ähnlichkeit nur eine, voneinander völlig unabhängige, primitive Formgebung ist.²

Ein altes griechisches künstlerisches Motiv, das weidende skythische Steppenpferd, lebt auf einem anderen Typ fort, welche die Beispiele **Taf. XIX, 11—13** illustrieren.³ Neben dem Fundmaterial der Provinzen sind sie auch in dem der Tiefebene⁴ zu finden, sogar auch östlich unserer Heimat z. B. in der walachischen Ebene,⁵ fern in Bulgarien.⁶

³ Sellye, op. cit. Taf. VII. S. 29, 30, 70.

¹ Rheinzaberner und Hedderheimer Funde, die Tierfibeln enthalten, stammen aus dem II. Jahrhundert n. Chr. und in ebendiese Zeit verlegt auch Exner das, eine Hippokampusfibel enthaltende, Mayener Grab. In dieselbe Zeit kann die Fibel **Taf. XXI. 5.** verlegt werden. Sie ist aus dem Keszthelyer Urnenfriedhof ans Tageslicht gekommen, welchen Friedhof man in die Zeit, die sich von Tiberius bis zur 2. Hälfte des II. Jahrhunderts erstreckt, verlegen kann.

² In Norddalmatien kennen wir eine Pferdefibel aus Starigrad (Jahreshefte des österr. Arch. Inst. XII, 1909, S. 96, Abb. 62.).

³ Alföldi A., Skythisierende Darstellungen in der römischen Kunstindustrie. Altschlesien V, 1934, S. 267 ff.

⁴ Vergl. op. cit., weiters Párducz M., Arbeiten 1931, S. 168.

⁵ Párvan, Getica S. 728, Taf. VI. 5.

⁶ Sofia, Mus. Inv. Nr. 5669; Fundort Stara-Zagora.

Die meisten in Pannonien gefundenen Pferdefibeln weisen die Darstellungsart **Taf. XIX, 2–7**, bzw. **8, 9** auf. Auf der ersteren (**Taf. XIX, 2–7**) ist die Pferdefigur in primitiver Art vereinfacht, Mähne und Schwanz sind durch eingefeilte Rillen bezeichnet.⁸ Der Typ von **Taf. XIX, 8, 9** stellt ein laufendes, gesatteltes Pferd dar. Kommt ebenfalls oft vor.⁹

Die Analogien der Fibel von **Taf. XIX, 10** sind aus Festungen in Germanien bekannt.¹⁰

Taf. XIX, 15 ist eine ganz primitive Pferdedarstellung, Zeit ungewiss. Die Analogien der Fibeln **Taf. XIX, 16–18**, die einen Reiter darstellen, sind in den Limeskastellen Germaniens¹¹ und im Rheinland zum Vorschein gekommen.¹²

Die Stücke **Taf. XIX, 14, 19**¹³ weichen von den vorigen auch darin ab, dass sie mit Email verziert sind.

Die Fibeln der **Taf. XIX, 20, 21** sind ziemlich gut ausgearbeitet. Bei diesen befindet sich die Federeinrichtung nicht an der Rückseite der Darstellung, sondern unter den Sohlen der Pferde. **Taf. XIX, 20** stammt aus Emona, während **Abb. 21** ihre Analogie aus Reichenburg ist.

Taf. XX, 1, 4, 10. Verschiedene Vögel darstellende Fibeln,¹⁴ die wahrscheinlich kultische Bedeutung hatten. Die emailverzierten Tierfibeln waren ebenfalls gallische oder rheinische Importware, die ausser in die auf dem Kontinent gelegenen Provinzen auch nach Britannien gelangt sind.¹⁵

Taf. XX, 5, 6. Diese Froschdarstellung wurde auch wahrscheinlich als Amulett getragen. Solche tauchen im Illyricum auch anderswo auf, z. B. auch in Bulgarien.¹⁶

In Pannonien waren auch die adlerkopfförmigen Fibeln sehr beliebt, wie die Exemplare **Taf. XX, 7, 8**. Wahrscheinlich waren sie lokale Erzeugnisse. Es ist möglich, dass das Stück No. 7 mit punzierten konzentrischen Kreisen, schon aus der Zeit der Völkerwanderung stammt.

Taf. XX, 9. Auf einem halbmondförmigen Fibelkörper sitzt je ein Vogelkopf. Vergl. das Exemplar Sellye, **Taf. XIII, 30**, das ein Schiff von bogenförmigem Körper mit kurzen Füßen und Tierköpfen an beiden Enden darstellt. Ein analoges Beispiel kennen wir aus Trier,¹⁷ aus derselben Fabrik.

⁸ Ein solches gibt es im Klausenburger Museum (Inv. 1825) von unbekanntem Fundort.

⁹ Ein von unbekanntem Fundort stammendes Stück existiert im Pressburger Städtischen Museum, Inv. Nr. 304. — Seine Analogie aus Bulgarien hat man zusammen mit einer Münze Iustinus I. gefunden (Sofia, Mus. Inv. 4762.), Fundort Sismanovata Dupka.

¹⁰ Z. B. aus Zugmantel (ORL. Nr. 8.) und Rückingen (ORL. Nr. 22/c.).

¹¹ ORL. Nr. 40. Osterburken und Nr. 31. aus Wiesbaden.

¹² Lindenschmit, AuhV. Bd. II. Heft 7, Taf. IV. 1., hat eine aus Kl. Winterheim publiziert. Eine andere aus Hessen: Auh. V. II., Heft VII. Taf. IV. 8. Aus dem Pyrmonter Brunnenfund: Lindenschmit AuhV. II. Heft 7, Taf. IV. 8.

¹³ Vergl. Sellye, Taf. XIII. 18, 19. Literatur ebenda.

¹⁴ Vergl. Sellye op. cit. Taf. XIII. 13, 14, 17.

¹⁵ Collingwood, S. 258., Abb. 109.

¹⁶ Ein ähnliches Stück aus Ratiaria bewahrt das Museum von Sofia (Inv. Nr. 3728.) Sellye op. cit. S. 80. Taf. XIII. 27.

¹⁷ Trierer Zeitschr. 1927. S. 111. Abb. 16.

Taf. XX, 11. Eine Leopard- oder pantherähnliche Fibel, die durch eine Münze des Antoninus Pius datiert wird.¹⁸

Taf. XX, 12. Fibel, die einen mit konzentrischen Kreisen verzierten Ziegenbock (?) darstellt.

Sehr häufig in unserem Gebiet ist die Hundefibel. **Taf. XXI, 1—4.** Unverzierte Bronzeexemplare und emaillierte Stücke kommen gleicherweise vor. Wie bei den übrigen Tierfibeln finden wir auch hier Analogien zur schön ausgearbeiteten, gallischen Emailware und nicht zu den primitiven lokalen Stücken; was auch natürlich ist. Das Stück **Taf. XXI, 3** ist eine mit kreisförmigen Emailflecken verziert.¹⁹ Ihre genaue Analogien finden wir in mehreren Limeskastellen.²⁰ Hundefibeln ohne Emailverzierung kommen ebenfalls längs der Limes²¹ und auch in Bulgarien²² ans Tageslicht.

Taf. XXI, 5—7. Löwenförmige Fibeln.²³ Diese Emailfibeln sind gleichfalls durch den gallisch-germanischen Handel zu uns gekommen. Aus einem Limeskastelle kennen wir ein analoges Exemplar.²⁴

Taf. XXI, 8. Gewandnadel einen Delphin (?) darstellend.²⁵

Taf. XXI, 9, 10. Emailverzierte, fischförmige Fibeln,²⁶ deren verwandte Stücke wir an dem germanischen Limes und im Rheinland finden.²⁷

Taf. XXI, 11, 12. Fibeln mit Hirschdarstellungen und Emailverzierung, deren Analogien wir aus dem Rheinland,²⁸ weiters aus Dazien²⁹ kennen.

Taf. XXI, 13—18. Ein grosser Teil der Tierfibeln stellt Hasen in verschiedenen Formen,³⁰ mit und ohne Email dar. Solche Hasenfibeln treten sehr häufig in den westlichen Provinzen und auch in den barbarischen Gebieten auf; bei uns ist auf jazygisch-sarmatischem Boden nur diese Form der Tierfibeln ans Tageslicht gekommen. Neben den Hasen erscheint auch der Hasen verfolgende Hund auf den Gewandnadeln (**XXI, 15.**), eventuell auch zweimal in entgegengesetzter Richtung dargestellt (**Taf. XXI, 16.**). Diese Form ist von den Limeskastellen Germaniens, aus dem Rheinland und der Grossen Ungari-

¹⁸ Eine solche Gewandnadel bewahrt das Klausenburger Museum aus Veczel.

¹⁹ Vergl. Sellye, Taf. XIII. 11, S. 78. Literatur ebenda.

²⁰ Aus Niederberg, ORL. Nr. 2/a., Taf. VII. 4.; aus Faimingen, ORL. Nr. 66/c, Taf. VIII. 15 und Pfünz ORL. Nr. 73.

²¹ ORL. Nr. 73, Pfünz.

²² Das Museum v. Sofia bewahrt eine solche Gewandnadel aus Nikopolis ad. Istrum (Inv. Nr. 2153.).

²³ Sellye, Taf. XIII. 22—24.

²⁴ ORL. Nr. 40. Kastell Osterburken.

²⁵ Sellye, Taf. XIII. S. 28, 80. Literatur und aus dem Rheinland stammende Analogien siehe ebenda.

²⁶ Vergl. Sellye op. cit. Taf. XIII. S. 25, 26, 90.

²⁷ Zugmantel ORL. Nr. 8.; Pfünz ORL. Nr. 73, Urspring, ORL. No 66/a; Saalburg (Saalburg Jahrb. VI, 1914—24, Taf. VIII. 27.); Bretzenheim bei Mainz (Lindenschmit, Auhv. Bd. II. Heft 8, Taf. IV. 14.).

²⁸ Sellye, op. cit. Taf. XIII. S. 20, 79. Analogien und Literatur ebenda.

²⁹ Aus Veczel im Klausenburger Museum.

³⁰ Sellye op. cit. Taf. XIII. S. 1—7, 77, 78 mit Literatur.

schen Ebene bekannt.³¹ Ebenso häufig ist die taubenförmige Fibel³² (Taf. XXI, 20—23). Diese wurden oft ohne Emailverzierung hergestellt. Den Körper der Taube verzieren meist konzentrische Kreise und kleine Linien. Ausserhalb Pannoniens kennen wir auch unzählige Gewandnadeln dieser Form.³³

H) DURCHBROCHENE FIBELN.

1. HAKENKREUZFIBELN.

(Verbreitungskarte 296.)

Wir behandeln zuerst die pannonischen Gewandnadeln, die eine Swastika darstellen, indem wir aus praktischen Gründen auch die nicht durchbrochenen miteinbeziehen. Diese können nämlich in drei Gruppen geteilt werden. 1. Fibeln mit durchbrochenem Muster in runder Scheiben- oder Viereckform. 2. In rahmenloser Gestalt und 3. Fibeln, die mit, in Tierköpfen endenden Kreuzarmen konstruiert sind.

Taf. XVIII, 14. Zeigt eine, in die erste Gruppe gehörige, Swastika-Fibel mit rundem Rahmen, eine solche in viereckigem Rahmen kennen wir aus einem sarmatischen Fund.¹

Taf. XVIII, 15 zeigt die häufigste Variante der zweiten Gruppe. Diese Form ist sehr häufig in den Limesfestungen Germaniens², aber sie kommt auch in germanischem Gebiet vor.³

Die in die dritte Gruppe gehörigen in Tierköpfen endenden Swastiken kommen — abgesehen von den Exemplaren der Völkerwanderung, die aus ganz anderer Wurzel stammen — häufig im freien Germanien⁴ vor, aber auch in den Gebieten der Westprovinzen⁵

³¹ ORL. Nr. 71/a. Taf. IV. 32., Theilenhofen, Mainz (Mainzer Zeitschr. VIII/IX, 1917/18, Abb. 7, 2, und XII/XIII, 1917/18, Abb. 7, 17.); Kl. Winterheim (Lindenschmit Auh. V. Bd. II., Heft 7, Taf. IV. 19.).

³² Vergl. Sellye, Taf. XIII. S. 15, 16, 78.

³³ Beispiele von folgenden Fundorten: Nassenfels (Bericht d. RGK. 1912, S. 42. Abb. 6.), Köln (Sammlung Niessen 3483.), Mainz (Lindenschmit Auh. V. Bd. II, Heft 7, Taf. IV. 21.), Hedderheim (Lindenschmidt Auh. V. Band II, Heft V, Taf. IV, 21.) Marberg (Bonner Jahrb. 101, 1897, S. 109, Taf. IV. 22), Eine solche Fibel bewahrt von unbekanntem Fundort das Belgrader Museum.

¹ Fundort Lapistó (Arbeiten 1936, Abb. 7.).

² Einige Beispiele für Fundorte: Mainz (Mainzer Zeitschrift XII/XIII, 1917/18, S. 27, Abb. 7, 16), Zugmantel (Saalburg Jahrbuch VII. S. 50. und Taf. XII. 2), Saalburg (Saalburg Jahrbuch VII, 1930, Taf. IV. 14, Taf. V. 9., Taf. VII 2, Taf. XI. 24), Buch (ORL. Nr. 67), Weissenburg (ORL. Nr. 72), Pfünz (ORL. Nr. 73.), Feldberg (ORL. Nr. 10), Stockstadt (ORL. Nr. 39/c), Miltenberg (ORL. Nr. 38.), Zugmantel (ORL. Nr. 8).

³ Als eine aus langobardischer Gegend stammende Fibel wird sie bei Reinerth II. Taf. 350. erwähnt. Den Fibelkörper verzieren konzentrische Kreise.

⁴ Almgren erwähnt die folgenden Fundorte aus dem freien Germanien: Bleckinge in Schweden, Kannekegaard und Bornholm (Beilage II.); von weiteren Exemplaren aus Dänemark wissen wir durch das Saalburg Jahrbuch VI, 1914—24. 10.

⁵ Ausser den pannonischen Exemplaren z. B. aus Saalburg (Saalburg Jahrbuch VI, 1914—24. 10.) und aus Zugmantel (ORL. Nr. 8.).

und in Dazien.⁶ Dass die Hakenkreuzfibeln, wie die Plattenfibeln in die spätere Periode der Kaiserzeit verlegt werden müssen, beweist auch das dichte Vorkommen der erwähnten Formen in den Limesfestungen, weiters die Tatsache, dass sie im freien Germanien zusammen mit Fibeln mit umgeschlagenen Fuss an die Oberfläche gekommen sind.⁷ Die Benützung der Swastika als Ornamentmotiv fällt auch schon in der keltischen Kunst auf, wo die Anwendung dieses Motivs kultische Bedeutung hatte.

2. IN PELTA- UND S-FORM DURCHBROCHENE GEWANDNADELN.

Diese sind auch bei den Kelten beliebte Ornamentmotive. Bei den Emailfibeln, die oft durchbrochene Verzierungen aufweisen, haben wir festgestellt, dass sie alle gallische Ware sind, wir können daher mit Recht annehmen, dass auch die durchbrochenen Gewandnadeln als westliche Importware bei uns aufgetaucht sind. Der Feststellung I. Sellye's nach sind jene durchbrochenen Bronzen, die zur Wagenausschmückung benutzt wurden, auch an Ort und Stelle angefertigt worden; mit Recht kann man annehmen, dass die, mit den durchbrochenen Wagenbeschlägen verwandten Fibeln auch an Ort und Stelle nachgeahmt wurden; einige Stücke haben ein so primitives und ungeschickt gemachtes Muster, dass man sie sich keinesfalls als Importware denken kann.

In die erste Gruppe der durchbrochenen Fibeln können jene Stücke gereiht werden, bei denen in durchbrochener Verzierung das Pelta-Motiv da ist, **Taf. XVIII, 9, 11, 12, 35—39**. Ähnliche durchbrochene Bronzen mit Pelta-Muster kommen z. B. zwischen den pannonischen Wagenbeschlägen sehr häufig vor.¹ Betrachten wir nun kurz die mit dem S-Motiv, bzw. Trompetenmuster verzierten Fibeln (**Taf. XVIII, 4—5, 8, 34**). Das Pelta- und S-Motiv wird übrigens meist zusammen verwendet, vergl. die Exemplare auf **Taf. XVIII, 1—3, 6, 7**.² Ein oft angewandtes Motiv ist das Speichenrad, die sog. Sonnenscheibe, die kultische Bedeutung hatte; sie kommt auch mit Email verziert vor.

Das häufige keltische Muster **Taf. XVIII, 18** erscheint auch auf den pannonischen Wagenbeschlägen.³ Die durchbrochenen Muster **Taf. XVII, 20—24** sind von grober Ausführung, vielleicht sind sie lokale Erzeugnisse. Frau I. Lakos Sellye wird die durchbrochenen Ornamente im Zusammenhang mit der Publikation der pannonischen, durchbrochenen Bronze des näheren behandeln, wir befassen uns daher nicht näher damit.

⁶ Eine aus Dazien stammende Variante bewahrt das Klausenburger Museum (Almgren, Fig. 232.).

⁷ Almgren, Beilage II.

¹ Sellye I. AÉ, 1940, 1941. Ebenfalls aus Pannonien stammende Wagenbeschläge mit Pelta-Motiv teilen A. Alföldi — A. Radnóti, Serta Hoffilleriana, Taf. XXVII.—XXIX. mit.

² Déchelette, Manuel IV, 1513—1227.

³ Sellye, op. cit. unzählige Exemplare.

1) ALLGEMEINE RÖMISCHE PROVINZIALFORMEN.

1. LEGIONSFIBELN.¹*(Verbreitungskarte S. 297.)*

Die Fibeln Taf. XXV, 1—6 haben sich nicht aus pannonischen Formen entwickelt. Ähnliche Gewandnadeln mit vier Windungen, unterer Sehne, gehämmertem Nadelhalter und schmalem Bügel waren in erster Linie in der Rheingegend verbreitet. Almgren lässt diese Fibeln von jenen Latène-Fibeln abstammen² die er auf Taf. I. unter No. 1 und 2. zeigt; im Gegensatz zu ihm leitet sie E. Frischbier von den bei der unteren Elbe gebräuchlichen Fibeln, den Armbrustfibeln ab.³

Die Legionsfibeln wurden, wie die Funde lehren, von der Mitte des I. Jahrhunderts an benützt⁴ und da aus den meisten rhätisch-germanischen Kastellen solche Gewandnadeln⁵ zum Vorschein gekommen sind, können wir feststellen, dass diese bis zum Ende des II. oder Anfang des III. Jahrhunderts fortgelebt haben.

Die echte Heimat der Legionsfibeln ist das Rheingebiet⁶. Von hier aus haben sie sich verbreitet und sind nicht nur in die Provinzen, sondern auch ins Barbaricum gelangt.⁷

Mit Bezug auf den Ursprung der in Pannonien zum Vorschein gekommenen Stücke müssen wir zwei Alternativen aufstellen. 1. Wenn wir das Vorkommen der Legionsfibeln in Pannonien aufmerksam verfolgen (vergl. die Karte S. 297), so fällt es

¹ Kovrig Taf. XII. 129, 131. Almgren Fig. 15. Collingwood, Gruppe B.

² Almgren S. 106.

³ E. Frischbier, S. 47.

⁴ In Niederösterreich ist eine zusammen mit einer Claudius-Münze neben Kilb und Mank zum Vorschein gekommen, (Grab 29.) die vom Wiener Naturhist. Mus. bewahrt wird: Almgren, S. 106. — Die Fibelform selbst beweist, dass wir sie viel früher nicht ansetzen können.

⁵ Beispiele für Fundorte sind Hüfingen (ORL. Nr. 62/a und Germania XIII/XIV, 1929/1930, S. 43, Abb. V. Fig. 2.). — Wiesbaden (ORL. Nr. 31, 92.), Stockstadt (ORL. Nr. 33/c.), Weissenburg (ORL. Nr. 72.), Osterburken (ORL. Nr. 40.), Zugmantel (25 Exemplare, ORL. Nr. 8. Saalburg Jahrb. II. 1911, Taf. XI. 6.), Saalburg (Saalburg Jahrb. VI, 1914—1924, S. 53, Taf. 4.; 1.), Lauriacum (RLiÖ. VII. S. 36, No 3—5.). Mainz (Mainzer Zeitschrift VI, 1911/1912, S. 106, zahlreiche Beisp.), Köln (Sammlung Niessen, Köln, II., zahlreiche Beisp.), Trier und Andernach (Gurina, S. 27.).

⁶ Bezüglich ihrer Verbreitung in den Provinzen vergl. Anmerkung No 5. Weitere Provinz-exemplare kennen wir aus Gurina (Gurina S. 27, Taf. VI. 7.). Ebenso erwähnt Tischler die im Salzburger Museum bewahrten Legionsfibeln und die aus Laitz stammenden Exemplare im Sigmaringener Museum. Auch im Wienerwald hat man solche gefunden (Caspert, Römerzeitliche Grabhügel im nördlichen Wienerwald, Taf. IV. 14, 15.). Bezüglich ihres Vorkommens in Britannien vergl. Collingwood, Gruppe B. 3.

⁷ Sehr viele Legionsfibeln kamen auch in den Pyrmonter Brunnenfunden vor (E. Frischbier, S. 42—53. Taf. XII.). Es gibt solche noch z. B. aus Rheindorf zusammen mit Keramik aus dem II. Jahrhundert aus den Gräbern No 132, 193, 206 (Uslar, S. 101., Taf. 31; 11. — Taf. 32; 25. — Taf. 53; 31.), aus Aislingen (Bericht d. RGK. 1909, S. 50, Abb. 10); mit bandförmigem Bügel aus Westregels (Zeitsch. f. Ethnologie 1886, S. 561. Abb. 2.); aus dem ung. Oberland aus Imely (Érsekújvárer Museum Inv. A. 237/1938); im Gebiet des heutigen Russland aus Gorodok Nikolajewka (PZ, V, 1913, S. 93, Abb. 106.). — Auch im Bonner Museum gibt es solche (Bonner Jahrb. Taf. XLVI. S. 48.); Almgren, Beilage I. 37., publiziert ein Exemplar aus Schlesien, von den Fundorten Ehrenberg, Langenau, etc., etc.

auf, dass diese auf wenig Fundorte beschränkt ist: diese sind Siscia, Carnuntum, Vindobona, Poetovio, Brigetio; ein Exemplar stammt aus Szalacska. Wenn wir nun die Tatsache ins Auge fassen, dass am Ende des I. bzw. am Anfang des II. Jahrhunderts in Brigetio, Pettau, Carnuntum die aus dem Rheingebiet verlegten Legionen stationiert waren, so wird es wahrscheinlich, dass diese Legionen diese rheinländischen Fibelformen mit sich gebracht haben.⁸ Vier Legionen kommen von diesem Standpunkt in Betracht. Die *legio XI. Claudia*, die nach ihrem Aufenthalt in Vindonissa (70—101 n. Chr.) nach Pannonien beordert wurde. Ihren Aufenthalt in Pannonien können wir mit Hilfe der von ihnen benützten Ziegelstempel in Brigetio^{9/a}, Aquincum und Scarabantia verfolgen.⁹ Und wirklich kennen wir aus Brigetio, aber auch aus Aquincum zahlreiche sog. Legionsfibeln. Die Tatsache, dass der pannonische Aufenthalt dieser Legionen eben auf den Anfang des II. Jahrhunderts fällt,¹⁰ bestärkt noch mehr unsere Annahme. 2. Die *legio I. adiutrix* lagerte anfangs der 70-er Jahre n. Chr. längs des Rheins, 70—86 in Mainz, um dann unter Nerva in Pannonien zu kämpfen. Von 117—118 an ist ihre endgültige Station Brigetio.¹¹ 3. Die *legio XIV. gemina*. Nachdem sie 70—92 in Mainz gestanden ist, wird sie nach Pannonien verlegt, wo sie sich einige Jahre hindurch in Mursella (westlich von Petrijevci, an der Drave) und Vindobona aufhält, um dann Carnuntum als ständiges Lager anzunehmen.¹² 4. Die *legio XXI. rapax* wurde unter Domitian im Sarmatenkrieg aufgegeben.¹³

Die Annahme wird daher wahrscheinlich, dass die Legionsfibeln mit den vom Rheinland hierher versetzten Legionen in Zusammenhang stehen. Aber, dass ausser den Exemplaren, die die Soldaten mitgebracht hatten, solche auch noch auf dem Handelswege in unsere Provinz kamen, beweisen mehrere aus Siscia ans Tageslicht gekommene Exemplare. Die Tatsache, dass der ganze Typ nur in verhältnismässig geringer Anzahl bei uns vertreten ist, lässt den Schluss zu, dass sie bei der Zivilbevölkerung nicht beliebt wurde.

2. KNIEFIBELN.¹

(Verbreitungskarte S. 298.)

Die Kniefibeln kommen in sämtlichen Donauprovinzen so, ferner in Pannonien, Noricum, Rätien, dann ferner in Dazien in den obergermanischen Limesfestungen, und Britannien in ausserordentlich grosser Anzahl — im Barbaricum dagegen überall verstreut, vor. Wir kennen zwei Annahmen im Zusammenhang mit der Ausbildung dieser Form. Nach Almgren haben sich die bei ihm mit No. 246—248 bezeichneten provinziellen Kniefibeln aus seinen Fig. 109—111, 120—124 entwickelt.² Dementsprechend waren die frühen

⁸ Diesen Gedanken hat schon E. Frischbier, op. cit. S. 52. angenommen.

^{9/a} Szilágyi, A pannóniai bélyeges téglák. Inscriptiones tegularum Pannonicarum. Diss. Pann. Ser 2. No. 1.

⁹ Frischbier, op. cit.

¹⁰ PWRE. Neue Bearb. I Reiche 12 Bd. S. 1690.

¹¹ PWRE. S. 1380. f., Szilágyi S. 5. f.

¹² PWRE. S. 1727. f., Szilágyi S. 69. f.

¹³ PWRE. S. 1781.

¹ Kovrig, Gruppe X. Almgren, Gruppe V. Collingwood Gruppe W. (82—88.)

² Almgren, S. 111.

mit Spiraleinrichtung versehen, die man später durch Scharniereinrichtung ersetzte. Aus diesen nordeuropäischen Typen, bildete man nach seiner Meinung in den Donau-provinzen die provinziellen Kniefibeln. Im Gegensatz dazu steht die Auffassung Barthels. Nach seiner Meinung sind die Kniefibeln aus der Gruppe der kräftig profilierten Fibeln, durch Abschwächung des Bügelprofils entstanden.³ Da die Almgren'schen Fig. 109—111 und 120—124 in seine, aus den kräftig profilierten Fibeln entstandenen, Gruppe V. gehören, existiert zwischen seiner Meinung und der Barthels nur der wesentliche Unterschied, dass nach Almgren die ersten Kniefibeln in Germanien, nach Barthel dagegen in den Provinzfabriken angefertigt wurden.

Bei einem guten Teil der provinziellen Kniefibeln schliesst sich eine halbkreisförmige Kopfplatte an den Bügel. Der Bügel ist schwach gebogen, der Fuss verschmälert sich ein wenig, dann verbreitert sich wieder die flache Sohle und endet meistens mit einem Knopf. Innerhalb dieser, mit einer halbkreisförmigen Kopfplatte versehenen Fibeln habe ich im Index mehrere Varianten aufgezählt. Wie wir sehen, waren sie in ausserordentlicher Anzahl in den Provinzen verbreitet. Selbstverständlich sind sie aus den grösseren Zentralen massenweise zum Vorschein gekommen (Carnuntum, Aquincum, Brigetio, Intercisa, Siscia, Savaria, Mursa), wo es auch grosse Ausgrabungen gegeben hat. Solche Fibeln sind in sehr grosser Anzahl aus den rhätischen Limeskastellen und anderen Provinzen⁵ ans Tageslicht gekommen aus dem Teil des Karpathenbeckens, das ausserhalb der römischen Grenze liegt, aus dem freien Germanien,⁶ weiters im Süden aus Mösien und Thrazien.⁷

³ Barthel ORL. Nr. 8. Zugmantel.

⁵ Beispiele für die hiesigen Fundorte: ORL. Nr. 40, Osterburken (mit Zickzacklinien geschmückte, halbkreisförmige Exemplare, das eine durch eine Commodus-Münze datiert); ORL. Nr. 59. (gleichfalls mit Zickzacklinie verzierte Kopfplatte); ORL. Nr. 66/c, Faimingen (auf die Zeit des Marc-Aurel datiert, mit in Zickzack geschmückter halbkreisförmiger Kopfplatte); ORL. Nr. 66/a. aus dem Kastell Urspring (halbkreisförmige Kopfplatte mit Zickzackverzierung); ORL. Nr. 8, mehrere solche aus der Festung Zugmantel, unter denen wir nur bei einem Exemplar eine obere Sehne feststellen können, die anderen sind alle mit unterer Sehne versehen. Nach Barthel wurde die Spiralkonstruktion mit unterer Sehne von den längs des Rheins so häufigen Drahtfibeln übernommen. Der grösste Teil der Zugmanteler Stücke wurde mit Weissmetall-Überzug hergestellt, bei einzelnen Stücken können wir Niello Intarsia sehen, während andere von facettierten Linien verziert sind. — ORL. Nr. 22/c. Rückingen (die halbkreisförmige Kopfplatte ist gleichfalls von einer Zickzacklinie verziert, der obere Teil ist mit Weissmetall überzogen). — ORL. Nr. 12/c, Kapersburg (2 Kniefibeln mit halbkreisförmiger, glatter Kopfplatte). Eine ebensolche Fibel ist auch in Zugmantel an die Oberfläche gekommen; der Knopf, der den Fuss schmückt, ist in Fischschwanzform ausgearbeitet (Saalburg Jahrb. VII, S. 50, Taf. XII. Abb. 4, 5.). Gleichfalls aus Zugmantel ist eine andere Form der Fibeln mit halbkreisförmiger, glatter Kopfplatte zum Vorschein gekommen (Saalburg Jahrb. II, 1911, Taf. XI. Abb. 9, S. 38.). Eine ähnliche Kniefibel kennen wir aus Mainz (Mainzer Zeitsch. XII. 13, 1917/18, S. 26. Abb. 6. Fig. 6 und Abb. 7. Fig. 6.).

⁶ Ihr Auftreten auf barbarischem Boden ausserhalb Pannoniens ist verhältnismässig selten. — Im Komitat Trencsén kennen wir aus Skalka neben Puhov eine Kniefibel, ihre Spiraleinrichtung mit oberer Sehne liegt in einer walzenförmigen Hülse. Davor ist eine kleine halbkreisförmige Kopfplatte (Im Museum von Trencsén.). Desgleichen konnte ich aus Puhov eine andere Gewandnadel mit halbkreisförmiger Kopfplatte, und Zickzacklinien-Verzierung aufzeichnen (Im Museum von Trencsén.). Das Erlauer Museum bewahrt von unbekanntem Fundort stammende Exemplare. Ebenso von unbekanntem Fundort, in Oberungarn gefundene Stücke konnten wir im Kaschauer Museum sehen (Inv. 2108, 2109, 2111, 2114, 2115.). Weitere Stücke sind aus der Grossen Ungarischen Ebene bekannt, von denen M. Párduez die folgenden zusammengestellt hat: Máriaváros, Ziegelfabrik, Kom. Pest.

Kovrig, Abb. 95 zeigt eine Variante der Kniefibeln, bei der sich vor der Spiraleinrichtung keine halbkreisförmige, sondern eine dreieckige Kopfplatte befindet und deren Rand meist von einer Zickzacklinie verziert ist.⁸

Taf. XXIII, 5. Eine Kniefibel ohne Kopfplatte mit walzenförmiger Hülse zum Schutz der Spiraleinrichtung. Die Nadeleinrichtung ist entweder mit oberer oder unterer Sehne verfertigt. Beide Varianten waren in Pannonien gleichermaßen beliebt. Oft wurde auch die Lösung angewandt, dass vor die walzenförmige Hülse eine halbkreisförmige oder dreieckige Kopfplatte angebracht wurde. Die erstere Lösung zeigt **Taf. XXIII, 1**, die letztere **Taf. XXIII, 6**. Wie wir auf der Verbreitungskarte sehen, waren jene Formen viel beliebter, wo eine halbkreisförmige Kopfplatte vor der walzenförmigen Hülse angebracht ist. Diese Form war auch in Dazien beliebt, aber auch ausserhalb des Limes. Es kommt auch vor, dass die untere Seite der halbkreisförmigen Kopfplatte von zwei schwach einwärtslaufenden Bogenlinien begrenzt wurde.

Über der Spiralvorrichtung des Stückes **Taf. XXIII, 7** befindet sich ebenfalls eine Hülse, der Bügel ist eckig und ist zu einer viereckigen Kopfplatte ausgebildet. Ihre Analogie aus Faimingen wurde auf den Regierungsanfang des Mark Aurel oder auf die Zeit des Commodus datiert.⁹

Jene Gruppe der Kniefibeln, bei der die Spiralvorrichtung von einer walzenförmigen Hülse bedeckt ist, kommt auch sehr oft in den Limesfestungen von Obergermanien-Rätien vor,¹⁰ weiters in den nicht-römischen Gebieten des Karpathenbeckens und im freien

Dolgozatok 1931.) — Kiskúnfélegyháza—Borishalom, Dolgozatok 1931). — Kiskúnfélegyháza—Pusztapáka Dolgozatok 1931). — Nagyhalász, ebenda 1931). — Törökszentmiklós—Bartapuszta, ebenda 1931). — Kúnszentmárton Arbeiten 1931). — Pusztakerekudvar, Kom. Szolnok, ebenda 1931). — Kúnszentmárton—Péterszög, ebenda 1931). — Rószke, Szeged (AÉ. 1892). — Im sarmatischen Gebiet war die Kniefibel ausserordentlich häufig; unter den Provinzialformen kommt sie an der Tiefebene am häufigsten zum Vorschein. Wir kennen mit halbkreisförmiger Kopfplatte versehene Kniefibeln von den folgenden Fundorten: Péterszög, Dolgozatok 1936, S. 21.) — Gyula, ebenda 1931.). — Szentos-Nagyhegy aus dem 3. Jazygergrab, ebenda 1931, S. 106.). — Szeged-Bogárzó Grab 20, ebenda 1931, S. 98). — Kúnszentmárton-Jaksor, ebenda 1931, S. 113). — Kishomok ebenda 1931, S. 94.) — Jászdózsa-Tatárhányás, ebenda 1931.). — Kúnszentmárton-Péterszög ebenda 1931.). — Felsőpusztaszer, ebenda 1931.). In Leányvár wurde eine Gewandnadel in der Form **Taf. XXII, 12**. mit ornamentloser, halbkreisförmiger Kopfplatte gefunden (Pressburg, städtisches Museum, Inv. Nr. 7760.). — In Pressburg, bewahrt man im Slovenské-Vlastivedné-Museum gleichfalls ein ähnliches Exemplar aus Leányvár. (Inv. Nr. 7757.). — Fibeln mit ornamentloser Kopfplatte aus Nagy-Harcsás publiziert Eisner, S. 221. Taf. LXXI. Abb. 7—9.). — Wir kennen in Sachsen aus Schafstädt eine Kniefibel mit oberer Sehne. In Dänemark wissen wir von einem weiteren Stück aus Vimose (Almgren, Beilage I, 37.). — Uslar (Taf. XCII.) publiziert ein Exemplar mit einer mit Zickzacklinien verzierten, halbkreisförmigen Kopfplatte.

⁷ Aus Nordwestbulgarien kennen wir eine mit Bügelhülse, ihre Spiralvorrichtung bedeckt eine walzenförmige Hülse (Sofia, Nationalmus., Inv. Nr. 6235). — Mehrere Exemplare bewahrt auch das Bukarester Museum. Vergl. „Bucurestii“ 1935, S. 205. Abb. 50. Aus T. Severin ist eine Kniefibel mit halbkreisförmiger, ornamentloser Kopfplatte und Spiraleinrichtung mit oberer Sehne zum Vorschein gekommen (Bukarester Nationalmus.). Ebendort existiert eine typologisch entwickeltere Kniefibel mit Scharniereinrichtung und halbkreisförmiger Kopfplatte, der Querschnitt des Bügels ist annähernd dreieckig. Fundort ist Romanăți-Celei („Bucurestii“ 1935, S. 210.).

⁸ Ein aus Saalburg bekanntes analoges Exemplar (Saalburg Jahrb. VII, S. 47, Taf. XI. Abb. 32).

⁹ ORL. Nr. 66/c, Faimingen Taf. VI, 5.

¹⁰ ORL. Nr. 66/c Faimingen, eine **Taf. XXIII, 7** ähnliche Form. Auf der Oberfläche Spuren des

Germanien,¹¹ weiters tritt sie auch in Moesien und Thrazien auf. Das Auftreten solcher Fibeln in Dakien¹² ist als das Ergebnis des von Pannonien ausgehenden Kultureinflusses zu betrachten.

Die Fibeln **Taf. XXII, 18** haben eine halbkreisförmige Kopfplatte und eine Spiraleinrichtung mit Sehnenhaken mit oberer Sehne. Ihr Charakteristikum ist der bandförmige Bügel; sie endet in einer flachen Sohle. In Pannonien kommt sie ziemlich selten vor. Solche Fibeln kennen wir aus den quadischen Brandgräbern des II. Jahrhunderts.¹³

Taf. XXIII, 4. Eine Variante der Kniefibel, bei der vor der spiralenförmigen Federeinrichtung eine rechteckige Schutzplatte angebracht ist. Wir kennen solche auch aus den deutschen Limeskastellen.¹⁴

Taf. XXIII, 8. Bruchstück einer Kniefibel mit halbkreisförmiger Kopfplatte. Die Breite des Bügels und Fusses sind einander gleich, im Gegensatz zu den übrigen Varianten, bei denen der Fibelkörper abwärts schmaler und nur bei der Sohle wieder breiter wird.

Taf. XXII, 16. Der Kopf, Bügel und Fuss der Fibel bilden mit der Nadel ein Rechteck. Der Kopfteil ist profiliert. Die Federeinrichtung des dargestellten Exemplares fehlt, sein Nadelhalter ist gross und breit. Die Almgren'schen Figuren No. 136, 137, die Almgren aus der in Nordeuropa heimischen Form No. 138 abstammen lässt, haben damit Ähnlichkeit. Unser pannonisches Exemplar, das der Almgren'schen Fig. 137 entspricht, ist vor allem für Preussen charakteristisch.¹⁵

Weissmetallüberzuges, der Bügel war emailliert; sie kann auf den Regierungsanfang des Marc Aurel oder auf die Zeit des Commodus datiert werden. — ORL. Nr. 8., Zugmantel **Taf. IX. 18.** Weiters ebenda den Formen von **Taf. IX, 32—34, 39** ähnlich. — Ebenda finden wir eine Analogie zu **Taf. XXII, 13.** (**Taf. IX, Fig. 19 und 42**), mit verzierter Fusspartie. — Vergl. noch dazu ORL. Nr. 73 Pfünz, **Taf. 13; 75, 76, 81.** ORL. Nr. 40, Osterburken, die Analogie der **Taf. XXIII, 7.** Diese Variante wird in Regensburg durch die mit ihr zugleich zum Vorschein gekommenen Münzen auf 180—210 datiert. — ORL. Nr. 72, im Fundmaterial von Weissenburg existiert diese Form auch, die auf das III. Jahrhundert datiert wird, weiters auch in Saalburg (Saalburg Jahrb. IV, 1913. **Taf. 5. 3;** ebenda VII, **Taf. 5. 10., Taf. 11. 34;** ebenda VIII, **Taf. 2. 10.**). — Die Form **Taf. XXIII, 7.** finden wir in Novaesium (Bonner Jahrb. 111—112, 1904. S. 396.).

¹¹ Vom sarmatischen Boden erwähnen wir die folgenden Fundorte: Kunszentmárton-Jaksorpart (M. Párducz, Do'gozatok 1931.). — Von unbekanntem Fundort bewahrt eine ähnliche Gewandnadel das Miskolcer Museum. — Aus dem II. nachchristlichen Jahrhundert, aus quadischem Material ist die Form **Taf. XXIII, 5.** und **Taf. XXI, 13.** aus Gau Niederdonau zum Vorschein gekommen (Reinerth, II, **Taf. 282. 4.**); Giessen (Uslar **Taf. XXII, 39.**). — Exemplar aus Gross-Hostehradek, Reinerth, II, **Taf. 285. 3.**

¹² Ähnliche Kniefibeln konnte ich in Dazien von den folgenden Fundorten aufzeichnen: Veczel (Vergl. Klausenburger Nationalmuseum, Inv. 5862. und Inv. 5861, weiters Inv. 5649. und I. 8210.). — Szászkeresztur (Klausenburg, Nationalmus. Inv. I. 1900.). — Maros-Portus (Klausenburg, Nationalmus. Inv. 5116, 5121.). — Csáklya (Klausenburg, Nationalmus. Inv. 1333.). Porolissum (Klausenburg, Nationalmus. Inv. I. 7167 und I. N. 2589, 2652.). Von unbekanntem Fundort (Klausenburg, Nationalmus.). — Sóvárad (Klausenburg, Nationalmus. Inv. I. 8216. und Inv. I. 8218.). — Kosztésd (Klausenburg, Nationalmus. Inv. I. N. 1316. und Inv. I. N. 2656.).

¹³ Reine th publiziert auch eine ähnliche Fibel aus Gross-Hostehradek (Reinerth, II. **Taf. 285. 3.**)

¹⁴ ORL. Nr. 60, Köngen, **Taf. V, 3.** Den Münzenfunden nach zu schliessen hat das Kastell bis zur Mitte des III. Jahrhunderts bestanden. Ähnliche Nadeln kennen wir auch aus Weissenburg, ORL. Nr. 72, **Taf. VI. 4.**

¹⁵ Die Fundorte Braunsvalde, Willenberg bei Marienburg, Kirpehnen, Dollkeim, Wackern. Rosenau bei Königsberg, Grebieten, Legitten, Friedrichstal werden erwähnt (Almgren, Beilage 1.).

Desgleichen bildet der Fibelkörper ein Rechteck bei den Figuren No. 103, 104 Kovrigs, bei denen schon die Scharniereinrichtung statt der spiralenförmigen angewandt wurde. An den, ein Rechteck bildenden Fibelkörper der Kovrig'schen Fig. No. 103, schliesst sich ein längliches walzenförmiges Querglied an, von dessen Mitte die Scharniereinrichtung ausgeht. Ihr Nadelhalter ist, abweichend von den gebräuchlichen Formen, keine Platte, sondern ein Nadelhalter mit Haken. Die Fibel No. 104 bei Kovrig weicht von der oben beschriebenen Form insofern ab, als dort, wo sich der Fibelkörper im Winkel bricht, eine halbkreisförmige Kopfplatte angebracht ist. Ihr Nadelhalter ist eine niedrige, breite Platte.

Taf. XXIII, 9. In dieser Form müssen wir gleichfalls die Einwirkung der Nordgermanen sehen. Das dargestellte Exemplar ist aus dem VI. Müllendorfer Skelettgrab zusammen mit einer Flügelfibel ans Tageslicht gekommen. Das Stück entspricht der Almgren'schen Fibel Gruppe V. No. 139. Da wir in Pannonien nur dieses einzige Stück kennen, hingegen im freien Germanien unzählige solche vorkommen, kann vorausgesetzt werden, dass unser Stück auch von dort stammt. Was ihre Datierung betrifft, hat man sie auch in Germanien mehrfach zusammen mit Nadeln aus den ersten zwei Jahrhunderten n. Chr. gefunden.¹⁶ Dem gegenüber ist die mit zweigliedriger Spiraleinrichtung versehene Variante dieser Nadel ebenfalls bekannt, welche technische Eigenheit erst in späteren Zeiten (III. Jhdt. n. Chr.) üblich wird.¹⁷ Wir haben erwähnt, dass diese Gewandnadeln vor allem im freien Germanien beliebt waren.¹⁸

Taf. XXII, 19. Fibel mit walzenförmigem Körper, die Kopfplatte und Sohle wird von einer zweigeteilten Scheibe gebildet, woran sich noch unter der Sohle noch ein Knopf schliesst. Die Federeinrichtung besteht aus 7—8 Spiralwindungen, die Sehne ist hinter der Kopfplatte einmal gewunden. Der Nadelhalter ist Bruchstück. Diese ist auch von typisch germanischer Form und kann in Almgren's Gruppe V. gereiht werden. Ihre genaue Analogie kennen wir nicht, sie kann am ehesten noch der Fig. No. 120 Almgren's verglichen werden, die in Westpreussen, weiters in Dänemark, Schweden und Norwegen vorkommt¹⁹ und die man in das II—III. Jahrhundert n. Chr. verlegen kann. Einer ihrer frühesten Vorkommen ist Ronsden,²⁰ wo sie mit einer ganz frühen, kräftig profilierten Fibel an die Oberfläche gekommen ist.

Taf. XXIII, 11, 12 und Taf. XXII, 17 weiters die Kovrig'sche Fibeln No. 108 bilden eine zusammenhängende Gruppe. Almgren nennt diese nach Vedel „gewölbte Fibeln“.²¹ Wir behandeln sie unter dem Namen „Fibeln mit hohlem Bügel“ indem wir mit diesem Ausdruck jene charakteristische Eigenheit zu betonen versuchen, dass ihr Bügel aus einer hohlen Platte besteht.

¹⁶ Almgren, S. 64.

¹⁷ Eine solche Form mit zweigliedriger Spiraleinrichtung kommt im Fund von Vimose vor (Almgren, Beilage II.).

¹⁸ Almgren zählt die Fundorte unter No 139. auf (Beilage I. 22.). — Vergl. noch Frischbier Taf. XIV, 32. und Reinerth, II. S. 593, Abb. 10.

¹⁹ Almgren, Beilage I. 21.

²⁰ Almgren, Beilage II. 83.

²¹ Almgren, S. 60.

Das Vorkommen dieser Form in Pannonien müssen wir germanischer Einwirkung zuschreiben. Solche Stücke sind in Carnuntum, Brigetio, Aquincum, in den grossen Städten an der Donau, weiters in Siscia — welche Stadt als grosses Handelszentrum noch andere Varianten germanischen Geschmacks aufweist — ans Tageslicht gekommen. Im Zusammenhang mit diesen Fibeln taucht bei Almgren der Gedanke auf, dass die romanisierte Einwohnerschaft vielleicht durch Nachahmung dieses Typs die in den Provinzen gebräuchliche Variante der Kniefibeln ausgebildet hat.²² In Germanien sind diese Nadeln ziemlich häufig,²³ ausserdem bewahrt auch das Klausenburger Nationalmuseum dakische Exemplare.²⁴

Wie die Veröffentlichung Beningers²⁵ weiter zeigt, sind ähnliche Fibeln auch in das jazygisch-sarmatische Gebiet der Tiefebene eingeströmt.

Ebenso müssen wir das Auftauchen der Fibel Taf. XXIII, 13 germanischem Einfluss zuschreiben. Diese Form würde wegen der Scheibe, die ihren Bügel schmückt, zu den kräftig profilierten gehören, aber die stärkere Biegung des Bügels und die für die Kniefibeln charakteristische, halbkreisförmige Kopfplatte berechtigt uns dazu, dass wir sie eher unter den Letzteren behandeln. Ähnliche finden wir im freien Germanien, hier sind zahlreiche Gewandnadeln von der Almgren'schen Form No. 80 zum Vorschein gekommen.²⁶

Die Einwirkung des freien Germanien zeigt sich auch auf der Fibel Taf. XXIII, 14. Leider ist die Federeinrichtung beider in Pannonien gefundenen Stücke mangelhaft. Der Körper wird von einer schwachgebogenen Bronzeplatte gebildet, die von einer grossen, halbkreisförmigen Scheibe verziert ist.

In einer anderen Gruppe der Kniefibeln ist die Kopfplatte verhältnismässig gross, rechteckig und öfters von verschiedenen Ornamenten verziert. (Konzentrischer Kreis, Zickzacklinie). Die Fibeln Taf. XXIII, 15, 16 gehören in diese Gruppe. In der Mitte oben hat die Kopfplatte für gewöhnlich eine kleine Verlängerung. Manchmal ist diese von einem durchbrochenen Muster verziert (Kovrig, Taf. XXVI, 5.). Diese Fibeln waren hauptsächlich auf der Balkanhalbinsel verbreitet,²⁷ aber auch in Germanien sind sie zum Vorschein gekommen.²⁸

Innerhalb der Kniefibel-Gruppe müssen wir auch die sog. Zwillingsfibeln erwähnen (Taf. XXII, 20—21, Taf. XXIII, 20). Bei diesen wird die Fibel von zwei miteinander

²² Almgren, S. 61.

²³ Die germanischen Fundorte der Exemplare von der Form Taf. XXIII, 11. zählt Almgren auf (Seger Festschrift, S. 223.). Er zeigt ein ähnliches Exemplar des Osnabrücker Museums. Weitere Nadeln kennen wir von den folgenden Fundorten: Kalinowitz (PZ. 10, 1918, Taf. V, 4, 5.). — Reichersdorf (Zeitschr. f. Ethnologie 1890, S. 354.); Kl. Ladebow bei Greifswald (Berlin, Verhandl. Antrop. Gesellsch. 1883.). — Im Komitat Torontál aus Kiszombor publiziert M. Párducz einen Fund (Dolgozatok, Arbeiten VII., 1931. S. 82—26.).

²⁴ Ein kleines Exemplar (2.8 cm lang) bewahrt das Klausenburger Nationalmuseum ohne Fundort.

²⁵ E. Beninger, Die Südausbreitung der Einsprossenfibel, Sudeta X, 1934. S. 92.

²⁶ Almgren, Beilage I. 13. weiss von zahlreichen Vorkommen im freien Germanien. — Ein Exemplar vom burgundischen Boden wird bei Reinerth, II. S. 455. veröffentlicht.

²⁷ Kovrig, S. 21.

²⁸ Reinerth, op. cit. II. Taf. 261. 3.

zusammenhängenden, mit gemeinsamer Federeinrichtung versehenen, Fibelkörper gebildet. Ähnliche Exemplare wurden in erster Linie in den Provinzen benützt.

Es kommt vor, dass die Kniefibeln nach Tiervorbildern gemacht werden. Der Fibelkörper selbst ist wie der der anderen Kniefibeln, **Taf. XXIII, 17**. Dieses Exemplar hat eine halbkreisförmige Kopfplatte und eine mangelhafte Federeinrichtung. Der Fuss ist dort, wo sich sonst der Endknopf befindet, in Form eines Pferdekopfes gebildet.

Taf. XXIII, 18. Dieses Stück hat Fischform. Oben, beim Fibelkopf sind zwei Seitenflossen und eine Rückenflosse deutlich unterscheidbar, während der Schwanz den Fibelfuss bildet. Die Federeinrichtung fehlt. Ähnlich ausgearbeitete Kniefibeln kommen vor allem auf der Balkanhalbinsel vor.²⁹

Taf. XXIII, 19. Die Bügelform ist vom Typ der **Taf. XXII, 16** aber das Fussende ist stark aufgeschlagen und stellt einen rückschauenden Pferdekopf dar.

Taf. XXIII, 20. Zwillingsfibel mit Scharniereinrichtung. Der Fibelkörper wird von zwei Fischen gebildet.

Bei der Kovrig'schen Form **Taf. IX, No. 86** ist der Bügel und Fuss wie bei den anderen Kniefibeln gebildet. Die Kopfplatte hat die Form einer sich über Spirale ausbreitenden Trommel. Hier können wir die Fibeln Kovrig **Taf. XI, No. 110, 111** erwähnen, deren Bügel eine deppelkonische Verdickung aufweist; ihr Kopfteil kann mit der der Trompetenfibeln verglichen werden, dahinter ist bei der einen eine Kopfplatte mit gezacktem Rand angebracht, bei der anderen ist die halbkreisförmige Kopfplatte von kleinen, runden Perlen umfasst. Im Zusammenhang mit diesen Fibeln erwähnen wir die Kovrig'sche Form **Taf. XVI, 163**, die eine ganz eigenhönliche Gestalt hat. Sie hat einen Sehnenhaken mit oberer Sehne und ursprünglich eine aus acht Windungen bestehende Federeinrichtung. Ihr Bügel ist schwach gebogen und endet in einem Tierkopf.

Die pannonischen Kniefibeln können wir in zwei Gruppen teilen. In die erste gehört ihr grosser Teil, die auch in den übrigen Provinzen allgemein in Gebrauch standen. Dagegen kommt dieser Typ im freien Germanien nur verstreut vor und gehört nicht zum Formenschatz des Barbaricum. Der Unterschied in der Verbreitung dieses Typs und der auf die ungefähr gleiche Zeit verlegbaren ebenfalls provinziellen Legionsfibeln zeigt sich in dem Umstand, dass während jene durch vom Rheinland nach Pannonien versetzten Truppen gebracht und hier nur spärlich benützt wurden, die Kniefibeln in unserer Provinz sehr verbreitet waren. Sie hatten auch eine Fabrik in Pannonien, wie es die zu ihrer Herstellung benützte Gussform³⁰ aus Brigetio beweist.

Wie wir gesehen haben, gehören jene spärlich vorhandenen Gewandnadeln in die zweite Gruppe der pannonischen Kniefibeln, die aus Germanien hierher gelangte Streufunde bilden. (**Taf. XXII, 16, 17, 19**, weiters **Taf. XXIII, 11—14**.) Diese sind alle mit Spiralen hergestellt; die Scharniereinrichtung ist dem Geschmack des freien Germanien fremd und eine speziell provinzielle Erscheinung.³¹

²⁹ Ein ähnliches Exemplar kennen wir aus Gorica. Bei dieser Variante liegt die Federeinrichtung in einer walzenförmigen Hülse, ein vom selben Ort stammendes Stück sehen wir in *Glasnik XII, 1900, Abb. 7*.

³⁰ Vergl. Kovrig, *Taf. XXIV, 4*.

³¹ Vergl. Barthel *ORL, Nr. 8, Zugmantel*.

Die Kniefibeln waren sehr large in Gebrauch. Sie werden schon mit Flügelfibeln auf pannonischen Grabreliefs dargestellt, andererseits kommen sie auch noch mit den Zwiebfibeln zusammen vor, wie es sich aus dem Fundmaterial des Grabes in Fünfkirchen, Vörösmarty-utca 6 erweist.³²

J. FIBELFORMEN, DIE SICH IN SÜDRUSSLAND AUS RETARDIERENDEN KELTSCHEN FIBELN UNTER GERMANISCHEM EINFLUSS ENTWICKELT HABEN.

1. FIBELN MIT UMGESCHLAGENEM FUSS.¹

(Verbreitungskarte S. 300.)

Taf. XXVI, 1—16. Bei diesem Typ waren ein- und zweigliederige Varianten gleicherweise im Gebrauch. Der Bügel besteht aus rundem Bronzedraht oder flach gehämmertem Bande und geht mit schwachem Bogen in den Fussteil über. Wenn wir den Typ mit den ähnlichen keltischen Fibeln vergleichen, fällt uns nur der Unterschied auf, dass bei den keltischen Fibeln der Fussteil *über* den Bügel gebogen wurde, während der Fuss der römischen kaiserzeitlichen Fibeln, *unter* den Bügel gebogen, den Nadelhalter der Fibel bildet. Die Fibeln mit umgeschlagenem Fuss waren bei uns schon Ende des II. Jahrhunderts, bzw. im III. Jahrhundert in Gebrauch und einige Varianten lebten auch im IV. Jahrhundert fort. Da aber zu dieser Zeit die keltischen Formen schon verlorengegangen waren, musste die Entwicklung auf einem Gebiet vor sich gehen, wo die ähnlichen keltischen Fibelformen noch fortlebten und sich zu Fibeln mit umgeschlagenem Fuss entwickeln konnten.

Das keltische Material von Südrussland zeigt eine solche späte Nachblüte, die sonst nirgends zu finden ist. Unweit von der Mündung des Dnjepr z. B. in der Nähe von Olbia im Gebiet von Maritzyn fand man eine Gewandnadel, die der Fibel Taf. XXII, No. 6 in Hunyady, op. cit. ähnlich ist, während man in den Kammergräbern nebenan eine Fibel mit umgeschlagenem Fuss von früher Form fand.²

Die Funde beweisen tatsächlich, dass die Fibeln mit umgeschlagenem Fuss in Südrussland entstanden. Die frühesten Formen kommen nämlich nur da vor, bei diesen bilden der umgeschlagene Fussteil und der Fibelbügel ein Dreieck und der um den Bügel gewickelte Draht bedeckt es ganz bis zum Kopfteil (Almgren 156 und 167).³

³² Pécs, Mus. Inv. 802/3.

¹ Vergl. Kovrig, Gruppe 11. Almgren Gruppe 6.

² Die wichtigste Literatur über die Entstehung der Fibeln mit umgeschlagenem Fuss ist die folgende: Almgren, op. cit. Gruppe 6, Taf. VII, VIII, weiters S. 250. — Kossina, Deutsche Vorgeschichte 8, S. 170. — B. Salin, Die altgermanische Tierornamentik, S. 7. — G. Müller, Die Fibeln mit umgeschlagenem Fuss in Ungarn u. Siebenbürgen, 1931 (Sonderdruck aus: Ung. Jahrbücher).

³ Almgren bringt mehrere ähnliche Exemplare aus Kertsch (Beilage I, 28). — Weitere Stücke kennen wir aus Olbia, Gouv. Cherson, aus Rostow am Don, Tschegem im Nordkaukasus, Maritzyn bei Olbia, Gorodok Nikolajewka (PZ. V. 1913, S. 84 Abb. 94). Ebert (Südrussland im Altertum) datiert dieses Gräberfeld auf das III. Jahrhundert n. Chr.

Die Formen **Taf. XXVI, 1, 2** und **16** bedeuten schon eine spätere Stufe der Entwicklung. Der untergebogene Fussteil liegt parallel zur anderen Hälfte und ist bei den Formen **1, 16** nur zwei bis dreimal, bei der Fibel No. **2** mehrfach um den Bügel gewickelt. Was ihre Verbreitung in Pannonien betrifft, waren sie besonders in Brigetio und Carnuntum beliebt. Wir können auch feststellen, das in Ungarn die Variante nicht nur in Pannonien häufig vorkommt, sondern auch in den Gebieten zwischen Donau und Theiss, jenseits der Theiss und in den nördlichen Teilen des ungarischen Beckens.⁴

Es ist bemerkenswert, dass in Siebenbürgen, wo die Fibeln mit umgeschlagenem Fuss sehr beliebt waren, die einfache eingliedrige Variante nicht vorkommt. Dagegen erscheint sie nördlich von uns in Galizien, Böhmen, Polen, Ostdeutschland, etwas seltener in Westdeutschland und auch am Küstengebiet der Ostsee.⁵ Wir müssen diese Fibelform als die einzige in Schlesien entstandene Variante der Fibeln mit umgeschlagenem Fuss betrachten.⁶

Ähnlich ist die Fibelform **Taf. XII, 126** bei Kovrig. Die Konstruktion ist wie die der vorerwähnten Fibeln, nur verbreitert sich hier das Fussende der Fibel in ein Dreieck und der ganze Fussteil ist bandförmig gehämmert. Zwischen dem Fibelfuss und dem Nadelhalter ist eine ziemlich weite Öffnung, die Stirnseite des Fusses ist mit einem eingeritzten Motiv verziert. Solche Fibeln fand man in erster Reihe in Griechenland, Dalmatien und Italien.⁷ Nach Almgren muss diese Variante der Fibeln mit umgeschlagenem Fuss nicht der einheimischen germanischen Bevölkerung, sondern den von Süden hingekommenen Goten zugeschrieben werden. Ausser Pannonien kennen wir solche Gewandnadeln aus dem Banat⁸ und aus Törökszentmiklós.⁹

Die Fibeln **Taf. XXVI, 5, 6, 9, 10, 11** gehören noch zur oben besprochenen Gruppe (**Taf. XXVI, 1, 2.**). Bei diesen ist der bandartige, flache Fibelkörper mit konzentrischen Kreisen, oder Linearmotiven verziert.

⁴ Die Variante **Taf. XXVI, 2** fand man in: Ság (Kom. Temes). (G. Müller, op. cit. S. 5, Taf. I, 4, 3). Alattyán (Kom. Szolnok) im Grabe 13 (aufbewahrt im Ung. Nat. Mus, Magazin der Objekte aus der Völkerwanderungszeit Inv. 12/1934, 47. 5) weiters im Grabe 81 (ebenda, Inv. 12/1934, 47.8.). In der Umgebung von Werschetz (Werschetzer Mus.). Die Variante **Taf. XXVI, 1** fand man in Miskolc, in der Sandgrube neben dem Flusse Sajó (Mus. v. Miskolc). Ein anderes Exemplar, bei welchem der Fuss mit eingeritzten Linien verziert ist, wurde ebenda gefunden (Miskolc, Mus. vergl. G. Müller, S. 5, Taf. I, 5.). Zalota (G. Müller, S. 5, Taf. I, 5.); die Fibel Inv. 14/1934 46, No. 8 im Magazin der Objekte aus der Völkerwanderungszeit des Ung. Nat. Mus. ist wahrscheinlich ein ähnliches Fibelbruchstück. Sein Fundort ist zwischen Tiszaladány und Tokaj. Szarvas (Kom. Békés) Almgren Beilage I, 28, Szeged-Öthalom, Almgren, Beilage I, 28, Kunszentmiklós (Kom. Pest) Almgren, Beilage I, 28.

⁵ Die germanischen Varianten, die den Formen 158, 159 v. Almgren entsprechen, siehe bei Almgren (Beilage I, 28). Weitere Beispiele: Wetzlar (Uslar, op. cit. Taf. XII, 23); Prag-Bubentsch, Skelettgrab (Reinerth II, S. 594, Abb. 153). Ebenda ist eine ähnliche Fibel aus Stankowitz mit unterer Sehne publiziert, ihr Fundort ist Brünn-Czernowitz (Reinerth II, Taf. 294.). Ähnliche Fibeln kennen wir aus quadischen Funden, aus Heidenstadt bei Limberg (Reinerth II, Taf. 297) und Schwechat (ebenda); der Bügel dieser beiden Fibeln ist mit Rillen verziert.

⁶ Almgren, S. 85.

⁷ Almgren, S. 77. Er publiziert auch eine ähnliche Fibel aus Westfalen, aus einem frankischen Grabfeld.

⁸ G. Müller, Taf. III, 7, S. 7.

⁹ Kovrig, XXII. 1.

Form **Taf. XXVI, 3** ist für die sarmatische Bevölkerung der Grossen Ungarischen Tiefebene bezeichnend.¹⁰ Von dort aus gelangt sie nur nach Pannonien (bezüglich der pannonischen Verbreitung vergl. die Karte S. 300). Für diese Form sind die kleinen Ringe bezeichnend, die den Fibelkörper schmücken und die separat an den Fibelbügel und Fuss befestigt sind. Sie hat eine eingliederige Spiralvorrichtung mit vier Spiralwindungen und oberer Sehne. Diese Fibelform dringt also aus dem Barbaricum in das Fundmaterial der Provinz ein.

Die bisher besprochenen Varianten stammen teils von den nördlich von uns wohnenden Germanen, teils aus dem ungarländischen Barbaricum. Fibel **Taf. XXVI, 8** widerspiegelt den Geschmack von Südrussland, indem der sich dreieckig ausbreitende Fuss mit einem in Rahmen gefassten Granat geschmückt ist.¹¹

Die Fibeln **Taf. XXVI, 4**, bzw. **12** und **15** die schon eine kompliziertere Spiralvorrichtung aufweisen, gehören eigentlich noch zu dieser Gruppe der Fibeln mit umgeschlagenem Fuss. In unserer Provinz kommen sie nur sporadisch vor.

Taf. XXVI, 12 entspricht der Form 162 bei Almgren. Ähnliche zweigliederige Fibeln kennen wir aus Südrussland.¹² Die erwähnte Form ist auffallenderweise für das Fundmaterial Siebenbürgens bezeichnend und in dieser Zeit kann sie schon nicht mehr der romanisierten Bevölkerung zugeschrieben werden.¹³ Sie erscheint auch in der ungarischen Tiefebene¹⁴ und in Germanien.¹⁵

¹⁰ Die folgenden Fundorte sind bekannt: Zalota (G. Müller, S. 5, Taf. I, 3), die Windungen sind mit gepertem Draht verziert. (G. Müller, S. 5, Taf. I, 1.) Pusztaszentmiklós (M. Párducz, Dolgozatok, VII, 1931, Taf. 13, 13), Kiszombor, Grab 104 (Dolgozatok, VII, 1931, Taf. XIII, 3), Ókéscke (Dolgozatok VII, 1931, Taf. XIII, 3.) Kiskúnfélegyháza (Dolgozatok VII, 1931, Taf. XII, 3.) Balsa (Dolgozatok VII, 1931, Taf. XIII, 13), Kecskemét (Dolgozatok VII, 1931, Taf. XIII, 3), Kecksmét, Ziegelei v. Máriaváros (Dolgozatok VII, 1931, Taf. XIII, 3.). Ein ähnliches Exemplar von ebenda. — Orosháza (Dolgozatok VII, 1931, Taf. XII, 3.), Kiszombor, Grab 385 (Dolgozatok VII, 1931, S. 84), Jászberény-Csegelapos (Dolgozatok VII, 1931, Taf. XIII, 3), Szentes Kistóke, Grab 1. (Dolgozatok VII, 1931, S. 105, Taf. XIII, 3.) Im selben Grab Kniefibeln. — Gyopáros (Dolgozatok VII, 1931, S. 109), Újfehértó (Dolgozatok VII, 1931, Taf. XIII, 13), Banat (G. Müller, op. cit. S. 6, Taf. I, 1), Hortobágy (G. Müller, op. cit. Taf. I, 1.), Tura (G. Müller, op. cit. S. 5, Taf. I, b2), Gombos (AÉ 1908, S. 422), Mezötúr, Harcsászug (G. Müller, op. cit. S. 5, Taf. I, 1.).

¹¹ P. Z. I. 1909. S. 74, Abb. 6, 7.

¹² Gorodok Nikolajewka. (Pz. V, 1913, S. 90, Abb. 105.)

¹³ Die Fibeln aus Siebenbürgen kamen grösstenteils aus dem Gräberfeld v. Maroszentanna zum Vorschein, das durch I. Kovács ausgegraben wurde (Klausenburg, Nat. Mus.), u. zw. aus den Gräbern 20, 27, 29, 48. Ausser Grab 48 fand man noch in anderen Gräbern zwei ähnliche Exemplare. Siehe die Publikation v. Kovács in den Klausenburger Do'gozatok, III. Jahrgang 1912. — Weiters G. Müller, S. 6, Taf. 2, 106. Eine eingehendere Behandlung des Gräberfeldes v. Maroszentanna siehe noch bei E. Brenner, 7. Ber. d. RGK, 1915, 264. Die Literatur ist ebenda vermerkt. Im Mus. v. Klausenburg fand ich ausser den Exemplaren von Maroszentanna eins aus der Umgebung v. Apahida (Inv. II, 1347) und eins ohne Fundort (Inv. Nr. 3268.).

¹⁴ Von der Grossen Ungarischen Tiefebene sind die folgenden Fundorte bekannt: Öcsöd (G. Müller, S. 7, Taf. 3, 2), Kunszentmárton (Párducz, Do'gozatok VII, 1931, Taf. XIII, 16), Szeged-Alsóközpont Grab 6 (Do'gozatok VII, 1931, S. 97, Taf. XIII, 7) mit Hadrianus-Münze. — Pusztamérges Grab 10 (Do'gozatok VII, 1931, Taf. XIII, 7), Jászberény, Csegelapos (Do'gozatok VII, 1931, Taf. XIII, 16), Szentes-Bereghát, Grab 6 (Do'gozatok VII, 1931, S. 104, Taf. XIII, 5), Szentes-Kistóke, Grab 5 (Do'gozatok VII, 1931, S. 105), Szentes-Nagyhegy, Grab 5 (Do'gozatok VII, 1931, S. 106, Taf. XIII, 16.).

Die in Pannonien erscheinenden Exemplare zeigen also durch Vermittlung dieser pontischen Formen den Einfluss der in unserer Tiefebene wohnenden Bevölkerung. Leider kann man die wichtige Frage, ob es sich um das Erbe der hier angesiedelten Germanen oder Sarmaten oder um kulturelle Einflüsse handelt, noch nicht beantworten, wahrscheinlich ist die erste Vermutung die richtige.

Taf. XXVI, 13. Der oben behandelten Form ähnlich, die mit Spiralachse verfertigte Federkonstruktion hat untere Sehne. Die Sehne verbindet nicht, wie es sonst üblich ist, die zwei äusseren Glieder der Spiralwindungen, sondern die zwei inneren Windungen. Der Typ No. 168 v. Almgren hat eine ähnliche Federkonstruktion, doch ist hier der Kopfteil des Bügels noch mit einem Knopf geschmückt. Wir können ihr Auftreten in Pannonien auf demselben Weg verfolgen, wie bei den vorerwähnten Formen: Pontus-Gebiet,¹⁶ Walachei,¹⁷ Siebenbürgen¹⁸ Grosse Ungarische Tiefebene;¹⁹ einige Streufunde kamen im freien Germanien zum Vorschein.²⁰

Taf. XXVI, 14. Sehr ähnlich der vorher beschriebenen Form. Die Sehne der Federeinrichtung läuft über der Spiralwindung. **Taf. XXVI, 4** zeigt die meistentwickelte Form.

Bezüglich der Datierung dieses Typs ist folgendes zu vermerken:

Der Fibeltyp **Taf. XXVI, 1—2**, welcher aus Schlesien stammt, war in Germanien vom Ende des II. Jahrhunderts bis zum Ende des III. Jahrhunderts im Gebrauch.²¹

Bei uns wurden bisher leider noch keine, zu datierten Funden gehörende, ähnliche Fibeln gefunden, doch können wir die pannonischen Exemplare als eingedrungene germanische, schlesische Produkte betrachten und deren Zeitbestimmung auf unsere Fibeln übertragen.

Auch die Variante **Taf. XXVI, 3** die für das hiesige Fundmaterial so charakteristisch ist, müssen wir in das III. Jahrhundert setzen.²²

¹⁶ In Germanien sind die folgenden Fundorte bekannt: Wilhelmsau, Brandgrab 22 (Zeitschr. für Ethnologie, 1905), Brostorp, Öland (Almgren, Taf. VII, 162), Grubno (Zeitschr. f. Ethnologie. XXX, 1898, S. 35), Gruneiken, Grab 6 (Tischler, Taf. III, 5.).

¹⁶ Gorodok Nikolajewka (PZ. V. 1913, S. 88, Abb. 98), Tscherniachow-Romaschki, Guv. Kiev (Reinerth. op. cit. III, S. 1168, Abb. 246.)

¹⁷ Tei-Bukarest (Bucurestii 1935, S. 200. Abb. 39—40.).

¹⁸ In Siebenbürgen fand man solche im Gräberfeld v. Marosszentanna in Gräbern 23 und 62 (Klausenburg, Nat. Mus.).

¹⁹ Füzesabony (Ung. Nat. Mus. Magazin der Slg. aus der Völkerwanderungs-Zeit. 16/1934, 46, 8.).

²⁰ Moythienen (Blume, op. cit. S. 30. Abb. 29.).

²¹ Wir unterstützen diese Feststellung dadurch, dass die behandelten Formen zu einer der ältesten Gruppen der Fibeln mit umgeschlagenem Fuss gehören, deren Auftreten Almgren auf das Ende des II. Jahrhunderts setzt. Dass sie aber am Ende des III. Jahrhunderts noch verwendet wurden, beweist z. B. der Sacrauer Fund, hier lag nämlich eine ähnliche Fibel zusammen mit einer Claudius Gothicus-Münze. Auch in dem Fund von Murga (um 400) war eine solche Fibel (Alföldi A., Funde aus der Hunnenzeit, 1932, Taf. 26); noch spätere Exemplare stammen z. B. von den ostgermanischen Okkupanten von Sadowetz (Bulgarien).

²² Bei Gyurómajor wurde eine ähnliche Fibel mit Philippus Münze vorgefunden (Marosi A. Múzeumi és könyvtári Értesítő VII, Abb. 194). — Kovrig, S. 22.

2. „T“-FIBELN MIT SPIRALKONSTRUKTION.¹

(Verbreitungskarte S. 301.)

Almgren behandelt diese Fibeln in der Gruppe 6, die auch die aus den Fibeln mit umgeschlagenem Fuss entstandenen Formen umfasst. Doch müssen wir ihnen einen selbständigen Namen geben, denn die bezeichnende Nadelhalterform, die aus dem umgeschlagenen Fuss entstand, ist bei diesen schon nicht mehr auffindbar. Sie sind ohne Ausnahme mit Spiraleinrichtung konstruiert, ihr Gestalt ist ungefähr T-förmig.

Bei den meisten Exemplaren finden wir dort, wo Bügel und Fuss sich treffen, einen gedrehten Draht oder eine Verzierung, anderer Art (Taf. XXV, 18) welche darauf hinweist, dass sich die Gruppe aus den Fibeln mit umgeschlagenem Fuss entwickelt hat. Die oben erwähnte Verzierungsart erinnert an das zurückgebogene Fussende, das um den unteren Teil des Bügels gewunden war.

So können wir typologisch die Entstehung der T-Fibeln mit Spiralkonstruktion aus den Fibeln mit umgeschlagenem Fuss ableiten. Dieser Entwicklungsgang erhält schlagenden Beweis, wenn wir untersuchen, wo und wann diese Formen verbreitet waren.

Sie treten nämlich in viel grösserer Anzahl auf germanischem Gebiet,² als in den Provinzen auf. Auch bei der romanisierten Bevölkerung zeugen sie von der Ausstrahlung germanischen Geschmacks.³ Die Fibel No. 10 scheint die älteste zu sein. Sie entspricht Abb. 69, 70 bei Almgren. Er gibt die Verbreitungsgebiete der Fibeln nicht genau an, erwähnt aber, dass der Typ in Südrussland, und sporadisch in Ungarn und in den westlichen Provinzen auftaucht, dass er aber für Norddeutschland und Dänemark charakteristisch ist.

Fibeln Taf. XXV, 7, 8, 16—19 kommen nördlich von uns, auf germanischem Gebiet⁴ häufig vor, doch findet man sie auch in der Grossen Ungarischen Ebene und beim Unterlauf der Donau und sporadisch in den Provinzen.

Im freien Germanien sind in erster Reihe die Fibeln mit langer Spirale und unterer Sehne zu finden, die unsern Formen Taf. XXV, 16—19 ähnlich sind, nur ist bei den

¹ Kovrig, Formen 137—139 und 164, 168—170, 174, 178. Almgren, Gruppe 6.

² E. Blume (S. 28, Taf. V.) erwähnt eine ähnliche Fibel aus dem Oder-Passarge Gebiet. — Im Jahrgang IX—X. der *Dol'gozatok*, 1933/34, S. 183 scheint eine ähnliche Fibel dargestellt, sie stammt aus dem Frauengrab I. v. Martély. Auch die Fibel Taf. XXV, 10 muss hier erwähnt werden (Miskole, Mus. Sammlung Szirmay, ohne Fundort.). Ähnliche Fibeln fand man in Marosszentanna (Reinerth, III, Taf. 479).

³ Almgren, S. 86.

⁴ Wir zitieren einige Fundorte: Gruneiken (Tischler, Taf. III, 6, eine andere Fibel aus Grab 50. Taf. III, 11, 1), Kossew (*Zeitschrift f. Ethnologie* XXIII, 1891), Borkenhagen (*Zeitschr. f. Ethnologie* XXV, 1893, S. 575), Leihgestern (*Korrespondenzblatt* IV, 1911, S. 56), Germanische Fibeln mit unverziertem Bügelfuss kennen wir aus: Neuhof (Reinerth III, S. 45), Helmstedt (Günther Thaeringen, S. 64), zwei aus Watenstedt (ebenda) Prag-Bubentsch (Reinerth I, S. 594). In Redel fand man ein ähnliches Exemplar mit einem Knochenkamm. Plettke erwähnt in seinem Werke: *Angeln und Sachsen* mehrere Fundorte und betont, dass die Form für das Elbegebiet charakteristisch ist. — Gruneiken (Tischler, Taf. III, 9), in Sachsen Schernen (*Zeitschr. f. Ethnologie* 1891). In *Zeitschr. für Ethnologie* — sind auch ähnliche Fibeln aus Kóssew, Gräber 5, 11, 18, 29 erwähnt. Mehrere Stücke aus Kämmereihölzchen bei Weissenfels (M. Willeke—H. Mötenfindt, *Mannus* VI, 1914.).

germanischen Exemplaren der Fibelkopf nur ganz selten mit einem Knopf, oder einer Kopfplatte von anderer Form versehen.

Für das germanische Material sind die Fibeln mit unterer Sehne bezeichnend, im Pontusgebiet und am Unterlauf der Donau hingegen sind grösserer Anzahl Stücke mit oberer Sehne gefunden worden, mit einem Zierknopf beim Fibelkopf.⁵ (Ähnlich Taf. XXV, 7, 8.) Auch die Fibeln die in den, durch Barbaren bewohnten Gebieten der Grossen Ungarischen Tiefebene zum Vorschein kamen, sind diesen Stücken ähnlich.⁶

Auch in den Limeskastellen von Rätien-Obergermanien kamen T-Fibeln mit Spiralkonstruktion zum Vorschein, und zwar in erster Linie die im freien Germanien häufige Variante mit unterer Sehne und ziemlich langer Spirale.⁷ In den meisten Fällen schmückt kein Knopf den Fibelkopf. Wie aus Almgrens Nachweisung ersichtlich, tauchen sie zusammen mit Fibeln mit umgeschlagenem Fuss und den zweigliederigen Armbrustfibeln mit hohem Nadelhalter, die zur Gruppe 7 gehören, auf. Diese Tatsache weist auf das III. Jahrhundert hin. Die spätesten Exemplare fand man mit constantinischen Münzen.⁸ Ihr Auftreten in den Limeskastellen von Germanien-Rätien zeigt, dass sie jedenfalls schon in der ersten Hälfte des III. Jahrhunderts im Gebrauch waren, da diese in der zweiten Hälfte des III. Jahrhunderts aufgegeben wurden.

Zur Datierung der in der Grossen Ungarischen Ebene vorgefundenen Fibeln verhelfen uns die im Gräberfeld von Kiszombor zum Vorschein gekommenen Stücke, wo man die Fibel aus dem Grabe 112⁹ mit einer Münze des Antoninus Pius (138—161) oder des Marc Aurel fand. Die Fibel aus Grab 209 wurde mit einer Marc—Aurel-Münze gefunden, die im Grabe 119 mit einer Caracalla-Prägung (198—217). Wie wir öfters sahen, wurden im Barbaricum die kaiserlichen Prägungen immer verspätet verwendet, wir können aber mit Recht behaupten, dass die T-Fibeln mit Spiralkonstruktion auch hier hauptsächlich in das III. Jahrhundert, besonders in dessen erste Hälfte gesetzt werden können.

Die pannonischen T-Fibeln mit Spiralkonstruktion können also in zwei Gruppen geteilt werden. Zur ersten Gruppe (Taf. XXV, 7—8) gehören Fibeln mit oberer Sehne;

⁵ Aus Tomi sind mehrere ähnliche Exemplare bekannt. (Bukarest, Mus. Sammlung Severeanu. Bucurestii 1935, S. 202 erwähnt mehrere Exemplare (Bukarest, Sammlung Severeanu).

⁶ Kiszombor, Grab 112. (M. Párducz, Dolgozatok VII, 1931, S. 87) Ebenda im Grabe 119 gefunden (Dolgozatok VII, 1931, S. 84) Kiskunfélegyháza (Dolgozatok VII, 1931), Kishomok, Grab 7 (Dolgozatok VII, 1931 S. 94), Szentes-Nagyhegy (Dolgozatok VII, 1931 S. 106), Szentes-Nagyhegy, Grab 1 (Dolgozatok VII, 1931), Lovrin (Dolgozatok VII, 1931. Taf. XIII, 8), Hódmezővásárhely (Dolgozatok VII, 1931, S. 92), Szeged-Makkoserdő (Dolgozatok VII, 1931, S. 99), Kiszombor, Grab 209 (Dolgozatok VII, 1931, S. 84.).

⁷ Beispiele: Saalburg, (Saalburg, Jahrb. VI, 1914—24, S. 55, Taf. 7, 8.). Osterburken (ORL. Nr. 40), Böhming (ORL. Nr. 73/a), Kapersburg (ORL. Nr. 12/c). Mehrere Exemplare aus Zugmantel (ORL. Nr. 8); Barthel ist der Meinung, dass sich diese Fibeln nicht aus den germanischen Fibeln mit umgeschlagenem Fuss entwickelt haben, sondern sie waren teils von den Drahtfibeln, teils — bei der Entstehung der Bügelform — von den Kniefibeln beeinflusst (vergl. ORL. Nr. 8, Zugmantel S. 78.). Weissenburg (ORL. Nr. 72.). Nach Schumacher kann man diese Fibeln auf die erste Hälfte des III. Jahrhunderts datieren.

⁸ Almgren, S. 86.

⁹ Dolgozatok 1931.

sie gerieten scheinbar vom Schwarzen Meer zu uns. Zur zweiten Gruppe gehören die Fibeln Taf. XXV, 16—21, die die freigermanische Form aufweisen und in Pannonien nur sporadisch vorkommen.

3. T-FIBELN MIT SPIRALKONSTRUKTION UND BREITEM NADELHALTER.

Die Entstehung dieses Typs war durch die Fibeln mit untergeschlagenem Fuss und durch die älteren germanischen Fibeln beeinflusst.¹ Innerhalb des Typs unterscheiden sich die Varianten, bei welchen der Fibelfuss mit einem abschliessenden Knopf verziert ist. Zu dieser Variante gehören die pannonischen Exemplare.

Form Taf. XXV, 9 ist, wie Almgren beweist, für das Fundmaterial von Westpreussen bezeichnend, doch kommt sie auch in Galizien häufig vor; sie erscheinen in Gotland, weiters in Westdeutschland. Ihre wahre Heimat ist aber der östliche Teil von Germanien. Von hier aus verbreitete sie sich im ganzen Barbaricum.²

Auch von der Grossen Ungarischen Ebene kennen wir solche Fibeln,³ in Pannonien hingegen kommen sie so selten vor, dass wir behaupten können, sie waren dem pannonischen Geschmack ganz fremd und sickerten nur aus Germanien ein.

Form Taf. XXV, 22, 23 kann zu derselben Gruppe gezählt werden. Über den Knopf, der das Fussende bildet, ist ein Drahring mit Perlenverzierung. Ähnliche Fibeln kommen in Germanien ziemlich häufig vor.⁴

Nach Almgren waren diese Fibeln im III.—IV. Jahrhundert in Gebrauch. Diese Feststellung ist auch bei den pannonischen Exemplaren stichhältig, da sie aus dem freien Germanien hierher gelangten, aber noch zum römischen Fundmaterial gehören. In dieser Periode gingen grosse germanische Übersiedlungen vor sich ganze Stämme wurden in unsere Provinz aufgenommen. So haben sich die germanischen Elemente stark vermehrt und wir konnten auch die Denkmäler ihrer Tracht erwarten.

¹ Almgren, S. 90.

² Die Fundorte sind bei Almgren, Beilage I, 32 vermerkt. Wir kennen weitere Exemplare aus: Dobrichow (Reinerth, op. cit. II, Abb. 153.). Man fand solche in burgundischem Gebiet in Wilhelmsau. An der Grenze von Pannonien fand man ähnliche Fibel nördlich der Donau in Komárom (Komorn) (aufbewahrt in Baden, Mus.) und in der Umgebung von Leányvár (Pressburg, Slovenské Muz. Inv. Nr. 7759.) weiters Nagyharcsás (Esiner, Taf. 71, 8.).

³ M. Párducz stellte die folgenden Fundorte zusammen: Bábockapuszta (Dolgozatok VII, 1931, Taf. XIV, 6.), Kiskunfélegyháza-Borsihalom (ebenda) Kiskunfélegyháza-Pusztapáka (ebenda), Kecskemét-Ladány (ebenda, Taf. XIV, 6), Kiskunfélegyháza (ebenda), Jászberény-Csegelapos (ebenda), Jászdózsa-Tatárhánás (ebenda).

⁴ Beispiele: Schleswig-Holstein (Plettke, Angeln u. Sachsen, Gruppe 7, Taf. XI, 1, 2), Wilhelmsau, Grab 46 (Mannus V, 1913, S. 29, Taf. VI.), Reichersdorf (Zeitschr. f. Ethnologie, 1899, S. 349, Abb. 21), 2 Exemplare aus Oberhausen (Uslar, op. cit. Taf. 33, 46, 47), Cölleda (ebenda, Taf. 43, 8) Westfalen (Uslar, op. cit. Taf. 53, 19), Hannover (ebenda, Taf. XXII, 29), Nordheim (ebenda Taf. XXII, 31), Mainz (Mainzer Zeitschr. VII, 1912, S. 86, Abb. 1, 14), Rheindorf, Grab 49 (Uslar, Taf. XXII, 34 und Taf. XXX, 11), Rheindorf, Grab 54 (Uslar, Taf. XXII, 33 und Taf. XXX, 10), Rheindorf, Grab 95 (Uslar, Taf. XXXV, 3), Rheindorf, Streufund (Uslar, Taf. XXII, 28), Giessen (Uslar, Taf. XXII, 32), Baldersheim (Uslar, Taf. XXII, 24), Unterweissenborn (Uslar, Taf. XL, 27.).

K) ALLGEMEINE SPÄTRÖMISCHE PROVINZIALE FIBELFORMEN.

1. T-FIBELN MIT SCHARNIEREINRICHTUNG.¹*(Verbreitungskarte S. 299, 302, 303.)*

Taf. XXIV, 1—14. Die bezeichnende Eigenschaft dieser Gruppe ist die mit Scharnier versehene Federeinrichtung. Beim Fibelkopf ist immer ein Zierelement angebracht, welches aus einem Knopf (**Taf. XXIV, 1—4, 6—7**) oder einer halbkreisförmigen Platte (**Taf. XXIV, 5, 8**) oder einem Pelta-förmigen Motiv (**Taf. XXIV, 9—10**) besteht. Dort, wo der halbkreisförmig gebogene Bügel und der Fussteil der Fibel zusammentreten, ist der Fibelkörper in den meisten Fällen durch ein kleines kantenförmiges Gebilde gegliedert. Der Fuss ist entweder flach abgeschnitten oder endet in einer Spitze, im letzteren Fall hat der Fussteil eine Gratlinie. Der Nadelhalter ist immer rohrförmig. Diese Gewandnadeln sind für die römischen Donauprovinzen bezeichnend,² wir müssen also auch den Ort ihrer Entstehung hier suchen. Die T-Fibeln mit Spiraleinrichtung haben ihre Entwicklung unzweifelhaft beeinflusst, was 1. ihre äussere Form beweist und 2. ausserdem treten sie gleichzeitig auf (vergl. noch unten).

Taf. XXIV, 1—4 stellen die beliebtesten Varianten des Typs vor. Sie kommen häufig in den grossen Limeskastellen in Rätien und Obergermanien vor³ und zwar so zahlreich, dass sie am Ende des II. Jahrhunderts und am Anfang des III. Jahrhunderts anscheinend die beliebteste Fibelform sind. Sie erscheinen auch auf dem Gebiet des heutigen Bulgarien⁴ und sporadisch im Fundmaterial des heutigen Deutschland.⁵

Taf. XXIV, 6. Der Fibelkörper ist zweimal in Winkel gebrochen. Die meisten Analogien zu dieser Variante finden wir in den rätisch-germanischen Limeskastellen.⁶

Eine selbständige Gruppe der T-Fibeln mit Scharniereinrichtung bilden die Gewandnadeln, bei welchen der Bügel in mehrere Zweige gegliedert ist, die also einen sog. Gabelbügel haben. **Taf. XXIV, 7—9, 11** gehören zu dieser Variante. **Taf. XXIV, 8, 9**, sind fein bearbeitete Exemplare, der Bügel ist in drei Zweige gegliedert, sie sind mit einer Kopfplatte versehen, ihr Fuss hat eine Gratlinie und endet unten in einer Spitze.

¹ Kovrig, Gruppe 12.— Collingwood, Gruppe U.

² Almgren, S. 88.

³ Wir erwähnen einige Fundorte: Saalburg (Saalburg Jahrb. VI, 1914, 24, Taf. IV, 3), Feldberg (Saalburg Jahrb. VII, Taf. XXIV, 23), Kastell Faimingen (ORL. 66/c, Taf. VI, 3), Weissenburg (ORL. Nr. 72, Taf. VI, 7—9), Famingen (ORL. Nr. 66/c Taf. VI, 1), Pfünz (ORL. Nr. 73 Taf. XII, 82—84), Zugmantel (ORL. Nr. 8, Taf. IX, 60), Zugmantel (ORL. Nr. 8, 42/a, Taf. IX, 67, Taf. XXI, 30, Taf. IX, 64, Taf. XXI, 31 und 6. Abb. 3, Taf. XI, 13, Taf. IX, 61, Taf. IX, 62, Taf. XXI, 32, Taf. IX, 66, Taf. IX, 65, Taf. IX, 63, Taf. XXI, 41), Stockstadt (ORL. 33/c 49, Taf. VII, 17), Cannstadt (ORL. Nr. 59, Taf. VIII, 7), Köln (Sammlung Niessen, 3468, 3467), Osterburken (ORL. Nr. 40. Abb. 22), Mainz (Mainzer Zeitschrift VI, 1911, S. 106, Abb. 20.).

⁴ Wir zitieren einige Fundorte: Cansewo, Bela Kr. (Sofia Mus. Inv. Nr. 6561) Pastrovo (Grabfund Plovdiv, Mus. Inv. Nr. 1872.).

⁵ Einige Beispiele: Homburg (IV. Bericht d. Röm. Germ. Kommission, 1908, S. 40, Abb. 6, Bild 25.).

⁶ Typische Fundorte sind: Osterburken (ORL. Nr. 40, Abb. 19), Kapersburg (ORL. Nr. 12/c 27, Taf. VII, 3), Zugmantel (ORL. Nr. 8, Taf. IX, 59), Holzhausen (ORL. Nr. 6, Taf. VIII, 4), Feldberg (ORL. Nr. 10, Taf. 6, 19), Mainz (Lindenschmit A. u. h. V. 4. Taf. 45, 3.).

Ähnlich bearbeitete Stücke wurden zahlreich in den germanischen Limeskastellen vorgefunden.⁷

Der Bügel von **Taf. XXIV, 10** ist mit einem feinen Muster durchbrochen. Eine solche Gewandnadel kennen wir aus der Festung von Pfünz.⁸ Die mit Knopf versehene Kopfplatte dieses Exemplars ist auch von durchbrochener Peltaform. Auch sonst kommen solche Stücke vor (siehe Kovrig, No. 145); Analogien finden sich dazu in den rätisch-germanischen Limeskastellen.⁹

Wenn wir der Donaulinie entlang abwärts fortschreiten, erscheinen diese Gewandnadeln auch südlich von Pannonien, wie es die bulgarischen und siebenbürgischen Funde zeigen. Nach Almgren kommen sie auch in Italien vor.¹⁰ Eine Fibel von ähnlicher Form wie **Taf. XXIV, 6**, kennen wir aus Aquileia.¹¹

Wenn wir die pannonischen Exemplare dieser Gruppe durchsehen, fällt uns auf, dass sie unter den Funden der an der Donau gelegenen Lager zum Vorschein kommen. In den benachbarten Provinzen findet man sie auch hauptsächlich in den Kastellen und zwar sind sie von derselben Form. So müssen wir die Frage aufwerfen, ob sie nicht zur Kleidung der Soldaten gehört haben. Auch die Untersuchung der sog. Zwiebelkopffibeln, die sich aus diesem Typ entwickelt haben, unterstützt diese unsere Annahme. Sie sind nämlich im ganzen Reich auffallend gleichförmig. Wir müssen bei deren Herstellung also unbedingt an eine einheitlich zentrale Direktive — also staatliche Zentralisation — denken, die übrigens auch bei den anderen Industrieerzeugnissen der spätrömischen Zeit bemerkbar ist.

Zur Datierung des Typs ist folgendes zu vermerken: wenn wir annehmen, dass diese Gewandnadeln aus den T-Fibeln mit Spiralkonstruktion entstanden, so müssen wir auch annehmen, dass sie vor dem III. Jahrhundert nicht im Gebrauch sein konnten. Hingegen sehen wir, dass sie im III. Jahrhundert wirklich auftreten, und zwar am Anfang des Jahrhunderts, da sie aus den germanischen Limeskastellen in auffallend grosser Anzahl zum Vorschein kommen. Auch die Fundumstände der Exemplare aus Aquincum deuten auf das III. Jahrhundert. So bilden sie bezüglich des Typs und der Zeitfolge einen Übergang zwischen den Fibeln mit umgeschlagenem Fuss und den Zwiebelkopffibeln. Die Zwiebelkopffibeln können als ausgesprochen provinzielle Formen betrachtet werden, obwohl sie auf die Fibeln mit untergeschlagenem Fuss zurückgehen, doch waren ihre unmittelbaren Vorgänger die rein provinziellen T-Fibeln mit Scharniereinrichtung. Auch wurden sie nur in den Provinzen verwendet (wir kennen nur wenige Beispiele aus dem Barbaricum).

⁷ Beispiele für die Form **Taf. XXIV, 8, 9**: Zugmantel (ORL. Nr. 8, Taf. IX, 48—55 und Taf. XXI, 26, 28), Pfünz (ORL. Nr. 73/c Taf. XII, 72—78), Feldberg (ORL. Nr. 10, Taf. VI, 33), Stockstadt (ORL. Nr. 33/c Taf. VII, 8, 9), Saalburg (Saalburg Jahrb. VII, 1930, S. 29, 5, 6), Zugmantel (Saalburg Jahrb. II, 19, Taf. 11, 14). Die Form **XXIV, 11**, kennen wir aus Niederberg (ORL. Nr. 2/a, Taf. VII, 5) und Zugmantel (ORL. Nr. 8, Taf. IX, 47.).

⁸ ORL. Nr. 73, Taf. XII, 70.

⁹ Zugmantel (ORL. Nr. 8, Taf. IX, 35—46, Taf. XXI, 29), Pfünz (ORL. Nr. 73, Taf. XII, 71), Kapersburg (ORL. 12/c, Taf. VII, 10), Cannstatt (ORL. Nr. 59, Taf. VIII, 6), Saalburg (Saalburg Jahrb. VI, 1911, S. 18.).

¹⁰ Almgren, S. 89.

¹¹ Kovrig, S. 23.

2. ZWIEBELKOPFFIBELN.¹

Die Zwiebelkopffibeln entstanden also aus den T-Fibeln mit Scharniereinrichtung. Schon bei den T-Fibeln mit Scharniereinrichtung kann am Fibelarm und am oberen Ende des Bügelkopfes ein Zierknöpfchen erscheinen, doch sind sie bei dieser Gruppe noch nicht immer zu finden. Im weiteren Laufe der Entwicklung kommen sie immer regelmässiger vor, bis sie für die neue Fibelgruppe bezeichnend werden. Auch die Form der ehemaligen Knöpfchen verändert sich, sie kann mit einem Zwiebelkopf verglichen werden. Bei einigen Exemplaren verändern sich diese Zwiebelköpfe und ihre Oberfläche erhält eine vieleckige Profilierung.

Die in Pannonien vorgefundenen zahlreichen Zwiebelkopffibeln sind so gleichförmig, das sie nicht in Gruppen geteilt werden können. Im allgemeinen können wir nur sagen, dass der Einfluss der T-Fibeln mit Scharniereinrichtung anfangs eher bemerkbar ist, als später. Bei den frühen Formen ist also der Fibelkörper schlanker, die Arme sind glatt, ganz wie bei der Gruppe, aus welcher sie entstanden. Später gehen diese Reminiscenzen verloren, die Zwiebelköpfe werden immer grösser, der Fibelarm ist prächtiger und gedrungener und am Fuss erscheinen verschiedene Verzierungen (Taf. XXVII, XXVIII).

Bei den völlig entwickelten Formen sind nur kleine Unterschiede zu bemerken, so z. B. ist die Oberfläche des Fibelarms mit mehr oder weniger Reihen von eingefeilten Rillen geschmückt. Bezeichnende Unterschiede zeigen sich nur in der Verzierungsart von Bügel und Fuss. Taf. XXIX, Abb. a—y zeigen die verschiedenen Ziermuster. Die Ziermotive des Fusses sind auf Taf. XX dargestellt. Im Allgemeinen ist der Bügel einfacher verziert, und zwar sind verschiedene Linear- und Kreisverzierungen kombiniert. Die Verzierungsart des Fusses ist schon komplizierter. Ausser den einfachen geometrischen Mustern werden auch die komplizierteren Peltamuster in verschiedenen Variationen verwendet und auch ein herzförmiges Muster erscheint (Taf. XX, 28). Ausser den eingravierten Verzierungen kommt auch die Niello-Einlegearbeit häufig vor. Die Nielloverzierung kann an der Bügelkante, oder an der Fussmitte vorkommen, doch erscheint sie manchmal auch an den Bügelseiten. Natürlich erscheinen an der Bügelseite auch die einfachere neingeritzten Muster (S. Kovrig, Taf. XVIII, 187, Taf. XIX, 195, 196). An einigen Exemplaren erscheint das Christusmonogramm; diese sind meistens reich geschmückte Stücke mit Spuren der Vergoldung. Diese Gewandnadeln, die auch für die Kunstgeschichte von Interesse sind, sind für das IV. Jahrhundert bezeichnend;² wo die römische Zivilisation von der Völkerwanderung nicht zerstört wurde — wie es der Fall bei uns war — dort lebten sie weiter fort. Bei diesen Stücken ist am Fuss die Niello-Einlage mit durchbrochenen Peltamotiven umrahmt. Diese Verzierungsart begleitet die typologisch mehr ent-

¹ Kovrig, Gruppe 13, Collingwood Gruppe T.

² Vergl. die reichverzierten Exemplare mit Niello-Einlage und Christus-monogramm aus dem Material des Gräberfeldes v. Tricciana, die auf die Mitte des IV Jahrhunderts gesetzt werden können. (Radnóti, AÉ. 1939, S. 148 ff.)

wickelten Formen der Fibeln. Das Peltamotiv tritt zwar auch früheren Stücken auf, aber in eingetiefter Form.

Die durchbrochene Verzierung finden wir auch an einer prächtig geschmückten Goldfibel, die den Namen von Julianus Apostata trägt.³ Bei dieser sind Bügel und Fuss verhältnismässig glatt, der Fuss ist mit einem einfachen laufenden Hund-Motiv geschmückt, am Fuss steht in einer Niello-Einlage die Inschrift: IVLIANE VIVAS. Auch an den prismatischen Zwiebelköpfen erscheint eine reiche Verzierung; wo der Bügel und der Fuss zusammentreffen, dort ist ein Peltaschmuck. Diese durchbrochene Verzierung lebt an den Zwiebelkopffibeln auch im V. Jahrhundert weiter. Nur die Form verändert sich, insofern der Fuss sich unverhältnismässig verlängert. Solche späte Zwiebelkopffibeln mit durchbrochener Verzierung sind: die in der Literatur so oft erwähnte Childerich-Fibel,⁴ die Fibel von Apahida, die für die germanischen Herrn Siebenbürgens aus dem Süden exportiert wurde,⁵ die Innsbrucker Fibel⁶ vom ähnlichen Typ und noch andere Fibeln.⁷

Wir kennen eine ganze Reihe pannonischer Zwiebelkopffibeln, an denen Inschriften zu lesen sind. Sie tragen teils die Inschrift VTERE FELIX,⁸ teils ist nach dem Namen VIVAS lesbar.⁹

Die Zwiebelkopffibeln sind im Katalog ausführlicher beschrieben.

Ausser in Pannonien treten sie in allen römischen Provinzen zahlreich auf, besonders in den Donauprovinzen.¹⁰ Da die T-Fibeln mit Scharniereinrichtung besonders in den

³ A. Riegl, Spätromische Kunstindustrie, S. 285, Abb. 71, 72. G. Behrens, Mainzer Zeitschr. XIV, 1912, S. 12 ff. Kovrig, S. 26, Taf. XL, 2., M. Belaev, Seminarium Kondakovianum III, 1929, Taf. XV, 10., Almgren, Abb. 191.

⁴ A. Riegl, S. 277.

⁵ A. Riegl, S. 275, Taf. XVI, 2.

⁶ A. Riegl, Abb. 69.

⁷ A. Riegl, Abb. 68.

⁸ Solche pannonische Gewandnadeln sind die folgenden: das Exemplar aus Dunapentele im Ung. Nat. Mus. (Inv. 19/1906, die Literatur bei Kovrig, S. 97 und 26, Taf. XXXIV, 7). N. Belaev, Seminarium Kondakovianum, III, 1929, Taf. XVI, 9. — Bei diesem Exemplar ist an der anderen Seite des Bügels VIVAS SER zu lesen. Ein, aus Báticasék stammendes Stück des Ung. Nat. Mus. hat die Inschrift VTERE (Inv. 128/1907, Kovrig S. 26 und 97, Taf. XXXI, 6). An einer Seite des Bügels befindet sich die Inschrift, an der anderen eine S-förmige Bandverzierung.

⁹ Ein Exemplar ohne Fundort in der Schmidt-Sammlung in Szombathely (Steinamanger hat die Inschrift VIVAS. An einer Goldfibel im Wiener Kunsthist. Mus. ist CONSTANTI VIVAS zu lesen, es konnte also ein kaiserliches Geschenk sein. Vergl. Kovrig, S. 26 und 100, Taf. 40, 3, weiters W. Kubitschek, Jahrb. für Altertumskunde V, 1911, S. 67. Taf. VI, 4, G. Behrens, Mainzer Zeitschrift XIV, 1919, S. 12., N. Belaev, Seminarium Kondakovianum, III, 1929, Taf. XV, 4. Die Inschrift siehe: CIL, III 6016. An der schon behandelten Gewandnadel nimmt die Inschrift IVLIANE VIVAS an dem Fusse Platz. Sie ist auch ein Geschenk des Kaisers.

¹⁰ Wier erwähnen nur einige Fundorte. — Eine Fibel mit Sicherheitsvorrichtung kam in Gurina zum Vorschein (Gurina S. 33, Klagenfurter Mus.). In Raetia ist Regensburg zu erwähnen. (Gurina, S. 33, weiters Almgren, S. 89.) In Germanien: Cannstatt (Bericht d. RGK, 1912, S. 113, Abb. 40) weiters Feldberg. Westlicher: Lotharingen und Poitu (H. Mötelfindt, Bonner Jahrbücher 123, 1916, S. 155). Starcevoa, an der Grenze von Moesia (N. Belaev, Seminarium Kondakovianum III, 1929, Taf. XV, 12). In den germanischen Limeskastellen tritt der Typ im allgemeinen nicht auf, diese Lager gingen nämlich im Laufe des III. Jahrhunderts zugrunde, also früher als dieser Typ entstand. Bekanntlich ist es sehr häufig in Süddeutschland, Frankreich und im Rheingebiet (Gurina,

Donauprovinzen beliebt waren und auch die Zwiebelkopffibeln in diesem Gebiete entstanden,¹¹ müssen wir den staatlichen Waffenfabriken und denen des Illyricums eine bedeutende Rolle zuschreiben.¹² In Siebenbürgen hingegen, das in dieser Zeit schon aufhörte römisch zu sein und wo der Einfluss des nahen Pannonien nicht mehr fühlbar ist, erscheint der Fibeltyp fast nie. Nur sporadisch erscheinen einzelne Stücke, wie auch schon andere römische Exportwaren dieses Land erreichen.¹³ Im Barbaricum im Karpathenbecken ist der Typ der Zwiebelkopffibeln nur sporadisch vertreten,¹⁴ aus dieser Tatsache allein schon wird es klar, dass wir eine provinzielle Fibelgruppe vor uns haben.

Die systematische Forschung konnte immer wieder feststellen, dass die Zwiebelkopffibeln in erster Reihe zur männlichen Tracht gehörten. Dies unterstützt unsere obige Behauptung, dass sie nämlich in den militärischen Fabriken hergestellt worden sind und zwar zeigen sie eine solche Einheitlichkeit, die — wie es auch auf anderen Gebieten zu merken ist — von einer Nivellierung der Industrieprodukte zeugt.

Wir müssen noch die Sperrvorrichtung der Zwiebelkopffibeln erwähnen. Sie verhindert das Herausfallen der Nadel aus dem walzenförmigen Nadelhalter und damit das

S. 33). Von ähnlichen Fibeln war auch Britannien überschwemmt. (Collingwood, Gruppe T., S. 255, Abb. 74—76 und Br. M., Catalogue of Jewellery.) Neben den einfachen Massenartikeln treten auch hier die schön bearbeiteten, vergoldeten Exemplare mit Niello schmuck und Christusmonogramm (A guide to the Early Christian and Byzantine antiquities, in the Br. M. 1921.) auf.

¹¹ Weiters erscheinen die Zwiebelkopffibeln auch in Italien, wie es z. B. die im Mus. von Bologna aufbewahrten, in Italien vorgefundenen Stücke zeigen (Gurina S. 34, weiters Almgren, S. 88, 89. die Literatur siehe ebenda). Italische Zwiebelkopffibeln teilt B. Salin: Die altgermanische Tierornamentik, Abb. 67, S. 31, mit.

¹² Auch in Bulgarien sind diese Fibeln reich vertreten. Ich fand sie in den folgenden Museen: Sofia (Inv. Nr. 321, 6208, 3635, Fundort Pernik. Inv. Nr. 1760, Fundort Sofia), Oroszlánhid (Inv. Nr. 1823, 4644, 439, Fundort Vetren. Inv. Nr. 2234, ohne Fundort und noch ein Stück ebenfalls ohne Fundort (Varna) Inv. Nr. VI, 829, Fundort Varna Marktplatz.) Tirnovo, Russe, Kazanlik, Plovdiv (aus den vier letzteren Museen kenne wir Stücke ohne Fundortbestimmung.). Auch aus der Severeanu-Sammlung in Bukarest kennen wir eine Fibel aus Bulgarien (Bucurestii 1935, S. 211). Auch sonst wurden an der Balkanhalbinsel solche Fibeln gefunden, z. B. die Fibeln ohne Fundort im Belgrader Mus. (Inv. Nr. 527, 526) und die Exemplare im Mus. von Nisch. Auch aus dem Gebiete zwischen Kladowo und Turnu-Severin (AÉ, neue Folge XXVIII, 1908, S. 164). Auch am Pontusgebiet kamen solche Fibeln zum Vorschein. Wir kenne mehrere Zwiebelkopffibeln aus Tomi (Bucurestii 1935, 214 ff, Abb. 78—82.). Auch nach Dalmatien gerieten sie. (B. Salin op. cit. Abb. 70 zeigt die berühmte Fibel mit der Inschrift EMMANVEL. Rosenberg, S. 286, Abb. 73 beschreibt dieselbe Fibel.)

¹³ In Siebenbürgen sah ich nur zwei ähnliche Stücke, obwohl vielleicht in den südsiebenbürgischen Museen, die ich nicht kenne, auch andere Exemplare zu finden sind.

¹⁴ Wir erwähnen die folgenden Fundorte aus freigermanischem Gebiet: Stupava, Pressburg, Mus. (Eisner, Taf. 71, 4). Auf markomannischem Gebiet Podzeditz (Reinerth op. cit. II, Taf. 261, Abb. 1, 4). Auf quadischem Gebiete: zwei Exemplare aus Ludanitz (Reinerth, op. cit. II, Taf. 303). Ähnlich aus Komárom (Komorn) (Mus. v. Turócszentmárton). Weitere Zwiebelkopffibeln in den Museen v. Balassagyarmat, Miskolc, Eger (Erlau) und Munkács, ohne Fundort, doch stammen sie wahrscheinlich aus der Umgebung der Städte. Zwei fragmentarische Zwiebelkopffibeln kennen wir aus Reichelsdorf (Ulrich, op. cit. S. 109). Wie aus den Fundorten ersichtlich, erscheinen die Zwiebelkopffibeln hauptsächlich an den, den römischen Provinzen nahegelegenen Gebieten. — Weitere germanische Exemplare: Grebs (W. Heym, Mannus 1939, S. 5) weiters Tischler-Kemke, Taf. V. Ein Stück aus Buckendorf (Germania III/IV, 1919—1920, S. 26). Die Kölner Niessen-Sammlung besass ein vergoldetes Exemplar. (Sammlung Niessen, Köln, Nr. 3473). Eine ähnliche Fibel kennen wir aus dem Schatz von Lengerich (Hahn, Der Fund von Lengerich).

Verlieren der Fibeln. An den einfacheren Stücken finden wir meistens die, auf **Taf. XXVII, 3** dargestellte Sperrvorrichtung. Hier dreht sich die Sperrvorrichtung um einen, durch den Fibelfuss und Nadelhalter geschlagenen Nagel. Nachdem die Nadel eingesetzt wurde, musste sie in den Nadelhalter geschoben werden. Bei einigen Exemplaren wurde die Nadel nicht von der Seite aus, sondern durch das Fibelfussende mit einer Sicherheitsvorrichtung versehen. Die in den späteren Zeiten übliche Art der Sicherung ist bei I. Kovrig beschrieben. Die Nadel bewegt sich nicht in der Scharniereinrichtung, sondern man kann sie in einen, zum abdrehbaren Fibelkopf gehörenden Bolzen einpassen. So ist die Fibel durch das Einschrauben des Seitenknopfes geschlossen und gesichert.¹⁵

Die Zwiebelkopffibeln waren im IV. Jahrhundert N. Chr. am meisten verbreitet. Das beweisen die ausländischen Funde in den Provinzen,¹⁶ sowohl als auch im freien Germanien.¹⁷ Auch die Verbreitung der Fibelgruppe unterstützt unsere Vermutung: in den rätisch-germanischen Limeskastellen, die in der zweiten Hälfte des III. Jahrhunderts schon aufgegeben wurden und in dem evakuierten und den Westgoten übergebenen Dazien kommt der Typ nicht vor. Nach Siebenbürgen gelangen einige Exemplare nur mit dem römischen Export zu den Germanen.

Endlich sind die in Pannonien vorgefundener, datierbaren Zwiebelkopffibeln zu erwähnen. Im Lager von Carnuntum fand man eine solche mit einer Kleinbronze des Constantinus II. Die im Eisenstädter Museum befindliche Zwiebelkopffibel aus einem Mattersburger Männergrab ist ebenfalls durch eine Constantius II.—Prägung datiert. Die bei der Bécsi-út No. 102 gefundene Fibel des Museums v. Aquincum kam mit einer Schnalle zum Vorschein, deren Form auf das IV. Jahrhundert deutet; im Funde war noch eine Münze aus der 2. Hälfte des III. Jahrhunderts.¹⁸ Im selben Museum wird eine, mit einer Philippus-Münze gefundene, Fibel aufbewahrt. In Budakeszi fand man eine solche in einem Steingrab mit Valens- und Valentinianus-Münzen (Arch. Ért. Neue Folge XXV, 1905, S. 191.). Die Zwiebelkopffibel aus dem Pécsér (Fünfkirchener) Grab No. 6 wurde mit Iovianus, Valentinianus I, Valens- und Gratianus-Münzen und mit einer

¹⁵ Mit dieser Sicherheitsvorrichtung befassen sich: H. Mötelfindt, Zur Geschichte der Lötetechnik in vor- und frühgeschichtlicher Zeit. (Bonner Jahrbücher 123, 1916, S. 154, 4, Abb. 16). B. Saria, Vjesnik hrv. arh. dr. N. S. 15, 1928, 73. Kovrig, S. 25.

¹⁶ Die Münzen des Regensburger Gräberfeldes, wo solche Fibeln zum Vorschein kamen, dauern vom Ende des III. Jahrhunderts bis zum V. Jahrhundert (Gurina, S. 34). An der Grenze von Moesia, bei der Gegenfestung am linken Ufer der Donau wurde in Starčevo ein, mit einer Constantinus II.-Münze datierter, Fund vorgefunden, zu welcher auch eine Zwiebelkopffibel gehört. (M. Belaew, Seminarium Kondakovianum, III, 1929, Taf. XV, 12, Kovrig S. 27 und 89) O. Menghin erwähnt eine, mit Valens-Münze datierte Zwiebelkopffibel aus Vösendorf (Jahrbuch f. Altertumskunde VII, 1913, S. 246, Kovrig S. 27). Die Fibel aus Dumfriesshire mit der Inschrift IOVI AVG VOT XX kann auf das Jahr 303 datiert werden. (Kovrig S. 26.) Die im Berliner Mus. aufbewahrte Fibel aus Albanien mit der Inschrift SEPTIMI fand man mit einer Münze des Diocletian. (Verhandlungen der Berl. Gesellsch. f. Anthrop, Ethnol. u. Urgeschichte 1901, Abb. 35.) usw. usw.

¹⁷ Die folgenden Funde aus germanischem Gebiet können auch in das IV. Jahrhundert gesetzt werden; mit Constantinus-Münze aus Lengerich (Hannover) (Hahn, der Fund von Lengerich in Hannover); (Meyer, Gurina S. 34.). Auch die ähnlichen Fibeln aus Reichelsdorf datiert Ulrich auf das IV. Jahrhundert (op. cit. S. 109.).

¹⁸ Mus. v. Aquincum Fundort. Aquincum. Grab. 19, vergl. noch L. Nagy, Mumienbegräbnisse in Aquincum. Diss Pann. Ser. I. 4. 1935, S. 4, Bild 1.

Schnalle von später Form vorgefunden.²⁰ In Pécs, kam aus dem Grab No. 11 eine andere, mit konzentrischen Kreisen verzierte Zwiebelkopffibel zum Vorschein. Ausser der Fibel fand man noch im Grabe eine Schnalle, deren Form auf das IV. Jahrhundert hindeutet, ausserdem wurde der Verstorbene mit Münzen v. Constantinus I., Constantinus II. und Constans begraben.²¹ Im Grab No. 13 fand man eine Zwiebelkopffibel mit einer aus konzentrischen Kreisen bestehender Verzierung am Fusse und unter anderen einer Kleinbronze des Constantinus.²² Diese Datierung ist wichtig, weil Fibeln von ähnlicher Form und Verzierung in Pécs in grösserer Anzahl zum Vorschein kamen, vielleicht waren sie auch in Sopianae hergestellt. Auch im Ziegelgrab eines Mannes fand man eine Zwiebelkopffibel zusammen mit einer Probus-Münze; Die Retardation der Kniefibeln zeigt der Fund aus Pécs, Vörösmarty-Gasse, Grab 6, wo eine Kniefibel in Gesellschaft einer Zwiebelkopffibel vorgefunden wurde.²⁴

In Győr (Raab) fand man im römischen Gräberfeld neben der Staatsbahn in einem Ziegelgrab eine Zwiebelkopffibel mit einer Münze Constantius' II.²⁵

Bei anderen Funden wieder kamen keine Münzen zum Vorschein, doch deuten die anderen archäologischen Funde auf das IV. Jahrhundert. In Csákvár wurde im Hofe des Hauses Templom-Gasse, No. 598 eine Zwiebelkopffibel mit einer Schnalle aus dem IV. Jahrhundert vorgefunden.²⁶

Aus Csákvár stammt weiters die, bei dem Hause Cigány-Gasse 334 vorgefundene Fibel mit einer Schnalle und einem Armband, die auf das IV. Jahrhundert datiert sein können. Auch in Vinkovci fand man eine solche mit einer Constantinus-Münze.²⁷

Auch einige Fibeln aus Intercisa kann man datieren. Die Fibel aus dem Erdgrab No. 12 fand man mit Constantius Chlorus-, Licinus- und Constantius II.-Münzen.²⁸ Die Fibel aus Ziegelgrab No. 39 wurde mit Iovianus-, Valentinianus I-, Valens- und Gratianus-Münzen und mit einer Münze, auf deren Rückseite GLORIA ROMANVM stand, vorgefunden.²⁹ Die Fibel des Ziegelgrabes 29 datiert eine Kleinbronze des Constantius II. als Augustus, die aus dem Erdgrab No. 22 eine Kleinbronze des Constantius Chlorus als Caesar und eine Mittelbronze des Licinius.³⁰

Dass in der Römerzeit die Zwiebelkopffibeln in der spätesten Periode der Kaiserzeit in Gebrauch waren, beweisen die oben behandelten Funde. Aber die literarischen Mitteilungen und die künstlerischen Darstellungen (z. B. die Mosaik und die Dyptichen)

²⁰ Gy. Török, Pécsi római leletek, Taf. IV, 20, 24.

²¹ Gy. Török, op. cit. Taf. V, 2. Er erwähnt auch, dass man im Gräberfeld v. Ságvár ein Grab mit demselben Inventar fand.

²² Gy. Török, op. cit. Taf. 3., 4.

²³ Pécs, Mus. Inv. 797/3.

²⁴ Pécs, Mus. Inv. 802/3.

²⁵ Raab, Mus. Inv. 252.

²⁶ Székesfehérvár (Stuhlweissenburg), Mus. Inv. 80, 87.

²⁷ Zagreb, Nat. Mus.

²⁸ I. Paulovics, Die römische Ansiedlung von Dunapentele (Intercisa) Arch. Hung. II, 1926, S. 51, Abb. 229 und S. 51, 54, 60, 61. — Kovrig, S. 27. — AÉ., Neue Folge XXVII, 1907, S. 143.

²⁹ Kovrig, S. 27.

³⁰ I. Paulovics: Die römische Ansiedlung von Dunapentele (Intercisa) Arch. Hung. II, 1926, S. 51, 54, 60, 61. — Kovrig S. 27.

zeigen, dass die Zwiebelkopffibeln das IV. Jh. noch lange überdauerten. Diese Funde gehören schon der Völkerwanderungszeit an, sie gehören nicht mehr in den Rahmen unseres Materials und so gehen wir darauf nicht ein. Wir wolten nur feststellen, dass die Zwiebelkopffibeln — die von römischem Geschmack zeugen — auch in der frühen Völkerwanderungszeit weiterlebten.

KATALÓGUS.
KATALOG.

ABBREVIATIONES IN USUM EXTRANEORUM.

Ad eas res indicandas, quae in descriptione fibularum semper notandae sunt, abbreviati-
ones, quae sequuntur adhibui:

c = collectio antiquitatum privata vel publica, ubi fibula conservatur.

M = museum.

M. N. M.^r = Museum Nationale Hungaricum.

r = locus, ubi fibula reperta est.

ae = aes.

sepulcr. = sepulcrum.

lon. = longitudo.

A.

1) Szárnyas fibulák.

II. tábla 1, megfelel Kovrig II. tábla 11-nek.

- 1/ c. Székesfehérvár M. Inv. 10167. r. Inota, ae. lon. 13·3 cm.
- 2/ c. Székesfehérvár M. Inv. 10167. r. Inota, ae. lon. 13·3 cm.
- 3/ c. Esztergom M. Inv. — lelh. Pannonia, ae., lon. 11·5 cm.
- 4/ c. Szőny Coll. Kállay. Inv. — r. Brigetio, ae., lon. 13 cm.
- 5/ c. Aquincum M. Inv. P. F. 49. r. Aquincum, ae., lon. 13 cm.
- 6/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 121/1871. 2. r. Martonvásárhely, ae., on. 12·5 cm.
- 7/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 102/1902. 1. r. Csernye, ae., lon. 13 cm.
- 8/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 69. 1887/28. r. Hegyesi pusztá Com. Tolna ae.,
lon. 12 cm.
- 9/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 99/1898. 14—20. r. Com. Vas ae., lon. 13·5 cm.
- 10/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 99/1898. 14—20. r. Com. Vas ae., lon. 12 cm.
(2 similes.)
- 11/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 99/1898. 14—20. r. Com. Vas lon. 13·5 cm.
(2 similes.)
- 12/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Sóskut, ae., lon. 11 cm.
- 13/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Szalacska, ae., lon. 12 cm.
- 14/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae., lon. 8·8 cm. (3 similes.)
- 15/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae., (fragm.).
- 16/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Paks, ae. (fragm.).
- 17/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Paks, ae., lon. 12 cm.

II. tábla 2, megfelel Kovrig II. tábla 12-nek.

- 1/ c. Graz M. Inv. 2804. r. Pannonia, ae., lon. 13 cm.
- 2/ c. Graz M. Inv. 7373. r. Pettau, sepulcr. 5 ae., lon. 6·8 cm.
- 3/ c. Eisenstadt M. Inv. 11914. r. Müllendorf, sepulcr. 6 ae., lon. 11 cm.
- 4/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Wolkenprodersdorf (Vulkanpordány), ae. (fragm.).
- 5/ c. Eisenstadt M. Inv. 8743. r. Parndorf (Pándorfalva), ae., lon. 10·5 cm.
- 6/ c. Eisenstadt M. Inv. 11919. r. Oslip (Oszlop), ae., lon. 10·3 cm.
- 7/ c. Eisenstadt M. Inv. 4223. r. Müllendorf (Szárzavám), ae., lon. 9·5 cm.

- 8/ c. Eisenstadt M. Inv. 4225. r. Müllendorf (Százavám), ae., lon. 12 cm.
 9/ c. Eisenstadt M. Inv. 4236. r. Müllendorf (Százavám), ae., lon. 12 cm.
 10/ c. Eisenstadt M. Inv. 4221. r. Müllendorf (Százavám), ae., lon. 8 cm.
 11/ c. Eisenstadt M. Inv. 4224. r. Müllendorf (Százavám), ae., lon. 12·5 cm.
 12/ c. Eisenstadt M. Inv. 4229. r. Müllendorf (Százavám), ae., lon. 11 cm.
 13/ c. Eisenstadt M. Inv. 4228. r. Müllendorf (Százavám), ae., lon. 12·5 cm.
 14/ c. Eisenstadt M. Inv. 4218. r. Müllendorf (Százavám), ae., lon. 13 cm.
 15/ c. Eisenstadt M. Inv. 4230. r. Müllendorf (Százavám), ae., lon. 13 cm.
 16/ c. Wienerneustadt M. Inv. — r. környék, ae., lon. 11·5 cm.
 17/ c. Wien M. Niederdonau. Inv. 861. r. Mannersdorf a. Leitha, ae., lon. 12·2 cm.
 18/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VII. a. 772. r. Pannonia, ae., lon. 16·8 cm.
 19/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VII. a. 772. r. Hochroderd, ae., lon. 11·5 cm.
 20/ c. Szombathely M. Inv. 121. r. Savaria, ae., lon. 11·2 cm.
 21/ c. Szombathely M. Inv. 120. r. Pannonia, ae. (fragm.).
 22/ c. Aquincum M. Inv. — r. Aquincum, ae., lon. 12·2 cm.
 23/ c. Aquincum M. Inv. — r. Aquincum, ae. (fragm.), (2 similes).
 24/ c. Aquincum M. Inv. P. F. 50. r. Aquincum, ae., lon. 12·2 cm.
 25/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. (fragm. — 2 similes).
 26/ c. Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, Deák-tér, ae., lon. 12 cm.
 27/ c. Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae., lon. 15 cm.
 28/ c. Sopron M. Inv. 69. r. Scarabantia, Deák-tér, ae., lon. 11 cm.
 29/ c. Győr M. Inv. 235. r. Arabona, ae., lon. 13 cm.
 30/ c. Győr M. Inv. — r. Arabona, ae., lon. 12·3 cm.
 31/ c. Pannonhalma M. Inv. — r. Fenékpusztá, ae., lon. 13 cm.
 32/ c. Keszthely M. Inv. 5330. r. Ódörögdpusztá, ae., lon. 10·5 cm.
 33/ c. Keszthely M. Inv. 5331. r. Ódörögdpusztá, ae., lon. 12 cm.
 34/ c. Keszthely M. Inv. — r. Pannonia, ae., lon. 10·5 cm.
 35/ c. Keszthely M. Inv. 4042. r. Keszthely, ae., lon. 12·5 cm.
 36/ c. Keszthely M. Inv. 4041. r. Keszthely, ae., lon. 11·8 cm.
 37/ c. Keszthely M. Inv. 4930. r. Keszthely, ae., lon. 14 cm.
 38/ c. Keszthely M. Inv. 4037. r. Keszthely, ae., lon. 13 cm.
 39/ c. Keszthely M. Inv. 4038. r. Keszthely, ae., lon. 13 cm.
 40/ c. Keszthely M. Inv. 4040. r. Keszthely, ae., lon. 13 cm.
 41/ c. Keszthely M. Inv. 4155. r. Keszthely, ae., lon. 10·2 cm.
 42/ c. Budapest, Coll. Fleissig Inv. 607. r. Scarabantia, Ezüst-u., ae., lon. 9·5 cm.
 43/ c. Budapest, Coll. Fleissig Inv. 627. r. Scarabantia, Ezüst-u., ae., lon. 10 cm.
 44/ c. Budapest, Coll. Fleissig Inv. 612. r. Scarabantia, Bécsi-dombok, ae. (fragm.).
 45/ c. Székesfehérvár M. Inv. 1463. r. Dunaadony, ae., lon. 13 cm.
 46/ c. Székesfehérvár M. Inv. — r. Com. Fehér ae., lon. 11·6 cm.
 47/ c. Székesfehérvár M. Inv. — r. Lovasberény, ae., lon. 10 cm.
 48/ c. Székesfehérvár M. Inv. 2106. r. Lovasberény, ae., lon. 9·6 cm.
 49/ c. Lubiana M. Inv. 3316. r. Pannonia, ae., lon. 9·5 cm.
 50/ c. Lubiana M. Inv. 135. r. Neviodonum, ae., lon. 10 cm.

- 51/ c. Lubiana M. Inv. 134. r. Neviodunum, ae., lon. 10·2 cm.
 52/ c. Lubiana M. Inv. 145. r. Neviodunum, ae., lon. 8 cm.
 53/ c. Lubiana M. Inv. 3304. r. Vinivrh, ae., lon. 11 cm.
 54/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 82/1902. 1—3. r. Kajászó Szt. Péter, ae., lon. 13·2 cm.
 55/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 47/1885. r. Előszállás, ae., lon. 11 cm.
 56/ c. Esztergom M. Inv. — r. Pannonia, ae., lon. 11·3 cm.
 57/ c. Marburg M. Inv. — r. Petovio ae., lon. 15 cm.

II. tábla 3, megfelel Kovrig II. tábla 13-nak.

- 1/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4134. r. Brigetio, ae., (fragm.).
 2/ c. Magyar Nemzeti m. Inv. 22/1865. C. R. 522. r. ign., ae., ezüstözve, lon. 9 cm.
 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 27/1894. r. Brigetio, ae., lon. 15 cm.
 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae., lon. 6·3 cm.
 5/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. C. R. 524. r. Rábavidék, arg., lon. 19·4 cm.
 6/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 276/1874. 4—6. r. ign., ae., lon. 14·8 cm.
 7/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 20/1907. 22—24. r. Tatabánya, ae., lon. 15·5 cm.
 8/ c. Győr M. Inv. 496. r. Arabona, ae., lon. 14·8 cm.
 9/ c. Aquincum M. Inv. D. I. r. Aquincum, ae., lon. 12 cm.
 10/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Föllik, ae. (fragm.).
 11/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Müllendorf (Száravám), ae. (fragm.).

II. tábla 5, megfelel Kovrig II. tábla 14-nek.

- 1/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4134. r. Brigetio, ae. (fragm.).
 2/ c. Marburg M. Inv. G. B. lz. 1342. r. Unt. Haidin, ae., lon. 12·2 cm.
 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. C. R. 522. r. ign., ae., ezüstözve, lon. 9 cm.
 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 27/1894. r. Brigetio, ae., lon. 15 cm.
 5/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae., lon. 3 cm.
 6/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. C. R. 524. r. Rábavidék, arg., lon. 19·4 cm.
 7/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 276/1874. 4—6. r. ign., ae., lon. 14·8 cm.
 8/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 20/1907. 22—24. r. Tatabánya, ae., lon. 15·3 cm.
 9/ c. Győr M. Inv. 496. r. Arabona, ae., lon. 15 cm.
 10/ c. Aquincum M. Inv. D. I. r. Aquincum, ae., lon. 12 cm.
 11/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Föllik, ae. (fragm.).
 12/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Müllendorf, ae. (fragm.).
 13/ c. Eisenstadt M. Inv. 4227. r. Müllendorf (Száravám), ae., lon. 15 cm.
 14/ c. Eisenstadt M. Inv. 1231. r. Müllendorf (Száravám) ac. lon. 14 cm.
 15/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Müllendorf (Száravám), ae., lon. 8 cm.
 16/ c. Eisenstadt M. Inv. 4357. r. Müllendorf (Száravám), ae., lon. 8 cm.
 17/ c. Sopron M. Inv. 69. r. Scarabantia, ae., lon. 14 cm.
 18/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. (fragm.).
 19/ c. Lubiana M. Inv. 3314. r. Vinivrh, ae., lon. 15·5 cm.
 20/ c. Pettau M. Inv. 201. r. Unt. Haidin, ae., lon. 15 cm.

- 21/ c. Pettau M. Inv. 206. r. Unt. Haidin, ae., lon. 11 cm.
 22/ c. Pettau M. Inv. 203. r. Unt. Haidin, ae., lon. 14·2 cm.
 23/ c. Pettau M. Inv. 202. r. Unt. Haidin, ae., lon. 15 cm.

II. tábla 6, 7.

- 1/ c. Pettau M. Inv. — r. Unt. Haidin, ae., lon. 13·5 cm.
 2/ c. Pettau M. Inv. — r. Unt. Haidin, ae., lon. 15·5 cm.
 3/ c. Pettau M. Inv. — r. Unt. Haidin, ae., lon. 15·2 cm.
 4/ c. Pettau M. Inv. — r. Unt. Haidin, ae., lon. 15·4 cm.
 5/ c. Marburg M. Inv. G. B. lz.ⁿ 1345. r. Unt. Haidin, ae., lon. 15 cm.
 6/ c. Lubiana M. Inv. 120. r. Nevioudunum, ae., lon. 17 cm.
 7/ c. Graz M. Inv. 2805. r. Poetovio, ae., lon. 13·5 cm.
 8/ c. Graz M. Inv. — Poetovio, ae., lon. 15 cm.
 9/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 258. r. Carnuntum, ae., lon. 9·5 cm.

II. tábla 8, 10, 11, megfelel Kovrig XXI. tábla 2, 3, XXII. tábla 2, 3.

- 1/ c. Győr M. Inv. — r. Tatabánya, arg., lon. 20 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Tatabánya, arg., lon. 20 cm.
 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. arg., lon. 20·5 cm.
 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Aszár, arg., lon. 19 cm.
 5/ c. Esztergom M. Inv. — r. arg. (fragm.).
 6/ c. Szekszárd M. Inv. L. 3/1933. r. Fadd, arg., lon. 20·4 cm.
 7/ c. Graz M. Inv. 7248. r. Poetovio, arg., lon. 4·9 cm. (1 similes.)
 8/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Wienerneustadt, arg., lon. 13·3 cm.
 9/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Stollhof bei Maierdorf, arg.
 10/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 1493. r. ign., arg., lon. 17 cm.
 11/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VII/a. 103. r. ign., arg., lon. 17·3 cm.

II. tábla, 12; megfelel Kovrig II. tábla 15-nek.

- 1/ c. Wien, M. Niederdonau. Inv. 1665. r. Berndorf, arg., lon. 10 cm.
 2/ c. Aquincum M. Inv. E. 158. r. Aquincum, ae., lon. 8·5 cm.
 3/ c. Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae., lon. 18 cm.
 4/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. fragm.

Kovrig II. tábla 16.

(Mint II. tábla 12, csak a szárnyakon madárdíszítéssel.)

- 1/ c. Röm. M. der Stadt Wien. Inv. — r. Vindobona, Kleistgasse, arg., lon. 11 cm.
 2/ c. Magyaróvár M. Inv. — r. Magyaróvár, ae. lon. 9·7 cm.

II. tábla 9, megfelel Kovrig XXXIX. tábla 7-nek.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. — r. Krainer Rak, aur., lon. 5·1 cm.

Kovrig XXII. tábla 1.

1/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Pátka, arg., lon. 15·3 cm.

Szárnyas fibula töredékek.

- 1/ c. Keszthely M. Inv. 4057. r. Keszthely, ae. lon. 6·8 cm.
- 2/ c. Keszthely M. Inv. 4056. r. Keszthely ae. lon. 8·3 cm.
- 3/ c. Keszthely M. Inv. 4615. r. Fenékpuszta, ae., lon. 4·6 cm.
- 4/ c. Keszthely M. Inv. 5297. r. Brigetio, ae., lon. 2·5 cm.
- 5/ c. Keszthely M. Inv. 5323. r. Devecser, ae., fragm.
- 6/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Paks, ae., lon. 6 cm.
- 7/ c. Szekszárd M. Inv. R. 5., 938., 3. r. Regöly, ae., lon. 5 cm.
- 8/ c. Szekszárd M. Inv. R. 5., 938., 2. Regöly, ae., lon. 7·3 cm.
- 9/ c. Szekszárd M. Inv. R. 5., 938., r. Regöly, ae., lon. 6 cm.
- 10/ c. Lubiana M. Inv. 3262. r. Emona, ae., lon. 8·3 cm. fragm.
- 11/ c. Lubiana M. Inv. — r. Emona, ae., lon. 9·6 cm.
- 12/ c. Lubiana M. Inv. — r. Emona, ae., lon. 8·3 cm.
- 13/ c. Lubiana M. Inv. 1451. r. Rudolfswerth, ae., lon. 8·5 cm.
- 14/ c. Lubiana M. Inv. 3327. r. Vinivrh, ae., lon. 8·3 cm.
- 15/ c. Lubiana M. Inv. — r. Vinivrh, ae., lon. 7 cm.
- 16/ c. Lubiana M. Inv. 3323. r. Vinivrh, ae., lon. 9·7 cm.
- 17/ c. Lubiana M. Inv. 3418. r. Nassenfuss, ae., lon. 9 cm.
- 18/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae., lon. 4·2 cm.
- 19/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae., lon. 4·7 cm.
- 20/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae., lon. 5·1 cm.
- 21/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae., lon. 4·5 cm.
- 22/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae., lon. 4·5 cm.
- 23/ c. Lubiana M. Inv. — r. St. Margarethen, ae., (fragm.).
- 24/ c. Lubiana M. Inv. 3359. r. St. Margarethen, ae. (fragm.).
- 25/ c. Lubiana M. Inv. 3365. r. St. Margarethen, ae. (fragm.).
- 26/ c. Lubiana M. Inv. 3362. r. St. Margarthen, ae. (fragm.).
- 27/ c. Lubiana M. Inv. 3367. r. St. Margarethen, ferr. (fragm.).
- 28/ c. Lubiana M. Inv. 132 r. Neviodunum, ae., lon. 11·4 cm.
- 29/ c. Lubiana M. Inv. 166. r. Neviodunum, ae., lon. 5·5 cm. (fragm.).
- 30/ c. Lubiana M. Inv. 165. r. Neviodunum, ae. (fragm.).
- 31/ c. Lubiana M. Inv. 169. r. Neviodunum, ae. (fragm.).
- 32/ c. Lubiana M. Inv. 168. r. Neviodunum, ae. (fragm.).
- 33/ c. Lubiana M. Inv. 170. r. Neviodunum, ae. (fragm.).
- 34/ c. Lubiana M. Inv. 130. r. Pannonia, ae. (fragm.).
- 35/ c. Lubiana M. Inv. 131. r. Pannonia, ae., lon. 9·3 cm.
- 36/ c. Lubiana M. Inv. — r. Emona, ae., lon. 6 cm.
- 37/ c. Lubiana M. Inv. 2912. r. Emona, ae., lon. 7·5 cm.
- 38/ c. Lubiana M. Inv. 133. r. Neviodunum, ae., lon. 7·7 cm.
- 39/ c. Lubiana M. Inv. — r. Neviodunum, ae., lon. 12·3 cm.

- 40/ c. Lubiana M. Inv. 121. r. Dernovo, aè., lon. 17 cm.
 41/ c. Lubiana M. Inv. 3327. r. Vinivrh, ae., lon. 12·5 cm.
 42/ c. Lubiana M. Inv. 3326. r. Vinivrh, ae., lon. 11 cm.
 43/ c. Lubiana M. Inv. 2958. r. Vinivrh, ae., lon. 11·8 cm.
 44/ c. Lubiana M. Inv. 3321. r. Vinivrh, ae., lon. 11·5 cm.
 45/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae., lon. 8·8 cm.
 46/ c. Lubiana M. Inv. 7419. r. Poetovio, sepulcr. 23, ae., (fragm.).
 47/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 8/1887. 78. r. Uzd, ae., lon. 6 cm.
 48/ c. Szombathely M. Inv. 122. r. Savaria, ae., lon. 4·7 cm.
 49/ c. Szombathely M. Inv. — r. Velemszentvid, ae. (I similis).
 50/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio. ae., lon. 10·2 cm.
 51/ c. Pettau M. Inv. 70. r. Haidin. ae. (fragm.)
 52/ c. Wien, Niederösterreichisches Landesm. Inv. B. II/4., 4203. r. Au. a.
 Krackingbreg ae., lon. 11·7 cm.
 53/ c. Pettau M. Inv. 204. r. Haidin. ae., lon. 13·4 cm.
 54/ c. Wien Mus. Niederdonau Inv. 4214. r. Au a. Krackingberg. ae., lon. 7·8 cm.
 55/ c. Aquincum M. Inv. E. 187. r. Aquincum. ae., lon. 4 cm.
 56/ c. Aquincum M. Inv. E. 189. r. Aquincum. ae., lon. 5·4 cm.
 57/ c. Aquincum M. Inv. — r. Aquincum. Bécsi-út. ae. (fragm.)
 58/ c. Komárom M. Inv. r. Brigetio, ae. lon 7 cm. (fragm.)
 59/ c. Komárom M. Inv. i. 695. r. Brigetio, ae., lon. 9 cm.
 60/ c. Komárom M. Inv. 1694. r. Brigetio. ae., lon. 8·5 cm.
 61/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Pannonia. ae., lon 8·3 cm.
 62/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 3297. r. Pannonia, ae. (fragm.).
 63/ c. Eisenstadt M. Inv. 4235. r. Müllendorf (Száravám) ae. (fragm.).
 64/ c. Eisenstadt M. Inv. 4234. r. Müllendorf (Száravám) ae. (fragm.).
 65/ c. Eisenstadt M. Inv. 4219. r. Müllendorf (Száravám) ae. (fragm.).
 66/ c. Eisenstadt M. Inv. 4358. r. Müllendorf (Száravám) ae. (fragm.).
 67/ c. Eisenstadt M. Inv. 4220. r. Müllendorff (Száravám) ae. (fragm.).
 68/ c. Eisenstadt M. Inv. 2979. r. Rothenturm, ae., lon. 6·2 cm.
 69/ c. Eisenstadt M. Inv. 1364. r. Pannonia, ae., lon. 4·7 cm.
 70/ c. Eisenstadt M. Inv. 17930. r. Schandorf, ae. (fragm.).
 71/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Pannonia, ae., lon. 6 cm.
 72/ c. Eisenstadt M. Inv. 4238. r. Müllendorf (Száravám) ae. (fragm.).
 73/ c. Eisenstadt M. Inv. 4240. r. Müllendorf (Száravám) ae., lon. 13 cm.
 74/ c. Eisenstadt M. Inv. 4233. r. Müllendorf (Száravám) ae. (fragm.).
 75/ c. Eisenstadt M. Inv. 4232. r. Müllendorf (Száravám) ae. (fragm.).
 76/ c. Eisenstadt M. Inv. 4234. r. Müllendorf (Száravám) ae. (fragm.).
 77/ c. Eisenstadt M. Inv. 4235. r. Müllendorf (Száravám) ae. (fragm.).
 78/ c. Graz M. Inv. 9387. r. Poetovio, sepulcr. 13, ae., lon. 5·5 cm.
 79/ c. Graz M. Inv. 7662. r. Poetovio, sepulcr. 42., ae., lon. 9·8 cm.
 80/ c. Graz M. Inv. —. r. Pannonia, ae., lon. 7 cm.
 81/ c. Graz M. Inv. 7648. r. Poetovio, sepulcr. 16, ae. (fragm.).
 82/ c. Graz M. Inv. 7300. r. Poetovio, ae., lon. 4·8 cm.

- 83/ e.Sopron M. Inv. 1893. r. Scarabantia, ae., lon. 11 cm.
 84/ e.Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae., lon. 8·5 cm.
 85/ c.Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae., lon. 11 cm.
 86/ e.Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae., lon. 8·5 cm.
 87/ e.Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae., lon. 18·3 cm.
 88/ e.Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae., lon. 5 cm.
 89/ e.Röm. Mus. der Stadt Wien. Inv. I. N. 1145. r. Vindobona, Kleistgasse,
 ae., lon. 11·4 cm.
 90/ e.Székesfehérvár M. Inv. 366. r. Com. Fehér, ae., lon. 7·5 cm.
 91/ e.Székesfehérvár M. Inv. 365. r. Com. Fehér, ae., lon. 11·5 cm.
 92/ e.Székesfehérvár M. Inv. 364. r. Com. Fehér, ae., lon. 3·5 cm.
 93/ e.Székesfehérvár M. Inv. 10608. r. Vál, ae., lon. 4·5 cm.

2. Símakengyelű fibulák.

I. tábla 2.

- 1/ e.Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 12 cm.

I. tábla 3.

- 1/ e.Wien, Naturhistorisches M. Inv. 18198. r. Pannonia, ae. lon. 8 cm.
 2/ e.Wien, Naturhistorisches M. Inv. 18199. r. Pannonia, ae. lon. 8 cm.

III. tábla 12, 13, megfelel Kovrig I. tábla 1-nek.

- 1/ e.Lubiana M. Inv. — r. Smarjeta, ae. lon. 12 cm.
 2/ e.Lubiana M. Inv. 1896. r. Pannonia, ae. lon. 7·3 cm.

3. Állatfejjel díszített kengyelű fibulák.

III. tábla 14, megfelel Kovrig I. tábla 4-nek.

- 1/ e.Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 6·4 cm.
 2/ e.Pécs M. Inv. 845. r. Gusztávművepuszta, ae. lon. 7·2 cm.

4. Kétgombos fibulák.

III. tábla 3, megfelel Kovrig I. tábla 5, 6-nak.

- 1/ e.Lubiana M. Inv. 1628. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 7 cm.
 2/ e.Lubiana M. Inv. 1627. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 7 cm.
 3/ e.Lubiana M. Inv. 144. r. Neviodunum, ae. lon. 9·8 cm.
 4/ e.Lubiana M. Inv. 2957. r. Vinivrh, ae. lon. 9·2 cm (fragm.).
 5/ e.Lubiana M. Inv. 1744. r. Rudolfswerth, ae. lon. 16·2 cm.
 6/ e.Lubiana M. Inv. 1450. r. Rudolfswerth, ae. lon. 11·4 cm.

- 40/ c. Lubiana M. Inv. 121. r. Dernovo, aè., lon. 17 cm.
 41/ c. Lubiana M. Inv. 3327. r. Vinivrh, ae., lon. 12·5 cm.
 42/ c. Lubiana M. Inv. 3326. r. Vinivrh, ae., lon. 11 cm.
 43/ c. Lubiana M. Inv. 2958. r. Vinivrh, ae., lon. 11·8 cm.
 44/ c. Lubiana M. Inv. 3321. r. Vinivrh, ae., lon. 11·5 cm.
 45/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae., lon. 8·8 cm.
 46/ c. Lubiana M. Inv. 7419. r. Poetovio, sepulcr. 23, ae., (fragm.).
 47/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 8/1887. 78. r. Uzd, ae., lon. 6 cm.
 48/ c. Szombathely M. Inv. 122. r. Savaria, ae., lon. 4·7 cm.
 49/ c. Szombathely M. Inv. — r. Velemszentvid, ae. (1 similis).
 50/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio. ae., lon. 10·2 cm.
 51/ c. Pettau M. Inv. 70. r. Haidin. ae. (fragm.)
 52/ c. Wien, Niederösterreichisches Landesm. Inv. B. II/4., 4203. r. Au. a.
 Krackingbreg ae., lon. 11·7 cm.
 53/ c. Pettau M. Inv. 204. r. Haidin. ae., lon. 13·4 cm.
 54/ c. Wien Mus. Niederdonau Inv. 4214. r. Au a. Krackingberg. ae., lon. 7·8 cm.
 55/ c. Aquincum M. Inv. E. 187. r. Aquincum. ae., lon. 4 cm.
 56/ c. Aquincum M. Inv. E. 189. r. Aquincum. ae., lon. 5·4 cm.
 57/ c. Aquincum M. Inv. — r. Aquincum. Bécsi-út. ae. (fragm.)
 58/ c. Komárom M. Inv. r. Brigetio, ae. lon 7 cm. (fragm.)
 59/ c. Komárom M. Inv. i. 695. r. Brigetio, ae., lon. 9 cm.
 60/ c. Komárom M. Inv. 1694. r. Brigetio. ae., lon. 8·5 cm.
 61/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Pannonia. ae., lon 8·3 cm.
 62/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 3297. r. Pannonia, ae. (fragm.).
 63/ c. Eisenstadt M. Inv. 4235. r. Müllendorf (Száravám) ae. (fragm.).
 64/ c. Eisenstadt M. Inv. 4234. r. Müllendorf (Száravám) ae. (fragm.).
 65/ c. Eisenstadt M. Inv. 4219. r. Müllendorf (Száravám) ae. (fragm.).
 66/ c. Eisenstadt M. Inv. 4358. r. Müllendorf (Száravám) ae. (fragm.).
 67/ c. Eisenstadt M. Inv. 4220. r. Müllendorff (Száravám) ae. (fragm.).
 68/ c. Eisenstadt M. Inv. 2979. r. Rothenturm, ae., lon. 6·2 cm.
 69/ c. Eisenstadt M. Inv. 1364. r. Pannonia, ae., lon. 4·7 cm.
 70/ c. Eisenstadt M. Inv. 17930. r. Schandorf, ae. (fragm.).
 71/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Pannonia, ae., lon. 6 cm.
 72/ c. Eisenstadt M. Inv. 4238. r. Müllendorf (Száravám) ae. (fragm.).
 73/ c. Eisenstadt M. Inv. 4240. r. Müllendorf (Száravám) ae., lon. 13 cm.
 74/ c. Eisenstadt M. Inv. 4233. r. Müllendorf (Száravám) ae. (fragm.).
 75/ c. Eisenstadt M. Inv. 4232. r. Müllendorf (Száravám) ae. (fragm.).
 76/ c. Eisenstadt M. Inv. 4234. r. Müllendorf (Száravám) ae. (fragm.).
 77/ c. Eisenstadt M. Inv. 4235. r. Müllendorf (Száravám) ae. (fragm.).
 78/ c. Graz M. Inv. 9387. r. Poetovio, sepulcr. 13, ae., lon. 5·5 cm.
 79/ c. Graz M. Inv. 7662. r. Poetovio, sepulcr. 42., ae., lon. 9·8 cm.
 80/ c. Graz M. Inv. —. r. Pannonia, ae., lon. 7 cm.
 81/ c. Graz M. Inv. 7648. r. Poetovio, sepulcr. 16, ae. (fragm.).
 82/ c. Graz M. Inv. 7300. r. Poetovio, ae., lon. 4·8 cm.

- 83/ c.Sopron M. Inv. 1893. r. Scarabantia, ae., lon. 11 cm.
 84/ c.Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae., lon. 8·5 cm.
 85/ c.Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae., lon. 11 cm.
 86/ c.Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae., lon. 8·5 cm.
 87/ c.Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae., lon. 18·3 cm.
 88/ c.Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae., lon. 5 cm.
 89/ c.Röm. Mus. der Stadt Wien. Inv. I. N. 1145. r. Vindobona, Kleistgasse,
 ae., lon. 11·4 cm.
 90/ c.Székesfehérvár M. Inv. 366. r. Com. Fehér, ae., lon. 7·5 cm.
 91/ c.Székesfehérvár M. Inv. 365. r. Com. Fehér, ae., lon. 11·5 cm.
 92/ c.Székesfehérvár M. Inv. 364. r. Com. Fehér, ae., lon. 3·5 cm.
 93/ c.Székesfehérvár M. Inv. 10608. r. Vál, ae., lon. 4·5 cm.

2. Símakengyelű fibulák.

I. tábla 2.

- 1/ e.Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 12 cm.

I. tábla 3.

- 1/ e.Wien, Naturhistorisches M. Inv. 18198. r. Pannonia, ae. lon. 8 cm.
 2/ e.Wien, Naturhistorisches M. Inv. 18199. r. Pannonia, ae. lon. 8 cm.

III. tábla 12, 13, megfelel Kovrig I. tábla 1-nek.

- 1/ e.Lubiana M. Inv. — r. Smarjeta, ae. lon. 12 cm.
 2/ e.Lubiana M. Inv. 1896. r. Pannonia, ae. lon. 7·3 cm.

3. Állatfejjel díszített kengyelű fibulák.

III. tábla 14, megfelel Kovrig I. tábla 4-nek.

- 1/ e.Deuschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 6·4 cm.
 2/ e.Pécs M. Inv. 845. r. Gusztávművepuszta, ae. lon. 7·2 cm.

4. Kétgombos fibulák.

III. tábla 3, megfelel Kovrig I. tábla 5, 6-nak.

- 1/ e.Lubiana M. Inv. 1628. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 7 cm.
 2/ e.Lubiana M. Inv. 1627. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 7 cm.
 3/ e.Lubiana M. Inv. 144. r. Neviodunum, ae. lon. 9·8 cm.
 4/ e.Lubiana M. Inv. 2957. r. Vinivrh, ae. lon. 9·2 cm (fragm.).
 5/ e.Lubiana M. Inv. 1744. r. Rudolfswerth, ae. lon. 16·2 cm.
 6/ e.Lubiana M. Inv. 1450. r. Rudolfswerth, ae. lon. 11·4 cm.

- 7/ c. Lubiana M. Inv. 136. r. Neviodunum, ae. lon. 10 cm.
- 8/ c. Pettau M. Inv. — r. Haidin, ae. lon. 13·7 cm.
- 9/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 8 cm.
- 10/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7 cm.
- 11/ c. Zágráb M. Inv. — r. Surduk, ae. lon. 5·2 cm.
- 12/ c. Wien Kunsthistorisches M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 11·2 cm.
- 13/ c. Wien Kunsthistorisches M. Inv. — r. Pannonia, ae. (fragm.)
- 14/ c. Wien Naturhistorisches M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 10 cm.
- 15/ c. Esztergom M. Inv. — r. Szenttamás, ae. lon. 7·8 cm.
- 16/ c. Esztergom M. Inv. — r. Szenttamás, ae. lon. 7·8 cm.
- 17/ c. Keszthely M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 9 cm.

Áttört tűtartóját lépesómustra díszíti.

- 1/ c. Fővárosi M. Inv. — r. Békásmegyér, ae. lon. 8 cm.
- 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7 cm.
- 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·5 cm.
- 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7·7 cm.
- 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 8 cm.
- 6/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. (fragm. 4 similes).

III. tábla 7.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. 3314. r. Vinivrh, ae. lon. 15·5 cm.
- 2/ c. Lubiana M. Inv. 122. r. Neviodunum, ae. lon. 14·5 cm.

Kovrig I. tábla 7. háromszögalakban áttört tűtartójú fibulák.

- 1/ c. Wien Naturhistorisches M. Inv. 33272. r. Otok, ae. lon. 13·6 cm.
- 2/ c. Lubiana M. Inv. 1766. r. Mokronog, ae. lon. 10 cm.
- 3/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 10·3 cm.
- 4/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 10·2 cm.
- 5/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 7 cm.
- 6/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 4 cm.
- 7/ c. Lubiana M. Inv. 212. r. Pannonia, ae. lon. 4 cm.
- 8/ c. Lubiana M. Inv. 173. r. Pannonia, ae. lon. 5·4 cm.
- 9/ c. Lubiana M. Inv. — r. Rudolfswerth, ae. lon. 7 cm.
- 10/ c. Lubiana M. Inv. — r. Rudolfswerth, ae. lon. 8·8 cm.
- 11/ c. Lubiana M. Inv. 172. r. Neviodunum, ae. lon. 7·1 cm.
- 12/ c. Lubiana M. Inv. — r. Neviodunum, ae. lon. 7 cm.
- 13/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 7·4 cm.
- 14/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 6·2 cm.
- 15/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. (fragm.)
- 16/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5·7 cm.
- 17/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5·8 cm.

- 18/ c. Lubiana M. Inv. 156. r. Neviodunum, ae. lon. 13·4 cm.
 19/ c. Lubiana M. Inv. — r. Neviodunum. ae. lon. 12·7 cm.
 20/ c. Lubiana M. Inv. — r. Neviodunum, ae. lon. 8 cm (fragm.).
 21/ c. Lubiana M. Inv. 3332. r. Vinivrh, ae. lon. 9·6 cm.
 22/ c. Lubiana M. Inv. 2954. r. Vinivrh, ae. lon. 9·5 cm.
 23/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 6 cm.
 24/ c. Lubiana M. Inv. 2467. r. Pannonia, ae. lon. 7·1 cm.
 25/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 6·5 cm.
 26/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 6·6 cm.
 27/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 6 cm.
 28/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 4·4 cm.
 29/ c. Lubiana M. Inv. 8968. r. Pannonia, ae. lon. 6·7 cm.
 30/ c. Lubiana M. Inv. 3308. r. Vinivrh, ae. lon. 13·3 cm.
 31/ c. Lubiana M. Inv. 3312. r. Vinivrh, ae. lon. 13·5 cm.
 32/ c. Lubiana M. Inv. 2969. r. Vinivrh, ae. lon. 9·8 cm.
 33/ c. Lubiana M. Inv. — r. Vinivrh, ae. lon. 14·7 cm.
 34/ c. Lubiana M. Inv. — r. Vinivrh, ae. lon. 12·8 cm.
 35/ c. Lubiana M. Inv. — r. Vinivrh, ae. lon. 9·8 cm.
 36/ c. Lubiana M. Inv. 2934. r. Emona, ae. 5·7 clon. m.
 37/ c. Lubiana M. Inv. 1908. r. Pannonia, ae. lon. 8 cm.
 38/ c. Lubiana M. Inv. 1767. r. Mokronog, ae. lon. 9·2 cm.
 39/ c. Lubiana M. Inv. 2149. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 5 cm.
 40/ c. Lubiana M. Inv. 3146. r. Emona, Floriane-Gasse 32, ae. lon. 6·2 cm.
 41/ c. Lubiana M. Inv. 3065. r. Emona, Wienerstrasse, Sepuler. 30, ae. lon. 6·3 cm.
 42/ c. Eisenstadt M. Inv. 16451. r. Riedlingsdorf (Rödöny) ae. lon. 5 cm.
 43/ c. Eisenstadt M. Inv. 16709. r. Föllik, ae. lon. 8 cm.
 44/ c. Eisenstadt M. Inv. 3911/9. r. Rotenturm (Vasvörösvár), ae. lon. 5·5 cm.
 45/ c. Szombathely M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 3·9 cm.
 46/ c. Szombathely M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5·9 cm.
 47/ c. Szombathely M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5·5 cm.
 48/ c. Szombathely M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 6·3 cm.
 49/ c. Wienerneustadt M. Inv. — r. Wienerneustadt, ae. lon. 7·5 cm.
 50/ c. Wienerneustadt M. Inv. — r. Wienerneustadt, ae. lon. 4·3 cm.
 51/ c. Pettau M. Inv. — r. Haidin, ae. lon. 7·5 cm.
 52/ c. Pécs M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5·7 cm.
 53/ c. Győr M. Inv. — r. Koroncópuszta, ae. lon. 6·4 cm.
 54/ c. Keszthely M. Inv. 5279. r. Velemszentvid, ae. lon. 6 cm.
 55/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 3·8 cm.
 56/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Pannonia, ae. (fragm. 13 similes).
 57/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 1483. r. Cilli, ae. lon. 9 cm.
 58/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 4 cm.
 59/ c. Marburg M. Inv. — r. Haidin, ae. lon. 9 cm.
 60/ c. Marburg M. Inv. — r. Haidin, ae. lon. 9·8 cm.
 61/ c. Marburg M. Inv. GB. 10. lz. 1518. r. Unt. Haidin, ferr. lon. 8 cm.

- 62/ c. Marburg M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 7 cm.
 63/ c. Marburg M. Inv. GB. 10. 2477. r. Unt. Haidin, ae. lon. 7·2 cm.
 64/ c. Graz M. Inv. 7244. r. Ober-Haidin, ae. lon. 5·3 cm (fragm.).
 65/ c. Graz M. Inv. 6292. r. Cilli, ae. lon. 12·5 cm.
 66/ c. Graz M. Inv. 7571. r. Poetovio, ae. lon. 9·4 cm.
 67/ c. Graz M. Inv. 7438. r. Poetovio, ae. lon. 10·4 cm.
 68/ c. Graz M. Inv. 9340. r. Ober-Haidin, ae. lon. 9·3 cm.
 69/ c. Graz M. Inv. 7830. r. Poetovio, ae. lon. 4·3 cm.
 70/ c. Graz M. Inv. 9389. r. Poetovio, ae. lon. 7·5 cm.
 71/ c. Graz M. Inv. 6286. r. Cilli, ae. lon. 6·3 cm.
 72/ c. Graz M. Inv. 9383. r. Poetovio, sepulcr. 1. ae. lon. 6·2 cm.
 73/ c. Graz M. Inv. 6287. r. Cilli, ae. lon. 8·5 cm.
 74/ c. Graz M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 11·7 cm.
 75/ c. Graz M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 12 cm.
 76/ c. Graz M. Inv. 7027. r. Poetovio, ae. lon. 7 cm.
 77/ c. Graz M. Inv. 6688. r. Poetovio, ae. lon. 8·8 cm.
 78/ c. Graz M. Inv. 7747. r. Poetovio, ae. lon. 8·5 cm.
 79/ c. Graz M. Inv. 7420. r. Poetovio, sepulcr. 23, ae. lon. 7·3 cm.
 80/ c. Graz M. Inv. 7417. r. Poetovio, sepulcr. 23, ae. lon. 11·4 cm.
 81/ c. Deutschaltenburg M. Inv. D. 60. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
 82/ c. Deutschaltenburg M. Inv. D. 61. r. Carnuntum, ae. lon. 6·3 cm.
 83/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 6·6 cm.
 84/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Pannonia, ae. (fragm.) 4 similes.
 85/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 15/1890. 3. r. Pannonia, ae. lon. 7 cm.
 86/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·2 cm.
 87/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·4 cm.
 88/ c. Wien Mus. Niederdonau Inv. 3905. r. Schwechat, ae. lon. 5·3 cm.
 89/ c. Röm. Mus., der Stadt Wien, Inv. I. n. 1548. r. Vindobona, Kleistgasse,
 ae. lon. 5·3 cm.
 90/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 6 cm.
 91/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 5·6 cm.
 92/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 7 cm.
 93/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 7 cm.
 94/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Pinkafeld (Pinkafő), ae. lon. 5·7 cm.
 95/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Müllendorf (Száravám), ae. lon. 7·2 cm.
 96/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Koroncópuszta, ae. lon. 7·2 cm.
 97/ c. Wien Naturhistorisches M. Inv. 33272, r. Otok, ae. lon. 13·6 cm.
 98/ c. Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, Deák-tér, ae. lon. 5 cm.
 99/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 7·7 cm.
 100/ c. Keszthely M. Inv. — r. Fenékpuszta, ae. (fragm.).
 101/ c. Pécs M. Inv. — r. Dunaszekcső, ae. lon. 8·8 cm.
 102/ c. Győr M. Inv. — r. Kisbér, ae. lon. 5 cm.

IV. tábla 4, 5.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. 162. r. Neviodunum, ae. lon. 9·4 cm.
- 2/ c. Lubiana M. Inv. 161. r. Pannonia, ae. lon. 9·5 cm.
- 3/ c. Lubiana M. Inv. 182. r. Neviodunum, ae. lon. 7·5 cm.
- 4/ c. Graz M. Inv. 7803. r. Poetovio, Sepulcr. 13, ae. lon. 12·8 cm.
- 5/ c. Marburg M. Inv. G.B. 10. lz. 779. r. Ober-Haidin, ae. lon. 9·7 cm.
- 6/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 25/1892. r. Regöly, ae. lon. 7 cm.

IV. tábla 6.

- 1/ c. Marburg M. Inv. G. B. 10. lz. 715. r. Ober-Haidin, ae. lon. 9·6 cm.
- 2/ c. Graz M. Inv. 7744. r. Poetovio, ae. lon. 7·4 cm.
- 3/ c. Graz M. Inv. 7416. r. Poetovio, sepulcr. 23, ae. lon. 6·2 cm.
- 4/ c. Graz M. Inv. 7574. r. Poetovio, spulcr. 105, ae. lon. 7·8 cm.
- 5/ c. Graz M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 7·2 cm.
- 6/ c. Petronell M. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 7/ c. Keszthely M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5·2 cm.
- 8/ c. Keszthely M. Inv. 5270. r. Csabrendek, ae. lon. 7 cm.
- 9/ c. Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, Deák-tér, ae. lon. 5·8 cm.
- 10/ c. Pettau M. Inv. 77. r. Poetovio, ae. lon. 6 cm.
- 11/ c. Pettau M. Inv. 74. r. Poetovio, ae. lon. 7·3 cm.
- 12/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5·9 cm.
- 13/ c. Lubiana M. Inv. 173. r. Pannonia, ae. lon. 6 cm.
- 14/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5 cm.
- 15/ c. Lubiana M. Inv. 160. r. Neviodunum, ae. lon. 9·5 cm.
- 16/ c. Lubiana M. Inv. 1900. r. Pannonia, ae. lon. 4 cm.
- 17/ c. Lubiana M. Inv. 1720. r. Grafenbrunn, ae. lon. 6·5 cm.
- 18/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 152/1885. 369. r. Brigetio, castr. ae. lon. 7 cm.
- 19/ c. Deutschaltenburg M. Inv. D. 57. r. Carnuntum, ae. lon. 5·5 cm.
- 20/ c. Deutschaltenburg M. Inv. 56. r. Carnuntum, ae. lon. 4·6 cm.
- 21/ c. Deutschaltenburg M. Inv. 55. r. Carnuntum, ae. lon. 4·2 cm.
- 22/ c. Deutschaltenburg M. Inv. F. B. 268. r. Carnuntum, ae. lon. 7·3 cm.
- 23/ c. Deutschaltenburg M. Inv. F. B. 577. r. Carnuntum, ae. lon. 7·6 cm.
- 24/ c. Eisenstadt M. Inv. 4217. r. Müllendorf (Száravám), ae. lon. 7 cm.
- 25/ c. Eisenstadt M. Inv. 635. r. Bruckmeierhof, tumulus, ae. lon. 6 cm.
- 26/ c. Szőny, coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 6 cm.

Kovrig I. tábla 7. Tömör tűtartójú fibulák.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. 210. r. Neviodunum, ae. lon. 5·5 cm.
- 2/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5·4 cm.
- 3/ c. Deutschaltenburg M. Inv. D. 58. r. Carnuntum, ae. lon. 5·4 cm.
- 4/ c. Szőny, coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 5·8 cm.
- 5/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 5·8 cm.

IV. tábla 8, 11.

1/ c. Lubiana M. Inv. 1770. r. Mokronog, ferr. lon. 6 cm.

Kétgombos fibula töredékek.

- 1/ c. Graz M. Inv. 7650. r. Poetovio, sepulcr. 20, ae. lon. 9·7 cm.
- 2/ c. Graz M. Inv. 8704. r. Poetovio, sepulcr. 13, ae. lon. 6·5 cm.
- 3/ c. Graz M. Inv. 7818. r. Poetovio, sepulcr. 28, ae. lon. 12 cm.
- 4/ c. Graz M. Inv. 7817. r. Poetovio, sepulcr. 28, ae. lon. 6·5 cm.
- 5/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 26/1905., 9—11. r. Batta, ae. lon. 6·5 cm.
- 6/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 26/1905., 9—11. r. Batta, ae. lon. 7·5 cm.
- 7/ c. Lubiana M. Inv. 3776. r. Rudolfswerth, ae. lon. 7·8 cm.
- 8/ c. Lubiana M. Inv. 2964. r. Vinivrh, ae. lon. 6·4 cm.
- 9/ c. Lubiana M. Inv. 2964. r. Vinivrh, ae. lon. 8 cm.
- 10/ c. Lubiana M. Inv. 2960. r. Vinivrh, ae. lon. 7·2 cm.
- 11/ c. Lubiana M. Inv. 226. r. Neviodonum, ae. lon. 6 cm.
- 12/ c. Lubiana M. Inv. 3767. r. Rudolfswerth, ae. lon. 6·4 cm.
- 13/ c. Lubiana M. Inv. 3391. r. Poetovio, ae. lon. 4 cm.
- 14/ c. Lubiana M. Inv. 3368. r. Poetovio, ae. lon. 5·5 cm.
- 15/ c. Lubiana M. Inv. 5118. r. Krainburg, sepulcr. 166, ae. lon. 5 cm.
- 16/ c. Lubiana M. Inv. 1745. r. Rudolfswerth, ae. lon. 13·7 cm.
- 17/ c. Eisenstadt M. Inv. 3911. r. Rothenturm (Vasvörösvár), ae. lon. 3·5 cm.

5. Egygombos, erősprofilu fibulák.

IV. tábla 8, megfelel Kovrig V. tábla 40 típusának.

- 1/ c. Esztergom M. Inv. — r. Szenttamás, ae. lon. 5·7 cm.
- 2/ c. Székesfehérvár M. Inv. 8177. r. Vál, Pogányvár, ae. lon. 11 cm.
- 3/ c. Székesfehérvár M. Inv. 343. r. Com. Fehér, ae. lon. 6·3 cm.
- 4/ c. Esztergom M. Inv. — r. Szenttamás, ae. lon. 5·5 cm.
- 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 9 cm.
- 6/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·5 cm.
- 7/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
- 8/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·4 cm.
- 9/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 5 cm.
- 10/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7 cm.
- 11/ c. Graz M. Inv. 6691. r. Poetovio, ae. lon. 6 cm.
- 12/ c. Graz M. Inv. 6284. r. Gili, ae. lon. 6·2 cm.
- 13/ c. Pannonhalma M. Inv. — r. Báránd, ae. lon. 5·8 cm.
- 14/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 142/1895., 66. r. Törökbálint, Óhegy, ae. lon. 4·5 cm.
- 15/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 26/1905., 9—11. r. Batta, ae. lon. 4·5 cm.
- 16/ c. Eisenstadt M. Inv. 15123. r. Pannonia, ae. lon. 6·5 cm.

- 17/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Müllendorf (Százavám), ae. lon. 10 cm.
- 18/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Drassburg (Darufalva), ae. lon. 6·5 cm.
- 19/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Müllendorf (Százavám), ae. lon. 6·5 cm.
- 20/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5 cm.
- 21/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 6 cm.
- 22/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 7·7 cm.
- 23/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 1427. r. Pannonia, ae. lon. 9·3 cm.
- 24/ c. Lubiana M. Inv. 1895. r. Pannonia, ae. lon. 6·4 cm.
- 25/ c. Lubiana M. Inv. 1895. r. Pannonia, ae. lon. 6·6 cm.
- 26/ c. Lubiana M. Inv. 189. r. Nevioudunum, ae. lon. 9 cm.
- 27/ c. Lubiana M. Inv. — r. Smarjeta, ae. lon. 9·5 cm.
- 28/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 19010. r. Siscia, ae. lon. 5·6 cm.
- 29/ c. Keszthely M. Inv. 5306. r. Savaria, ae. lon. 5·8 cm.
- 30/ c. Deuschaltenburg M. Inv. F. B. 278. r. Carnuntum, ae. lon. 7·3 cm.
- 31/ c. Deuschaltenburg M. Inv. D. 64. r. Carnuntum, ae. lon. 7 cm.
- 32/ c. Deuschaltenburg M. Inv. D. 66, r. Carnuntum, ae., lon. 6·5 cm.

A tüttartó több lyukasztással díszített.

- 1/ c. Eisenstadt M. Inv. 4222. r. Müllendorf, (Százavám) ae., (fragm.).
- 2/ c. Szombathely M. Inv. 102. r. Pannonia, ae., lon. 6·4 cm.
- 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae., lon. 6·5 cm.

Kovrig V. tábla 41, 43, 49. A tüttartót hármass lyukasztás díszíti.

- 1/ c. Róm. Mus. der Stadt Wien, Inv. — r. Vindobona, ae., lon. 7 cm.
- 2/ c. Lubiana M. Inv. 2147, r. Gradise na Cepni, e., lon. 6·6 cm.
- 3/ c. Lubiana M. Inv. 2981, r. Nevioudunum, ae., lon. 5·7 cm.
- 4/ c. Lubiana M. Inv. 137, r. Nevioudunum, ae., lon. 10 cm.
- 5/ c. Lubiana M. Inv. 152. r. Nevioudunum, ae. lon. 6·5 cm.
- 6/ c. Lubiana M. Inv. 3334. r. Pannonia, ae. lon. 7·8 cm.
- 7/ c. Lubiana M. Inv. — r. Smarjeta, ae. lon. 12 cm.
- 8/ c. Lubiana M. Inv. — r. Smarjeta, ae. lon. 7 cm.
- 9/ c. Lubiana M. Inv. — r. Emona, ae. (fragm.).
- 10/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 36490—36492. r. Vinivrh, arg. lon. 7·8 cm.
- 11/ c. Wien Naturhistorisches M. Inv. 36490—36492. r. Vinivrh, arg. lon. 7·8 cm.
- 12/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 19009. r. Siscia, ae. lon. 7 cm.
- 13/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 19003. r. Siscia, ae. lon. 7 cm.
- 14/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 33497. r. Krakna, ae. lon. 8·2 cm.
- 15/ c. Aquineum M. Inv. 171. r. Aquineum, ae. lon. 7·2 cm. similes.
- 16/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 7 cm.
- 17/ c. Székesfehérvár M. Inv. 342. r. Com. Fehér, ae. lon. 6·5 cm.
- 18/ c. Székesfehérvár M. Inv. 341. r. Com. Fehér, ae. lon. 4·3 cm.
- 19/ c. Szombathely M. Inv. 236. r. Velemszentvid, ae. lon. 6·9 cm.
- 20/ c. Keszthely M. Inv. 5276. r. Savaria, ae. lon. 6·4 cm.

- 21/ c. Keszthely M. Inv. 5246. r. Savaria, ae. lon. 6·4 cm.
 22/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 5·8 cm.
 23/ c. Szekszárd M. Inv. L. I/1935. l. r. Felsőnyék, ae. lon. 6·5 cm.
 24/ c. Petronell M. Inv. — r. Carnuntum, ae.
 25/ c. Petronell M. Inv. — r. Carnuntum, ae.
 26/ c. Eisenstadt M. Inv. 11987. r. Müllendorf (Száravám), ae. lon. 4·8 cm.
 27/ c. Eisenstadt M. Inv. 16329. r. Stinkenbrunn (Büköskút), ae. lon. 7·3 cm.
 28/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Donnerskirchen (Fehértőfehéregyháza), ae.
 29/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Donnerskirchen (Fehértőfehéregyháza), ae. lon.
 6·2 cm.
 30/ c. Eisenstadt M. Inv. 4706. r. Schützen (Sérc), ae. lon. 6·3 cm.
 31/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·6 cm.
 32/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·6 cm.
 33/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·8 cm.
 34/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·1 cm.
 35/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·3 cm.
 36/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·2 cm.
 37/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 6 cm.
 38/ c. Marburg M. Inv. 2274/9. r. Poetovio, ae. lon. 5·5 cm.
 39/ c. Röm. Mus. der Stadt Wien, Inv. I. N. 1338. r. Vindobona, Rennweg, ae.
 lon. 7·2 cm.
 40/ c. Hódmezővásárhely M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 7 cm.
 41/ c. Esztergom M. Inv. — r. Esztergom, ae. lon. 6·2 cm.

IV. tábla 9, megfelel Kovrig V. tábla 42, 44-nek.

- 1/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 19010. r. Siscia, ae. (fram.).
 2/ c. Szöny, Coll. Kállay. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 6 cm.
 3/ c. Szöny, Coll. Kállay. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 6·5 cm.
 4/ c. Székesfehérvár M. Inv. 346. r. Com. Fehér, ae. lon. 6·5 cm.
 5/ c. Graz M. Inv. 7278. r. Poetovio, ae. lon. 5·4 cm.
 6/ c. Graz M. Inv. 7832. r. Poetovio, ae. lon. 4·6 cm.
 7/ c. Graz M. Inv. 7376. r. Poetovio, sepulcr. 13, ae. lon. 6·5 cm.
 8/ c. Graz M. Inv. 7811. r. Poetovio, sepulcr. 17, ae. lon. 7·1 cm.
 9/ c. Graz M. Inv. 6868. r. Poetovio, ae. lon. 4·1 cm.
 10/ c. Graz M. Inv. 6872. r. Poetovio, ae. lon. 4·4 cm.
 11/ c. Graz M. Inv. 7632. r. Poetovio, ae. lon. 5 cm.
 12/ c. Graz M. Inv. 7731. r. Poetovio, sepulcr. 5, ae. lon. 4·4 cm.
 13/ c. Graz M. Inv. 2821. r. Pannonia, ae. lon. 4·4 cm.
 14/ c. Graz M. Inv. 7755. r. Poetovio, sepulcr. 5, ae. lon. 4·8 cm.
 15/ c. Graz M. Inv. 7625. r. Poetovio, sepulcr. 18, ae. lon. 5·3 cm.
 16/ c. Graz M. Inv. 6881. r. Poetovio, ae. lon. 6·3 cm.
 17/ c. Graz M. Inv. 9378. r. Poetovio, sepulcr. 108, ae. lon. 5·8 cm.
 18/ c. Graz M. Inv. 7609. r. Poetovio, sepulcr. 20, ae. lon. 7·4 cm.

- 19/ c. Graz M. Inv. 7291. r. Poetovio, ae. lon. 3·1 cm.
 20/ c. Graz M. Inv. 7596. r. Poetovio, sepulcr. 1, ae. lon. 4 cm.
 21/ c. Graz M. Inv. 7598. r. Poetovio, sepulcr. 3, ae. lon. 4·5 cm.
 22/ c. Graz M. Inv. 9379. r. Poetovio, ae. lon. 5·2 cm.
 23/ c. Graz M. Inv. 1862. r. Poetovio, ae. lon. 4·5 cm.
 24/ c. Szekszárd M. Inv. R. 5 : 938—6. r. Regöly, ae. lon. 7 cm.
 25/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Bába, ae. lon. 5·7 cm.
 26/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 4·1 cm.
 27/ c. Szekszárd M. Inv. R. 5 : 1939. 13. r. Regöly, ae. lon. 5·5 cm.
 28/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 3·8 cm.
 29/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae.
 30/ c. Szekszárd M. Inv. 45/1933. 5. r. Com. Tolna, ae. lon.?
 31/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 3·5 cm.
 32/ c. Lubiana M. Inv. 1454. r. Rudolfswerth, ae. lon. 6·1 cm.
 33/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5·3 cm.
 34/ c. Lubiana M. Inv. 151. r. Pannonia, ae. lon. 5·3 cm.
 35/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5·5 cm.
 36/ c. Lubiana M. Inv. 152. r. Pannonia, ae. lon. 5·3 cm.
 37/ c. Lubiana M. Inv. 1455. r. Rudolfswerth, ae. lon. 6·2 cm.
 38/ c. Lubiana M. Inv. — r. Rudolfswerth, ae. lon. 5 cm.
 39/ c. Lubiana M. Inv. 3318. r. Vinivrh, ae. lon. 3·5 cm.
 40/ c. Lubiana M. Inv. 1629. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 5·5 cm.
 41/ c. Lubiana M. Inv. 1630. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 4·5 cm.
 42/ c. Lubiana M. Inv. 1631. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 3 cm.
 43/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 8 cm.
 44/ c. Lubiana M. Inv. 141. r. Neviodunum, ae. lon. 7 cm.
 45/ c. Lubiana M. Inv. — r. Neviodunum, ae. lon. 6 cm.
 46/ c. Lubiana M. Inv. 214. r. Neviodunum, ae. lon. 4·5 cm.
 47/ c. Lubiana M. Inv. 241. r. Neviodunum, ae. lon. 5·8 cm.
 48/ c. Lubiana M. Inv. 231. r. Neviodunum, ae. lon. 6 cm.
 49/ c. Lubiana M. Inv. 150. r. Neviodunum, ae. lon. 5 cm.
 50/ c. Lubiana M. Inv. — r. Neviodunum, ae. lon. 4 cm.
 51/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5 cm.
 52/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 4·6 cm.
 53/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 4·6 cm.
 54/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 4·3 cm.
 55/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 4 cm.
 56/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 6·3 cm.
 57/ c. Lubiana M. Inv. 219. r. Pannonia, ae. lon. 3·9 cm.
 58/ c. Lubiana M. Inv. 144. r. Neviodunum, ae. lon. 6 cm.
 59/ c. Lubiana M. Inv. 140. r. Neviodunum, ae. lon. 7·2 cm.
 60/ c. Lubiana M. Inv. 1898. r. Pannonia, ae. lon. 4 cm.
 61/ c. Lubiana M. Inv. 1807. r. Pannonia, ae. lon. 6 cm.
 62/ c. Lubiana M. Inv. 3319. r. Vinivrh, ae. lon. 3·5 cm.

- 63/ c. Lubiana M. Inv. 3066. r. Emona, Wienerstrasse, sepulcr. 30, ae. lon. 4·2 cm.
 64/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 6·3 cm.
 65/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Kisbér, ae. lon. 5·7 cm.
 66/ c. Sopron, M. Inv. — r. Scarabantia, Deák-tér, ae. lon. 5 cm.
 67/ c. Osijek M. Inv. 5325. r. Mursa, ae. lon. 6·3 cm.
 68/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 5·2 cm.
 69/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 6·3 cm.
 70/ c. Osijek M. Inv. 1121. r. Mursa, ae. lon. 5 cm.
 71/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 4·2 cm. (2 similes).
 72/ c. Pécs M. Inv. 859/3. r. Sopianae, ae. (fragm.).
 73/ c. Pécs M. Inv. 859/2. r. Sopianae, ae. lon. 5 cm.
 74/ c. Szombathely M. Inv. — r. Velemszentvid, ae. lon. 6·1 cm.
 75/ c. Szombathely M. Inv. 109. r. Pannonia, ae. lon. 9·5 cm.
 76/ c. Szombathely M. Inv. 114. r. Pannonia, ae. lon. 6 cm.
 77/ c. Szombathely M. Inv. 107. r. Pannonia, ae. lon. 6·1 cm.
 78/ c. Szombathely M. Inv. 99. r. Pannonia, ae. lon. 5 cm.
 79/ c. Szombathely M. Inv. 95. r. Pannonia, ae. lon. 4·6 cm.
 80/ c. Szombathely M. Inv. 111. r. Pannonia, ae. lon. 5 cm.
 81/ c. Szombathely M. Inv. 108. r. Pannonia, ae. lon. 5·3 cm.
 82/ c. Székesfehérvár M. Inv. 344. r. Com. Fejér, ae. lon. 6·4 cm.
 83/ c. Győr M. Inv. 263. r. Tényő, ae. lon. 5·3 cm.
 84/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 1428. r. Baden, ae. lon. 6 cm.
 85/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VII. 482/a r. Cilli, ae. lon. 4·6 cm.
 86/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 1368/a r. Pannonia, ae. lon. 5 cm.
 87/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·8 cm.
 88/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 43. r. Pannonia, ae. lon. 4·7 cm.
 89/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Pannonia, ae. (fragm.) (7 similes.).
 90/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 6·2 cm. (3 similes.).
 91/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 2897. r. Pannonia, ae. lon. 5·3 cm.
 92/ c. Eisenstadt M. Inv. 4211. r. Müllendorf (Száravám), ae. lon. 4·8 cm.
 93/ c. Eisenstadt M. Inv. 4360. r. Müllendorf (Száravám), ae. (fragm.).
 94/ c. Eisenstadt M. Inv. 4361. r. Müllendorf (Száravám), ae. lon. 4·8 cm.
 95/ c. Eisenstadt M. Inv. 15180. r. Drassburg (Darufalva), ae. lon. 4·3 cm.
 96/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Donnerskirchen (Fertőféhéregyháza), ae. (fragm.).
 97/ c. Eisenstadt M. Inv. 4214. r. Müllendorf (Száravám), ae. lon. 5·5 cm.
 98/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1416. 1888. r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.
 99/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 152/1885., 381. r. Brigetio, castrum, ae. lon. 4·6 cm.
 100/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·5 cm.
 101/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·2 cm.
 102/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·8 cm.
 103/ c. Zágráb M. Inv. 22. r. Siscia, ae. lon. 5·5 cm.
 104/ c. Zágráb M. Inv. 23. r. Siscia, ae. lon. 5·5 cm.
 105/ c. Zágráb M. Inv. 19. r. Siscia, ae. lon. 6·5 cm.
 106/ c. Zágráb M. Inv. 15. — r. Siscia, ae. lon. 6·3 cm.

- 107/ c. Zágráb M. Inv. Sotin, ae. lon. 6 cm.
 108/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 4·2 cm.
 109/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 6·7 cm.
 110/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·7 cm.
 111/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·3 cm.
 112/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4 cm.
 113/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·1 cm.
 114/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 6·5 cm.
 115/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 4·5 cm.
 116/ c. Marburg M. Inv. GB. 10 : lz. 1910. r. Unt. Haidin, ae. lon. 4·5 cm.
 117/ c. Pannonhalma M. Inv. — r. Ravazd? ae. lon. 5·3 cm.
 118/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 6·5 cm.
 119/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 5·2 cm.
 120/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4·6 cm.
 121/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 7 cm.
 122/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 5 cm.
 123/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 6·4 cm.
 124/ c. Keszthely M. Inv. 4422. r. Fenékpusztá, ae. lon. 4·1 cm.
 125/ c. Keszthely M. Inv. 4048. r. Keszthely, ae. lon. 4·6 cm.
 126/ c. Keszthely M. Inv. 4050. r. Keszthely, ae. lon. 4·4 cm.
 127/ c. Keszthely M. Inv. 40601. r. Keszthely, ae. lon. 5·5 cm.
 128/ c. Keszthely M. Inv. 1183, 3528. r. Fenékpusztá, ae. lon. 6·1 cm.
 129/ c. Keszthely M. Inv. 5211. r. Savaria, ae. lon. 4 cm.
 130/ c. Keszthely M. Inv. 5210. r. Savaria, ae. lon. 4·3 cm.
 131/ c. Keszthely, M. Inv. 5277. r. Savaria, ae. lon. 5·5 cm.
 132/ c. Keszthely M. Inv. 5287. r. Savaria, ae. lon. 4 cm.
 133/ c. Deutschaltenburg M. Inv. FV. 272. r. Carnuntum, ae. lon. 7·6 cm.
 134/ c. Deutschaltenburg M. Inv. D. 47. r. Carnuntum, ae. lon. 5 cm.
 135/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B 24. r. Carnuntum, ae. lon. 3·6 cm.
 136/ c. Deutschaltenburg M. Inv. D 26. r. Carnuntum. ae. lon. 4·6 cm.
 137/ c. Deutschaltenburg M. Inv. D 12. r. Carnuntum, ae. lon. 5 cm.
 138/ c. Deutschaltenburg M. Inv. D 28. r. Carnuntum, ae. lon. 4·6 cm.
 139/ c. Deutschaltenburg M. Inv. D 25. r. Carnuntum. ae. lon. 4·1 cm.
 140/ c. Deutschaltenburg M. Inv. D 45. r. Carnuntum, ae. lon. 5 cm.
 141/ c. Deutschaltenburg M. Inv. D 27. r. Carnuntum, ae. lon. 4·5 cm.
 142/ c. Deutschaltenburg M. Inv. D 38. r. Carnuntum, ae. lon. 5·6 cm.
 143/ c. Győr M. Inv. 281. r. Tényő, ae. lon. 5 cm.
 144/ c. Esztergom M. Inv. — r. Szenttamás, ae. lon. 4·4 cm.
 145/ c. Pécs M. Inv. — r. Dunaszekcső, ae. (fram.)

A tütartót egy lyukasztás díszíti.

- 1/ c. Graz M. Inv. 6869. r. Poetovio, ae. lon. 4 cm.
 2/ c. Graz M. Inv. 7173. r. Poetovio, ae. lon. 4·8 cm.
 3/ c. Graz M. Inv. 7395. r. Poetovio, ae. lon. 5·5 cm.

- 4/ e. Szekszárd M. Inv. R. 5: 938. r. Com. Tolna, ae. lon. 4·8 cm.
- 5/ e. Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 5·8 cm.
- 6/ e. Marburg M. Inv. GB. lz. 1475. r. Unt. Haidin, ae. lon. 4·2 cm.
- 7/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
- 8/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. —.
- 9/ e. Keszthely M. Inv. 5053. r. Keszthely-Újmajor, ae. lon. 5·6 cm.
- 10/ e. Keszthely M. Inv. 3455. r. Keszthely, ae. lon. 4 cm.
- 11/ e. Keszthely M. Inv. 4143. r. Keszthely, ae. lon. 5·5 cm.
- 12/ e. Szombathely M. Inv. 110. r. Pannonia, ae. lon. 5·6 cm.
- 13/ e. Eisenstadt M. Inv. 4707. r. Schützen (Sérec), ae. lon. 4·3 cm.
- 14/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4118. r. Pannonia, ae. lon. 4·7 cm.
- 15/ e. Deutschaltenburg M. Inv. D 43. r. Carnuntum, ae. lon. 5·2 cm.
- 16/ c. Deutschaltenburg M. Inv. D 44 r. Carnuntum, ae. lon. 5 cm.
- 17/ e. Deutschaltenburg M. Inv. D 29. r. Carnuntum, ae. lon. 4·5 cm.
- 18/ e. Deutschaltenburg M. Inv. FB. 269. r. Carnuntum, ae. lon. 6·7 cm.
- 19/ e. Deutschaltenburg M. Inv. D 10. r. Carnuntum, ae. lon. 6·4 cm.

A tütartót több átyukasztás díszíti.

- 1/ e. Eisenstadt M. Inv. 4222. r. Müllendorf (Száravzám), ae. lon. —
- 2/ e. Szombathely M. Inv. 102. r. Pannonia, ae. lon. 6·4 cm.
- 3/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·5 cm.

IV. tábla 2, 5, megfelel Kovrig V. tábla 46, 47, 48 formáknak.

- 1/ e. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4·6 cm.
- 2/ c. Aquincum, M. Inv. — r. Aquincum, ae. lon. 6·1 cm.
- 3/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 7·2 cm.
- 4/ c. Römisches M. der Stadt Wien, Inv. — r. Vindobona, Rennweg, ae. (fragm.).
- 5/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 6·2 cm (2 similes.).
- 6/ c. Römisches M. der Stadt Wien, Inv. — r. Vindobona, ae. lon. 5·5 cm.
- 7/ e. Römisches M. der Stadt Wien, Inv. — r. Vindobona, ae. lon. 5·5 cm.
- 8/ e. Marburg M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 5 cm.
- 9/ e. Marburg M. Inv. GB. lz. 1346. r. Unt. Haidin, ae. lon. 6 cm.
- 10/ e. Lubiana M. Inv. — r. Rudolfswerth, ae. lon. 7 cm.
- 11/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 6 cm.
- 12/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5·9 cm.
- 13/ e. Lubiana M. Inv. 2150. r. Emona, ae. lon. 5·7 cm.
- 14/ c. Lubiana M. Inv. 216. r. Nevioudunum, ae. lon. 4·5 cm.
- 15/ c. Lubiana M. Inv. 1731. r. Treffen, ae. lon. 6·2 cm.
- 16/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ferr. lon. 6 cm.
- 17/ e. Lubiana M. Inv. 1718. r. Grafenbrunn, ae. lon. 4·6 cm.
- 18/ c. Lubiana M. Inv. 1719. r. Grafenbrunn, ae. lon. 4·4 cm.
- 19/ e. Lubiana M. Inv. 186. r. Nevioudunum, ferr. lon. 5·5 cm.
- 20/ e. Lubiana M. Inv. 218. r. Nevioudunum, ae. lon. 6 cm.

- 21 /c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5 cm.
 22 /c. Lubiana M. Inv. 1903. r. Pannonia, ae. lon. 6·5 cm.
 23 /c. Lubiana M. Inv. 2949. r. Pannonia, ae. lon. 4·5 cm.
 24 /c. Lubiana M. Inv. 1902. r. Pannonia, ae. lon. 4·5 cm.
 25 /c. Lubiana M. Inv. 1904. r. Pannonia, ae. lon. 5·8 cm.
 26 /c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5·6 cm.
 27 /c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·2 cm.
 28 /c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm (60 similes.).
 29 /c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 6·5 cm.
 30 /c. Veszprém M. Inv. — r. Veszprém, ae. lon. 4·8 cm.
 31 /c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Csákberény, ae. lon. 6 cm (2 similes).
 32 /c. Pettau M. Inv. — r. Haidina, ae. lon. 6 cm.
 33 /c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 7·3 cm.
 34 /c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4·4 cm.
 35 /c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 7·3 cm.
 36 /c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4·1 cm.
 37 /c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 7 cm.
 38 /c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 5·1 cm.
 39 /c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4·1 cm.
 40 /c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 5·8 cm.
 41 /c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 8 cm.
 42 /c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 5·5 cm.
 43 /c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 5·1 cm.
 44 /c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4·6 cm.
 45 /c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 7·2 cm.
 46 /c. Graz M. Inv. 7633. r. Poetovio, ae. lon. 4·7 cm.
 47 /c. Graz M. Inv. 7442. r. Poetovio, sepulcr. 61., ae. lon. 4·5 cm.
 48 /c. Graz M. Inv. 7411. r. Poetovio, sepulcr. 10, ae. lon. 3·5 cm.
 49 /c. Graz M. Inv. 7782. r. Poetovio, sepulcr. 159, ae. lon. 7 cm.
 50 /c. Graz M. Inv. 7172. r. Poetovio, ae. lon. 6·4 cm.
 51 /c. Graz M. Inv. 7535. r. Poetovio, ae. lon. 6 cm.
 52 /c. Graz M. Inv. 7691. r. Poetovio, sepulcr. 9, ae. lon. 6·4 cm.
 53 /c. Graz M. Inv. 6878. r. Poetovio, ae. lon. 5 cm.
 54 /c. Szőny, Coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 6·5 cm.
 55 /c. Szőny, Coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 9 cm.
 56 /c. Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 9·5 cm.
 57 /c. Szombathely M. Inv. 79. r. Pannonia, ae. lon. 5·1 cm.
 58 /c. Osijek M. Inv. 3388. r. Mursa, ae. lon. 7·2 cm.
 59 /c. Keszthely M. Inv. 5308. r. Savaria, ae. lon. 4·6 cm.
 60 /c. Keszthely, M. Inv. 4045. r. Keszthely, ae. lon. 6·6 cm.
 61 /c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Vindobona, ae. lon. 5·8 cm.
 62 /c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 1426. r. Pannonia, ae. lon. 7 cm.
 63 /c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5·5 cm.
 64 /c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4135. r. Brigetio, ae. lon. 6 cm.

- 65/ c. Eisenstadt M. Inv. 163321 r. Stinkenbrunn (Büdöskút), ae. lon. 6·4 cm.
 66/ c. Eisenstadt M. Inv. 3911/35. r. Pannonia, ae. lon. 6·2 cm.
 67/ e. Budapest, Coll. Fleissig, Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 2·8 cm.

IV. tábla 12 megfelel Kovrig 54-nek.

- 1/ c. Székesfehérvár M. Inv. — r. Com. Fejér, ae. lon. 5·8 cm.
 2/ c. Székesfehérvár M. Inv. — r. Dunaadony, ae. lon. 5·8 cm.
 3/ c. Szombathely M. Inv. — r. Fenékpusztá, ae. lon. 6 cm.
 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Tömörd, ae. lon. 5·5 cm.
 5/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Gyórszentmárton, ae.
 6/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Csécsény, ae. lon. 3·1 cm.
 7/ c. Deuschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 4·2 cm.
 8/ c. Deuschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 4·5 cm.
 9/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Müllendorf (Száravám), ae. lon. 5·5 cm.
 10/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Müllendorf (Száravám), ae. lon. 5·5 cm.
 11/ c. Marburg M. Inv. — r. Petovio, ae. lon. 5 cm.
 12/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.
 13/ c. Szöny, Coll. Kállay Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4·5 cm.
 14/ c. Szekszárd M. Inv. R. 5. 938.—17. r. Com. Tolna, ae. lon. 5·5 cm.
 15/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 27/1894. r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.
 16/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 27/1894. r. Brigetio, ae. lon. 4·7 cm.
 17/ c. Petronell, Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
 18/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
 19/ c. Römisches M. der Stadt Wien. Inv. IN. 1801. r. Vindobona, Singerstrasse,
 ae. lon. 5·3 cm.
 20/ c. Römisches M. der Stadt Wien, Inv. IN. 1546. r. Vindobona, Rennweg, ae.
 lon. 5·2 cm.
 21/ c. Baden M. Inv. — r. Komárom környéke, ae. lon. 4·6 cm.
 22/ c. Osijek M. Inv. 3395. r. Mursa, ae. lon. 4 cm.
 23/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 4·2 cm.
 24/ c. Osijek M. Inv. 3393. r. Mursa, ae. lon. 4·5 cm.
 25/ c. Osijek M. Inv. 3423. r. Mursa, ae. lon. 5 cm.
 26/ c. Keszthely M. Inv. 5296. r. Com. Zala, ae. lon. 4·3 cm.
 27/ c. Keszthely M. Inv. 5289. r. Zalasántó, ae. lon. 6·4 cm.
 28/ c. Lubiana M. Inv. 1643. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 5 cm.

Kovrig 50, 51-nek megfelelő formák.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. 248. r. Neviodunum, ae. lon. 5 cm.
 2/ c. Lubiana M. Inv. 146. r. Neviodunum, ae. lon. 5 cm.
 3/ c. Lubiana M. Inv. 245. r. Neviodunum, ae. lon. 5·5 cm.
 4/ c. Lubiana M. Inv. 235. r. Neviodunum, ae. lon. 5·5 cm.
 5/ c. Lubiana M. Inv. 217. r. Neviodunum, ae. lon. 4·8 cm.
 6/ c. Lubiana M. Inv. — r. Neviodunum, ae. lon. 3·8 cm.

- 7/ e. Lubiana M. Inv. 3550. r. Emona, ae. lon. 5·5 cm.
- 8/ e. Lubiana M. Inv. 1633. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 5 cm.
- 9/ e. Lubiana M. Inv. 1635. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 6 cm.
- 10/ e. Lubiana M. Inv. 266. r. Neviodunum, ae. lon. 3·1 cm.
- 11/ e. Lubiana M. Inv. 2654. r. Unter Altendorf, ae. lon. 5 cm.
- 12/ e. Lubiana M. Inv. 249. r. Neviodunum, ae. lon. 5 cm.
- 13/ e. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 4·3 cm.
- 14/ e. Lubiana M. Inv. 2625. r. Neviodunum, ae. lon. 3·1 cm.
- 15/ e. Lubiana M. Inv. 221. r. Neviodunum, ae. lon. 4·5 cm.
- 16/ e. Lubiana M. Inv. 236. r. Neviodunum, ae. lon. 5 cm.
- 17/ e. Lubiana M. Inv. 3770. r. Rudolfswerth, ae. lon. 4·9 cm.
- 18/ e. Lubiana M. Inv. — r. Rudolfswerth, ae. lon. 4·8 cm.
- 19/ e. Graz M. Inv. 9385. r. Poetovio, sepulcr. 3, ae. lon. 5·5 cm.
- 20/ e. Graz M. Inv. 7041. r. Poetovio, ae. lon. 4 cm.
- 21/ e. Graz M. Inv. 7735. r. Poetovio, sepulcr. 28, ae. lon. 4·5 cm.
- 22/ e. Graz M. Inv. 7649. r. Poetovio, sepulcr. 17, ae. lon. 4·1 cm.
- 23/ e. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5 cm.
- 24/ e. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4139. r. Brigetio, ae. lon. 5·5 cm.
- 25/ e. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4144. r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.
- 26/ e. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4141. r. Brigetio, ae. lon. 4·5 cm.
- 27/ e. Osijek M. Inv. 3392. r. Mursa, ae. lon. 5·2 cm.
- 28/ e. Veszprém M. Inv. 7369. r. Ácsteszer, ae. lon. 4·7 cm.
- 29/ e. Szekszárd M. Inv. R. 5: 938. 7. r. Regöly, ae. lon. 6·6 cm.
- 30/ e. Szekszárd M. Inv. — r. com. Tolna, ae. lon. 4·4 cm.
- 31/ e. Szekszárd M. Inv. — r. com. Tolna, ae. lon. 6·2 cm.
- 32/ e. Szekszárd M. Inv. — r. com. Tolna, ae. lon. 3·2 cm.
- 33/ e. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4·5 cm.
- 34/ e. Győr M. Inv. 279. r. Pannonia, ae. lon. 4·5 cm.
- 35/ e. Győr M. Inv. 239. r. Arrabona, ae. lon. 4·5 cm.
- 36/ e. Pannonhalma, M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5·5 cm.
- 37/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·5 cm.
- 38/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·8 cm.
- 39/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·7 cm.
- 40/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·3 cm.
- 41/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·5 cm.
- 42/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
- 43/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·5 cm.
- 44/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
- 45/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·5 cm.
- 46/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
- 47/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·7 cm.
- 48/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
- 49/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·9 cm.
- 50/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·8 cm.

- 51/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 52/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·8 cm.
 53/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·6 cm.
 54/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·2 cm.
 55/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 56/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·4 cm.
 57/ c. Marburg M. Inv. GB. lz. 1173. r. Unt. Haidin, ae. lon. 5·2 cm.
 58/ c. Szombathely M. Inv. 207. r. Pannonia, ae. lon. 4·2 cm.
 59/ c. Eisenstadt M. Inv. 11649. r. Loretto (Lorettom), ae. lon. 5 cm.
 60/ c. Eisenstadt M. Inv. 16390. r. Stinkenbrunn (Büdöskút), ae. lon. 5·3 cm.
 61/ c. Eisenstadt M. Inv. 4215. r. Müllendorf (Száravám), ae. lon. 5·7 cm.
 62/ c. Eisenstadt M. Inv. 4359. r. Müllendorf (Száravám), ae. (fram.).
 63/ c. Eisenstadt M. Inv. 4212. r. Müllendorf (Száravám), ae. lon. 5 cm.
 64/ c. Römisches M. der Stadt Wien. Inv. IN. 2461. r. Vindobona, ae. lon. 4 cm.
 65/ c. Römisches M. der Stadt Wien. Inv. IN. 247. r. Vindobona, ae. lon. 4·3 cm.
 66/ c. Römisches M. der Stadt Wien. Inv. IN. 246/2. r. Vindobona, ae. lon. 4·3 cm.
 67/ c. Römisches M. der Stadt Wien. Inv. 1800. r. Vindobona, Singerstrasse, ae. lon. 5·4 cm.
 68/ c. Keszthely M. Inv. 5007. r. Savaria, ae. lon. 5·5 cm.

Kovrig 53, 55-nek megfelelő formák.

- 1/ c. Győr M. Inv. — r. Kisbér, ae. lon. 5·2 cm.
 2/ c. Römisches M. der Stadt Wien, Inv. — r. Vindobona, Singerstrasse, ae.
 3/ c. Székesfehérvár M. Inv. 348. r. Com. Fehér, ae. lon. 6 cm.
 4/ c. Székesfehérvár M. Inv. 344. r. Com. Fehér, ae. lon. 6 cm.
 5/ c. Székesfehérvár M. Inv. 4748. r. Siófok, ae. lon. 6 cm.
 6/ c. Székesfehérvár M. Inv. 47/1907. 27. r. Intercisa, ae. lon. 5 cm.
 7/ c. Székesfehérvár M. Inv. — r. Lovasberény, ae. lon. 6·3 cm.
 8/ c. Székesfehérvár M. Inv. 283. r. Etyek, ae. lon. 6·5 cm.
 9/ c. Székesfehérvár M. Inv. 2508. r. Cece, ae. lon. 4 cm.
 10/ c. Székesfehérvár M. Inv. 349. r. Com. Fehér, ae. lon. 5·3 cm.
 11/ c. Székesfehérvár M. Inv. 1464. r. Anhamatia, ae. lon. 6 cm.
 12/ c. Deutschaltenburg M. Inv. D 79. r. Carnuntum, ae. lon. 5·5 cm.
 13/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1/1870. r. Sós-kút, ae. lon. 4·6 cm.
 14/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 47/1907. 27. r. Intercisa, ae. lon. 5·5 cm.
 15/ c. Szombathely M. Inv. 84. r. Fenékpusztá, ae. lon. 5·6 cm.
 16/ c. Szekszárd M. Inv. R. 5 : 938—5. r. Paks, ae. lon. 6·2 cm.
 17/ c. Szekszárd M. Inv. R. 75/1933. 20. r. Com. Tolna, ae. lon. 4·5 cm.
 18/ c. Szekszárd M. Inv. R. 5. 938—16. r. Com. Tolna, ae. lon. 6·3 cm.
 19/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 20/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 5·5 cm.
 21/ c. Marburg M. Inv. GB. 10. 3805. r. Haidina, ae. lon. 4 cm.
 22/ c. Lubiana M. Inv. 1916. r. Pannonia, ae. lon. 4·8 cm.
 23/ c. Lubiana M. Inv. 1915. r. Pannonia, ae. lon. 6 cm.

IV. tábla 1, 6, Kovrig 45. ábrának megfelelő formák.

- 1/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5 cm.
- 2/ c. Eisenstadt M. Inv. 4357. r. Müllendorf (Száravám), ae. lon. 4·5 cm.
- 3/ c. Eisenstadt M. Inv. 4245. r. Müllendorf (Száravám), ae. lon. 7 cm.
- 4/ c. Eisenstadt M. Inv. 4239. r. Müllendorf (Száravám), ae. lon. 7·5 cm.
- 5/ c. Eisenstadt M. Inv. 16331. r. Stinkenbrunn (Büdöskút), ae. lon. 6·5 cm.
- 6/ c. Eisenstadt M. Inv. 3911/5. r. Pannonia, ae. lon. 5·3 cm.
- 7/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4136. r. Brigetio, ae. lon. 5·2 cm.
- 8/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 3297. r. Pannonia, ae. lon. 5·3 cm.
- 9/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 3580. r. Pannonia, ae. lon. 3·3 cm.
- 10/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 1482. r. Cilli, ae. lon. 4·6 cm.
- 11/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4140. r. Brigetio, ae. lon. 5·8 cm.
- 12/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7 cm.
- 13/ c. Pannonhalma, M. Inv. — r. Ravazd, ae. (fram.).
- 14/ c. Pécs M. Inv. 774. r. Sopianae, ae. lon. 5·7 cm.
- 15/ c. Pécs M. Inv. 665. r. Dunaszekcső, ae. lon. 4·3 cm.
- 16/ c. Aquincum M. Inv. 88. r. Aquincum, ae. lon. 4·3 cm.
- 17/ c. Aquincum M. Inv. E. 215. r. Aquincum, ae. lon. 4·3 cm.
- 18/ c. Baden M. Inv. — r. Au a. Leithaberg, ae. lon. 4·8 cm.
- 19/ c. Keszthely M. Inv. 3453. r. Keszthely, ae. lon. 5·4 cm.
- 20/ c. Keszthely M. Inv. 1068. r. Fenékpusztá, ae. lon. 4·4 cm.
- 21/ c. Keszthely M. Inv. 4143. r. Pannonia, ae. lon. 4·2 cm.
- 22/ c. Keszthely M. Inv. 3758. r. Fenékpusztá, ae. lon. 4·5 cm.
- 23/ c. Keszthely M. Inv. 5293. r. Kiskőszeg, ae. lon. 4·2 cm.
- 24/ c. Keszthely M. Inv. 5292. r. Savaria, ae. lon. 4 cm.
- 25/ c. Keszthely M. Inv. 4444. r. Szalacska, ae. lon. 5·3 cm.
- 26/ c. Keszthely M. Inv. 5301. r. Savaria, ae. lon. 5 cm.
- 27/ c. Keszthely M. Inv. 5282. r. Savaria, ae. lon. 6 cm.
- 28/ c. Keszthely M. Inv. 1075. r. Fenékpusztá, ae. lon. 2·5 cm.
- 29/ c. Keszthely M. Inv. 3781. r. Fenékpusztá, ae. lon. 4·5 cm.
- 30/ c. Keszthely M. Inv. 4143. r. Pannonia, ae. lon. 3·8 cm.
- 31/ c. Keszthely M. Inv. 4044. r. Keszthely M. Inv. Keszthely, ae. lon. 7·5 cm.
- 32/ c. Győr M. Inv. 233. r. Arrabona, ae. (fram.).
- 33/ c. Győr M. Inv. 292. r. Tényő, ae. (fragm.).
- 34/ c. Győr M. Inv. 282. r. Tényő, ae. (fragm.).
- 35/ c. Győr M. Inv. 289. r. Pannonia, ae. lon. 7 cm.
- 36/ c. Győr M. Inv. 123. r. Arrabona, ae. lon. 7 cm.
- 37/ c. Győr M. Inv. 234. r. Arrabona, ae. (fragm.)
- 38/ c. Győr M. Inv. 286. r. Arrabona, ae. lon. 7 cm.
- 39/ c. Győr M. Inv. 289. r. Com. Esztergom, ae. lon. 7 cm.
- 40/ c. Győr M. Inv. 244. r. Arrabona, ae. lon. 6 cm.
- 41/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Tolna, ae. lon. 4·2 cm.
- 42/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 4·5 cm.

- 43/ c.Szekszárd M. Inv. R. 4. 938. 53. r. Com. Tolna, ae. lon. 4. cm.
 44/ c.Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 4 cm.
 45/ c.Szekszárd M. Inv. R. 5. 938. 35. r. Com. Tolna, ae. lon. 4·5 cm.
 46/ c.Szekszárd M. Inv. R. 5. 938. 14. r. Com. Tolna, ae. lon. 5·6 cm.
 47/ c.Szekszárd M. Inv. R. 5. 938. 10. r. Regöly, ae. lon. 5·4 cm.
 48/ c.Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 5 cm.
 49/ c.Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 3·2 cm.
 50/ c.Szekszárd M. Inv. 45/1933. 4. r. Com. Tolna, ae. lon. 6·5 cm.
 51/ c.Szőny, Coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.
 52/ c.Komárom, M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4·5 cm.
 53/ c.Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.
 54/ c.Magyar Nemzeti M. Inv. 152/1885. r. Brigetio, castr. ae. lon. 5 cm.
 55/ c.Magyar Nemzeti M. Inv. 152/1885. r. Brigetio, ae. lon. 4·1 cm.
 56/ c.Magyar Nemzeti M. Inv. 65/1885. r. Brigetio, ae. lon. 4·6 cm.
 57/ c.Magyar Memzeti M. Inv. 82/1902. 1—3. r. Kajászó Szt. Péter, ae. lon. 13 cm.
 58/ c.Wienerneustadt M. Inv. — r. Wienerneustadt, ae. lon. 5·7 cm.
 59/ c.Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae. lon. 4·8 cm.
 60/ c.Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, Deák-tér, ae. lon. 5 cm.
 61/ c.Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, Deák-tér, ae. lon. 6·2 cm.
 62/ c.Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 5 cm.
 63/ c.Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 5·6 cm.
 64/ c.Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 5·5 cm.
 65/ c.Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 4·5 cm.
 66/ c.Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 5 cm.
 67/ c.Zágráb M. Inv. — r. Surduk, ae. lon. 5·5 cm.
 68/ c.Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 69/ c.Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·7 cm.
 70/ c.Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·3 cm.
 71/ c.Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·4 cm.
 72/ c.Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·8 cm.
 73/ c.Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·3 cm.
 74/ c.Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7 cm.
 75/ c.Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·4 cm.
 76/ c.Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·5 cm.
 77/ c.Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·9 cm.
 78/ c.Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·3 cm.
 79/ c.Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·8 cm.
 80/ c.Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·3 cm.
 81/ c.Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
 82/ c.Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
 83/ c.Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·9 cm.
 84/ c.Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·4 cm.
 85/ c.Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 86/ c.Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·9 cm.

- 87/ c. Záhgráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·5 cm.
 88/ c. Záhgráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·4 cm.
 89/ c. Záhgráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 90/ c. Záhgráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·5 cm.
 91/ c. Záhgráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·5 cm.
 92/ c. Osijek M. Inv. 3389. r. Mursa, ae. lon. 4·6 cm.
 93/ c. Osijek M. Inv. 3398. r. Mursa, ae. lon. 4·8 cm.
 94/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 3·4 cm.
 95/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 5·8 cm.
 96/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 4 cm.
 97/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 5 cm.
 98/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 5·5 cm.
 99/ c. Pettau M. Inv. — r. Poctovio, ae. lon. 5 cm.
 100/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 6·2 cm.
 101/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 3·8 cm.
 102/ c. Pettau M. Inv. 78. r. Poetovio, ae. lon. 4·2 cm.
 103/ c. Pettau M. Inv. 75. r. Poetovio, ae. lon. 5·7 cm.
 104/ c. Pettau M. Inv. 83. r. Postovio, ae. lon. 5·3 cm.
 105/ c. Pettau M. Inv. — r. Postovio, ae. lon. 3·3 cm.
 106/ c. Pettau M. Inv. — r. Postovio, ae. lon. 3·8 cm.
 107/ c. Marburg M. Inv. — r. Haidin, ae. lon. 3·8 cm.
 108/ c. Marburg M. Inv. — r. Haidin, ae. lon. 4 cm.
 109/ c. Marburg M. Inv. — r. Haidin, ae. lon. 3·6 cm.
 110/ c. Marburg M. Inv. — r. Haidin, ae. lon. 2·1 cm.
 111/ c. Marburg M. Inv. GB. 10. 2763. r. Haidin, ae. lon. 2·8 cm.
 112/ c. Marburg M. Inv. GB. 10. lz. 347. r. Haidin, ae. lon. 3·8 cm.
 113/ c. Marburg M. Inv. GB. lo. 2762. r. Unt. Haidin, ae. lon. 3·8 cm.
 114/ c. Marburg M. Inv. GB. lo. lz. 780. r. Unt. Haidin, ae. lon. 5·6 cm.
 115/ c. Marburg M. Inv. GB. lo. lz. 716. r. Ober-Haidin, ae. lon. 4 cm.
 116/ c. Marburg M. Inv. — r. Haidin, ae. lon. 3·3 cm.
 117/ c. Marburg M. Inv. GB. lz. 1439. r. Unt. Haidin, ae. lon. 6 cm.
 118/ c. Marburg M. Inv. GB. 10. 2478. r. Unt. Haidin, ae. lon. 5·8 cm.
 119/ c. Marburg M. Inv. GB. lo. lz. 2763. r. Unt. Haidin, ae. lon. 6·5 cm.
 120/ c. Marburg M. Inv. GB. 10. 2815. r. Haidina, ae. lon. 4·7 cm.
 121/ c. Marburg M. Inv. GB. lz. 1820. r. Pannonia, ae. lon. 4·5 cm.
 122/ c. Budapest, Coll. Fleissig. Inv. 105/XXI. r. Pilisszántó, ae. lon. 5 cm.
 123/ c. Szombathely M. Inv. 104. r. Savaria, ae. lon. 5·4 cm.
 124/ c. Szombathely M. Inv. 81. r. Pannonia, ae.
 125/ c. Szombathely M. Inv. 88. r. Pannonia, ae.
 126/ c. Szombathely M. Inv. 209. r. Pannonia, ae. lon. 4·3 cm.
 127/ c. Szombathely M. Inv. 210. r. Pannonia, ae. lon. 4·7 cm.
 128/ c. Szombathely M. Inv. 202. r. Savaria, ae. lon. 5 cm.
 129/ c. Szombathely M. Inv. 240. r. Velemszentvid, ae. lon. 4·7 cm.
 130/ c. Szombathely M. Inv. 205. r. Pannonia, ae. lon. 6 cm.

- 131/ c.Szombathely M. Inv. 215. r. Pannonia, ae. lon. 6 cm.
 132/ c.Szombathely M. Inv. 212. r. Pannonia, ae. lon. 6·7 cm.
 133/ c.Szombathely M. Inv. 238. r. Velemszentvid, ae. lon. 6·3 cm.
 134/ c.Szombathely M. Inv. 237. r. Velemszentvid, ae. lon. 6·5 cm.
 135/ c.Szombathely M. Inv. 239. r. Velemszentvid, ae. lon. 6 cm.
 136/ c.Szombathely M. Inv. 80. r. Pannonia, ae. lon. 5·2 cm.
 137/ c.Szombathely M. Inv. 92. r. Pannonia, ae. lon. 5·5 cm.
 138/ c.Szombathely M. Inv. 94. r. Pannonia, ae. lon. 5·6 cm.
 139/ c.Szombathely M. Inv. 105. r. Savaria, ae. lon. 6 cm.
 140/ c.Szombathely M. Inv. 103. r. Savaria, ae. lon. 7·2 cm.
 141/ c.Szombathely M. Inv. 98. r. Pannonia, ae. lon. 3·8 cm.
 142/ c.Szombathely M. Inv. 93. r. Savaria, ae. lon. 6·2 cm.
 143/ c.Szombathely M. Inv. 100. r. Pannonia, ae. lon. 5 cm.
 144/ c.Szombathely M. Inv. 106. r. Savaria, ae. lon. 6·4 cm.
 145/ c.Szombathely M. Inv. 213. r. Pannonia, ae. lon. 5·3 cm.
 146/ c.Szombathely M. Inv. 206. r. Pannonia, ae.
 147/ c.Szombathely M. Inv. 208. r. Pannonia, ae. lon. 3·8 cm.
 148/ c.Szombathely M. Inv. 211. r. Pannonia, ae. lon. 4·1 cm.
 149/ c.Szombathely M. Inv. 216. r. Pannonia, ae. lon. 4·5 cm.
 150/ c.Szombathely M. Inv. 214. r. Pannonia, ae. lon. 5·5 cm.
 151/ c.Lubiana M. Inv. 3338. r. Pannonia, ae. lon. 4 cm.
 152/ c.Lubiana M. Inv. 1640. r. Gradise na Cepni, ae.
 153/ c.Lubiana M. Inv. 220. r. Neviodunum, ae. lon. 5·2 cm.
 154/ c.Lubiana M. Inv. 3893. r. Rudolfswerth, ae. lon. 5·4 cm.
 155/ c.Lubiana M. Inv. 225. r. Neviodunum, ae. lon. 6·8 cm.
 156/ c.Lubiana M. Inv. 1637. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 5 cm.
 157/ c.Lubiana M. Inv. 1636. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 5·3 cm.
 158/ c.Lubiana M. Inv. 1632. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 5 cm.
 159/ c.Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 3·7 cm.
 160/ c.Lubiana M. Inv. 190. r. Pannonia, ae. lon. 3·7 cm.
 161/ c.Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5 cm.
 162/ c.Lubiana M. Inv. 208. r. Pannonia, ae. lon. 5 cm.
 163/ c.Lubiana M. Inv. 202. r. Neviodunum, ae. lon. 4·8 cm.
 164/ c.Lubiana M. Inv. 198. r. Neviodunum, ae. lon. 5 cm.
 165/ c.Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5 cm. (3 similes).
 166/ c.Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 6·3 cm.
 167/ c.Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5·4 cm.
 168/ c.Lubiana M. Inv. 184. r. Pannonia, ae. lon. 5 cm.
 169/ c.Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 4·8 cm.
 169/ c.Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 4·2 cm.
 170/ c.Lubiana M. Inv. 217. r. Neviodunum, ae. lon. 4·4 cm.
 171/ c.Lubiana M. Inv. 222. r. Neviodunum, ae. lon. 3·3 cm.
 172/ c.Lubiana M. Inv. 1783. r. Pannonia, ae. lon. 6·2 cm.
 173/ c.Lubiana M. Inv. 185. r. Neviodunum, ae. lon. 4·7 cm.

- 174/ c. Lubiana M. Inv. 199. r. Neviodunum, ae. lon. 4·2 cm.
 175/ c. Lubiana M. Inv. 3493. r. Emona, ae. lon. 5·3 cm.
 176/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5 cm.
 177/ c. Lubiana M. Inv. 213. r. Neviodunum, ae. lon. 4·5 cm.
 178/ c. Lubiana M. Inv. 238. r. Neviodunum, ae. (fragm.).
 179/ c. Lubiana M. Inv. 211. r. Neviodunum, ae. lon. 4·8 cm.
 180/ c. Lubiana M. Inv. 204. r. Neviodunum, ae. lon. 6 cm.
 181/ c. Lubiana M. Inv. 201. r. Neviodunum, ae. lon. 5·2 cm.
 182/ c. Lubiana M. Inv. 1458. r. Emona, ae. lon. 5 cm.
 183/ c. Lubiana M. Inv. 297. r. Pannonia, ae. lon. 66· cm.
 184/ c. Lubiana M. Inv. 200. r. Neviodunum, ae. lon. 5·7 cm.
 185/ c. Lubiana M. Inv. 233. r. Neviodunum, ae. lon. 3·3 cm.
 186/ c. Lubiana M. Inv. 233. r. Neviodunum, ae. lon. 3·6 cm.
 187/ c. Lubiana M. Inv. 1460. r. Rudolfswerth, ae. lon. 5·8 cm.
 188/ c. Lubiana M. Inv. 3311. r. Vinivrh, ae. lon. 4·1 cm.
 189/ c. Lubiana M. Inv. 1910. r. Pannonia, ae. (fragm.).
 190/ c. Lubiana M. Inv. 3341. r. Haidin, ae. (fragm.).
 191/ c. Lubiana M. Inv. 3374. r. Haidin, ae. (fragm.).
 192/ c. Lubiana M. Inv. 3362. r. Haidin, ae. (fragm.).
 193/ c. Lubiana M. Inv. 3373. r. Haidin, ae. (fragm.).
 194/ c. Lubiana M. Inv. 3371. r. Haidin, ae. lon. 5 cm.
 195/ c. Lubiana M. Inv. 3369. r. Haidin, ae. lon. 5 cm.
 196/ c. Graz M. Inv. 7831. r. Unt. Haidin, ae. lon. 4·4 cm.
 197/ c. Graz M. Inv. 7583. r. Poetovio, sepulcr. 120. ae. lon. 4·2 cm.
 198/ c. Graz M. Inv. 6873. r. Poetovio, ae. lon. 3·2 cm.
 199/ c. Graz M. Inv. 7760. r. Poetovio, sepulcr. 69. ae. lon. 3·8 cm.
 200/ c. Graz M. Inv. 2577. r. Poetovio sepulcr. 107. ae. (fragm.).
 201/ c. Graz M. Inv. 7341. r. Poetovio, sepulcr. 43. ae. lon. 4·5 cm.
 202/ c. Graz M. Inv. 7589. r. Poetovio, sepulcr. 139. ae. (fragm.).
 203/ c. Graz M. Inv. 7744. r. Poetovio, sepulcr. 80. ae. lon. 4·5 cm.
 204/ c. Graz M. Inv. 7436. r. Poetovio, ae. lon. 4 cm.
 205/ c. Graz M. Inv. 7736. r. Poetovio, ae. lon. 4·7 cm.
 206/ c. Graz M. Inv. 9334. r. Poetovio, sepulcr. 7. ae. lon. 4·8 cm.
 207/ c. Graz M. Inv. 6874. r. Poetovio, ae. lon. 5·8 cm.
 208/ c. Graz M. Inv. 6871. r. Poetovio, ae. lon. 3·2 cm.
 209/ c. Graz M. Inv. 7427. r. Poetovio, sepulcr. 6. ae. lon. 5 cm.
 210/ c. Graz M. Inv. 7433. r. Poetovio, ae. lon. 4·3 cm.
 211/ c. Graz M. Inv. 7604. r. Poetovio, sepulcr. 12. ae. lon. 4·7 cm.
 212/ c. Graz M. Inv. 7610. r. Poetovio, sepulcr. 20. ae. lon. 6·2 cm.
 213/ c. Graz M. Inv. 6879. r. Poetovio, ae. lon. 6 cm.
 214/ c. Graz M. Inv. 6877. r. Poetovio, ae. lon. 4·7 cm.
 215/ c. Graz M. Inv. 725. r. Poetovio, ae. lon. 4·5 cm.
 216/ c. Graz M. Inv. 7426. r. Poetovio, sepulcr. 3. ae. lon. 4·1 cm.
 217/ c. Graz M. Inv. 7441. r. Poetovio, sepulcr. 59. ae. lon. 5 cm.

- 218/ e. Graz M. Inv. 7410. r. Poetovio, sepulcr. 10. ae. lon. 3·9 cm.
 219/ e. Graz M. Inv. 7692. r. Poetovio, sepulcr. 11. ae. lon. 6·4 cm.
 220/ e. Graz M. Inv. 7587. r. Poetovio, sepulcr. 138. ae. lon. 5·6 cm.
 221/ e. Graz M. Inv. 6867. r. Poetovio, ae. lon. 4·7 cm.
 222/ e. Graz M. Inv. 7336. r. Poetovio, sepulcr. 18. ae. lon. 4·7 cm.
 223/ e. Graz M. Inv. 7425. r. Poetovio, sepulcr. 12. ae. lon. 3 cm.
 224/ e. Graz M. Inv. 1863. r. Poetovio, sepulcr. 3. ae. lon. 4·5 cm.
 225/ e. Graz M. Inv. 7708. r. Poetovio, ae. lon. 5·1 cm.
 226/ e. Wien, Naturhistorisches M. Inv. — Brigetio, ae. lon. 5 cm.
 227/ e. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 33509. Neviodunum, ae. lon. 4·8 cm.
 228/ e. Römisches M. der Stadt Wien. Inv. — r. Vindobona, ae. lon. 4 cm.
 229/ e. Keszthely M. Inv. 4051. r. Keszthely, ae. lon. 3·5 cm.
 230/ e. Szombathely M. Inv. 97. r. Pannonia, ae. lon. 4·6 cm.
 231/ e. Szombathely M. Inv. 83. r. Pannonia, ae. lon. 3·7 cm.
 232/ e. Petronell Schlosst. Inv. — r. Carnuntum, ae.
 233/ e. Pannonhalma M. Inv. — r. Ravazd, ae. lon. 5 cm.
 234/ e. Deutschaltenburg M. Inv. D32. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
 235/ e. Deutschaltenburg M. Inv. D301. r. Carnuntum, ae. lon. 4·6 cm.
 236/ e. Deutschaltenburg M. Inv. D40. r. Carnuntum, ae. lon. 4·8 cm.
 237/ e. Deutschaltenburg M. Inv. D39. r. Carnuntum, ae. lon. 5·7 cm.
 238/ e. Deutschaltenburg M. Inv. D34. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
 239/ e. Deutschaltenburg M. Inv. D42. r. Carnuntum, ae. (fragm.).
 240/ e. Deutschaltenburg M. Inv. D15. r. Carnuntum, ae. (fragm.).
 241/ e. Deutschaltenburg M. Inv. D53. r. Carnuntum, ae. (fragm.).
 242/ e. Deutschaltenburg M. Inv. D35. r. Carnuntum, ae. (fragm.).
 243/ e. Deutschaltenburg M. Inv. D37. r. Carnuntum, ae. (fragm.).
 244/ e. Deutschaltenburg M. Inv. D18. r. Carnuntum, ae. (fragm.).
 245/ e. Deutschaltenburg M. Inv. D51. r. Carnuntum, ae. (fragm.).
 246/ e. Deutschaltenburg M. Inv. D16. r. Carnuntum, ae. (fragm.).
 247/ e. Deutschaltenburg M. Inv. D52. r. Carnuntum, ae. (fragm.).
 248/ e. Deutschaltenburg M. Inv. D50. r. Carnuntum, ae. (fragm.).
 249/ e. Deutschaltenburg M. Inv. D31. r. Carnuntum, ae. lon. 5 cm.
 250/ e. Deutschaltenburg M. Inv. D17. r. Carnuntum, ae. lon. 6 cm.
 251/ e. Deutschaltenburg M. Inv. I. 46. r. Carnuntum, ae. lon. 5 cm.
 252/ e. Deutschaltenburg M. Inv. D13. r. Carnuntum, ae. lon. 6·8 cm.
 253/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 152/1885. 370. r. Brigetio, ferr. lon. cm.

IV. tábla 14, megfelel Kovrig XVI. tábla 161-nek.

- 1/ e. Lubiana M. Inv. 282. r. Neviodunum, ae. lon. 3·6 cm.
 2/ e. Pettau M. Inv. 7301. r. Poetovio, ae. lon. 3·7 cm.
 3/ e. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 1481. r. Cilli, ae. lon. 4·2 cm.
 4/ e. Veszprém M. Inv. 2248. r. Veszprém, ae. lon. 3·5 cm.
 5/ e. Pettau M. Inv. 79. r. Poetovio, ae. lon. 3·3 cm.

- 6/ c. Aquincum M. Inv. E. 152. r. Aquincum, ae. lon. 6·5 cm.
- 7/ c. Szekszárd M. Inv. R. 5., 938., 52. r. Com. Tolna, ae. lon. 3·5 cm.
- 8/ c. Szombathely M. Inv. 887. r. Savaria, ae. lon. 3·9 cm.
- 9/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 2·3 cm.
- 10/ c. Keszthely M. Inv. — r. Fenékpusztá, ae. lon. 3·2 cm.
- 11/ c. Keszthely M. Inv. 135. r. Fenékpusztá, ae. lon. 5 cm.
- 12/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3·2 cm.
- 13/ c. Deutschaltenburg M. Inv. F. B. 307. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
- 14/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 3·8 cm.
- 15/ c. Veszprém M. Inv. 2248. r. Pannonia, ae. lon. 3·5 cm.
- 16/ c. Veszprém, M. Inv. — r. Veszprém, ae. lon. 3·8 cm.
- 17/ c. Gráz M. Inv. 7301. r. Petovio, ae. lon. 3·7 cm.
- 18/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 27/1854, 19. r. Pannonia, ae. lon. 4·3 cm.
- 19/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 8/1887. r. Pannonia, ae. lon. 4·1 cm.

IV. tábla 13.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
- 2/ c. Berlin M. f. Völkerk. Inv. — r. Intercisa.
- 3/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 4·3 cm.

IV. tábla 16.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.

IV. tábla 18, megfelel Kovrig XVI. tábla 162-nek.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. 1916. r. Nevioudunum, ae. lon. 4·4 cm.
- 2/ c. Marburg M. Inv. GB. 3805. r. Haidin, ae. lon. 4·4 cm.
- 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·5 cm.

Kovrig 52.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Kisláng, ae. lon. 5·2 cm.
- 2/ c. Győr M. Inv. — r. Arrabona, ae. lon. 4·8 cm.
- 3/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 5·2 cm.
- 4/ c. Esztergom M. Inv. — r. Szenttamás, ae. lon. 5·3 cm.
- 5/ c. Szombathely M. Inv. — r. Savaria, ae. lon. 4·8 cm.
- 6/ c. Sümeg M. Inv. — r. Bozsi, ae. lon. 4·7 cm.
- 7/ c. Römisches M. der Stadt Wien, Inv. — r. Vindobona, Rennweg, ae. lon. 5 cm (1 similis).
- 8/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 5 cm.
- 9/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·1 cm.
- 10/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 5 cm.
- 11/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4·4 cm.
- 12/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Loretto (Lorettom), ae. lon. 4·9 cm.
- 13/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Stinkenbrunn (Büdöskut), ae. lon. 5 cm.

Kovrig 56.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Com. Baranya, ae. lon. 6·5 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Kiskőszeg (Batina), ae. lon. 5·6 cm.
- 3/ c. Keszthely M. Inv. — r. Fenékpusztá, ae.
- 4/ c. Budapest, Coll. Fleissig, Inv. — r. Fenékpusztá, ae. lon. 4·8 cm.
- 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 5·5 cm.
- 6/ c. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 4·5 cm.
- 7/ c. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 5·6 cm.
- 8/ c. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 4·7 cm.
- 9/ c. Zágráb M. Inv. — r. Nevioudunum, ae. lon. 4·5 cm.

Kovrig 57, 58.

- 1/ c. Szombathely M. Inv. — r. Velemszentvid, ae.
- 2/ c. Székesfehérvár M. Inv. — r. Cece, arg. ae. lon. 3·7 cm.
- 3/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 5·8 cm.
- 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovci, ae. lon. 4·2 cm.
- 5/ c. Aquincum M. Inv. — r. Aquincum, arg. lon. 4·2 cm.

*B.***1. Harapófogó formájú fibulák.****VII. tábla 3, VIII. tábla 8, megfelel Kovrig III. tábla 25-nek.**

- 1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. H. 36. r. Carnuntum, ae. lon. 10 cm.
- 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 8 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 28/1908. r. Intercisa, ae. lon. 8·2 cm.
- 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Kiskőszeg (Batina), ae. lon. 7·8 cm.
- 5/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 18264. r. Pannonia, ae. lon. 9 cm.

VIII. tábla 9.

- 1/ c. Győr M. Inv. 97. r. Siscia, ae. lon. 6·3 cm.
- 2/ c. Győr M. Inv. 87. r. Pannonia, ae. lon. 6·2 cm.

VIII. tábla 10.

- 1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. 121. r. Carnuntum, ae. lon. 6 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 6·7 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 90/875. r. Pannonia, ae. lon. 7 cm.

VIII. tábla 13.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 118/1883. 11. r. Pannonia, ferr. lon. 5 cm.

2. Koracsászárkori ivfibulák.

VII. tábla 7, 8 és VIII. tábla 12, 13.

- 1/ c. Komárom M. Inv. 1766. r. Brigetio, ae. lon. 8·5 cm.
- 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·8 cm.
- 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 7·4 cm.
- 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7·5 cm.
- 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7·8 cm.
- 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·2 cm.
- 6/ c. Osijek M. Inv. 3384. r. Mursa, ae. lon. 6·5 cm.
- 7/ c. Osijek M. Inv. 3385. r. Mursa, ae. lon. 7·6 cm.
- 8/ c. Laibach M. Inv. 1918. r. Pannonia, ae. lon. 4·7 cm.

3. Okorági típusú fibulák.

X. tábla 1, 4, 7.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 108/1912. (Coll. Horváth) r. Okorág, arg. lon. 12 cm.

X. tábla 2, 5, 8.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 108/1912. (Coll. Horváth) r. Okorág, arg. lon. 11·4 cm.

X. tábla 3, 6, 9.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 108/1912., 43. (Coll. Horváth) r. Okorág, arg. lon. 12 cm.

XI. tábla 1, 4, 7.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 108/1912. 45. (Coll. Horváth) r. Okorág arg. (fragm.)

XI. tábla 2, 5.

- 1/ c. Pécs M. Inv. 1573. r. Okorág, arg. lon. 13 cm. (1 par.)

XI. tábla 3, 6, 8.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 108/1912, 46. (Coll. Horváth) r. Okorág, arg. lon. 10·5 cm.

XI. tábla 9, 10, 12, 13.

- 1/ c. Marburg M. Inv. GB. lz. 3806. r. Haidin, ae. lon. 6 cm.
- 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
- 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
- 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·4 cm.
- 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·7 cm.
- 6/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
- 7/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.

- 8/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·3 cm.
 9/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·5 cm.
 10/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·1 cm.
 11/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·2 cm.
 12/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
 13/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj., ae. lon. 7 cm.
 14/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 6·5 cm.
 15/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 6·5 cm.
 16/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7·2 cm.
 17/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7 cm.
 18/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·2 cm.
 19/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·9 cm.
 20/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·7 cm.
 21/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 22/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·8 cm.
 23/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 24/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·8 cm.
 25/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. (fragm.)
 26/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·3 cm.
 27/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 9·8 cm.
 28/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7·3 cm. (10 similes.)
 29/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·3 cm. (11 similes.)
 30/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·5 cm. (14 similes.)
 31/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7·3 cm. (20 similes.)
 32/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·5 cm. (14 similes.)
 33/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·6 cm.
 34/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·4 cm. (11 similes.)
 35/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 11 cm.
 36/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·7 cm. (20 similes.)
 37/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm. (12 similes.)
 38/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·2 cm.
 39/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 40/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
 41/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·7 cm.
 42/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·9 cm.
 43/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
 44/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ferr. lon. 6 cm.
 45/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. (fragm.)
 46/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
 47/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·3 cm.
 48/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·2 cm.
 49/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·6 cm.
 50/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·1 cm.
 51/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·8 cm.

- 52/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
53/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·8 cm.
54/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
55/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·8 cm.
56/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·8 cm.
57/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·7 cm.
58/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
59/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·8 cm.
60/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·4 cm.
61/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·9 cm.
62/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
63/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·8 cm.
64/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·6 cm.
65/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·6 cm.
66/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·7 cm.
67/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·7 cm.
68/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7·2 cm.
69/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·7 cm.
70/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ferr. lon. 5·8 cm.
71/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·4 cm.
72/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
73/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
74/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 11·5 cm. (infecta)
75/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ferr. lon. 6·5 cm. (2 similes, infectae.)
76/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm. (40 similes.)
77/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 8 cm.
78/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7·5 cm.
79/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7·8 cm.
80/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 8 cm.
81/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
82/ c. Lubiana M. Inv. 2675. r. Emona, ae. lon. 6 cm.
83/ c. Lubiana M. Inv. 1725. r. Sittich, ae. lon. 7. 8 cm.
84/ c. Lubiana M. Inv. 252. r. Neviodunum, ae. lon. 5 cm.
85/ c. Lubiana M. Inv. 1906. r. Pannonia, ae. lon. 6·2 cm.
86/ c. Lubiana M. Inv. 2973. r. Schöpfendorf, ae. lon. 7 cm.
87/ c. Lubiana M. Inv. 3504. r. Emona, ae. lon. 4·5 cm.
88/ c. Lubiana M. Inv. 244. r. Neviodunum, ae. lon. 4·7 cm.
89/ c. Lubiana M. Inv. 257. r. Neviodunum, ae. lon. 4·8 cm.
90/ c. Lubiana M. Inv. 256. r. Neviodunum, ae. lon. 6·2 cm.
91/ c. Laibach M. Inv. 251. r. Neviodunum, ae. lon. 6·4 cm.
92/ c. Lubiana M. Inv. 250. r. Neviodunum, ae. lon. 6·3 cm.
93/ c. Lubiana M. Inv. 254. r. Neviodunum, ae. lon. 6 cm.
94/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 6·2 cm.
95/ c. Lubiana M. Inv. 245. r. Neviodunum, ae. lon. 6 cm.

- 96/ c. Lubiana M. Inv. 258. r. Neviodunum, ae. lon. 5·3 cm.
 97/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 6 cm.
 98/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 6 cm.
 99/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 4·8 cm.
 100/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 5 cm.
 101/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 6·3 cm.
 102/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 7·4 cm.
 103/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 6·3 cm.
 104/ c. Pettau M. Inv. 19. r. Poetovio, ae. lon. 7·2 cm.
 105/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 8/1887, 81. r. Pannonia, ae. lon. 5·3 cm.
 106/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 7 cm.
 107/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Pannonia, arg. lon. 6·5 cm.
 108/ c. Osijek M. Inv. 3386. r. Mursa, ae. lon. 6·3 cm.
 109/ c. Osijek M. Inv. 3387. r. Mursa, ae. lon. 6·6 cm.
 110/ c. Keszthely M. Inv. 1076. r. Fenékpusztá, ferr. lon. 5·2 cm.
 111/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 19011. r. Siscia, ae. lon. 12·5 cm.
 112/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 8411. r. Pannonia, ae. lon. 4·5 cm.
 113/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 7 cm.
 114/ c. Aquincum, M. Inv. — r. Aquincum, arg. lon. 4 cm.
 115/ c. M. der Stadt Wie, Inv. IN. 1333. r. Vindobona, Rennweg, ae. lon. 4·7 cm.
 116/ c. Keszthely M. Inv. 5256. r. Somlyó, ae. lon. 7·2 cm.
 117/ c. Szekszárd M. Inv. R. 5. 938. 40. r. Com. Tolna, ae. lon. 4·1 cm.
 118/ c. Szombathely, Coll. Schmidt, Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 6·6 cm.
 119/ c. Szombathely M. Inv. 112. r. Pannonia, ae. lon. 5·6 cm.
 120/ c. Szombathely M. Inv. 96. r. Pannonia, ae. lon. 5·1 cm.
 121/ c. Graz M. Inv. 6866. r. Poetovio, ae. lon. 7·8 cm.
 122/ c. Gráz M. Inv. 6880. r. Poetovio, ae. lon. 5·2 cm.
 123/ c. Gráz M. Inv. 9319. r. Poetovio, ae. lon. 7·5 cm.

Hasonló forma, a tűtartót egy átlukasztás díszíti.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·5 cm.
 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·8 cm.

Hasonló forma, a tűtartón két átlukasztással.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·3 cm.
 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·8 cm.
 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4 cm.
 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·8 cm. (34 similes.)
 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·8 cm.
 6/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7 cm.
 7/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·5 cm.

- 8/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
 9/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6.1 cm.
 10/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6.2 cm.
 11/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
 12/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4.4 cm.
 13/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4.7 cm.
 14/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 15/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4 cm.
 16/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4.4 cm.
 17/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3.9 cm.
 18/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 19/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4.1 cm.
 20/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 21/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4.3 cm.
 22/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6.5 cm.
 23/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6.3 cm.
 24/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6.2 cm.
 25/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
 26/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5.1 cm.

XI. tábla, 11-nek megfelelő forma, a tűtartón három lyukasztással.

- 1/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7.5 cm.
 2/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 3/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6.3 cm.
 4/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4.2 cm.
 5/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm. (4 similes.)
 6/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4.2 cm. (11 similes.)
 7/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6.5 cm.
 8/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
 9/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6.2 cm.
 10/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4.8 cm.
 11/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
 12/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6.5 cm.
 13/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6.2 cm.
 14/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6.3 cm.
 15/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
 16/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6.7 cm.
 17/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
 18/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7.2 cm.
 19/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6.2 cm.
 20/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6.2 cm.
 21/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6.9 cm.
 22/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7 cm.

Hasonló forma, a tütartón négy lyukasztással.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.

4. Horgonyfibulák.

VIII. tábla 14.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. 271. r. Nevioudunum, ae. lon. 6 cm.
 2/ c. Lubiana M. Inv. 1724. r. Sittich, ae. lon. 5·5 cm.
 3/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5·3 cm.
 4/ c. Szombathely M. Inv. 113. r. Pannonia, ferr. lon. 5·4 cm.
 5/ c. Osijek M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·5 cm.

VIII. tábla 15, megfelel Kovrig 72, 75, 76-nak.

- 1/ c. Székesfehérvár M. Inv. 4124. r. Intercisa, ae. lon. 5 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5·6 cm.
 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 94. /1890. 57—58. r. Tengelic, ae. lon. 6 cm.
 4/ c. Keszthely M. Inv. 5474. r. Szalacska, arg. lon. 5·5 cm.
 5/ c. Keszthely M. Inv. 4668. r. Fenékpusztá, ferr. lon. 5·4 cm.
 6/ c. Veszprém M. Inv. 5342. r. Balatonfüred, ae. lon. 5·1 cm.
 7/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 8/ c. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. (fragm.).
 9/ c. Zágráb M. Inv. — r. Surduk, arg. (fragm.).
 10/ c. Zágráb M. Inv. — r. in flumine Savo, ae. lon. 4 cm.
 11/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4·5 cm.
 12/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 18212. r. Pannonia, ae. lon. 6·1 cm.
 13/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 18213. r. Pannonia, ae. lon. 4·4 cm.
 14/ c. Lubiana M. Inv. — r. Nevioudunum ae. lon. 5·6 cm. (1 similes.).
 15/ c. Szombathely M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 5·3 cm.

VIII. tábla 16, megfelel Kovrig 78-nak.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 59/1911. r. Regöly, ae. lon. 5 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Szalacska, arg. lon. 5 cm.
 3/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 18215. r. Pannonia, arg. lon. 5·3 cm.
 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 6/ c. Székesfehérvár M. Inv. 8652. r. Sárosd, ae. lon. 4·5 cm.

VIII. tábla 17.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Vukovár, ae. lon. 6·2 cm.

VIII. tábla 18.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 4 cm.
 2/ c. Osijek M. Inv. 3327. r. Mursa, ae. lon. 4·2 cm.

IX. tábla 3.

- 1/ c. Röm. Germ. Zentralmus. Mainz. Inv. — r. Annamatia, ae. lon. 6·2 cm.

Kovrig VIII. tábla 79.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·2 cm.
 2/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4·8 cm.
 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 47/1906. 50. r. Sárszentlőrinc, ae. lon. 6 cm.
 4/ c. Osijek M. Inv. 3327. r. Mursa, ae. lon. 4·2 cm.
 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 4 cm.
 6/ c. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banoveci (Újbánya), ae. lon. 5·5 cm.

C

1. Aucissa fibulák.

V. tábla 3, megfelel Kovrig 36/a formának.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·8 cm.
 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·7 cm.
 6/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
 7/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·9 cm.
 8/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7·4 cm.
 9/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7 cm.
 10/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
 11/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 12/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 6 cm.
 13/ c. Zágráb M. Inv. 39. r. Siscia, ae. lon. 4·3 cm.
 14/ c. Zágráb M. Inv. 41. r. Siscia, ae. lon. 5·3 cm.
 15/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·3 cm.
 16/ c. Zágráb M. Inv. 9. r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 17/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·8 cm.
 18/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·5 cm.
 19/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·3 cm.
 20/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·2 cm.
 21/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·3 cm.
 22/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.

- 23/ c. Záhgráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·6 cm.
 24/ c. Záhgráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 25/ c. Záhgráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
 26/ c. Záhgráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·8 cm.
 27/ c. Záhgráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·2 cm.
 28/ c. Záhgráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·5 cm.
 29/ c. Záhgráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·2 cm.
 30/ c. Záhgráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4 cm.
 31/ c. Záhgráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·7 cm.
 32/ c. Deutschaltenburg M. Inv. E. 13. r. Carnuntum, ae. lon. 5·7 cm.
 33/ c. Deutschaltenburg M. Inv. E. 18. r. Carnuntum, ae. lon. 5·5 cm.
 34/ c. Deutschaltenburg M. Inv. E. 22. r. Carnuntum, ae. lon. 4·8 cm.
 35/ c. Deutschaltenburg M. Inv. E. 20. r. Carnuntum, ae. lon. 5·4 cm.
 36/ c. Deutschaltenburg M. Inv. E. 14. r. Carnuntum, ae. lon. 5 cm.
 37/ c. Deutschaltenburg M. Inv. E. 24. r. Carnuntum, ae. lon. 4·6 cm.
 38/ c. Deutschaltenburg M. Inv. 21. r. Carnuntum, ae. lon. 4·6 cm.
 39/ c. Deutschaltenburg M. Inv. 23. r. Carnuntum, ae.
 40/ c. Deutschaltenburg M. Inv. E. 17. r. Carnuntum, ae. lon. 5·3 cm.
 41/ c. Deutschaltenburg M. Inv. E. 26. r. Carnuntum, ae. lon. 4·7 cm.
 42/ c. Deutschaltenburg M. Inv. F. 16. r. Carnuntum, ae. lon. 5·1 cm.
 43/ c. Deutschaltenburg M. Inv. E. 25. r. Carnuntum, ae. lon. 4·2 cm.
 44/ c. Deutschaltenburg M. Inv. F. 10. r. Carnuntum, ae. lon. 6·3 cm.
 45/ c. Deutschaltenburg M. Inv. E. 11. r. Carnuntum, ae. lon. 6 cm.
 46/ c. Deutschaltenburg M. Inv. F. 9. r. Carnuntum, ae. lon. 6 cm.
 47/ c. Marburg M. Inv. GB; 10. 3386. r. Ober-Haidin, ae. lon. 4·2 cm.
 48/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. —. r. Pannonia, ae. lon. 6 cm.
 49/ c. Petronell Schlossm. Inv. —. r. Carnuntum, ae.
 50/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. —. r. Siscia, ae. lon. 4·1 cm.
 51/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. —. r. Carnuntum, ae. lon. 5 cm.
 52/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 4468. r. Siscia, ae. lon. 6·3 cm.
 53/ c. Osijek M. Inv. 3434. r. Mursa, ae. lon. 6·8 cm.
 54/ c. Osijek M. Inv. 3272. r. Mursa, ae. lon. 4·5 cm.
 55/ c. Graz M. Inv. 6290. r. Cilli, ae. lon. 6 cm.
 56/ c. Graz M. Inv. 6282. r. Cilli, ae. lon. 5·5 cm.
 57/ c. Graz M. Inv. 9305. r. Poetovio, ae. lon. 4·5 cm.
 58/ c. Graz M. Inv. 7798. r. Poetovio, ae. lon. 5·5 cm.
 59/ c. Komárom M. Inv. —. r. Brigetio, ae. lon. 6 cm.
 60/ c. Lubiana M. Inv. 1652. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 4 cm.
 61/ c. Lubiana M. Inv. 1653. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 4 cm.
 62/ c. Pettau M. Inv. —. r. Poetovio, ae. lon. 4·8 cm.

V. tábla 5, megfelel Kovrig IV. tábla 35-nek.

- 1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. EI. r. Carnuntum, ae. lon. 6·5 cm.
 2/ c. Deutschaltenburg M. Inv. E. 4. r. Carnuntum, ae. lon. 5·2 cm.

- 3/ e. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Brigetio, ae. (fragm.)
 4/ e. Osijek M. Inv. 1126. r. Mursa, ae. lon. 9·5 cm.

Kovrig V. tábla 32. (V. tábla 3-hoz hasonló.)

- 1/ e. Lubiana M. Inv. 1649. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 2·5 cm.
 2/ e. Lubiana M. Inv. 1647. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 5 cm.
 3/ e. Lubiana M. Inv. 1645. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 5·5 cm.
 4/ e. Lubiana M. Inv. 2563. r. Pannonia, ae. lon. 5·3 cm.
 5/ e. Lubiana M. Inv. 2166. r. Emona, ae. lon. 4·7 cm.
 6/ e. Lubiana M. Inv. 1650. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 3·5 cm.
 7/ e. Lubiana M. Inv. 1646. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 5 cm.
 8/ e. Zágráb M. Inv. 12. r. Siscia, ae. lon. 4·3 cm.
 9/ e. Zágráb M. Inv. — r. Surduk, ae. lon. 6 cm.
 10/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·9 cm.
 11/ e. Zágráb M. Inv. 42. r. Siscia, ae. lon. 5·7 cm.
 12/ e. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 6·7 cm.
 13/ e. Deutschaltenburg M. Inv. I. 31. r. Carnuntum, ae. lon. 2·8 cm.
 14/ e. Deutschaltenburg M. Inv. E. 3. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
 15/ e. Deutschaltenburg M. Inv. E. 2. r. Carnuntum, ae. lon. 5 cm.
 16/ e. Deutschaltenburg M. Inv. E. 28. r. Carnuntum, ae. lon. 5·6 cm.
 17/ e. Komárom M. Inv. 1763. r. Brigetio, ae. lon. 4·5 cm.
 18/ e. Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 5 cm.
 19/ e. Petronell Schlossem. Inv. — r. Carnuntum, ae.
 20/ e. Marburg M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4·3 cm.
 21/ e. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 4468. r. Siscia, ae. lon. 6·2 cm.

Kovrig V. tábla 33. (Előzőhöz hasonló.)

- 1/ e. Komárom M. Inv. 1764. r. Brigetio, ae. lon. 4·7 cm.
 2/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·5 cm.
 3/ e. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 6 cm.

Kovrig V. tábla 36. (Előzőkhöz hasonló.)

- 1/ e. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·8 cm.
 2/ e. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 3/ e. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 4465. r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
 4/ e. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 4·6 cm.
 5/ e. Pécs M. Inv. 652. r. Kiskőszeg (Batina) ae. lon. 4·8 cm.
 6/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·6 cm.
 7/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 8/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·2 cm.
 9/ e. Hódmezővásárhely M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 5·5 cm.

V. tábla 4.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 6·5 cm.
- 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·5 cm.
- 3/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4·6 cm.

V. tábla 6.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 8 cm.

V. tábla 7, megfelel Kovrig XX. tábla 11-nek.

- 1/ c. Deuschaltenburg M. Inv. F. 10. r. Carnuntum, ae. lon. 4·8 cm.
- 2/ c. Deuschaltenburg M. Inv. F. 9. r. Carnuntum, ae. lon. 6 cm.
- 3/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4146. r. Brigetio, ae. lon. 6·3 cm.

V. tábla 8.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. 2154. r. Emona, ae. lon. 5·4 cm.

V. tábla 9.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7·2 cm.

V. tábla 10.

- 1/ c. Deuschaltenburg M. Inv. I. 15. r. Carnuntum, ae. lon. 5·3 cm.
- 2/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 106. r. Carnuntum, ae. lon. 7·5 cm.
- 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·5 cm.
- 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4 cm.
- 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4 cm.

V. tábla 11.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. 1464. r. Rudolfswerth, ae. lon. 7·3 cm.
- 2/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·5 cm.
- 3/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 19013. r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
- 4/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.

V. tábla 12.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7·2 cm.

V. tábla 13.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 119/1892. r. ign. arg. lon. 5 cm.
- 2/ c. Deuschaltenburg M. Inv. F. 11. r. Carnuntum, ae. lon. 6·8 cm.

Felirata: AVCISSA.

- 1/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·5 cm.

Felirata: P. VALER.

- 1/ c. Deuschaltenburg M. Inv. I. 9. r. Carnuntum, ae. lon. 6·5 cm.
2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·2 cm.

Felirata: MARVLVS.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·5 cm.

Felirata: C. CARINVS, megfelel Kovrig 29/a-nak.

- 1/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 2724. r. Siscia, ae. lon. 5·6 cm.
2/ c. Lubiana M. Inv. 3556. r. St. Barthelma, ae. lon. 4·8 cm.

Felirata: VOLECI (?).

- 1/ c. Hódmezővásárhely M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 6·5 cm.

D**1. „Boj fibula.”****I. tábla 5. forma.**

- 1/ c. Wien Kunsthistorisches M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm. 13. (similes.)
2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·2 cm.
4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
6/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·5 cm.
7/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
8/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 19·006. Siscia, ae. lon. 5·6 cm.

I. tábla 6. forma.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ing. ae. lon. 7·5 cm.
2/ c. Aquincum M. Inv. E. 216. r. Aquincum, ae. lon. 6 cm.

2. Szemes fibulák.**VI. tábla 1, megfelel Kovrig III. tábla 19-nek.**

- 1/ c. Győr M. Inv. 265. r. Tét, ae. lon. 5·3 cm.
2/ c. Eisenstadt M. Inv. 4250. r. Müllendorf (Száravám) ae. lon. 7 cm.

- 3/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 7 cm.
 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 113/1884. 2. r. Brigetio, ae. lon. 5·5 cm.
 5/ c. Lubiana M. Inv. — r. Gradise na Cepni, ae. lon. 5 cm.

VI. tábla 2, 4, 8, 9. megfelel Kovrig III. tábla 18-nak.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 6·5 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 6·5 cm.
 3/ c. Lubiana M. Inv. 1643. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 6 cm.
 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·4 cm.
 5/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 122/1881. 9. r. ign. ae. lon. 7·2 cm.
 6/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 6·5 cm.

VI. tábla 3, 5, megfelel Kovrig 20, 21. formának.

- 1/ c. Budapest, Coll. Fleissig, Inv. — r. Scarabantia, ae. lon. 6 cm.
 2/ c. Eisenstadt M. Inv. 1799. r. Weiden a. See. (Védeny) ae. lon. 5·5 cm.
 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·1 cm.
 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 5/ c. Székesfehérvár M. Inv. — r. Lovasberény, ae. lon. 5 cm.
 6/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VII. 18. r. Pannonia, ae. lon. 4·4 cm.
 7/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VII. r. Pannonia, ae. lon. 5·2 cm.
 8/ c. Szöny, Coll. Kállay Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 6·7 cm.
 9/ c. Lubiana, M. Inv. 1721. r. Grafenbrunn, ae. lon. 4·3 cm.
 10/ c. Lubiana, M. Inv. Gradise na Cepni, ae. lon. 4·5 cm.
 11/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 16823. r. Pannonia, ae. lon. 7·4 cm.

VI. tábla 6, 7. megfelel Kovrig III. tábla 17-nek.

- 1/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Loretto (Lorettom) ae. lon. 6·5 cm.
 2/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4·4 cm.
 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·7 cm.
 4/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 5·7 cm.
 5/ c. Laibach M. Inv. — r. Gradise na Cepni pri Knezaku, ae. lon. 6 cm.

Fragmenti.

- 1/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae. (2 similes).
 2/ c. Eisenstadt M. Inv. 4357. r. Loretto (Lorettom) ae.
 3/ c. Eisenstadt M. Inv. 4357/2. r. Loretto (Lorettom) ae.

3. Trombitafejü fibulák.

XXII. tábla 1.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 5·5 cm.
 2/ c. Graz M. Inv. 6870. r. Ober Rann, sepulcr. 12. ae. lon. 3·2 cm.
 3/ c. Graz M. Inv. 9396. r. Poetovio, ae. lon. 4·2 cm.

XXII. tábla 2., megfelel Kovrig XIII. tábla 134-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 132/1872 r. ign. ae. lon. 3·1 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 5·3 cm.
- 4/ c. Keszthely M. Inv. 1074. r. Fenékpusztá, ae. lon. 3·5 cm.
- 5/ c. Deuschaltenburg M. Inv. D. 71. r. Carnuntum, ae. lon. 3 cm.
- 6/ c. Deuschaltenburg M. Inv. D. 76. r. Carnuntum, ae. lon. 4·6 cm.
- 7/ c. Petronell M. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 8/ c. Keszthely M. Inv. 4143. r. Pannonia, ae. lon. 4·2 cm.
- 9/ c. Keszthely M. Inv. 1019. r. Kékkút, ae. lon. 5·7 cm.
- 10/ c. Szekszárd M. Inv. 41/1933. 1. r. Com. Tolna, ae. lon. 4·2 cm.
- 11/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·7 cm.
- 12/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Ménfő, arg. lon. 5 cm.
- 13/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Koroncó ae. lon. 3·8 cm.
- 14/ c. Keszthely M. Inv. — r. Keszthely, Újmajor, ae. lon. 4 cm.
- 15/ c. Sopron M. Inv. — r. Loretto (Lorettom) ae. lon. 4·2 cm.
- 16/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4·5 cm.
- 17/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Donnerskirchen (Fertőféhéregyháza), ae. lon. 3 cm.

XXII. tábla 3., megfelel Kovrig XIII. tábla 135. és XXVIII. tábla 6-nak.

- 1/ c. Wien, Kunsthistorischen M. Inv. — r. Merckenstein, bei Baden, ae. lon. 5·1 cm.
- 2/ c. Keszthely M. Inv. 3852. r. Keszthely—Újmajor, ae. lon. 6·8 cm.

XXII. tábla 4., megfelel Kovrig XIII. tábla 133., 136-nak.

- 1/ c. Eisenstadt M. Inv. 4253. r. Oggau (Oka), ae. lon. 5·3 cm.
- 2/ c. Deuschaltenburg M. Inv. D. 78. r. Carnuntum, ae. lon. 5·5 cm.
- 3/ c. Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae. lon. 6·5 cm.
- 4/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Hőgyész, ae. lon. 4 cm.
- 5/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Potzneusiedel (Lajtaujfalu), ae. lon. 5 cm.
- 6/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Potzneusiedel (Lajtaujfalu), ae. lon. 2·3 cm.
- 7/ c. Eisenstadt M. Inv. 4252. r. Müllendorf (Száravám), ae. lon. 5 cm.

XXII. tábla 5., megfelel Kovrig VI. tábla 60-nak.

- 1/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3 cm.
- 2/ c. Komárom M. Inv. 1644. r. Brigetio, ae. lon. 3·3 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 27/1984. r. Brigetio, ae. lon. 4·2 cm.
- 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 21/1921. r. Sur. ae. lon. 4·8 cm.
- 5/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 36/1900. 2. r. ign. ae. lon. (fragm.).
- 6/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 8/1887. 83. r. ign., ae. lon. 5·7 cm.
- 7/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 4·1 cm.
- 8/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 3 cm.

- 9/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 133. r. Intercisa sepulcr. X. ae. lon. 5·8 cm.
 10/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 5 cm.
 11/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 5 cm.
 12/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 4·8 cm.
 13/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. arg. lon. 5·2 cm.
 14/ c. Szombathely M. Inv. 85. r. Savaria, ae. lon. 3 cm.
 15/ c. Szombathely Coll. Schmidt, Inv. — r. ign., ae. (fragm.).
 16/ c. Szombathely M. Inv. 101. r. Pannonia, ae. lon. 4 cm.
 17/ c. Szekszárd M. Inv. R. 5. 1938. 29. r. Com. Tolna, ae. (fragm.).
 18/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 4·8 cm.
 19/ c. Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae. lon. 3 cm.
 20/ c. Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae. lon. 3·7 cm.
 21/ c. Lubiana M. Inv. 215. r. Nevioudunum, ae. lon. 3·4 cm.
 22/ c. Deutschaltenburg M. Inv. D. 75. r. Carnuntum, ae. lon. 4·8 cm.
 23/ c. Osijek M. Inv. 3701. r. Mursa, ae. lon. 5·2 cm.
 24/ c. Osijek M. Inv. 3402. r. Mursa, ae. lon. 3·7 cm.
 25/ c. Veszprém M. Inv. 198. r. Pannonia, ae. lon. 5·8 cm.
 26/ c. Zábráb M. Inv. — r. Siscia, ae., lon. 4·6 cm.
 27/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·1 cm.
 28/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ferr. lon. 3·2 cm.
 29/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·5 cm.
 30/ c. Győr M. Inv. 783. r. Koroncó, ae. (fragm.).
 31/ c. Aquincum M. Inv. G. 11. r. Aquincum, ae. lon. 2·9 cm.
 32/ c. Aquincum M. Inv. E. 212. r. Aquincum, ae. lon. 5·5 cm.
 33/ c. Pannonhalma M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 3·7 cm.
 34/ c. Baden M. Inv. — r. Leobersdorf, ae. lon. 6·5 cm.
 35/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
 36/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
 37/ c. Keszthely M. Inv. 4047. r. Keszthely, ae. lon. 5·4 cm.
 38/ c. Keszthely M. Inv. 4053. r. Keszthely, ae. lon. 3 cm.
 39/ c. Keszthely M. Inv. 5260. r. Lesencetomaj, ae. lon. 5 cm.
 40/ c. Keszthely M. Inv. 5266. r. Savaria, ae. lon. 5 cm.
 41/ c. Keszthely M. Inv. 5284. r. Kiskőszeg (Batina), ae. lon. 3 cm.
 42/ c. Eisenstadt M. Inv. 11920. r. Oslip (Oszlop), ae. lon. 5 cm.
 43/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. ign., ae. (fragm.).
 44/ c. Eisenstadt M. Inv. 16337. r. Stinkenbrunn (Büdöskút), ae. lon. 3 cm.
 45/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Donnerskirchen (Fertőféhéregyháza), ae. lon. 3·6 cm.
 46/ c. Eisenstadt M. Inv. 7660. r. Rust (Ruszt), ae. (fragm.).
 47/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Brigetio, ae. (fragm.).
 48/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4142. r. Brigetio, ae. lon. 3·3 cm.
 49/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Brigetio, ae. (fragm.).
 50/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4152. r. Brigetio, ae. lon. 2·7 cm.
 51/ c. Pécs M. Inv. 653. r. Sopianae, ae. lon. 5 cm.
 52/ c. Graz M. Inv. 6297. r. Sulb, ae. lon. 3·5 cm.

XXII. tábla 6, megfelel Kovrig VI. tábla 61-nek.

- 1/ c. Szombathely M. Inv. 77. r. Savaria, ae. lon. 4·5 cm.
- 2/ c. Győr M. Inv. — r. Gyórszentiván, ae. lon. 4·3 cm.
- 3/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.
- 4/ c. Szőny, Coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.
- 5/ c. Aquincum M. Inv. — r. Aquincum, ae. lon. 5 cm.

XXII. tábla 7, 8, 9, 10, megfelel Kovrig VII. tábla 68, 70, 71-nek.

- 1/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 778. r. Wienerneustadt, arg. lon. 4·5 cm
- 2/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VII. a. 93. r. ign., ae. lon. 5 cm.
- 3/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 2721. r. ign., ae. lon. 5·5 cm.
- 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 67/1876. 89. r. ign., ae. lon. 5 cm.
- 5/ c. Veszprém M. Inv. 204. r. ign. ferr. lon. 5·1 cm.
- 6/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·7 cm.
- 7/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. (fragm.).
- 8/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ferr. lon. 2·9 cm.
- 9/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ferr. lon. 2·4 cm.
- 10/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·5 cm.
- 11/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ferr. lon. 3 cm.
- 12/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. (fragm.).
- 13/ c. Szombathely M. Inv. 1740. r. Velemszentvid, ae. lon. 5·5 cm.

XXII. tábla 11, megfelel Kovrig VI. tábla 59-nek.

- 1/ c. Osijek M. Inv. 1119. r. Mursa, ae. lon. 6 cm.

VI. tábla 11, megfelel Kovrig III. tábla 22-nek.

- 1/ c. Szombathely M. Inv. 116. r. Savaria, ae. lon. 4·7 cm.
- 2/ c. Lubiana M. Inv. 289. r. Nevioudunum, ae. lon. 3·1 cm.
- 3/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4150. r. Brigetio, ae. lon. 3 cm.
- 4/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, arg. lon. 2·3 cm.
- 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 8 cm.
- 6/ c. Szombathely M. Inv. 202. r. Savaria, ae. lon. 4 cm.

VI. tábla 12. (Kovrig III. tábla 24-hez hasonlít.)

- 1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 5·3 cm.
- 2/ c. Aquincum M. Inv. — r. Aquincum, ae. lon. 5·5 cm.

Kovrig III. tábla 23. (VI. tábla 11-hez hasonló.)

- 1/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4·6 cm.

Kovrig VII. tábla 62. (XXII. tábla 5-höz hasonló.)

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 2766/1874. 4—6. r. ign. arg. lon. 5 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 141/1873. 12. r. ign. ae. lon. 5 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 68/488. 8. r. Kiskajdaes, ferr. lon. 5 cm.
- 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Kisbér, ae. (fragm.).
- 5/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Székesfehérvár, ae. (fragm.).
- 6/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Brigetio (fragm.).
- 7/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Tengelic, ae. lon. 5·3 cm.
- 8/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 3·7 cm.
- 9/ c. Szekszárd M. Inv. R. 5. 938. r. Com. Tolna, ae. lon. 6 cm.
- 10/ c. Győr M. Inv. 272. r. Gyórszentivár, ae. lon. 4·4 cm.
- 11/ c. Veszprém M. Inv. — r. Veszprém, ae. lon. 4·5 cm. (2 similes).
- 12/ c. Keszthely M. Inv. — r. Savaria, ae. lon. 2·5 cm.
- 13/ c. Szombathely M. Inv. — r. Savaria, ae. lon. 2·5 cm.
- 14/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3·3 cm.
- 15/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Föllik, (Nagyhóflány) ae. lon. 2·7 cm.
- 16/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Oslip (Oszlop), ae. lon. 5·4 cm.
- 17/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 1809. r. ign. ae. lon. 5·1 cm.
- 18/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 18210. r. ign. ae. lon. 5·1 cm.
- 19/ c. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovci (Ujbánya), ae. lon. 5 cm.

Kovrig VII. tábla 63. (Előzőhöz hasonló.)

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. arg. lon. 4·6 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 17/1861. r. ign. ae. lon. 6 cm.
- 3/ c. Székesfehérvár M. Inv. — r. Com. Fejér, ae. lon. 4 cm.
- 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·3 cm.

Kovrig VII. tábla 34. (Előzőkhöz hasonló.)

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. arg. lon. 4·1 cm.

Kovrig VII. tábla 65.

- 1/ c. Veszprém M. Inv. 3352. r. Öskü, ae. lon. 5·8 cm.
- 2/ c. Veszprém M. Inv. 661. ign. arg. lon. 4·6 cm.
- 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·7 cm.
- 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3 cm.
- 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·5 cm.
- 6/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·5 cm. (1 similes).
- 7/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
- 8/ c. Győr M. Inv. 240. r. Arrabona, ae. lon. 4 cm.
- 9/ c. Győr M. Inv. 266. r. ign. ae. lon. 5 cm.
- 10/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 11/ c. Deutschaltenburg M. Inv. D. 73. Carnuntum, ae. lon. 4·5 cm.

- 12/ c. Deuschaltenburg M. Inv. D. 73. r. Carnuntum, ae. (fragm.).
 13/ c. Lubiana M. Inv. 2855. r. St. Margarethen, ae. lon. 4·5 cm.
 14/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 5·5 cm.
 15/ c. Baden M. Inv. — r. Leobersdorf, ae. lon. 4·6 cm.
 16/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4151. r. Brigetio, ae. lon. 5·4 cm.
 17/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 871/285. r. ign. ae. lon. 4·3 cm.
 18/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 5 cm.
 19/ c. Graz M. Inv. 1892. r. Ober Rann, ae. lon. 5 cm.
 20/ c. Pécs M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 5 cm.
 21/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Gyűrűs, ae. lon. 4 cm.
 22/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
 23/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3·1 cm.

Kovrig VII. tábla 66.

- 1/ c. Veszprém M. Inv. — r. Pilitz, ae. lon. 6·7 cm.

Kovrig XI. tábla 111.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4 cm.

Kovrig XI. tábla 110.

- 1/ c. Eisenstadt M. Inv. 4248 r. Müllendorf (Száravám), ae. lon. 5·2 cm.

E.

1. Galliai fibulák.

XII. tábla 1.

- 1/ c. Marburg M. Inv. — r. Marburg, ae. lon. 6 cm.

XII. tábla 2.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovci (Ujbánya), ae. lon. 4 cm.

XII. tábla 3.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovci (Ujbánya), ae. lon. 4 cm.

XII. tábla 4, megfelel Kovrig XXXIX. tábla 8-nak.

- 1/ c. Marburg M. Inv. — r. Marburg, ae. lon. 6·6 cm.
 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·9 cm.
 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 6 cm.

5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·5 cm.

6/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 6·5 cm.

7/ c. Wien, M. für Kunst u. Industrie, Inv. — r. ign. ae. lon. 8·2 cm.

XII. tábla 5.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7 cm. (ezüstnielló díszítéssel).

XII. tábla 6.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.

XII. tábla 7.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 6·4 cm.

XII. tábla 8. megfelel Kovrig XXIV. tábla 1-nek.

1/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 9·3 cm.

2/ c. Wien, M. Niederdonau. Inv. 1645. r. Mannersdorf a. L., ae. lon. 6 cm.

3/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 18284. r. ign. ae. lon. 4·6 cm.

4/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 39914. r. Erdőd, ae. lon. 4·4 cm.

XII. tábla 9, megfelel Kovrig XXIV. tábla 1-nek.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·6 cm.

2. Ives fibulák emaillel és email nélkül.

XIII. tábla 1, megfelel Sellye X. tábla 7-nek.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovci, (Ujbánya) ae. lon. 4·5 cm.

XIII. tábla 2, megfelel Kovrig XIV. tábla 150. és Sellye X. tábla 8-nak.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4 cm.

2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4 cm.

XIII. tábla 3, megfelel Sellye X. tábla 9-nek.

1/ c. Győr M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4·3 cm.

2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 75/1890. 15. r. Brigetio, ae. lon. 5·4 cm.

3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Kiskőszeg (Batina), ae. lon. 5·2 cm.

Sellye X. tábla 10. (Fentihez hasonló.)

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·8 cm.

2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovci (Ujbánya), ae. lon. 4·3 cm.

XIII. tábla 4, megfelel Kovrig XV. tábla 152-nek és Sellye X. t. 3-nak.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ferr. lon. 5·5 cm.

XII. tábla 10, megfelel Kovrig XV. tábla 154-nek.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·5 cm.
 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·4 cm.
 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·5 cm.
 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·7 cm.
 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·5 cm.
 6/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3 cm.
 7/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4 cm.
 8/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4 cm.
 9/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·3 cm.
 10/ c. Deutschaltenburg M. Inv. F. 19. r. Carnuntum, ae. lon. 5·5 cm.
 11/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Müllendorf (Százarvám), ae. (fragm.).

XII. tábla 11.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·7 cm.

XII. tábla 12, megfelel Sellye X. tábla 6-nak.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. — r. Emona, ae. lon. 3·8 cm.
 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4 cm.

XII. tábla 13.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·3 cm.

XII. tábla 14.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.

XII. tábla 15.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·2 cm.

XII. tábla 16, megfelel Sellye X. tábla 5-nek.

1/ c. Lubiana M. Inv. — r. Emona, ae. lon. 4 cm.

XIII. tábla 5, megfelel Sellye X. tábla 4-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 51/1910. 12. r. Intercisa, ae. lon. 4·4 cm.
 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·4 cm.
 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.

4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·7 cm.

5/ c. Győr M. Inv. — r. Arrabona, ae. (fragm.).

XIII. tábla 6.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·3 cm.

XIII. tábla 7.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·3 cm.

XIII. tábla 8.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.

XIII. tábla 9.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.

XIII. tábla 10.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.

XIII. tábla 11.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.

2/ c. Osijek M. Inv. 5324. r. Mursa, ae. lon. 3·1 cm.

XIII. tábla 12.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·5 cm.

XIII. tábla 13.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·8 cm.

XIII. tábla 14.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon.

XIII. tábla 15, 16, megfelel Kovrig XIV. tábla 148-nak.

1/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 5 cm.

2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·7 cm.

Kovrig XIV. tábla 151.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·5 cm.

Kovrig XV. tábla 155.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·8 cm.
 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·6 cm.

Kovrig XV. tábla 156.

- 1/ c. Wien, M. für Kunst und Industrie, Inv. — r. ign. ae. lon. 4 cm.

Kovrig XV. tábla 157.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·6 cm.

Kovrig XV. tábla 160.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Kiskőszeg (Batina), ae. lon. 5·2 cm.

XIV. tábla 1.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. — r. Neviodunum, ae. lon. 5 cm.

XIV. tábla 2.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. 277. r. Neviodunum, ae. lon. 4 cm.

XIV. tábla 3, megfelel Sellye VIII. tábla 6-nak.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 36/1874. 2. r. ign., ae. lon. 5·8 cm.

Sellye VIII. tábla 4. (Hasonló az előzőhöz.)

- 1/ c. M. f. V. u. Fr. Inv. IV. d. 1151. r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.

Sellye VIII. tábla 5. (Hasonló az előzőhöz.)

- 1/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 220. r. ign. ae. lon. 4·5 cm.

XIV. tábla 4, megfelel Sellye VIII. tábla 1-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 166/1877. 1. r. ign., ae. lon. 3·8 cm.

Sellye VIII. tábla 2. (Előzőhöz hasonló.)

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·2 cm.

XIV. tábla 5, megfelel Sellye II. tábla 3-nak.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·2 cm.
 2/ c. Wien, M. für Kunst u. Industrie, Inv. 375. r. ign., ae. lon. 4·4 cm.

Sellye XI. tábla 2. (Előzőkhöz hasonló.)

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·5 cm.

XIV. tábla 6, megfelel Sellye XI. tábla 11-nek.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·7 cm.

2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.

XIV. tábla 7.

1/ c. Lubiana M. Inv. — r. Emona, ae. lon. 4·3 cm.

Sellye XI. tábla 4. (Előzőhöz hasonló.)

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·5 cm.

Sellye XI. tábla 5. (Előzőhöz hasonló.)

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·4 cm.

Sellye XI. tábla 6. (Előzőhöz hasonló.)

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4·5 cm.

2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.

3/ c. Wien M. für Kunst und Industrie, Inv. 317. r. ign. ae. lon. 4·1 cm.

XIV. tábla 8, megfelel Sellye XI. tábla 7-nek.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·8 cm.

XIV. tábla 9, megfelel Sellye XI. tábla 8-nak.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·7 cm.

XIV. tábla 10, megfelel Sellye XI. tábla 9-nek.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4 cm.

Sellye XI. tábla 10. (Előzőhöz hasonló.)

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 56/1893. r. Brigetio, ae. lon. 5·2 cm.

XIV. tábla 11, megfelel Sellye X. tábla 18, 19-nek.

1/ c. Deuschaltenburg M. Inv. E. 32. r. Carnuntum, ae. lon. 3·2 cm.

2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovci, ae. lon. 3·6 cm.

XIV. tábla 12, megfelel Sellye X. tábla 24-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 5·4 cm.
 2/ c. Deutschaltenburg M. Inv. F. 96. r. Carnuntum, ae. lon. 5·5 cm.

XIV. tábla 13, megfelel Sellye X. tábla 21-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 3·9 cm.

Sellye X. tábla 20. (Előzőhöz hasonló.)

- 1/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 3 cm.

Sellye X. tábla 16. (Előzőhöz hasonló.)

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 9/1880. 2. r. ign., ae. lon. 3·8 cm.

Sellye X. tábla 17. (Előzőhöz hasonló.)

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovci, (Ujbánya) ae. lon. 4·3 cm.

XIV. tábla 14, megfelel Sellye X. tábla 15-nek.

- 1/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 1378. 10. r. ign., ae. lon. 4·4 cm.

XIV. tábla 15, megfelel Sellye X. tábla 22-nek és Kovrig XV. tábla 158-nak.

- 1/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 1375. r. ign., ae. lon. 5·2 cm.
 2/ c. Magyar Nemzet M. Inv. — r. ign., ae. lon. 7·5 cm.
 3/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 6 cm.

XIV. tábla 16.

- 1/ c. Lubina M. Inv. — r. Černenbel, ae. lon. 5 cm.

XIV. tábla 17, megfelel Sellye XI. tábla 17-nek.

- 1/ c. Győr M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·2 cm.

XIV. tábla 18, megfelel Sellye XI. tábla 16-nak.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 52/1884. r. ign. ae. lon. 2·5 cm.
 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·7 cm.

XIV. tábla 19, megfelel Sellye XI. tábla 18-nak.

- 1/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 1377. r. ign. ae. lon. 5·4 cm.

Sellye XII. tábla 1., 2. (Előzőkhöz hasonló.)

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 5/1934. r. Sümeg, ae. lon. 5·6 cm.
- 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·3 cm.
- 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
- 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
- 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovci, ae. lon. 3·2 cm.

Sellye XI. tábla 13, 14, 15. (XIV. tábla 17, 18-hoz hasonló.)

- 1/ c. Lubiana M. Inv. 283. r. Emona, ae. lon. 5 cm.
- 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·1 cm.
- 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·7 cm.
- 4/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B 1103. r. Carnuntum, ae. lon. 3·2 cm.
- 5/ c. Deuschaltenburg M. Inv. E 31. r. Carnuntum, ae. lon. 4·3 cm.

XIV. tábla 20, megfelel Sellye VIII. tábla 24-nek.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·3 cm.
- 2/ c. Lubiana M. Inv. 573. r. Emona, ae. lon. 4·5 cm.

XIV. tábla 21, megfelel Sellye VIII. tábla 25-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 165/1877. r. ign., ae. lon. 3 cm.

XIV. tábla 22, megfelel Sellye X. tábla 25-nek.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·7 cm.

XIV. tábla 23, megfelel Sellye X. tábla 27-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4 cm.

XIV. tábla 24, megfelel Sellye XI. tábla 12-nek.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·7 cm.

XIV. tábla 25, megfelel Sellye X. tábla 28-nak.

- 1/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. ign., ae. lon. 4·2 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 67/1876. r. ign., ae. lon. 3·4 cm.

XIV. tábla 26, megfelel Sellye VIII. tábla 9-nek.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·7 cm.

XIV. tábla 27, megfelel Sellye VIII. tábla 8-nak.

- 1/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 1374. r. ign., ae. lon. 5·9 cm.

XV. tábla 1, megfelel Sellye VIII. tábla 11-nek.

1/ c. Szombathely M. Inv. 847. r. Savaria, ae. lon. 1·8 cm.

XV. tábla 2, megfelel Sellye IX. tábla 4-nek.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1/1874.162. r. ign., ae. lon. 4·5 cm.

XV. tábla 3, megfelel Sellye XII. tábla 7—9-nek.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·4 cm.
 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·4 cm. (6 similes.)
 3/ c. Lubiana M. Inv. — r. Emona, ae. lon. 4 cm.
 4/ c. Pettau M. Inv. — r. Oberhaidin, ae. (fragm.)
 5/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 4 cm.

XV. tábla 4, megfelel Sellye XII. tábla 16-nak.

- 1/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 3353. r. ign., ae. lon. 4·7 cm.
 2/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.
 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 79/1902. l. r. Brigetio, ae. lon. 4·8 cm.
 4/ c. Deutschaltenburg M. Inv. E 37. r. Carnuntum, ae. lon. 3 cm.

Sellye XII. tábla 13, 15. (E'özökhöz hasonló.)

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 75/1890. 18. r. Brigetio, ae. lon. 3 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 28. 444. r. Brigetio, ae. lon. 4·7 cm.
 3/ c. Szőny, Coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 2·9 cm.

XV. tábla 5, megfelel Sellye XII. tábla 14-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 38/1893. 2. r. ign. ae. lon. 4·7 cm.
 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.

XV. tábla 6, megfelel Sellye XII. tábla 17-nek.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 19/570. r. Brigetio, ae. lon. 4·1 cm.

XV. tábla 7, megfelel Sellye XII. tábla 18-nak.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 36/1874. r. ign. ae. lon. 4·4 cm.
 2/ c. Deutschaltenburg M. Inv. EV. 68. r. Carnuntum, ae. lon. 4·8 cm.

XV. tábla 8, megfelel Sellye XII. tábla 19-nek.

1/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 5·5 cm.

XV. tábla 9, megfelel Sellye XII. tábla 20-nak.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·8 cm.

XV. tábla 10, megfelel Sellye XII. tábla 10, 11-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 2·6 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 2·4 cm.

XV. tábla 11, megfelel Sellye XII. tábla 21-nek.

- 1/ c. Aquincum M. Inv. E 125. r. Aquincum, ae. lon. 5·1 cm.

XV. tábla 12, megfelel Sellye XII. tábla 22-nek.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. — r. Krainburg, ae. lon. 4·1 cm.

XV. tábla 13, megfelel Sellye XII. tábla 23-nak.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·7 cm.

XV. tábla 14, megfelel Sellye VIII. tábla 16-nak.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 105/1894. 8. r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 5/1883. r. ign. ae. lon. 4 cm.
 3/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
 4/ c. Deutschaltenburg M. Inv. E 30. r. Carnuntum, ae. lon. 3·2 cm.

XV. tábla 15.

- 1/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 3·5 cm.

XV. tábla 16, megfelel Sellye VIII. tábla 17-nek.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·8 cm (5 similes).

XV. tábla 17, megfelel Sellye VIII. tábla 18-nak.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3·2 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 3·2 cm.
 3/ c. Deutschaltenburg M. Inv. E. 30. r. Carnuntum, ae. lon. 3·2 cm.
 4/ c. Sümeg M. Inv. 3270. r. Csabrendek, ae. (fragm.)

Sellye VIII. tábla 19. (E'öz'ökhöz hasonló.)

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1/1874. 667. r. ign. ae. lon. 3·2 cm.

XV. tábla 18, megfelel Sellye VIII. tábla 21-nek.

- 1/ c. Komárom M. Inv. 36. r. Brigetio, ae. lon. 3·4 cm.

Sellye VIII. tábla 20. (Előzőhöz hasonló.)

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3 cm.
 2/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 2·9 cm.

XV. tábla 19, megfelel Sellye VIII. tábla 22-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 166/1877. r. ign. ae. lon. 3·3 cm.
 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·2 cm.

Sellye VIII. tábla 23.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·3 cm.

XV. tábla 20.

- 1/ c. Deuschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 3 cm.

XV. tábla 21, megfelel Sellye VIII. tábla 13-nak.

- 1/ c. Szőny, Coll. Kállay. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 7 cm.
 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·8 cm.

XV. tábla 22, megfelel Sellye V. tábla 24-nek.

- 1/ c. Deuschaltenburg M. Inv. E. 68. r. Carnuntum, ae. lon. 3·5 cm.
 2/ c. Deuschaltenburg M. Inv. E. 87. r. Carnuntum, ae. lon. 3·8 cm.

XV. tábla 23, megfelel Sellye V. tábla 13-nak.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 1·9 cm.
 2/ c. Wien, M. für Kunst und Industrie, Inv. 373. r. Intercisa, ae. lon. 1·5 cm.
 3/ c. Wien, M. für Kunst und Industrie, Inv. 309. r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovci, (Ujbánya) ae. lon. 3 cm.

XV. tábla 24, megfelel Sellye V. tábla 8-nak.

- 1/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 2·5 cm.

XV. tábla 25, megfelel Sellye V. tábla 15-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 19/1890. 30. r. ign. ae. lon. 1·9 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 37/1884. r. Környe, ae. lon. 2 cm.
 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 106/1903. 31. r. Intercisa, ae. lon. 2 cm.

XV. tábla 26, megfelel Sellye V. tábla 15-nek.

- 1/ c. Marburg M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 2·1 cm.

XV. tábla 27, megfelel Selye V. tábla 9-nek.

- 1/ c. Budapest, Coll. Fleissig, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 2·4 cm.
 2/ c. Deuschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 2·4 cm.

XV. tábla 28, megfelel Selye V. tábla 2-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae, lon. 2·8 cm.

XV. tábla 29, megfelel Selye V. tábla 10-nek.

- 1/ c. Deuschaltenburg M. Inv. E. 26. r. Carnuntum, ae. lon. 3·6 cm.

XV. tábla 30, megfelel Selye V. tábla 12-nek.

- 1/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 3352. r. Keszthely, ae. lon. 4·1 cm.

XV. tábla 31, megfelel Selye V. tábla 23-nak.

- 1/ c. Deuschaltenburg M. Inv. E. 25. r. Carnuntum, ae. lon. 3·1 cm.
 2/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 16.801. r. Brigetio, ae. lon. 3·8 cm.

XVI. tábla 1, megfelel Selye V. tábla 7-nek.

- 1/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 2·5 cm.
 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·5 cm.

XVI. tábla 2, megfelel Selye V. tábla 22-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 56/1893. r. Brigetio, ae. lon. 3·7 cm.

XVI. tábla 3, megfelel Selye VIII. tábla 14-nek.

- 1/ c. Aquincum M. Inv. 117. r. Aquincum, ae. lon. 2·9 cm.

XVI. tábla 4, megfelel Selye VIII. tábla 15-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 105/1884. r. Brigetio, ae. lon. 3 cm.

XVI. tábla 5, megfelel Selye IX. tábla 2-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 115/1886. 7. r. ign., ae. lon. 2·5 cm.

Selye IX. tábla 1. (E'özöhöz hasonló.)

- 1/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 2 cm.
 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovci (Ujlánya), ae. lon. 3·1 cm.
 3/ c. Petronell Schlossm. M. Inv. — r. Carnuntum, ae.

XVI. tábla 6, megfelel Sellye IX. tábla 7-nek.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·6 cm.

XVI. tábla 7, megfelel Sellye IX. tábla 6-nak.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·1 cm.

XVI. tábla 8, megfelel Sellye IX. tábla 10-nek.

1/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4·2 cm.

XVI. tábla 9, megfelel Sellye IX. tábla 8-nak.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3·7 cm.

XVI. tábla 10, megfelel Sellye IX. tábla 9-nek.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1/1874. 60. r. ign. ae. lon. 3·7 cm.

XVI. tábla 11, megfelel Sellye IX. tábla 11-nek.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·9 cm.

2/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·2 cm.

XVI. tábla 12, megfelel Sellye IX. tábla 5-nek.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·2 cm.

XVI. tábla 13, megfelel Sellye IX. tábla 19-nek.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1/1874. 651. r. ign. ae. lon. 5·8 cm.

Sellye IX. tábla 13.

1/ c. Lubiana M. Inv. 292. r. Emona, ae. lon. 4·3 cm.

Sellye IX. tábla 14.

1/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4·3 cm.

Sellye IX. tábla 12.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·9 cm.

XVI. tábla 14, megfelel Sellye IX. tábla 15-nek.

1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. E. 28. r. Carnuntum, ae. lon. 1·9 cm.

XVI. tábla 15, megfelel Sellye IX. tábla 17-nek.

1/ c. Komárom M. Inv. 41. r. Brigetio, ae. lon. 3·7 cm.

Sellye IX. tábla 18. (Előzőkhöz hasonló.)

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·7 cm.

2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovci (Ujbánya), ae. lon. 2·7 cm.

XVI. tábla 16, megfelel Sellye IX. tábla 16-nak.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·7 cm.

2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·7 cm.

XVI. tábla 17, megfelel Sellye IX. tábla 21-nek.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·4 cm.

Sellye IX. tábla 20. (Előzőhöz hasonló.)

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·6 cm.

2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·8 cm.

3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·5 cm.

XVI. tábla 18, megfelel Sellye V. tábla 1-nek.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4·1 cm.

XVI. tábla 19, megfelel Sellye V. tábla 5-nek.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4·5 cm.

XVI. tábla 20, megfelel Sellye V. tábla 6-nak.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 171/1874., 36. r. ign. ae. lon. 3·6 cm.

2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·7 cm.

3/ c. Lubiana M. Inv. — r. Nevioudunum, ae. lon. 2·7 cm.

4/ c. Deutschaltenburg M. Inv. E. 13. r. Carnuntum, ae. lon. 4·1 cm.

XVI. tábla 21, megfelel Sellye V. tábla 20-nak.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·3 cm.

Sellye IX. tábla 3.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 299/1870., 9. r. ign. ae. lon. 4 cm.

Sellye V. tábla 3, 4, 11, 17, 18, 19. (XVI. tábla 1–21 formákhoz hasonló.)

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 105/1894. 7. r. Brigetio, ae. lon. 3·1 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Koroncó, ae. lon. 3 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·1 cm.
- 4/ c. Budapest, Coll. Érem- és Régiségtani Intézet. Inv. — r. ign. ae. lon. 2 cm.
- 5/ c. Berlin, M. für Vor- und Frühgeschichte, Inv. IV. 1150. r. Brigetio, ae. lon. 2·5 cm.
- 6/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 2·8 cm.
- 7/ c. Deutschaltenburg M. Inv. 24. r. Carnuntum, ae. lon. 3·8 cm.

Sellye VIII. tábla 10, 11, 12. (XV. tábla 1-hez hasonló.)

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·6 cm.
- 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·5 cm.
- 3/ c. Szombathely M. Inv. 847. r. Savaria, ae. lon. 4·3 cm.
- 4/ c. Aquincum M. Inv. E. 113. r. Aquincum, ae. lon. 4·4 cm.

Sellye VIII. tábla 4, 5. (XIV. tábla 3-hoz hasonló.)

- 1/ c. Berlin, M. für Vor- und Frühgeschichte, Inv. IV. D. 1151. r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.
- 2/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 220. r. ign. ae. lon. 4·5 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. arg. lon. 4·5 cm.

XVII. tábla 1.

- 1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.

XVII. tábla 2.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. 5175. r. Krainburg, ae. lon. 4 cm.

XVII. tábla 3.

- 1/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 4509. r. ign. ae. lon. 6·5 cm.

XVII. tábla 4.

- 1/ c. Szőny, Coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.

XVII. tábla 5.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. 4076. r. Krainburg, ae. lon. 2·5 cm.

XVII. tábla 6.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3 cm.
- 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3 cm.

XVII. tábla 7.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·8 cm.

XVII. tábla 8.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·2 cm.

XVII. tábla 9.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.

XVII. tábla 10.

1/c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 3·7 cm.

XVII. tábla 11.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Stinica, ae. lon. 4·5 cm.

XVII. tábla 12.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 10/1913. r. Óbuda, ae. lon. 3·7 cm.

XVII. tábla 13.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1874. r. Csépa, ae. lon. 5·4 cm.

XVII. tábla 14.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 222. r. ign. ae. lon. 3 cm.

XVII. tábla 15, megfelel Selye XVI. tábla 10-nek.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4 cm.

XVII. tábla 16.

1/ c. Keszthely M. Inv. 144. r. Fenékpuszta, ae. lon. 5·2 cm.

XVII. tábla 17.

1/ c. Deuschaltenburg M. Inv. 146. r. Carnuntum, ae. lon. 4·6 cm.

2/ c. Szőny, Coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3·5 cm.

XVII. tábla 18.

1/ c. Pettau M. Inv. 76. r. Poetovio, ae. lon. 2·5 cm.

XVII. tábla 31.

1/ c. Deuschaltenburg M. Inv. H. 33. r. Carnuntum, ae. lon. 3·2 cm.

XVII. tábla 19.

1/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 71244. r. Pannonia, ae. lon. 5·2 cm.

XVII. tábla 20.

1/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3 cm.

2/ c. Szombathely M. Inv. — r. Savaria, ferr. lon. 3·4 cm.

XVII. tábla 21.

1/ c. Szombathely M. Inv. 846. r. Savaria, ae. lon. 3·5 cm.

XVII. tábla 22.

1/ c. Deuschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 3·7 cm.

XVII. tábla 23.

1/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4 cm.

XVII. tábla 24.

1/ c. Szombathely M. Inv. — r. Savaria, ae. lon. 4 cm.

F.**XVIII. tábla 17.**

1/ c. Deuschaltenburg M. Inv. 145. r. Carnuntum, ae. lon. 3·5 cm.

XVIII. tábla 18.

1/ c. Szöny, coll. Kállay. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.

XVIII. tábla 19.

1/ c. Deuschaltenburg M. Inv. H. 33. r. Carnuntum, arg. lon. 4·2 cm.

2/ c. Deuschaltenburg M. Inv. H. 34. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.

XVIII. tábla 20.

1/ c. Deuschaltenburg M. Inv. H. 32. r. Carnuntum, ae. lon. 4·3 cm.

XVIII. tábla 21.

- 1/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3 cm.
 2/ c. Lubiana M. Inv. 273. r. Neviodunum, ferr. lon. 3·7 cm.

XVIII. tábla 22.

- 1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.

XVIII. tábla 23.

- 1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. E. B. 90. r. Carnuntum, ae. lon. 2·9 cm.

XVIII. tábla 24.

- 1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. g. V. 49. r. Carnuntum, ae. lon. 3 cm.

XVIII. tábla 25.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ferr. lon. 4 cm.

XVIII. tábla 26, megfelel Sellye VII. tábla 30-nak.

- 1/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 2368. r. ign. ae. lon. 3·4 cm.

XVIII. tábla 27, megfelel Sellye VII. tábla 29-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 56/1893., 3. r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
 2/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 4141. r. ign. ae. lon. 4·6 cm.
 3/ c. Wien, M. für Kunst und Industrie, Inv. 390. r. ign. ae. lon. 4 cm.

XVIII. tábla 28.

- 1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, arg. lon. 4 cm.

G)**Lovat ábrázoló fibulák.****XIX. tábla 1, 2.**

- 1/ c. Lubiana M. Inv. 288. r. Neviodunum, ae. lon. 3·2 cm.
 2/ c. Lubiana M. Inv. 287. r. Neviodunum, ae. lon. 3·1 cm.
 3/ c. Deutschaltenburg M. Inv. G. 8. r. Carnuntum, ae. lon. 3·5 cm.
 4/ c. Deutschaltenburg M. Inv. G. 6. r. Carnuntum, ae. lon. 3·4 cm.
 5/ c. Deutschaltenburg M. Inv. F. 7. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
 6/ c. Röm. M. der Stadt Wien, Inv. IN. 1472. r. Vindobona, Landstrasse, ae. lon. 4·4 cm.

- 7/ c. Aquincum, M. Inv. 197. r. Aquincum, ae. lon. 4 cm.
 8/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 56/1893. 4–7, 9–26. r. Brigetio, ae. lon. 3·3 cm.
 9/ c. Petronell Schloßm. Inv. — r. Carnuntum, ae.

XIX. tábla 3.

- 1/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 16193. r. Siscia, ae. lon. 4·7 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4 cm.
 3/ c. Székesfehérvár M. Inv. 4261. r. Intercisa, ae. lon. 4·5 cm.

XIX. tábla 4.

- 1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. 64. r. Carnuntum, ae. lon. 4·8 cm.

XIX. tábla 5, 7.

- 1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. C. 10. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
 2/ c. Deutschaltenburg M. Inv. 13. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
 3/ c. Deutschaltenburg M. Inv. C. 12. r. Carnuntum, ae. lon.
 4/ c. Deutschaltenburg M. Inv. C. 17. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
 5/ c. Deutschaltenburg M. Inv. G. 9. r. Carnuntum, ae. lon. 3·4 cm.
 6/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 1384. r. ign. ae. lon. 4 cm.
 7/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 3·7 cm.
 8/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 3·5 cm.
 9/ c. Keszthely M. Inv. 162. r. Fenépuszta, ae. lon. 5 cm.
 10/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 73/1884. r. ign. ae. lon. 4 cm.
 11/ c. Osijek M. Inv. 2272. r. Mursa, ae. lon. 5·2 cm.

XIX. tábla 6.

- 1/ c. Komárom M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 4·5 cm.

XIX. tábla 8, 9.

- 1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
 2/ c. Deutschaltenburg M. Inv. C. 5. r. Carnuntum, ae. lon. 4·4 cm.
 3/ c. Komárom M. Inv. 1572. r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
 5/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·5 cm.

XIX. tábla 10.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3·4 cm.

XIX. tábla 11, 12, 13.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4 cm.
 2/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 4·5 cm.

XIX. tábla 14, 19.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 56/1893. r. Brigetio, ae. lon. 4·2 cm.
- 2/ c. Deutschaltenburg M. Inv. G. 17. r. Carnuntum, ae. lon. 3·2 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 18/1893. r. ign. ae. lon. 4·5 cm.
- 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·7 cm.

XIX. tábla 15.

- 1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 8 cm.

XIX. tábla 16, 17, 18.

- 1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. G. 10. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
- 2/ c. Deutschaltenburg M. Inv. 13. r. Carnuntum, ae. lon. 2·6 cm.
- 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·7 cm.
- 4/ c. Pettau M. Inv. 72. r. Poetovio, ae. lon. 4 cm.

XIX. tábla 20, 21.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. 2162. r. Emona, ae. lon. 3·2 cm. ae. lon. 1 cm.
- 2/ c. Gráz M. Inv. 15119. r. Reichenburg, ae. lon. 4 cm.

Kakas, liba, kaesa formájú fibulák.**XX. tábla 1, megfelel Sellye XIII. tábla 14-nek.**

- 1/ c. Lubiana M. Inv. 285. r. Neviodonum, ae. lon. 3·8 cm.
- 2/ c. Lubiana M. Inv. 286. r. Neviodonum, ae. lon. 3·5 cm.
- 3/ c. Lubiana M. Inv. — r. Novi Banovci (Ujbánya), ae. lon. 3·6 cm.
- 4/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 3 cm.
- 6/ c. Zágráb M. Inv. 94. r. Siscia, ae. lon. 2·5 cm.
- 7/ c. Deutschaltenburg M. Inv. G. 28. r. Carnuntum, ae. lon. 4·9 cm.

XX. tábla 2, megfelel Sellye XIII. tábla 17-nek.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4 cm.

XX. tábla 3, 4.

- 1/ c. Szóny, Coll. Kállay. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
- 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovci (Ujbánya), ae. lon. 4 cm.

XX. tábla 9, megfelel Sellye XIII. tábla 29-nek.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·7 cm.

Békát ábrázoló fibulák.

XX. tábla 5 (megfelel Sellye XIII. tábla 29-nek) és 6.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Surduk, ae. 4 cm.
- 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovci (Ujbánya), ae. lon. 3·3 cm.
- 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovci (Ujbánya), ae. lon. 4 cm.
- 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.

Légió-sas formájú fibulák.

XX. tábla 7, 8.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4 cm.
- 2/ c. Komárom M. Inv. 1564. r. Brigetio, ae. lon. 3 cm.

Leopárd formájú fibulák.

XX. tábla 11.

- 1/ c. Győr M. Inv. 115. r. Arrabona, ae. lon. 4 cm.
- 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·5 cm.
- 3/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 4/ c. Pécs M. Inv. 662. r. Dunaszekcső, ae. lon. 4·7 cm.
- 5/ c. Lubiana M. Inv. 2418. r. Pannonia, ferr. lon. 4 cm.

Kecskebak, vagy capricornus formájú fibula.

XX. tábla 12.

- 1/ c. Wien, M. Niederdonau, Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.

Galambformájú fibulák.

XXI. tábla 19, megtelevel Sellye XIII. tábla 15-nek.

- 1/ c. Pettau M. Inv. — r. Oberhaidin, ae. lon. 3·6 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·3 cm.
- 3/ c. Szombathely M. Inv. 880. r. Savaria, ae. lon. 3·3 cm.

XXI. tábla 20.

- 1/ c. Győr M. Inv. 245. r. Arrabona, ae. lon. 4 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1/1874. 28. r. ign. ae. lon. 3·4 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 2 cm.
- 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·4 cm.

- 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 4 cm.
 6/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·4 cm.
 7/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·8 cm.
 8/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·8 cm.
 9/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. ign. ae. lon. 2·7 cm.
 10/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 1383. r. ign. ae. lon. 4·5 cm.
 11/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 3872. r. ign. ae. lon. 4·3 cm.
 12/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. ign. ae. lon. 5 cm.
 13/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 1386. r. ign. ae. lon. 3 cm.
 14/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 1388. r. ign. ae. lon. 2·7 cm.
 15/ c. Keszthely M. Inv. 140. r. Fenépuszta, ae. lon. 3·5 cm.
 16/ c. Keszthely M. Inv. 150. r. Fenépuszta, ae. lon. 3·5 cm.
 17/ c. Keszthely M. Inv. 5265. r. Savaria, ae. lon. 2·2 cm.
 18/ c. Keszthely M. Inv. 161. r. Fenépuszta, ae. lon. 3·5 cm.
 19/ c. Veszprém M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3 cm.
 20/ c. Deuschaltenburg M. Inv. G. 25. r. Carnuntum, ae. lon. 2·5 cm.
 21/ c. Deuschaltenburg M. Inv. C. 29. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
 22/ c. Deuschaltenburg M. Inv. 623. r. Carnuntum, ae. lon. 3 cm.
 23/ c. Esztergom M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3 cm.
 24/ c. Marburg M. Inv. 2274. 19. r. Vicave, ae. lon. 3·4 cm.
 25/ c. Eisenstadt M. Inv. 18244. r. Loretto (Lorettom), ae. lon. 3·5 cm.
 26/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 71242. r. ign. ae. lon. 3·4 cm.

XXI. tábla 21.

- 1/ c. Graz M. Inv. 7925. r. Bruck a. d. Mur. ae. lon. 3 cm.

XXI. tábla 22, 23.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 65/1885. r. Brigetio, ae. lon. 3·5 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 18/1894. 9. r. ign. ae. lon. 4·4 cm.
 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 56/1893. 4—7, 9—26. r. Brigetio, ae. lon. 1·7 cm.
 4/ c. M. der Stadt Wien, Inv. 1471. r. Vindobona, Renngasse, ae. lon. 4 cm.
 5/ c. Deuschaltenburg M. Inv. 927. r. Carnuntum, ae. lon. 4·2 cm.
 6/ c. Deuschaltenburg M. Inv. C. 26. r. Carnuntum, ae. lon. 3·5 cm.

Nyulat űző kutya ábrázolású fibulák.

XXI. tábla 15, megfelel Sellye XIII. tábla 6, 8-nak.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 4/1933. r. Brigetio ae. lon. 4·2 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Savaria, ae. lon. 4 cm.
 3/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 1389. r. ign. ae. lon. 3 cm.

XXI. tábla 16, megfelel Sellye XIII. tábla 10-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 567/1893. r. Brigetio, ae. lon. 3·8 cm.

Nyúl ábrázolású fibulák.

XXI. tábla 13, megfelel Sellye XIII. tábla 5-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 56/1893. r. Brigetio, ae. lon. 3·4 cm.
- 2/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 3/ c. Wien, M. für Kunst und Industrie, Inv. 386. r. ign. ae. lon. 3·2 cm.

XXI. tábla 14, megfelel Sellye XIII. tábla 3-nak.

- 1/ c. Budapest, Coll. Fleissig, Inv. 529. r. ign. ae. lon. 2·5 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 56/1893. r. Brigetio, ae. lon. 2 cm.
- 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·5 cm (5 similes).

XXI. tábla 17, megfelel Sellye XIII. tábla 1, 2-nek.

- 1/ c. Budapest, Coll. Fleissig, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3·8 cm.
- 2/ c. Szeged M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3 cm.

XXI. tábla 18, megfelel Sellye XIII. tábla 4-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 2·8 cm.
- 2/ c. Wien, M. für Kunst und Industrie, Inv. 490. r. ign. ae. lon. 3 cm.
- 3/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Müllendorf (Százrazvám), ae. lon. 2·1 cm.

Kutyát ábrázoló fibulák.

XXI. tábla 1.

- 1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. 621. r. Carnuntum, ae. lon. 3·6 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 176/1877. r. ign. ae. lon. 3 cm.
- 3/ c. Osijek M. Inv. 3440. r. Mursa, ae. lon. 4 cm.
- 4/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 4·3 cm.
- 5/ c. Wien, Kunsthist. M. Inv. — r. ign. ae. lon. 2·6 cm.

XXI. tábla 2.

- 1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 3 cm.

XXI. tábla 3, megfelel Sellye XIII. tábla 11-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 61/1874. r. ign. ae. lon. 4·1 cm.

XXI. tábla 4.

- 1/ c. Szöny, Coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.

XXI. tábla 5, megfelel Sellye XIII. tábla 22-nek.

- 1/ c. Keszthely M. Inv. 4054. r. Keszthely-Újmajor, ae. lon. 4·8 cm.
- 2/ c. Deutschaltenburg M. Inv. G. 19. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.

XXI. tábla 6, megfelel Sellye XIII. tábla 24-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 75/1890. 13. 14. r. Brigetio, ae. (fragm.)
 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovci Ujbánya, ae. lon. 4·2 cm.

XXI. tábla 7, megfelel Sellye XIII. tábla 23-nak.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·4 cm.

Halat ábrázoló fibulák.**XXI. tábla 8, megfelel Sellye XIII. tábla 28-nak.**

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 2561. r. Brigetio, ae. lon. 4·7 cm.

XXI. tábla 9, megfelel Sellye XIII. tábla 26-nak.

- 1/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 2961. r. Carnuntum, ae. lon. 4·8 cm.

XXI. tábla 10, megfelel Sellye XIII. tábla 25-nek.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
 2/ c. Wien, M. für Kunst und Industrie, Inv. 334. r. Brigetio, ae. lon. 3·5 cm.
 3/ c. Wien, M. für Kunst und Industrie, Inv. 332. r. Brigetio, ae. lon. 3·8 cm.

Szarvast ábrázoló fibulák.**XXI. tábla 11, megfelel Sellye XIII. tábla 20-nak.**

- 1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. G. 18. r. Carnuntum, ae. lon. 3·5 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 132/1872. r. ign. ae. lon. 3·2 cm.
 3/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 3380. r. ign. ae. lon. 4·4 cm.

XXI. tábla 12.

- 1/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4 cm.

H**XVIII. tábla 1.**

- 1/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, arg. lon. 3·6 cm.
 2/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 3·4 cm.
 3/ c. Deutschaltenburg M. Inv. I. 30. r. Carnuntum, ae. lon. 3·5 cm.

XVIII. tábla 2.

- 1/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 3·5 cm.

XVIII. tábla 3.

1/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 3·7 cm.

XVIII. tábla 4.

1/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 3 cm.

XVIII. tábla 5.

1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.

XVIII. tábla 6.

1 c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 3·8 cm.

XVIII. tábla 7.

1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.

XVIII. tábla 8.

1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 5 cm.

XVIII. tábla 9.

1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 3 cm.

XVIII. tábla 10.

1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 3·4 cm.

XVIII. tábla 11.

1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 3·3 cm.

XVIII. tábla 12.

1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 3·2 cm.

XVIII. tábla 13.

1/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.

XVIII. tábla 16, (hasonló Sellye III. tábla 7—10.)

1/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, arg. lon. 3·3 cm.

2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·4 cm.

3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovci (Ujbánya), ae. lon. 3·2 cm.

4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 47/1896. 11. r. ign. ae. lon. 2·6 cm.

- 5/ e. Wien, M. für Kunst und Industrie, Inv. 336. r. Pannonia, ae. lon. 2·8 cm.
- 6/ e. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 19567. r. Brigetio, ae. lon. 3·3 cm.
- 7/ e. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovci (Ujbánya), ae. lon. 3·1 cm.
- 8/ e. Deutschaltenburg M. Inv. E. B. 91. r. Carnuntum, ae. lon. 4·3 cm.
- 9/ e. Deutschaltenburg M. Inv. E. L. 27. r. Carnuntum, ae. lon. 3·5 cm.
- 10/ e. Székesfehérvár M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 3·6 cm.
- 11/ e. Deutschaltenburg M. Inv. E. 37. r. Carnuntum, ae. lon. 2·9 cm.
- 12/ e. Lubiana M. Inv. 1654. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 3·6 cm.
- 13/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·6 cm.
- 14/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·6 cm.

Sellye III. tábla 14.

- 1/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 78/1925. 16. r. Kiskőszeg (Batina), ae. lon. 4·8. cm

XVIII. tábla 29, megfelel Sellye IV. tábla 5-nek.

- 1/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 1/1931. r. Szalacska, ae. lon. 2·7 cm.
- 2/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 1/1874. 61. r. ign. ae. lon. 2·7 cm.

Sellye IV. tábla 1, 2, 5, 6. (Előzőhöz hasonló.)

- 1/ e. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 3·4 cm.
- 2/ e. Budapest Coll. Fleissig, Inv. 320. r. Brigetio, ae. lon. 4·3 cm.
- 3/ e. Komárom M. Inv. 232. r. Brigetio, ae. lon. 2·4 cm.

Sellye XII. tábla 24.

- 1/ e. Wien Kunsthistorisches M. Inv. 3351. r. ign. ae. lon. 3·1 cm.
- 2/ e. Wien M. für Kunst und Industrie, Inv. 320. r. Brigetio, ae. lon. 3 cm.

XVIII. tábla 30.

- 1/ e. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.

XVIII. tábla 32, megfelel Sellye III. tábla 18-nak.

- 1/ e. Deutschaltenburg M. Inv. E. 65. r. Carnuntum, ae. lon. 5·6 cm.

Sellye III. tábla 16—21. (Előzőhöz hasonló.)

- 1/ e. Győr M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·5 cm.
- 2/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·5' cm.
- 3/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·5 cm.
- 4/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·5 cm.
- 5/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·5 cm.

- 6/ e. Deutschaltenburg M. Inv. E. 65. r. Carnuntum, ae. lon. 4·3 cm.
 7/ e. Deutschaltenburg M. Inv. E. 89. r. Carnuntum, ae. lon. 3·4 cm.
 8/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. E. N. 12/1936. r. Brigetio, ae. lon. 5·5 cm.
 9/ e. Wien Kunsthistorisches M. Inv. 961. r. Pannonia, ae. lon. 2·8 cm.
 10/ e. Szombathely M. Inv. 402845. r. Savaria, ae. lon. 2·8 cm.

XVIII. tábla 33.

- 1/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·7 cm.

XVIII. tábla 34.

- 1/ e. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 3·8 cm.

XVIII. tábla 35.

- 1/ e. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 3·9 cm.

XVIII. tábla 36.

- 1/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3 cm.
 2/ e. Petronell Schlosm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
 3/ e. Osijek M. Inv. 1136. r. Mursa, ae. lon. 4 cm.

XVIII. tábla 37.

- 1/ e. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 71243. r. Pannonia, arg. lon. 4·2 cm.

XVIII. tábla 38.

- 1/ e. Győr M. Inv. 114. r. Arrabona, ae. lon. 4·5 cm.
 2/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 43/1894. 4. r. ign. ae. lon. 5 cm.

XVIII. tábla 39.

- 1/ e. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 3·2 cm.

Horogkereszt-fibulák.

XVIII. tábla 14.

- 1/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 870/299. 8. r. ign. ae. lon. 3·2 cm.
 2/ e. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 3·2 cm.
 3/ e. Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae. lon. 2·8 cm.
 4/ e. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 3·1 cm.
 5/ e. Esztergom M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·4 cm.

XVIII. tábla 15.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1/1874. 76. r. ign. ae. lon. 2·8 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 56/1893. 4—7, 9—26. r. Brigetio, ae. lon. 2·4 cm.
- 3/ c. Graz M. Inv. 1888. r. Poetovio, ae. lon. 2·5 cm.
- 4/ c. Graz M. Inv. 1887. r. Poetovio, ae. lon. 3·1 cm.
- 5/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 28443. r. ign. ae. lon. 3 cm.
- 6/ c. Győr M. Inv. 156. r. Brigetio, ae. lon. 2·8 cm.
- 7/ c. Pannonhalma M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 3 cm.
- 8/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 2·5 cm.
- 9/ c. Szőny coll. Kállay, r. Brigetio, ae. lon. 3 cm.

Állatfejen végződő száakkal.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 56/1893. 4—7, 9—26. r. Brigetio, ae. lon. 4·1 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 4/1933. 42—45. r. Brigetio, ae. lon. 4·3 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 7/1896. 10. r. ign. ferr. lon. 3·2 cm.
- 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovci (Ujbánya), ae. lon. 3 cm.
- 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovci (Ujbánya), ae. lon. 3 cm.
- 6/ c. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovci (Ujbánya), ae. lon. 2·8 cm.

1. „Legió” fibulák.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7 cm.
- 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·8 cm.
- 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
- 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·8 cm.
- 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·1 cm.
- 6/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·3 cm.
- 7/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
- 8/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·1 cm.
- 9/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·2 cm.
- 10/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·5 cm.
- 11/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·4 cm.
- 12/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·7 cm.
- 13/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.
- 14/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5·7 cm.
- 15/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·4 cm.
- 16/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ferr. lon. 5·7 cm.
- 17/ c. Marburg M. Inv. 817. r. Pannonia, ae. lon. 4·2 cm.
- 18/ c. Röm. M. der Stadt Wien, Inv. IN. 805. r. Vindobona, ae. lon. 6 cm.
- 19/ c. Aquincum M. Inv. PF. 25. r. Aquincum, ae. lon. 7 cm.
- 20/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ferr. lon. 6·4 cm.
- 21/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ferr. lon. 6 cm.
- 22/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ferr. lon. 6 cm.

- 23/ c. Graz M. Inv. 7381. r. Poetovio, ae. lon. 4·8 cm.
 24/ c. Graz M. Inv. 7118. r. Poetovio, ae. lon. 6·5 cm.
 25/ c. Pécs M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 6·9 cm.
 26/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 19001. r. Siscia, ae. lon. 5·4 cm.
 27/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 5 cm (10 similes).

2. Térdfibulák.

XXII. tábla 12, forma fejlapja díszítetlen.

- 1/ c. Nagyvárad M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3·6 cm.
 2/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 80. r. Carnuntum, ae. lon. 2·4 cm.
 3/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 59. r. Carnuntum, ae. lon. 4·2 cm.
 4/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 74. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
 5/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 79. r. Carnuntum, ae. lon. 4·4 cm.
 6/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 25. r. Carnuntum, ae. lon. 3·4 cm.
 7/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 55. r. Carnuntum, ae. lon. 3·7 cm.
 8/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 44. r. Carnuntum, ae. lon. 3·8 cm.
 9/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 43. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
 10/ c. Deutschaltenburg M. Inv. 53. r. Carnuntum, ae. lon. 4·2 cm.
 11/ c. Deutschaltenburg M. Inv. 51. r. Carnuntum, ae. lon. 3 cm.
 12/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 68. r. Carnuntum, ae. lon. 4·5 cm.
 13/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 4·5 cm.
 14/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 3·7 cm.
 15/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 3·5 cm.
 16/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 68. r. Carnuntum, ae. lon. 3·6 cm.
 17/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 75. r. Carnuntum, ae. lon. 4·2 cm.
 18/ c. Győr M. Inv. 181. r. Brigetio, ae. lon. 3·2 cm.
 19/ c. Szombathely M. Inv. 224. r. Benkeháza, ae. lon. 4 cm.
 20/ c. Zágráb M. Inv. — r. Surduk, ae. lon. 3·2 cm.
 21/ c. Zágráb M. Inv. — r. Surduk, ae. lon. 4 cm.
 22/ c. Zágráb M. Inv. — r. Surduk, ae. lon. 3·4 cm.
 23/ c. Zágráb M. Inv. — r. Surduk, ae. lon. 4 cm.
 24/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·8 cm.
 25/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·9 cm.
 26/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3 cm.
 27/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3 cm.
 28/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 4·5 m.
 29/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·1 cm.
 30/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. n. 4·6 cm.
 31/ c. Eisenstadt M. Inv. 9731. r. Potzneusiedel (Lajtaufalu), ae. lon. 3·5 cm.
 32/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 3·5 cm.
 33/ c. Eisenstadt M. Inv. 18243. r. Loretto (Lorettom), ae. lon. 4 cm.
 34/ c. Eisenstadt M. Inv. 17898. r. Bernstein (Borostyánkő), ae. lon. 4 cm.
 35/ c. Eisenstadt M. Inv. 16414. r. Stinkenbrunn (Büdöskút) ae. lon. 4·2 cm.

- 36/ c. Eisenstadt M. Inv. 3911/27. r. Rothenturm (Vasvörösvár), ae. lon. 3 cm.
 37/ c. Eisenstadt M. Inv. — Vulkaprodersdorf (Vulkapordány), ae. lon. 4 cm.
 38/ c. Aquincum M. Inv. E. 186. r. Aquincum, ae. lon. 3·7 cm.
 39/ c. Aquincum M. Inv. E. 188. r. Aquincum, ae. lon. 3·5 cm.
 40/ c. Aquincum M. Inv. E. 165. r. Aquincum, ae. lon. 4·7 cm.
 41/ c. Aquincum M. Inv. PF. 28. r. Aquincum, ae. lon. 3·1 cm.
 42/ c. Aquincum M. Inv. E. 149. r. Aquincum, ae. lon. 3·4 cm.
 43/ c. Aquincum M. Inv. E. 220. r. Aquincum, ae. lon. 2 cm.
 44/ c. Aquincum M. Inv. E. 148. r. Aquincum, ae. lon. 3 cm.
 45/ c. Aquincum M. Inv. E. 190. r. Aquincum, ae. lon. 3·5 cm.
 46/ c. Aquincum M. Inv. E. 218. r. Aquincum, ae. lon. 3·5 cm.
 47/ c. Aquincum M. Inv. E. 148. r. Aquincum, ae. lon. 3·8 cm.
 48/ c. Aquincum M. Inv. B. 22. r. Aquincum, ae. lon. 5·5 cm.
 49/ c. Aquincum M. Inv. — r. Óbuda, ae. lon. 3·8 cm.
 50/ c. Veszprém M. Inv. 4889/1917. r. Balatonalmádi, ae. lon. 3 cm.
 51/ c. Veszprém M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 3·8 cm.
 52/ c. Székesfehérvári M. Inv. 2523. r. Com. Fejér ae. lon. 5 cm.
 53/ c. Komárom M. Inv. 1617. r. Brigetio, ae. lon. 4·3 cm.
 54/ c. Komárom M. Inv. 1618. r. Brigetio, ae. lon. 4·5 cm.
 55/ c. Komárom M. Inv. 1621. r. Brigetio, ae. lon. 4·5 cm.
 56/ c. Komárom M. Inv. 1622. r. Brigetio, ae. lon. 3·7 cm.
 57/ c. Komárom M. Inv. 1623. r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
 58/ c. Komárom M. Inv. 1625. r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
 59/ c. Komárom M. Inv. 1628. r. Brigetio, ae. lon. 4·5 cm.
 60/ c. Komárom M. Inv. 1628. r. Brigetio, ae. lon. 3·5 cm.
 61/ c. Komárom M. Inv. 1624. r. Brigetio, ae. lon. 3·2 cm.
 62/ c. Komárom M. Inv. 1626. r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
 63/ c. Komárom M. Inv. 1627. r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
 64/ c. Komárom M. Inv. 1628. r. Brigetio, ae. lon. 4·2 cm.
 65/ c. Komárom M. Inv. 1630. r. Brigetio, ae. lon. 3 cm.
 66/ c. Komárom M. Inv. 1632. r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.
 67/ c. Komárom M. Inv. 1633. r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
 68/ c. Komárom M. Inv. 1634. r. Brigetio, ae. lon. 3·4 cm.
 69/ c. Komárom M. Inv. 1635. r. Brigetio, ae. lon. 3·5 cm.
 70/ c. Komárom M. Inv. 1752. r. Brigetio, ae. lon. 4·5 cm.
 71/ c. Komárom M. Inv. 1751. r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
 72/ c. Komárom M. Inv. 1636. r. Brigetio, ae. lon. 3 cm.
 73/ c. Komárom M. Inv. 1637. r. Brigetio, ae. (fragm.)
 74/ c. Komárom M. Inv. 1620. r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
 75/ c. Komárom M. Inv. — r. Szomód, ae. lon. 5 cm.
 76/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3 cm.
 77/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3 cm.
 78/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
 79/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.

- 80/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 97/1909., 146. r. Intercisa, ae. lon. 3·6 cm.
 81/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 27/1894., 7. r. ign. ae. lon. 4 cm.
 82/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 34/1884. 5. r. ign. ae. lon. 3·1 cm.
 83/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 132/187. 2. r. ign. ae. lon. 3·1 cm.
 84/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3 cm.
 85/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·4 cm.
 86/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3 cm.
 87/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·9 cm.
 88/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·4 cm.
 89/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4 cm.
 90/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 141/1888. r. Brigetio, ae. lon. 3·8 cm.
 91/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 40/1895. 9. r. ign., ae. lon. 3·5 cm.
 92/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 73/1908. 122. r. Intercisa, ae. lon. 3·5 cm.
 93/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 14/1906. r. Intercisa, ae. lon. 3·7 cm.
 94/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 118/1907. r. Intercisa, ae. lon. 3·6 cm.
 95/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 34/1895. r. ign., ae. lon. 3·5 cm.
 96/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 4·2 cm.
 97/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 3·5 cm.
 98/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 3 cm.
 99/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 4 cm.
 100/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4 cm.
 101/ e. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4 cm.
 102/ e. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4 cm.
 103/ e. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 3·6 cm.
 104/ e. Pettau M. Inv. 80. r. Poetovio, ae. lon. 3·6 cm.
 105/ e. Pettau M. Inv. 80. r. Poetovio, ae. (fragm.)
 106/ e. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 3·9 cm.
 107/ e. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 3·8 cm.
 108/ e. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 3 cm.
 109/ e. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4·2 cm.
 110/ e. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4·1 cm.
 111/ e. Osijek M. Inv. 3421. r. Mursa, ae. lon. 3·7 cm.
 112/ e. Osijek M. Inv. 3405. r. Mursa, ae. lon. 4 cm.
 113/ e. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 3 cm.
 114/ e. Osijek M. Inv. 2415. r. Mursa, ae. lon. 3·7 cm.
 115/ e. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 4·2 cm. (7 similes.)
 116/ e. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 3·4 cm.
 117/ e. Szöny, Coll. Kállay. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
 118/ e. Szöny, Coll. Kállay. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3·4 cm.
 119/ e. Szöny, Coll. Kállay. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
 120/ e. Szöny, Coll. Kállay. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3·9 cm.
 121/ e. Szöny, Coll. Kállay. Inv. — r. Brigetio, ae. (fragm.)
 122/ e. Szekszárd M. Inv. R. 5:938.23. r. Com. Tolna, ae. lon. 4·1 cm.
 123/ e. Szekszárd M. Inv. R. 5:938, 18. r. Com. Tolna, ae. lon. 3·6 cm.

- 124/ c. Győr M. Inv. 243. r. Arrabona, Kalvaria, ae. lon. 4 cm.
 125/ c. Győr M. Inv. 273. r. Tényő, ae. lon. 3·8 cm.
 126/ c. Győr M. Inv. 280. r. Tényő, ae. (fragm.)
 127/ c. Győr M. Inv. 276. r. Kisárpás, ae. lon. 4 cm.
 128/ c. Győr M. Inv. 290. r. Kisbér, ae. lon. 3·7 cm.
 129/ c. Győr M. Inv. 291. r. Kisárpás, ae. lon. 3·8 cm.
 130/ c. Szombathely M. Inv. 1929/78. 243. r. Savaria, ae. lon. 4 cm.
 131/ c. Szombathely M. Inv. 57. r. Fenékpuszta, ae. lon. 3·3 cm.
 132/ c. Szombathely M. Inv. 59. r. Fenékpuszta, ae. lon. 4·3 cm.
 133/ c. Szombathely M. Inv. 60. r. Fenékpuszta, ae. lon. 4·5 cm.
 134/ c. Szombathely M. Inv. 888. r. Savaria, ae. lon. 3·9 cm.
 135/ c. Szombathely M. Inv. 195. r. Savaria, ae. (fragm.)
 136/ c. Szombathely M. Inv. 193. r. Fenékpuszta, ae. (fragm.)
 137/ c. Szombathely M. Inv. 197. r. Savaria, ae. lon. 4. cm.
 138/ c. Szombathely M. Inv. 203. r. Savaria, ae. lon. 4·2 cm.
 139/ c. Graz M. Inv. 7700. r. Poetovio, ae. lon. 4·5 cm.
 140/ c. Deuschaltenburg M. Inv. A. 46. r. Carnuntum, ae. lon. 4·3 cm.
 141/ c. M. der Stadt Wien, Inv. — r. Vindobona, Baumarkt, ae. lon. 4·9 cm.
 142/ c. M. der Stadt Wien, Inv. — r. Vindobona, ae. lon. 5·5 cm.
 143/ c. Wien, M. Niederdonau, Inv. 4155. r. Schandorf (Csém), ae. lon. 3·5 cm.
 144/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 32794. r. Pannonia, ae. lon. 4·4 cm.
 145/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 16808. r. Pannonia, ae. lon. 4 cm.
 146/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 16808. r. Pannonia, ae. lon. 4 cm.
 147/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4171. r. Brigetio, ae. lon. 3 cm.
 148/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4169. r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
 149/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4168. r. Brigetio, ae. lon. 3 cm.
 150/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4167. r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
 151/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4469. r. Siscia, ae. lon. 4 cm.
 152/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4165. r. Brigetio, ae. lon. 3 cm.
 153/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4164. r. Brigetio, ae. lon. 3 cm.
 154/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4160. r. Brigetio, ae. lon. 3·7 cm.
 155/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 3073. r. Pannonia, ae. lon. 3 cm.
 156/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 2958. r. Lovasberény, ae. lon.
 3·9 cm.
 157/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 1368. r. ign. ae. lon. 3·8 cm.
 158/ c. Aquineum M. Inv. 208. r. Aquineum, ae. lon. 3·7 cm.
 159/ c. Lubiana M. Inv. — r. Rudolfswerth, ae. lon. 3·5 cm.
 160/ c. Lubiana M. Inv. 263. r. Neviodunum, ae. lon. 3·5 cm.
 161/ c. Lubiana, M. Inv. 260. r. Neviodunum, ae. lon. 3·8 cm.
 162/ c. Lubiana M. Inv. 262. r. Neviodunum, ae. lon. 3·6 cm.
 163/ c. Lubiana M. Inv. 267. r. Neviodunum, ae. lon. 3·5 cm.
 164/ c. Lubiana M. Inv. 268. r. Neviodunum, ae. lon. 3·5 cm.
 165/ c. Lubiana M. Inv. 261. r. Neviodunum, ae. lon. 3·7 cm.
 166/ c. Lubiana M. Inv. 263. r. Neviodunum, ae. lon. 3·2 cm.

- 167/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ferr. lon. 3·7 cm.
 168/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3 cm.
 168/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3 cm.
 169/ c. Zágráb M. Inv. — r. Surduk, ae. lon. 3·5 cm.

Mint az előzők, de alsó húrozással.

- 1/ c. Deuschaltenburg M. Inv. A. 70. r. Carnuntum, ae. lon. 3 cm.
 2/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 3·7 cm.
 3/ c. Budapest, Coll. Fleissig, Inv. 718. r. Com. Sopron, ae. lon. 3·5 cm.
 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 277—298/1906. r. Intereisa, ae. lon. 4·3 cm.
 5/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1906. 277—298, 284. r. Intereisa, ae. lon. 3·7 cm.
 6/ c. Székesfehérvár M. Inv. 10422. r. Csákberény, ae. lon. 3·3 cm.
 7/ c. Eisenstadt M. Inv. 18239. r. Loretto (Loretton), ae. lon. 3·7 cm.

Mint a fentebbiek, de hiányos túszerkezettel.

- 1/ c. Deuschaltenburg M. Inv. A. 67. r. Carnuntum, ae. lon. 4·5 cm.
 2/ c. Szombathely M. Inv. 142. r. Fenékpuszta, ae. lon. 2·9 cm.
 3/ c. Szombathely M. Inv. 70. r. Savaria, ae. lon. 3·7 cm.
 4/ c. Osijek M. Inv. 3403. r. Mursa, ae. lon. 5·5 cm.
 5/ c. Osijek M. Inv. 3421. r. Mursa, ae. lon. 3·7 cm.
 5/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4 cm.
 6/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. (fragm.).
 7/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·8. cm.
 8/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·5 cm.
 9/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4 cm.
 10/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4 cm.
 11/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·8 cm.
 12/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ar. lon. 3·1 cm.
 13/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·6 cm.
 14/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4 cm.
 15/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. (fragm.).
 16/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 2·6 cm.
 17/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·5 cm.
 18/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·8 cm.
 19/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·6 cm.
 20/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4 cm.
 21/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4·2 cm.
 22/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 5 cm.
 23/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 2 cm.
 24/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4 cm.
 25/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 2/1899. 4. r. ign. ae. lon. 3·6 cm.
 26/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 27/1894. 4. r. ign. ae. lon. 4 cm.
 27/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.

- 28/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
 29/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
 30/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
 31/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
 32/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
 33/ c. Keszthely M. Inv. 5298. 55. r. Savaria, ae. lon. 3·7 cm.
 34/ c. Keszthely M. Inv. 5546. r. Szalacska, ae. lon. 3·5 cm.
 35/ c. Keszthely M. Inv. 9309. r. ign. ae. lon. 3·5 cm.
 36/ c. Pécs M. Inv. 663/2. r. Dunaszekcső, ae. lon. 4·1 cm.
 37/ c. Aquincum M. Inv. E. 203. r. Aquincum, ae. lon. 3·5 cm.
 38/ c. Aquincum M. Inv. E. 219. r. Aquincum, ae. lon. 4 cm.
 39/ c. Aquincum M. Inv. E. 181. r. Aquincum, ae. lon. 3·6 cm.
 40/ c. Aquincum M. Inv. E. 201. r. Aquincum, ae. lon. 2·8 cm.
 41/ c. Aquincum M. Inv. E. 205. r. Aquincum, ae. lon. 3·8 cm.
 42/ c. Szombathely M. Inv. 201. r. Savaria, ae. lon. 4·1 cm.
 43/ c. Szombathely M. Inv. 200. r. Savaria, ae. lon. 4 cm.
 44/ c. Győr M. Inv. 126. r. Arrabona, ae. lon. 3·8 cm.

Kovrig 82, 87, 88.

A forma XXII. tábla 12-nek felel meg, a fejlapot cikk-cakk vonal díszíti.

- 1/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 2·9 cm.
 2/ c. Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae. lon. 2·6 cm.
 3/ c. Graz M. Inv. 7819. r. Poetovio, ae. lon. 3·8 cm.
 4/ c. Graz M. Inv. 7821. r. Poetovio, ae. lon. 4 cm.
 5/ c. Röm. M. der Stadt Wien, Inv. 1049. r. Vindobona, ae. lon. 3·9 cm.
 6/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4 cm.
 7/ c. Osijek M. Inv. 3410. r. Mursa, ae. lon. 3·7 cm.
 8/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 4 cm.
 9/ c. Osijek M. Inv. 3419. r. Mursa, ae. (fragm.).
 10/ c. Osijek M. Inv. 3498. r. Mursa, ae. lon. 4·2 cm.
 11/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 4·7 cm.
 12/ c. Szombathely M. Inv. 10. r. Savaria, ae. lon. 3·6 cm.
 13/ c. Szombathely M. Inv. 71. r. Savaria, ae. lon. 3·9 cm.
 14/ c. Szombathely M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·5 cm.
 15/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4·4 cm.
 16/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 871/285. r. ign. ae. lon. 3·6 cm.
 17/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4 cm.
 18/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·8 cm.
 19/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 277—298. 1906. 85. 283. r. Intercisa, ae. lon. 4 cm.
 20/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4161. r. ign. ae. lon. 3·4 cm.
 21/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 2939. r. Lovasberény ae. lon. 3·9 cm.
 22/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4163. r. Brigetio. ae. lon. 3·3 cm.
 23/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 4 cm.

- 24/ e. Keszthely M. Inv. 5458. r. Balatonberény, ae. lon. 3·6 cm.
 25/ e. Keszthely M. Inv. 5459. r. Balatonberény, ae. lon. 3·3 cm.
 26/ e. Győr M. Inv. 242. r. Arrabona, ae. (fragm.).
 27/ e. Győr M. Inv. 294. r. Pannonia, ae. lon. 4·5 cm.
 28/ e. Győr M. Inv. 142. r. Brigetio, ae. lon. 4·5 cm.
 29/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 9. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
 30/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 8. r. Carnuntum, ae. lon. 4·6 cm.
 31/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 6. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
 32/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 61. r. Carnuntum, ae. lon. 3·1 cm.
 33/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 44. r. Carnuntum, ae. lon. 3·7 cm.
 34/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 36. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
 35/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 94. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
 36/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 52. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
 37/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 66. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
 38/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 36. r. Carnuntum, ae. lon. 4·2 cm.
 39/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 47. r. Carnuntum, ae. lon. 3·8 cm.
 40/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 29. r. Carnuntum, ae. (fragm.).
 41/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 14. r. Carnuntum, ae. lon. 3·5 cm.
 42/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 54. r. Carnuntum, ae. lon. 3·7 cm.
 43/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 49. r. Carnuntum, ae. lon. 3·5 cm.
 44/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 50. r. Carnuntum, ae. lon. 3·6 cm.
 45/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 41. r. Carnuntum, ae. lon. 3·6 cm.
 46/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 34. r. Carnuntum, ae. lon. 3·6 cm.
 47/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 67. r. Carnuntum, ae. lon. 4·1 cm.
 48/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·1 cm.
 49/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3 cm.
 50/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·2 cm.
 51/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4 cm.
 52/ e. Pannonhalma M. Inv. — r. Ravazd, ae. lon. 4 cm.

Kovrig 82/b. forma. (Előzőkhöz hasonló.)

- 1/ e. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
 2/ e. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
 3/ e. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
 4/ e. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
 5/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·6 cm.
 6/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·4 cm.
 7/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·5 cm.
 8/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 58. r. Carnuntum, ae. lon. 4·4 cm.
 9/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 40. r. Carnuntum, ae. lon. 3·8 cm.
 10/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 45. r. Carnuntum, ae. lon. 3·9 cm.
 11/ e. Deuschaltenburg M. Inv. H. 11. r. Carnuntum, ae. lon. 3·7 cm.
 12/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 7. r. Carnuntum, ae. lon. 3·7 cm.
 13/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 39. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.

- 14/ c. Deuschaltenburg M. Inv. A. 15. r. Carnuntum, ae. lon. 3·7 cm.
 15/ c. Deuschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 3·8 cm.
 16/ c. Deuschaltenburg M. Inv. A. 12. r. Carnuntum, ae. lon. 3·8 cm.
 17/ c. Deuschaltenburg M. Inv. A. 16. r. Carnuntum, ae. lon. 4·3 cm.
 18/ c. Deuschaltenburg M. Inv. A. 65. r. Carnuntum, ae. lon. 4·3 cm.
 19/ c. Eisenstadt M. Inv. 4246. r. Müllendorf (Száravám), ae. lon. 2·8 cm.
 20/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 4166. r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
 21/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4162. r. Brigetio, ae. lon. 3 cm.
 22/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1/1874. 50. r. ign. ae. lon. 4·3 cm.
 23/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1/1874. 43. r. ign. ae. lon. 4 cm.
 24/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 31/1895. r. ign. ae. lon. 3·4 cm.
 25/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 141. r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
 26/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 3·9 cm.
 27/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 42/1902. 21. r. ign., ae. lon. 3·5 cm.
 28/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 132/1872. r. ign., ae. lon. 4 cm.
 29/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 4·2 cm.
 30/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 3·8 cm.
 31/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 152/1885. 380. r. Brigetio, ae. lon. 3·2 cm.
 32/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3·5 cm.
 33/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 4·4 cm.
 34/ c. Marburg M. Inv. G; B. lz. 1822. r. Pannonia, ferr. lon. 3·3 cm.
 35/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 16192. r. Siscia, ae. lon. 3·4 cm.
 36/ c. Róm. M. der Stadt Wien. Inv. IN. 239. r. Vindobona, ae. lon. 3·6 cm.
 37/ c. Róm. M. der Stadt Wien, Inv. IN. 2101. r. Vindobona, ae. lon. 4 cm.
 38/ c. Aquincum M. Inv. PF. 52. r. Aquincum, ae. lon. 3·8 cm.
 39/ c. Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae. lon. 3·8 cm.
 40/ c. Sopron M. Inv. — r. Loretto (Lorettom), ae. lon. 3·6 cm.
 41/ c. Győr M. Inv. 231. r. Arrabona, ae. lon. 3·8 cm.
 42/ c. Pécs M. Inv. 1202/1. r. Pannonia, ae. lon. 4·2 cm.
 43/ c. Szekszárd M. Inv. — r. com. Tolna, ae. lon. 3·7 cm.

XXII. tábla 12.; megfelel Kovrig 83. formának.

- 1/ c. Győr M. Inv. 52. r. Pannonia, ae. lon. 4·2 cm.
 2/ c. Győr M. Inv. 264. r. Ács, ae. lon. 4 cm.
 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 528/81. r. ign., ae. lon. 4·5 cm.
 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1/1874. 54. r. ign., ae. lon. 3·7 cm.
 5/ c. Deuschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 4·8 cm.
 6/ c. Deuschaltenburg M. Inv. A. 37. r. Carnuntum, ae. lon. 3·6 cm.

Kovrig 80. forma.

- 1/ c. Aquincum M. Inv. — r. Aquincum, ae. lon. 3 cm.
 2/ c. Székesfehérvár M. Inv. 352. r. com. Fejér, ae. lon. 4 cm.
 3/ c. Szöny, Coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3·6 cm.

XXIII. tábla 1.

(Félköríves fejlapja előtt háromszögletű párkány.)

- 1/ c. Deutsaltenburg M. Inv. A. 78. r. Carnuntum, ae. lon. 4·8 cm.
- 2/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 6 cm.
- 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·8 cm.

Kovrig 91. forma.

- 1/ c. Szöny Coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4·2 cm.

Kovrig 94. forma.

- 1/ c. Győr M. Inv. — r. Kisárpás, ae. lon. 4 cm.
- 2/ c. Aquincum M. Inv. — r. Aquincum, ae. lon. 3·5 cm.

Kovrig 84. forma.

- 1/ c. Szöny coll Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4·2 cm.

Kovrig 85. forma.

- 1/ c. Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae. lon. 2·5 cm.
- 2/ c. Szekszárd M. Inv. — r. com. Tolna, ae. lon. 4 cm.
- 3/ c. Lubiana M. Inv. — r. Nevidonum, ae. lon. 3·5 cm.

Kovrig 86. forma.

- 1/ c. Aquincum M. Inv. — r. Aquincum, ae. lon. 3·3 cm.
- 2/ c. Budapest, coll. Fleissig, Inv. — r. Gyulaj, ae. lon. 4 cm.
- 3/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3·6 cm.
- 4/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 18234. r. Brigetio, ae. lon. 3·6 cm.
- 5/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 18234. r. ign. arg. lon. 5 cm.
- 6/ c. Deutsaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 2·4 cm.
- 7/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 3·2 cm. (5 similes).

Kovrig 87. forma.

- 1/ c. Győr M. Inv. — r. Arrabona, ae. lon. 4 cm.
- 2/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 4 cm. (6 similes.)

Kovrig 92. forma.

- 1/ c. Röm. M. der. Stadt Wien, Inv. 251/2. r. Vindobona, ae. lon. 3 cm.
- 2/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 16698. r. Pannonia, ae. lon. 2·7 cm.
- 3/ c. Szekszárd M. Inv. 5. 938/53. r. com. Tolna, ae. lon. 3·7 cm.
- 4/ c. Szekszárd M. Inv. — r. com. Tolna, ae. lon. 4·3 cm. (1 similes.)
- 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·6 cm.

XXIII. tábla 2.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·9 cm.
- 2/ e. Esztergom M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 3·2 cm.

XXIII. tábla 3.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 132/1872. r. ign., ae. lon. 3·7 cm.
- 2/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 3 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 3·2 cm.
- 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 27/1894. r. Brigetio, ae. lon. 3 cm.
- 5/ c. Szombathely M. Inv. 199. r. Pannonia, ae. lon. 4 cm.
- 6/ c. Szombathely M. Inv. 235. r. Velemzentvid, ae. lon. 4·8 cm.
- 7/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 13. r. Carnuntum, ae. lon. 3·5 cm.
- 8/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 30. r. Carnuntum, ae. lon. 3·5 cm.
- 9/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3 cm.
- 10/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 16804. r. Pannonia, ferr. lon. 3·5 cm.
- 11/ c. Röm. M. der Stadt Wien. Inv. 2005. r. Vindobona, arg. lon. 3·2 cm.
- 12/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 13/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.

XXII. tábla 18.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4·5 cm.
- 2/ e. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3·5 cm.
- 3/ c. Keszthely M. Inv. 5282. r. Szalacska, ae. lon. 3·2 cm.
- 4/ e. Lubiana M. Inv. 264. r. Nevioudunum, ae. lon. 3·5 cm.
- 5/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 42. r. Carnuntum, ae. lon. 4·1 cm.
- 6/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 96. r. Carnuntum, ae. lon. 3·5 cm.
- 7/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·2 cm.
- 8/ e. Graz M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 3·6 cm.
- 9/ e. Graz M. Inv. 7815. r. Poetovio, ae. lon. 3·6 cm.
- 10/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 19020. r. Siscia, ae. lon. 3·5 cm.
- 11/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·5 cm.
- 12/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·6 cm.

Kovrig 95. forma.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·3 cm.
- 2/ c. Keszthely M. Inv. 3857. r. Keszthely, ae. lon. 5·2 cm.
- 3/ e. Osijek M. Inv. 3433. r. Mursa, ae. lon. 4 cm.
- 4/ c. Röm. M. der Stadt Wien. Inv. — r. Vindobona, ae. lon. 5·3 cm.
- 5/ c. Eisenstadt M. Inv. 18240. r. Loretto (Lorettom), ae., lon. 3·5 cm.
- 6/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4 cm.
- 7/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3 cm.
- 8/ e. Hódmezővásárhely M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3·7 cm.

XXII. tábla 20, 21, megfelel Kovrig 89. formának.

- 1/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 17. r. Carnuntum, ae. lon. 3·2 cm.
- 2/ e. Székesfehérvár M. Inv. 1156. r. Fövény, ae. lon. 3·2 cm.
- 3/ e. Röm. M. der Stadt Wien, Inv. IN. 2346. r. Vindobona, ae. lon. 3·8 cm.
- 4/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·3 cm.
- 5/ e. Szőny coll. Kállay. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3 cm.
- 6/ e. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 18235. r. ign. ae. lon. 2·8 cm.
- 7/ e. Lubiana M. Inv. — r. Nevioudunum, ae. lon. 4 cm.

XXIII. tábla 4.

- 1/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·4 cm.
- 2/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 40/1895. 8. r. ign. ae. lon. 4·3 cm.
- 3/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·3 cm.
- 4/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·2 cm.
- 5/ e. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4·6 cm.
- 6/ e. Graz M. Inv. 11013. r. Poetovio, ae. lon. 3·8 cm.
- 7/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 76. r. Carnuntum, ae. lon. 4·5 cm.
- 8/ e. Pécs M. Inv. 815/11. r. Sopianae, ae. lon. 4·1 cm.
- 9/ e. Szekszárd M. Inv. R. 5. 938. 12. r. com. Tolna, ae. lon. 3·8 cm.
- 10/ e. Szekszárd M. Inv. R. 5. 938. 41. r. com. Tolna, ae. lon. 3·3 cm.
- 11/ e. Osijek M. Inv. 3432. r. Mursa, ae. lon. 4 cm.

XXIII. tábla 5, megfelel Kovrig 99-nek.

- 1/ e. Aquinnum M. Inv. — r. Leányfalu, ae. lon. 3·9 cm.
- 2/ e. Keszthely M. Inv. 5261. r. Sümeg, ae. lon. 4 cm.
- 3/ e. Szekszárd M. Inv. — r. com. Tolna, ae. lon. 4·2 cm.
- 4/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 4·2 cm.
- 5/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·5 cm.
- 6/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·6 cm.
- 7/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·6 cm.
- 8/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4 cm.
- 9/ e. Petronell M. Inv. — r. Carnuntum ae.
- 10/ e. Petronell M. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 11/ e. Szombathely M. Inv. 198. r. Savaria, ae. lon. 4 cm.
- 12/ e. Szombathely M. Inv. 33. r. Savaria, ae. lon. 4·5 cm.
- 13/ e. Szombathely M. Inv. — r. Fenékpuszta, ae. lon. 4 cm.
- 14/ e. Pannonhalma M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 3·1 cm.
- 15/ e. Röm. M. der Stadt Wien, Inv. IN. 1544. r. Vindobona, arg. lon. 3·5 cm.
- 16/ e. Röm. M. der Stadt Wien, Inv. IN. 1726. r. Vindobona, ae. lon. 4 cm.
- 17/ e. Komárom M. Inv. 1704. r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
- 18/ e. Eisentadt M. Inv. 7379. r. Pannonia, ae. lon. 4·2 cm.

- 19/ c. Eisenstadt M. Inv. 7906. r. Dürnbach (Incéd), ae. lon. 3·7 cm.
 20/ c. Eisenstadt M. Inv. 3012. r. Pannonia, ae. lon. 3·5 cm.
 21/ c. Eisenstadt M. Inv. 17917. r. Bernstein (Borostyánkő), ae. lon. 4 cm.
 22/ c. Győr M. Inv. 273. r. Bakonybél, ae. lon. 3·8 cm.
 23/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 3 cm. (3 similes.)
 24/ c. Székesfehérvár M. Inv. — r. com. Fejér ae. lon. 4 cm.
 25/ c. Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae. lon. 3·2 cm.
 26/ c. Lubiana M. Inv. — r. Gradise na Cepni, ae. lon. 4 cm.
 27/ c. Eisensatdt M. Inv. — r. Neuhaus (Vasdobra), ae. lon. 3·5 cm.

Kovrig 100. forma.

- 1/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Holzschlag (Vágod), ae. lon. 4 cm.
 2/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Schandorf (Csém), ae. lon. 3·2 cm.
 3/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Müllendorf (Száravám), ae. lon. 4·4 cm.
 4/ c. Eisenstadt M. Inv. 4247. r. Müllendorf (Száravám), ae. lon. 4·7 cm.
 5/ c. Graz M. Inv. 6288. r. Cilli, ae. lon. 3·5 cm.
 6/ c. Szombathely M. Inv. 68. r. Pannonia, ae. lon. 4 cm.
 7/ c. Szombathely M. Inv. 72. r. Savaria, ae. lon. 3·8 cm.
 8/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 29. r. Carnuntum, ae. lon. 3 cm.
 9/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 88. r. Carnuntum, ae. lon. 5·5 cm.
 10/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 26. r. Carnuntum, ae. (fragm.).
 11/ c. Lubiana M. Inv. 1461. r. Pannonia, ae. lon. 3·8 cm.
 12/ c. Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae. lon. 3·6 cm.
 13/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 3·6 cm.
 14/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4·7 cm.
 15/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4·8 cm.
 16/ c. Wien M. Niederdonau, Inv. — r. Schandorf (Csém), ae. lon. 4 cm.
 17/ c. Keszthely M. Inv. — r. Sümeg, ae. lon. 3 cm.
 18/ c. Keszthely M. Inv. — r. Sümeg, ae. lon. 4 cm.

XXIII. tábla 6.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 923/13. r. ign., ae. lon. 5·8 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 141/1888. r. Brigetio, ae. lon. 4·8 cm.
 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 4 cm.
 4/ c. Szombathely M. Inv. 234. r. Velemszentvid, ae. lon. 3·5 cm.
 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·3 cm.
 6/ c. Esztergom M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 4 cm.

XXII. tábla 14, megfelel Kovrig X. tábla 97, 98-nak.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 90/1909. 91. r. Intercisa, ae. lon. 2·9 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 2·5 cm.

- 3/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Bia, ae. lon. 4·2 cm.
- 4/ e. Székesfehérvár M. Inv. 3480. r. Szabadbattyán, ae. lon. 5 cm.
- 5/ e. Graz M. Inv. 6692. r. Poetovio, ae. lon. 2·8 cm.
- 6/ e. Graz M. Inv. 6322. r. ign. ae. lon. 4·2 cm.
- 7/ e. Graz M. Inv. 7828. r. Poetovio, ae. lon. 4·3 cm.
- 8/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.
- 9/ e. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovci Ujbánya, ae. lon. 4 cm. (5 similes.)
- 10/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, aec. lon. 4 cm.
- 11/ e. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 12/ e. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 13/ e. Aquincum M. Inv. E. 146. r. Aquincum, ae. lon. 3·8 cm.
- 14/ e. Lubiana M. Inv. 269. r. Neviodonum, ae. lon. 4·3 cm.
- 15/ e. Lubiana M. Inv. 1638. r. Gradise na Cepni, ae. lon. 4 cm.
- 16/ e. Osijek M. Inv. 3430. r. Mursa, ae. lon. 5·4 cm.
- 17/ e. Osijek M. Inv. 3423. r. Mursa, ae. lon. 3·7 cm.
- 18/ e. Osijek M. Inv. 3424. r. Mursa, ae. lon. 3·7 cm.
- 19/ e. Deuschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 3·1 cm.
- 20/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 25. r. Carnuntum, ae. lon. 3·7 cm.
- 21/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 90. r. Carnuntum, ae. lon. 4·7 cm.
- 22/ e. Keszthely M. Inv. 5274. r. Szigliget, ae. lon. 4·5 cm.
- 23/ e. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 3·2 cm.
- 24/ e. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 2·7 cm.
- 25/ e. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 4 cm.

Kovrig 96. forma.

- 1/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3 cm.
- 2/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·2 cm.
- 3/ e. Eisenstadt M. Inv. 4246. r. Müllendorf (Száraván), ae. lon. 4 cm.
- 4/ e. Szombathely M. Inv. 67. r. Pannonia, ae. lon. 4·1 cm.
- 5/ e. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 6/ e. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 7/ e. Eisenstadt M. Inv. 18238. r. Loretto (Lorettom), ae. lon. 3·7 cm.
- 8/ e. Eisenstadt M. Inv. 18242. r. Loretto (Lorettom), ae. (fragm.).
- 9/ e. Szombathely M. Inv. 56. r. Savaria, ae. lon. 4 cm.
- 10/ e. Keszthely M. Inv. 3452. r. Keszthely, ae. lon. 3·4 cm.
- 11/ e. Pannonhalma M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 3·5 cm.
- 12/ e. Pettau M. Inv. — r. Poetovia, ae. lon. 2·6 cm.
- 13/ e. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 3·8 cm.
- 14/ e. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 3·7 cm.
- 15/ e. Deuschaltenburg M. Inv. A. 99. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
- 16/ e. Aquincum M. Inv. A. 151. r. Aquincum, ae. lon. 2·5 cm.
- 17/ e. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4 cm. ~~3·7~~
- 18/ e. Deuschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 3·3 cm.

XXIII. tábla 7. megfelel Kovrig X. tábla 101-nek.

- 1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 92. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
- 2/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 93. r. Carnuntum, ae. lon. 3·4 cm.
- 3/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 22. r. Carnuntum, ae. lon. 3 cm.
- 4/ c. Szombathely M. Inv. 263. r. Sorki major, ae. lon. 3·3 cm.
- 5/ c. Szombathely M. Inv. 75. r. Savaria, ae. lon. 3·7 cm.
- 6/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·2 cm.
- 7/ c. Zágráb M. Inv. — r. Novi Banovei (Ujbánya), ae. lon. 4 cm.
- 8/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Zillintal (Völgyfalu), ae. lon. 3·5 cm.
- 9/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3·5 cm.
- 10/ c. Veszprém M. Inv. 305. r. Pannonia, ae. lon. 4·4 cm.
- 11/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 97/878. r. ign., ae. lon. 3·5 cm.
- 12/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 3 cm.
- 13/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 3 cm.
- 14/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 4 cm.
- 15/ c. Osijek M. Inv. 3424. r. Mursa, ae. lon. 4 cm.
- 16/ c. Keszthely M. Inv. 5285. r. Kiskőszeg (Batina), ae. lon. 3·4 cm.

XXIII. tábla 8.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. 259. r. Nevioudunum, arg. lon. 4 cm.
- 2/ c. Szekszárd M. Inv. R. 5/938. 32. r. Com. Tolna, ae. lon. 3·9 cm.

Kovrig 117. forma.

- 1/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. IV. 4170. r. Brigetio, ae. lon. 3·7 cm.
- 2/ c. Sopron M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 4·2 cm.
- 3/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 97. r. Carnuntum, ae. lon. 4·1 cm.
- 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·8 cm.
- 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3 cm.
- 6/ c. Zágráb M. Inv. — r. Vinkovci, ae. lon. 4 cm.
- 7/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3 cm.
- 8/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae., lon. 3·8 cm.
- 9/ c. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 4·5 cm.

Kovrig 103. forma.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 38/1908. r. ign. arg. lon. 4 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 58/878. r. ign., ae. lon. 3·6 cm.
- 3/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 89. r. Carnuntum, ae., lon. 4·8 cm.
- 4/ c. Aquincum M. Inv. E. 164. r. Aquincum, ae. lon. 3·8 cm.
- 5/ c. Osijek M. Inv. 3372. r. Mursa, ae. lon. 4·7 cm.
- 6/ c. Székesfehérvár M. Inv. 353. r. Com. Fehér, ae. lon. 4·5 cm.
- 7/ c. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 3 cm.

Kovrig 104.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 27/1894. r. Brigetio, ae. lon. 3·5 cm.
- 2/ c. Győr M. Inv. 108. r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.
- 3/ c. Komárom M. Inv. 1756. r. Brigetio, ae. lon. 4·4 cm.
- 4/ c. Komárom M. Inv. 1753. r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
- 5/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 3·7 cm.

Kovrig 105.

- 1/ c. Székesfehérvár M. Inv. 4122. r. Intercisa, ae., lon. 6·3 cm.

XXII. tábla 19.

- 1/ e. Röm. M. der Stadt Wien, Inv. — r. Vindobona, ae. lon. 4·6 cm.

XXIII. tábla 9.

- 1/ e. Eisenstadt M. Inv. 11909. r. Müllendorf (Száravám) sepuler. 6. ferr lon. 4·5 cm (szárnyasfibulával).

XXIII. tábla 11., megfelel Kovrig X. tábla 106-nak.

- 1/ e. Budapest, Coll. Fleissig Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3·1 cm.
- 2/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 5 cm.

XXIII. tábla 10.

- 1/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 5 cm.
- 2/ e. Osijek M. Inv. 3426. r. Mursa, ae. lon. 3·7 cm.
- 3/ e. Wien, M. Niederdonau, Inv. — r. ign., ae. lon. 4 cm.

Kovrig X. tábla 107. (Előzőhöz hasonló.)

- 1/ e. Aquincum M. Inv. P. F. 51, r. Aquincum, ae. lon. 3·5 cm.

XXIII. tábla 13, megfelel Kovrig IX. tábla 93-nak.

- 1/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4 cm.
- 2/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4 cm.
- 3/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 5 cm.
- 4/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·5 cm.
- 5/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 5 cm.
- 6/ c. Győr M. Inv. 277. r. Táplány, ae. lon. 4 cm.
- 7/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·9 cm.
- 8/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2 cm. (2 similes).

XXIII. tábla 14.

- 1/ c. Szombathely M. Inv. 86. r. Pannonia, ae. lon. 2·3 cm.
- 2/ c. Szombathely M. Inv. 87. r. Pannonia, ae. lon. 3·5 cm.

Kovrig XI. tábla 109.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 99/1884. r. ign. ae. lon. 5·3 cm.
- 2/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 6 cm.
- 3/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 1429. r. Pannonia, ae. lon. 5·6 cm.
- 4/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 1453. r. Pannonia, ae. lon. 6·3 cm.
- 5/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 5 cm.

XXIII. tábla 14.

- 1/ c. Szombathely M. Inv. 86. r. Pannonia, ae. lon. 2·3 cm.
- 2/ c. Szombathely M. Inv. 87. r. Pannonia, ae. lon. 3·5 cm.
- 3/ c. Szombathely M. Inv. 66. r. Fenékpusztá, ae. lon. 3·9 cm.
- 4/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 82 r. Carnuntum, ae. lon. 4·1 cm.
- 5/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 81. Carnuntum, ae. lon. 3·8 cm.
- 6/ c. Petronell M. Inv. — r. Carnuntum, ae.

XXIII. tábla 15.

- 1/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 7 cm.
- 2/ c. Osijek M. Inv. 4431. r. Mursa, ae. lon. 5·2 cm.

Kovrig XI. tábla 113, megfelel XXIII. tábla 16.

- 1/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 5 cm.
- 2/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 5·2 cm.
- 3/ c. Keszthely M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 6·8 cm.
- 4/ c. Keszthely M. Inv. 5255. r. Gyármajor, ae. lon. 6·7 cm.
- 5/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 7·5 cm.
- 6/ c. Graz M. Inv. 1891. r. Poetovio, ae. lon. 5·5 cm.

XXIII. tábla 15.

- 1/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 7 cm.
- 2/ c. Osijek M. Inv. 4431. r. Mursa, ae. lon. 5·2 cm.

XXIII. tábla 17.

- 1/ c. Veszprém M. Inv. 4853. r. Ácsteszér, ae. lon. 4 cm.

Kovrig XVI. tábla 163.

- 1/ c. Székesfehérvár M. Inv. 3062. r. Dunaadony, ae. lon. 4 cm.

XXIII. tábla 18.

1/ e. Zágráb M. Inv. — r. Stinica, ae. lon. 3·5 cm.

XXIII. tábla 19.

1/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 5 cm.

XXIII. tábla 20.

1/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 90/1884. r. ign. ae. lon. 3 cm.

Kovrig XI. tábla 110.

1/ e. Eisenstadt M. Inv. — r. Müllendorf (Száraván), ae. lon. 4·5 cm.

Kovrig XI. tábla 111.

1/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4·5 cm.

XXIV. tábla 16, 17, megfelel Kovrig XI. tábla 112.

- 1/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·3 cm.
- 2/ e. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, arg. lon. 2·7 cm.
- 3/ e. Zágráb M. Inv. — r. Krajna, ae. lon. 3·2 cm.
- 4/ e. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 5/ e. Deutschaltenburg M. Inv. A. 23. r. Carnuntum, ae. lon. 3·9 cm.
- 6/ e. Szőny coll. Kállay Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4·2 cm.
- 7/ e. Budapest, Coll. Fleissig, Inv. — r. ign. ae. lon. 4 cm.
- 8/ e. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 3348. r. Pannonia, ae. lon. 3·3 cm.
- 9/ e. Wien, Naturhistorisches M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4·1 cm.
- 10/ e. Sopron M. Inv. — r. Sajtoskál, ae. lon. 3 cm.

Kovrig 114.

1/e. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 3·2 cm.

XXIV. tábla 18 és Kovrig XI. tábla 115—121.

- 1/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. aur. lon. 3 cm.
- 2/ e. Wien, Naturhistorisches M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4·1 cm.
- 3/ e. Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae. lon. 4 cm.
- 4/ e. Szőny, Coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3·5 cm.
- 5/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·5 cm. (6 similes).
- 6/ e. Székesfehérvár M. Inv. — r. Com. Fejér, ae. lon. 3·8 cm.
- 7/ e. Győr M. Inv. 176. r. Brigetio, ae. lon. 2·8 cm.

- 8/ c. Lubiana M. Inv. 272. r. Neviodonum, ae. lon. 3·7 cm.
 9/ c. Sopron M. Inv. — r. Sajtoskál, arg. lon. 3 cm.
 10/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 16809. r. ign. ae. lon. 3·8 cm.
 11/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·7 cm.
 12/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 3·5 cm.
 13/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ferr. lon. 3·7 cm.
 14/ c. Deuschaltenburg M. Inv. A. 20. r. Carnuntum, ae. lon. 3·4 cm.
 15/ c. Deuschaltenburg M. Inv. A. 83. r. Carnuntum, ae. lon. 3·2 cm.
 16/ c. Deuschaltenburg M. Inv. A. 19. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
 17/ c. Deuschaltenburg M. Inv. A. 85. r. Carnuntum, ae. lon. 3·5 cm.
 18/ c. Deuschaltenburg M. Inv. A. 18. r. Carnuntum, ae. lon. 3·9 cm.
 19/ c. Budapest, Coll. Fleissig, Inv. 296. r. ign. ae. lon. 3 cm.
 20/ c. Győr M. Inv. 296. r. ign. ae. lon. 3·5 cm.
 21/ c. Győr M. Inv. 276. r. Arrabona, ae. lon. 4·3 cm.
 22/ c. Aquincum M. Inv. E. 131. r. Aquincum, ae. lon. 3·5 cm.
 23/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·7 cm.
 24/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3 cm.
 25/ c. Székesfehérvár M. Inv. — r. Com. Fejér, ae. lon. 3·8 cm.

J.

Aláhajtottlábú fibulák.

XXVI. tábla 1, megfelel Kovrig XII. tábla 125-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 66/1906. 450. r. Intercisa, ae. lon. 8 cm.
 2/ c. Pozsony M. Inv. 209. r. Carnuntum, ae. lon. 5·7 cm.
 3/ c. Deuschaltenburg M. Inv. F. L. 166. 13. r. Carnuntum, ae. lon. 7·9 cm.
 4/ c. Deuschaltenburg M. Inv. F. V. 366. r. Carnuntum, ae. lon. 7·5 cm.
 5/ c. Deuschaltenburg M. Inv. F. V. 165. r. Carnuntum, ae. lon. 8 cm.
 6/ c. Deuschaltenburg M. Inv. E. 19. r. Carnuntum, ae. lon. 8 cm.
 7/ c. Deuschaltenburg M. Inv. C. 13. r. Carnuntum, ae. lon. 6 cm.
 8/ c. Pápa M. Inv. — r. Pápa, arg.
 9/ c. Szőny, Coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae.
 10/ c. Szombathely M. Inv. 69. r. Pannonia, ae. lon. 5·9 cm.
 11/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 18180. r. ign. ae. lon. 5·5 cm.
 12/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 2107. r. Brigetio, ae. lon. 5·5 cm.
 13/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 2107. r. Brigetio, ae. lon. 5·5 cm.
 14/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 21071 r. Brigetio, ae. lon. 5·7 cm.
 15/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 21071. r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.
 16/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 19549. r. Brigetio, ae. lon. 9·3 cm.
 17/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·5 cm.
 18/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 5·5 cm.
 19/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 3 cm.

XXVI. tábla 2, megfelel Kovrig XII. tábla 124-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 141/1888. r. Brigetio, ae. lon. 6·6 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 25/1892. r. Regöly, arg. lon. 6·5 cm.
- 3/ c. Szöny, Coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.
- 4/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.
- 5/ c. Komárom M. Inv. 1747. r. Brigetio, ae. lon. 4·5 cm.
- 6/ c. Komárom M. Inv. 1746. r. Brigetio, ae. lon. 5·5 cm.
- 7/ c. Komárom M. Inv. 1692. r. Brigetio, ae. lon. 8·5 cm.
- 8/ c. Komárom M. Inv. 1693. r. Brigetio, ae. lon. 8·5 cm.
- 9/ c. Komárom M. Inv. 1691. r. Brigetio, ae. lon. 7·5 cm.
- 10/ c. Deuschaltenburg M. Inv. C. 36. r. Carnuntum, ae. lon. 4·4 cm.
- 11/ c. Deuschaltenburg M. Inv. F. L. 167. r. Carnuntum, ae. lon. 8 cm.
- 12/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7·5 cm.
- 13/ c. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 7·5 cm.
- 14/ c. Lubiana M. Inv. — r. Gradise na Cepni, ae. (fragm.).
- 15/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 18180. r. ign. ae. lon. 5·3 cm.
- 16/ c. Hódmezővásárhely M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 6·2 cm. (1 similes).
- 17/ c. Veszprém M. Inv. — r. Veszprém, ae. (fragm.).

XXVI. tábla 3, megfelel Kovrig XXII. tábla 122-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. arg. lon. 4·5 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1/874. 7. r. ign. ae. lon. 10 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 141/1888. r. Brigetio, ae. lon. 5·1 cm.
- 4/ c. Székesfehérvár M. Inv. — r. Gyuró, ae. lon. 5·6 cm.
- 5/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 18177. r. ign. ae. lon. 10 cm.
- 6/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 18178. r. ign. ae. lon. 9·5 cm.
- 7/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. (fragm.).
- 8/ c. Szöny, Coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.

XXVI. tábla 5.

- 1/ c. Deuschaltenburg M. Inv. F. L. 166. r. Carnuntum, ae. lon. 7·5 cm.

XXVI. tábla 6.

- 1/ c. Wien, M. Niederdonau, Inv. — r. ign. ae. lon. 7 cm.

XXVI. tábla 8.

- 1/ c. Berlin, M. f. Völkerkunde, Inv. IV. d. 2378. r. Sopianae, aur. lon. 3·6 cm.

XXVI. tábla 9.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 141/1888. r. Brigetio, ae. lon. 5·8 cm.

XXVI. tábla 10.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 67/187642. r. ign. ae. lon. 6·8 cm.

Előzőhöz hasonló, de díszítetlen kengyellel. (Almgren 162 forma.)

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 2·5 cm.

2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ferr. lon. 7·5 cm.

3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 3·5 cm.

4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 98/1897. 1. r. ign. arg. lon. 6·7 cm.

XXVI. tábla 11.

1/ c. Magyar Nemzeti M. 43/1894. 2. r. Brigetio, ae. lon. 8·8 cm.

2/ c. Deuschaltenburg M. Inv. F. L. 168. r. Carnuntum, ae. lon. 6·8 cm.

XXVI. tábla 12.

1/ c. Deuschaltenburg M. Inv. C. 50. r. Carnuntum, ae. lon. 7 cm.

2/ c. Deuschaltenburg M. Inv. C. 49. r. Carnuntum, ae. lon. 7·3 cm.

3/ c. Deuschaltenburg M. Inv. F. V. 367. r. Carnuntum, ae. lon. 4·3 cm.

4/ c. Veszprém M. Inv. — r. Veszprém, ae. lon. 7·5 cm.

5/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 5·7 cm.

XXVI. tábla 13.

1/ c. Veszprém M. Inv. 1205. r. Balácapuszta, ae. lon. 8·2 cm.

XXVI. tábla 14.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 8·2 cm.

2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7 cm.

XXVI. tábla 15.

1/ c. Szombathely M. Inv. 64. r. Savaria, ae. lon. 6·3 cm.

XXVI. tábla 16.

1/ c. Győr M. Inv. 498. r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.

Kovrig XII. tábla 123.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4 cm.

2/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 6·5 cm.

Kovrig XII. tábla 126.

1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 6·4 cm.

Kovrig XII. tábla 128.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Szabatony, ae. lon. 5 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4 cm. (3 similes).
- 3/ c. Szombathely M. Inv. — r. Savaria, ae. lon. 6·8 cm.
- 4/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·7 cm.

Aláhajtottlábú fibulatöredékek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 6 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4·6 cm.
- 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 6·7 cm.
- 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 7 cm.
- 6/ c. Deutschaltenburg M. Inv. 53. r. Carnuntum, ae. lon. 5 cm.
- 7/ c. Székesfehérvár M. Inv. 8186. r. Csákvár, ae. lon. 7 cm.
- 8/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 5·5 cm.
- 9/ c. Esztergom M. Inv. — r. Bajna, ae. lon. 5·5 cm.
- 10/ c. Keszthely M. Inv. 4359. r. Szalacska, ae. lon. 4·9 cm.
- 11/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 12/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 13/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 14/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 18179. r. Pannonia, ae. lon. 6·5 cm.
- 15/ c. Szombathely M. Inv. 62. r. Savaria, ae. lon. 5·5 cm.
- 16/ c. Szombathely M. Inv. 61. r. Savaria, ae. lon. 6 cm.
- 17/ c. Szombathely M. Inv. 63. r. Savaria, ae. lon. 5·2 cm.
- 18/ c. Szombathely M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 8·8 cm.
- 19/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, arg. lon. 5·5 cm.

2. Spirális T-fibulák és 3. Széles tűtartójú spirális T-fibulák.**XXV. tábla 7.**

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. arg. lon. 5 cm.

XXV. tábla 8.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 8 cm.

XXV. tábla 9.

- 1/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.
- 2/ c. Deutschaltenburg M. Inv. D. 23. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
- 3/ c. Deutschaltenburg M. Inv. D. 22. r. Carnuntum, ae. lon. 4 cm.
- 4/ c. Deutschaltenburg M. Inv. A. 86. r. Carnuntum, ae. lon. 4·6 cm.

XXV. tábla 10.

- 1/ c. Miskolc M. Inv. — r. ign. ae. lon. 5·5 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 118/1907. 146. r. Intercisa, ae. lon. 4·5 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 18/1905. 10. r. Intercisa, ae. lon. 4·5 cm.
- 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 60/1905. 6. r. Intercisa, ae. lon. 5·6 cm.
- 5/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 6·3 cm.
- 6/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 15/1897. 16. r. ign. ae. lon. 5 cm.
- 7/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 8/887, 393. r. ign. ae. lon. 4 cm.
- 8/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 5·5 cm.
- 9/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 5 cm.
- 10/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 43/1894. 5. r. Brigetio, ae. lon. 5·4 cm.
- 11/ c. Zágfáb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 4·5 cm.
- 12/ c. Osijek M. Inv. 1123. r. Mursa, ae. lon. 4·5 cm.
- 13/ c. Aquincum M. Inv. E. 210. r. Aquincum, ae. lon. 4 cm.
- 14/ c. Keszthely M. Inv. 4683. r. Fenékpuszta, ae. lon. 4 cm.

XXV. tábla 16, 17.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 6 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. arg. lon. 4·5 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Tét, ae. lon. 4·7 cm.
- 4/ c. Keszthely M. Inv. 5305. r. Pusztamiske, ae. lon. 6·1 cm.
- 5/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4·5 cm.
- 6/ c. Deuschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 6 cm.
- 7/ c. Deuschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 4·6 cm.
- 8/ c. Komárom M. Inv. 1755. r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.
- 9/ c. Komárom M. Inv. 1754. r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.
- 10/ c. Szőny, Coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.
- 11/ c. Szőny, Coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.

XXV. tábla 18.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 5·2 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 5·5 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 6 cm.
- 4/ c. Szekszárd M. Inv. R. 5. 938. 37. r. Com. Tolna, ae. (fragm.).
- 5/ c. Szekszárd M. Inv. R. 5. 938. 31. r. Com. Tolna, ae. lon. 5·2 cm.
- 6/ c. Komárom M. Inv. 1757. r. Brigetio, ae. lon. 5·3 cm.
- 7/ c. Deuschaltenburg M. Inv. C. 14. r. Carnuntum, ae. lon. 5 cm.
- 8/ c. Deuschaltenburg M. Inv. 115. r. Carnuntum, ae. lon. 4·8 cm.

XXV. tábla 19.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 6·3 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. arg. lon. 5 cm.

- 3/ c. Deuschaltenburg M. Inv. 120. r. Carnuntum, ae. lon. 3·9 cm.
 4/ c. Szekszárd M. Inv. R. 5. 938. 20. r. Com. Tolna, ae. lon. 6·8 cm.
 5/ c. Szekszárd M. Inv. R. 5. 938. 24. r. Com. Tolna, ae. lon. 5 cm.
 6/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4173. r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.

XXV. tábla 20.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 40/1895. 5. r. ign. ae. lon. 7 cm.

XXV. tábla 21.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1/1874. 10. r. ign. ae. lon. 5 cm.

XXV. tábla 22, 23.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1/1874. 73. r. ign. arg. lon. 3·5 cm.

K.

1. Csuklós T. fibulák.

XXIV. tábla 1, megfelel Kovrig XVII. tábla 177-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 5·2 cm.
 2/ c. Veszprém M. Inv. — r. ign. ae. lon. 4·5 cm.
 3/ c. Szekszárd M. Inv. R. 5. 933. 5. r. Paks, ae. lon. 5 cm.
 4/ c. Győr M. Inv. 175. r. Brigetio, ae. lon. 6 cm.
 5/ c. Komárom M. Inv. 1688. r. Brigetio, ae. lon. 6·5 cm.
 6/ c. Deuschaltenburg M. Inv. 119. r. Carnuntum, ae. lon. 5 cm.
 7/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 82. r. Carnuntum, ae. lon. 6·8 cm.

XXIV. tábla 2, megfelel Kovrig XVII. tábla 173-nak.

- 1/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 99. r. Carnuntum, ae. lon. 6 cm.
 2/ c. Deuschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, arg. lon. 5·5 cm.
 3/ c. Szekszárd M. Inv. R. 5. 938. 5. r. Com. Tolna, ae. lon. 5·2 cm.

XXIV. tábla 3, megfelel Kovrig XVI. tábla 166-nak.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 33/1900. 43. r. ign. arg. lon. 6·1 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 364. r. Brigetio, arg. lon. 7 cm.
 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 47/1907. 25. r. Intercisa, arg. lon. 7 cm.
 4/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 84. r. Carnuntum, ae. lon. 6 cm.
 5/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 99. r. Carnuntum, ae. lon. 6·3 cm.
 6/ c. Deuschaltenburg M. Inv. 114. r. Carnuntum, ae. lon. 6·8 cm.
 7/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 83. r. Carnuntum, ae. lon. 5·5 cm.

- 8/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 105. r. Carnuntum, ae. lon. 6 cm.
 9/ c. Győr M. Inv. 249. r. Arrabona, ae. lon. 5 cm.
 10/ c. Eisenstadt M. Inv. 11689. r. Müllendorf (Százavám), ae. lon. 5·2 cm.
 11/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
 12/ c. Aquincum M. Inv. — r. Aquincum, arg. lon. 5·1 cm.
 13/ c. Aquincum M. Inv. — r. Aquincum, arg. lon. 5·8 cm.
 14/ c. Szőny, Coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 5·7 cm.
 15/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 18248. r. Pannonia, ae. lon. 5 cm.

XXIV. tábla 4, megfelel Kovrig XVIII. tábla 182-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 5·8 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 31/189. 3367. r. ign. ae. lon. 2·8 cm.
 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 166/1877. r. ign. ae. lon. 4·7 cm.
 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 119/1877. r. ign. ae. lon. 7 cm.
 5/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 119/1877. r. ign. ae. lon. 6·5 cm.
 6/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Fővénypusztá, ae. lon. 4·6 cm.
 7/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Pincehely, ae. lon. 5 cm.
 8/ c. Székesfehérvár M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 6·5 cm.
 9/ c. Székesfehérvár M. Inv. — r. Com. Fejér, ae. lon. 7·5 cm.
 10/ c. Osijek M. Inv. 3364. r. Mursa, ae. lon. 6 cm.
 11/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 25. r. Carnuntum, ae. lon. 6 cm.
 12/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 91. r. Carnuntum, ae. lon. 6·3 cm.
 13/ c. Deuschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 5 cm.
 14/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 79. r. Carnuntum, ae. lon. 7·5 cm.
 15/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 94. r. Carnuntum, arg. lon. 7·5 cm.
 16/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4177. r. Brigetio, ae. lon. 6·7 cm.
 17/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4174. r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.
 18/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae. (2 similes).
 19/ c. Budapest, Coll. Fleissig. Inv. 475/141. c. 69. r. Pannonia, ae. lon. 5 cm.
 20/ c. Aquincum M. Inv. — r. Aquincum, ae. (fragm.).
 21/ c. Aquincum M. Inv. — r. Aquincum, ferr. (fragm.).
 22/ c. Aquincum M. Inv. — r. Aquincum, arg. (fragm.).
 23/ c. Aquincum M. Inv. G. 6. r. Aquincum, arg. lon. 3·2 cm.
 24/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938. 34. r. Com. Tolna, ae. lon. 5·6 cm.
 25/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938. 25. r. Com. Tolna, ae. lon. 4·4 cm.

Előzőhöz hasonló forma, de a kengyelfejnél nincs gomb.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. arg. lon. 3·7 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 8/887. 392. r. ign. ae. lon. 5 cm.
 3/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 5 cm.
 4/ c. Komárom M. Inv. 1765. 21. r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
 5/ c. Komárom M. Inv. 1686. r. Brigetio, ae. lon. 4 cm.
 6/ c. Keszthely M. Inv. 5254. r. Söndyó ae.

- 7/ e. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 3619. r. Pannonia, ae. lon. 5·8 cm.
- 8/ e. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 3618. r. Pannonia, ae. lon. 6 cm.
- 9/ e. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 3623. r. Pannonia, ae. lon. 6 cm.
- 10/ e. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 3857. r. Pannonia, ae. lon. 5·7 cm.
- 11/ e. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 6·5 cm.
- 12/ e. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. (fragm.).

Kovrig XVII. tábla 171.

- 1/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 5·5 cm.
- 2/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 6·5 cm.
- 3/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 5 cm.
- 4/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae., lon. 5·5 cm.
- 5/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 6 cm.
- 6/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 4·2 cm.
- 7/ e. Deutschaltenburg M. Inv. B. 63. r. Carnuntum, ae. lon. 6·5 cm.

Kovrig XVII. tábla 176.

- 1/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 66/1906. 458. r. Intercisa, ae. lon. 5 cm.
- 2/ e. Deutschaltenburg M. Inv. B. 101. r. Carnuntum, ae. lon. 5·4 cm.
- 3/ e. Deutschaltenburg M. Inv. B. 98. r. Carnuntum, ae. lon. 5·5 cm.
- 4/ e. Pécs M. Inv. 1202/7. r. Pannonia, ae. lon. 5·5 cm.
- 5/ e. Győr M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 6 cm.

Kovrig XVII. tábla 172.

- 1/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 1/1874. 12. r. ign., ae. lon. 4·8 cm.
- 2/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 4·8 cm.
- 3/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 5 cm.
- 4/ e. Pécs M. Inv. 1202/88. r. Pannonia, ae. lon. 4 cm.
- 5/ e. Zágráb M. Inv. — r. Sotin, ae. lon. 5·6 cm.
- 6/ e. Deutschaltenburg M. Inv. B. 96. r. Carnuntum, ae. lon. 5 cm.
- 7/ e. Szekszárd M. Inv. R. 5. 938. 25. r. Com. Tolna. ae. lon. 5·6 cm.

Kovrig XVII. tábla 175.

- 1/ e. Budapest, Coll. Fleissig, Inv. — r. Brigetio, aur. lon. 2·8 cm.
- 2/ e. Deutschaltenburg M. Inv. B. 102. r. Carnuntum, ae. lon. 9 cm.
- 3/ e. Deutschaltenburg M. Inv. B. 23. r. Carnuntum, ae. lon. 5·3 cm.
- 4/ e. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6 cm.

XXIV. tábla 5.

- 1/ e. Poettau M. Inv. — r. Petovio, ae. lon. 5 cm.

XXIV. tábla 6, megfelel Kovrig XVI. tábla 165-nek.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 7 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 3·2 cm.
- 3/ c. Aquincum M. Inv. PF. 24. r. Aquincum, ae. lon. 7·1 cm.
- 4/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 11. r. Carnuntum, ae. lon. 7 cm.
- 5/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 112. r. Carnuntum, arg. lon. 7·5 cm.

XXIV. tábla 12.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1/1874. 6. r. ign., ae. lon. 6 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 66822. r. ign., ae. lon. 4 cm.
- 3/ c. Komárom M. Inv. 1687. r. Brigetio, ae. lon. 6 cm.
- 4/ c. Szőny, Coll. Kállay. Inv. — r. Brigetio, ae.
- 5/ c. Szekszárd M. Inv. R. 5. 938. 26. r. Com. Tolna, ae. lon. 4·5 cm.
- 6/ c. Aquincum M. Inv. E. 169. r. Aquincum, arg. lon. 5·9 cm.
- 7/ c. Aquincum M. Inv. E. 534. r. Aquincum, ae. lon. 4·1 cm.

Mint az előző forma, de a kengyelfejnél hiányzik a gomb.

- 1/ c. Röm. M. der Stadt Wien, Inv. IN. 2102. r. Vindobona, ae. lon. 3·6 cm.
- 2/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4172. r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.
- 3/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. (fragm.).
- 4/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 5 cm.

XXIV. tábla 13.

- 1/ e. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. (fragm.).

XXIV. tábla 14., megfelel Kovrig XXVII. tábla 2-nek:

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., arg. lon. 6·3 cm.
- 2/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Carnuntum, arg. lon. 6 cm.
- 3/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. — r. ign. arg. lon. 6·3 cm.

Villás kengyelű fibulák.

XXIV. tábla 7, megfelel Kovrig XIV. tábla 146-nak.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 5·5 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 4 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 14/1910. 3. r. Intercisa, ae. lon. 6 cm.
- 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 97/1909. 41. r. Intercisa, ae. lon. 5·2 cm.
- 5/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 5·8 cm.
- 6/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 5·6 cm.
- 7/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 4·5 cm.
- 8/ c. Veszprém M. Inv. — r. Veszprém, ae. lon. 5·5 cm.

- 9/ c. Marburg M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 5·2 cm.
- 10/ c. Székesfehérvár M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 5 cm.
- 11/ e. Marburg M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 5 cm.
- 12/ e. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 16820. r. ign., ae. lon. 5 cm.
- 13/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 14/ e. Deutschlatenburg M. Inv. F. 7. r. Carnuntum, ae. lon. 5·6 cm.
- 15/ e. Deutschlatenburg M. Inv. F. 3. r. Carnuntum, ae. lon. 5·7 cm.
- 16/ e. Deutschaltenburg M. Inv. F. 6. r. Carnuntum, ae. lon. 5·3 cm.
- 17/ e. Deutschaltenburg M. Inv. F. 2. r. Carnuntum, ae. lon. 6·2 cm.

XXIV. tábla 8, megfelel Kovrig XVII. tábla 179-nek.

- 1/ e. Deutschaltenburg M. Inv. F. 1. r. Carnuntum, ae. lon. 6 cm.
- 2/ e. Wien, Naturhistorisches M. In. — r. ign. arg. (fragm.).

XXIV. tábla 9, megfelel Kovrig XVII. tábla 180-nak.

- 1/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 7 cm.
- 2/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 152/1885. 350. r. Brigetio, ae. lon. 3·3 cm.

XXIV. tábla 10, megfelel Kovrig XVII. tábla 181-nek.

- 1/ e. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 6·5 cm.

XXIV. tábla 11.

- 1/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. arg. lon. 3·5 cm.
- 2/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 3/ c. Lubiana M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 4 cm.
- 4/ e. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 4·5 cm.

Kovrig XVII. tábla, 174. forma.

- 1/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 6 cm.
- 2/ e. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, arg. lon. 6·5 cm.
- 3/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 19554. r. ign., ae. lon. 5·8 cm.
- 4/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 5·5 cm.
- 5/ e. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 6 cm.

Kovrig XVII. tábla, 178. forma.

- 1/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 4 cm.
- 2/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 5·7 cm.
- 3/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 6 cm.
- 4/ c. Veszprém M. Inv. 217. r. ign. ferr. lon. 4·4 cm.
- 5/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. — r. ign., ae. lon. 5·8 cm.
- 6/ c. Keszthely M. Inv. 1517. r. Fencs puszta, ae. lon. 4·5 cm.
- 7/ e. Deutschaltenburg M. Inv. F. 5. r. Carnuntum, ae. lon. 6·2 cm.

Fentihez hasonló fibula, két egymás fölött futó spirálisszerkezettel.

1/c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, arg. lon. 5·7 cm.

2. Hagymafejes fibulák (XXVII.—XXVIII. t.)

Síma kengyellel és lábbal.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 40/1895. 13. r. ign. ae. lon. 7 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 28/1908. 441. r. ign. ae. lon. 7·7 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 6 cm.
- 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 6·5 cm. (5 similes.)
- 5/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. (aureatus) lon. 7 cm.
- 6/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 21/1906. 27. r. Intercisa. ae. lon. 9 cm.
- 7/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. arg. lon. 7·9 cm. (4 similes.)
- 8/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 5·4 cm.
- 9/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 132/1872. r. ign. arg. lon. 6·4 cm.
- 10/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 370/43. 16. r. ign. ae. lon. 6·5 cm.
- 11/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 913/367. r. ign. arg. lon. 6·1 cm.
- 12/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7·4 cm.
- 13/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 258/1875. r. Óbuda. ae. (aureatum) lon. 5·8 cm.
- 14/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7·9 cm.
- 15/ c. Aquincum M. Inv. — 931. 24. 8. r. Aquincum, arg. lon. 7 cm.
- 16/ c. Aquincum M. Inv. — r. Aquincum, ferr. lon. 7·7 cm.
- 17/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 59. r. Carnuntum, ae. lon. 7 cm.
- 18/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 73. r. Carnuntum, ae. lon. 7·7 cm.
- 19/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 72. r. Carnuntum, arg. lon. 5·5 cm.
- 20/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 91. r. Carnuntum, ae. lon. 4·3 cm.
- 21/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 11. r. Carnuntum, arg. lon. 4·8 cm.
- 22/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 88. r. Carnuntum, ae. lon. 5·4 cm.
- 23/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 68. r. Carnuntum, ae. lon. 6 cm.
- 24/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 58. r. Carnuntum, ae. lon. 5·4 cm.
- 25/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 57. r. Carnuntum, ae. lon. 7·2 cm.
- 26/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 77. r. Carnuntum, ae. lon. 7·5 cm.
- 27/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 65. r. Carnuntum, ae. lon. 7·2 cm.
- 28/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 62. r. Carnuntum, ae. lon. 7·4 cm.
- 29/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 65. r. Carnuntum, arg. lon. 6·7 cm.
- 30/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 78. r. Carnuntum, ae. lon. 7·6 cm.
- 31/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 76. r. Carnuntum, ae. lon. 7·2 cm.
- 32/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 36. r. Carnuntum, ae. lon. 5·4 cm.
- 33/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 90. r. Carnuntum, ae. lon. 5·7 cm.
- 34/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 60. r. Carnuntum, ae. lon. 6·1 cm.
- 35/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 61. r. Carnuntum, ae. lon. 8·2 cm.
- 36/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 80. r. Carnuntum, ae. lon. 7·3 cm.
- 37/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 89. r. Carnuntum, ae. lon. 6·3 cm.

- 38/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 69. r. Carnuntum, ae. lon. 7.1 cm.
 39/ c. Pécs M. Inv. 1201/16. r. Pannonia, ae. lon. 7 cm.
 40/ c. Pécs M. Inv. 655. r. Sopianae, Gusztávművepuszta, ae. lon. 6.4 cm.
 41/ c. Pécs M. Inv. 816/15. r. Sopianae, Miasszonyunk zárda, ae. lon. 5.4 cm.
 42/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 1405. r. Pannonia, ae. (aureatus)
 lon. 6.5 cm.
 43/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 1423. r. Pannonia, ae. lon. 6.5 cm.
 44/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4175. r. Brigetio, ae. lon. 5.8 cm.
 45/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 1397. r. Pannonia, ae. lon. 5.8 cm.
 46/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 1395. r. Pannonia, ae. lon. 6 cm.
 47/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 1404. r. Pannonia, ae. lon. 7 cm.
 48/ c. Szombathely M. Inv. 168. r. Pannonia, ae. lon. 8 cm.
 49/ c. Szombathely M. Inv. 33. r. Savaria, ae. lon. 6.3 cm.
 50/ c. Szombathely M. Inv. 91. r. Pannonia, ae. lon. 6 cm.
 51/ c. Szombathely M. Inv. 264. r. Savaria, ae. lon. 6.5 cm.
 52/ c. Szombathely M. Inv. 157. r. Savaria, ae. lon. 7.1 cm.
 53/ c. Szombathely M. Inv. 882. r. Savaria, ae. lon. 7.4 cm.
 54/ c. Szombathely M. Inv. 852. r. Savaria, ae. lon. 6.8 cm.
 55/ c. Szombathely M. Inv. 31. r. Savaria, ae. lon. 4.3 cm.
 56/ c. Szombathely M. Inv. 190. r. Savaria, ae. lon. 7 cm.
 57/ c. Szombathely M. Inv. 38. r. Savaria, ae. lon. 6.7 cm.
 58/ c. Szombathely M. Inv. 866—967. r. Savaria, Ferencesek kertje, ae. lon. 9 cm.
 59/ c. Osijek M. Inv. 2892. r. Mursa, arg. (cum niello) lon. 7.5 cm.
 60/ c. Osijek M. Inv. 3355. r. Mursa, ae. lon. 6.1 cm.
 61/ c. Osijek M. Inv. 3354. r. Mursa, ae. lon. 6.2 cm.
 62/ c. Osijek M. Inv. 3133. r. Mursa, ae. lon. 7 cm. (3 similes.)
 63/ c. Osijek M. Inv. 3128. r. Mursa, ae. lon. lon. 7.2 cm.
 64/ c. Lubiana M. Inv. 2144. r. Emona, ae. lon. 7.6 cm.
 65/ c. Lubiana M. Inv. 117. r. Neviodonum, ae. lon. 7 cm.
 66/ c. Lubiana M. Inv. 115. r. Neviodonum, ae. lon. 6.5 cm.
 67/ c. Lubiana M. Inv. 97. r. Neviodonum, ae. lon. 7.3 cm.
 68/ c. Lubiana M. Inv. 110. r. Neviodonum, ae. lon. 5.5 cm.
 69/ c. Lubiana M. Inv. 105. r. Neviodonum, ae. lon. 5.9 cm.
 70/ c. Lubiana M. Inv. 86. r. Neviodonum, ferr. lon. 7.3 cm.
 71/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938. 47. r. Tengelic, ae. lon. 6.3 cm.
 72/ c. Zágráb M. Inv. — r. Surduk, ae. lon. 8 cm.
 73/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6.1 cm.
 74/ c. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 7 cm.
 75/ c. Römisches M. der Stadt Wien. Inv. I. N. 1758. r. Vindobona, Salvatorg.
 ae. lon. 7.4 cm.
 76/ c. Römisches M. der Stadt Wien. Inv. I. N. 706. r. Vindobona, Postgasse,
 ae. lon. 5 cm.
 77/ c. Römisches M. der Stadt Wien. Inv. 1937/308. 2. r. Vindobona, ae.
 lon. 6.2 cm.

- 78/ c. Gráz M. Inv. 2549. r. Poetovio, arg. lon. 6 cm.
 79/ e. Marburg M. Inv. GB. 10.4153. r. Unt. Haidin, ae. lon. 7 cm.
 80/ e. Keszthely M. Inv. 5252. r. Brigetio, ae. lon. 7·2 cm.
 81/ e. Keszthely M. Inv. 5235. r. Csabrendek, ae. 6·5 cm.
 82/ e. Keszthely M. Inv. 5240. r. Kiskőszeg (Batina), ae. lon. 8 cm.
 83/ e. Keszthely M. Inv. 5236. r. Kiskőszeg (Batina), ae. (aureatus) lon. 9·5 cm.
 84/ e. Keszthely M. Inv. 5243. r. Savaria, ae. lon. 5·8 cm.
 85/ e. Keszthely M. Inv. 5230. r. Savaria, ae. lon. 7·5 cm.
 86/ e. Keszthely M. Inv. — r. Egregy, ae. lon. 6·3 cm.
 87/ e. Keszthely M. Inv. 3633. r. Fenékpusztá, ae. lon. 6 cm.
 88/ e. Keszthely M. Inv. 1085. r. Fenékpusztá, ae. lon. 6·5 cm.
 89/ e. Sopron M. Inv. — r. Rábapordány, ae. lon. 8·1 cm.
 90/ e. Győr M. Inv. 285. r. Kisárpás, ae. lon. 6·5 cm.
 91/ e. Marburg M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 7·4 cm.
 92/ e. Veszprém M. Inv. 1203. r. Baláca, ae. lon. 8·5 cm.
 93/ e. Veszprém M. Inv. 196. r. ign. ae. lon. 6·5 cm.
 94/ e. Baden M. Inv. — r. ign. ae. lon. 6·6 cm.
 95/ e. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
 96/ e. Székesfehérvár M. Inv. 2684. r. Pannonia, ae. lon. 8·5 cm.
 97/ e. Székesfehérvár M. Inv. 545. r. Com. Fehér, ae. lon. 5·5 cm.
 98/ e. Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 5·3 cm.
 99/ e. Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 6 cm.
 100/ e. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938. 6. r. Com. Tolna, ae. lon. 7·3 cm.
 101/ e. Szőny, Coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 6 cm.
 102/ e. Szőny, Coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 7 cm.
 103/ e. Szőny, Coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 6·5 cm.
 104/ e. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 6·2 cm.
 105/ e. Eisenstadt M. Inv. 4256. r. Müllendorf (Száravám), ae. lon. 7·2 cm.
 106/ e. Eisenstadt M. Inv. 4255. r. Müllendorf (Száravám), ae. lon. 7·5 cm.
 107/ e. Eisenstadt M. Inv. 7658. r. Ruszt (Rust), ae. lon. 8·6 cm.
 108/ e. Eisenstadt M. Inv. 20704. r. ign. ae. lon. 8·2 cm.

I/a.

- 1/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 28/1908. 479. r. Intercisa, ae. lon. 8 cm.
 2/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 77/68. 48. r. Intercisa, ae. lon. 7·4 cm.
 3/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 165/1914. r. Budaörs, ae. lon. 7·8 cm.
 4/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 66/1906. 546. r. Intercisa, ferr. lon. 7 cm.
 5/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 46/1907. 82. r. Intercisa, ae. lon. 8 cm.
 6/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 28/1908. 120. r. Intercisa, ae. lon. 5 cm.
 7/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 5·3 cm.
 8/ e. Magyar Nemzeti M. Inv. 276/1874. 4—6. r. Pannonia, ae. lon. 5·5 cm.
 9/ e. Komárom M. Inv. 1684. r. Brigetio, ae. (fragm.)
 10/ e. Székesfehérvár M. Inv. 10447. r. Csákvár, ae. lon. 7·8 cm.

- 11/ c. Székesfehérvár M. Inv. 8183. r. Csákvár, ae. lon. 7·5 cm.
- 12/ c. Székesfehérvár M. Inv. 2366. r. Zámoly, ae. lon. 7·5 cm.
- 13/ c. Szombathely M. Inv. 34. r. Fenékpusztá, ae. lon. 5·6 cm.
- 14/ c. Aquincum M. Inv. E. 170. r. Aquincum, ae. lon. 7 cm.
- 15/ c. Aquincum M. Inv. — r. Aquincum, ae. lon. 7·2 cm.
- 16/ c. Keszthely M. Inv. 4615. r. Fenékpusztá, ae. lon. 6·6 cm.
- 17/ c. Keszthely M. Inv. 4784. r. Fenékpusztá, ae. lon. 6·4 cm.
- 18/ c. Keszthely M. Inv. 3605. r. Fenékpusztá, ae. lon. 7·2 cm.
- 19/ c. Keszthely M. Inv. 5265. r. Savaria, ae. lon. 5·7 cm.
- 20/ c. Keszthely M. Inv. 5231. r. Savaria, ae. lon. 9·5 cm.
- 21/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 22/ c. Wienerneustadt M. Inv. — r. Wienerneustadt, ae. lon. 6 cm.
- 23/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 5·2 cm.
- 24/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 6 cm.
- 25/ c. Zágráb M. Inv. — r. Vinkovci, arg. lon. 6·8 cm.
- 26/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 7·8 cm.
- 27/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 7·5 cm.
- 28/ c. Deutschaltenburg M. Inv. 48. r. Carnuntum, ae. lon. 8·5 cm.
- 29/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 7·8 cm.
- 30/ c. Graz M. Inv. 7829. r. Poetovio, sepulcr. 5. arg. lon. 6·3 cm.
- 31/ c. Graz M. Inv. 6689. r. Poetovio, ae. (fragm.)
- 32/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 6·3 cm.
- 33/ c. Lubiana M. Inv. 111. r. Neviodonum, ae. lon. 7·3 cm.
- 34/ c. Lubiana M. Inv. 7142. r. Emona, ae. lon. 6·5 cm.
- 35/ c. Lubiana M. Inv. 2138. r. Emona, ae. lon. 7·8 cm.
- 36/ c. Lubiana M. Inv. 5239. r. Petovio, ae. lon. 7·5 cm.
- 37/ c. Lubiana M. Inv. 2141. r. Emona, ae. lon. 6·1 cm.
- 38/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 4176. r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.
- 39/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 1419. r. ign. ae. lon. 8·2 cm.
- 40/ c. Pécs M. Inv. 821/3. r. Rádfalu, ae. lon. 7·5 cm.
- 41/ c. Pécs M. Inv. 1201/5. r. ign. ae. lon. 7·7 cm.
- 42/ c. Pécs M. Inv. 1201/9. r. ign. ae. lon. 8·8 cm.
- 43/ c. Esztergom M. Inv. — r. ign. ae. lon. 10·5 cm.
- 44/ c. Veszprém M. Inv. 1460. r. ign. ae. lon. 5·5 cm.
- 45/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938.44. r. ign. ae. lon. 5 cm.
- 46/ c. Szombathely M. Inv. — r. ign. ae. lon. 6·2 cm.
- 47/ c. Szombathely M. Inv. 61. r. Savaria, ae. lon. 7·7 cm.
- 48/ c. Győr M. Inv. 144. r. Brigetio, ae. lon. 6 cm.
- 49/ c. Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae. lon. 7·7 cm.
- 50/ c. Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae. lon. 8·3 cm.
- 51/ c. Eisenstadt M. Inv. 3911/21. r. Rothenturm (Vasvörösvár), ae. lon. 5·5 cm.
- 52/ c. Eisenstadt M. Inv. 7657. r. Rust (Ruszt), ae. lon. 7·5 cm.

2/a.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 28/1906. 17. r. ign. ae. lon. 5·7 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 47/1907. 26. r. Intercisa, ae. lon. 8·4 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 10/1903. 92. r. Intercisa, ae. lon. 7·7 cm.
- 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 99/1884. 3. r. ign. ae. lon. 9·5 cm.
- 5/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7 cm.
- 6/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7 cm.
- 7/ c. Győr M. Inv. 3271. r. Ponyvád, ae. lon. 8·5 cm.
- 8/ c. Győr M. Inv. 95. r. Siscia, ae. lon. 7 cm.
- 9/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 5·1 cm.
- 10/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938. 37. r. Com. Tolna, ae. lon. 5·2 cm.
- 11/ c. Wienerneustadt M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 9·5 cm.
- 12/ c. Szőny, Coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 7 cm.
- 13/ c. Pécs M. Inv. 816/16. r. Sopianae, ae. lon. 6 cm.
- 14/ c. Lubiana M. Inv. 108. r. Neviodonum, ae. lon. 5·6 cm.
- 15/ c. Szombathely M. Inv. 128. r. Fenékpusztá, ae. lon. 7 cm.
- 16/ c. Szombathely M. Inv. 40. r. Savaria, ae. lon. 8·9 cm.
- 17/ c. Szombathely M. Inv. 188. r. ign. ae. lon. 6·8 cm.
- 18/ c. Budapest, Coll. Fleissig, Inv. 877; 16/c. 99. r. ign. ae. lon. 7·5 cm.
- 19/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 3274. r. ign. ae. lon. 8·5 cm.
- 20/ c. Osijek M. Inv. 3362. r. Mursa, ae. lon. 6·5 cm.
- 21/ c. Osijek M. Inv. 3357. r. Mursa, ae. lon. 5·6 cm.
- 22/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 5·1 cm.

3/a.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 8 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 28/1908. 117. r. Intercisa, ae. lon. 9·2 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 8·6 cm.
- 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 10 cm.
- 5/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 9·5 cm.
- 6/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 4/1927. r. 12. r. Kisárpás, ae. lon. 9·2 cm.
- 7/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 141/1888. r. Brigetio, ae. lon. 7·4 cm (aureatus).
- 8/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 870/19. 1. r. Óbuda, ae. lon. 7·9 cm.
- 9/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 10/1903. r. Intercisa, ae. lon. 7·5 cm.
- 10/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 8·5 cm.
- 11/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 9·5 cm.
- 12/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 7·5 cm.
- 13/ c. Zágráb M. Inv. — r. Sotin, ae. lon. 9·3 cm.
- 14/ c. Zágráb M. Inv. — r. Sotin, ae. lon. 6·2 cm.
- 15/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 38971. r. Urbas-Thal, ae. lon. 8·8 cm.
- 16/ c. Pannonhalma M. Inv. — r. ign. ae. lon. 8·2 cm.
- 17/ c. Wien, M. Niederdonau. Inv. 5842. r. Schwechat, ae. lon. 7·8 cm.
- 18/ c. Győr M. Inv. 269. r. Veszprém, ae. lon. 5·5 cm.

- 19/ c.Szekszárd M. Inv. — r. Tamási, ae. lon. 9 cm.
 20/ c.Szekszárd M. Inv. R. 2. 1941. 1. r. Szekszárd, ae. lon. 8 cm.
 21/ c.Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 9·3 cm.
 22/ c.Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 9 cm.
 23/ c.Lubiana M. Inv. 100. r. Nevidonum, ae. lon. 7·4 cm.
 24/ c.Lubiana M. Inv. 113. r. Nevidonum, ae. lon. 7·4 cm.
 25/ c.Deuschaltenburg M. Inv. B. 19. r. Carnuntum, ae. lon. 8·2 cm.
 26/ c.Deuschaltenburg M. Inv. B. 272. r. Carnuntum, ae. lon. 9·5 cm.
 27/ c.Deuschaltenburg M. Inv. B. 20. r. Carnuntum, ae. lon. 8 cm.
 28/ c.Deuschaltenburg M. Inv. B. 18. r. Carnuntum, ae. lon. 7·6 cm.
 29/ c.Pécs M. Inv. 833/3. r. Kiskőszeg (Batina), ae. lon. 8·2 cm.
 30/ c.Pécs M. Inv. 1201. 4. r. ign. ae. lon. 8·2 cm.
 31/ c.Pécs M. Inv. 648. r. ign. ae. lon. 9·2 cm.
 32/ c.Sopron M. Inv. — r. Rábapordány, ae. lon. 8 cm.
 33/ c.Sopron M. Inv. 66. r. Rábapordány, ae. lon. 9·7 cm.
 34/ c.Sopron M. Inv. — r. Rábapordány, ae. lon. 7 cm.
 35/ c.Keszthely M. Inv. 6168. r. Savaria, ae. lon. 7·5 cm.
 36/ c.Keszthely M. Inv. 6160. r. Savaria, ae. lon. 5·7 cm.
 37/ c.Keszthely M. Inv. 5244. r. Savaria, ae. lon. 8 cm.
 38/ c.Keszthely M. Inv. 5239. r. Savaria, ae. lon. 8·2 cm.
 39/ c.Keszthely M. Inv. 4845. r. Fenékpusztá, ae. lon. 8·4 cm.
 40/ c.Keszthely M. Inv. 4783. r. Fenékpusztá, ae. lon. 7·6 cm.
 41/ c.Keszthely M. Inv. 4590. r. Fenékpusztá, ae. lon. 10 cm.
 42/ c.Keszthely M. Inv. 3778. r. ign. ae. lon. 8·3 cm.
 43/ c.Keszthely M. Inv. 1507. r. Badacsony—Lábdi, ae. lon. 7·7 cm.
 44/ c.Szombathely, Coll. Schmidt. Inv. — r. ign. ae. lon. 6·5 cm. (VIVAS.)
 45/ c.Szombathely M. Inv. 153. r. Savaria, ae. lon. 7·4 cm.
 46/ c.Szombathely M. Inv. 124. r. Savaria, ae. lon. 10 cm.
 47/ c.Szombathely M. Inv. 51. r. Savaria, ae. lon. 9 cm.
 48/ c.Szombathely M. Inv. 182. r. Savaria, ae. lon. 7·8 cm.
 49/ c.Szombathely M. Inv. 39. r. Fenékpusztá, ae. lon. 7·5 cm.
 50/ c.Szombathely M. Inv. 195. r. Savaria, ae. lon. 6·9 cm.
 51/ c.Szombathely M. Inv. 44. r. ign. ae. lon. 4·4 cm.
 52/ c.Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4180. r. Brigetio, ae. lon. 8·5 cm.
 53/ c.Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 3581. r. ign. ae. lon. 7·5 cm.
 54/ c.Deuschaltenburg M. Inv. B. 25. r. Carnuntum, ae. lon. 8·7 cm.
 55/ c.Deuschaltenburg M. Inv. B. 14. r. Carnuntum, ae. lon. 7·4 cm.
 56/ c.Wienerneustadt M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 8·3 cm.
 57/ c.Wienerneustadt M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 9 cm.
 58/ c.Székesfehérvár M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 5 cm.
 59/ c.Székesfehérvár I. Inv. 8087. r. Csákvár, ae. lon. 8·2 cm.
 60/ c.Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 6 cm.
 61/ c.Komárom M. Inv. 1667. r. Brigetio, ae. lon. 9 cm.
 62/ c.Komárom M. Inv. 1669. r. Brigetio, ae. lon. 5 cm.

4/a.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 6·2 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 73/1884. r. ign. ae. lon. 8·9 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7·8 cm.
- 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7·5 cm.
- 5/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 6·6 cm.
- 6/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 165/1914. r. Budapest, Budaörsi-út (sepulcr. 11.)
ae. lon. 9·4 cm.
- 7/ c. Keszthely M. Inv. 5245. r. Savaria, ae. lon. 7·5 cm.
- 8/ c. Keszthely M. Inv. 1641. r. Fenékpusztá, ae. lon. 9·2 cm.
- 9/ c. Keszthely M. Inv. 3511. r. Fenékpusztá, ae. lon. 7 cm.
- 10/ c. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 9·6 cm.
- 11/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 9 cm.
- 12/ c. Zágráb M. Inv. — r. Vinkovci, ae. lon. 6·4 cm.
- 13/ c. Szombathely M. Inv. 171. r. ign. ae. lon. 6·2 cm.
- 14/ c. Szombathely M. Inv. 50. r. ign. ae. lon. 9·3 cm.
- 15/ c. Szombathely M. Inv. 127. r. Savaria, ae. lon. 9 cm.
- 16/ c. Szombathely M. Inv. 135. r. Savaria, ae. lon. 7·8 cm.
- 17/ c. Szombathely M. Inv. 133. r. Savaria, ae. lon. 8 cm.
- 18/ c. Szombathely M. Inv. 136. r. Savaria, ae. lon. 8·2 cm.
- 19/ c. Szombathely M. Inv. 134. r. Fenékpusztá, ae. lon. 8·8 cm.
- 20/ c. Szombathely M. Inv. 164. r. Fenékpusztá, ae. lon. 5·8 cm.
- 21/ c. Szombathely M. Inv. 142. r. Fenékpusztá, ae. lon. 8·2 cm.
- 22/ c. Szombathely M. Inv. 37. r. Fenékpusztá, ae. lon. 7 cm.
- 23/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938. 4. r. Com. Tolna, ae. lon. 7·2 cm.
- 24/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938. 38. r. Com. Tolna, ae. lon. 5·8 cm.
- 25/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 7. r. Carnuntum, ae. lon. 7·1 cm.
- 26/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 6. r. Carnuntum, ae. lon. 8 cm.
- 27/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 21. r. Carnuntum, ae. lon. 9 cm.
- 28/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 1. r. Carnuntum, ae. lon. 7·5 cm.
- 29/ c. Eisenstadt M. Inv. 5430. r. Mattersburg (Nagymarton), ae. lon. 8·2 cm.
- 30/ c. Pécs M. Inv. 1201. r. ign. ae. lon. 7·5 cm.
- 31/ c. Pécs M. Inv. — r. Sophianae, ae. lon. 8·5 cm.
- 32/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4. 179. r. Brigetio, ae. lon. 7·8 cm.
- 33/ c. Lubiana M. Inv. 119. r. Nevidonum: ae. lon. 7·5 cm.
- 34/ c. Röm. M. der Stadt Wien. Inv. — r. Vindobona, ae. lon. 7·8 cm.
- 35/ c. Veszprém M. Inv. 187. r. ign. ae. lon. 7·1 cm.

5/a.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 18/1905. 7. r. Intercisa, ae. lon. 9·2 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 9 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7 cm.
- 4/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 1417. r. Wienerberg, ae. lon. 11 cm.

- 5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 7·2 cm.
- 6/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 7·2 cm.
- 7/ c. Zágráb M. Inv. — r. Radovanci, ae. lon. 7 cm.
- 8/ c. Zágráb M. Inv. — r. Vinkovci, ae. lon. 7·4 cm.
- 9/ c. Zágráb M. Inv. — r. Kuzmin, ae. lon. 7·8 cm.
- 10/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Com. Tolna, ae. lon. 8·3 cm.
- 11/ c. Szekszárd M. Inv. R. 78/933. 6. r. Com. Tolna, ae. lon. 7·8 cm.
- 12/ c. Petronel Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 13/ c. Keszthely M. Inv. 5249. r. Savaria, ae. lon. 7·6 cm.
- 14/ c. Keszthely M. Inv. 5232. r. Savaria, ae. lon. 7·8 cm.
- 15/ c. Keszthely M. Inv. 3707. r. Fenékpusztá, ae. lon. 8·2 cm.
- 16/ c. Keszthely M. Inv. 1508. r. Badacsony—Lábdi, ae. lon. 9·6 cm.
- 17/ c. Szombathely M. Inv. 227. r. Sitke, ae. lon. 7·4 cm.
- 18/ c. Győr M. Inv. 248. r. Arrabona, ae. lon. 8·2 cm.
- 19/ c. Győr M. Inv. 178. r. Brigetio, ae. lon. 6 cm.
- 20/ c. Römisches M. der Stadt Wien. Inv. IN. 254/1. r. Vindobona, ae. lon. 5·9 cm.
- 21/ c. Szombathely M. Inv. 152. r. Savaria, ae. lon. 8 cm.
- 22/ c. Szombathely M. Inv. 130. r. Savaria, ae. lon. 8·4 cm.
- 23/ c. Szombathely M. Inv. 166. r. ign. ae. lon. 5·5 cm.
- 24/ c. Szombathely M. Inv. 42. r. Savaria, ae. lon. 6·7 cm.
- 25/ c. Esztergom M. Inv. — r. Szenttamás, ae. lon. 7·5 cm.
- 26/ c. Esztergom M. Inv. — r. Szenttamás, ae. lon. 7·7 cm.

6/a.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 8·4 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7·7 cm.
- 3/ c. Pécs M. Inv. 1201. 8. r. ign. ae. lon. 9·3 cm.
- 4/ c. Szőny, Coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 8 cm.
- 5/ c. Osijek M. Inv. 3352. r. Mursa, ae. lon. 6·5 cm.
- 6/ c. Szombathely M. Inv. 65. r. Savaria, ae. lon. 6·5 cm.

8/a.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 28/1908. 358. r. Intercisa, ae. lon. 9·3 cm.

11/a.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 30/1906. 13. r. Intercisa, ae. lon. 7·5 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 8·8 cm.
- 3/ c. Szombathely M. Inv. 189. r. Savaria, ae. lon. 7 cm.
- 4/ c. Szombathely M. Inv. 144. r. Savaria, ae. lon. 7·4 cm.
- 5/ c. Osijek M. Inv. 1350. r. Mursa, ae. lon. 8·2 cm.
- 6/ c. Pécs M. Inv. 777. r. Sopianae, ae. lon. 7·5 cm.
- 7/ c. Lubiana M. Inv. 2136. r. Emona, ae. lon. 10 cm.

- 8/ c. Lubiana M. Inv. 201. r. Neviodonum, ae. lon. 6·7 cm.
 9/ c. Keszthely M. Inv. 5230. r. Pannonia, ae. lon. 7·6 cm.
 10/ c. Röm. M. der Stadt Wien. Inv. 2870. r. Vindobona, ae. lon. 6·3 cm.

12/a.

- 1/ c. Szombathely M. Inv. 132. r. Savaria, ae. lon. 7·6 cm.

16/a.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 117/1907. r. Intercisa, ae. lon. 6 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 97/1913. 45. r. Intercisa, ae. lon. 6 cm.
 3/ c. Szombathely M. Inv. 39/1922. r. Kisasszonyfa, ae. lon. 6·4 cm.
 4/ c. Szombathely M. Inv. 354. r. Savaria, ae. lon. 6·3 cm.
 5/ c. Szombathely M. Inv. 132. r. Savaria, ae. lon. 5·4 cm.
 6/ c. Römisches M. der Stadt Wien, Inv. R. 1727. r. Vindobona, ae. lon. 9 cm.
 7/ c. Römisches M. der Stadt Wien. Inv. 253/1. r. Vindobona, ae. lon. 6·9 cm.
 8/ c. Veszprém M. Inv. 6950. r. Kádárta, ae. 7·7 cm.
 9/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7·8 cm.
 10/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 37. r. Carnuntum, ae. lon. 6·8 cm.
 11/ c. Győr M. Inv. — r. Arrabona, ae. lon. 6·3 cm.

17/a.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 15/1897. 73. r. ign. ae. lon. 6 cm.
 2/ c. Szombathely M. Inv. 36. r. Fenékpusztá, arg. lon. 8·4 cm.
 3/ c. Szombathely M. Inv. 78. r. ign. ae. lon. 7·2 cm.
 4/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 335/a. r. ign. ae. lon. 6·3 cm.
 5/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. 3941. r. Au a. Leithaberg, ae. lon. 8 cm.
 6/ c. Pettau M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 7·8 cm.
 7/ c. Zágráb M. Inv. — r. St. Marija, ae. (fragm.)
 8/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 50. r. Carnuntum, ae. lon. 7·4 cm.
 9/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 53. r. Carnuntum, ae. lon. 6·5 cm.

18/a.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 25/1917. r. Siscia, ae. lon. 5·8 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 5·8 cm (aureatus).
 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1903. r. Intercisa, ae. lon. 7 cm.
 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1909. r. Intercisa, ae. lon. 7·8 cm.
 5/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 119/1877. r. ign. ae. lon. 7·5 cm.
 6/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 33/1900. 42. r. ign. ae. 7·1 cm.
 7/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 190/1914. r. Szilágysomlyó, ae. lon. 7·5 cm.
 8/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. r. ign. ae. lon. 9·5 cm.
 9/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 11 cm.
 10/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 6·6 cm. (6 similes.)

- 11/ c. Szekszárd M. Inv. R. 75/1933. 5. r. Com. Tolna, ae. lon. 6·8 cm.
 12/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 52. r. Carnuntum, ae. lon. 8·3 cm.
 13/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 34. r. Carnuntum, ae. lon. 7·6 cm.
 14/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 30. r. Carnuntum, ae. lon. 7 cm.
 15/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 36. r. Carnuntum, ae. lon. 6·8 cm
 (aureatum).
 16/ c. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 6·4 cm (aureatus).
 17/ c. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 8 cm.
 18/ c. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 5·7 cm.
 19/ c. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 7 cm.
 20/ c. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 9·5 cm.
 21/ c. Aquincum M. Inv. E. 163. r. Aquincum, ae. lon. 8 cm.
 22/ c. Zágráb M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 7·7 cm.
 23/ c. Szekszárd M. Inv. R. 75/1933. r. Com. Tolna, ae. lon. 6 cm.
 24/ c. Osijek M. Inv. 3125. r. Mursa, ae. lon. 6·5 cm.
 25/ c. Székesfehérvár M. Inv. 8716. r. Intercisa, ae. lon. 7·6 cm.
 26/ c. Székesfehérvár M. Inv. 1471. r. Adony, ae. lon. 5 cm.
 27/ c. Keszthely M. Inv. 5455. r. Balatonberény, ae. lon. 6·5 cm.
 28/ c. Keszthely M. Inv. 36. r. Fenékpusztá, ae. lon. 7·7 cm.
 29/ c. Keszthely M. Inv. 929. r. Balaton—Szentgyörgyvár, ae. lon. 8·3 cm.
 30/ c. Keszthely M. Inv. 5233. r. Savaria, ae. lon. 8·4 cm.
 31/ c. Keszthely M. Inv. 4241. r. Fenékpusztá, ae. lon. 9 cm.
 32/ c. Szombathely M. Inv. 47. r. ign. ae. lon. 7·8 cm.
 33/ c. Szombathely M. Inv. 35. r. Savaria, ae. lon. 5 cm.
 34/ c. Szombathely M. Inv. 131. r. Savaria, ae. lon. 7·7 cm.
 35/ c. Szombathely M. Inv. 191. r. Savaria, ae. lon. 6·2 cm.
 36/ c. Szombathely M. Inv. 143. r. Savaria, ae. lon. 7·5 cm.
 37/ c. Szombathely M. Inv. 126. r. Savaria, ae. lon. 7·1 cm.
 38/ c. Szombathely M. Inv. 184. r. Savaria, ae. lon. 9·3 cm.
 39/ c. Szombathely M. Inv. 874. r. Savaria, ae. lon. 6·2 cm.
 40/ c. Szombathely M. Inv. 162. r. Savaria, ae. lon. 5·7 cm.
 41/ c. Szombathely M. Inv. 153. r. Savaria, ae. lon. 5·8 cm.
 42/ c. Szombathely M. Inv. 161. r. Fenékpusztá, ae. lon. 6 cm.
 43/ c. Szombathely M. Inv. 58. r. ign. ae. lon. 8·4 cm.
 44/ c. Szombathely M. Inv. — r. Savaria, ae. lon. 8·9 cm.
 45/ c. Szombathely M. Inv. 146. r. Pannonia, ae. lon. 6·4 cm.
 46/ c. Szombathely M. Inv. 149. r. Pannonia, ae. lon. 8 cm.
 47/ c. Szombathely M. In. 140. r. Pannonia, ae. 7·2 cm.
 48/ c. Szombathely M. Inv. 139. r. Pannonia, ae. lon. 8·8 cm.
 49/ c. Szombathely M. Inv. 151. r. Pannonia, ae. lon. 7 cm.
 50/ c. Szombathely M. Inv. 33. r. Savaria, ae. lon. 11 cm.
 51/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 32. r. Carnuntum, ae. lon. 9 cm.
 52/ c. Győr M. Inv. 876. r. Kisbarát ae. lon. 8 cm.
 53/ c. Győr M. Inv. 246. r. Arrabona, ae. lon. 7·5 cm.

- 54/ c. Pécs M. Inv. 1658. r. Sophianae, ae. lon. 9·5 cm (sepulcr. 14.).
 55/ c. Pécs M. Inv. 795/6. r. Sophianae, ae. lon. 8·2 cm.
 56/ c. Pécs M. Inv. 1201/14. r. ign. ae. lon. 7·8 cm.
 57/ c. Pécs M. Inv. 1201/13. r. ign. ae. lon. 8·5 cm.
 58/ c. Pécs M. Inv. 1117. r. Sophianae, ae. lon. 8·6 cm.
 59/ c. Pécs M. Inv. — r. Sophianae, ae. lon. 7·2 cm.
 60/ c. Pécs M. Inv. 726. r. Sophianae, ae. lon. 8 cm.
 61/ c. Pécs M. Inv. 660. r. Dunaszekcső, ae. lon. 7 cm.
 62/ c. Komárom M. Inv. 1685. r. Brigetio, ae. lon. 6 cm.
 63/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 6 cm.
 64/ c. Komárom M. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 5·9 cm (aureatum).
 65/ c. Pettau M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 7·5 cm.
 66/ c. Pettau M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 7 cm (aureatum).
 67/ c. Lubiana M. Inv. 88. r. Nevioudunum, ae. lon. 7·8 cm.
 68/ c. Lubiana M. Inv. 102. r. Nevioudunum, ae. lon. 6·3 cm.
 69/ c. Lubiana M. Inv. 101. r. Nevioudunum, ae. lon. 8 cm.
 70/ c. Sopron M. Inv. — r. Rábapordány, ae. lon. 7 cm.
 71/ c. Röm. M. der Stadt Wien. Inv. — r. Vindobona, ae. lon. 7·7 cm.
 72/ c. Wien, M. Niederdonau. Inv. — r. Au a. Leithaberg, ae. lon. 6 cm.

19/a.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 85/1906. 404. r. ign. ae. lon. 3·1 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 53/1892. r. ign. ae. lon. 6·5 cm.
 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 18/1894. 23. r. ign. ae. lon. 6·8 cm.
 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 85/1894. 23. r. ign. ae. lon. 7·4 cm.
 5/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 45/1939. 32. r. Intercisa, ae. lon. 5·6 cm.
 6/ c. Szekszárd M. Inv. R. 75/933. 8. r. Com. Tolna, ae. lon. 9·5 cm.
 7/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 41. r. Carnuntum, ae. lon. 7·4 cm.
 8/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 42. r. Carnuntum, ae. lon. 7·6 cm.
 9/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 47. r. Carnuntum, ae. lon. 7·6 cm.
 10/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 39. r. Carnuntum, ae. lon. 7·3 cm.
 11/ c. Győr M. Inv. 284. r. Kisbarát, ae. lon. 6 cm.
 12/ c. Győr M. Inv. 267. r. Kisárpás, ae. lon. 5·5 cm.
 13/ c. Röm. M. der Stadt Wien, Inv. IN. 1189. r. Vindobona, ae. lon. 6·3 cm.
 14/ c. Röm. M. der Stadt Wien, Inv. IN. 581. r. Vindobona, ae. lon. 7·4 cm.
 15/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio ae. lon. 9·2 cm.
 16/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 8·5 cm.
 17/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 1415. r. ign. ae. lon. 7·5 cm.
 18/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 1415. r. ign. ae. lon. 7 cm.
 19/ c. Szombathely M. Inv. 180. r. Savaria, ae. lon. 6·8 cm.
 20/ c. Budapest, Coll. Fleissig, Inv. 477/16/c. 97. r. ign. ae. lon. 7 cm.

20/a.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 18/1905. 9. r. Intercisa, ae. lon. 6·5 cm.

21/a.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 28/1908. 354. r. Intercisa, ae. lon. 6 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 100/1912. 88. r. Intercisa, ae. lon. 6·1 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 66/1906. 552 r. Intercisa, ae. lon. 5·3 cm.
- 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 6·5 cm.

22/a.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 117/1907. r. Intercisa, ae. lon. 6 cm,
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 97/1913. 45. r. Intercisa, ae. lon. 6·1 cm.
- 3/ c. Szombathely M. Inv. 39/1922. r. Kisasszonyfa, ae. lon. 6·4 cm.
- 4/ c. Szombathely M. Inv. 854. r. Savaria, ae. lon. 6·3 cm.
- 5/ c. Szombathely M. Inv. 132. r. Savaria, ae. lon. 5·4 cm.

23/a.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon 7 cm (9 similes, lon.: 7·8, 7·1, 6·5, 6·5, 7 cm).
- 2/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 67. r. Carnuntum, ae. lon. 7·5 cm.
- 3/ c. Römisches M. der Stadt Wien. Inv. IN. 138. r. Vindobona, ae. lon. 6 cm.

24/a.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7·2 cm.
- 2/ c. Székesfehérvár M. Inv. 540. r. Baracska, ae. lon. 8 cm.
- 3/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 45. r. Carnuntum, ae. lon. 7·5 cm.
- 4/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 74. r. Carnuntum, ae. lon. 7·5 cm.
- 5/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 6/ c. Szekszárd M. Inv. — r. Tamási, ae. lon. 7·7 cm.
- 7/ c. Esztergom M. Inv. — r. Szenttamás, ae. lon. 9·8 cm.
- 8/ c. Veszprém M. Inv. 194. r. ign. ae. lon. 8 cm.

25/a.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 5·2 cm.
- 2/ c. Eisenstadt M. Inv. — 2878. r. Pannonia, ae. lon. 8·5 cm.
- 3/ c. Pettau M. Inv. r. Poetovio, ae lon. 5·8 cm.
- 4/ c. Graz M. Inv. 2170. r. Poetovio, ae. lon. 7·1 cm.
- 5/ c. Székesfehérvár M. Inv. — r. Intercisa, ae lon 9·3 cm.

27/a.

- 1/ c. Szombathely M. Inv. 30. r. Savaria, ae. lon. 5·6 cm.

28/a.

- 1/ c. Osijek M. Inv. 3379. r. Mursa, ae. lon. 5 cm.

29/a.

1/ c. Lubiana M. Inv. 109. r. Nevioudunum, ae. lon. 6·7 cm.

30/a.

1/ c. Pettau M. Inv. 207. r. Poetovio, ae. lon. 6 cm.

2/b.

1/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.

2/c.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 6·8 cm.
- 3/ c. Székesfehérvár M. Inv. 122. r. Etyek, ae. lon. 10 cm.
- 4/ c. Lubiana M. Inv. 92. r. Nevioudunum, ae. lon. 8·2 cm.
- 5/ c. Keszthely M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7·5 cm.
- 6/ c. Pannonhalma, M. Inv. — r. ign. ae. lon. 8·5 cm.
- 7/ c. Győr M. Inv. 227. r. Arrabona, ae. lon. 8·3 cm.
- 8/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 10·2 cm.
- 9/ c. Sopron M. Inv. — r. Rábapordány, ae. lon. 9·7 cm.
- 10/ c. Zágráb M. Inv. — r. Vinkovci, ae. lon. 6·4 cm.
- 11/ c. Zágráb M. Inv. — r. Surduk, ae. lon. 8 cm.
- 12/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938. 57. r. Tengelic, ae. lon. 9·4 cm.
- 13/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
- 14/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 16. r. Carnuntum, ae. lon. 7·4 cm.
- 15/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 8. r. Carnuntum, ae. lon. 9·4 cm.
- 16/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 1401. r. ign. ae. lon. 9·3 cm.

4/c.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 100/1912. 223. r. Intercisa, ae. lon. 6·2 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 31/923. r. ign. ae. lon. 9 cm.
- 3/ c. Aquincum M. Inv. — r. Aquincum, ae. lon. 9·5 cm.
- 4/ c. Osijek M. Inv. 2246. r. Mursa, ae. lon. 8 cm.
- 5/ c. Osijek M. Inv. 3363. r. Mursa, ae. lon. 7 cm.
- 6/ c. Osijek M. Inv. 3368. r. Mursa, ae. (fragm.)
- 7/ c. Osijek M. Inv. 3365. r. Mursa, ae. lon. 6·7 cm.

5/c.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. CR.; 743. r. ign. ae. lon. 9·8 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 75/911. 22. r. Intercisa, ae. lon. 8·5 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7·5 cm.
- 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7·4 cm.

- 5/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7·4 cm.
- 6/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 8 cm.
- 7/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 109/1895. 5. r. ign. ae. lon. 8·3 cm.
- 8/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 132/1872. r. ign. ae. lon. 7 cm.
- 9/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 8·5 cm.
- 10/ c. Zágráb M. Inv. — r. Sotin, ae. lon. 7·5 cm.
- 11/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 933. 3. r. Com. Tolna, ae. lon. 7·2 cm.
- 12/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 17. r. Carnuntum, ae. lon. 6·6 cm.
- 13/ c. Pécs M. Inv. 1184. r. Sopianae, ae. lon. 8·8 cm.
- 14/ c. Röm. M. der Stadt Wien, Inv. — r. Vindobona, ae. lon. 8·4 cm.
- 15/ c. Röm. M. der Stadt Wien, Inv. — r. Vindobona, ae. lon. 8·5 cm.

6/c.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 28/1908. 545. r. ign. ae. lon. 9·2 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 97/1913. 51. r. Intercisa, ae. lon. 9 cm.
- 3/ c. Osijek M. Inv. 3131. r. Mursa, ae. lon. 8·2 cm.
- 4/ c. Veszprém M. Inv. 5185/919. r. Hetény, ae. lon. 7·7 cm.

11/c.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 8·5 cm.
- 2/ c. Székesfehérvár M. Inv. 1470. r. Adony, ae. lon. 8 cm.
- 3/ c. Szombathely M. Inv. 163. r. Savaria, ae. lon. 7·5 cm.
- 4/ c. Szombathely M. Inv. 155. r. Savaria, ae. lon. 7 cm.
- 5/ c. Pécs M. Inv. 1201/7. r. ign. ae. lon. 7·8 cm.

12/c.

- 1/ c. Keszthely M. Inv. 3604. r. Fenékpuszta, ae. lon. 7·8 cm.

18/c.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 6 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 132/1872. III. b. r. ign. ae. lon. 8·5 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 132/1872. III. b. r. ign. ae. lon. 9 cm.
- 4/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938.— 43. r. Com. Tolna, ae. lon. 8 cm.
- 5/ c. Budapest, Coll. Fleissig, Inv. 477; 16/c. r. ign. ae. lon. 10 cm.

21/c.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 9·5 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 8·5 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 28/1908. 350. r. Intercisa, ae. lon. 5 cm.
- 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7 cm.
- 5/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 6·2 cm.

- 6/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. arg. lon. 7·5 cm.
 7/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. arg. lon. 6 cm.
 8/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 97/1913. 44. r. Intercisa, ae. lon. 7·3 cm.
 9/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7 cm.
 10/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 66/1906. 578. r. Intercisa, ae. lon. 6 cm.
 10/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 66/1096. 578. r. Intercisa, ae. lon. 6 cm.
 11/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 193/1910. r. Intercisa, ae. lon. 7·6 cm.
 12/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1/1874. 17. r. ign. ae. lon. 9 cm.
 13/ c. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 8·5 cm.
 14/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 2895. r. Pannonia, ae. lon. 7·5 cm.
 15/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. Wienerberg, ae. lon. 8·8 cm.
 16/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 1413. r. Vindobona, ae. lon. 7 cm.
 17/ c. Szóny, coll. Kállay, Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 6 cm.
 18/ c. Keszthely M. Inv. 1182. r. Balatonhídvég, ae. lon. 6·3 cm.
 19/ c. Veszprém M. Inv. — r. ign. ae. lon. 9·3 cm.
 20/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 933—225. r. com. Tolna, ae. lon. 6·4 cm.
 21/ c. Marburg M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 7 cm.
 22/ c. Wien, Naturhistorisches M. Inv. 19.229. r. Pannonia, ae. lon. 6·4 cm.
 23/ c. Pécs M. Inv. 1182. r. ign., ae. lon. 8·6 cm.
 24/ c. Pécs M. Inv. 1201. r. ign. ae. lon. 5·3 cm.
 25/ c. Osijek M. Inv. 3122. r. Mursa, ferr. lon. 7 cm.
 26/ c. Osijek M. Inv. 3353. r. Mursa, ae. lon. 5 cm.
 27/ c. Osijek M. Inv. — r. Mursa, ae. lon. 6·7 cm.
 28/ c. Osijek M. Inv. 1133. r. Mursa, ae. lon. 6·7 cm.
 29/ c. Osijek M. Inv. 3129. r. Mursa, ae. lon. 7·2 cm.

22/c.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 277/1874. 4—6. r. ign., ae. lon. 5·5 cm.
 2/ c. Szombathely M. Inv. 165. r. Savaria, ae. lon. 6·3 cm.
 3/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 38. r. Carnuntum, ae. lon. 7 cm.

24 c.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. — r. Emona, ae. lon. 6·3 cm. (aureatum).
 2/ c. Aquincum M. Inv. — r. Óbuda, ae. lon. 8 cm.

26/c.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 90/1909. 93. r. Intercisa, ae. lon. 9·5 cm.
 2/ c. Deutschaltenburg M. Inv. — r. Carnuntum, ae. lon. 8·2 cm.
 3/ c. Aquincum M. Inv. E. 156. r. Aquincum, ae. lon. 7 cm.
 4/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 4471. r. Siscia, ae. lon. 6·8 cm.

27/c.

- 1/ c. Keszthely M. Inv. 5460. r. Balatonberény, ae. lon. 5·5 cm.

2/d.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 7·9 cm.

3/d.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 125/922. 21. r. Intercisa, ae. lon. 5·4 cm.

2/ c. Győr M. Inv. 232. r. Arrabona, ae. lon. 7·3 cm.

3/ c. Marburg M. Inv. 2274/5. r. Vicave, ae. lon. 9 cm.

4/ c. Szombathely M. Inv. 176. r. Fenékpuzta, ae. lon. 6·8 cm.

4/d.

1/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 2. r. Carnuntum, ae. lon. 6·7 cm.

5/d.

1/ c. Lubiana M. Inv. 116. r. Neviodunum, ae. lon. 7·5 cm.

2/ c. Pannonhalma M. Inv. — r. Ravazd, ae. lon. 8 cm.

18/d.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 7·7 cm.

2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 108—1912. 49. r. ign., ae. lon. 5·8 cm.

3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 109/1914. 1. r. Szilágyosmlyó, ae. lon. 7 cm.

4/ c. Eisenstadt M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 7·5 cm.

3/g.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 9·5 cm.

2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 108—19.012. 40. 50. (coll. Horvát) r. ign. ae. lon. 9 cm.

3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1/1874. 14. r. ign., ae. lon. 9·2 cm.

4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 165/1914. r. Budapest, Budaörsi-út sepulcr. 111. ae. lon. 8·5 cm.

5/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 73/1908. 19. r. Intercisa, ae. lon. 9 cm.

6/ c. Szombathely M. Inv. 125. r. Savaria, ae. lon. 9 cm.

7/ c. Keszthely M. Inv. 41.519. r. ign. ae. lon. 8·2 cm.

8/ c. Marburg M. Inv. GB. 3950. r. ign. ae. lon. 7·6 cm.

9/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938. 31. r. com. Tolna, ae. lon. 6·5 cm.

10/ c. Székesfehérvár M. Inv. 2403. r. Intercisa, ae. lon. 9·7 cm.

4/g.

1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 170/1886. 1. r. ign., ae. lon. 7·7 cm.

2/ c. Szombathely M. Inv. 150. r. Savaria, ae. lon. 8·2 cm.

- 3/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 16. r. Carnuntum, ae. lon. 8·3 cm.
 4/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938. 2. r. com. Tolna, ae. lon. 7 cm.

8/g.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Mesztegye, ae. lon. 8·8 cm.

10/g.

- 1/ c. Keszthely M. Inv. 6182. r. Szalacska, ae. lon. 8·8 cm.

18/g.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 9·4 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. CR. 713. r. ign., ae. lon. 7·2 cm.
 3/ c. Deuschaltenburg M. Inv. 527. r. Carnuntum, ae. lon. 8·3 cm.

3/h.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 100/1912. 45. r. Intercisa, ae. lon. 8 cm. (aureatus).
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 8 cm.
 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 9·2 cm.
 4/ c. Szombathely M. Inv. — r. ign., ae. lon. 7·7 cm.

13/h.

- 1/ c. Szombathely M. Inv. 890. r. Sitke, ae. lon. 7·5 cm.

18/h.

- 1/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 35. r. Carnuntum, ae. lon. 8 cm.

2/j.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. CR. 732. r. ign. ae. lon. 8 cm.
 3/ c. Szombathely M. Inv. 76. r. ign. ae. lon. 6·5 cm.
 4/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 28. r. Carnuntum, ae. lon. 7·2 cm.
 5/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. ign., ae. lon. 7·5 cm.
 6/ c. Keszthely M. Inv. 5228. r. Zalaszántó, ae. lon. 7·3 cm.
 7/ c. Pécs M. Inv. 778. r. Sopianae, ae. lon. 5·8 cm.
 8/ c. Pécs M. Inv. 1657. r. Sopianae, ae. lon. 5·8 cm.
 9/ c. Wien, M. Niederdonau Inv. 3943. r. Au a. Leithaberg, ae. lon. 8·1 cm.

3/i.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 28/1908. 495. r. Intercisa, ae. lon. 8 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 125/922. 18. r. Intercisa, (sepulcr. 57.), ae. lon. 9·2 cm.

- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 9·5 cm.
- 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 8 cm.
- 5/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1/1874. 16. r. ign. ae. lon. 8 cm.
- 6/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 9·5 cm.
- 7/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 9·5 cm.
- 8/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 25/1911. 67. r. ign., ae. lon. 9 cm,
- 9/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 873/141. 9. r. ign., ae. lon. 7·2 cm.
- 10/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 92/1883. 99. r. ign., ae. lon. 7·8 cm.
- 11/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 5·5 cm.
- 12/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 7·2 cm.
- 13/ c. Osijek M. Inv. 3348. r. Mursa, ae. lon. 9 cm.
- 14/ c. Osijek M. Inv. 3378. r. Mursa, ae. lon. 7·8 cm.
- 15/ c. Osijek M. Inv. 3369. r. Mursa, ae. lon. 8·5 cm.
- 16/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 22. r. Carnuntum, ae. lon. 9·5 cm.
- 17/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 5. r. Carnuntum, ae. lon. 8·2 cm.
- 18/ c. Szombathely M. Inv. 145. r. Savaria, ae. lon. 8·6 cm.
- 19/ c. Szombathely M. Inv. 48. r. ign. ae. lon. 8·6 cm.
- 20/ c. Szombathely M. Inv. 220. r. Savaria, ae. lon. 7·9 cm.
- 21/ c. Szombathely M. Inv. 881. r. Savaria, ae. lon. 6·7 cm.
- 22/ c. Szombathely M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7 cm.
- 23/ c. Keszthely M. Inv. 5234. r. Somlyó, ae. lon. 8 cm.
- 24/ c. Keszthely M. Inv. 3313. r. Balatonhidvég, ae. lon. 7·2 cm.
- 25/ c. Keszthely M. Inv. 4496. r. Fenékpuszta, ae. lon. 8·6 cm.
- 26/ c. Szekszárd M. Inv. R. 38/933. r. Tamási, ae. lon. 10·2 cm.
- 27/ c. Veszprém M. Inv. 1204. r. Baláca, ae. lon. 9·3 cm.
- 28/ c. Veszprém M. Inv. 6. r. Herend, ae. lon. 9 cm.
- 29/ c. Győr M. Inv. 237. r. Arrabona, ae. lon. 9 cm.
- 30/ c. Győr M. Inv. 293. r. ign. ae. lon. 10 cm.
- 31/ c. Pécs M. Inv. 856. r. ign., ae. lon. 8·1 cm.
- 32/ c. Pécs M. Inv. 779. r. Sopianae, ae. lon. 7 cm.
- 33/ c. Pécs M. Inv. 1201/17. r. ign., ae. lon. 6 cm.
- 34/ c. Zágráb M. Inv. — r. Pannonia, ae. lon. 8·2 cm.
- 35/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 7 cm.
- 36/ c. Lubiana M. Inv. 2137. r. Emona, ae. lon. 7·2 cm.

6/i.

- 1/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938. 60. r. Vajka, ae. lon. 6 cm.

19/i.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 71/1874. r. ign., ae. lon. 5·8 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 97/1913. 48. r. Intercisa, ae. lon. 7·7 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 47/1886. r. ign., ae. lon. 7·1 cm.
- 4/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 40. r. Carnuntum, ae. lon. 6·5 cm.

1/j.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 28/1908. 352. r. Intercisa, ae. lon. 7·2 cm.
 2/ c. Keszthely M. Inv. 5247. r. Zsid. ae. lon. 6·5 cm.

4/j.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 5·4 cm.
 2/ c. Pécs M. Inv. 1201/6. r. ign., ae. lon. 6·9 cm.
 3/ c. Szombathely M. Inv. 185. r. Pannonia, ae. lon. 9·1 cm.
 4/ c. Komárom M. Inv. 1679. r. Brigetio, ae. lon. 6 cm.
 5/ c. Keszthely M. Inv. 3753. r. Fenékpusztá, ae. lon. 6·3 cm.

7/j.

- 1/ c. Pécs M. Inv. 1115. r. Sopianae, ae. lon. 9·5 cm.
 2/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 27. r. Carnuntum, ae. lon. 9·5 cm.

14/j.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 21/1906. 29. r. Intercisa, ae. lon. 8·8 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 28/1908. r. Intercisa, ae. lon. 7 cm.
 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 6·6 cm.
 4/ c. Pécs M. Inv. 654. r. Pécsvárad, arg. lon. 5·5 cm.
 5/ c. Pécs M. Inv. 1201/11. r. ign. ae. lon. 9 cm.
 6/ c. Zágráb M. Inv. — r. Vinkovci, ae. lon. 9·8 cm.

21/j.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 97—1913. 45. r. Intercisa, ae. lon. 6·7 cm.
 2/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.
 3/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938. 30. r. Com. Tolna, ae. lon. 5·2 cm.
 4/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938. 40. r. Com. Tolna, ae. lon. 7·4 cm.
 5/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 66. r. Carnuntum, ae. lon. 7·3 cm.
 6/ c. Lubiana M. Inv. 103. r. Nevioudunum, ferr. lon. 6·5 cm.
 7/ c. Osijek M. Inv. 3351. r. Mursa, ae. lon. 7·2 cm.
 8/ c. Osijek M. Inv. 3357. r. Mursa, ae. lon. 7·1 cm.
 9/ c. Osijek M. Inv. 3358. r. Mursa, ae. lon. 7 cm.
 10/ c. Marburg M. Inv. GB. 10. 3077. r. Pannonia, ae. lon. 5·5 cm.
 11/ c. Pécs M. Inv. 860/3. r. Szebény, ae. lon. 7·1 cm.
 12/ c. Pécs M. Inv. 818. r. Sopianae, ae. lon. 6·9 cm.

23/j.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 66/1906. 549. r. Intercisa, ae. lon. 6·2 cm.

24/j.

- 1/ c. Záhgráb M. Inv. — r. Vinkovci, ae. lon. 6·3 cm.
- 2/ c. Záhgráb M. Inv. — r. Vinkovci, ae. lon. 6·8 cm.

3/k.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 9·6 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. CR. 744. r. ign. ae. lon. 9·5 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. CR. 737. r. ign. ae. lon. 9 cm.
- 4/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 24. r. Carnuntum, ae. lon. 8·4 cm.
- 5/ c. Sopron M. Inv. — r. Rábapordány, ae. lon. 9 cm.
- 6/ c. Záhgráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 9 cm.
- 7/ c. Eisenstadt M. Inv. 20.698. r. ign. ae. lon. 8·2 cm.
- 8/ c. Pécs M. Inv. 1201/10. r. ign., ae. lon. 9·6 cm.

4/k.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 9·8 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 141/1888. r. Brigetio, ae. lon. 6·3 cm.

5/k.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 7·2 cm.
- 2/ c. Szombathely M. Inv. 42. r. Savaria, ae. lon. 7·4 cm.
- 3/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938. 28. r. Com. Tolna, ae. lon. 7 cm.
- 4/ c. Záhgráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 6·8 cm.

19/k.

- 1/ c. Aquincum M. Inv. E. 18. r. Aquincum, ae. lon. 7·1 cm.

21/k.

- 1/ c. Aquincum M. Inv. E. 155. r. Aquincum, ae. lon. 7·7 cm.

25/k.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 71/1874. 30. r. ign., ae. lon. 5·8 cm.

3/l.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 28/1908. 453. r. Intercisa, ae. lon. 9·4 cm.
- 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 125/922. r. Intercisa, sepulcr. 49., ae. lon. 8 cm.
- 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 100/1912. 108. r. Intercisa, ae. lon. 8·4 cm.
- 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 28/1908. 353. r. Intercisa, ae. lon. 9 cm.
- 5/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 125/922. 20. r. Intercisa, ae. lon. 9 cm.

- 6/ c. Győr M. Inv. 146. r. Brigetio, ae. lon. 8·7 cm.
7/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. — r. ign., ae. lon. 8·4 cm.

4/l.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. 106. r. Neviodunum, ae. lon. 7 cm.
2/ c. Lubiana M. Inv. 1789. r. Pannonia, ae. lon. 9·5 cm.
3/ c. Eisenstadt M. Inv. 4257. r. ign. ae. lon. 8 cm.

5/l.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 10/1875. 12—131. r. Izsá, ae. lon. 7·5 cm.
2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7·8 cm.
3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 8·5 cm.
4/ c. Szombathely M. Inv. 183. r. Savaria, ae. lon. 7 cm.
5/ c. Wien, Kunsthistorisches M. Inv. VI. 3278. r. ign. ae. lon. 8·2 cm.
6/ c. Keszthely M. Inv. 5500. r. ign., ae. lon. 8·2 cm. (cum Constantini nummo).
7/ c. Szekszárd M. Inv. 74/938. r. ign., ae. lon. 6·7 cm.
8/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938./38. r. Szekszárd, ae. lon. 6·7 cm.
9/ c. Wien, M. Niederdonau, Inv. 1663. r. Berndorf, ae. lon. 8·5 cm.

18/l.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 14/1907. 69. r. Intercisa, ae. lon. 9 cm.
2/ c. Szombathely M. Inv. 147. r. ign. ae. lon. 7·3 cm.

3/m.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 9·3 cm.
2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign. ae. lon. 7 cm.
3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 132/1872. r. ign. ae. lon. 10·2 cm.
4/ c. Szombathely M. Inv. 138. r. ign., ae. lon. 10 cm.
5/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 9 cm.
6/ c. Lubiana M. Inv. 96. r. Neviodunum, ae. lon. 8·4 cm.

4/m.

- 1/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938. 46. r. Mekényes, ae. lon. 8 cm.
2/ c. Lubiana M. Inv. 99. r. Neviodunum, ae. lon. 8·3 cm.

5/m.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. CR. 746. r. ign. ae. lon. 8·5 cm.
2/ c. Pécs M. Inv. 809. r. Sopianae, ae. lon. 7·8 cm.

18/m.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. 2140. r. Emona, ae. lon. 7 cm.
2/ c. Osijek M. Inv. 3390. r. Mursa, ae. lon. 9·2 cm.

19/m.

- 1/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938—42. r. Com. Tolna, ae. lon. 6·8 cm.
 2/ c. Veszprém M. Inv. 189. r. ign., ae. lon. 6·8 cm.
 3/ c. Osijek M. Inv. 3132. r. Mursa, ae. lon. 7·5 cm.

24/m.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 41/1920. r. Intercisa, ae. lon. 8·5 cm.

3/n.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 10 cm.
 2/ c. Győr M. Inv. 247. r. Arrabona, ae. lon. 10 cm.
 3/ c. Pécs M. Inv. 1201/1. r. ign., ae. lon. 9·3 cm.

15/n.

- 1/ c. Keszthely M. Inv. 5229. r. Savaria, ae. lon. 9 cm.

18/n.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Mitrovica, ae. lon. 8 cm.
 2/ c. Pettau M. Inv. — r. Poetovio, ae. lon. 8·2 cm.

19/n.

- 1/ c. Keszthely M. Inv. 5241. r. Savaria, ae. lon. 6·8 cm.

13/p.

- 1/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 11. r. Carnuntum, ae. lon. 8 cm.

2/o.

- 1/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938. 27. r. Com. Tolna, ae. lon. 7·2 cm.
 2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 9·3 cm.

3/o.

- 1/ c. Sopron M. Inv. — r. Rábapordány, ae. lon. 9 cm.

4/o.

- 1/ c. Győr M. Inv. 228. r. ign., ae. lon. 8 cm.
 2/ c. Petronell Schlossm. Inv. — r. Carnuntum, ae.

5/o.

- 1/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938. 35. r. Com. Tolna, ae. lon. 7·3 cm.
2/ c. Pécs M. Inv. 1201/22. r. ign. ae. lon. 9 cm.

6/o.

- 1/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938. 16. r. Com. Tolna, ae. lon. 6·3 cm.

23/o.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 9·3 cm.

18/p.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 10·5 cm.
2/ c. Zágráb M. Inv. — r. Dalj, ae. lon. 8·5 cm.

21/p.

- 1/ c. Sopron M. Inv. — r. Rábapordány, ae. lon. 8 cm.

24/p.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. 104. r. Nevioudunum, ae. lon. 7 cm.
2/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938—39. r. Com. Tolna, ae. lon. 6·7 cm.
3/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 69. r. Carnuntum, ae. lon. 7·5 cm.

3/r.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 97. 1913. 47. r. Intercisa, ae. lon. 5·7 cm.
2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 8·4 cm.
3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 132/1872. r. ign., ae. lon. 9 cm.
4/ c. Pécs M. Inv. 1201/3. r. ign., ae. lon. 7·6 cm.
5/ c. Pécs M. Inv. 1148. r. ign., ae. lon. 9·5 cm.
6/ c. Szombathely M. Inv. 166. r. Fenékpusztá, ae. lon. 8·9 cm.
7/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 13. r. Carnuntum, ae. lon. 9 cm.
8/ c. Römisches M. der. Stadt Wien. Inv. IN. 296. r. Vindobona, ae. lon. 9 cm.
(aureatum.)

1/s.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 6 cm.

1/t.

- 1/ c. Keszthely M. Inv. 5231. r. Savaria, ae. lon. 9·6 cm.

2/t.

- 1/ c. Szombathely M. Inv. 32. r. Savaria, ae. lon. 7 cm.

3/t.

- 1/ c. Römisches M. der. Stadt Wien. Inv. IN. 254/2. r. Vindobona, ae. lon. 8·5 cm.

18/t.

- 1/ c. Pécs M. Inv. 803. r. Sopianae, ae. lon. 6·3 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 1506/901. r. Brigetio, ae. lon. 9 cm.
 3/ c. Győr M. Inv. 252. r. Arrabona, ae. lon. 8·8 cm.

3/v.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 33/1900. r. ign., ae. lon. 8·8 cm.
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 8·2 cm.
 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 7·2 cm.
 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 8·6 cm.
 5/ c. Aquincum M. Inv. B. 14. r. Aquincum, ae. lon. 10 cm.

5/v.

- 1/ c. Szombathely M. Inv. 4. r. Savaria, ae. lon. 8·4 cm.

9/v.

- 1/ c. Deuschaltenburg M. Inv. B. 15. r. Carnuntum, ae. lon. 8·4 cm.

4/w.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 100/1912. 90. r. Intercisa, ae. lon. 8·5 cm.

18/z.

- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. Intercisa, ae. lon. 8·8 cm.
 2/ c. Pécs M. inv. 658. r. Kisasszonyfa, ae. lon. 7·7 cm.

3/zs.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. 112. r. Neviodunum, ae. lon. 7 cm.
 2/ c. Aquincum M. Inv. B. 307. r. Aquincum, ae. lon. 8·5 cm.
 3/ c. Győr M. Inv. 236. r. Arrabona, ae. lon. 7·2 cm.
 4/ c. Wien, M. Niederdonau Inv. 3888. r. Vindobona, ae. lon. 7·5 cm.
 5/ c. Szőny, Coll. Kállay. Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 8 cm.
 6/ c. Römisches M. der. Stadt Wien, Inv. IN. 1543. r. Vindobona, ae. lon. 7·5 cm.
 7/ c. Römisches M. der. Stadt Wien, Inv. IN. 1355. r. Vindobona, ae. lon. 8·3 cm.
 8/ c. Szombathely M. Inv. 156. r. Savaria, ae. lon. 8·3 cm.

4/zs.

- 1/ c. Wien, M. Niederdonau, Inv. 3967. r. Vindobona, ae. lon. 11 cm.

21/x.

- 1/ c. Zágráb M. Inv. — r. Siscia, ae. lon. 6·7 cm.

24/y.

- 1/ c. Lubiana M. Inv. 93. r. Neviodonum, ae. lon. 6·9 cm.

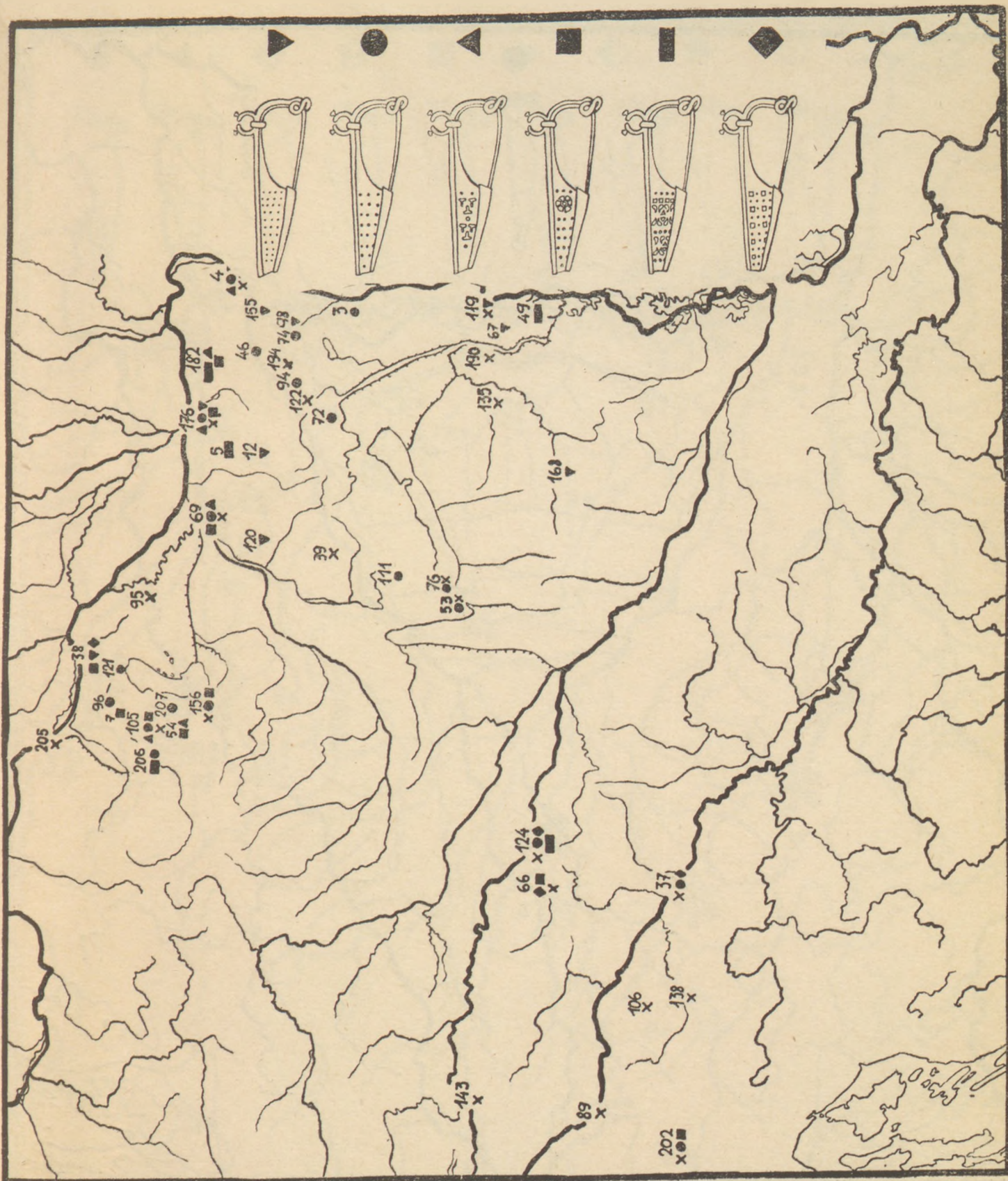
Niellódíszítésű hagymafejes fibulák.

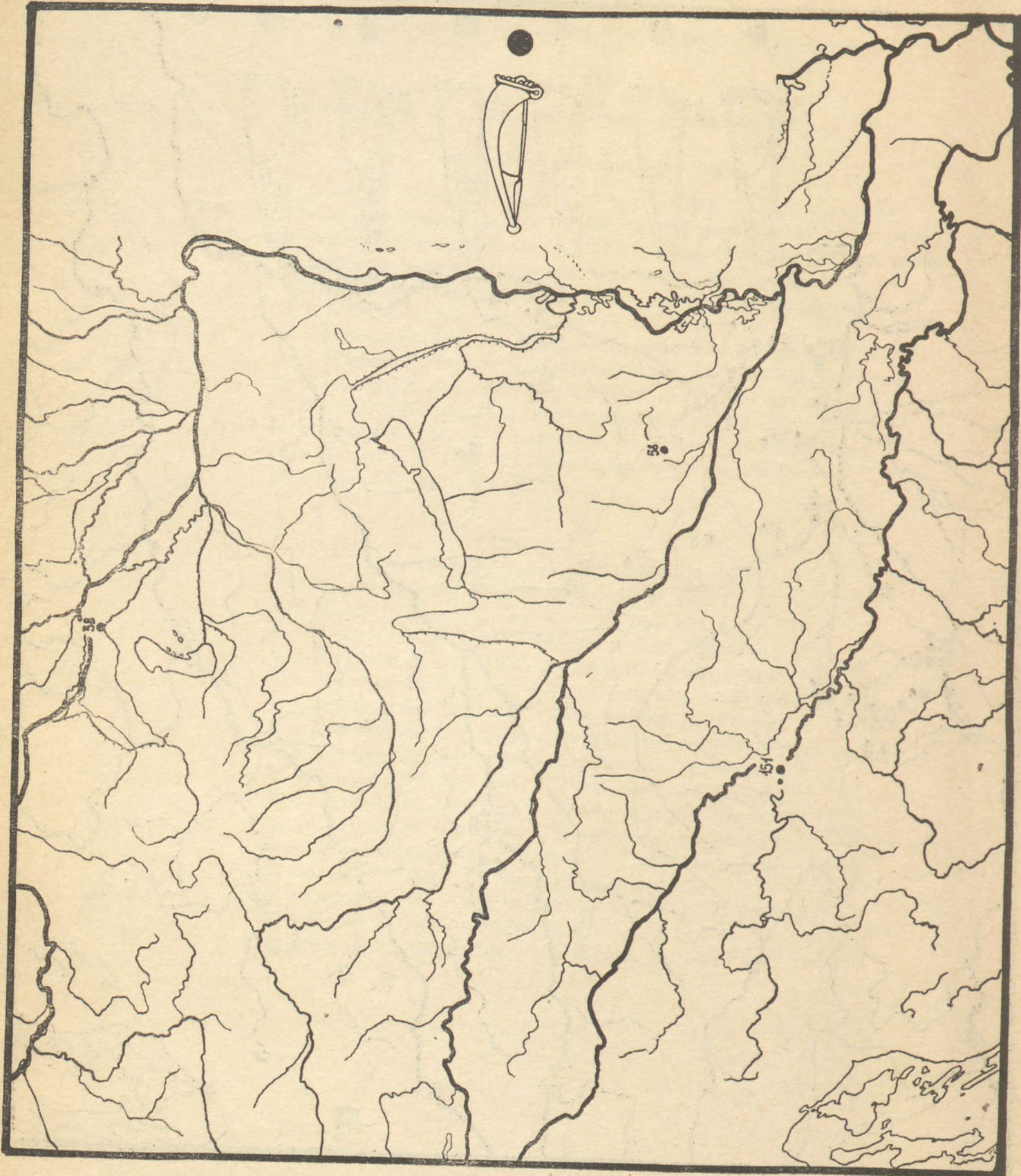
- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 8·5 cm. (aureatum.)
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 4/1933. 48. r. Brigetio, ae. lon. 3·8 cm. (aureatum)
 3/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. 12/1934. r. Somlyóvásárhely, ae. lon. 10 cm.
 4/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. CR. 721. r. ign., ae. lon. 8 cm.
 5/ c. Szombathely M. Inv. 52. r. Savaria, ae. lon. 10·2 cm. (aureatum.)
 6/ c. Lubiana M. Inv. 2135. r. ign. ae. lon. 6·2 cm.
 7/ c. Lubiana M. Inv. 89. r. Neviodonum, ae. lon. 6·2 cm.
 8/ c. Lubiana M. Inv. 90. r. Neviodonum, ae. lon. 10·5 cm. (aureatum.)
 9/ c. Lubiana M. Inv. 87. r. Neviodonum, ae. lon. 9·4 cm.
 10/ c. Lubiana M. Inv. 2135. r. Pannonia, ae. lon. 6·2 cm.
 11/ c. Sopron M. Inv. — r. Scarabantia, ae. lon. 9·7 cm. (aureatum.)
 12/ c. Komárom M. Inv. — r. Szomód, ae. lon. 8 cm. (aureatum.)
 13/ c. Szeged M. Inv. — r. ign. ae.

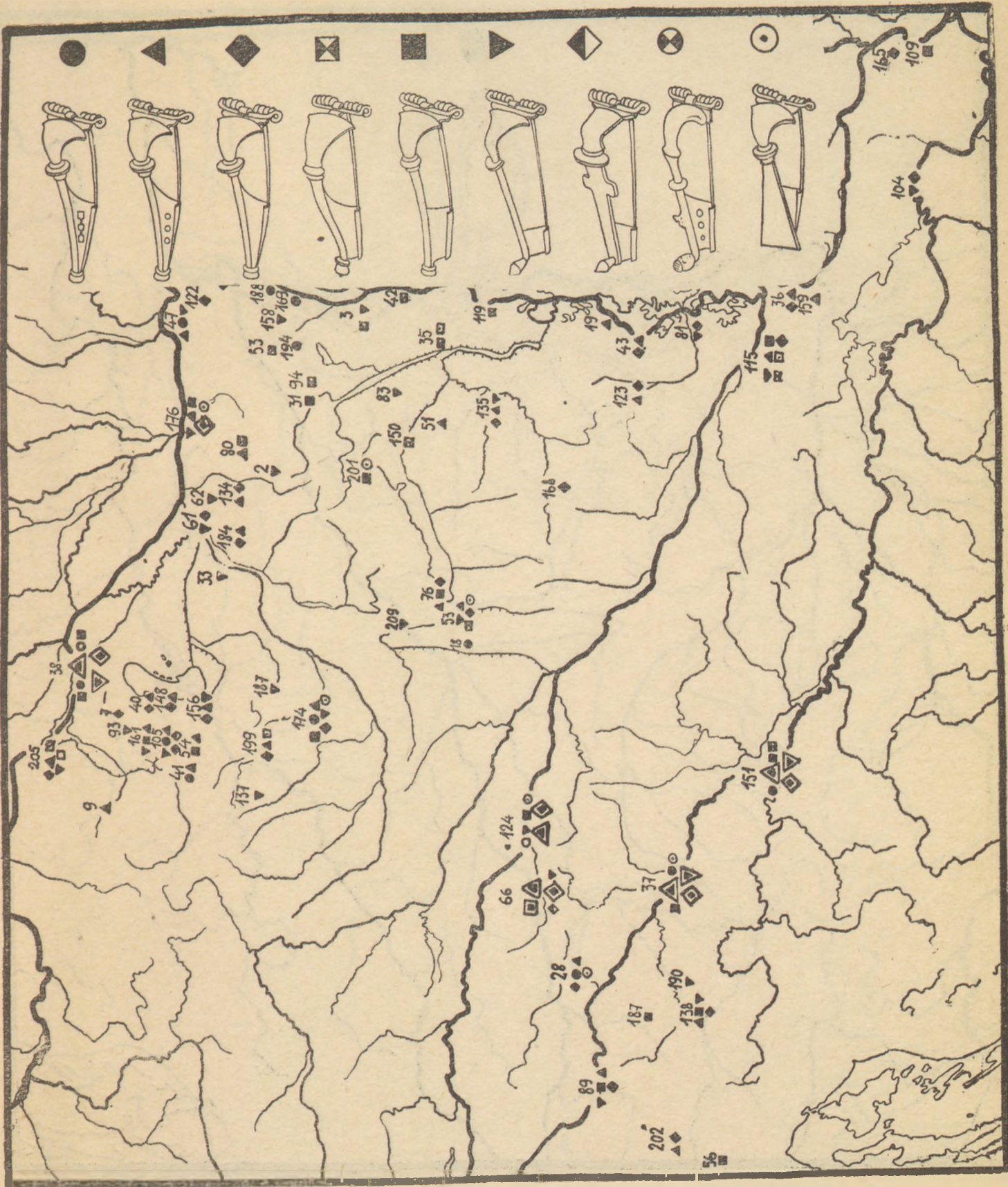
3/?.

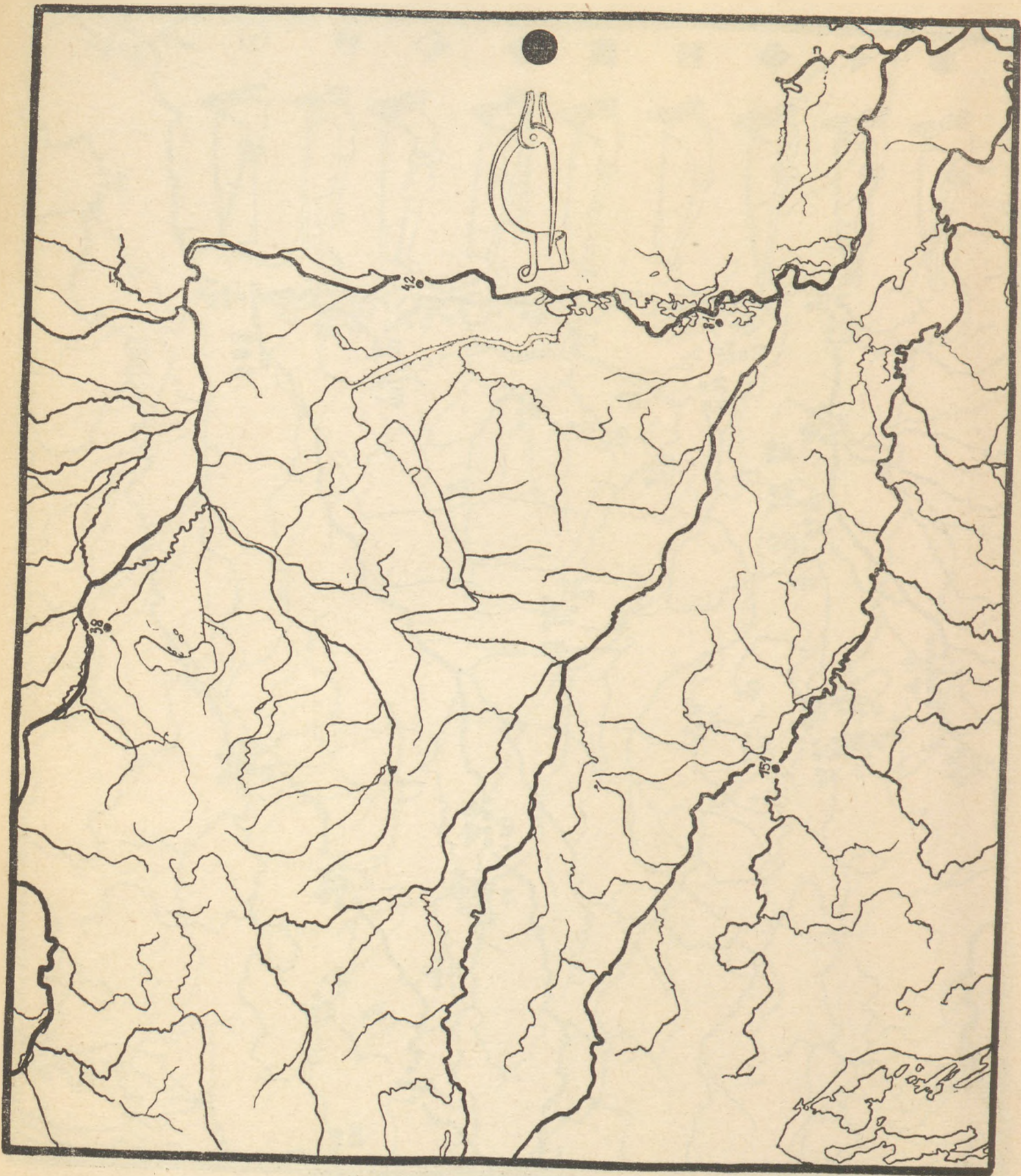
(Kengyelmustra nem állapítható meg.)

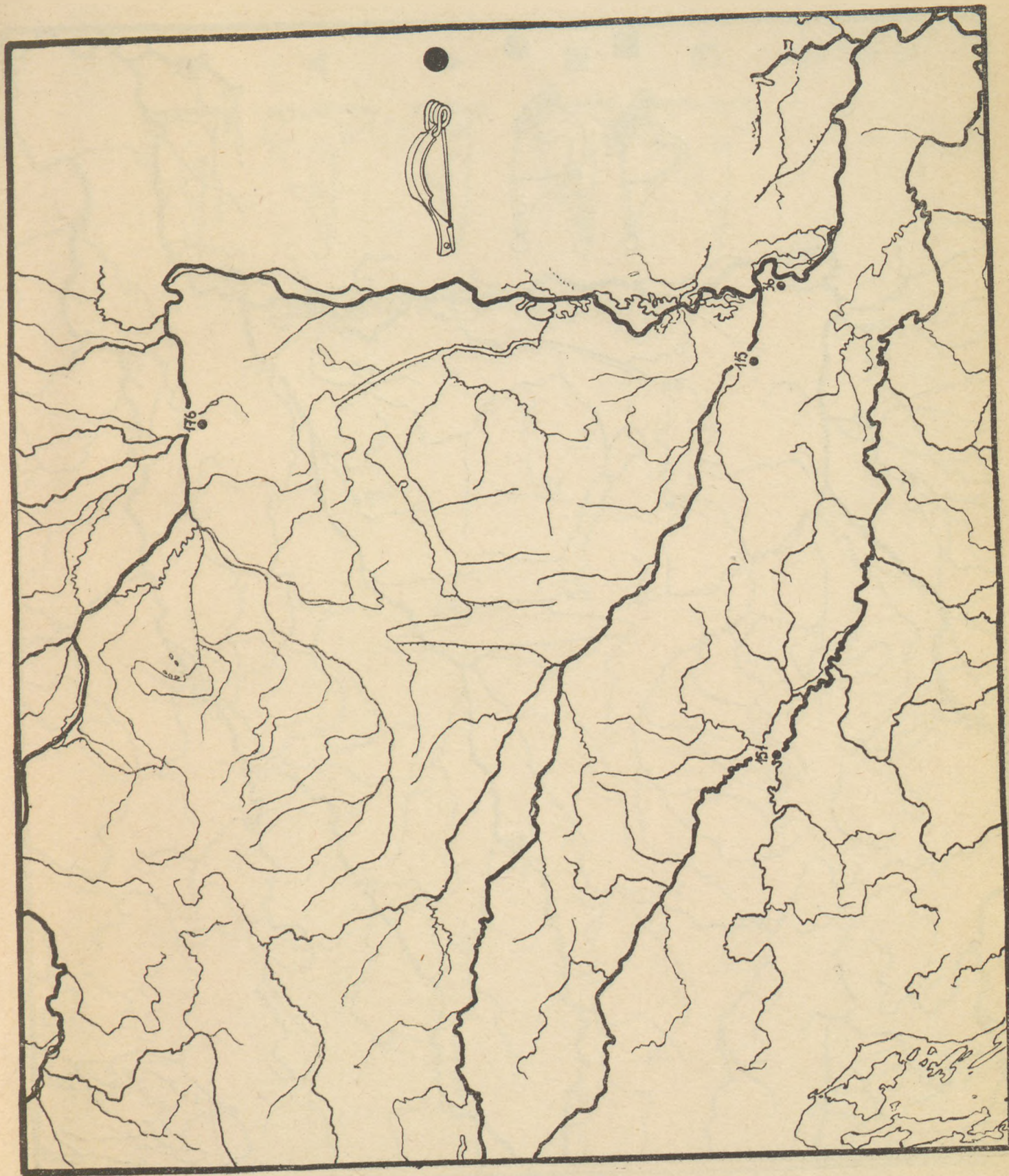
- 1/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 7·5 cm
 2/ c. Magyar Nemzeti M. Inv. — r. ign., ae. lon. 9 cm.
 3/ c. Szekszárd M. Inv. R. 4. 938. 13. r. Com. Tolna, ae.
 4/ c. Keszthely M. Inv. 1512. r. Fenékpusztá, ae. (fragm.)
 5/ c. Keszthely M. Inv. 928. r. Szt. Györgyvár, ae. (fragm.)
 6/ c. Keszthely M. Inv. 1510. r. Fenékpusztá, ae. (fragm.)
 7/ c. Keszthely M. Inv. 1509. r. Fenékpusztá, ae. (fragm.)
 8/ c. Keszthely M. Inv. 3780. r. Fenékpusztá, ae. (fragm.)
 9/ c. Keszthely M. Inv. 909. r. Fenékpusztá, ae. (fragm.)
 10/ c. Keszthely M. Inv. 1083. r. Fenékpusztá, ae. (fragm.)
 11/ c. Keszthely M. Inv. 3819. r. Fenékpusztá, ae. (fragm.)
 12/ c. Deutschaltenburg M. Inv. B. 3. r. Carnuntum, ae. lon. 8·7 cm.
 13/ c. Zágráb M. Inv. — r. Surduk, ae. lon. 9 cm.
 14/ c. Zágráb M. Inv. — r. Surduk, ae. lon. 8 cm. (3 similes.)
 15/ c. Zágráb M. Inv. — r. Toneva, ae. lon. 8 cm.
 16/ c. Szőny coll. Kállay Inv. — r. Brigetio, ae. lon. 7 cm.

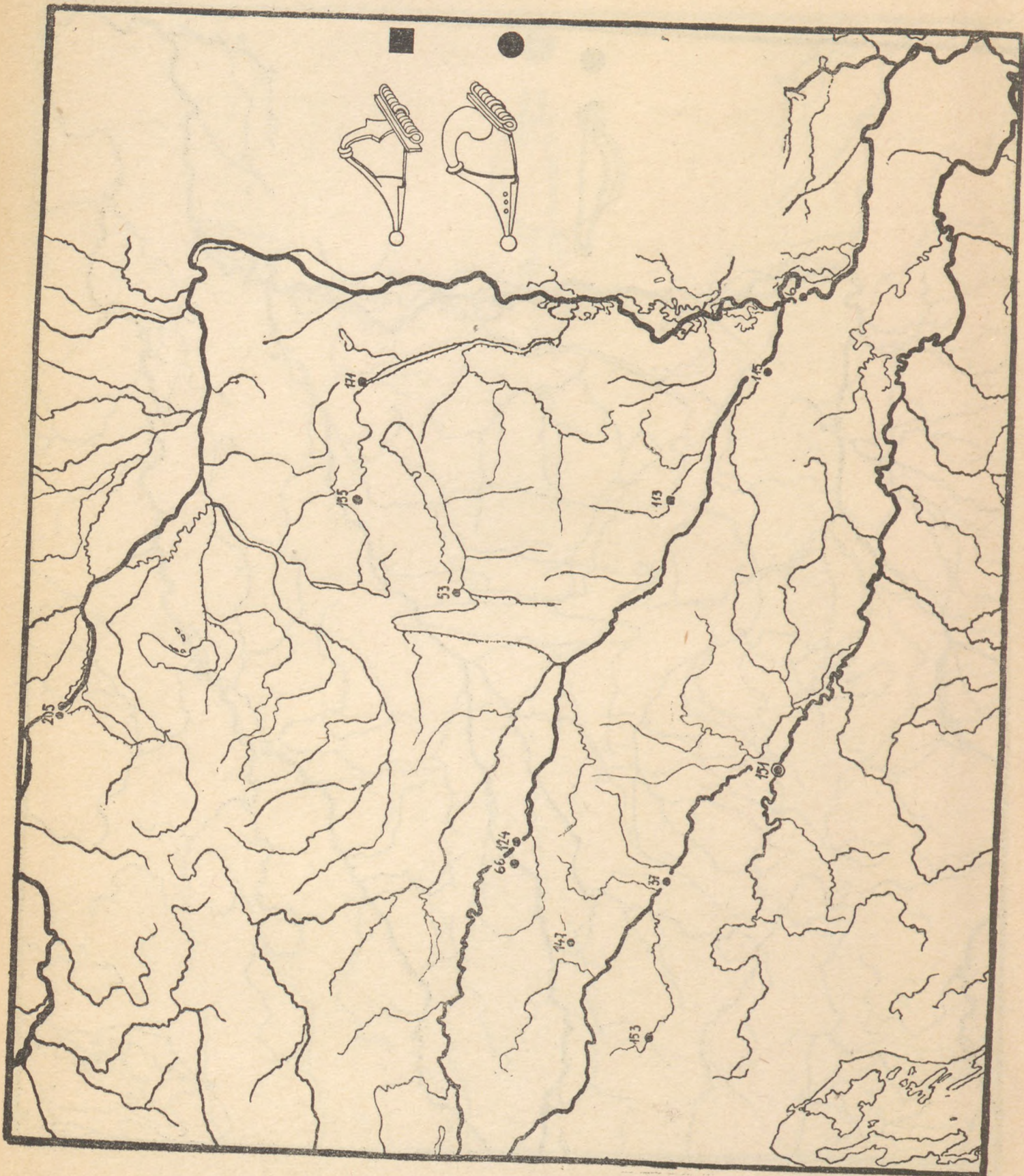

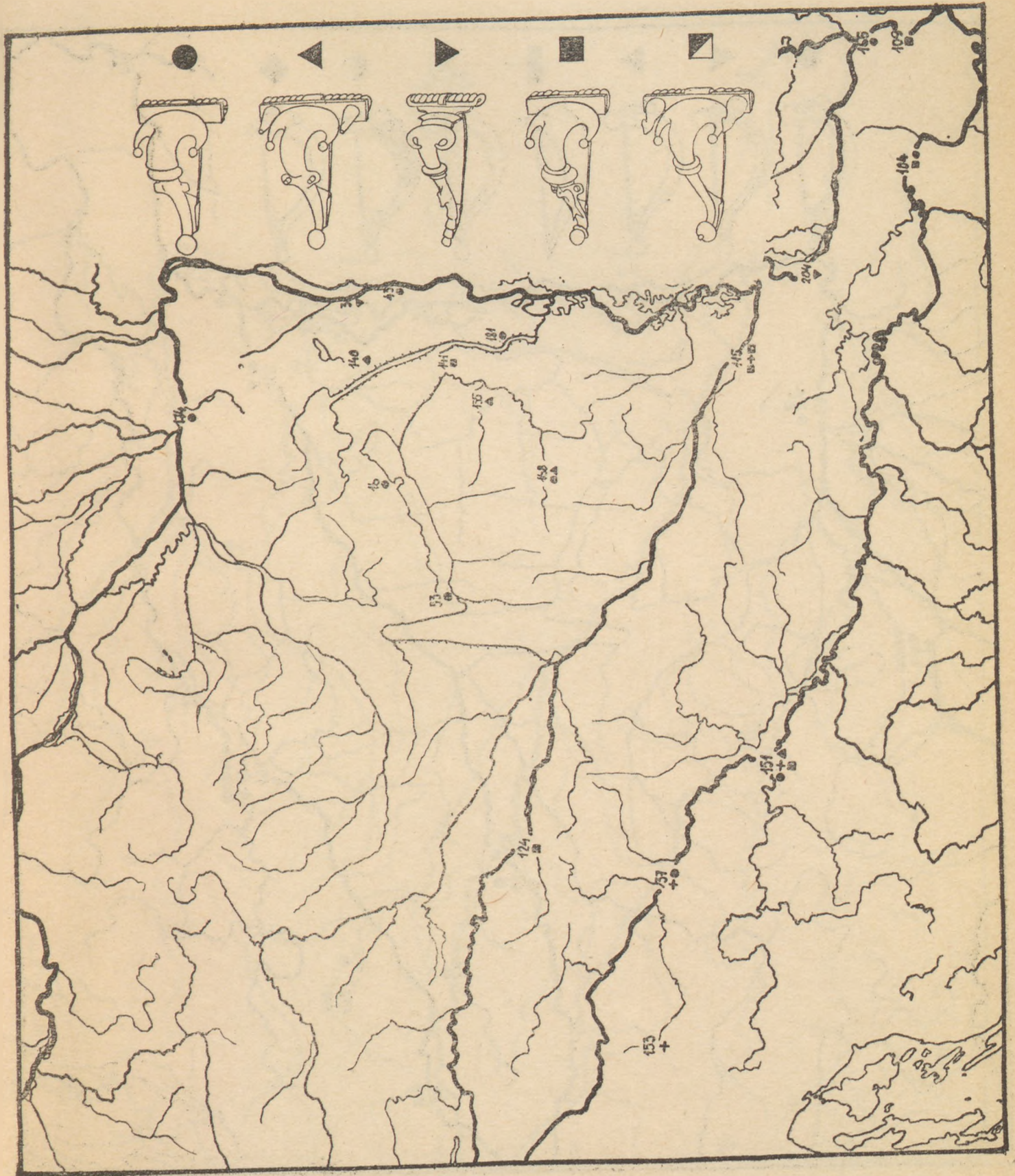

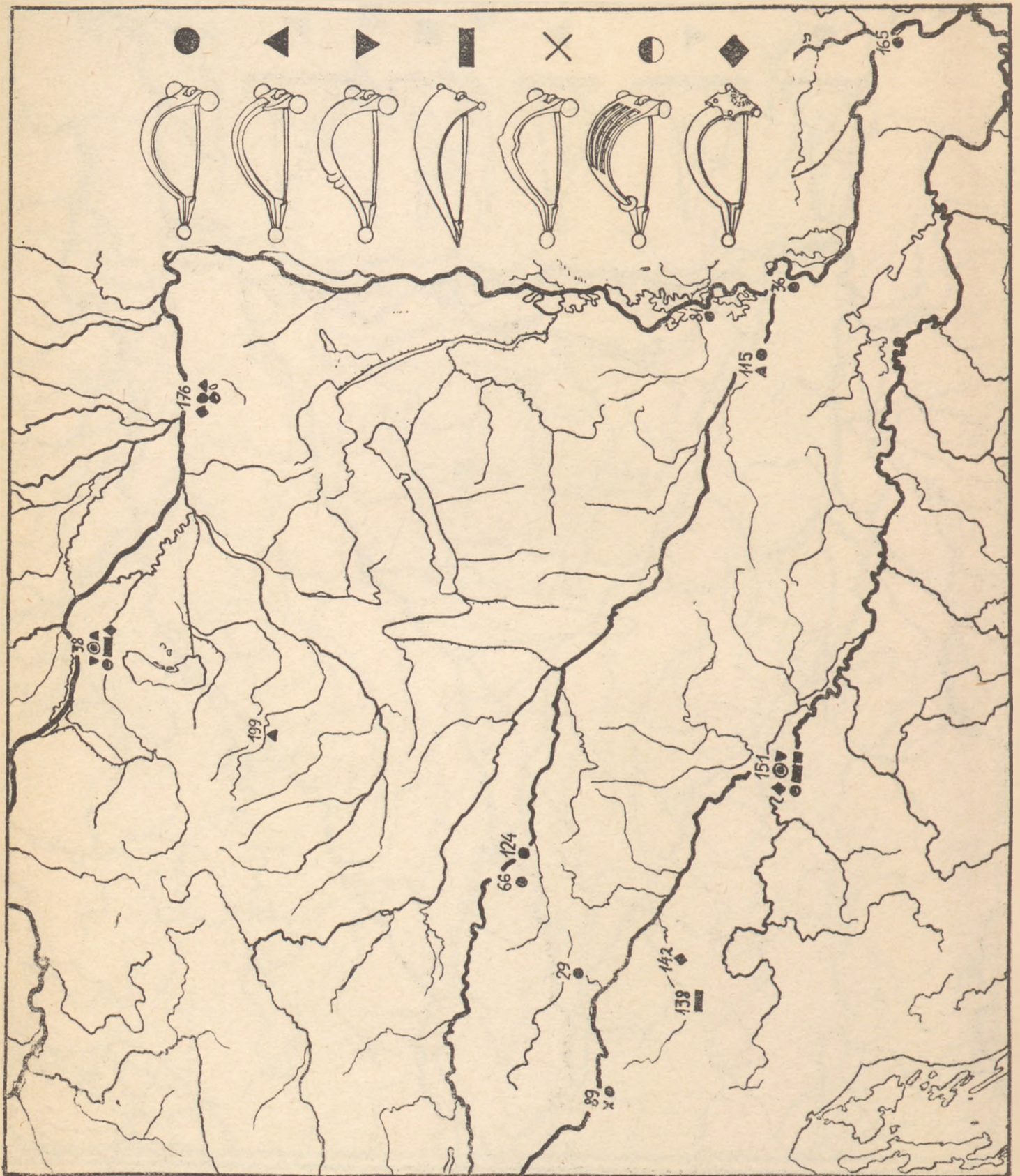

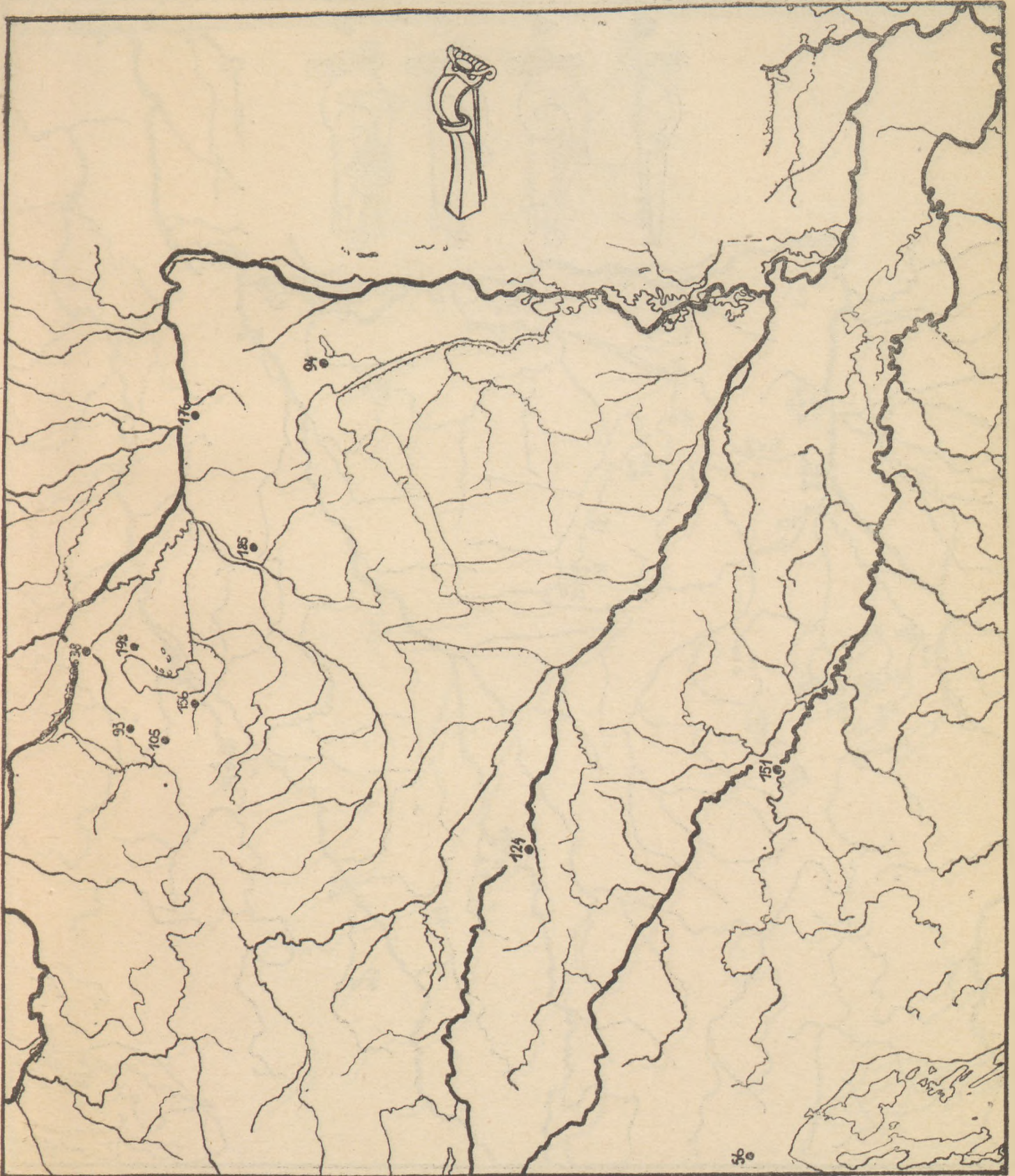

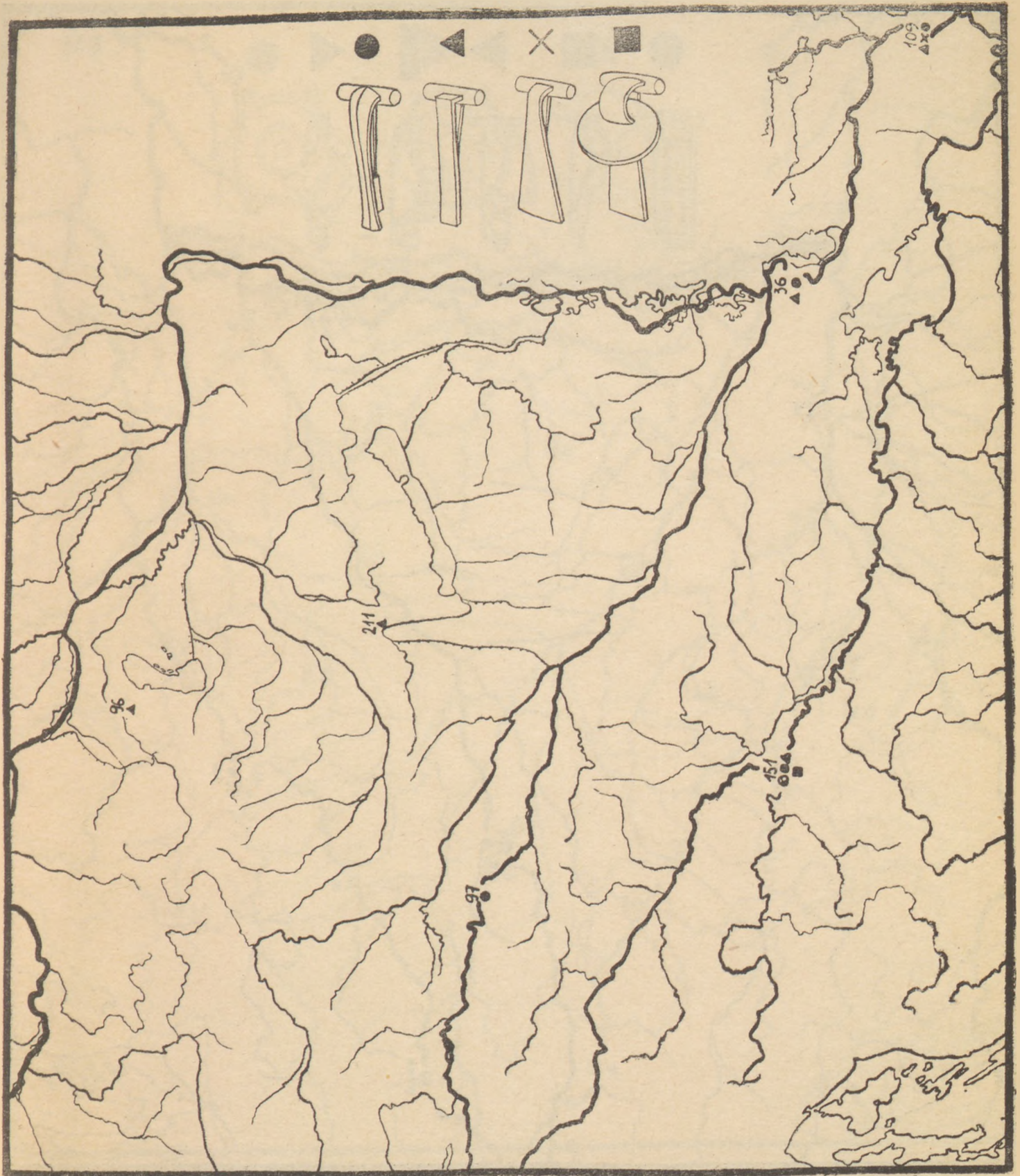

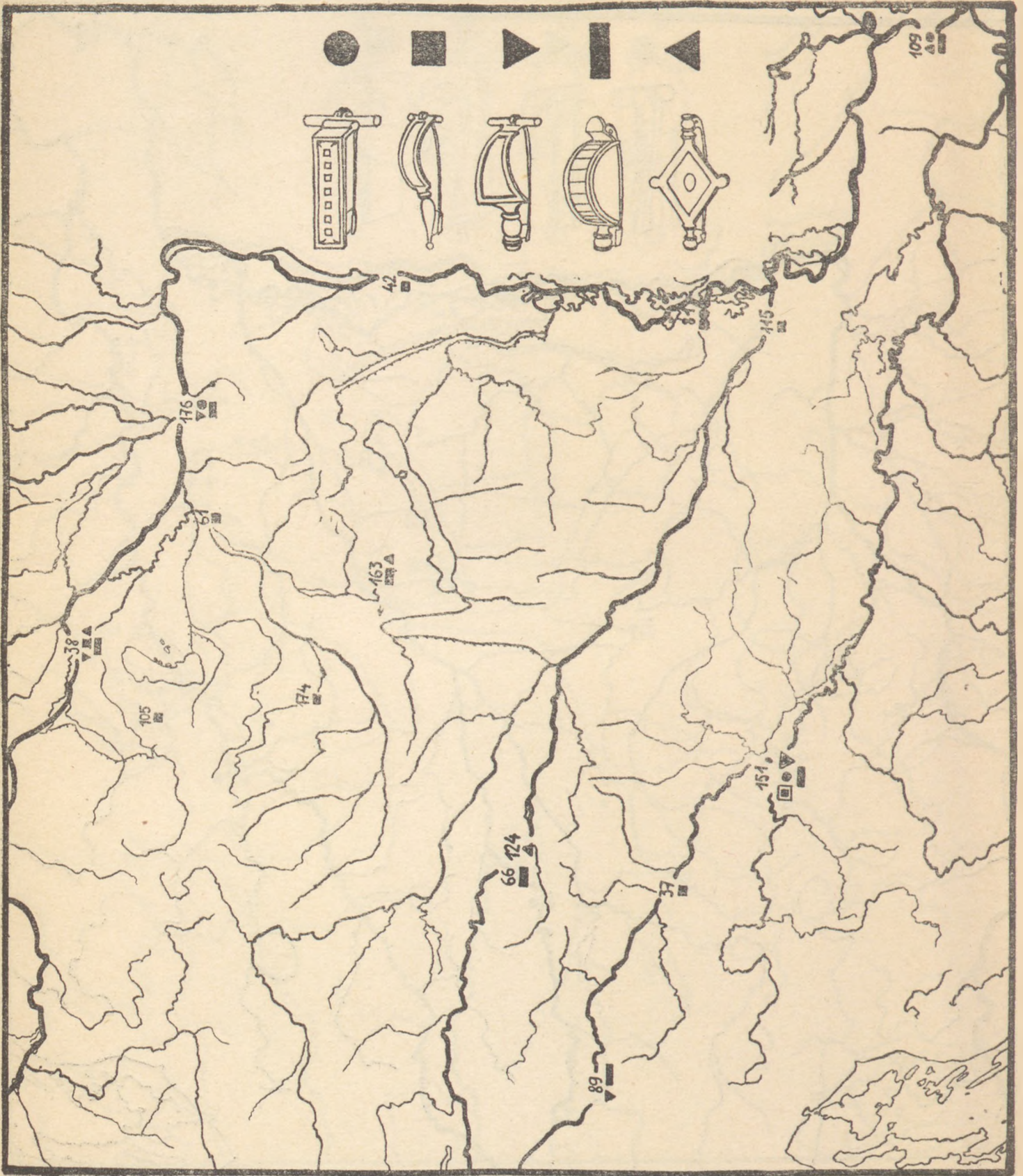

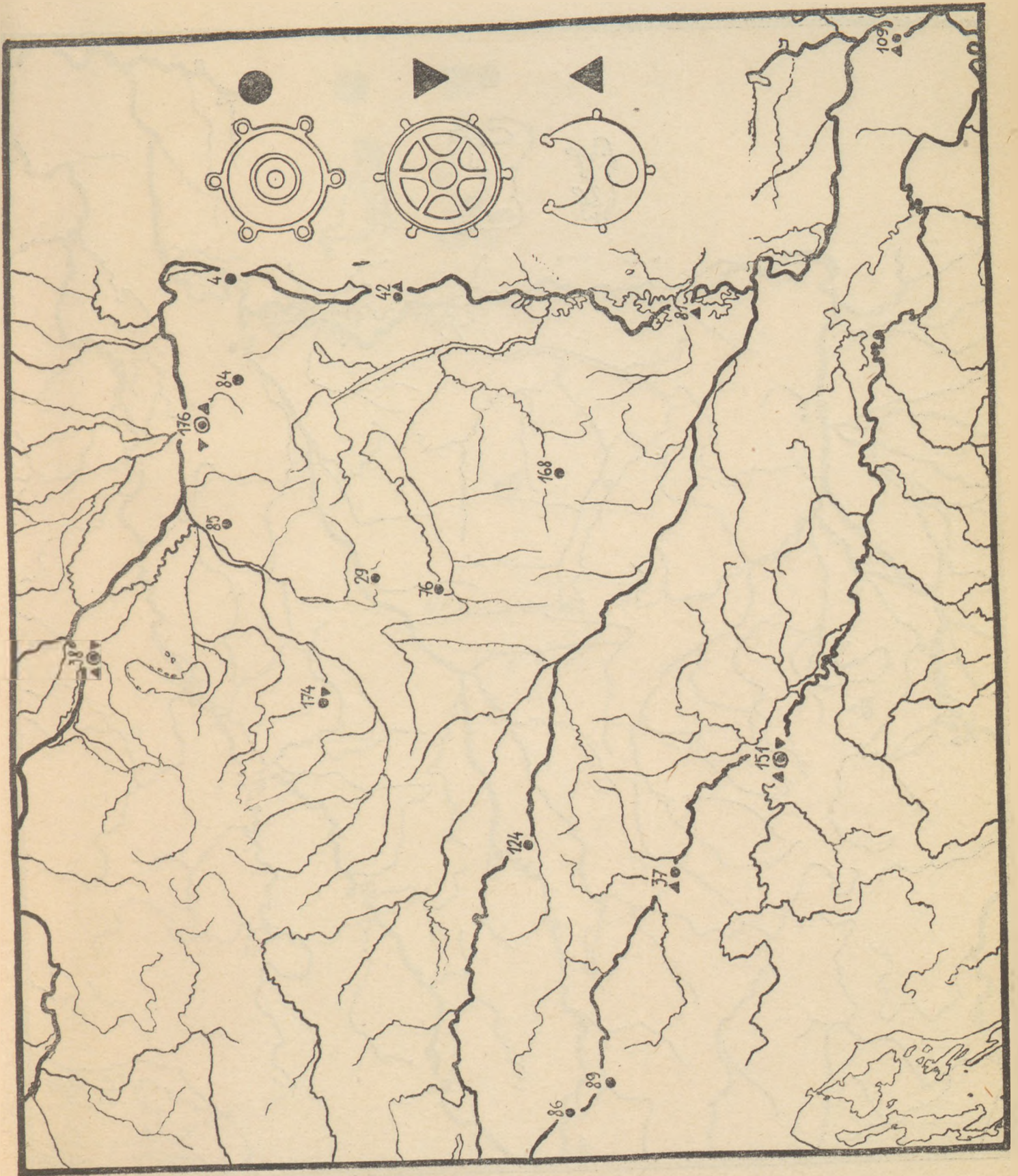

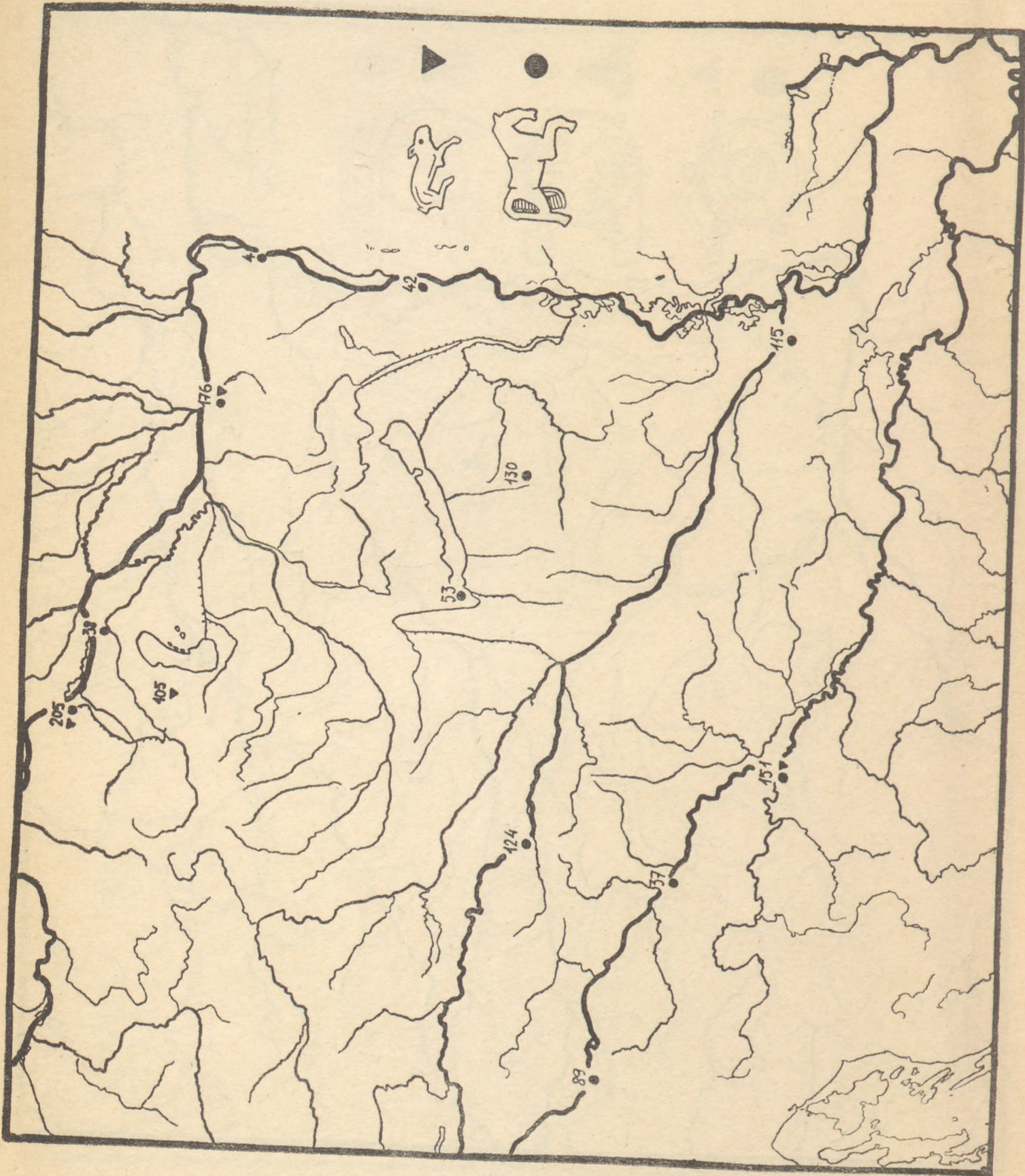

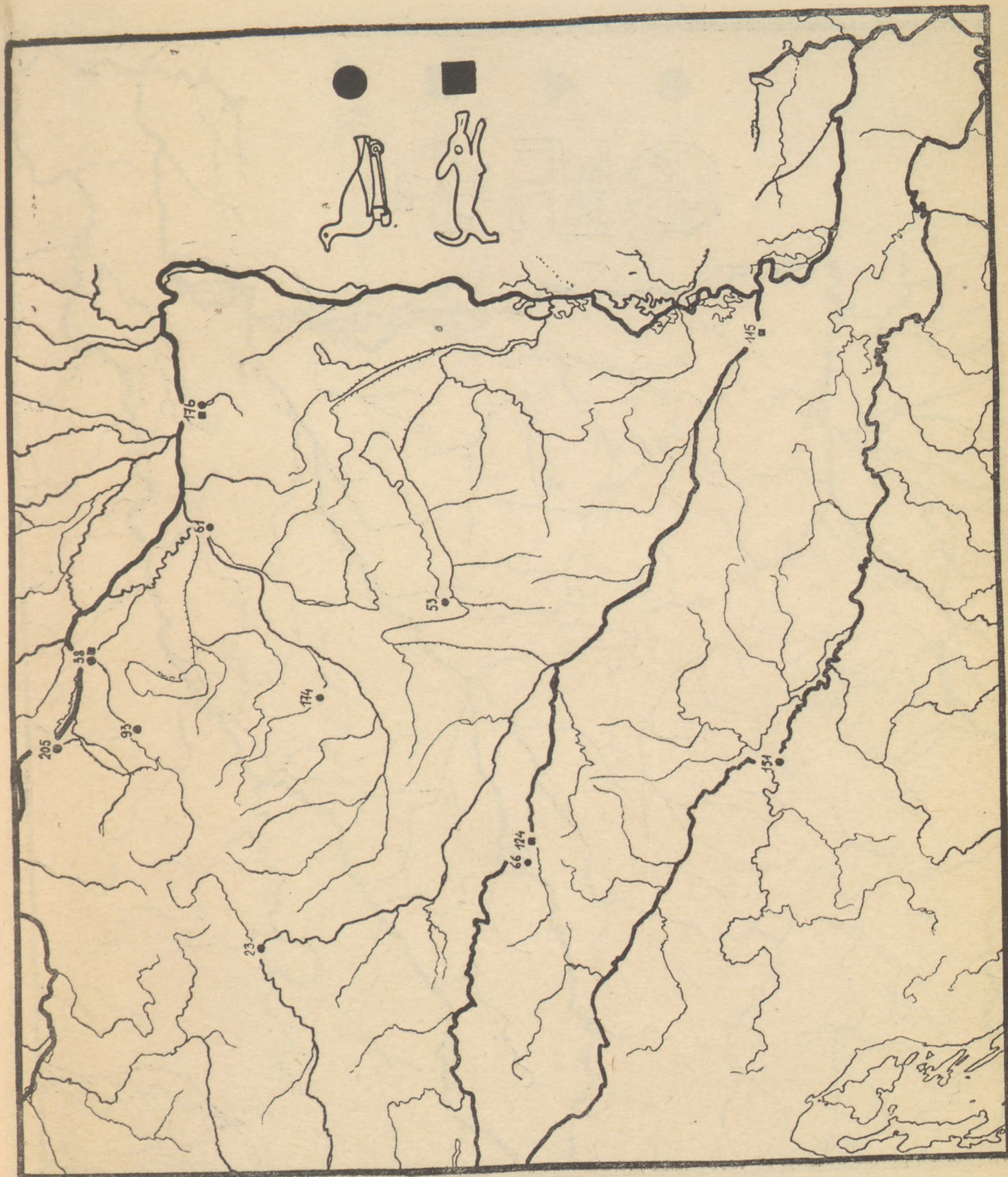

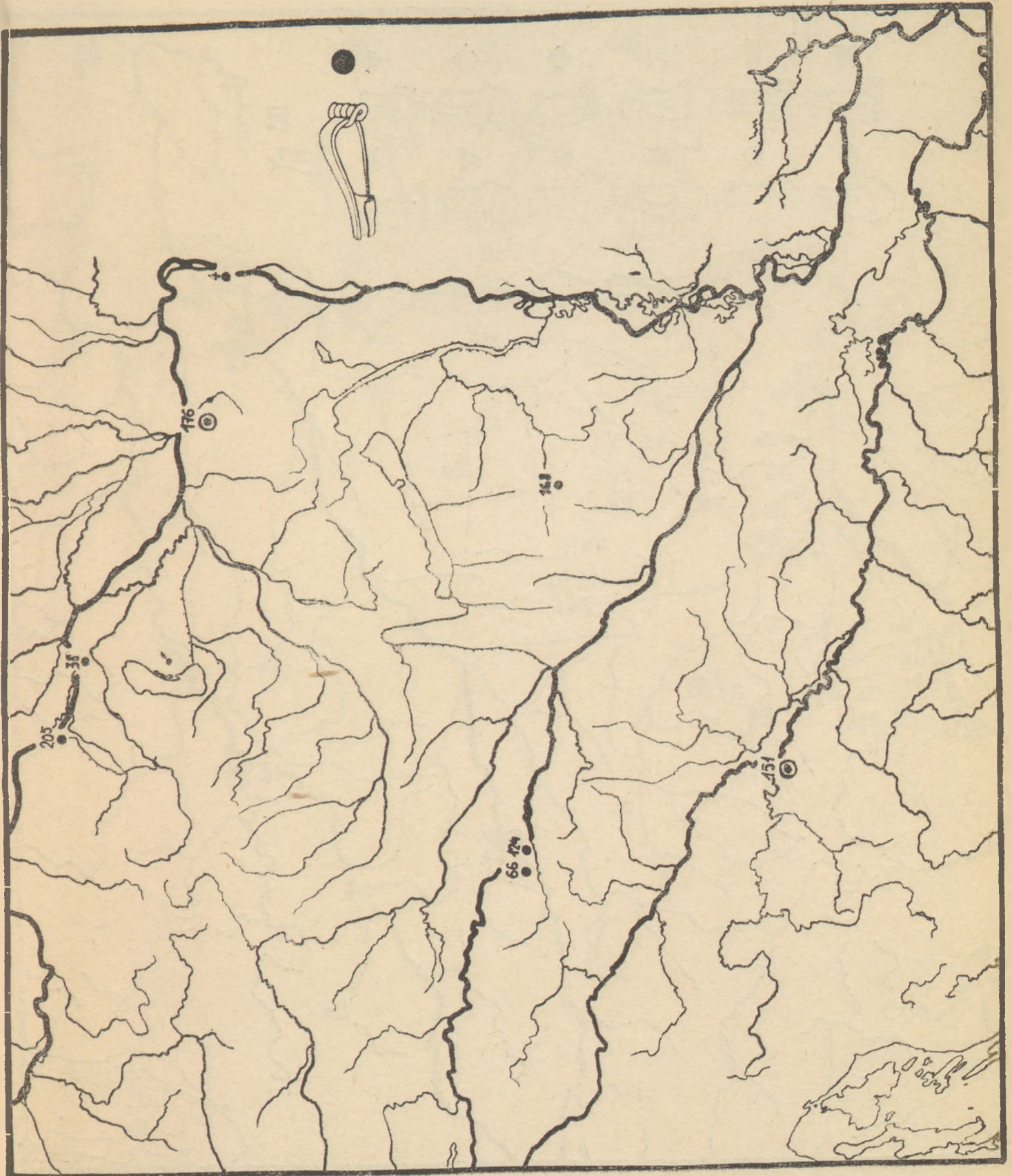

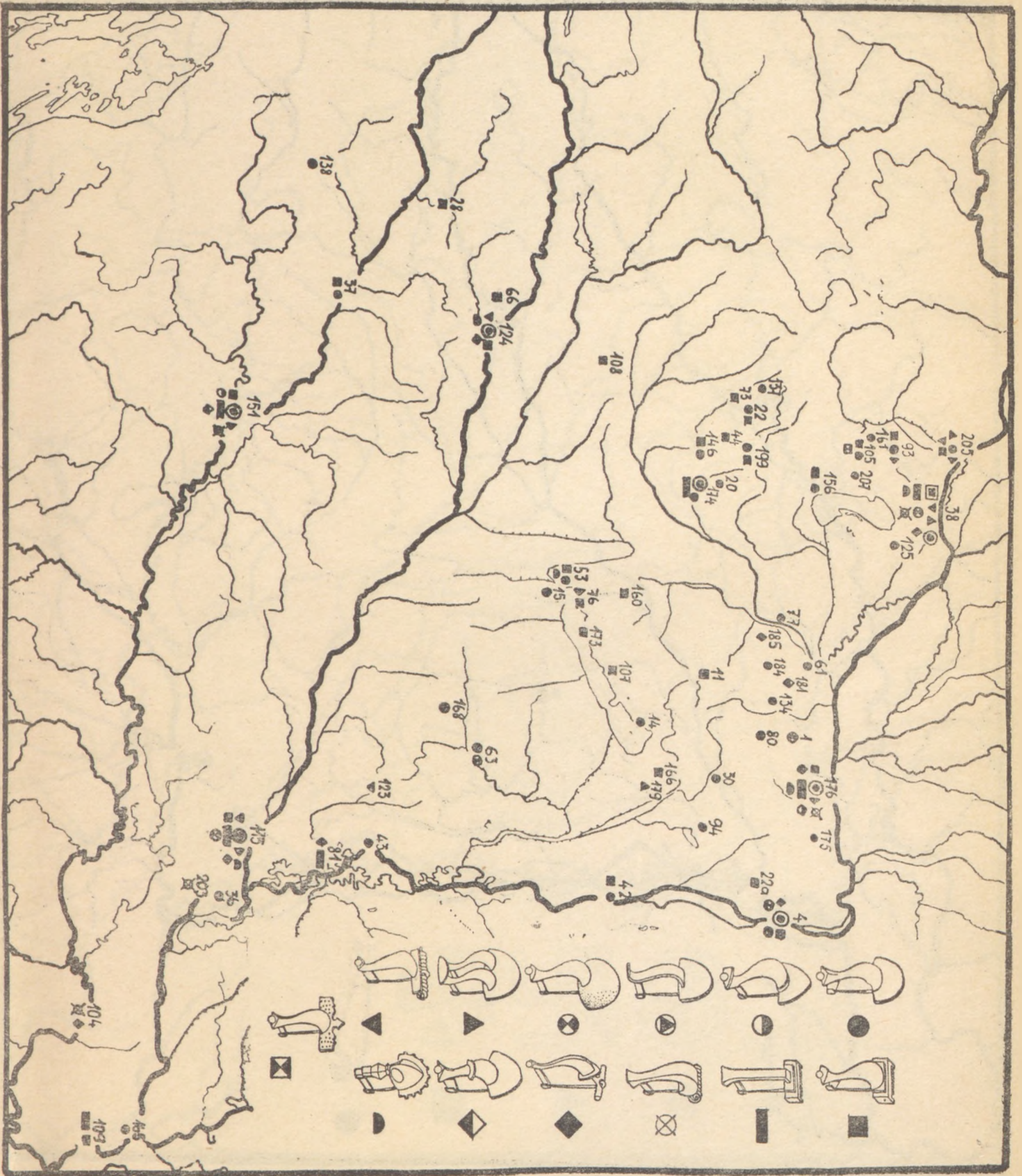

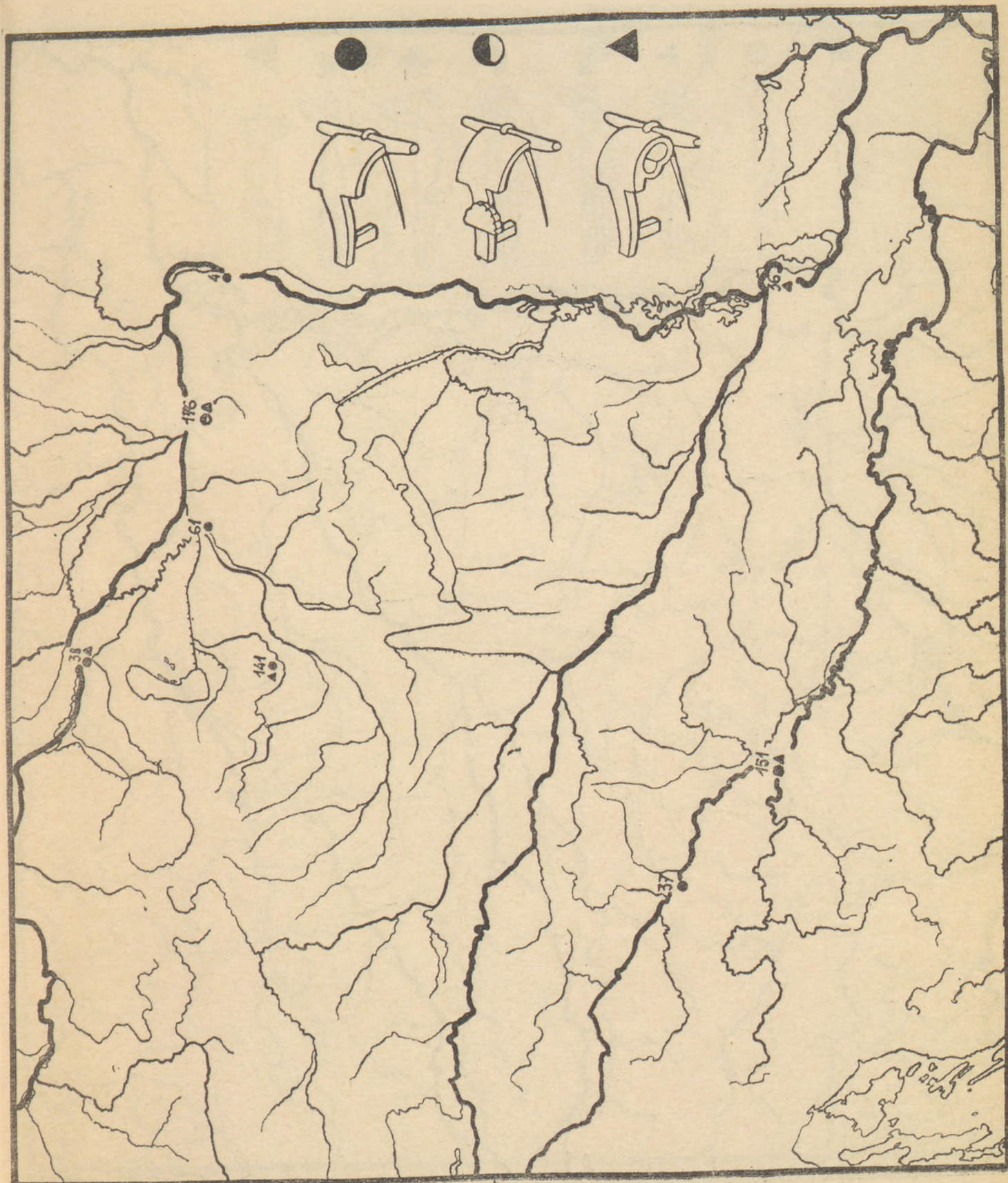

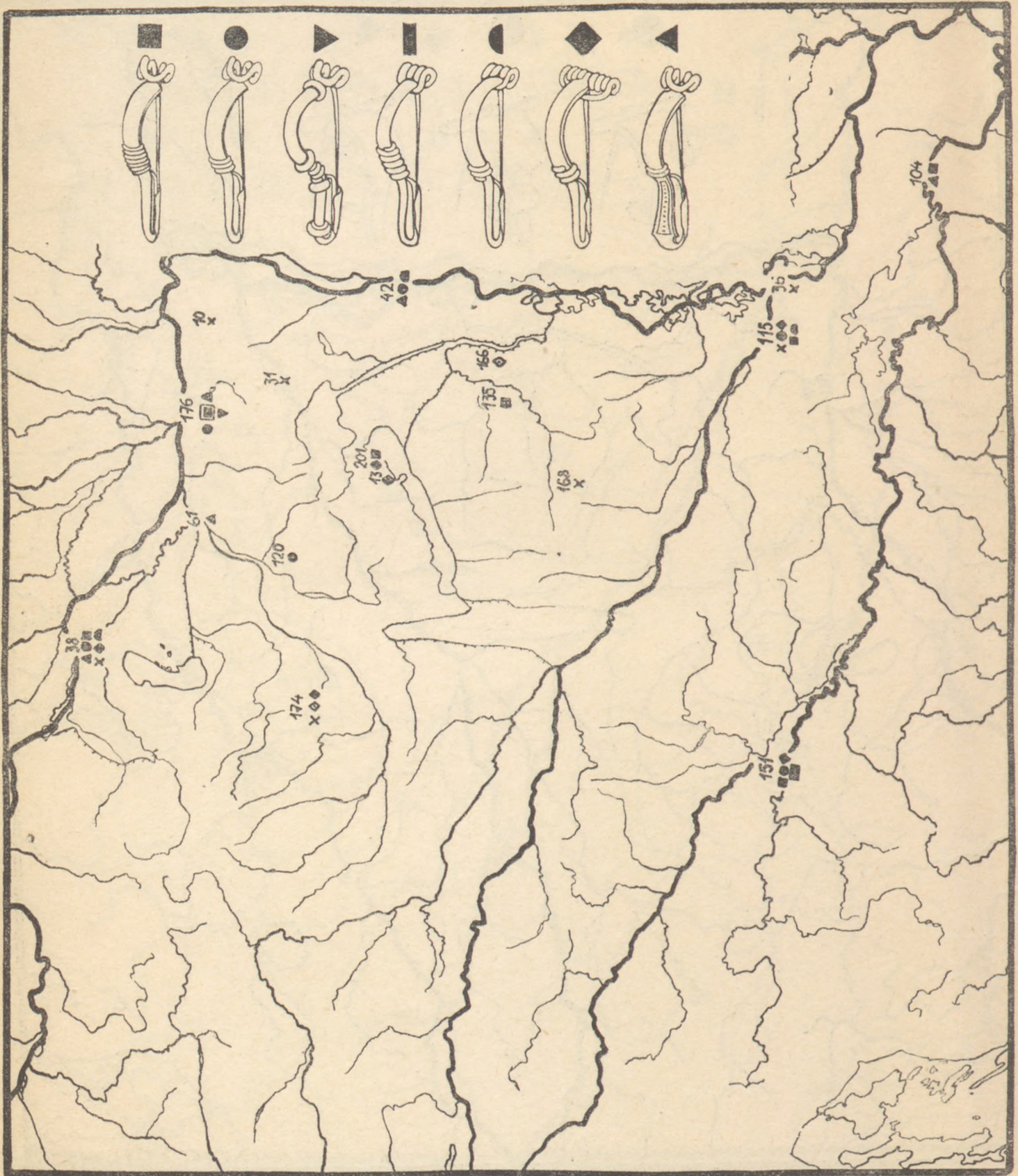

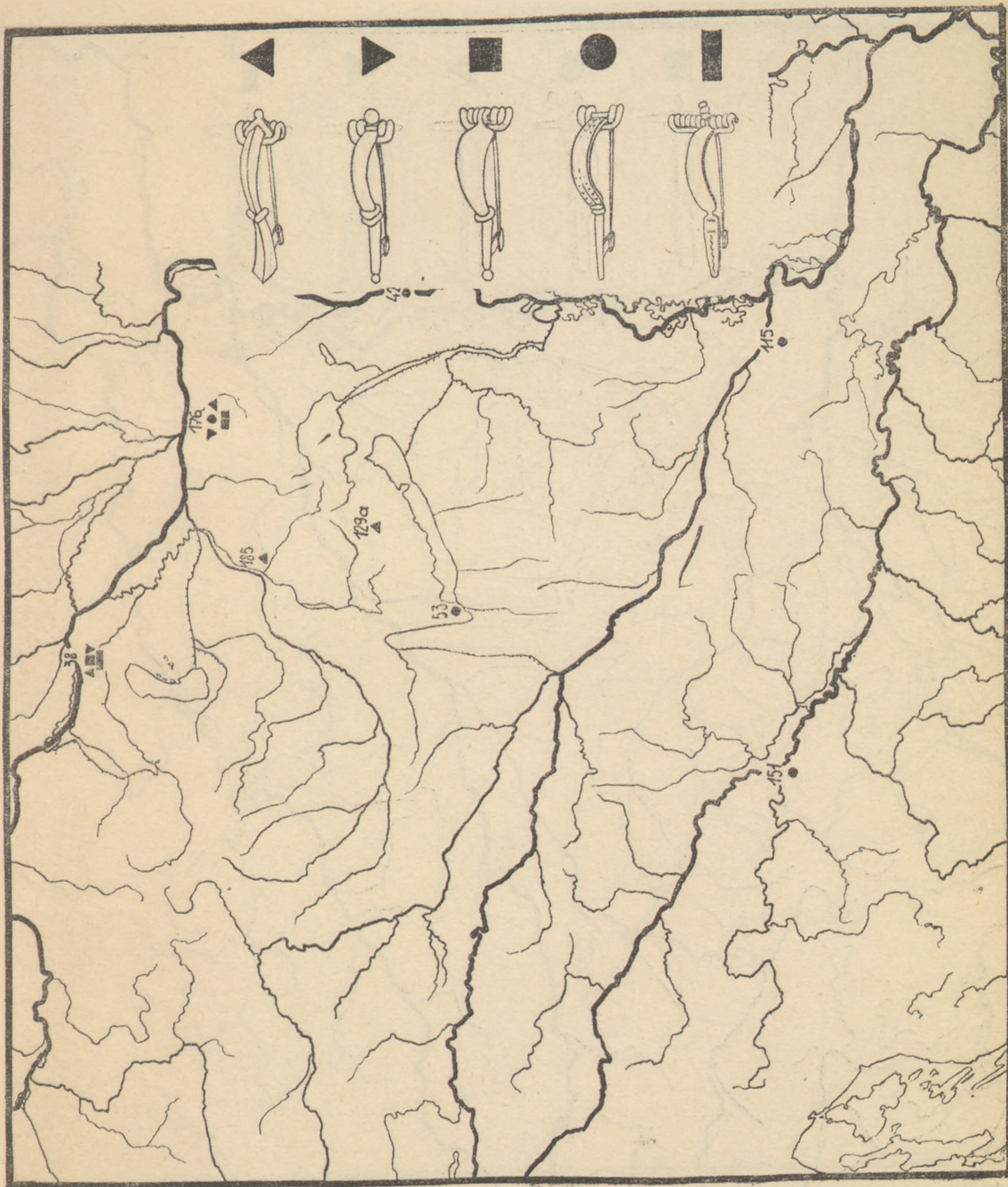

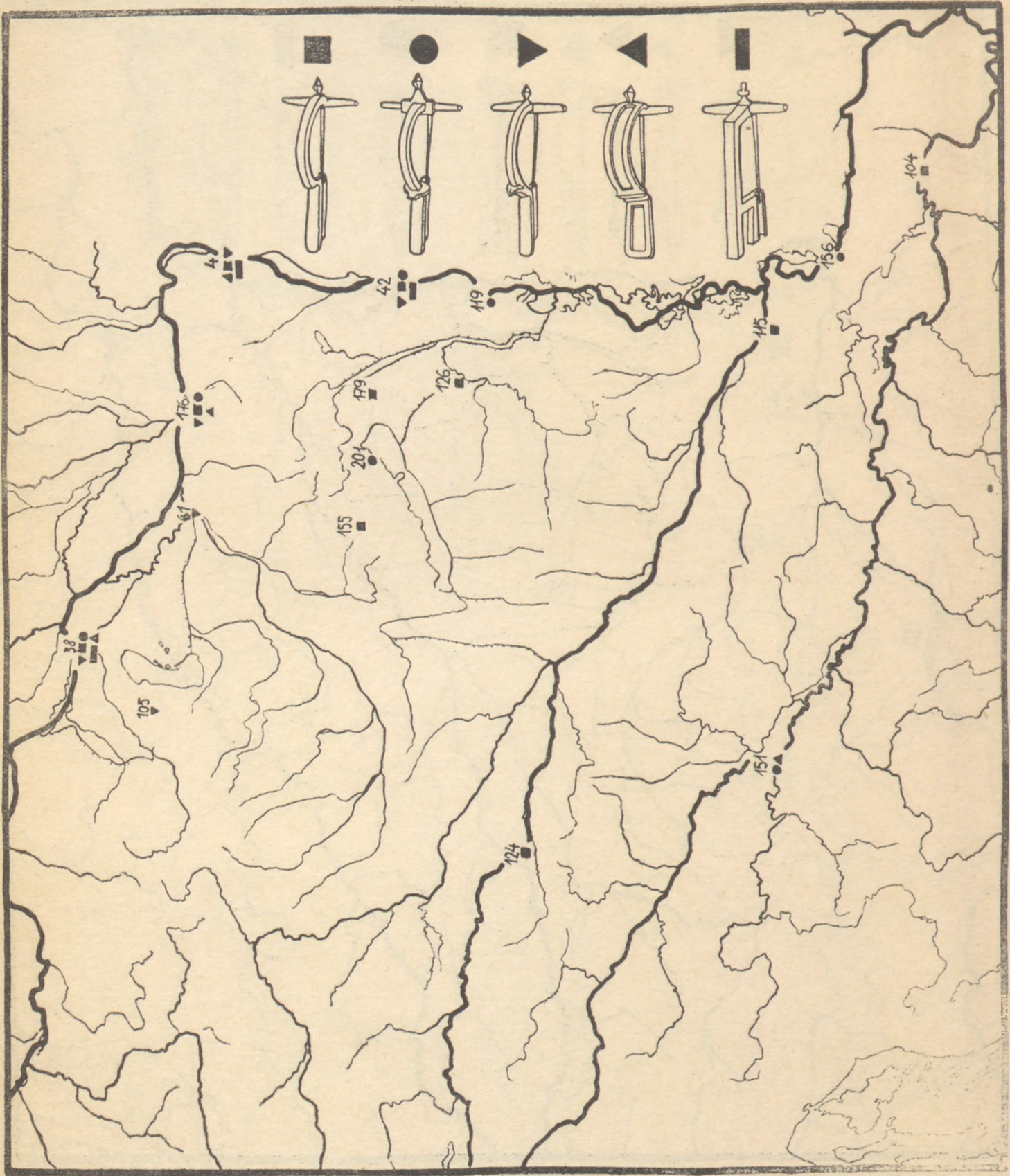

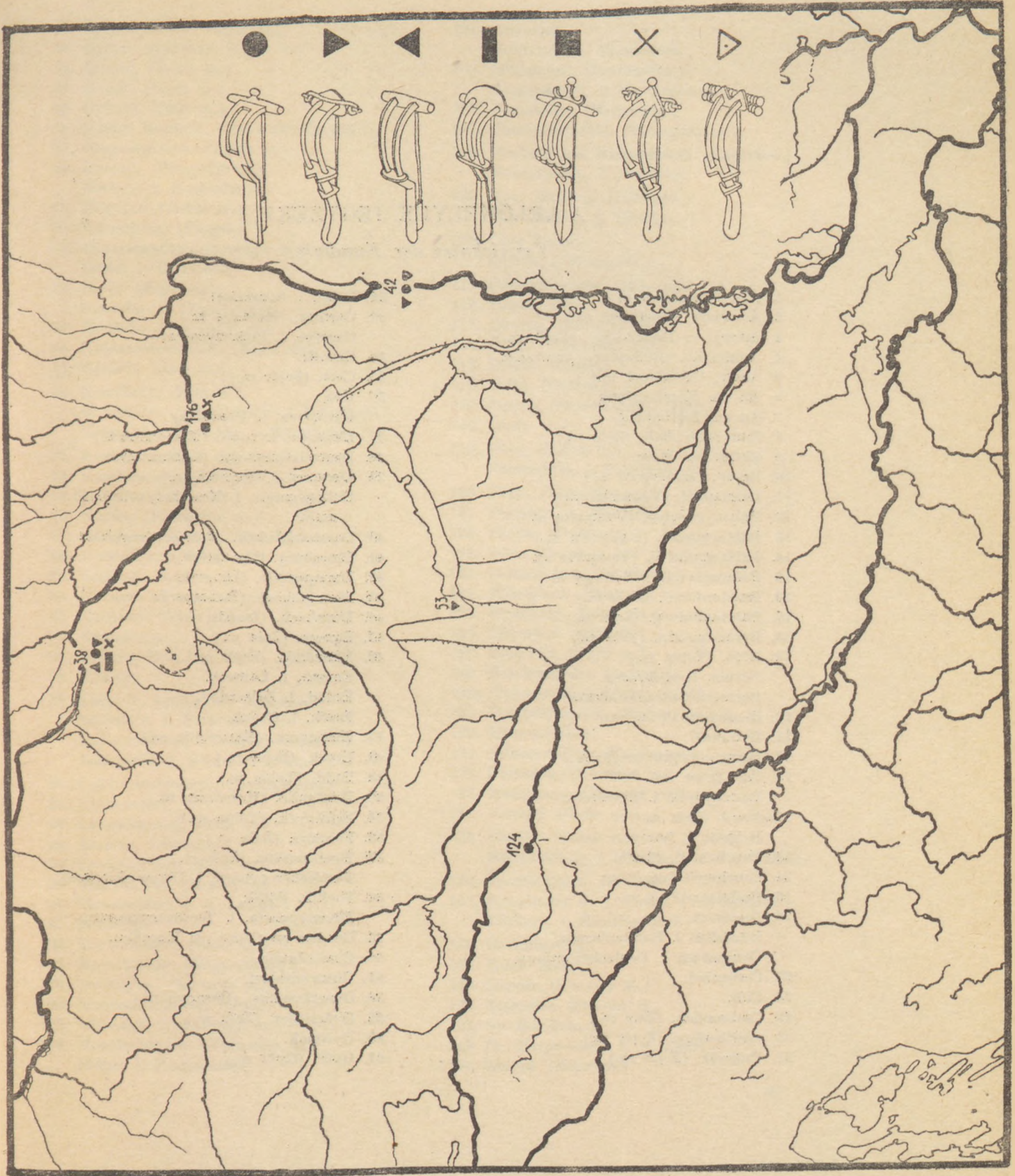

A LELŐHELYEK JEGYZÉKE.

Verzeichniss der Fundorte.

1. Ács. (Komárom m.)
2. Ácsteszér. (Veszprém m.)
3. Adony; v. Dunaadony. (Fejér m.)
4. Aquincum. (Budapest—Aquincum.)
5. Ászár. (Komárom m.)
6. Au am Krackingberg.
7. Au am Leithaberg.
8. Budaesonylábdi. (Zala m.)
9. Baden bei Wien.
10. Bajna. (Esztergom m.)
11. Bakonybél. (Veszprém m.)
12. Bakonycsérnye. (Veszprém m.)
13. Balácapusztá. (Veszprém m.)
14. Balatonalmádi. (Veszprém m.)
15. Balatonberény. (Somogy m.)
16. Balatonfüred. (Zala m.)
17. Balatonhídvég. (Zala m.)
18. Báránpusztá. (Zala m.)
19. Báta. (Tolna m.)
Batina, l. Kiskőszeg.
Batta, l. Százhalombatta.
20. Benkeháza. (Vas m.)
21. Berndorf.
22. Bernstein. (Borostyánkő.)
23. Bia. (Pest m.)
Borostyánkő l. Bernstein.
- 23a. Bozsi. (Zala m.)
Brigetio l. Szőny.
- 23b. Bruck a. d. Mur.
24. Bruckmeierhof.
25. Budaörs. (Pest m.)
26. Budapest.
Büdöskút l. Stinkenbrunn.
Carnuntum l. Deutschaltenburg.
27. Černenbel.
28. Cilli.
29. Csabrendek. (Zala m.)
30. Csákberény. (Fejér m.)
31. Csákvár. (Fejér m.)
32. Csém, l. Schandorf.
33. Cserkút. (Baranya m.)
Csérnye, l. Bakonycsérnye.
34. Csobak.
35. Cece. (Fejér m.)
36. Dalj.
Darufalva, l. Drassburg.
37. Dornovo, Drnovo. (Neviodonum.)
38. Deutschaltenburg. (Carnuntum.)
39. Devecser. (Veszprém m.)
Dobogómajor, l. Keszthely—Dobogó-
major.
40. Donnerskirchen. (Fertőfehéregyháza.)
41. Drassburg. (Darufalva.)
42. Dunapentele. (Intercisa.)
43. Dunaszekcső. (Baranya m.)
44. Dürnbach. (Incéd.)
45. Egregy. (Zala m.)
46. Előszállás. (Fejér m.)
Emona, l. Laibach.
Erdőd, l. Zalaerdőd.
Eszék, l. Osijek.
47. Esztergom. (Esztergom m.)
48. Etyek. (Fejér m.)
49. Fadd. (Tolna m.)
50. Felsőgalla. (Komárom m.)
51. Felsőnyék. (Tolna m.)
52. Felsőörs. (Zala m.)
53. Fenékpusztá. (Zala m.)
Fertőfehéregyháza, l. Donnerskirchen.
54. Foellik, Föllik.
Fővenypusztá, l. Tácfővenypusztá.
55. Gradise na Cerni pri Knezaku.
56. Grafenbrunn.
57. Guntramsdorf.
58. Gusztávműve. (Baranya m.)
59. Gyármajor. (Zala m.)
60. Gyirmak.
61. Győr. (Győr m.)

- 61a. Györszentiván. (Győr m.)
62. Györszentmárton. (Győr m.)
63. Gyulaj. (Tolna m.)
64. Gyuró. (Fejér m.)
65. Gyűrűs. (Zala m.)
66. Haidin-Hajdina. (Unter-Oberhaidin.)
67. Hegyesipusztá. (Tolna m.)
68. Herend. (Veszprém m.)
Hetény, l. Hosszúhetény.
69. Hőgyész. (Tolna m.)
70. Holzschlag. (Vágod.)
71. Hosszúhetény. (Baranya m.)
Incéd, l. Dürnbach.
72. Inota. (Fejér m.)
Intercisa, l. Dunapentele.
73. Kádárta. (Veszprém m.)
74. Kajászószentpéter. (Fejér m.)
75. Kékkút. (Zala m.)
76. Keszthely. (Zala m.)
Keszthely—Dobogómajor, l. Keszthely.
Keszthely—Ujmajor, l. Keszthely.
77. Kisárpás. (Győr m.)
78. Kisasszonyfa. (Baranya m.)
79. Kisbarát. (Győr m.)
80. Kisbér. (Komárom m.)
81. Kisköszeg, Batina. (Baranya m.)
82. Kiskajdacs. (Tolna m.)
83. Kisláng. (Fejér m.)
84. Környe. (Komárom m.)
85. Koronóc. (Győr m.)
86. Krainburg.
87. Krainer Rak.
88. Kuzmin.
89. Laibach, Ljubljana. (Emona.)
Lajtafalu, l. Potzneusiedel.
Lajtapordány, l. Leithaprodersdorf.
Leányfalu, l. Nemesleányfalu.
90. Leithaprodersdorf. (Lajtapordány.)
91. Leobersdorf.
92. Lesencetomaj. (Zala m.)
93. Loretto, Loretto.
94. Lovasberény. (Fejér m.)
95. Magyaróvár. (Moson m.)
96. Mannersdorf a. d. Leitha.
97. Marburg.
98. Martonvásár. (Fejér m.)
99. Mattersburg. (Nagymarton.)
100. Mekényes. (Baranya m.)
101. Merckenstein bei Baden.
102. Mesztegnyő. (Somogy m.)
103. Mezőkomárom. (Veszprém m.)
Miske, l. Pusztamiske.
104. Mitrovica.
Mokronog, l. Nassenfuss.
105. Müllendorf. (Százvám.)
Nagymarton, l. Mattersburg.
106. Nassenfuss. (Mokronog.)
107. Nemesleányfalu. (Veszprém m.)
108. Neuhaus am Klausenbach. (Vasdobra.)
Neviodunum, l. Dernovo.
109. Novi Banovci. (Újbánya.)
Ober-Haidin, l. Haidin.
110. Ober Rann.
Óbuda, l. Budapest.
111. Ódörögdpusztá. (Zala m.)
112. Oggau. Oka.
113. Okorág. (Baranya m.)
114. Öskü. (Veszprém m.)
115. Osijek. (Eszék.)
116. Oslip. (Oszlop.)
117. Oszlop. (Sopron m.) l. Oslip.
118. Otok.
119. Paks. (Tolna m.)
Pándorfalu, l. Parndorf.
120. Pápa. (Veszprém m.)
121. Parndorf, l. Pándorfalu.
122. Pátka. (Fejér m.)
123. Pécs. (Baranya m.)
124. Pettau, Ptuj. (Poetovio.)
125. Pilisszántó. (Pest m.)
126. Pincehely. (Tolna m.)
127. Pinkafeld. Pinkafő.
128. Ponyvád. (Győr m.)
129. Potzneusiedel. (Lajtafalu.)
129a. Pusztamiske. (Veszprém m.)
130. Pusztasomodor. (Somogy m.)
130. Rábacsécsény.
131. Rábapordány. (Sopron m.)
132. Rádfalva. (Baranya m.)
133. Radovanci. (Pozsega m.)
134. Ravazd. (Győr m.)
135. Regöly. (Tolna m.)
Répeckéthely, l. Mannersdorf a. d. Leitha.
136. Riedlingsdorf. (Rödöny.)
137. Rotenturm a. d. Pinka. (Vasvörösvár.)
Rödöny, l. Riedlingsdorf.
138. Rudolfswerth.
139. Rust, Ruszt.
140. Ságvár. (Somogy m.)
141. Sajtoskál. (Sopron m.)
142. St. Barthelma.
143. St. Margarethen a. d. Drau.
144. Sárosd. (Fejér m.)

145. Sárszentlőrinc. (Tolna m.)
Savaria, l. Szombathely.
146. Schandorf. (Csém.)
147. Schöpfendorf.
148. Schützen. (Sérc.)
149. Schwechat.
Sérc, l. Schützen.
150. Siófok. (Veszprém m.)
151. Sisak, Sziszek, Siscia.
152. Sitke. (Zala m.)
153. Sittich.
154. Smarjeta.
155. Somlyóvásárhely. (Veszprém m.)
156. Sopron. (Sopron m.)
157. Sorkimajor.
158. Sós-kút. (Fejér m.)
159. Sotin.
160. Stinica.
161. Stinkenbrunn. (Büdöskút.)
162. Sulb bei St. Martin.
163. Sümeg. (Zala m.)
164. Sur. (Veszprém m.)
165. Surduk.
166. Szabadbattyán. (Fejér m.)
167. Szabatony. (Tolna m.)
168. Szalacska. (Somogy m.)
Szárzavám, l. Müllendorf.
Százhalom, l. Százhalombatta.
169. Százhalombatta. (Fejér m.)
170. Szebény. (Baranya m.)
171. Székesfehérvár. (Fejér m.)
172. Szenttamás, l. Esztergom.
173. Szigliget. (Zala m.)
174. Szombathely. Savaria. (Vas m.)
175. Szomód. (Komárom m.)
176. Szöny, Ószöny, Brigetio. (Komárom m.)
177. Szt. András. (Tolna m.)
178. Szt. Györgyvár. (Zala m.)
179. Tác-Fövenypuszt. (Fejér m.)
180. Tamási. (Tolna m.)
181. Táplány. (Győr m.)
182. Tatabánya. (Komárom m.)
183. Tengelic. (Tolna m.)
184. Tényő. (Tolna m.)
185. Tét. (Győr m.)
186. Toneva.
187. Tömörd. (Vas m.)
188. Törökbálint. (Pest m.)
189. Treffen.
Újbánya, l. Novi Banovci.
190. Unter Altendorf.
Unter-Haidin, l. Haidin.
191. Uzd. (Tolna m.)
192. Űröm. (Pest m.)
Vágod, l. Holzschlag.
193. Vajka. (Tolna m.)
194. Vál. (Fejér m.)
195. Valkó. (Pest m.)
Vasvörösvár, l. Rotenturm.
196. Vasdobra, l. Neuhaus am Klausenbach.
197. Veczel.
Védeny, l. Weiden am See.
198. Veiden am See. (Védeny.)
199. Velem. (Vas m.)
200. Verezej. (Vas m.)
201. Veszprém. (Veszprém m.)
202. Vinivrh.
203. Vinkovci.
Völgyfalu, l. Zillinthal.
204. Vukovár.
Vulkapordány, l. Wulkaprodersdorf.
205. Wien.
206. Wienerneustadt.
207. Wulkaprodersdorf. (Vulkapordány.)
208. Zalaszántó. (Zala m.)
209. Zámoly. (Fejér m.)
210. Zemun.
211. Zalaerdőd. (Zala m.)
212. Zillingthal. (Völgyfalva.)

A GYAKRABBAN HASZNÁLT IRODALMI MUNKÁK RÖVIDITÉSEI.

Literaturabkürzungen.

- AÉ. vagy Arch. Ért. = Archaeologiai Értesítő. Budapest. 1—14, 1868/69—1880 régi évfolyam; 1881 s köv. új folyam.
- Alföldi, Budapest története = Alföldi A., Az eraviszkusok Buda földjén. Budapest története. I. 1942, 137 skk.
- Alföldi, Leletek = Alföldi A., Leletek a húnkorszakból. Arch. Hung. IX. 1932.
- Alföldi, Num. Közl. = A. Alföldi, Materialien zur Klassifizierung der gleichzeitigen Nachahmungen von römischen Münzen aus Ungarn und den Nachbarländern III. Nachahmungen römischer Goldmedaillons als germanischer Halsschmuck. NK., 1929—30, XXVIII—XXIX. 10—25 l.
- Almgren = O. Almgren, Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen. 2. Aufl. 1923. Mannus Bibliothek Nr. 32.
- Almgren, Zur Bedeutung des Markomannenreichs = O. Almgren, Zur Bedeutung des Markomannenreiches in Böhmen für die Entwicklung der germanischen Industrie in der frühen Kaiserzeit. Mannus V. 1913.
- Arch. Hung. = Archaeologia Hungarica. A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Osztályának kiadványai. Acta Archaeologica Musei Nationalis Hungarici.
- Arch. Közl. = Archaeologiai Közlemények.
- AuhV. = Altertümer unserer heidnischen Vorzeit. Herausgegeben vom Römisch-Germanischen Zentralmuseum im Mainz.
- Babelon = E. Babelon, Le trésor d'argenterie de Berthouville. 1916.
- Behn = Behn, Numantia und seine Funde. Kulturgeschichtliche Wegweiser durch das Römisch-Germanische Centralmuseum, Nr. 13. Mainz, 1931.
- Beiträge zur AU. Bayerns = Beiträge zur Anthropologie und Urgeschichte Bayerns.
- Behrens = G. Behrens, Denkmäler des Wangionengebietes. Frankfurt a. Main. 1923.
- Beninger = E. Beninger, Die germanischen Bodenfunden in der Slowakei. Reichenberg, Kraus 1937.
- Bericht der RGK. = Bericht der Römisch-germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt a. Main.
- Bianchetti = E. Bianchetti, I sepolcreti di Ornavasso. Atti della Soc. Archeol. e Belle Arti di Torino. Vol. VI. Turin. 1896.

- Blume = E. Blume, Die germanischen Stämme und Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit. Mannusbibliothek 9. 1912.
- Bónis = Bónis É., A császárkori edénművesség termékei Pannoniában (a terraszigillátákon kívül.) Diss. Pann. Ser. II. No. 20. — É. v. Bónis, Die kaiserzeitliche Keramik von Pannonien (ausser den Sigillaten.) Diss. Pann. Ser. II. No. 20.
- Bonner Jahrb. = Bonner Jahrbücher. Jahrbücher des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande. Bonn-Darmstadt.
- Bp. Régiségei = Budapest Régiségei.
- Bucureşti = Bucureşti. Revista Muzeului Municipiului Bucureşti.
- Carnuntum = Bericht des Vereins Carnuntum.
- Caspart = J. Caspart, Römerzeitliche Grabhügel im nördlichen Wienerwald. Unter besonderer Berücksichtigung des Fortlebens vorrömischen Kulturgutes. Sonderabdruck aus Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, Bd. LXIII.
- Chlingensperg, Reichenhall = v. Chlingensperg, Die römischen Brandgräber bei Reichenhall in Oberbayern. Braunschweig.
- Collingwood = Collingwood, Archaeology of Roman Britain.
- Déchelette = J. Déchelette, Manuel d'archéologie préhistorique celtique et gallo-romaine. I—IV. k.
- Déchelette, Rev. Arch. = J. Déchelette, Montefortino et Ornavasso. Etude sur la civilisation des Gaulois cisalpins. Rev. Arch. 1902.
- Diss. Pann. = Dissertationes Pannonicae. Ex Instituto Numismatico et Archaeologico Universitatis de Petro Pázmány nominatae Budapestinensis provenientes.
- Dolgozatok = Dolgozatok a m. kir. Ferenc József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből. Szeged.
- Ebert = M. Ebert, Zur Geschichte der Fibel „mit umgeschlagenem Fuss“. In PZ. III. 1911. S. 232—237.
- Eichorn = Eichorn, Der Urnenfriedhof auf der Schanze der Grossromstedt. Mannusbibliothek 41, 1927.
- Eisner = J. Eisner, Slovensko v pravěku. Bratislava, 1933.
- Exner = K. Exner, Die provinzialrömischen Emailfibeln der Rheinlande. BrgK. 1933. (41.)
- Frischbier = E. Frischbier, Germanische Fibeln im Anschluss an den Pyrmonter Brunnenfund. Leipzig 1922. 8. Mannusbibliothek 28.
- Germania = Germania. Korrespondenzblatt der Römisch-Germanischen Kommission der Deutsch. Archäologischen Instituts. Frankfurt a. Main.
- Glasnik = Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. Sarajevo.
- Graf = Gráf A., A Pannonia ókori földrajzára vonatkozó kutatások áttekintő összefoglalása. — Übersicht der antiken Geographie von Pannonien. Diss. Pann. Ser. I. No. 5. 1936.
- Gurina = Fr. Meyer!
- Heddernh. Mitt. = Mitteilungen über römische Funde von Heddernheim.
- Hunyady = Hunyady I., Kelták a Kárpátmedencében. — I. v. Hunyady, Die Kelten im Karpatenbecken. Diss. Pann. Ser. II. No. 18.

- Jacobi, Saalburg = L. Jacobi, Das Römerkastell Saalburg bei Homburg vor der Höhe. 1897.
- Jahrb. f. Altertumskunde = Jahrbuch für Altertumskunde. Wien.
- Jahrbuch d. Deutschen Arch. Inst. = Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts. Berlin—Leipzig.
- Jahreshefte d. Österr. Arch. Inst. vagy: Ö. Jh. = Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes. Wien.
- Jenny = W. v. Jenny, Keltische Metallarbeiten aus heidnischer und christlicher Zeit. Berlin. 1935.
- Kovrig = Kovrig I., A császárkori fibulák főformái Pannoniában. — I. Kovrig, Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien. Diss. Pann. Ser. II. No. 4.
- Kossina = Kossina, Deutsche Vorgeschichte.
- Kostrzewski = J. Kostrzewski, Die ostgermanische Kultur der Spätlatènezeit. I—II. Mannusbibliothek No. 18—19. Leipzig. 1919.
- Kubitschek, Römerfunde = W. Kubitschek, Römerfunde von Eisenstadt, 1926. (Sonderschriften des Öst. Arch. Instituts. 11.)
- Kuzsinszky, Balaton = Kuzsinszky B., A Balaton környékének archaeológiája. 1920. M. Z. = Mainzer Zeitschrift.
- Mannus = Mannus. Zeitschrift für Vorgeschichte im Auftrage der Gesellschaft für deutsche Vorgeschichte.
- Matthes, Nördl. Elbgerm. = W. Matthes, Die nördlichen Elbgermanen in spätrömischer Zeit. Mannusbibliothek 49. 1931.
- Meyer, Gurina = A. B. Meyer, Gurina im Obergailthal, Kärnten-Dresden. 1885.
- Mitth. d. Centr. Comm. = Mittheilungen der K. K. Centralcommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale, und die „Neue Folge“ derselben—Mitth. etc. zur Erf. u. Erh. der Kunst und historischen Denkmale. Wien.
- Montelius, La civilisation primitive en Italie = Montelius, La civilisation primitive en Italie depuis l'introduction des métaux. Première partie: Italie septentrionale. Stockholm. 1869.
- Monumenti Antichi = Monumenti Antichi pubblicati per cura della r. Accademia dei Lincei.
- Müller = G. Müller, Die Fibeln mit umgeschlagenem Fuss in Ungarn und Siebenbürgen. 1931. (Kny. az Ung. Jahrbücher-ból.)
- Nass. Ann. = Annalen der Nassauischen Vereins der Altertumskunde.
- NK. vagy Num. Közl. = Numizmatikai Közlöny. Budapest.
- ORL. = Der obergermanisch-raetische Limes des Roemerreiches. Im Auftrage der Reichslimeskommission. Frankfurt.
- ÖJh. = Jahreshefte des Österreichischen Archaeologischen Institutes in Wien.
- Peschek = Peschek, Die Wandalen in Schlesien.
- Pič = J. L. Pič, Die Urnengräber Böhmens. Leipzig 1907.
- Pič, Le Hradischt de Stradonitz en Bohème = J. L. Pič—Déchelette, Le Hradischt de Stradonitz en Bohème. 1906.
- Pič, Starožitnosti = J. L. Pič, Starožitnosti země české. 1905.

- Plettke, Angeln u. Sachsen = Plettke, Ursprung und Ausbreitung der Angeln und Sachsen. Die Urnenfriedhöfe in Niedersachsen. Bd. 3. H. 1. 1921.
- Preidel, Germ. in Böhmen = H. Preidel, Die germanischen Kulturen in Böhmen und ihre Träger. Bd. 1—2. 1930.
- PWRE. = Pauly's Realencyclopädie der classischen Altertumwissenschaft. (Begonnen von G. Wissowa, herausgegeben von W. Kroll und K. Mittelhaus.)
- PZ. = Praehistorische Zeitschrift, hrsg. im Auftrage der berliner und der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, der Generalverwaltung der kgl. Museen des nordwestdeutschen und des südwestdeutschen Verbandes für Altertumsforschung.
- Radnóti = Radnóti A., A pannoniai római bronzedények. — Die römischen Bronzegefäße von Pannonien. Diss. Pann. Ser. II. No. 6.
- Radnóti, A. É. LII. = Radnóti A., Római kutatások Ságváron. A. É. LII.
- Radnóti, Folia Arch. III—IV. = Radnóti A., A zalahosszifalusi ezüstlelet. — Der Silberfund von Zalahosszifalu. Folia. Arch. III.—IV. 1941.
- Reinerth = H. Reinerth, Vorgeschichte der deutschen Stämme. Germanische Tat und Kultur auf deutschem Boden. I—IV.
- Rev. Arch. = Revue archéologique.
- Ritterling, Hofheim = E. Ritterling, Das frühromische Lager bei Hofheim im Taunus. Nassauische Annalen. 40. 1912.
- RLiÖ. = Der römische Limes in Österreich. Wien.
- Saalburg Jahrb. = Saalburg Jahrbuch. Bericht des Saalburgmuseums.
- Salin = Salin, Altgermanische Tierornamentik. -
- Sammlung Niessen, Köln = Sammlung Niessen. Beschreibung römischer Altertümer, gesammelt von C. A. Niessen. 3. Bearbeitung (v. S. Loeschcke.) 1911.
- Schránil = J. Schránil, Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens, Grundriss der slavischen Philologie und Kulturgeschichte. Bd. 4. 1928—29.
- Sellye = Sellye I., Császárkori emailmunkák Pannoniából. I. Sellye, Les bronzes émaillées de la Pannonie. = Diss. Pann. Ser. II. No. 8.
- Szombathy, Idria = J. Szombathy, Das Gräberfeld zu Idria bei Bača in der Gesellsch. Görz. Mitteil. d. präh. Comm. Wien. I. 1901. 1—73.
- Tischler, Gewandnadeln = O. Tischler, Über Formen der Gewandnadeln, Beiträge zur Anthrop. und Geschichte Bayerns. 1881.
- Trierer Zeitschrift = Trierer Zeitschrift. Vierteljahreshefte für Geschichte und Kunst des Trierer Landes und seiner Nachbargebiete. Trier.
- Ulrich = R. Ulrich, Die Gräberfelder in der Umgebung von Bellinzona. K. Tessin. Zürich. 1914.
- Uslar = R. Uslar, Westgermanische Bodenfunde des ersten bis dritten Jahrhunderts nach Christus aus Mittel- und Westdeutschland. Berlin. 1938.
- Verhandlungen d. Berl. Gesellsch. = Verhandlungen der Berl. Gesellschaft für Anthrop. Ethnol. u. Urgeschichte.
- Vjesnik = Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva. Zagreb.
- WMBH. = Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Herzegovina. Herausgegeben vom bosnisch-hercegovinischen Landesmuseum in Sarajevo.

WPZ. = Wiener Prähistorische Zeitschrift herausgegeben von der Wiener prähistorischen Gesellschaft. Wien.

Zeitschrift für Ethnologie = Zeitschrift für Ethnologie. Organ der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte; nebst den Verhandlungen der Gesellschaft. Berlin.

A FELDOLGOZÁSHOZ FELHASZNÁLT GYŰJTEMÉNYEK.
DIE PROVENIENZ DES BEARBEITETEN MATERIALS.

Pannoniában :

- Baden (bei Wien), Franz Joseph-Museum.
Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum (Ung. Nationalmuseum) M. N. M.
Budapest, Fővárosi Múzeumok (Städtische Museen) *a)* Aquincumi Múzeum (Aquincum-Museum), *b)* Fővárosi Régészeti és Ásatási (Archäologisches Institut der Stadt Budapest) Főv. Int.
Budapest, Fleissig-gyűjtemény. (Privatsammlung J. Fleissig.)
Deutschaltenburg, Museum Carnuntinum.
Eisenstadt (Kismarton), Burgenländisches Landesmuseum.
Esztergom, Régészeti Múzeum. (Archäologisches Museum.)
Győr, Bencés Rómer Flóris-Múzeum. (Floris Rómer-Museum des Benediktinerordens.)
Keszthely, Balatoni Múzeum. (Plattensee-Museum.)
Komárom, Városi Jókai Múzeum. (Städtisches Jókai Museum.)
Lubljana (Laibach), Museum.
Graz, Museum Joanneum.
Marburg a. d. Drau, Museum.
Osijek (Eszék), Gradski Muzej. (Städtisches Museum.)
Pannonhalma, Bencés Főapátság gyűjteménye. (Sammlung der Erzabtei des Benediktinerordens.)
Pécs, Városi Majorossy Imre-Múzeum. (Städtisches Imre Majorossy-Museum.)
Petronell, Gräflich Traunsches Museum.
Pettau—Ptuj, Städtisches Museum.
Sopron, Városi Múzeum. (Städtisches Museum.)
Székesfehérvár, Fejérvármegyei és Székesfehérvári Múzeum. (Komitats- und Städtisches Museum.)
Szekszárd, Tolnavármegyei Múzeum. (Museum des Kom. Tolna.)
Szombathely, Megyei és Városi Múzeum. (Museum des Altertumsvereins des Komitats Vas und d. Stadt Szombathely.)
Szombathely, Schmidt-gyűjtemény. (Privatsammlung Gy. Schmidt.)
Szöny, Kállay-gyűjtemény. (Privatsammlung Ö. Kállay.)
Veszprém, Vármegyei Múzeum. (Komitats-Museum.)
Wien, Kunsthistorisches Museum.
Wien, Museum des Reichsgaues Niederdonau.

Wien, Naturhistorisches Museum.
 Wien, Römisches Museum der Stadt Wien.
 Wienerneustadt. Museum.
 Zagreb (Zágráb, Agram), Narodni Muzej. (Kroatisches Nationalmuseum.)

A Pannoniával szomszédos területek analógiáit a következő múzeumokból és gyűjteményekből dolgoztam fel:

I. Szlovákiában:

Banská Bystrica (Besztercebánya), Museum.
 Banská Štiavnica (Selmecbánya), Museum.
 Bratislava (Pozsony), Slovenské Vlastivedné Museum.
 Trenčín (Trencsén), Museum.
 Turčiansky Svätý Martin (Turócszentmárton), Narodny Muzeum. (Slowakisches National-Museum.)

A magyar Felvidéken:

Balassagyarmat, Nógrádvármegyei Nagy Iván-Múzeum. (Iwan Nagy-Museum des Komitats Nógrád.)
 Eger, Egri Érsekmegyei Múzeum. (Erzbischöfliches Diözesan-Museum.)
 Érsekújvár, Városi Múzeum. (Städtisches Museum.)
 Ipolyság, Gimnáziumi gyűjtemény. (Sammlung des Gymnasiums.)
 Kassa, Felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeum. (Oberungarländisches Rákóczi-Museum.)
 Léva, Katolikus Főgimnázium gyűjteménye. (Sammlung des Gymnasiums.)
 Miskolc, Borsod-Miskolci Múzeum. (Museum des Komitats Borsod u. der Stadt Miskolc.)

A Nagy Magyar Alföldön:

Békéscsaba, Városi Múzeum. (Städtisches Museum.)
 Gyula, Jászmúzeum. (Museum der Jasen.)
 Jászberény, Városi Múzeum. (Städtisches Museum.)
 Szeged, Városi Múzeum. (Städtisches Museum.)

Erdélyben:

Dés, Elemi iskolai gyűjtemény.
 Kolozsvár, Erdélyi Nemzeti Múzeum. (Siebenbürgisches Nationalmuseum.)
 Marosvásárhely, Kultúrpalota Gyűjteménye.
 Nagyvárad, Megyei és Városi Múzeum. (Komitats- und städtisches Museum.)
 Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum. (Szeklerisches National Museum.)
 Székelyudvarhely, Múzeum. (Museum.)
 Zilah, Wesselényi Kollegium Gyűjteménye.

Szerbiában:

Beograd, Muzej Kneza Pavla. (Prinz Paul Museum.)

Nis, Városi Múzeum.

Úszküb (Skopolje), Múzeum. (Museum.)

Bulgáriában:

Kazanlik, Múzeum.

Madara, Múzeum.

Plovdiv, Múzeum.

Razgrad, Múzeum.

Russe, Múzeum.

Stara-Zagora, Múzeum.

Sumen, Múzeum.

Szófia, Nemzeti Múzeum.

Trnovo, Múzeum.

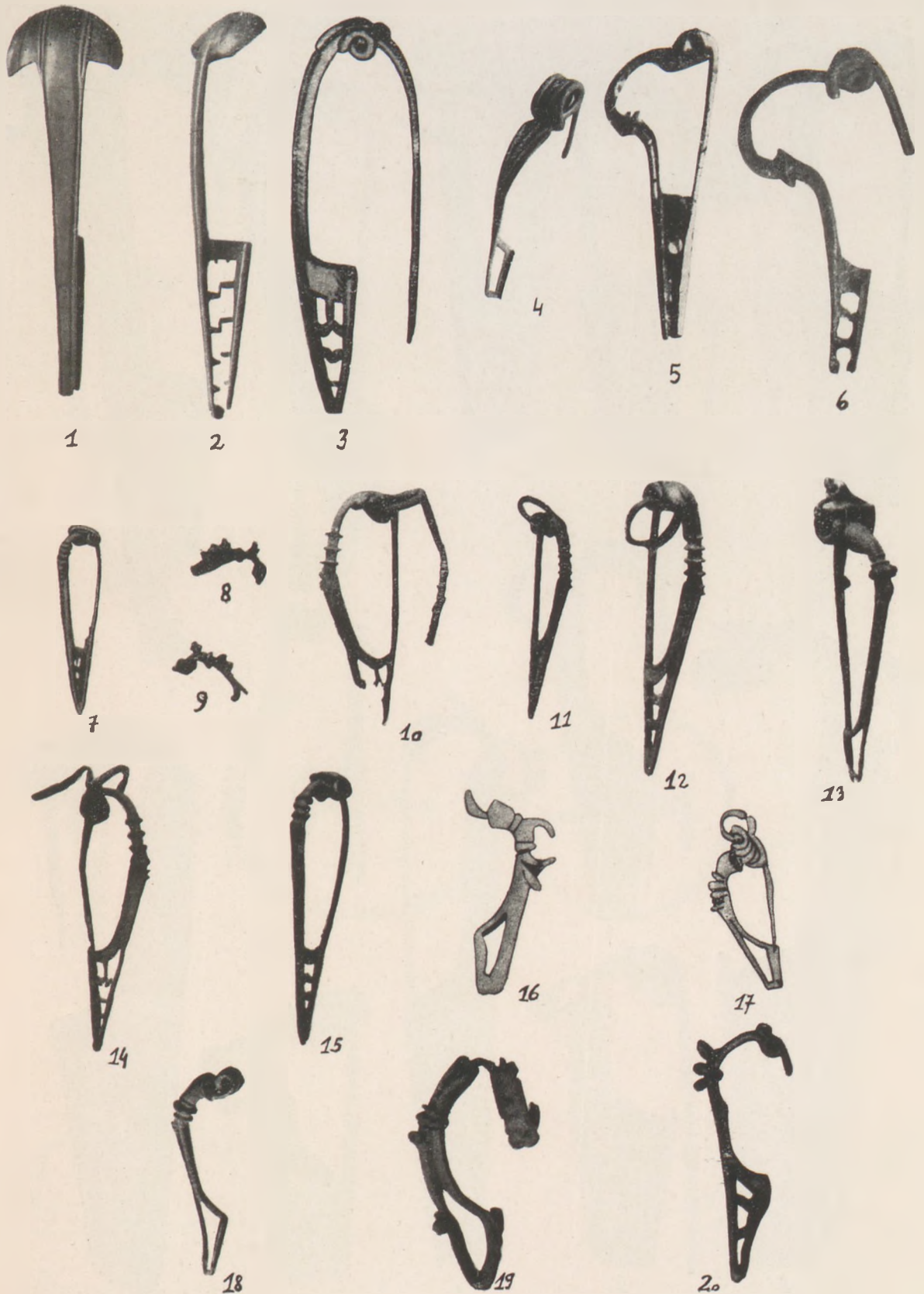
Várna, Múzeum.

Görögországban:

Athén, Nemzeti Múzeum. (Nationalmuseum.)

Szaloniki, Múzeum.

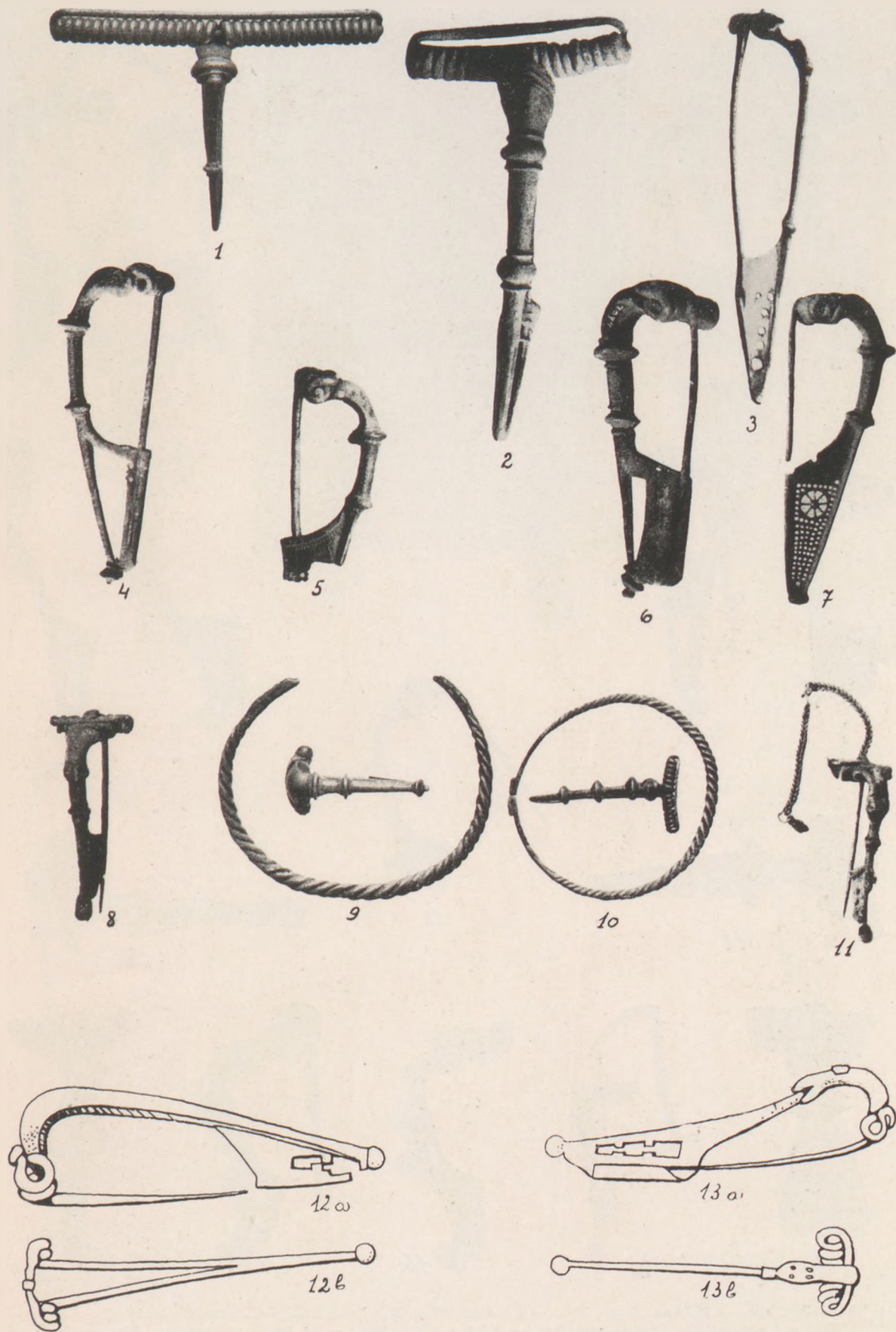
Theba, Múzeum.

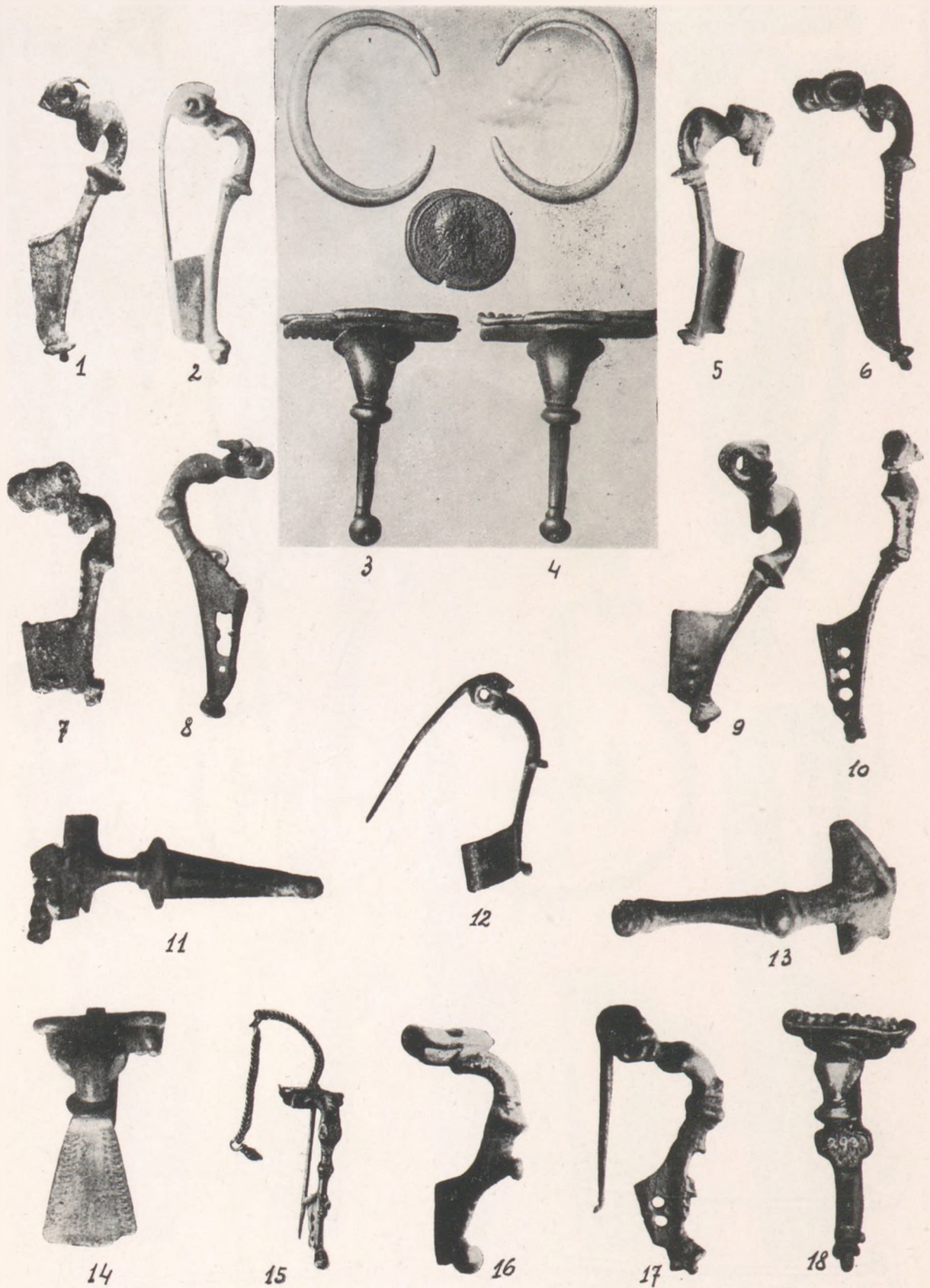
1., 2. Hetiur—Hétur. (Wien, Kunsthist. Mus.) — 3. Nauheim. (nach PZ VI.) — 4. Velem. (Szombathely, Mus.) — 5. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 6. Aquincum. (Aquincum, Mus.) — 7. Ornavasso. (nach Rev. Arch, 1902.) — 8—15. Ornavasso. (nach Atti della Soc. di Archeol. VI.) — 16., 17. Mechel. (nach Monumenti Antichi XXXVII.) — 18. Vicave. (Marburg, Mus.) — 19. Szalacska. (Keszthely, Mus.) — 20. Alesia. (nach PZ VI.)

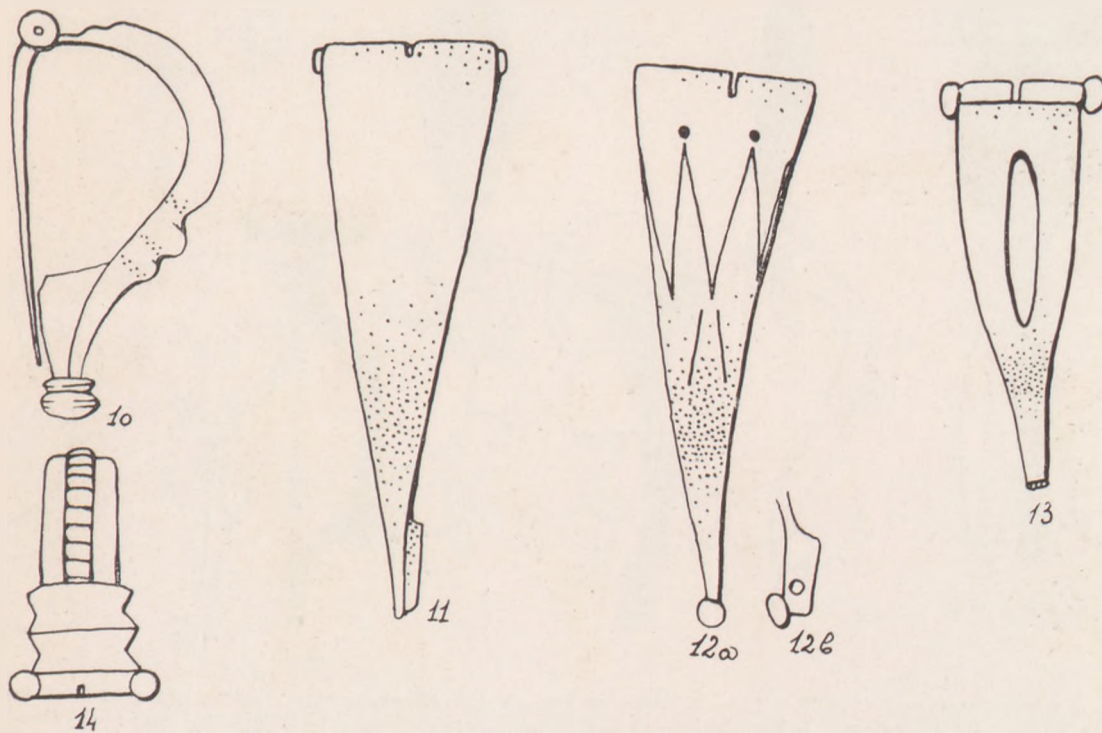
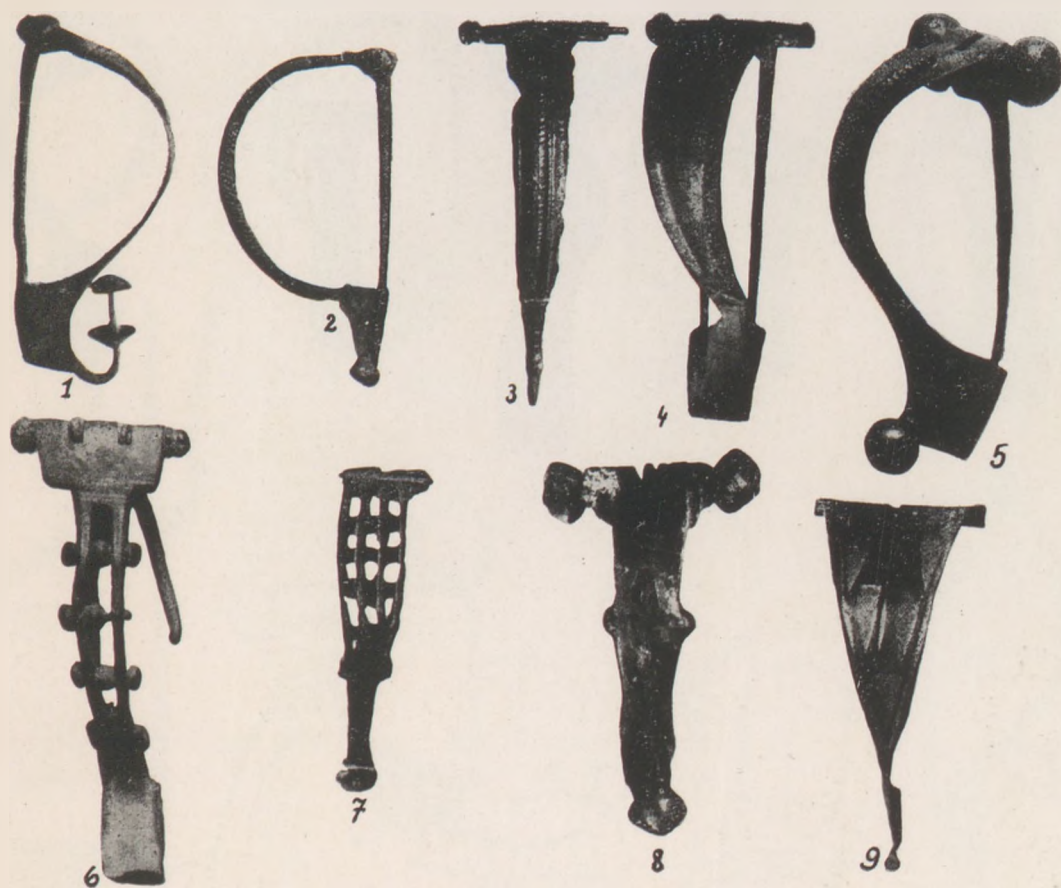
1. Pápa, Umgebung. (Pápa, Kollegium.) — 2. Berndorf. (Wien, Mus., Niederdonau.) — 3. Aquincum. (Aquincum, Mus.) — 4. Unt. Haidin. (Pettau, Mus.) — 5. Au a. L. (Wien, Mus. Niederdonau.) — 6. Dornovo. (Lubiana, Mus.) — 7. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 8. Stollhof. (Wien, Kunsthist. Mus.) — 9. Krainer Rak. (nach Jahrbuch f. Altert. IV.) — 10. Székesfehérvár. (nach Jenny.) — 11. Pettau. (Graz, Mus.) — 12. Berndorf. (Wien, Mus. Niederdonau.)

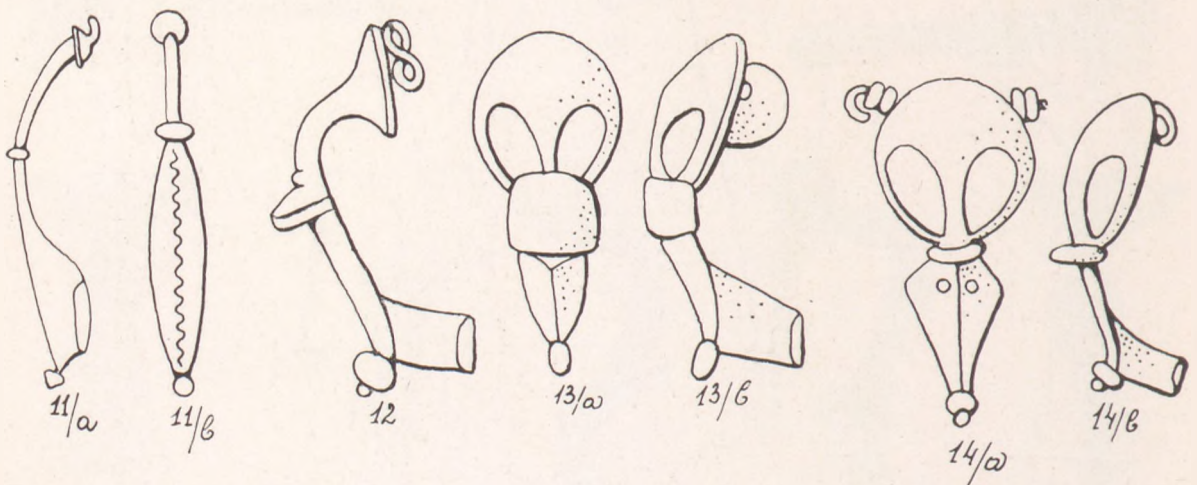
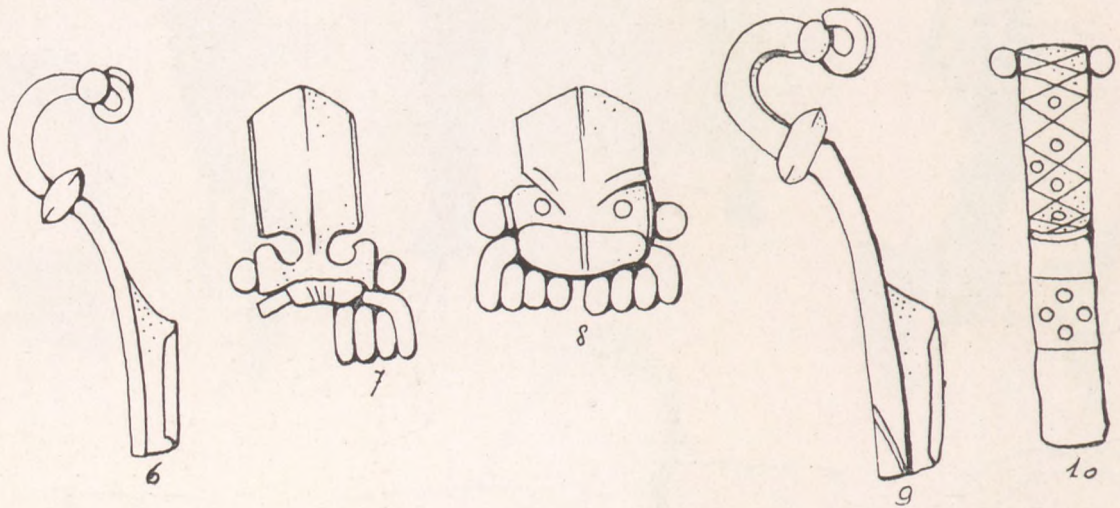
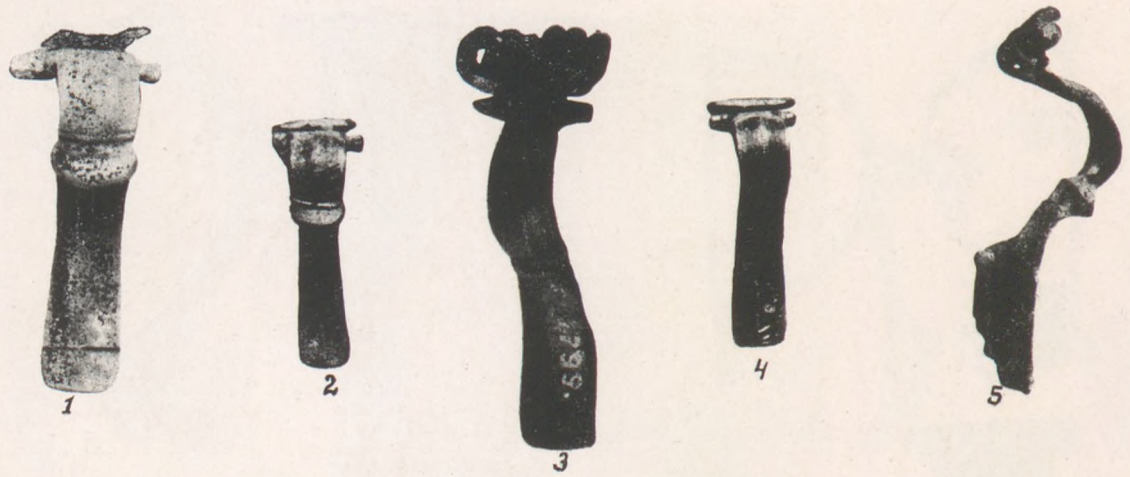
1. Brigetio. (Wien, Kunsthist. Mus.) — 2. Osijek. (Osijek, Mus.) — 3. Dernovo. (Lubiana, Mus.) — 4. Unt. Haidin. (Graz, Mus.) — 5. Regöly. (M. N. M.) — 6., 7. Unt. Haidin. (Pettau, Mus.) — 8. Nassenfuss. (Lubiana, Mus.) — 9., 10. Moroda. (Wien, Kunsthist. Mus.) — 11. Cepni. (Lubiana, Mus.) — 12., 13. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.)

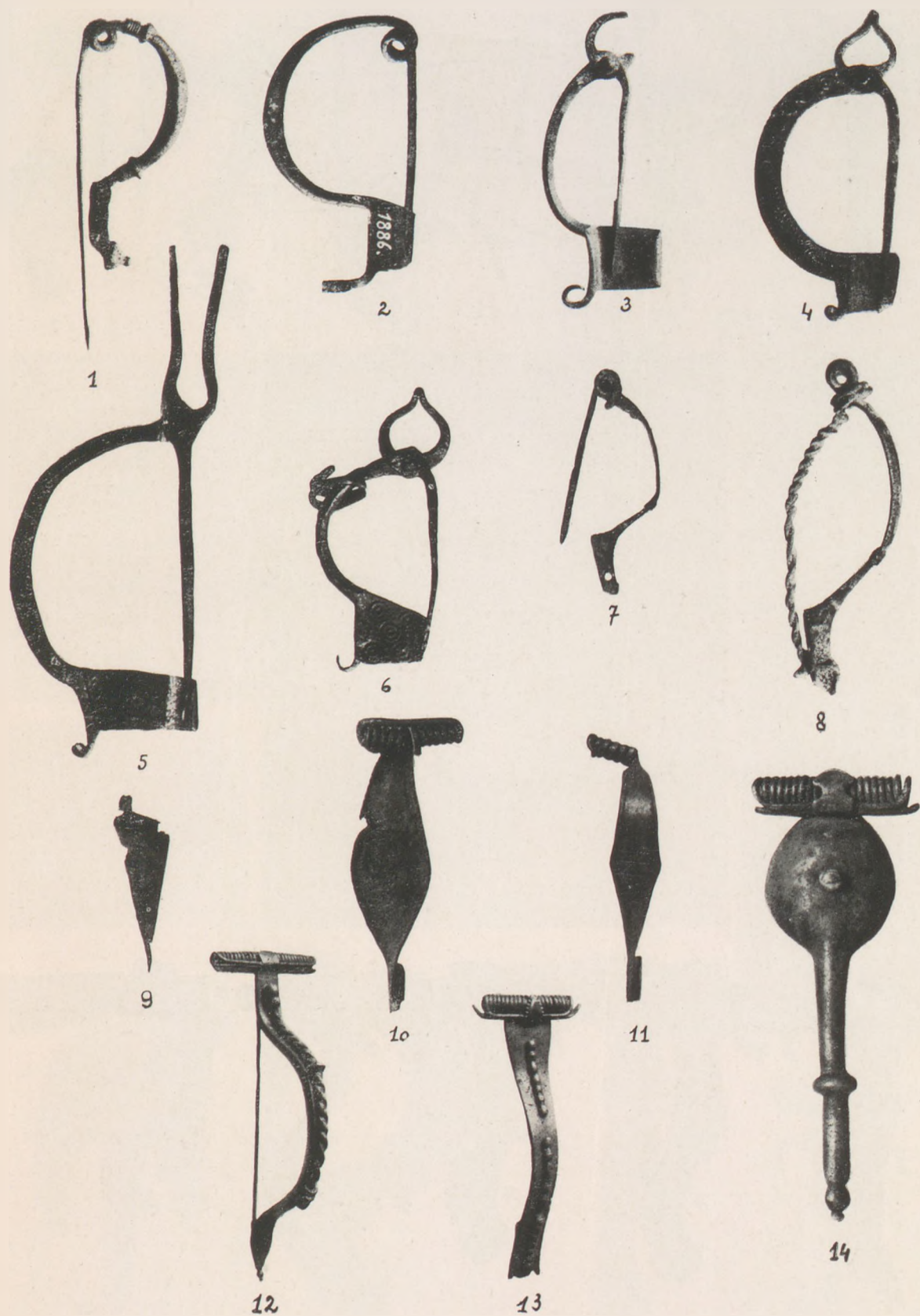
1. Pettau. (Graz, Mus.) — 2. Pettau. (Pettau, Mus.) — 3. Vinivrh (Wien, Mus. Niederdonau.) — 5. Pettau. (Pettau, Mus.) — 6., 7. Pettau. (Graz, Mus.) — 8. Komitat Fejér. (Székesfehérvár, Mus.) — 9. Pettau. (Graz, Mus.) — 10. Aquincum. (Aquincum, Mus.) — 11. Lovasberény. (Székesfehérvár, Mus.) — 12. Pettau. (Graz, Mus.) — 13. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 14. Pettau. (Graz, Mus.) — 15. Cepni. (Lubiana, Mus.) — 16. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 17. Wien. (Wien, Röm. Mus.) — 18. Pannonia. (Lubiana, Mus.)

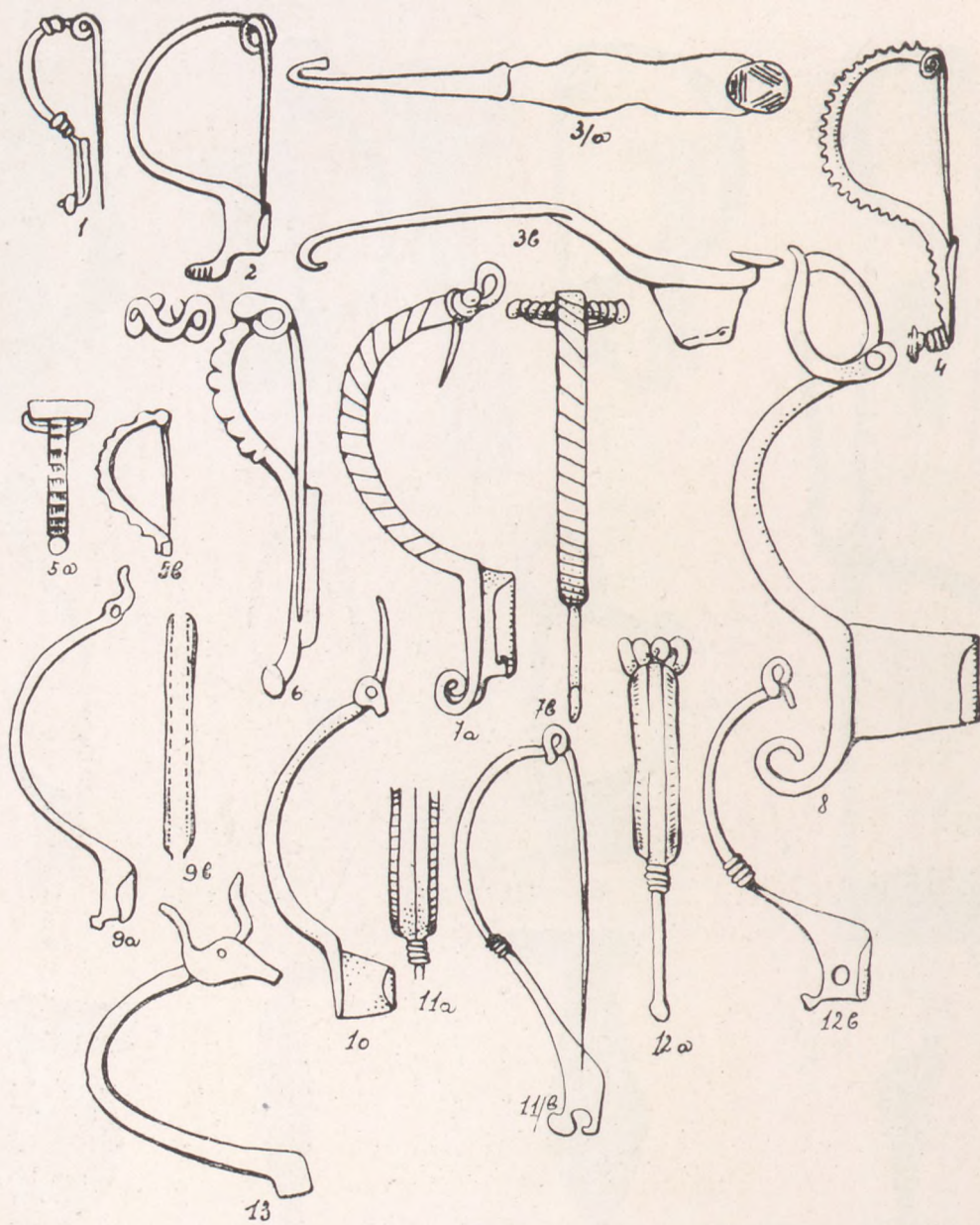
1., 2., 3. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 4. O. F. (M. N. M.) — 5. Osijek. (Osijek, Mus.) — 6. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 7. Carnuntum. (Deutschaltnburg, Mus.) — 8. Lubiana. (Lubiana, Mus.) — 9. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 10. Carnuntum. (Deutschaltnburg, Mus.) — 11. Rudolfswerth. (Lubiana, Mus.) — 12., 13. O. F. (M. N. M.).

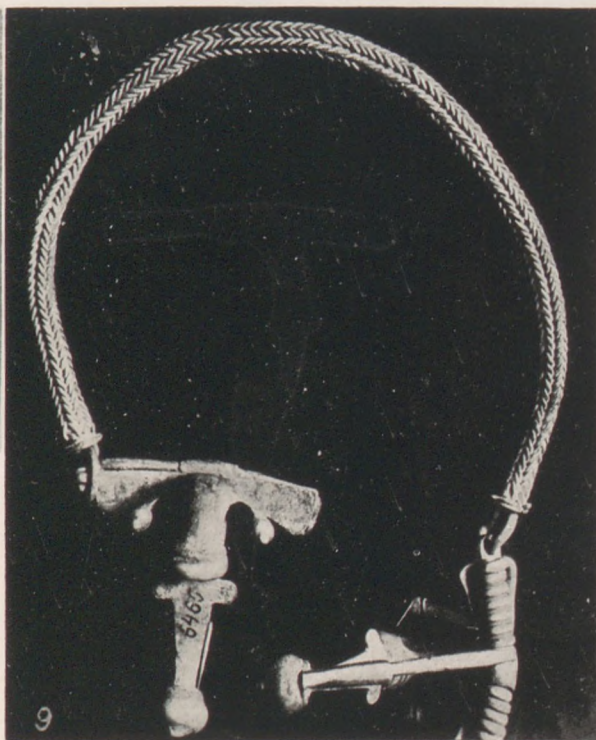
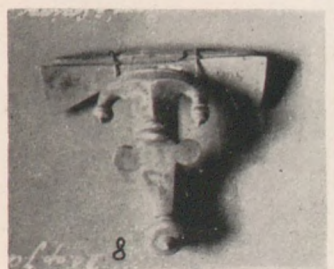
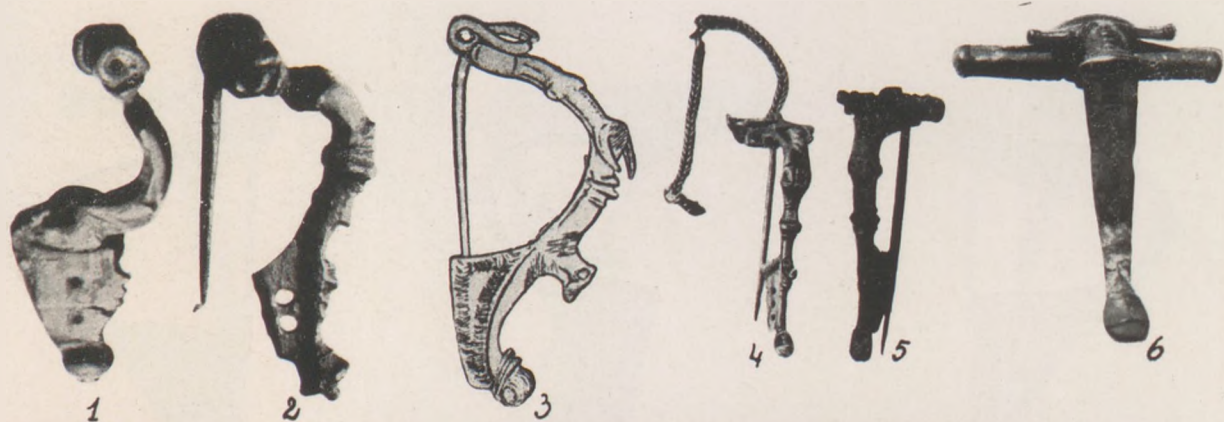
1. Cepni. (Lubiana, Mus.) — 2. O. F. (M. N. M.) — 3. Weiden am See. — Védeny. (Eisenstadt, Mus.) — 4. O. F. (M. N. M.) — 5. Szöny. (Komárom, Mus.) — 6. Grafenbrunn. (Lubiana, Mus.) — 7. O. F. (Wien, Kunsthist. Mus.) — 8. Müllendorf. — Szárazvám. (Eisenstadt, Mus.) — 9. Müllendorf. — Szárazvám. (Eisenstadt, Mus.) — 10. Krainburg. (Lubiana, Mus.) — 11. Szombathely. (Szombathely, Mus.) — 12. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 13. O. F. (M. N. M.) — 14. O. F. (M. N. M.)

1. Carnuntum. (Wien, Kunsthist. Mus.) 2. Pettau. (Graz, Mus.) 3. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) 4—6. O. F. (M. N. M.) 7. Jezerine. (Sarajevo, Mus.) 8. Szöny. (Komárom, Mus.) 9. Komitat Tolna. (Szekszárd, Mus.) 10., 11. O. F. (Wien, Kunsthist. Mus.) 12., 13. O. F. (M. N. M.) 14. O. F. (Wien, Kunsthist. Mus.)

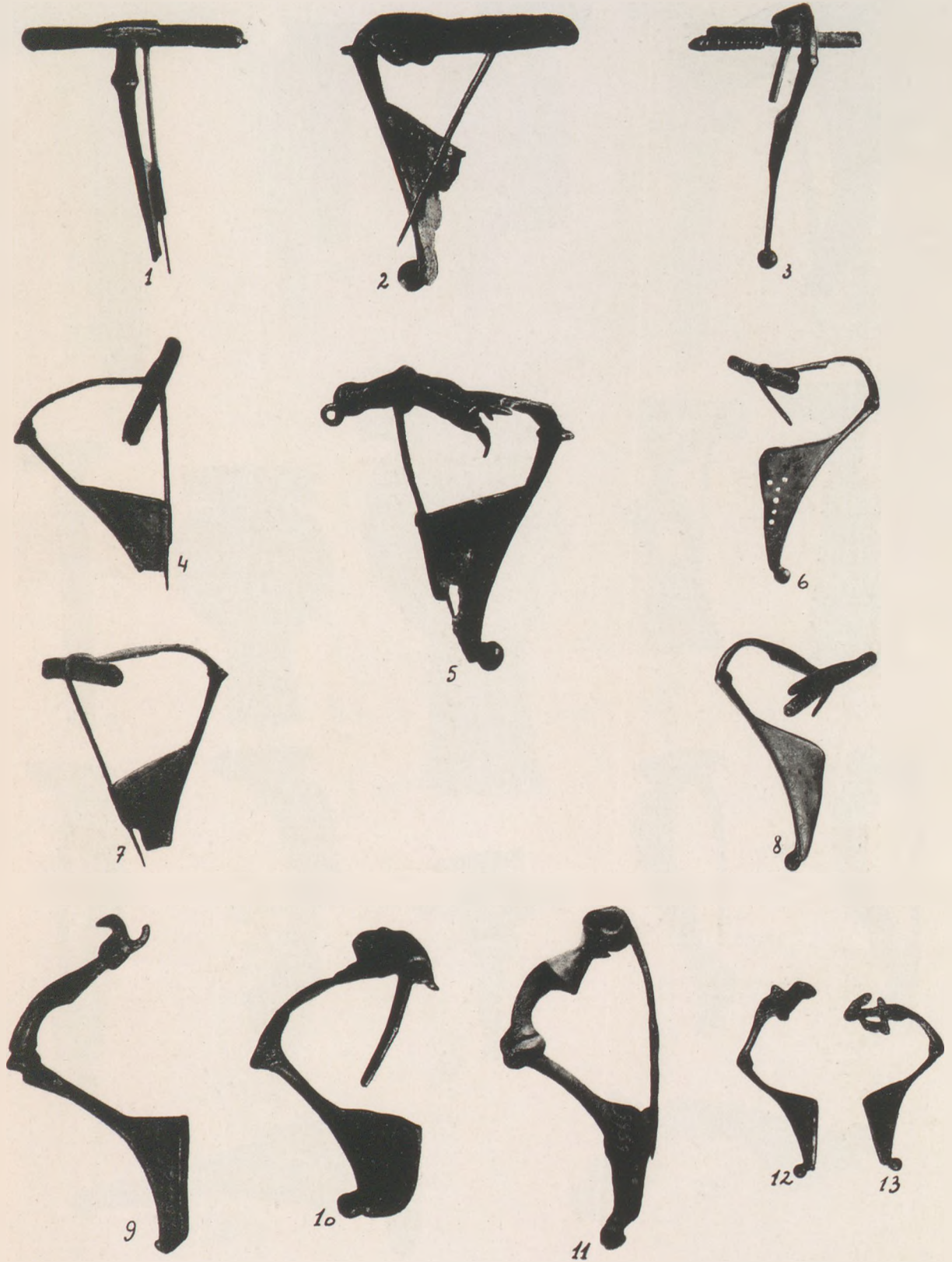
1. Carnuntum. (Wien, Kunsthist. Mus.) — 2. Pettau. (Graz, Mus.) — 3. Dernovo. (Lubiana, Mus.) — 4. O. F. (M. N. M. — 5. Dunapentele. (M. N. M.) — 6., 7. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 8. Dunapentele. (M. N. M.) — 9. O. F. (Győr, Mus.) — 10. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 11. Osijek. (Osijek, Mus.) — 12. O. F. (Bratislava, Mus.) — 13. O. F. (M. N. M.) — 14. Darnovo. (Lubiana, Mus.) — 15. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 16. Regöly. (M. N. M.) — 17. Vukovár. (Zagreb, Mus.) — 18. Mitrovica. (Zagreb, Mus.)

1. Pannonia. (Wien, Mus. Niederdonau.) — 2. Wien. (Wien, Röm. Mus.) — 3. Dunaadony. (Mainz, Rom. Germ. Zentralmus.) — 4. Cepni. (Lubiana, Mus.) — 5. Nassenfuss. (Lubiana, Mus.) — 6. O. F. (Jászberény, Mus.) — 7., 10. Gorj. (București, Samml. Severeanu.) — 8. Craiova. (București, Samml. Severeanu.) — 9. Bulgarien. (Sofia, Mus.) — 11. O. F. (Wien, Kunsthist. Mus.) — 12. Szentes, Umgebung. (Szentes, Mus.) — 13. O. F. (Wien, Kunsthist. Mus.)

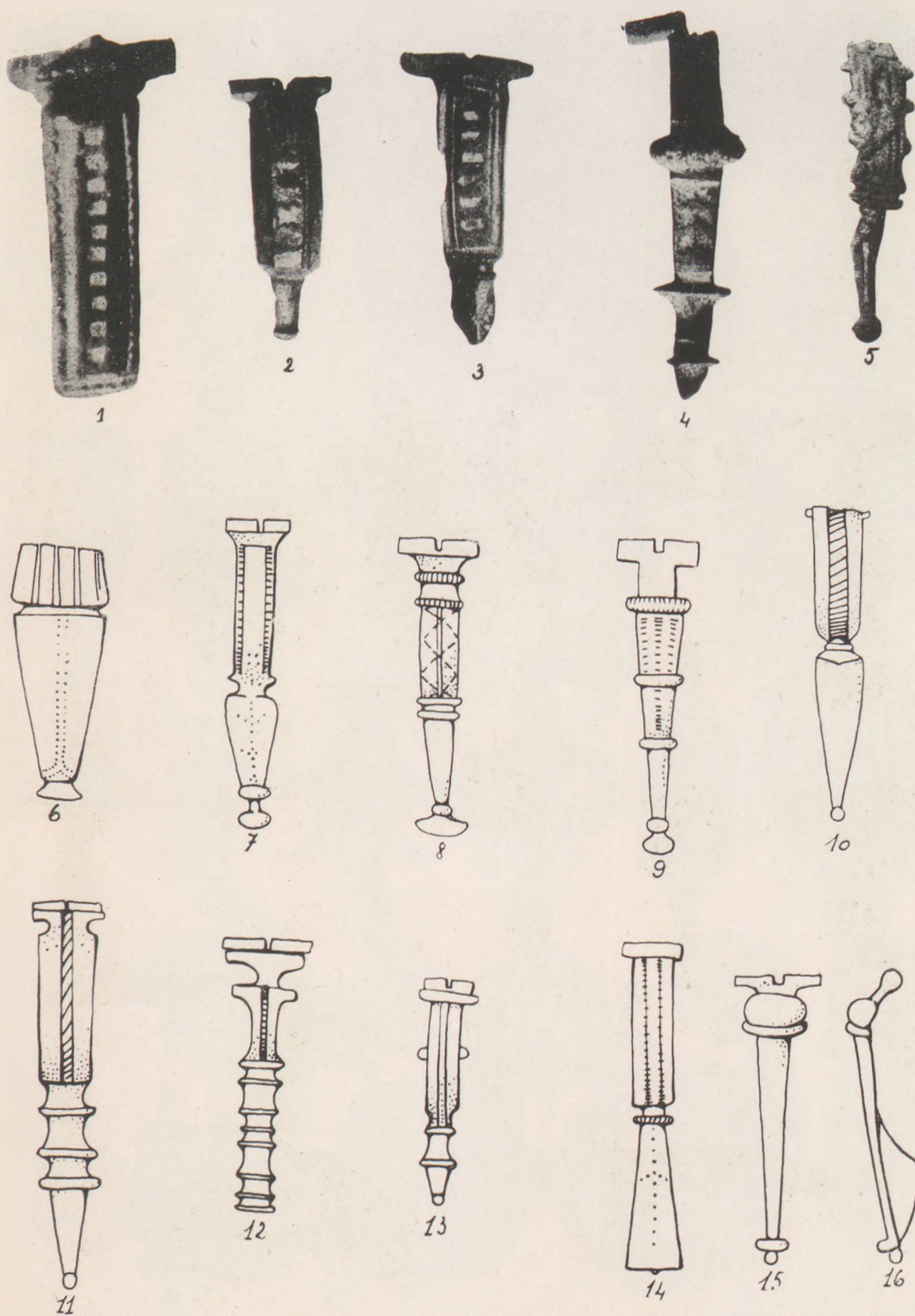
1—9. Okorág. (M. N. M.)

1., 4., 7. Okorág. (M. N. M.) — 2., 5. Okorág. (Pécs, Mus.) — 3., 6., 8. Okorág. (M. N. M.) — 9. Schöpfendorf. (Lubiana, Mus.) — 10. Aquincum. (Aquincum, Mus.) 11. O. F. (Lubiana, Mus.) — 12., 13. Livno. (Spalato, Mus.)

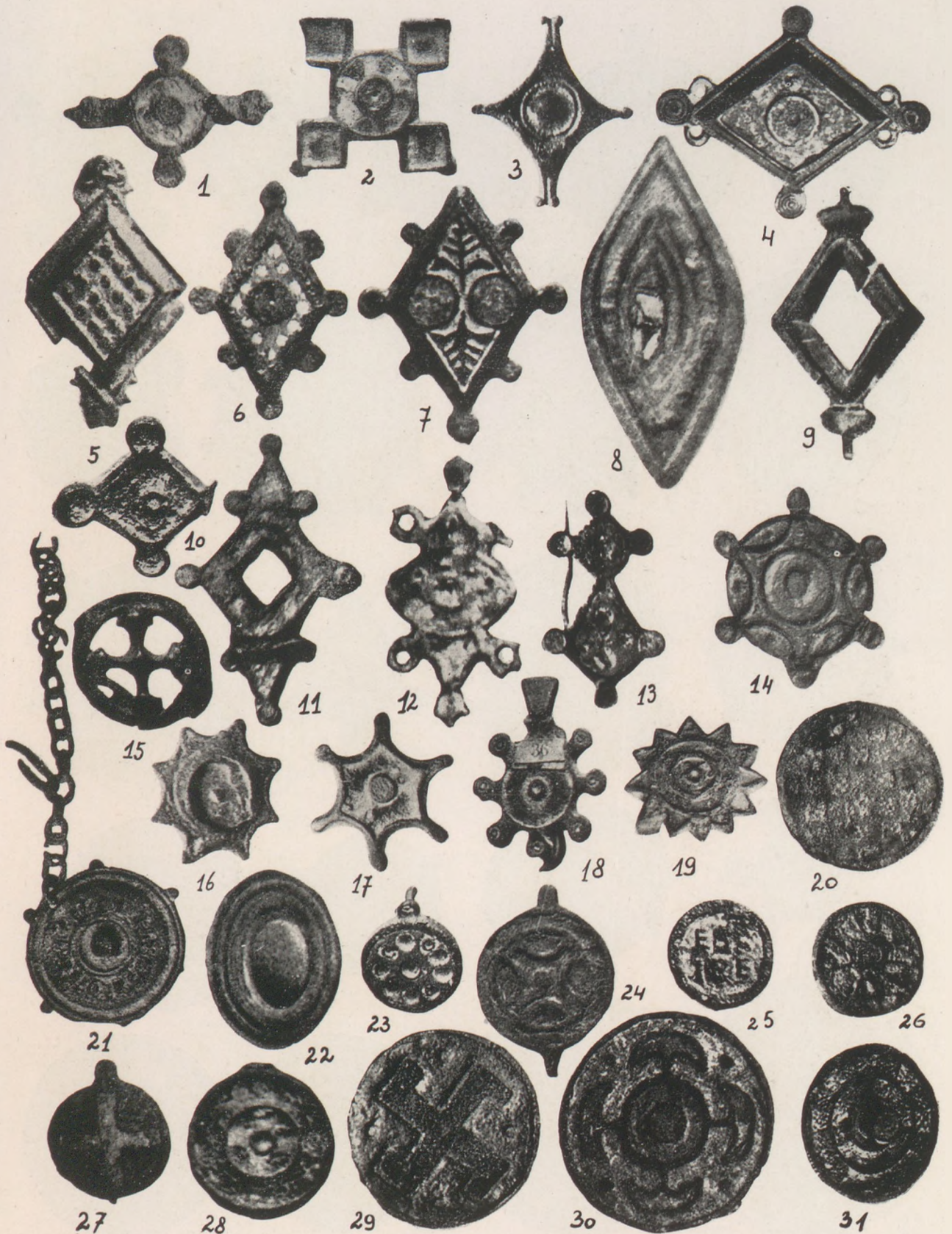
1. Marburg. (Marburg Mus.) — 2., 3. Novi Banovci. (Zagreb, Mus.) — 4. Marburg. (Marburg, Mus.) — 5. O. F. (M. N. M.) — 6., 7. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 8. O. F. (M. N. M.) — 9—11. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 12. Lubiana. (Lubiana, Mus.) — 13—15. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 16. Lubiana. (Lubiana, Mus.)

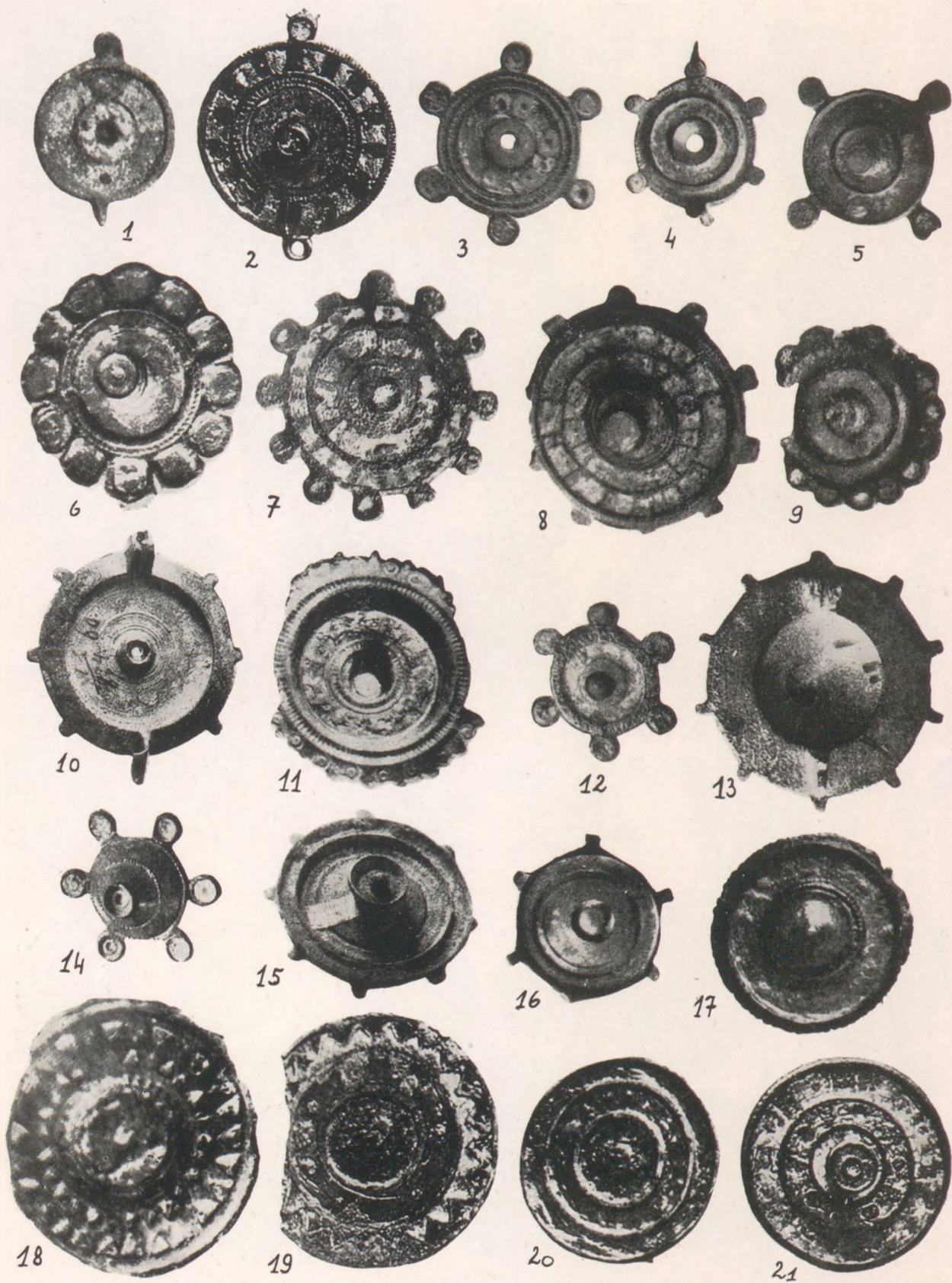
1. Novi Banovci. (Zagreb, Mus.) — 2. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 3. Szöny. (Győr, Mus.) — 4. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 5. Győr. (Győr, Mus.) — 6—14. Sisak. (Zagreb, Mus.) 15., 16. Pettau. (Pettau, Mus.)

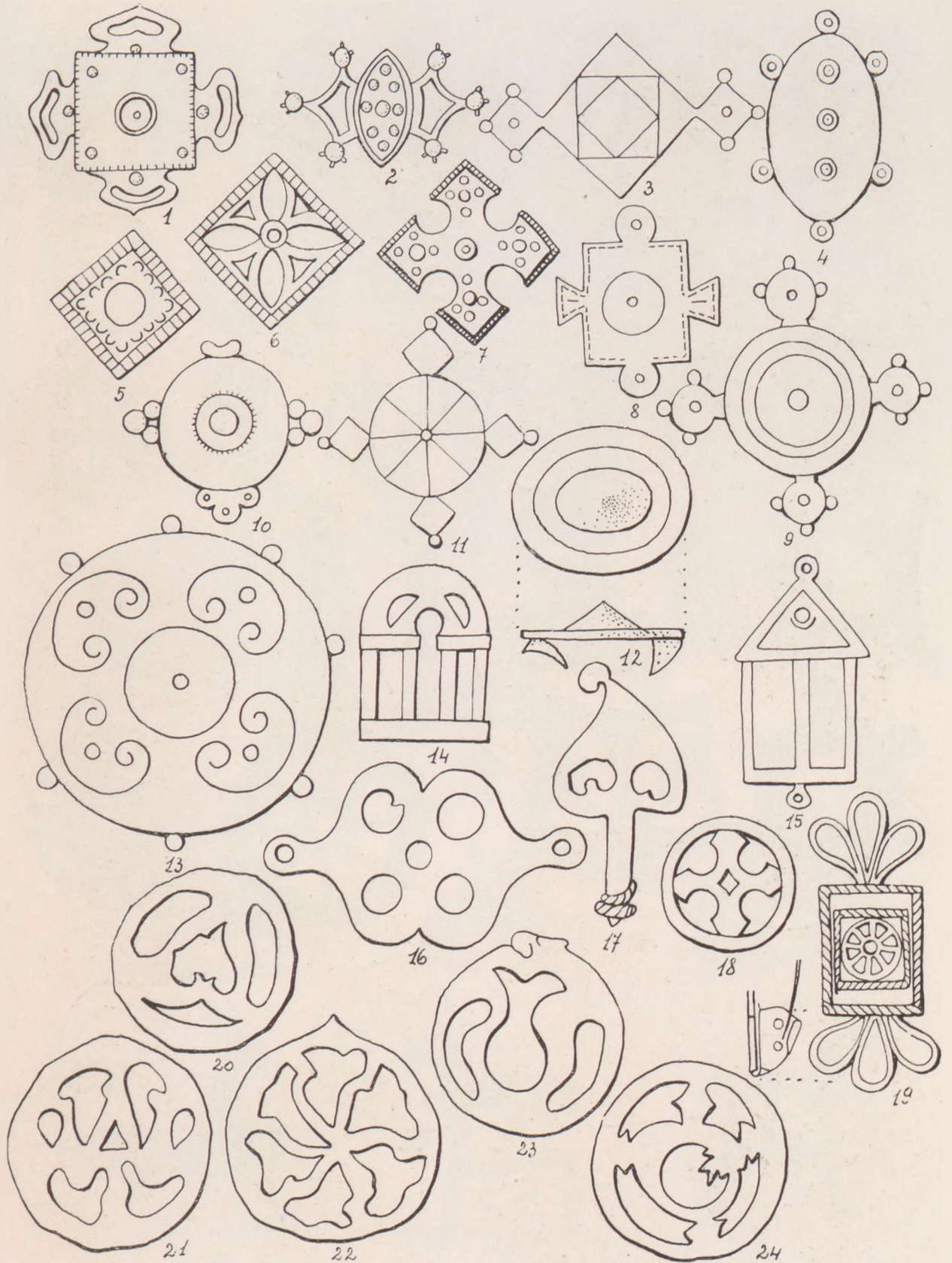
1. Dernovo. (Lubiana, Mus.) — 2. Dernovo. (Lubiana, Mus.) — 3., 4. O. F. (M. N. M.) — 5., 6. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 7. Lubiana. (Lubiana, Mus.) — 8—10. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 11. Nov, Banovci. (Zagreb, Mus.) — 12—14. O. F. (M. N. M.) — 15. O. F. (Wien, Kunsthst. Mus.) — 16. Černenbel. (Lubiana, Mus.) — 17. Sisak. (Győr, Mus.) — 18. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 19. O. F. (Wien, Kunsthst. Mus.) — 20. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 21. O. F. (M. N. M.) — 22. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 23. O. F. (M. N. M.) — 24. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 25. O. F. (Wien, Kunsthst. Mus.) — 26. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 27. O. F. (Wien, Kunsthst. Mus.)

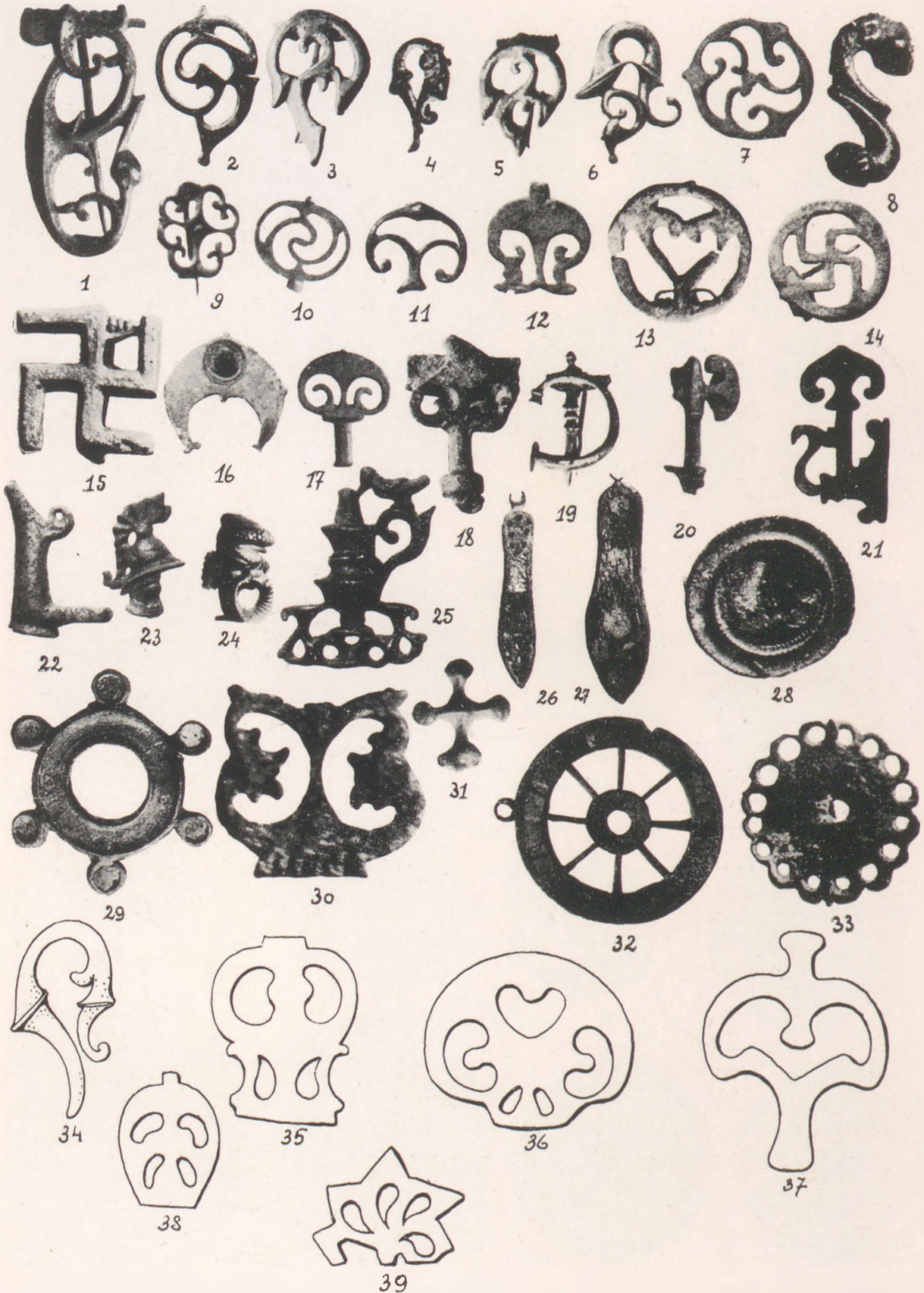
1. Szombathely. (Szombathely, Mus.) — 2. O. F. (M. N. M.) — 3. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 4. O. F. (Wien, Kunsthist. Mus.) — 5. O. F. (M. N. M.) — 6. Szöny. (Wien, Mus. Niederödnau.) — 7. O. F. (M. N. M.) — 8. Szöny. (Komárom, Mus.) — 9. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 10. O. F. (M. N. M.) — 11. Aquincum. (Aquincum, Mus.) — 12. Krainburg. (Lubiana, Mus.) — 13. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 14. Szöny. (M. N. M.) — 15. Pettau. (Pettau, Mus.) — 16. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 17. O. F. (M. N. M.) — 18. Szöny. (Komárom, Mus.) — 19. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 20. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 21. Szöny. (Szöny, Samml. Kállay.) — 22. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 23. O. F. (M. N. M.) — 24. Szöny. (Komárom, Mus.) — 25. O. F. (M. N. M.) — 26. Pannonia. (Marburg, Mus.) — 27. Szöny. (Budapest, Samml. Fleissig.) — 28. O. F. (M. N. M.) — 29. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 30. Keszthely. (Wien, Kunsthist. Mus.) — 31. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.)

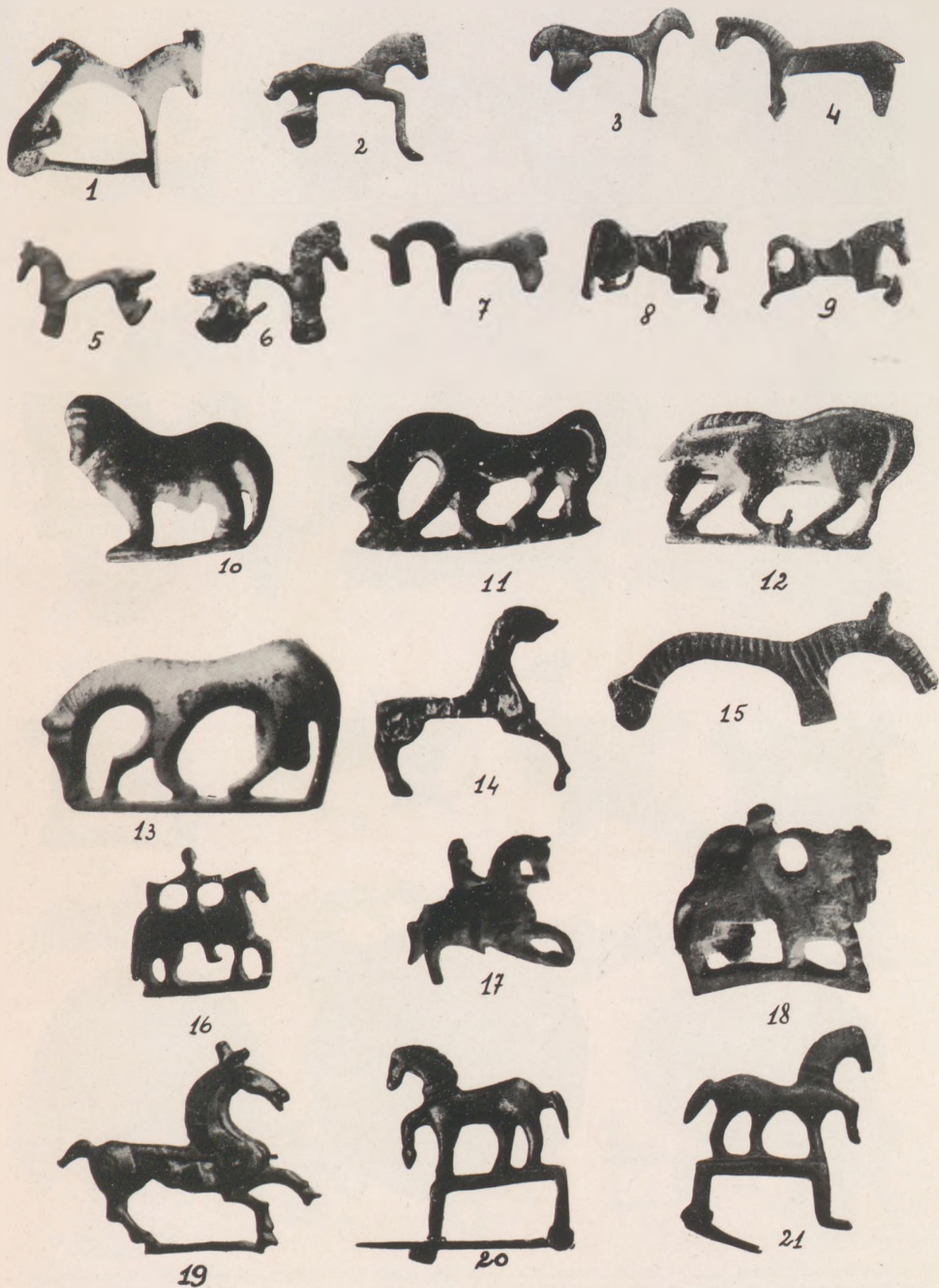
1. Pettau. (Pettau, Mus.) — 2. Szöny. (M. N. M.) — 3. Aquincum. (Aquincum, Mus.) — 4. Szöny. (M. N. M.) — 5-7. O. F. (M. N. M.) — 8. Pettau. (Pettau, Mus.) — 9. Szöny. (Wien, Mus. Niederdonau.) — 10., 11. O. F. (M. N. M.) — 12. Szöny. (M. N. M.) — 13. O. F. (M. N. M.) — 14. Carnuntum (Deutschaltenburg, Mus.) — 15. Szöny. (Komárom, Mus.) — 16. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 17-21. O. F. (M. N. M.)

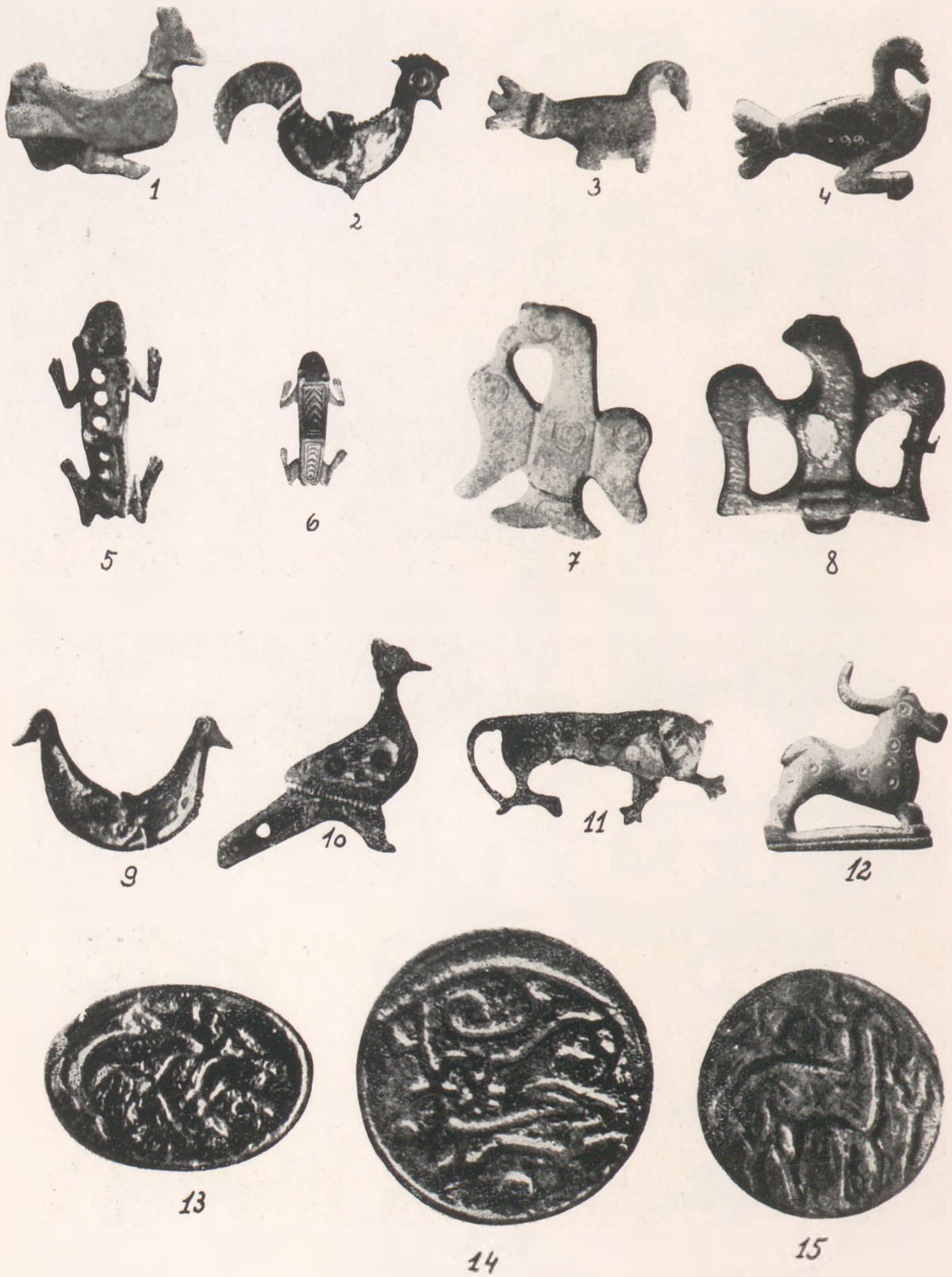
1. Carnuntum. (Deutschaltenburg. Mus.) — 2. Krainburg. (Lubiana, Mus.) — 3. O. F. (Wien, Kunsthist. Mus.) — 4. Szöny. (Szöny, Samml. Kállay.) — 5. Krainburg. (Lubiana, Mus.) — 6—9. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 10. Pettau. (Pettau, Mus.) — 11. Stinica. (Zagreb, Mus.) — 12. Óbuda. (M. N. M.) — 13. Csépa. (M. N. M.) — 14. O. F. (M. N. M.) — 15. O. F. (M. N. M.) — 16. Fenékpusztá. (Keszthely, Mus.) — 17. Carnuntum. (Deutschaltenburg. Mus.) — 18. Pettau. (Pettau, Mus.) — 19. O. F. (Wien, Mus. Niederdonau.) — 20. Szombathely. (Szombathely, Mus.) — 21. Szombathely. (Szombathely, Mus.) — 22. Carnuntum. (Deutschaltenburg. Mus.) — 23. Pettau. (Pettau, Mus.) — 24. Szombathely. (Szombathely, Mus.)

1. Pettau. (Graz, Mus.) — 2—4. Pettau. (Pettau, Mus.) — 5—12. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 13. Szöny. (Komárom, Mus.) — 14. Pettau. (Pettau, Mus.) — 15. Pettau. (Graz, Mus.) — 16. Pettau. (Pettau, Mus.) — 17. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 18. Szöny. (Szöny, Samml. Kállay.) — 19., 20. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 21. Szöny. (Komárom, Mus.) — 22—24. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 25. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 26. O. F. (Wien, Kunsthist. Mus.) — 27. Szöny. (M. N. M.) — 28. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 29. O. F. (M. N. M.) — 30. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 31. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 32. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 33. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 34. Pettau. (Pettau, Mus.) — 35. Osijek. (Osijek, Mus.) — 36. Sisak. (Zágreb, Mus.) — 37. O. F. (Wien, Mus. Niederdonau.) — 38. Győr. (Győr, Mus.) — 39. Osijek. (Osijek, Mus.)

1. Szöny. (M. N. M.) — 2. Szöny. (Komárom, Mus.) — 3. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 4., 5. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 6. Szöny. (Komárom, Mus.) — 7. Osijek. (Osijek, Mus.) — 8., 9. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 10. Szöny. (M. N. M.) — 11. O. F. (M. N. M.) — 12. Hódmezővásárhely. (Hódmezővásárhely, Mus.) — 13. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 14. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 15., 16. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 17., 18. Pettau. (Pettau, Mus.) — 19. Szöny. (M. N. M.) — 20. Lubiana. (Lubiana, Mus.) — 21. Reichenburg. (Graz, Mus.)

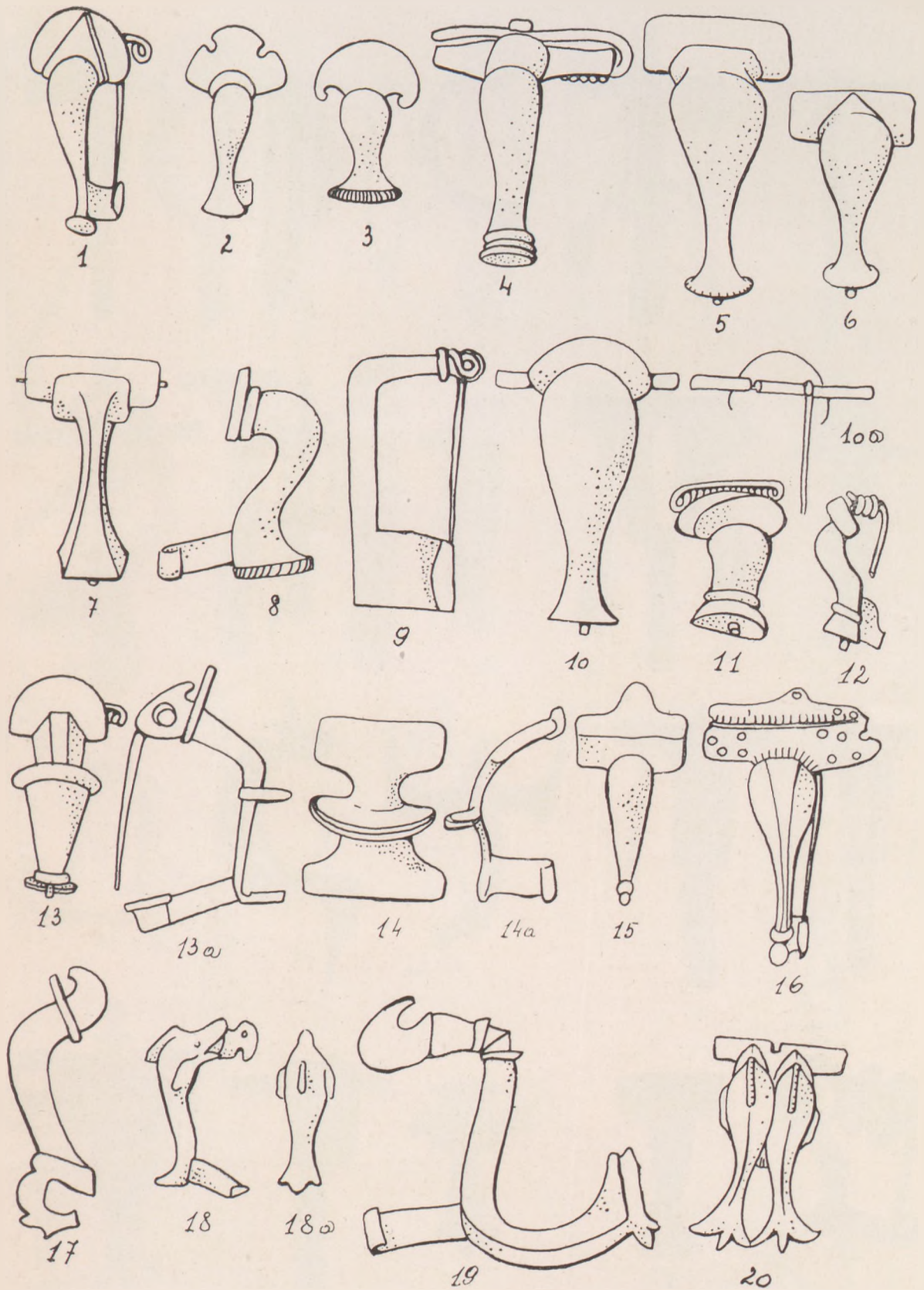
1. Novi Banovci. (Lubiana, Mus.) — 2. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 3. Szöny. (Szöny, Samml. Kállay) — 4. Novi Banovci. (Zagreb, Mus.) — 5. Südpannonien. (Zagreb, Mus.) — 6. Szöny. (M. N. M.) — 7. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 8. Szöny. (Komárom, Mus.) — 9. Sisak (Zagreb, Mus.) — 10. O. F. (Wien, Kunsthist. Mus.) — 11. Győr. (Győr, Mus.) — 12. Carnuntum. (Wien, Mus. Niederdonau.) 13., 14. O. F. (M. N. M.) — 15. Balácsa. (Veszprém, Mus.)

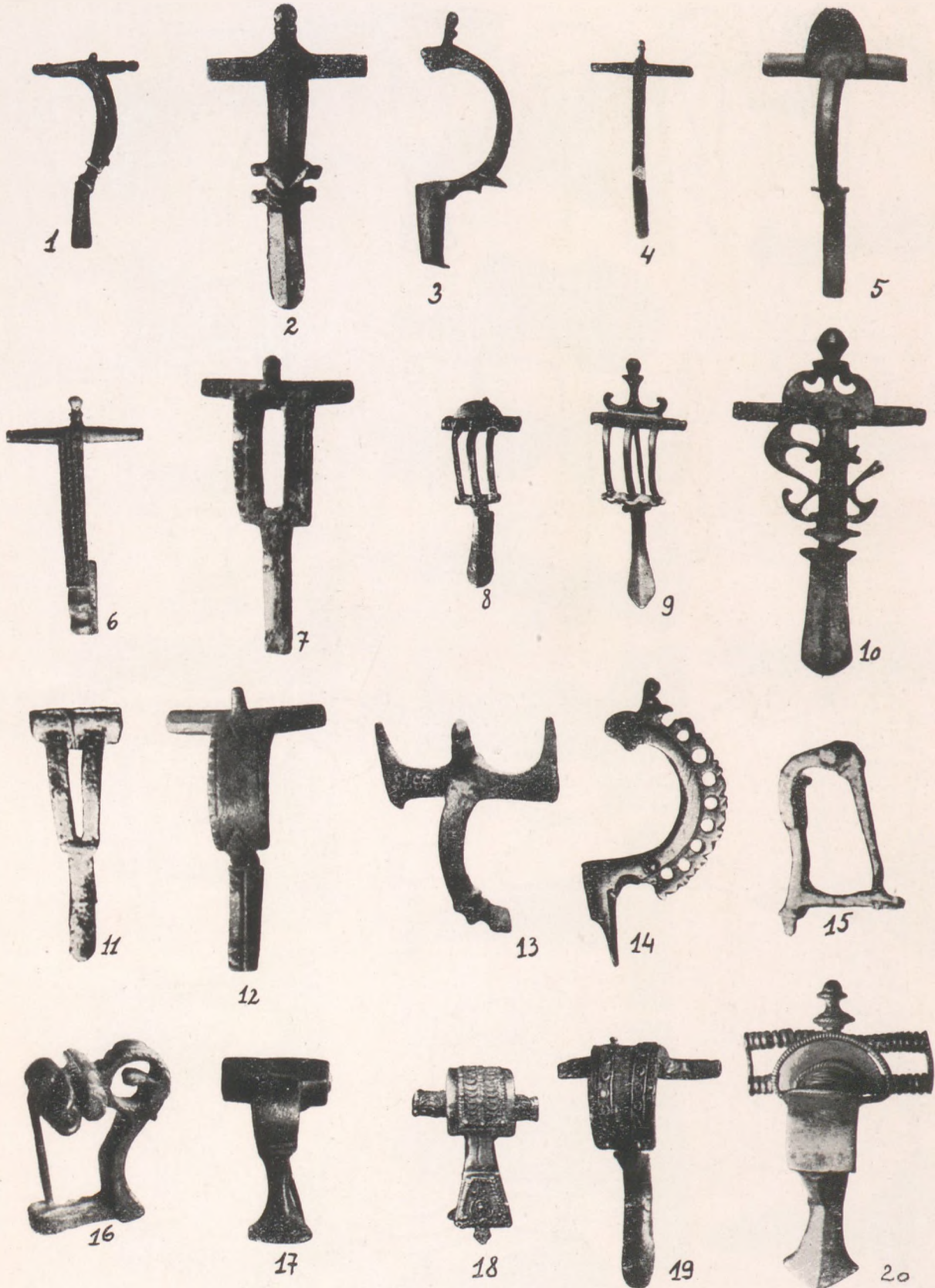
1., 2. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 3. O. F. (M. N. M.) — 4. Szöny. (Szöny, Samml. Kállay.) — 5. Keszthely. (Keszthely, Mus.) — 6. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 7. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 8. Szöny. (M. N. M.) — 9. Carnuntum. (Wien, Kunsthist. Mus.) — 10. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 11. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 12. Pettau. (Pettau, Mus.) — 13. Szöny. (M. N. M.) — 14. O. F. (Budapest, Samml. Fleissig.) — 15. Szombathely. (M. N. M.) — 16. Szöny. (M. N. M.) — 17. Szöny. (Szeged, Mus.) — 18. O. F. (M. N. M.) — 19., 20. Szöny. (M. N. M.) — 21. Bruck a. d. Mur. (Graz, Mus.) — 22., 23. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.)

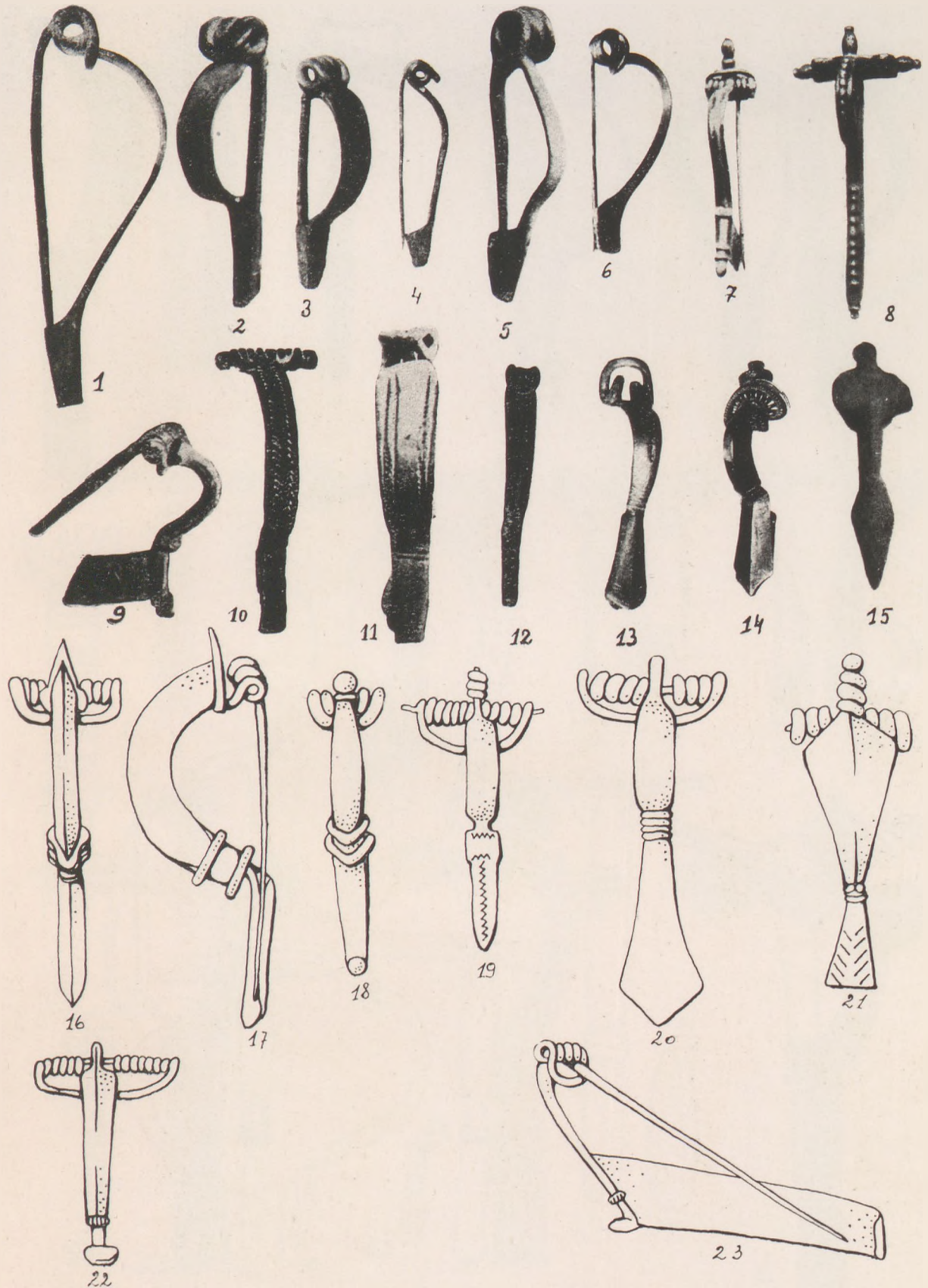
1. O. F. (M. N. M.) — 2. Ménfő. (M. N. M.) — 3. Merkenstein, bei Baden. (Wien, Kunsthist. Mus.) — 4. Oeggau-Oka. (Eisenstadt, Mus.) — 5. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 6. Győr. (Győr. Mus.) — 7. Velenczenvid. (Szombathely, Mus.) — 8. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 9. Wienerneustadt. (Wien, Kunsthist. Mus.) — 10. O. F. (Wien, Kunsthist. Mus.) — 11. Osijek. (Osijek, Mus.) — 12., 13. Pettau. (Graz, Mus.) — 14. Lasenberg. (Graz, Mus.) — 15., 16. O. F. (M. N. M.) — 17. Aquincum. (Aquincum, Mus.) — 18. Szöny. (Komárom, Mus.) — 19. Wien. (Wien. Rcm. Mus.) — 20. Dornovo. (Lubiana, Mus.) — 21. Szöny. (Komárom, Mus.) — 22. Osijek. (Osijek, Mus.)

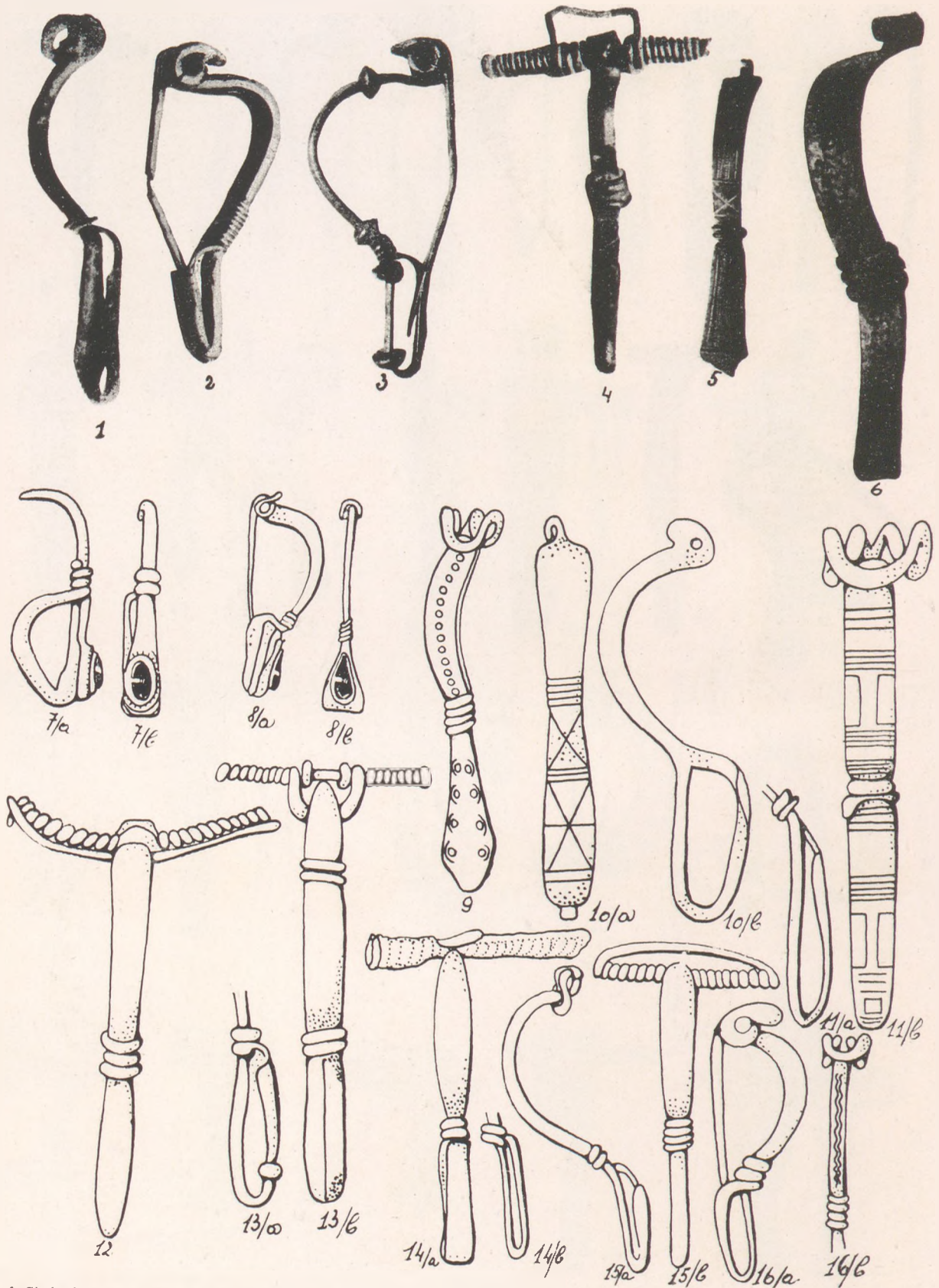
1. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 2. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 3. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 4. Komitat Tolna. (Szekszárd, Mus.) — 5. Szombathely. (Szombathely, Mus.) — 6. Szöny. (M. N. M.) — 7. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 8. Dernovo. (Lubiana, Mus.) — 9. Müllendorf—Százavám. (Eisenstadt, Mus.) — 10. O. F. Wien, Mus. Niederdonau. — 11., 12. Szöny. (Budapest, Samml. Fleissig.) — 13. O. F. (M. N. M.) — 14. O. F. (Szombathely, Mus.) — 15. Carnuntum (Deutschaltenburg, Mus.) — 16. Pettau. (Pettau, Mus.) — 17. Ácsteszér. (Veszprém, Mus.) — 18. Stinica. (Zagreb, Mus.) — 19., 20. O. F. (M. N. M.)

1. O. F. (M. N. M.) — 2—4. Carnuntum. (Deuschaltenburg, Mus.) — 5. Pettau. (Pettau, Mus.) — 6. Aquincum. (Aquincum, Mus.) — 7. Osijek. (Osijek, Mus.) — 8. Carnuntum. (Deuschaltenburg, Mus.) — 9. O. F. (M. N. M.) — 10. Szöny. (Kemárcm, Mus.) — 11. Dernovo. (Lubiana, Mus.) — 12. Aquincum. (Aquincum, Mus.) — 13. Osijek. (Osijek, Mus.) — 14. O. F. (M. N. M.) — 15. Dernovo. (Lubiana, Mus.) — 16—19. O. F. (M. N. M.) — 20. O. F. (Wien, Kunsthist. Mus.)

1. Szalacska. (Keszthely, Mus.) — 2., 3., 5. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 4. Velem. (Szombathely, Mus.) — 6—8. O. F. (M. N. M.) — 9. Szöny. (Kemárom, Mus.) — 10. O. F. (Miskolc, Mus.) — 11. Szöny. (Komárom, Mus.) — 12. O. F. (Keszthely, Mus.) — 13. O. F. (M. N. M.) — 14. O. F. (Miskolc, Mus.) — 15. O. F. (Marburg, Mus.) — 16. Miske. (Keszthely, Mus.) — 17. Miske. (Keszthely, Mus.) — 18—23. O. F. (M. N. M.)

1. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 2. Regöly. (M. N. M.) — 3. O. F. (M. N. M.) — 4. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 5. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 6. O. F. (Wien, Mus. Niederdonau.) — 7. Maikop. (Berlin, Kgl. Mus.) — 8. Pécs. (Berlin, Kgl. Mus.) — 9. Szöny. (M. N. M.) — 10. O. F. (M. N. M.) — 11. Szöny. (M. N. M.) — 12. Carnuntum. (Deutschaltenburg, Mus.) — 13. Balácsa. (Veszprém, Mus.) — 14. O. F. (M. N. M.) — 15. Szombathely. (Szombathely, Mus.) — 16. Szöny. (Győr, Mus.)

1

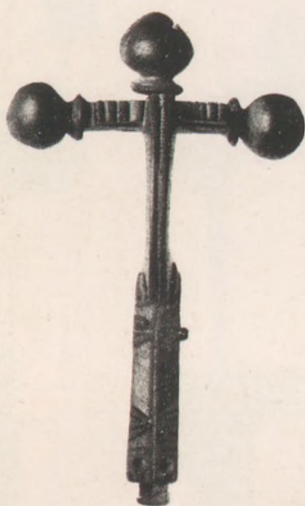
2

3

4

5

6

7

8

9

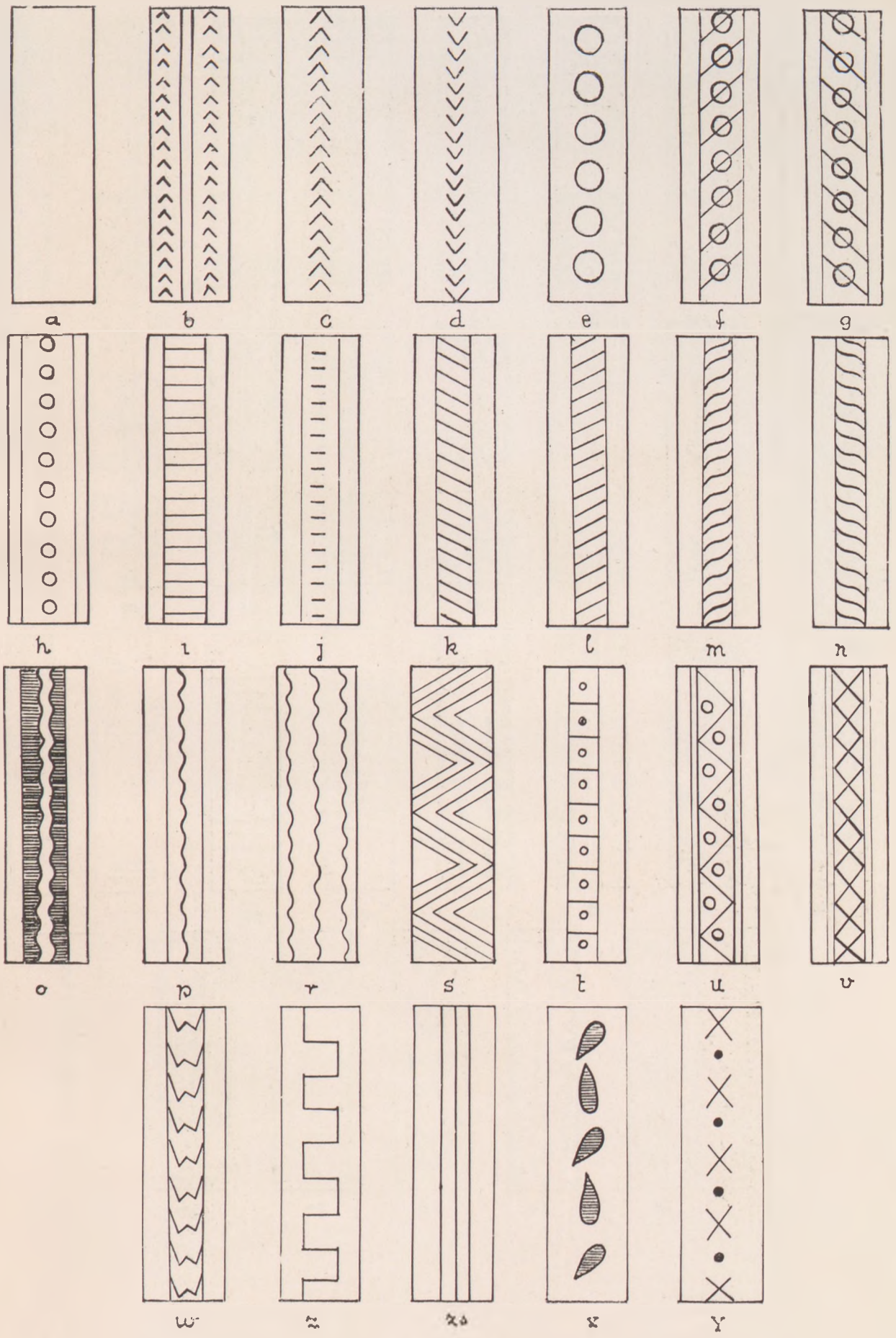

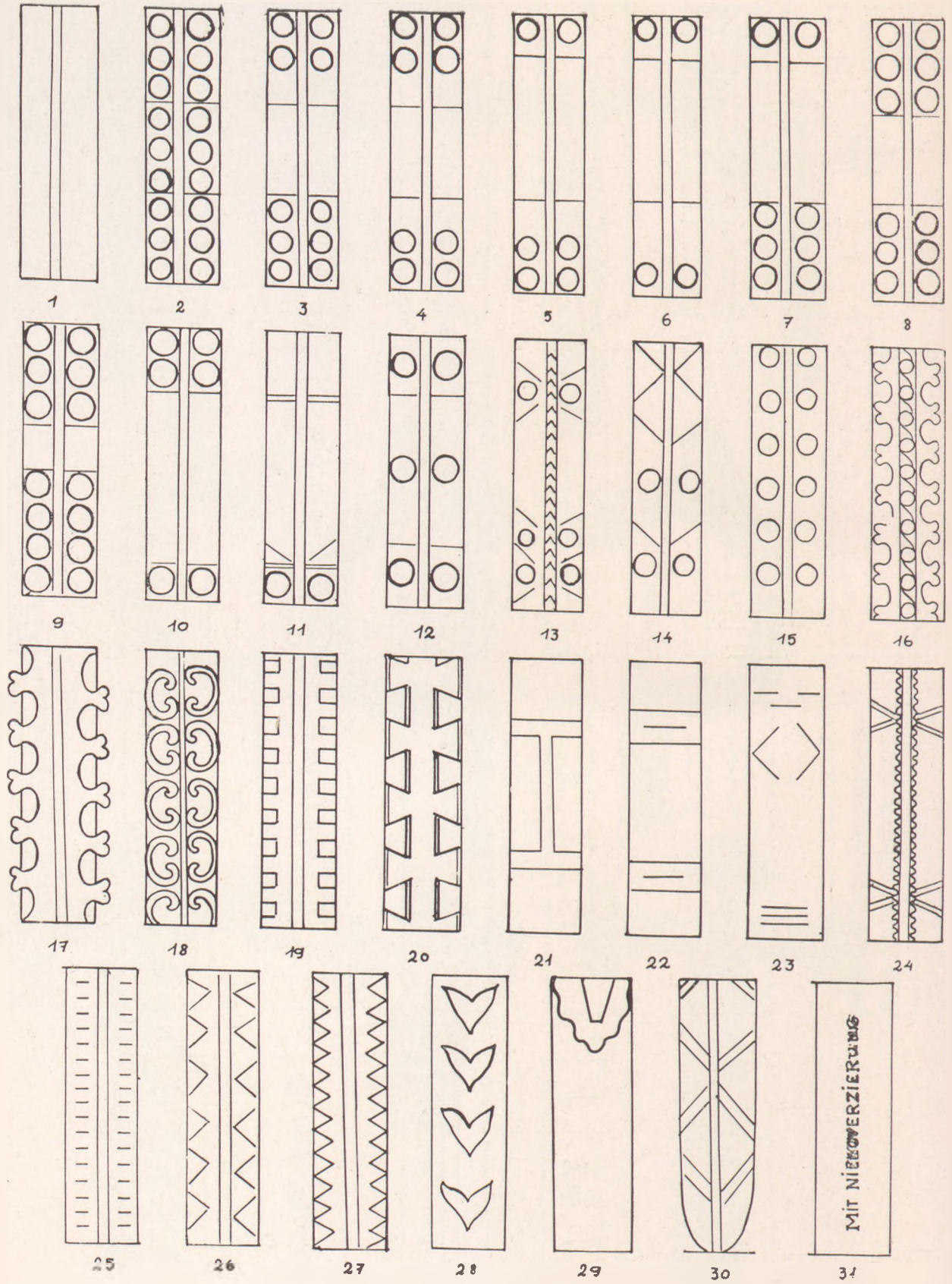
10

1. Szény. (Komárom, Mus.) — 2. Komitat Tolna. (Szekszárd, Mus.) — 3. O. F. (M. N. M.) — 4. O. F. (Graz, Mus.) — 5. Grillenberg. (Wien, Kunsthist. Mus.) — 6. Sisak. (Zagreb, Mus.) — 7. Komitat Tolna. (Szekszárd, Mus.) — 8. Au. a. L. (Wien, Mus. Niederdonau.) — 9. Au. a. L. (Wien, Mus. Niederdonau.) — 10. Berndorf. (Mus. Niederdonau.)

1. O. F. (Marburg, Mus.) — 2. O. F. (M. N. M.) — 3. Aquincum. (Aquincum, Mus.) — 4. O. F. (M. N. M.) — 5., 6., 7., 8. O. F. (M. N. M.) — 9. Dernovo. (Lubiana, Mus.) — 10. O. F. (Szeged, Mus.)

Kiadásért felelős: Dr. Alföldi András.

40.086. — Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest, Múzeum-krt. 6. (F.: Thiering Richárd.)

6000,

- 4. *I. Kovrig*: Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien (mit 41 Tafeln). P 25.—
- 5. *Z. Barcsay-Amant*: The hoard of Komin (Antoniniani of the IIIrd century, with 63 plates). P 25.—
- 6. *A. Radnóti*: Die römischen Bronzegefäße von Pannonien (mit 57 Tafeln). P 40.—
- 7. *A. Alföldi*: A Festival of Isis in Rome under the Christian Emperors of the IVth century (with 20 plates). P 25.—
- 8. *I. Sellye*: Les bronzes émaillés de la Pannonie (avec 20 planches). P 25.—
- 9. *S. Gallus—T. Horváth*: Un peuple cavalier préscythique en Hongrie (avec 89 planches). P 40.—
- 10. *Laureae Aquincenses, memoriae Valentini Kuzsinszky dicatae I.* P 40.—
- 11. *Laureae Aquincenses, memoriae Valentini Kuzsinszky dicatae II.* P 60.—
- 12. *Nagy Tibor*: Az őskeresztény egyház története Pannoniában. P 25.—
- 13. *P. v. Patay*: Frühbronzezeitliche Kulturen in Ungarn. P 30.—
- 14. *G. I. Kazarow*: Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien (mit 89 Tafeln). P 40.—
- 15. *K. Pink*: Die Münzprägung der Ostkelten. P 30.—
- 16. *Á. Dobó*: Publicum portorium Illyrici. P 4.—
- 17. *A. Alföldi*: Bibliographia Pannonica VI. P 4.—
- 18. *I. v. Hunyady*: Die Kelten im Karpatenbecken. Tafelband. P 50.—
Textband im Vorbereitung.
- 19. *E. v. Patek*: Verbreitung u. Herkunft d. Fibeltypen in Pannonien. P 50.—
- 20. *É. v. Bónis*: Die Kaiserzeitliche Keramik von Pannonien. I. P 50.—
- 21. *J. Szilágyi*: Die Ziegelstempeln von Dazien. In Vorbereitung.
- 22. *L. Barkóczi*: Brigetio. In Vorbereitung.
- 23. *J. Kutzián*: Die Körös-Kultur. Im Druck.
- 24. *K. v. Bartók*: Geschnittene Steine von Pannonien, Teil I. Im Druck.
- 25. *Á. Bottyán*: Die Skythen in der ungarischen Tiefebene. In Vorbereitung.
- 26. *J. Szilágyi*: Die Ziegelstempel der Hilfstruppen aus Pannonien. in Vorbereitung.
- 27. *A. Benkő*: Die römischen Gläser von Pannonien. in Vorbereitung.

Felelős kiadó: Dr. Alföldi András.

DIE BISHER ERSCHIENENEN BÄNDE DER DISSERTATIONES PANNONICAE

Der Einband (in Ganzleinen) kostet bei der I. Serie P 4.— und bei der

II. Serie P 5.—

I. Serie (in 8°):

- Nr. 1. *Á. Dobó*: Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae ad res earundem provinciarum pertinentes. 2. Aufl. P 15.—
2. *I. Gronovszky*: Nomina hominum Pannonica, certis gentibus adsignata. Vergriffen.
3. *Gy. Korbuly*: Die ärztlichen Denkmäler von Aquincum (mit 17 Textabb.). Pengő 5.—
4. *L. Nagy*: Mumienbegräbnisse in Aquincum (mit 26 Textabb. und 4 Tafeln). P 5.—
5. *A. Graf*: Übersicht der antiken Geographie von Pannonien. P 15.—
6. *St. Borzsák*: Die Kenntnisse des Altertums über das Karpatenbecken. Vergriffen.
7. *A. Brelich*: Aspetti della morte nelle iscrizioni sepolcrali dell'Impero Romano. P 8.—
8. *P. Lambrechts*: La composition du sénat romain de Séptime Sévère a Dioclétien (193—284). P 12.—
9. *A. Kerényi*: Die Personennamen der römischen Donauprovinzen. I. Dazien. P 24.—
10. *A. Alföldi*: Bibliographia Pannonica V. P 8.—
11. *A. Stein*: Die Legaten von Moesien. P 15.—
12. *A. Stein*: Die Reichsbeamten von Dazien. P 30.—
13. *A. Radnóti*: Übersicht der Topographie von Dazien. In Vorbereitung.

II. Serie (in 4°):

- Nr. 1. *J. Szilágyi*: Inscriptiones tegularum Pannonicarum (mit 32 Tafeln).
2. *D. Iványi*: Die pannonischen Lampen (mit 99 Tafeln). P 50.—
3. *G. Juhász*: Die Sigillaten von Brigetio (mit 59 Tafeln). P 30.—